

Pázmány Péter katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Riskó Marianna

**Chira Sándor (1897-1983),
a Munkácsi Görög katolikus Egyházmegye
püspökének élete és vértanúsága**

Doktori (PhD) értekezés

PPKE BTK Történelemtudományi Doktori iskola, vezető:

Dr. Fröhlich Ida DSc

Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely, vezető:

Dr. Berényi István DSc

Témavezető:

Dr. Botlik József

Budapest

2017

Tartalom

Előszó	4
I. A Rutén föld szociális és vallási sajátosságai a 19-20. század fordulójától az első világháborúig. Chira Sándor gyermek- és ifjú kora	9
1. A térség meghatározó mozgalmainak társadalmi és politikai hatásai	9
1.1. A rutének kivándorlása és a galíciai zsidóbevándorlás	9
1.2. Egán Ede és a „hegyvidéki rutén akció”	12
1.3. A skizma mozgalom	15
2. Belegyökerezve a többgenerációs tradícióba	18
2.1. A munkácsi egyházmegyes papképzés fejlődése a Chira-családfa tükrében	18
2.2. A gyermek- és ifjúkor hozadéka.....	26
3. A hivatástudat megerősödése	32
3.1. Teológia a háború és forradalom árnyékában.....	32
3.2. Egyéni és történelmi viharok, döntések.....	37
3.3. „Uram, követlek, bárhová is mész!”	47
II. Apostoli küldetéstudat, felfelé ívelő papi pálya	50
1. A kiújuló skizma kihívásai között	50
1.1. A csehszlovák vallás- és nemzetiségipolitika.....	50
1.2. Lelkipásztori tűzkeresztség a harcos ortodoxia térnyerésének körülményei között.....	58
1.3. Hitvédelem, avagy politika.....	66
2. Az Egyház missziós küldetésének szolgálatában a két világháború között	72
2.1. Sorsfordító döntések, elköteleződések	72
2.2. A kettős identitás és elhivatottság	78
2.3. A pedagógia és a missziós lelkület összefonódása.....	85
2.4. A püspökváltás problémája Róma-Prága-Budapest érdekkereszteződésben.....	89
III. Az I. bécsi döntés és a magyar visszarendeződés körülményei között 1938-1944	95
1. A kettészakítottság és terror időszaka. 1938-1939	95
2. A sokoldalú fenyegetettség és megpróbáltatás.....	99
3. Pellengérré állítva. Egyéni és közösségi sors	102
4. Az áthidaló megoldás, felkészülés az elkerülhetetlenre	115
IV. Szovjet impérium- és rendszerváltás. A mártírium kezdete	120
1. A szovjethatalmi egyházpolitika szorításában.....	120
2. Az Alma Materért folyó küzdelem.....	131
3. A titkos püspökszenteléstől Romzsa püspök vértanúságáig.....	137
4. A rejtélyes egyháztörténelmi jegyzet üzenete	143

V. Tanúságtétel az élet és halál megszgyénjén	150
1. A megsemmisítő nyílt támadás várakozásában.....	150
2. A hit és ember próbája az MGB börtönei bugyraiban.....	157
3. A szovjet Gulág fogságában.....	161
4. A püspöki joghatóság rövid gyakorlása	167
VI. Karaganda. A missziós szolgálat kiteljesedése	171
1. A terror szülte „száműzöttek városa”	171
2. A puszta kivirágzik, avagy a száműzöttek szolgálatában.....	175
3. A munkácsi egyházmegye iránti töretlen hűség.....	185
Zárszó	188
Felhasznált irodalom	190
M E L L É K L E T E K	200
1. Fotómelléletek	200
2. Táblázatok	216
3. Chira Sándor 1948-ban íródott, egyházmegyei történelmi jegyzete	222
4. Kivonat Chira Sándor vizsgálati peranyagából	241
1. Kivonat Chira Sándor karagandai száműzetéséből íródott leveleiből	286
- Lelki gyermekéhez, Stec Jánosné (született: Mihalka Andreához), Munkácsra intézett leveleiből	286
- Chira püspök papbarátjához, Bendász Istvánhoz, Beregszászra intézett leveleiből	295
- Chira püspök paptársához, Szabó Konstantinhoz Ungvárra intézett leveleiből	301
- Chira püspök papbarátjához, Holovács Józsefhez, Ungvárra intézett leveléből	305
- Chira Sándor paptársához, Fedeles Emilhez, Floridába intézett leveléből	306
2. Interjúk	307
- Szabó Pál atya tanúvallomása az ungvári püspöki palotában, 2012. szeptember 17-én ...	307
- Lilia Malkovával	309
- Dankó Iлона nyugalmazott tanárnővel Irhócon, 2013. június 23-án készült interjú	318
- Viktor Messmer atyával	321
- Valentina Smidtlein, a Szent Eucharisztia Rend nővérével	323
- Katalin Etzel apátnővel és Valentina Smidtlein nővérrel	328
- Joszf Smidtlein plébános atyával	331
- Jozeph Werth püspökkel,	336
- Chira Tivadarral [Chira püspök unokaöccse]	348
- Dr. Chira Magdolnával és dr. Chira Péterrel	354
- A Feist testvérekkel	359

-Okuny Volodimir, a görög katolikus kurátorral.....	370
-Fedorkó Szofiával.....	376
-Reather Matild Márta és Mónika nővérrel.....	378
-Ilona Kvitsuk tanúval.....	383
-Valentina Brodovszkaja szemtanúval	387
-Emilia Kosztyuk, 80 éves szemtanúval.....	389
3. Tanúvallomások	394
-Karcub Éva [Karcub Pál (1903-1981) görög katolikus lelkész leánya]	394
-Hermann Armella 88326 Aulendorf-Zollenreute (Németország),	395
- Peter Ullmann tanúvallomásaWolfsburg, 2016. 03. 15.....	396
-Fischer család visszazemlékezése.....	397
-Ebel házaspár tanúvallomása.....	398
8. Részlet Chira püspök Karagandában, 1965-ben tartott személyes lelkigyakorlat jegyzetéből. ..	399
9. A Szentszék Chira püspökhöz intézett üdvözlő távirata	400
10. Chira püspök utolsó homiliája,.....	403
11. Részlet a szibériai KÁNA katolikus televízió „Karagandából származók”c. dokumentumfilmből	406

Előszó

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye több mint két évszázados, küzdelmes története során püspökei mindig főpásztori felelősséggel néztek szembe saját koruk kihívásaival, hogy azokra példaértékű választ adjanak, követendő iránytűt mutassanak fel. Az adott értekezés a munkácsi püspökség 20. századi történetének egyik markáns képviselője életútját kíséri végig, akinek hol nyilvános, hol rejtett szolgálatának érdemei méltó helyet biztosítanak számára nagy elődei sorában.

A dolgozat tárgyát képező Chira Sándor titkos püspök életének és szolgálatának feltárása és bemutatása komoly kihívást jelentett, a „fehér vértanú” neve ugyanis nemcsak szülőföldjén vált fogalommá, hanem a kazahsztáni Karaganda, az oroszországi Novoszibirszk katolikusai, illetve a Bajorországban letelepedett karagandai németek között is. Ugyanakkor éppen ez biztosítja a téma aktualitását. 2003. december 8-án a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hivatalosan is megindította Chira Sándor és Orosz Péter (1917-1953) püspökök, illetve további 78 vértanú paptársuk boldoggá avatási eljárásának információs szakaszát, majd hét évvel később, Orosz Péter vértanú kivételével, a többi hitvalló pap eljárása, köztük Chira püspöké is, megszakadt.

A doktori értekezésnek ezért hármassal célja van. Mindenekelőtt igyekszik feltárni és végig követni az izgalmas, fordulatokban, kihívásokban bővelkedő életpálya legfőbb állomásait, amelyek során kirajzolódik Chira Sándor emberi és papi habitusa. Ugyanakkor az egyéni életkorszakok megfelelő kortörténetbe való beleágyazásával szemléltetni kívánja a munkácsi egyházmegye helyzetét, püspökei szerepét az egymást követő impériumok egyház- és valláspolitikájának körülményei között. Végül, a kutatás során összegyűjtött, eddig ismeretlen tanúvallomások, hagyatéki levelek mellékletével, az értekezés a megrekedt egyházi eljárás ismeretanyagát is bővíteni kívánja.

Ezzel együtt választ kerestem a kutatás során felmerült kérdésekre: Chira Sándor politikai szemlélete, nemzeti identitása, a titokzatosan felbukkanó egyháztörténeti dolgozat megírásának miéértje és üzenete, illetve, hogy mi a titka annak, hogy 1983-ban, a püspök halálakor, a 8 évi Gulag és 26 évi száműzetés, valamint a szovjet KGB folytonos lesben állása ellenére, mindkét hazájában virágzó egyházi életet hagyott maga után.

Kutatásomat a teljességre törekvés igényével forrásadatgyűjtésre, illetve annak elemzésére építettem. Kilenc levéltári fond anyagából dolgoztam, valamint emlékiratokat, hagyatéki személyes leveleket, élő tanúkat szólaltattam meg: Beregszásztól Ungvárig,

Irhóctól Karagandáig, illetve Szibériáig, Budapesttől Bajorországig. A kutatás során egyedül az Orosz Föderáció Belügyminisztériuma kötelékébe tartozó, egykori Gulag táborok anyagát őrző Információs Központok szolgáltattak igen szűkszavú visszaigazolásokat. Nem volt egyszerű a kutatás az ungvári, a karagandai, illetve a novoszibirszki egyházmegyei levéltárak anyagában sem. A posztszovjet időben ugyanis, a hosszú évtizedek katakomba helyzetét követően nem a levéltárak rendezése, hanem sokkal inkább az egyházmegyei struktúrák felállítása volt a sürgetőbb, mind a görög, mind a római katolikus egyházmegyékben. Ebből kifolyólag levéltári anyagaik nehezen kezelhetők, mégis értékes forrásanyagokhoz juttattak.

Az emlékiratok közül kiemelkedő fontosságúak a Chira püspök karagandai száműzetése idején, 1958-ban íródott emlékiratai, ahol összefoglalta a munkácsi egyházmegye felszámolásának történetét, illetve Punykó Sándor püspöki titkár Rómában, 1949-ben megjelent Memoires-jai, amelyek ugyanazt a korszakot örökítik meg, így nemcsak egymás kiegészítői, hanem megerősítői is.

Fontosnak bizonyultak továbbá: a Máramarosszigeti Főgimnázium Értesítői; a Budapesti Hittudományi Kar Dékáni Iratai; Tóth Tihamér, a Budapesti Központi Papnevelde prefektusának naplója; Chira püspök egyháztörténelmi jegyzete, Bendász István kanonoknak a munkácsi egyházmegye papi katalógusa, a Bendász István–Bendász Dániel papkutató apa-fia páros terjedelmes és precíz Helytállás és tanúságtétel c. gyűjtemény mindkét kiadása. Ezen felül értékes kiegészítésként szolgáltak az *oral history* és írott tanúvallomások, valamint a hagyatéki levelek. Ezek egybevetése, a megfelelő levéltári ismeretanyaggal való ütköztetése volt az értekezés alapvető kutatási módszere.

A kutatás szempontjából meghatározó volt az a komoly forrásanyag, mely a szigorú zárlat és megközelíthetetlenség hosszú évtizedei után az ukrajnai belügyi szolgálat levéltáraiban a kutatási tilalmak fokozatos feloldásával került felszínre, felvonultatva a kommunista diktatúra gátlástalan és bőséges politikai eszköztárát. A témába vágó közvetlen, illetve a legfrissebb, nyomtatásban is megjelenő kortárs dokumentumgyűjteményekből merített forrásanyag megfelelő forráselemzéssel, -kritikával került felhasználásra. Ezek egy részét táblázatokba rendeztem.

A 20. század nagy részét átívelő Chira Sándor életének szakirodalma meglehetősen szegényes. Két egyházmegyes kutató paptársa, Bendász István (1903-1991) precíz jegyzetei és fia, Bendász Dániel megjelent egyháztörténelmi művei mellett Pekár Atanáz (1922-2011), a kárpátaljai származású, évekig Rómában, majd az USA-ban élő bazilita egyházkutató pap – ukrán nacionalista fűtöttséggel teli – egyháztörténelmi írásai foglalkoznak behatóbban az

egyházmegye 20. századi történetével, illetve azon belül a népszerű püspök életével, működésével. Pekár megállapításai a meglehetősen erős magyarellenessége miatt óvatosan kezelendők, ugyanakkor, mivel a Rómában szerzett doktorátusa kapcsán behatóan kutatta és megismerte a vatikáni levéltárak anyagát, munkáiban sok értékes és felhasználásra alkalmas adat gyűlt össze. Emellett Pekár Atanáz személyesen is ismerte Chira Sándort, utolsó éveiben leveleztek is, ezért a püspökről szóló tanulmányai figyelemre méltóak.

A legújabb ukrainai szakirodalom,¹ főként a fent említett szerzők által közzé tett adatokra, illetve a már hozzáférhető Chira-peranyagra támaszkodva, röviden mutatja be a püspök életrajzának legfőbb állomásait, az ukrán irányzatú kanadai irodalom² pedig főként a mártíriumra koncentrálnak.

A kutatás eredményei, illetve felfedezései közé tartoznak: a Chira-család terjedelmes családfája; az első világháborúnak és forradalmi eseményeknek a gimnáziumi és teológiai tanulmányokra gyakorolt izgalmas visszahatásának részletei; a KGB-levéltárban, idegen peranyagban felbukkant Chira püspök eddig teljesen ismeretlen egyháztörténeti jegyzete, annak magyarra fordítása, a vizsgálati peranyaggal együtt; a Gulagon töltött időszakra vonatkozó, eddig ismeretlen tanúságtételek, illetve az *oral history* és a személyes levelezés.

Felépítése tekintetében a doktori értekezést hat nagy fejezetre, illetve további alfejezetekre bontottam. A Chira Sándor születését, gyermek- és ifjúkorát bemutató első fejezet egy tágabb bevezetéssel külön foglalkozik az északkeleti rutének szociális és vallási viszonyaival a 19-20. századfordulótól az első világháborúig. A fejezet kitér a korabeli hegyvidéki rutén lakosság tömeges kivándorlásának, illetve a zsidóbevándorlás kérdésére, a „hegyvidéki akcióra”, illetve a vallási skizma-perre. Külön fejezet tárgyalja az eddig ismeretlen Chira-családfát, amely kétszáz évre visszamenő szerteágazó papi generációt mutat be, ezzel együtt szemléltetve a munkácsi görög katolikus egyházmegyes papság képzésének fokozatos fejlődését is. Külön alfejezet mutatja be Chira Sándor születési helyét, illetve azt a miliőt, amely a korabeli társadalompolitikai viszonyokkal együtt formálta és érlelte meg felnőtt kori elköteleződését.

További alfejezetek foglalkoznak a tanulmányi évekkkel, a Máramarosszigeti Piarista Gimnáziumban, illetve a Budapesti Központi Szemináriumban eltöltött idősakkal, mely egybeesett az első világháború, majd az azt követő összeomlás, illetve impériumváltás

¹ Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга друга. Ужгород. Видавництво Закарпаття. 2004. 554-559; Україна. Персоналії. том 2. Карпатська Україна Хроніка подій. Персоналії. Ужгород. Видавництво Закарпаття. 2010. 572.

² Матирологія українських церков у чотирьох томах. том II. Торонто. 1985. 442-448.

korával. Meglehetősen forrásszegény időszak ez, ugyanakkor fontos életkorszak, amelynek meghatározó szerepe volt a papi küldetéstudat kialakulásában.

A következő fejezet a két világháború közötti csehszlovák impérium vallás- és nemzetpolitikájának gyökerét, irányvonalát, a skizma, illetve a harcos ortodoxia kárpátaljai térnyerését Chira Kornél szolgálati helyein, az Irhócon és Nyéresházán fellángoló skizmatikus támadások tükrében tárgyalja. Ezt követi az ifjú Chira Sándor papi pályájának meredek felfelé ívelésének bemutatása, illetve a Chira-publicisztikai anyag elemzése. A fejezet a szemináriumi oktatás, a sokrétű lekipásztori tevékenység, az egyházmegyei kormányzatba való korai bevonás, a váratlan püspökváltás, illetve püspökjelöltség korszakát tárgyalja. Emellett választ keresek az ifjú Chira Sándor politikai szemléletének, nemzeti identitásának kérdéseire.

Az I. bécsi döntést követő magyar visszarendeződés teremtette sajátos helyzettel, a kettészakítottság és az ukrán nacionalista terror okozta sokoldalú fenyegetettség közepette a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye helyzetével, Chira kanonok rektori állásából való elmozdításának, illetve pápai prelátsi kinevezésének előzményeivel, okaival, a kormányzati és püspöki határozatok háttérével foglalkozik az értekezés harmadik fejezete. Röviden mutatja be továbbá a megüresedett munkácsi püspöki szék betöltése körüli feszült időszak áthidaló megoldásait, az újabb püspökszentelést, illetve Chira Sándor vikáriusi kinevezését.

A negyedik fejezet mutatja be a szovjet megszállás okozta impérium- és rendszerváltást, a fokozatosan felerősödő antiklerikális támadás körülményei között a fiatal püspök és a tapasztalt vikárius páros megfeszített küzdelmét a papnevelőért, illetve az elorozott diplomákért, végeredményben a munkácsi egyházmegye hivatalos regisztrálásáért folyó kitartó kiállást. Emellett Chira Sándor indokoltan szigorú titokban történt püspökké szentelésének előzményeit, a Romzsa-püspök utasításra történt meggyilkolásának állampolitikai indokoltságát, illetve szövevényes végrehajtását. Végül e fejezetben keresem a választ a már nyilvánvaló egyházüldözés közepette, az 1948-ban megírt Chira-jegyzet megszületésének miéértjére, üzenetére.

Az ötödik fejezetet főként Chira püspök személyes szenvedéstörténetének szenteltem, beleágyazva azt a munkácsi egyházmegye felszámolásának történetébe. Az értekezés végig kíséri a püspök letartóztatásának, vizsgálati fogságának, elítélésének eseményeit, illetve a Gulagon töltött éveket, amelyeket főként a szemtanúk tanúvallomásaira alapozva jelenít meg. Igyekszik rekonstruálni továbbá az 1956 szeptemberétől 1957 januárjáig terjedő rövid

szabadulás és hazatérés történéseit, illetve a karagandai száműzetés és a kiutasított püspök elutazásának körülményeit.

Az értekezés utolsó, hatodik fejezete rálátást enged a sztálini rémuralom népiirtására, milliók deportálására, a drámai múltú kazahsztáni Karaganda kialakulására. A fejezet főként Chira püspök utolsó 26 évét igyekszik bemutatni a fellelhető levéltári adatok, a püspök levelezései, illetve a tanúvallomások tükrében. Az utolsó fejezetrész a munkácsi egyházmegyében végzett titkos főpásztori szolgálattal foglalkozik.

Mivel a doktori disszertáció meghatározott kereteit nem léphettem túl, a kortörténeti szempontból is igen értékes gazdag tanúvallomások és hagyatéki levelek csupán kis töredékét sikerült beépíteni az értekezésbe. Ezeket azonban a lefordított peranyag nagy részével, a Chira-jegyzettel, táblázatokkal, fényképekkel együtt külön melléklet-kötetbe rendeztem.

Végül nem hagyhatom említés nélkül, hogy a szerteágazó kutatás nem valósulhatott volna meg a rengeteg gondviselészerű külső segítség nélkül. Mély hálámat fejezem ki mindazoknak, akik bármilyen módon hozzájárultak kutatásom eredményességéhez. Elsősorban Botlik József témavezetőmnek, aki a kutatás legelején hozzájárult témaváltoztatásomhoz. Különösen nagy hálával tartozom Bendász Dániel nyugalmazott esperesnek, aki készségesen rendelkezésemre bocsátotta édesapja, Bendász István gazdag hagyatékát, illetve saját kutatásai eredményeit, valamint hasznos tanácsaival és biztatásával kísérte kutatásomat. Hasonlóan nagy lekötelezettje vagyok Hovera Vaszilij, Kazahsztán görög katolikusai apostoli adminisztrátorának, a karagandai görög katolikus egyházközség parókusának, akinek személyes támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg a karagandai kutatásom, sem Jozef Smidtlein pavlodári plébános atyával való találkozásom. Ahogyan a novoszibirszki kalandos utazásom sem, melynek során eljutottam Joseph Werth, Nyugat-Szibéria latin szertartású katolikusainak püspökéhez, a Novoszibirszki Jézus Színeváltozásáról nevezett Apostoli Adminisztrátúra ordináriusához. De nagy-nagy hálával gondolok Gamberoni Margit nyugalmazott bambergi tanárnő barátnőmre is a készséges német fordításaiért, főként közvetítő segítségéért, melynek révén eljuthattam többek közt Oberkotzuba is, a Feiszt testvérekhez, akik karagandai éveikben szoros kapcsolatban voltak Chira püspökkel.

Nem tagadhatom, hogy a többéves, sokrétű és szerteágazó kutatás során jómagam is mélyen gazdagodtam, történészként és emberként egyaránt, és meggyőződésemmé vált a színes és gazdag életpálya feltárásának, illetve közlésének fontossága.

I. A Rutén föld szociális és vallási sajátosságai a 19-20. század fordulójától az első világháborúig. Chira Sándor gyermek- és ifjú kora

1. A térség meghatározó mozgalmainak társadalmi és politikai hatásai

1.1. A rutének kivándorlása és a galíciai zsidóbevándorlás

A vizsgált korban a szakirodalom egyöntetű állásfoglalása szerint az Északkeleti Kárpátok mintegy félmilliót számláló rutén lakossága társadalmi, gazdasági és kulturális téren egyaránt, a soknemzetiségű Magyarország egyik legkisebb, egyszersmind legelmaradottabb, legszegényebb nemzetiségének számított. Talán éppen ezért támadtak nagy elkötelezettséggel. Érdeemes röviden megvizsgálunk ennek a kornak három meghatározó mozgalmát, azok kiváltó okait, illetve hatásait. Mindenekelőtt a rutén kivándorlását, amely a 19. század végére tömeges mértéket öltött,³ a Galícia felől érkező orosz-lengyel zsidóbevándorlását, illetve a vallási skizma mozgalmát,⁴ a legkomolyabb nyugtalanság forrását, mindenekelőtt a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye kormányzata számára.

Az aggasztó rutén helyzet láttán Firczák Gyula (1836-1912), munkácsi püspök a kormányhoz fordult e komoly gond orvoslása végett, majd 1896 márciusában gróf Bánffy Dezső (1836-1912) miniszterelnökkel egy öt pontból álló megállapodást kötöttek az északkeleti ruténság megélhetése, illetve tömeges kivándorlásának megakadályozása érdekében.⁵ Egy évvel később, 1897 március 11-én⁶ Firczák püspök már a képviselőház előtt panaszolta: *„A ruthén nép a régmúltban tűrhetőbb anyagi viszonyok között élt, mint most, mikor anyagilag tönkre téve, szellemileg megtörve, erkölcsében is veszítve él és elhagyni készül a maga kopár hegyeit és ősei megszentelt sírjait, hogy a távoli idegenben, Brazíliában*

³ A menekülés a nyomasztó nyomorból az amerikai ígéret földjére az 1880-as évek végén fellendült, 1893-1898-között visszaesett, majd 1898 és 1910 között „szinte elképzelhetetlen méreteket öltött”. Az 1899-1913. években Ung vármegyében 132,8, Ugocsában 57,0, Beregben 40,3, Máramarosban 11,6 % -kal haladta meg a kivándorlás a természetes szaporulatot. Bővebben: Botlik József. Eggestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány. Bp.2000. 111.o.; Mayer Mária. Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910. Akadémiai Kiadó. Bp. 1977. 170.o.

⁴ A görög katolikusok visszatérése a pravoszláv egyházba, amely híveire kevesebb anyagi terheket rótt ki. A mozgalom 1900 elején indult a Máramarosi Izsazacsal községből. A mozgalom az I.világháború után a csehszlovák uralom idején érte el tetőfokát. Révai Új Lexikona. XVI.k.Babits Kiadó. Szekszárd. 2005.419.o.; Magyar Katolikus Lexikon. XI.k. Szent István Társulat. Bp.2006. 780.o.

⁵ Botlik József. Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja. In: Trianoni Szemle. V. évf. 2013. július-december. Bp. 17.o.

⁶ Firczák Gyula, valamint a Máramaros-, Ugocsa-, Bereg- és Ung megyék országgyűlési képviselői a magyar országgyűlés megvitatására memorandumot nyújtottak be: *Emlékirat az északkeleti Kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában* címmel.

*keressen új hazát. A nyomor ijesztő módon lépett fel közöttük...*⁷ Az országgyűlésnek benyújtott emlékirat a ruszinság elszegényedéséért részben az „óriási zsidóbeözönlést”,⁸ illetve a zsidó uzsora elterjedését tette felelőssé.

Néhány évtized alatt nem egy hegyvidéki kisközség népességnövekedése valóban meglepő statisztikai eredményt mutatott. Éppen Chira Sándor püspök szülőfaluja is ennek tipikus példája. Születése előtt félszázaddal Fényes Elek 1851.évi Geographiai Szótára annyit közöl a Máramarosi Irhócról, hogy: „*orosz falu, a Tarack mellett: 9 római, 1048 görög katolikus, 64 zsidó lakossal, görög katolikus anyatemplommal.*”⁹ Az 1896. évi munkácsi görög katolikus egyházmegyei schematizmus 11 római, 2435 görög katolikus, 2 helvét és 680 izraelita lakost jegyez Irhócon.¹⁰ Nem teljes félszázad alatt Irhóc görög katolikus lakosságának lélekszáma megduplázódott, miközben a zsidó lakosságé megtízszereződött.

A vizsgált korban az északkeleti vármegyék zsidó lakosságának ugrásszerű létszámnövekedése messze felülmúlta az ország teljes zsidó népességgyarapodását. A téma egyik mai kutatója, Konrád Miklós szerint „*a számok szerint a galíciai bevándorlás... mítosz volt csupán. Úgy országos szinten, mint Kárpátalján, a zsidók számának növekedésében a bevándorlás a dualizmus korában elenyésző szerepet játszott.*”¹¹ A kutató az intenzív gyarapodás egyik okát a korai házasodással és a természetes szaporulattal magyarázza, a másikat a zsidóság jóval alacsonyabb halálozási rátájában látja, szemben az európai viszonylatban igen magas magyar halálozással.¹² Sebők László kutató a gyarapodást, egyrészt, szintén a természetes szaporodással, illetve a zsidóság egészséges életmódjával magyarázza, másrészt, a 19. század közepétől tartó erőteljes galíciai bevándorlással az északkeleti megyékbe, hozzátéve azonban, hogy azt később jelentős továbbvándorlás követett a nyugati országrészekbe, a nagyobb városokba, Budapestre, illetve Amerikába.¹³

A témában megkerülhetetlen a századfordulói politikus és publicista, Bartha Miklós 1901-ben megjelent és mindmáig ható „*Kazár földön*” c. könyve, amelyben a szerző a rutén

⁷ A ruthén nép érdekében. Kelet. 10. évf. Ungvár, 1897. márc. 11-i 10. sz. 1.o.

⁸ Lengyelország első, 1772-es felosztása után, a Habsburg Birodalom részévé vált Galíciából megindult nagyarányú orosz-lengyel zsidóbevándorlás, amely az egész 19. század folyamán folytatódott, a legnagyobb mértékben a ruszinok lakta északkeleti vármegyékben volt érezhető. Konrád Miklós. Az államhatalom és a régió más népességeinek viszonya a zsidósághoz. In: Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig. Bányai Viktória, Fedinec Csilla, Komoróczy Szonja Ráhel szerk. Aposztróf. Bp. 2013. 110.o.

⁹ Fényes Elek 1851. Magyarország Geographiai Szótára. 1. kötet. Pest. 136.

¹⁰ Schematizmus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1896. Ungvarini. Bartholomaei Jager. 72.o.

¹¹ Konrád M. Demográfiai változások. In: Zsidók Kárpátalján. 21-22, 24-25.o.

¹² Uo.

¹³ Sebők László. A magyarországi zsidók a számok tükrében.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_magyarorszagi_zsidok_a_szamok_tukreben/ Letöltve: 2017.02.28.

nép kilátástalan nyomoráért a „kazár” gyűjtőfogalommal nevezett, Galiciából beáramló lengyel, illetve orosz zsidó szatócsokat, kocsmárosokat és uzorásokat teszi felelőssé. A publicista személyesen szerzett tapasztalatokat a korabeli ruténföld kilátástalan nyomoráról, illetve a rutén paraszton gátlástalanul nyereszkesedő, bevándorolt és hazafiatlan „kazárról”, aki szerinte *„hangosan imádkozik, és némán csal [...] erkölcsse nincs, csak szokása. Jelleme sincs, csak tulajdonsága. Barátja sincs, csak cinkosa. [...]*”¹⁴

A „galiciáner”, avagy a „kazár” Barta nyomán vált a későbbi magyar antiszemita gondolkodás jellegzetes toposzává,¹⁵ holott az író a „kazár” elnevezést kizáróan és hangsúlyozottan a kíméletlen uzorából élő galíciai eredetű zsidókra alkalmazta, hogy azokat élesen elhatárolja, illetve szembeállítsa a korábban bevándorolt, asszimilálódott, és a magyar haza érdekeihez hű „jó zsidókkal”.¹⁶ Az asszimilálódás főleg a városi, nagyobb részben neológ zsidóság között volt jelentős, írja Sebők László, a falusi, elsősorban északkeleten élő, főleg Galiciából származó ortodox zsidók mereven elutasították ennek lehetőségét, ami miatt a neológok az ortodoxokban látták az antiszemitizmus fő okát.¹⁷

Csiki Tamás a kapitalizmus kori nagy és középvállalkozások megteremtésében kiemelkedő szerepet játszó asszimilálódott zsidóság bemutatása mellett szintén kitér a Galiciából származó zsidóságra, amelynek újabb és újabb generációi a nagy iparforgalmi központokat nélkülöző régióban megpróbálták kihasználni a kézműves- és kisipar, illetve a közvetítő kereskedelem lehetőségeit. A legmarkánsabb zsidójelentlét, írja, a kiskereskedelemben, az élelmiszer-, a fűszer- és a vegyeskereskedésben volt. Ezekre *„az alacsony árukészlet, a hitelben történő eladás és vásárlás volt a jellemző”,* és *„minden bizonnyal előfordultak az uzora különféle formái: áru-, pénz-, kocsmá-, felesmarha-¹⁸ és legelőuzsora, miként az illegális szeszfőzés és alkoholcsempészet is, amit részint a mindennapok megélhetés kényszere, részint pedig a haszonszerzés és az adott keretek közötti szerény vagyonosodás reménye motiválhatott.”*¹⁹ [a kiemelés – R.M.]

¹⁴ Bartha Miklós. Kazár földön. Magyar Fórum. Budapest. 1996. 55, 71-72.o.

¹⁵ Romsics Ignác. Magyarország története a XX. században. Ozirisz. Bp. 2010. 76.o.

¹⁶ Botlik J. Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja. 19.

¹⁷ Sebők László. A magyarországi zsidók a számok tükrében.

¹⁸ Az ún. „feles marhatartás” általában úgy működött, hogy a tulajdonos a borjú megvásárlása után a kifizetett vételárnál magasabb összeget közölt az állatot bérlő földművessel, a már felnevelt szarvasmarha eladásakor pedig alacsonyabbat. A bérbeadó és a bérlő az így manipulált árkülönbségen „osztozott”. A bérlő jutaléka tovább csökkenhetett abban az esetben, ha a takarmányt is a tulajdonostól kapta, ami után az magas kamatot számolt fel. Ezért általában a bérlő haszon helyett adósságot halmozott fel. Gottfried Barna. Egy beszéd következményei. Egán Ede a rutén akcióról. In: Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében” című Budapest, 2004. március 19-20-án megtartott tudományos konferencia anyaga. Bp. 2005. 306.

¹⁹ Csiki Tamás. Foglalkozási szerkezet és megélhetési módok. In: Zsidók Kárpátalján. 29-33.

Az északkeleti ruszinság eladósodásában Komoróczy Géza mégsem a közéjük betelepedett zsidók agresszív térhódítását teszi felelőssé, hanem magukat a ruténeket, mondván, hogy azok felhagytak a hagyományos állattenyésztéssel, és más megélhetés híján hitelekbe verték magukat. Miközben a „*ruténföldi zsidók 90%-a még szegényebb, még szájalomra méltóbb [volt] a ruténeknél.*”²⁰

1.2. Egán Ede és a „hegyvidéki rutén akció”

Megvizsgálva a rutének vitathatatlanul fojtogató szegénységét feltáró 1897. évi memorandumot a Bánffy-kormány felkarolta a megmentésüket szorgalmazó programot. A Darányi Ignác (1849-1927) vezette Földművelésügyi Minisztérium égisze alatt 1897. február 15-én, Munkácson megalakult a hegyvidéki kirendeltség, tavasszal pedig megindult a „rutén”, illetve „hegyvidéki akció”. Darányi a minisztérium egykori tagját, az ír származású Egán Edét²¹ nevezte ki miniszteri biztosnak, a hegyvidéki kirendeltség széles hatáskörű rendelkező vezetőjévé. A kiváló közgazdász – akit a szlavista Bonkáló Sándor „*alapos tudású, lelkes, önzetlen, talpig férfi-*”ként²² jellemez a hegyvidéki akció alapelveinek tekintetében a föld és a földművesek védelmét, a parasztság által használt mezőgazdasági terület kibővítését, a kiáltó földhiány enyhítését.

Ugyanakkor Konrád jogosan sérelmezi, hogy Egán a földművelésügyi miniszternek 1898. január 25-én küldött első hivatalos jelentésében „teljes mértékben az uzsorásokkal azonosította” a ruszinokhoz hasonlóan nyomorgó és korántsem csak kereskedőkből álló kárpátaljai zsidóságot.²³ A miniszteri biztos valóban nem kezelte differenciáltan a hegyvidéki zsidó társadalmat, mégsem volt antiszemita.²⁴ Az akció kritériuma nem a rutén, hanem a legszegényebb hegyvidéki földművesek segítése volt – így a földbérletből nem zárta ki a szegény izraelitát sem.²⁵ Segítő akciója hármassal talapzatra épült: a föld és legelőbérletekre, az

²⁰ Komoróczy Géza. Zsidók az Északkeleti Kárpátokban. In: Zsidók Kárpátalján. 78.o.

²¹ Egán Ede 1851. július 13-án született Csáktornya járási székhelyen (Zala vármegye), a Muraközben. Ma élő unokája tanúsága szerint ír származású, főrangú őseik, az O'Eganok voltak, közülük negyvennyolc királyként, tizennégy herceggént uralkodott Írországban. Bartha Miklós tévesen skót származásúnak vélte Egánt. Botlik József. Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja. 14.o. – Bartha tévedését Konrád Miklós is átvette. Konrád Miklós. Az államhatalom és a régió... 109.

²² Bonkáló Sándor. A rutének. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Basel-Budapest. 1996.o. 118.

²³ Konrád M. Az államhatalom és a régió... 110.

²⁴ Bővebben: Botlik J. Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja. 23; Gottfried Barna. Egy beszéd következményei. Egán Ede a rutén akcióról. In: Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében” című, Budapesten, 2004. március 19-20. -án konferencia előadásai. Bp. 2005. 307.o.

²⁵ Egán Ede 1898. december 13-án Alsóverecskén tartott közgyűlésen kihangsúlyozta, hogy a kirendeltség soha sem a vallásfelekezettel, hanem a segítségre szorultságot nézi. Állítását számadatokkal is alátámasztotta, mondván, hogy az előző évben 24, a folyó évben pedig 19 mózesvallású földműves kapott állami földbérletet. Botlik J. Egestas Subcarpathica. 96.

állattenyésztésre,²⁶ valamint a hitelszövetkezeti hálózatra. Utóbbi Egán a „leghatásosabb eszköznek” nevezte, hiszen ebben a régióban a jelzáloghitel egyáltalán nem létezett, személyi hitel pedig csak nagyon magas, uzsorakamatra²⁷ volt kapható. A hitelszövetkezetek, amelyek a földművelésügyi minisztérium számottevő pénzügyi támogatása révén jöttek létre, lehetőséget teremtettek a paraszti uzsoraadósság visszafizetésére, földjeik visszavásárlására, szarvasmarha beszerzésére. Egész falvak meg tudták vásárolni az uradalmi vagy kincstári földekből a szükséges legelőterületeket.²⁸ A hitelszövetkezetek mellett létrejöttek az élelmiszerek és fogyasztási cikkek beszerzésére hivatott áruraktárak,²⁹ illetve boltok.

A hitelszövetkezetek és áruraktárak elnöki, felügyelői tisztségére megbízható és alkalmas személyekként pedig a helyi lelkészek, illetve a könyvelésre tanítókat kérték fel. Chira Sándor anyai nagybátyja, Tabakovics Ödön,³⁰ szintén egyike volt azoknak a papoknak, aki, mint irhóci görög katolikus segédlelkész, elvállalta az 1900. december 8-án alakuló községi hitelszövetkezet felügyeletét. Hasonlóképpen a szomszédos Nyéresházán a fiatal Chira Kornél parókus lett az 1901. március 24-én megalakult helyi szövetkezet elnöke.³¹

A hitelszövetkezetek megszervezése és vezetése komoly elszántságot igényelt. A hegyvidéki kereskedelmi körök ugyanis helyenként igen támadólag léptek föl a hitel- és fogyasztási szövetkezetekkel, áruraktárakkal szemben, mondván, hogy ezek akadályozzák „az egészséges versenyt”.³² Bartha, aki közvetlenül szemlélhette az akció működését, elismeréssel ecsetelte, hogy a lelkészek „jó barátai a népnek [...], ingyen dolgoznak. [...] Lótnak, futnak, tanácsolnak, csereberélnek, írnak, rubrikáznak [...] Nemcsak imádkoznak a mindennapi kenyérért, de meg is szerzik azt a népük számára...”³³ A görög katolikus papság megítélése azonban változó képet mutat a századfordulón és később. A feudális világból fennmaradó

²⁶ A kincstár a Schönborn-uradalomtól 25 évre kibérelt 12 622 kat. hold földet, amelyet, felosztva, 41 községben 4303 földművelőnek haszonbérbe adta. Az állattenyésztés fellendítésére 1897-1900 között összesen 1600 tenyésztő üszőt importáltak s azokat a bérlőknek 4-5 évi részletfizetésre adták. E mellett hathetes gazdasági tanfolyamokat indítottak a gazdák megsegítésére. Botlik József. *Egestas Subcarpathica*. 101.

²⁷ Az uzsorakamat legtragikusabb következménye az adós parasztlakosság házáinak, illetve telkének az elárverezése volt. A hitelezők ilyenkor összejátszottak, értéktelennek nyilvánították a földet és az ingatlanokat, és az adós kisbirtokost kiforgatva vagyonából, földönfutóvá tették. Az üzérkedők pedig fokozatosan jelentős földtulajdonra tettek szert. Bővebben: Braun László. *Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898-1910 között*. PolyPrint Kft. Ungvár. 2011. 10.o.; Botlik J. *Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja*. 20.

²⁸ Gottfried B. id.m. 303.

²⁹ Az első központi áruraktárt 1899. szeptember 11-én hozták létre Szolyván, majd 1900 végéig a környékbeli falvakban további tizenöt áruraktárt. Braun L. id.m. 21.

³⁰ Tabakovics Mihály, az irhóci parókus fia, Tabakovics Ödön 1973. augusztus 10-én született. Bendász István munkácsi egyházmegyei papi katalógusa. Kézirat. Nagyszőlős, Bendász-gyűjtemény.

³¹ Braun L. id.m. 53,66.

³² Pap Tibor. *A ruthén akció és kereskedelem. Máramarossziget*. 1903. In: Botlik J. *Egestas Subcarpathica*. 102.

³³ Bartha M. id.m. 68, 146.

párber ugyanis nehezen hárítható támadási felületet hagyott hátra a papsággal szemben, amihez alább még visszatérünk.

Egánt szintén heves és sokrétű támadás érte, a korabeli központi liberális sajtó részéről éppúgy, mint névtelen levelek útján.³⁴ Sorsa akkor pecsételődött meg, amikor a pénzügyminisztertől italmérési jogot is kért a szövetkezetek számára, hogy ezzel csökkenthetővé váljon a drasztikus méretű kocsmazás, és kiküszöbölhető legyen a hamisított kocsmái italmérés.³⁵ Egán hozzászólt, hogy fenyegetettségben, életveszélyben él, de az elkötelezett emberek lelki nyugalmaival kezelte a helyzetet. Amíg tehetette.

1901. szeptember 20-án az Ungvárhoz közeli Lázi-domb tetején, rejtélyes körülmények között halálos lövés érte. A rutén nép körében a bosszú gyanúja kézenfekvőként jelentkezett, ám a felületes, erélytelen hivatalos nyomozás okán a tragédia körülményei tisztázatlanok maradtak.³⁶ Egán Ede népmentő és korszakalkotó munkáságáról sem egyöntetű a szakirodalmi értékelés,³⁷ tény azonban, hogy neve mindmáig ható fogalommá vált. Chira Sándor, akinek apja és nagyapja is aktívan bekapcsolódott a „hegyvidéki akcióba”, emberöltővel később így ír: *„Ezen tevékenység erejét és sikerességét mutatja, hogy a nép ellenségei annyira megijedtek tőle, hogy Egánt megölték”*.³⁸ Bonkáló is joggal írhatta, hogy Rákóczi után Egán emlékét őrzi a rutén nép a legnagyobb kegyelettel,³⁹ de újkori kultuszáról is beszélhetünk.⁴⁰

A felvidéki akciót a kormány tovább folytatta, egészen a világháborúig. Kázy József, miniszteri tanácsos Egán Ede méltó utódának bizonyult. A hegyvidéki akció kétségtelen eredményei ellenére azonban a rutének kivándorlása – különösen Máramarosból – továbbra sem csökkent, sőt egy újabb megállíthatatlan mozgalomba torkollott.

³⁴ Bonkáló S. A rutének. 119.o.; Botlik J. Egestas Subcarpathica. 103.o.; Botlik J. Egán Ede... 23.o.

³⁵ A korabeli kocsmárosok ugyanis vízzel hígították a pálinkát, de hogy meglegyen az ereje, vitriolt és más maró folyadékot keverték hozzá. A minőségi pálinkát a szövetkezeti raktárakban kezdték árusítani, de – korlátozott italmérési jogot kapva – csak literes palackokban. Braun László. id.m. 24; Botlik J. Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja. 21.o.

³⁶ A halálesetet a hatóságok balesetnek minősítették. A korabeli sajtóban felmerült az öngyilkosság feltételezése is, de az teljesen kizárható Bihar Jenő (1882-1951), kortárs újságíró alapos magánnyomozása alapján. Bihar Jenő. Egán Edét meggyilkolták. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás”- Intézetben. Bp. 1901. 1-9.o.

³⁷ A magyar, illetve a szovjet-ukrán szakirodalom állásfoglalása élesen eltérő. Bővebben: Dupka Gy. „Örtüzeket fogunk gyűjtani a hegyeken...” Együtt. 2011. 4. sz. 77.o.

³⁸ Chira Sándor egyháztörténeti jegyzete. Ruszin nyelvű kézirat. [tovább Chira-jegyzet]. Csekán Tamás vizsgálati ügye. Az Ukrajnai Belügyi Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára [tovább UBSZ KHL] C-2260. III. k. Mellékletek. 35.o.

³⁹ Bonkáló S. A rutének. 119.o.

⁴⁰ Kárpátalján utcák, terek viselik Egán Ede nevét. Vértanúsága színhelyén az 1902-ben felállított, de 1990-ben, útszélesítés címén, lerombolt kökereszt helyébe 2002-ben tiszteletére új emlékművet állítottak fel. Kárpátalján az 1990-es évektől lehetünk az Egán-kultusz tanúi. Munkásságát, tanácsait újraértelmezik. Bővebben: Botlik J. Egán Ede... 23-24; Dupka Gy. „Örtüzeket fogunk gyűjtani...” 78-79.

1.3. A skizma mozgalom

A korabeli magyar kormányzat a hegyvidéki rutén vidék nyomorúságának enyhítésére indított nagy volumenű kormányprogram mellett nehezen találta a megfelelő magatartást a közben vallási téren jelentkező és egyre nagyobb mértéket öltő újabb mozgalommal szemben. Az állam ugyanis évszázadokon keresztül nem folyt bele a keleti szertartású, ószláv nyelvű görög katolikus egyház belső ügyeibe. A 19. sz.-i szerkönyv revízió, illetve a magyar liturgia kérdése⁴¹ is egyházi kezdeményezésű volt – és bár két táborra szakította a maréknyi rutén értelmiséget, főként a papságot, és végeredményben az önálló Hajdúdorogi egyházmegye felállításához vezetett⁴² – a hegyvidéki paraszti tömegeket nem érintette. Az 1907. évi Apponyi-féle iskolatörvénnyel együtt sem állja meg a helyét az erőszakos magyarosítás vádja, mint a skizma kiváltója, hiszen a rutének zöme analfabéta volt. Az egyetlen, amire a mélységesen vallásos, vakbuzgalmú és hagyományaihoz mereven ragaszkodó rutén parasztság elutasítással öntudatosan reagált, a Gergely naptár bevezetésének ötlete volt. Firczák püspök azonban ezzel le is vette az ügyet a napirendről.

A Máramaros megyei Szacsal községben 1900-ban kezdődő szakadár mozgalom azonban, mely 1903-ban átterjedt Izára, illetve a Nagyág völgyi további nyolc falura, majd a Bereg megyei Nagylucskára, nem fakadt sem vallási, sem nemzetiségi meggyőződésből. Annál inkább szociális elégedetlenségből, de ezt az egyházmegyei kormányzat nem orvosolhatta az állam segítsége nélkül. Az 1848-as forradalom ugyanis eltörölte a jobbágysort, de meghagyta a parasztság vállán az egyházi adók terhét. A 19. század végére ez a helyzet komoly visszasságot eredményezett, amit jól tükröz egy korabeli hegyvidéki görög katolikus pap keserű vallomása: *„Manapság a pap hívei szemében már nem lelki atyjuk, hanem egyenesen ellenségük, egzecutoruk, aki megfossa a szegényeket utolsó falat kenyerrüktől.”*⁴³ Az egyházi adó, a „párbér”, melynek megfizetése az ország szegény

⁴¹ A Propaganda Fide Kongregáció 1866. december 7-i rendelkezésével megtiltotta a magyar liturgia bevezetését. Válaszként a tilalmat követő dorogi mozgalom többszöri memorandum benyújtására 1873-ban Ferenc József király Hajdúdorogon külhelynökséget létesített. Az ezt követő magyar liturgia önkényes bevezetése, a szerkönyvek magyarra fordítása Róma részéről újabb tiltást vont maga után 1896. szeptember 2-án. Ezzel megindult a küzdelem az önálló egyházmegye felállításáért, míg végül 1912. május 6-án Ferenc József király megalapította a hajdúdorogi egyházmegyét, X. Szent Pius pápa pedig 1912. június 8-án kelt „Christifideles Gracii” kezdetű bullájával kanonizálta azt. Az új egyházmegye liturgikus nyelve a klasszikus görög nyelv lett. Janka György. A 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye története. Hajdúdorogi Egyházmegye. Nyíregyháza. 2013. 18-23.o.; Pirigyi István. A magyarországi görög katolikusok története. I. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola. Nyíregyháza. 1990. 98-111.o.

⁴² A magyar nemzeti öntudat kifejeződéseként a dorogi mozgalom határozott ellenlábasa lett az egyházi kérdésekben jelentkező ruszin nemzeti törekvéseknek, amelyek az ószláv liturgiai nyelv, a cirill betűs szerkönyvek és a Julián naptárt védelmezték. Mayer M. nm. 137; Botlik József. Hármaskereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997). Hatodik Síp - Új Mandátum. Bp. 1997. 161.o.

⁴³ Атанасій В. Пекар, ЧСВВ 1997. Нариси історії церкви Закарпаття. том.ІІ. Внутрішня історія. Місіонер. Рим-Львів.с.161.

földműves népének egésze számára gyakran vált terhessé, a nagy földhiányban és nyomorúságban élő rutének számára annál inkább tűrhetetlenné, megfizethetlenné vált, különösen a sokrétű stóladíj,⁴⁴ amelynek rendezetlensége a századfordulón vált meghatározó kulcskérdéssé.

A görög katolikus püspökök lelkészeik számára állami kongrua kiegészítést kértek, de azok évi jövedelme így is alulmaradt a falusi tanárok jövedelmével szemben.⁴⁵ 1903-ban, az áttérési mozgalom kezdetén a miniszterelnök is belátta: *„Ha a bajt gyökeresen akarjuk orvosolni, el kell távolítani az okot, melyet abban látok, hogy a görögkatholikus alsópapság mostoha anyagi viszonyok között élvén, a népet különböző egyházi szolgáltatásokkal túlterhelj”*.⁴⁶ A napszám mihamarabbi megváltását sürgette Gebé Péter szentszéki ülnök is.⁴⁷ A kérdés kulcsszerepét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy az áttérést szorgalmazó térítők a rutén parasztságot éppen azzal hitegették, hogy a skizmatikus papnak jóval kevesebb stóladíjat kell majd fizetni.⁴⁸

Az államhatalom eleinte adminisztratív módon igyekezett megakadályozni az egyébként törvény által biztosított áttérést, majd a gyors megtorlásban látva a mozgalom elfojtásának módját, 1904 áprilisában politikai felhanggal, pánszláv törekvések⁴⁹ érvényesülésére hivatkozva, perbe fogta az izai mozgalom tizenkilenc felbujtóját, az államellenes vétség azonban nem nyert bizonyítást. A mozgalom átmeneti lecsendesedése, majd újabb fellendülése 1913 decemberében, Máramaroszigeten ismét látványos perhez vezetett⁵⁰ immár 94 vádlott ellen, amelynek során 32 vádlott bűnösségét állapították meg, a többieket felmentették. Az áttérési mozgalom résztvevőinek politikai törekvései nem tárultak fel, illetve a vallási szakadárokról csak annyi derült ki, hogy vonzotta őket az olcsóbb vallás.⁵¹

Vitathatatlan, hogy a skizmamozgalom kirobbanását részben az érintett falvak lelkészei *„vagy elődeik kötelességmulasztásai, visszaélései, a néppel gyakorolt rideg, szeretetlen bánásmódja idézte elő”*, ismerte el azt Papp Antal, munkácsi görög katolikus

⁴⁴ A születéstől a halálig, a házszenteléstől a vetés megáldásáig minden stóladíjat jelentett. Ld. bővebben: Aradi Viktor: Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréből. A rutén skizma. Huszadik Század. 1913. II. k. 255-267. o.

⁴⁵ A 19. század végére a munkácsi egyházmegye 387 lelkésze közül 366 szorult állami támogatásra, ugyanis évi jövedelme nem haladta meg a 800 koronát, miközben egy állami falusi tanár fizetése 2 200 koronát tett ki. A. Пекар. Нариси історії церкви Закарпаття. т. II. 161.

⁴⁶ Gönci Andrea. Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász. 2007. 53.o.

⁴⁷ KTÁL. fond 151, opisz 3, od.zb. 1926, 436. szt. 29.

⁴⁸ KTÁL. fond 151, opisz 2, od.zb. 947. szt. 20.

⁴⁹ Bővebben: Gönci A. id.m. 59.o.

⁵⁰ A máramarosi per 1913. december 29. és 1914. március 3. között zajlott.

⁵¹ Gönci A. id.m. 59.o.

püspök is.⁵² Azonban ma is jogos elődjének, Firczák püspöknek 1903-ból származó figyelmeztetése: nehogy egyes papok „*hanyagsága miatt a többi buzgó és lelkiismeretes lelkészeim is megbélyegeztessenek.*”⁵³

A korabeli kép tejjességéhez hozzátartozik a külső izgatás ténye, mely remekül kiaknázza a gyenge pontokat. Vitathatatlan Daras Gábor megállapítása, hogy az orosz propaganda ott toborozta híveit, ahol csak tehette: Amerikában és a kijevi zarándoklatokon egyaránt,⁵⁴ ahová a rutén paraszt eljutott. A pravoszláv agitáció a szentpétervári Bobrinszkij Vladimir gróf, az orosz szent szinódus bizalmasa által is eredményesen működött, aki a Magyarországról jelentkező rutén ifjakat megbízottjai által anyagilag felkarolta és taníttatta az oroszországi kolostorokban.⁵⁵ Közülük elsőként Kabalyuk Alekszejt,⁵⁶ a magát miszticizáló kőrösmezei favágót, aki 1910 után már Alekszej atya néven lépett színre a pravoszlávia apostolaként, majd a máramarosi per fővádlottja lett.

A továbbiakban az első világháború minden tekintetben súlyos korszakváltást jelentett. Papp Antal püspök tagadhatatlanul támadásra alkalmas felületet teremtett, amikor a háború alatt a magyar kormány nyomására bevezette a betű- illetve a naptárreformot. Bár a háború befejezése után a munkácsi püspök mindkét intézkedését visszavonta, visszaállt a cirill betűk használata, és 1918. november 21-én, Szent Mihály ünnepén az egyházmegye visszatért a Julián-naptárhoz,⁵⁷ a skizmatikusoknak további tápot adott az egyházellenes támadáshoz.

Ebbe az igen sokrétű nyomorúsággal, küzdelemmel és kihívással teli korszakba és térségbe született bele Chira Sándor, és bontakozott ki a jövő pap és püspök nemzeti identitása, hivatása és küldetésstudata.

⁵² Szabó Oreszt. A magyar oroszokról (rutének). Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Bp.1913. 238. o.

⁵³ Firczák püspök 1903. évi. körlevele. KTÁL. 151. fond, opisz 2, od. zb. 931.

⁵⁴ Daras Gábor 1938. A rutén kérdés tegnap és ma. Magyar Nemzeti Szövetség. Bp. 15.

⁵⁵ Kabalyuk Sándor vallomása. In: Василий Пронин. История православной церкви на Закарпатье. с. 474.

⁵⁶ Kabalyuk Sándor (1877-1947), kőrösmezei parasztember Gerovszkij Alexij ügyvéd segítségével jutott Oroszországba, ahol 1909-10 között a Cholmi terület Jablocsinyi kolostorában bibliai, illetve pravoszláv egyháztörténelmi és szertartástani ismereteket szerzett. 1909-ben itt vették fel a szerzetesek közé, majd 1911. július 11-én szentelték fel pappá. Működésének két éve alatt Máramaros megye 28 falujában jött létre pravoszláv közösség. 1912-ben Oroszországon keresztül Amerikába menekült, majd a máramarosi per hírére önként hazatért, ahol perbe fogták, elítélték. 1944-ben tagja volt annak a bizottságnak, amely Moszkvában az orosz pravoszláv egyházhoz való csatlakozásról tárgyalt. Ezt követően visszavonult a közélettől az izai Szent Miklós monostorba, a halál is ott érte. 2001. július 8-án a moszkvai patriarchátus kebelébe tartozó ukrán pravoszláv egyház szent szinódusa szentté avatta. В. Пронин. id.m. с. 470-471; Иван Попп 2001. Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород. Падяка. с.191. Gönci A. id.m. 75.o.

⁵⁷ Pirigy István. id. m. II. 72.o.

2. Belegyökerezve a többgenerációs tradícióba

2.1. A munkácsi egyházmegyes papképzés fejlődése a Chira-családfa tükrében

A magyarországi görög katolikus papság körében a házassági jog révén a papi hivatás gyakorlásának átöröklődése, akár hosszú generációkon keresztül, nem ment ritkaságszámba. Ritkábban fordult elő azonban a papi családok precíz családfakészítése. A Chira család esetében mégis ritka kivétellel találkozunk. A munkácsi egyházmegye jól ismert, tudós hajlamú papja, Bendász István, az egyházi szematizmusokat, anyakönyveket gyűjtő, kutató és gondosan tanulmányozó kanonok, több egyháztörténeti mű írója, akit közvetett rokoni szálak is fűztek a nevezett családhoz,⁵⁸ 1968-ben állította össze a Chira-családfát.⁵⁹

Annak ellenére, hogy leírása hiányosan maradt fenn, a családfa adatai így is bőséges információt nyújtanak. A nagy tudású kanonok – mintegy kétszáz évre visszamenően – meglepően precíz adatbázist mellékeltek a szerteágazó papi család tagjairól. A könnyebb áttekinthetőség végett a népes, hatodik fokig levezetett családfa papjainak személyi adatai külön táblázatba lettek rendezve.⁶⁰ Ezzel áttekinthetőbbé válik, hogy valamennyien a hatalmas kiterjedésű munkácsi egyházmegye⁶¹ klérusához tartozva, főleg Ung és Máramaros, Zemplén és Sáros vármegyékben folytattak szolgálatot. Nagy többségük magas kort ért meg, kivéve Chira püspök dédapját, Tabakovics Bazilt (1800-1855), aki kolerában halt meg.

Ott, ahol az adatok bősége megengedte, a Bendász-összeírás precízen kitért a Chira-családfa papjainak tanulmányi helyeire is. Innen derül ki, hogy a Chira család ötödik-hatodik fokig felmenő papjai még Budán vagy Bécsben, Egerben, Pozsonyban végezték teológiai tanulmányaikat, illetve a munkácsi iskolában tanultak, a negyedik generációtól lefele pedig többségük az ungvári szemináriumban végzett, illetve ketten a nagyszombati papnevelésben készültek fel a papi szolgálatra. Ily módon egyetlen, szerteágazó görög papi család is jól szemlélteti a munkácsi egyházmegyei papság képzésének fokozatos fejlődését, illetve a munkácsi uniós püspökök szívós erőfeszítéseit, hogy papjaik oktatását egyházmegyei szinten is megvalósítsák, illetve annak színvonalát a latin szertartású papképzés szintjére emeljék.

⁵⁸ Bendász István neje, Bacsinszky Mária Chira Sándornak harmadfokú unokatestvére volt. Bendász István Beregszászból, 1991. febr. 4-én Hetényi Varga Károlyhoz intézett leveléből. Nagyszőlős. Bendász-gyűjtemény.

⁵⁹ A kéziratban maradt Chira-családfa eredeti példánya ma a Beregszászi járási Gáton (Kárpátalja) élő Chira Tivadar tulajdona.

⁶⁰ Mellékletek. II. sz. táblázat. 17-19.o.

⁶¹ A történelmi egyházmegye magyar történelmünk szerves részét képezte, hiszen a 15-18. századok során joghatósága fokozatosan növekedve 13 vármegyére terjedt ki: Máramaros, Ugocsa, Bereg, Szatmár, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes, Abaúj, Borsod, Torna, Gömör, Szabolcs. Pirigyi István. A magyarországi görög katolikusok története. I. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola. Nyíregyháza. 1990. 177.o.

Az út azonban hosszú és küzdelmes volt, ahogyan a katolicizmusba való visszaintegrálódás egész folyamata, amely a nyugati társadalomba való integrálódást is jelentette. A 17. sz. végén, illetve a 18. sz. elején a magyarországi függetlenségi küzdelmek okán a munkácsi uradalom egymást váltó kegyurai, saját vallási identitásuktól függően, az unió iránti váltakozó szembenállással, illetve pártfogással, az unió megszilárdításának útját kereső rutén püspökök számára hol halmozottan jogfosztott helyzetet teremtettek, hol csupán minimális előrelépést tettek lehetővé. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a király, a Rákócziak, a rutén klérus, sőt ez egri püspök is magának igényelte a munkácsi püspökség betöltésének jogát. Ugyanakkor a magyar főpásztorok közül sokan őszintén szorgalmazták a rutén unió előmozdítását,⁶² miközben a Magyar Királyság területén szerveződő görög katolikus egyház fölötti joghatóságra a kijevei görög katolikus érsek is igyekezett igényt formálni.⁶³

A komoly hatalmi törekvések közepette a munkácsi püspökök felismerték, hogy a katolicizmusba való integrálódás egyik sarkalatos feltétele a rutén papképzés, ezért az igencsak szűk mozgásterük ellenére a kérdés megoldására törekedtek.

Bizonyos szerény kezdeményezés ez ügyben megfigyelhető már Partén Péter (1648-1665),⁶⁴ első uniós püspök igencsak küzdelmes idejében. Kérésére 1655-től Munkácson és III. Ferdinánd király pártfogásával kezdte meg működését az első papnevelde, amelyről Hodinka Antal, a munkácsi egyházmegye monográfusa azt írja, hogy „*puszta létezésén kívül nemigen lehet róla tudni egyebet.*”⁶⁵ Pekár Atanáz bazilita kutató, több forrásmunkára hivatkozva, annyi kiegészítéssel szolgál, hogy a császár, „katolikus hittenjlesztés” címén, 200 forint összegű támogatással járult hozzá a munkácsi Csernek-hegyi kolostori iskolában folyó 20 ifjú, közülük 8 kántor képzéséhez.⁶⁶

⁶² Véghseő Tamás. Kollonich Lipót és a munkácsi egyházmegye görög katolikusai. In: Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2006. szeptember 29-30. Véghseő Tamás szerk. Collectanea Athanasiana. I.Studia. Nyíregyháza. 2008. 270.o.

⁶³ Bővebben: Атанасій В. Пекар, ЧСВВ 1997. Нариси історії церкви Закарпаття. том.І. Єрархічне оформлення. Місіонер. Рим-Львів. 42.

⁶⁴ Az uniót győzelemre segítő Rosztosinszki (Petrovics) Partén Péter bazilita szerzetes püspökségének kezdetére, illetve végére vonatkozóan a szakirodalomban nincs egységes vélemény. Nem véletlenül írja Bendász István egyháztörténész, hogy „*püspökeink közül egyik sem tett többet nálánál az egyesülés érdekében, ugyanakkor egyik sem várakozott oly sokáig püspöksége minden fórumánál való elismerésére, mint ő: 16 évébe került...*” Bendász István. Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár. 1999. 121-123.o.; A legújabb kutatási eredmények értelmében Partén Péter 1665. február 25. előtt halt meg. Michal Lacko SJ. 2012. Uzhorodská únia karpatskych rusinov s katolíckou cirkvou. Orientalia et Occidentalia. volumen 11. Centrum spirituality Vychod-Zápád. Kosice. 152.o.

⁶⁵ Hodinka Antal. A munkácsi görög katolikus püspökség története. MTA. Bp. 1909. 767.o.

⁶⁶ Атанасій В. Пекар. Нариси. том.ІІ. 130.

Bizonyosra vehető azonban, hogy a Rómából hozott De Camelis János József munkácsi püspök (1689-1706) kormányzásakor a munkácsi papnevelde, ha még működött is, nem nyújtott megfelelő képzést. A görög származású, tudós bazilitát⁶⁷ megdöbbenette a Rómával egyesült és a vezetésére bízott rutén papság teljes képzetlensége. Ugyanakkor mély részvétellel látta e papság nyomorúságát is, amely kevésbé különbözött a jobbágyság sorsától. Érthető hát, ha a püspök missziós főfeladatának⁶⁸ tekintette a rutén papság társadalmi felemelését, mindenekelőtt immunitása kérdésének megoldását.⁶⁹ Ahogyan kézenfekvő az is, hogy az unió, illetve a hit megerősítésének egyetlen eszközét a képzésben, a papnevelde felállításában látta. A karizmatikus egyéniségű püspök szorgalmazását a Szentszék is méltányolta, csak éppen anyagiakat nem juttatott a cél megvalósításához.⁷⁰ Hadzsega Gyula⁷¹ szerint Róma nem tekintett kellő bizalommal a tervbe vett szemináriumra,⁷² de mondhatnánk úgy is, a Szentszék mindenkor óvatos, megalapozott kivárájáról lehetett szó.

A rutén papképzés sürgető szükségességét hangoztató De Camelis püspök kérését végül pártfogója, Kollonich Lipót bíboros, esztergomi érsek (1695-1707) nemcsak meghallotta, hanem 1704-ben létrehozott Jány-Lipót alapítvánnyal⁷³ néhány tehetséges

⁶⁷ A görög szülőktől származó De Camelis (Camillis) János Józsefet, az orosz baziliták római prokurátorát, a Vatikáni Könyvtár tisztviselőjét, a filozófia és teológia doktorát Kollonich Lipót bíboros rávette, hogy vállalja el a munkácsi püspökség kormányzását. Pirigy I. A magyarországi görög katolikusok története. I. 142.

⁶⁸ VIII. Sándor pápa 1689-ben De Camelist felszentelte szebaszei püspökké és kinevezte apostoli helynökké, ezt követően Bécsben Lipót király főkegyúri jogán kinevezte munkácsi püspökké, de azzal a kikötéssel, hogy a püspök és utódai mindenkor engedelmeskedni tartoznak az egeri megyéspüspöknek. Csakhogy a pápai kinevezéssel De Camelis missziós, egyházmegyét megszervező feladatot kapott. A szentszéki különféle határozatok értelmében a *vicarius apostolicus* cím minden helyi hierarchiától való függetlenséggel, illetve kizárólagos szentszéki alárendeltséggel járt. Bővebben: Véghseő T. Az apostoli vikárius intézménye a 17. században. In: Rómából Hungáriába. 149, 156.o.

⁶⁹ A püspök a jobbágysorban élő görög rítusú papság felszabadítását, a jobbági terhek alóli mentességét kérte I. Lipót királytól, aki 1692. augusztus 23-án megadta a várva várt szabadító kiváltságlevelet. Megvalósulására azonban további harminc évet kellett várni. Bővebben: Hodinka nm. 738-750.o. Udvari István 1992.. Ruszinok a XVIII. században. Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. Nyíregyháza. 176.o.; Pirigy I. id.m. 144.o.

⁷⁰ Hodinka.id.m. 764.o.; Юлий Гаджега 1928. История Ужгородской богословской семинарии в ея главных чертахъ. Книгопечатня Миравчика в Ужгородъ. с.8.

⁷¹ Hadzsega Gyula (Úrmező,1879.01.16 – Lemberg, 1947.12.01) – görög katolikus pap, tanár, egyháztörténész, a teológiai tudományok doktora (1906-ban Bécsben doktorált), szentszéki tanácsos, pápai kamarás. 1901-től a Nauka lap szerkesztője, illetve állandó szerzője az egyházi Месяцослов-nak. 1907-1933 között az ungvári papi szeminárium teológia professzora, illetve a szeminárium prefektusa, majd 1945-47 között ismét a teológia tanára. Széleskörű irodalmi tevékenységet is folytatott. A Monarchia felbomlása után az ukránofil irányzatot követve az ungvári Proszvita társaság tagja lett. Egyháztörténelmi írásait különféle írói álneveken jelentette meg. 1947-ben a szovjethatóságok letartóztatták, 10 évi kényszermunkára ítélték, azonban rövidesen a lemergi börtönben meghalt. Bendász István-Bendász Dániel 2014. Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Kairosz. Вр.157-161.; Иван Поп. Энциклопедия Подкарпатской Руси. с.126.; Mayer Mária. id.m. 75.

⁷² Ю. Гаджега . История Ужгородской богословской семинарии. 8.

⁷³ Az érsek-bíboros Jány Ferenc szerémi püspök és a pécsváradi apátság adminisztrátorának hagyatékából vett 18 ezer forintot, a sajátjából adott 2 ezer forinttal 20 ezerre növelve, az összeg évi kamatait a nagyszombati jezsuita szeminárium rektorára bízta azzal a rendeltetéssel, hogy azt „a római egyházzal egyesült rác, rutén, oláh

munkácsi egyházmegyes ifjú számára biztosította a megfelelő képzést, beleértve a keleti szertartástani ismeretek rutén nyelvű elsajátítását.⁷⁴

A vizsgálódásunk tárgyát képező családfa-kimutatásból Chira püspök hatodik fokú felmenőjéről, Szyniawa Mihályról annyi derül ki, hogy 1693. szeptember 15-én De Camellis püspök szentelte fel papi szolgálatra.⁷⁵ Képzésére nem derül fény, püspökéről azonban annyi mindenképp ismert, hogy megszigorította a papszentelések feltételeit. De Camellis 1690-ben kelt intézkedése kikötötte, hogy a papjelöltek felszentelésének egyik kötelező előfeltétele a 24 éves életkor betöltése, illetve legalább három éves, egy-egy templom papja mellett eltöltött szolgálat.⁷⁶ A papképzést segítve és egyúttal az oroszországi pravoszláv könyvek hatását is ellensúlyozandó, De Camellis összeállított és 1698-ban Nagyszombatban megjelentetett egy katekizmust, illetve egy szláv ábécéskönyvet is.⁷⁷

A püspök halála után a Rákóczi-szabadságharc okozta körülmények végképp megakasztották az egyházmegyei papképzés bármilyen fejlődését. E téren több évtizeden át nem is történt semmi érdemleges, állítja Bendász Dániel paptörténész.⁷⁸ A püspöki interregnum alatt ugyanis a munkácsi egyházmegyes papság nagy része a lemergi, premysli püspököknél szentelődött, írja a téma másik szakértője, Udvari István, mondván, nem véletlen, hogy 1750-ben csak Zemplén megyében hatvan, Galiciában szentelődött papot írtak össze. Sőt, maga Bizánczi György munkácsi püspök (1716-1733) is Lembergben szentelődött 1716-ban.⁷⁹

A szerény, mégis rendszeres papképzés kezdetét majd csak az a kétosztályos pap- és kántornevelő képezde jelentette, amelyet De Camellis püspök kései utóda, Olsávszky Mihály Manuel (1743-1767) 1744-ben indított Munkácson. A három év alatt felépült iskola fenntartására a püspöknek sikerült az uralkodótól évi 300 forintot kieszközölnie. Bár a kezdetleges papnevelőtől „*csodákat elvárni nem lehetett, de a miénk volt*”,⁸⁰ jegyzi meg Hadzsega Gyula hazafias öntudattal. Büszkesége indokoltnak látszik, hiszen a képezde tanárai nagyrészt a nagyszombati szemináriumban szereztek képesítésüket, és így Munkácson az írás-

és *illyr tanuló iffúság*” fenntartására fordítsák. A Jany-Lipót nevet kapott alapítvánnyal a bíboros az unió előmozdítását és a görög skizma ellen való küzdelmet remélte előbbre vinni. : Hodinka. id.m. 765.

⁷⁴ Végheő T. Kollonich Lipót és a munkácsi egyházmegye görög katolikusai. 275. Ю. Гаджега. История Ужгородской богословской семинарии. 13.

⁷⁵ A Chira-családfa papjainak személyi, tanulmányi, ordinációs adatai. Mellékletek. 19.o.

⁷⁶ Пекар. Нариси. т.ІІ. 131.

⁷⁷ Bővebben: Udvari I. Ruszinok a XVIII. században. 177; А. В. Пекар. Нариси.т.І. 131.

⁷⁸ Bendász Dániel. Legális és illegális papképzés a Munkácsi egyházmegyében. In: Örökség és küldetés. A Nyíregyházi Görög Katolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görög katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia.2000.10.2-3. Nyíregyháza. 2001. 99.o.

⁷⁹ Udvari I. Ruszinok a XVIII. században. 177-178. o.

⁸⁰ Ю. Гаджега. История Ужгородской богословской семинарии. с.11.

olvasás, illetve számtan mellett, katekizmust és némi erkölcsstant is tanítottak.⁸¹ A latin nyelv könnyebb elsajátítását segítve a püspök 1746-ban, Kolozsváron egy latin és egyházi szláv nyelvű, párhuzamos szövegű tankönyvet is megjelentetett.⁸²

A munkácsi iskola diákjai közül, akiket ebben az időben „*moralistáknak neveztek*,”⁸³ kerültek ki Chira Sándor püspök hatodik fokú felmenői is: apai ágon bacsinai Bacsinszky Péter (1724-1795), Szinyica István (1741-1798), Baranyai Mihály (1751-1831),⁸⁴ illetve anyai ágon Kubek Mihály, akinek életadatai nem maradtak fenn.

Említésre méltó, hogy Nagyszombatban, a Jány-Lipót alapítványon nyerte képesítését a munkácsi egyházmegye minden XVIII. századi püspöke is: Olsavszky Simon (1733-1737), Blazsovszky György (1738-1742), Olsavszky Mihály Manuel (1743-1767), Bradács János (1768-1772) és Bacsinszky András (1772-1809), valamint a korabeli vezető egyházi értelmiség nagy része.⁸⁵ Közöttük Chira püspök anyai dédapja, Pulszky János (1805-1870), és apai ükapja, Bacsinszky Miklós (1787-1853) is, ami nyilvánvalóvá teszi nemcsak püspökeik irántuk táplált bizalmát, hanem a nevezett klerikusok rátermettségét is.

Bacsinszky Miklós három évet végzett a nagyszombati kollégiumban, majd Ungváron fejezte be tanulmányait, ahol Bradács Mihály püspök szentelte pappá 1811. május 11-én. Bacsinszky Miklós két szolgálati helyén is templomot épített: az Arad vármegyei Jószáson, illetve a Bereg vármegyei Kajdanovon, amely filiális helye volt. Beregrákoson pedig, ahol 1834-1853 között, haláláig parókusként működött, a templom számára harangot öntetett, illetve modern kőparókiát épített. A borhalmi kerület espereseként 1835-ben megválasztották Bereg, 1844-ben Ung vármegye táblabírájává, 1847-től pedig székeskáptalani tanácsosként is említetik. A szabadságharc kitörésekor, Bereg vármegyében, mint annyi más pap „*a hon felségélyezésére adományt gyűjtő küldöttség elnökségével*” lett megbízva.⁸⁶

Chira püspök Pulszky dédapja szintén nagyreményű ifjú lehetett, ugyanis a Máramaroszigeti gimnázium elvégzése után, a munkácsi egyházmegye stipendiumán, filozófiai tanfolyamon vett részt a Nagyvárad királyi akadémián, majd Nagyszombatban végezte el teológiai tanulmányait. Tarkovics Gergely eperjesi püspök (1821-1841) szentelte

⁸¹ Udvari István. A Munkácsi egyházmegye oktatásügye a XVIII. században. In: Örökség és küldetés. 75.o.

⁸² Udvari I. Ruszinok a XVIII. században. 180. o.

⁸³ Chira családja. 71. p. bacsinai Bacsinszky Péter.

⁸⁴ A Chira-családja papjainak személyi, tanulmányi, ordinációs adatai. Mellékletek. 19.o.

⁸⁵ Udvari I. Ruszinok a XVIII. században. 176-177; Bendász D. Legális és illegális papképzés. 99.o.

⁸⁶ Chira-családja. 35.p. bacsinai Bacsinszky Miklós.

pappá 1832. április 6-án. 1845-ben Máramaros vármegye táblabírájává választották, 1869-1870-ben a huszti kerület esperese volt.⁸⁷

A munkácsi egyházmegyei kispapság nevelésében Nagyszombat mellett Eger is szerepet kapott. A kérdés hátterében Barkóczy Ferenc egri (1744-1761) és Olsávszky Mihály Manuel munkácsi püspök között többretegű feszültség állt fenn, amely nagyrészt De Camelis püspök kettős kinevezésében gyökerezett.⁸⁸ A szeminárium terén a feszültség abból keletkezett, hogy miután mindkét püspök szemináriumi támogatás ügyben kérelemmel folyamodott Mária Terézia királynőhöz (1740-1780), az uralkodónő az egri szemináriumnak utalt ki 1200 forint segélyt azzal, hogy ezzel biztosítsa hat munkácsi egyházmegyes papnövendék nevelését is. Az alapítvány értelmében 1754-1770 között a tehetségesebb rutén görög katolikus klerikusok Egerben tanulták a keleti egyházi szertartást, illetve a liturgikus szláv nyelvet.⁸⁹ Érthető azonban Olsávszky püspök elégedetlensége, melynek okát Hodinka Antal fejti ki részletesen. A munkácsi püspök nemcsak azt nehezményezte, hogy elvesze az uralkodói támogatástól, nem fejleszthette magasabb színvonalra az egyházmegyei papnevelést, hanem különösképpen azt, hogy a latin szemináriumból kikerült teológusai magasabb képzettségük révén az otthoniaknál követelődőbbek lettek, mégsem szereztek elegendő jártasságot saját, keleti szertartásukban.⁹⁰ A szakirodalom egybehangzó állításából az is kiderül, hogy Olsávszky püspök minden erejével igyekezett függetleníteni magát az egri püspök fennhatóságával szemben.

Bacsinszky püspök 1773-ban kapta kézhez Mária Terézia királynő parancsát, hogy időnként küldjön Rómába egy-egy tehetséges papnövendéket, majd 1774-ben az uralkodónő további jelét adta a görög katolikus rutén papság magasabb színvonalú képzéséről való gondoskodásának, megalapítva a Szent Borbáláról nevezett Bécsi Központi Görög Katolikus Szemináriumot, az ún. Barbareumot. A királynő javaslatára 1775. augusztus 16-án a cseh-osztrák hivatal leírt a munkácsi püspöknek, hogy a Barbareumban már tanuló munkácsi

⁸⁷ Chira-családfa. 13.p. Pulszky János.

⁸⁸ Kollonich Lipót bíboros meggyőződése volt, hogy a munkácsi egyházmegye papjainak, híveinek reformja csakis egy latin püspök ellenőrzése alatt mehet végbe, ezért javasolta, hogy a munkácsi püspök kerüljön az egri püspök joghatósága alá, ami bekerül De Camelis kinevezési irataiba is. Végül is, kettős kinevezésének szándékos vagy véltlen értelmezéséből adódott, hogy őt, mint püspököt és pápai helynököt egyházmegyes püspöknek rendelték alá. De Camelis azonban meg tudta védeni jogait, egyházbírói képtelenségnek nevezve az egyik püspök másiktól való függését, és egyedül Kolonich bíboros metropolita fennhatóságát ismerte el, akiben erős pártfogóra is talált. Az egri püspökök azonban De Camelis utódait, saját helynökeikként tekintve, eskü alatt tett engedelmisségre kötelezték, amivel hosszú évtizedes joghatósági ellentétet, illetve a munkácsi püspökök részéről egyházmegyéjük kanonizálásáért folytatott függetlenedési harcot váltottak ki. Pirigy I. id.m. I. 145.o.; Végheő T. Az apostoli vikárius intézménye a 17. században. 149-156.o.; A. B. Пекар. Нариси. т.ІІ. с. 43.

⁸⁹ Udvari I. A Munkácsi egyházmegye oktatásügye. 75.o. ; Pirigy I. id.m. I. 151.o.

⁹⁰ Hodinka. id.m. 769.o.

egyházmegyés papnövendék mellett küldjön további hetet azzal, hogy ketten közülük bazilita szerzetesek legyenek, írja Chira Sándor későbbi egyháztörténeti jegyzetében.⁹¹

II. József császár (1780-1790), mint annyi minden mást, a Barbareum működését is megszüntette 1783-ban, és azt csak I. Ferenc császár (1792-1835) nyitotta meg újra 1803-ban, Stadtkonvict néven.⁹² A köztes időben a munkácsi egyházmegyés papnövendékeket Egerben, illetve a – Hadzsega szerint 1783-ban,⁹³ Udvari szerint 1784-ben⁹⁴ alapított – Lembergi Központi Szemináriumban⁹⁵ helyezték el, amelynek 1788-89-ben hét, 1790-ben hat magyarországi hallgatója volt.⁹⁶

Chira püspök ötödik fokú felmenője, Lyachovics János (1761-1827) is egyike lehetett azon klerikusoknak, aki a nevezett időben tanulhatott a bécsi papneveldeben, majd tanulmányait kényszerűségből Egerben fejezte be.⁹⁷ A Bendász-féle összeírásból annyi derül ki, hogy a bécsi és egri teológia után 1786-ban Ungváron Bacsinszky András püspök (1772-1809) szentelte pappá. A bécsi, illetve egri iskoláztatás megint csak feltételezi Lyachovics János kimagasló képességeit, amiért püspöke érdemesnek vélte a birodalmi központi szemináriumba küldeni. Felszentelését követően Nyíregyházán, majd a Bereg vármegyei Nagylucskán, illetve az Ung megyei Nagybereznán szolgált. Esperese volt a nagybereznai, az ungvári, majd a szerednyei kerületeknek, 1814-től pedig szentszéki tanácsosként is említik.⁹⁸

Barankovics János (1769-1820), a Chira-családfa szintén ötödik fokú felmenője már az ungvári, majd a lemergi, végül a pozsonyi szemináriumokban tanult, miután 1793-ban Ungváron szintén Bacsinszky püspök szentelte pappá.⁹⁹

Az ungvári szeminárium Mária Terézia jóvoltából a lemerginél néhány évvel korábban kapott lehetőséget az önálló papképző liceummá válásra. Ehhez azonban a királynő a Szentszéknél sokkal nagyobb horderejű önállóságot eszközölt ki. Válaszként Mária Terézia kitartó folyamodványaira 1771. szeptember 19-én XIV. Kelemen pápa (1769-1774) kiadta az

⁹¹ Chira-jegyzet. 31-32.o. Mellékletek.32.o.

⁹² A Stadtkonvict-ban 1811-től munkácsi, később az eperjesi egyházmegyés klerikusok is tanultak. A bécsi központi papnevelde működése 1848-ban megszűnt, a köztes években azonban 34 munkácsi, illetve 15 eperjesi teológusnak biztosította képzését. A. В. Пекар. Нариси. т.ІІ. 147.o.

⁹³ Ю. Гаджега. Історія Ужгородської богословської семінарії. с. 17.

⁹⁴ Udvari I. A Munkácsi egyházmegye oktatásügye. 219.o.

⁹⁵ A lemergi szeminárium megnyitása kérdésében az ukrán szakirodalom adja a teljesebb képet: a papneveldei tanulmányok 1783. november 3-át kezdődtek, azonban részben technikai okok, részben a szeminaristák elhúzódtott beérkezése okán a templom, illetve a szemináriumi épületek ünnepélyes birtokba vételére majd csak 1783. december 25-én került sor. Микола Пристай 2003. Львівська Греко-Католицька духовна семінарія. 1783–1945. Львівська Духовна Семінарія Святого Духа. Львів - Рудно. с. 53. [R.M.ford.]

⁹⁶ Udvari I. A Munkácsi egyházmegye oktatásügye. 219.o.

⁹⁷ A Chira-családfa papjainak személyi, tanulmányi, ordinációs adatai. Mellékletek.19.o.

⁹⁸ Chira-családfa. 45.p. Lyachovics János.

⁹⁹ Chira- családffa. 37.p. Barankovics János.

„Exima Regalium Principium” kezdetű bulláját, amellyel felállította a munkácsi görög katolikus egyházmegyét. Ennek kapcsán írja később Chira püspök, hogy az egyházmegyét nem kellett felállítani, csupán visszaállítani, hiszen a pápai bullában is az állt: *„diocesis restabilita, et quodam modo reerecta est”* [az egyházmegye megerősítve és bizonyos módon újralapítva].¹⁰⁰

Mindenesetre tény, hogy a bulla gyökeres változást jelentett a püspökség jogállásában, és pontot tett arra a hosszú és áldatlan joghatósági viszályra, amely – Papp György kánonjogász és egyháztörténész jogos meglátása szerint – *„alapjává vált annak a hosszú szellemi harcnak, mely a munkácsi egyházmegye fejlődését majdnem egy évszázadra megakasztja s az egyházmegye legjobbjainak erejét és alkotó kedvét megbénítja.”*¹⁰¹ A bulla azonban leszögezte, hogy az ország többi katolikus főpásztorához hasonlóan a munkácsi püspököt is a király nevezi ki, hivatalában a pápa erősíti meg, és metropolitája az esztergomi érsek.

A Mária Terézia dekrétuma nyomán 1773-ban összehívott bécsi szinóduson, a munkácsi egyházmegyét már Bacsinszky András püspök (1772-1809) képviselte. A szinódust követően a magyarországi görög katolikus papság társadalmi és polgári jogi helyzete egyenrangúvá vált a latin szertartású papsággal.

Bacsinszky püspök *„népe felemelkedésének, identitástudata megőrzésének, a vallási, kulturális és nyelvi asszimilálódástól való megmenekülésének fő zálogát – írja Udvari István – az anyanyelvi katekizálásban, iskoláztatásban, a valláserkölcsei nevelés erősítésében és elmélyítésében látta.”*¹⁰² Ennek előfeltétele azonban az egyházmegyei papképzés színvonalának emelése volt. Mária Terézia 1775-ben a munkácsi püspökség új székhelyeként Ungvárt jelölte ki, átadva a felosztatott jezsuita rend ungvári kolostorát, annak templomát, illetve papneveldeként a történelmi múltú Drugeth-várat. Bacsinszky püspök személyes közbenjárására a királynő 1776-ban, az új székhely fenntartása gyanánt, a püspökségnek adományozta az évi 12 ezer aranyforintot jövedelmező tapolcai apátságot.¹⁰³ Immár megfelelő anyagi háttérrel rendelkezve a püspök megszervezhette a hét tagú káptalant, amelynek tagjai innentől tudományos munkával is foglalkozhattak, illetve átszervezhette az egyházmegyei papképzést is. 1777-ben a püspök Munkácsról áthelyezte az Olsávszky-féle papnevelő intézetet, amelyet 1778. december 3-án nyitottak meg ünnepélyesen az ungvári történelmi

¹⁰⁰ Chira-jegyzet. 5.o. Mellékletek. 24.o.

¹⁰¹ Véghseő T. Az apostoli vikárius intézménye a 17. században. 149. o.

¹⁰² Udvari I. A Munkácsi egyházmegye oktatásügye a XVIII. században. 207.o.

¹⁰³ Botlik József. Út a munkácsi püspökség felállításáig (1690-1771) In.: Hét kereszt alatt felkelek. 91-94; Udvari I. A Munkácsi egyházmegye oktatásügye. 198.

várban. Ettől fogva az ungvári szeminárium másfél századon keresztül a munkácsi egyházmegyes papi generációk Alma Matere volt.¹⁰⁴ Itt szerezte képesítését Chira Sándor három dédapja, mindkét nagyapja, illetve édesapja, Chira Kornél is.¹⁰⁵

A 20. században „az első világháborút követően a püspökök egyre nagyobb figyelmet fordítanak a papnövendékek külföldi szemináriumokban és egyetemeken való képzésére. A római Ruthenicumban 2-4, a Russicum-ban 1-1, Bécsben ketten tanulnak. Az egyházmegye papnövendékei Prágába, Olmützbe, Strasbourgba, Párizsba, Lembergbe mennek. Az otthoni professzorok már egyetemi végzettséggel tanítanak,¹⁰⁶– írja leplezetlen büszkeséggel Chira püspök, nemcsak kortársként, hanem személyes részeseként is.

A munkácsi egyházmegyes papképzés küzdelmes folyamatának vizsgálata nem mellékes kutatásunk szempontjából, ugyanis, amint azt alább is látjuk majd, a munkácsi püspökök későbbi generációi, köztük Chira püspök is, nemcsak ismerték, hanem követendő példaként tekintettek az egyházmegye történelmi püspökeinek elköteleződésére a keleti rítus és a liturgikus szláv nyelv mellett, illetve a papképzés terén tett komoly erőfeszítéseikre.

Ezzel együtt igen figyelemreméltó az a tradicionális papcsalád is, amelynek közegéből indult útjára Chira Sándor, a későbbi mártír püspök. Ma már nem lehet tudni, a fiatalkorú Sándornak milyen fokú ismeretei lehettek családjá mindkét ági felmenőit illetően, hiszen majd csak hetven év fölötti korában kaphatta kézhez az eddig elemzett precíz Bendász-féle kimutatást. Bizonyos azonban, hogy jól ismerte egyházmegyéje történetét, ahogyan az is, hogy a papi család tradicionális nevelése, illetve a helyi társadalmi, etnikai és vallási feszültségek együtt hatottak és formálták a későbbi pap és püspök nemzeti, nemzetiségi identitását, hit- és eszmevilágát, apostoli küldetéstudatát.

2.2. A gyermek- és ifjúkor hozadéka

Kárpátalja görög katolikus egyházának egyik jellemzője a hagyományosan több nemzedékű papi családok, amelyek évszázadokon át az egyház folyamatos utánpótlását biztosító komoly bázisok voltak. Chira Sándor püspök is ilyen tradicionális görög katolikus papi familia, Chira Kornél és Tabakovics Berta elsőszülött gyermekeként **1897. január 17-én**

¹⁰⁴ 1777-1949. között nem egy neves pap került ki az Ungvári Hittudományi Liceumból. Köztük: Fogaras János (1756-1834), Dóhovichs László (1783-1848), a Magyar Tudományos Akadémia tagja; Szilvay Iván (1838-1904) író; Zsatkovics György (1855-1920) egyháztörténész; dr. Hadzsega Bazil (1864-1938); Máté Miklós (1867-1942); Volosin Agoston (1874-1946); Musztyánovics Emil (1877-1947); Varga Gyula (1883-1930) író, történész; Iváncsó Elek (1886-1962), az ungvári gimnázium paptanára, Bendász István (1903-1991), Kárpátalja és a munkácsi egyházmegye történetének kutatója; dr. Pirigyi István (1921-) egyháztörténész és sokan mások. Bendász D. Legális és illegális papképzés. 100.o.

¹⁰⁵ A Chira-családfa papjainak személyi, tanulmányi, ordinációs adatai. Mellékletek. 17-18.o.

¹⁰⁶ Chira-jegyzet.32.o. Mellékletek.32.o.

született a dualista kori magyar királyság, Máramaros vármegye kicsiny falujában, **Irhócon**¹⁰⁷ [Irholecz, Irhócz, Vulychuvdzi, Vilchivci].

A helységet az 1898. évi magyar királyi statisztikai hivatal kiadványa 2766 lélekszámú kisközségként tünteti fel, ruszin és német,¹⁰⁸ avagy zsidó lakossággal.¹⁰⁹ Összevetve a Fényes Elek 1851. évi adataival, akár a későbbi országos összeírások, illetve sematizmusok adataival,¹¹⁰ azt látjuk, hogy Irhócon félszázad alatt a zsidóság lélekszáma hiába tízszeresződött meg, a lakosság zömét változatlanul a görög katolikus ruszinság tette ki. Egyházközségét 1778 óta tartják számon és az anyakönyvezést is ez évtől vezették,¹¹¹ amit a községi parókia 1944. évi leltárkönyvi bejegyzése is alátámaszt, bár a korábbi, 19. századi egyházmegyei sematizmusok ezt a dátumot következetesen korábbra, 1765-re teszik.

Annyi bizonyos, hogy a 18. században a községnek még fatemploma volt, amelynek eredete az ún. „máramarosi püspökség”¹¹² idejébe nyúlik vissza. Olsávszky Manuel munkácsi püspök 1751. évi egyházmegyei látogatásáról készült összeírás¹¹³ még nem említi Irhócon az anyakönyvezést, annál nagyobb részletességgel szól a zindellyel fedett, toronnyal és új ikonokkal ellátott, jó állapotban lévő fatemplomáról. Az Olsávszky-összeírás megemlíti az irhóci templom parókusát, Miháلكó Mihályt is, akit a szakadár Dositheus püspök¹¹⁴ szentelt fel, Olsávszky mégis hozzáfűzi, hogy a templomnak nincsen prédikátora.¹¹⁵ Utóbbi Hodinka megállapítását támasztja alá a korabeli görög papság hiányos műveltségéről.¹¹⁶

Irhóc kőtemplomának építése majd csak száz évvel később, 1852-ben, Popovics Bazil (1838-1864) püspök kormányzási idejére esik. Ikonosztázát pedig Pásztélyi János (1869-

¹⁰⁷ Chira Sándor 1930. évi egyházmegyei személyi lapjából. KTÁL. fond. 21., opisz 9., od.zb. 620., sztr. 2.

¹⁰⁸ ORTS-Lexikon der Lander der ungaren Krone 1898. Bp. 284.o.

¹⁰⁹ A korabeli népszámlálók a „*héberrel kevert, rontott német nyelvet*”, avagy a jiddist beszélő zsidóságot konzekvensen német anyanyelvüként regisztrálták. Konrád Miklós. id.m. 108.o.

¹¹⁰ Az 1908.évi görög katolikus egyházi sematizmus 2 999 főnyi lakost tart számon a kis községben, illetve 2462 görög, 21 római katolikust, 1 helvét és 515 izraelitát említ. Schematizmus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1908. Ungvarini. Societatis Commercialis „Unio”. 1908. 160; Az 1910. évi országos összeírás pedig 3150 lakosból 2450 ruszint, 548 németet és 110 magyart említ, ebből 2538 görög katolikust, illetve 591 izraelitát számlál. Lelkes György 2011. Magyar helységnevév-azonosító szótár. Argumentum. Bp. 314.

¹¹¹ Szeghalmy Gyula 1940. Felvidék. Magyar városok monográfiája. Bp. 63.

¹¹² Máramaros nem csatlakozott sem az 1646. évi ungvári, sem a 1652. évi munkácsi, sem a Bereg vármegyei papság 1664. évi uniójához, azaz szakadár maradt: a munkácsi püspököktől függetlenül, velük egy időben külön máramarosi püspökök működtek. Sztojka szakadár püspök kb. húsz éven át működött, miután Máramarosnak újabb szakadár püspökei lettek Szerafin, majd Dositheus személyében. Utóbbi halálával és Károly király 1735. november 2-án kelt rendelkezésével, amely utasította a megyét, hogy szigorúan tiltsák meg az újabb szakadár püspök fölszentelését, a máramarosi szakadár püspökség végleg megszűnt. Hodinka id.m. 543-559.o.

¹¹³ Mária Terézia királynő utasítására Olsávszky püspök 1751-52 között személyesen meglátogatta egyházmegyéje 538 parókiájának legkisebbikét is, majd három részletes jelentésben összefoglalta a megvizsgált 40 kő- és 801 fatemplom helyzetét. Pirigy I. id.m. 155.o.

¹¹⁴ Doszitej Teodorovics, az ugryai kolostor igumenje volt.

¹¹⁵ Василий Гаджега др. Додатки к истории русинов и руських церквей в Маромошь. 44.o.

¹¹⁶ Hodinka.id.m.531,537-538,759-760.o.; Ю.Гаджега.История Ужгородской богословской семинарии. с. 7-8.

1891) püspök alatt, 1887-ben fejezték be,¹¹⁷ a fatemplom említése pedig fokozatosan eltűnik a sematizmusokból is.¹¹⁸ A kőtemplom belső festését 1912-ben fejezték be, felújítva annak ikonosztázát is. A templommal átellenben, az út mentén, állt a régi irhóci görög katolikus parókia, amelyben Chira Sándor megszületett. Épületét 1999-ben lebontották,¹¹⁹ és telkén 2004-ben felépült az új, jelenkori görög katolikus templom.¹²⁰ Mára csupán az említett leltárkönyv bejegyzéséből derül ki, hogy a régi parókia épülete földszintes, 3,15 m magasságú, 12,8 m szélességű és 20,3 m hosszúságú, pléhborítású kőépület volt, amelynek hat lakószobája volt. A parókiához tágas udvar, illetve istálló tartozott.¹²¹

Chira Kornél kispap 1896 januárjában vette feleségül Tabakovics Mihály (1829-1909)¹²² Berta nevű leányát, majd 1896. február 23-án Fircák Gyula, munkácsi püspök pappá szentelte, és kihelyezte idősödő apósa¹²³ mellé káplánnak. Egy évvel később, 1897 telén, megszületett a Chira-család elsőszülöttje, Sándor. Háromévi káplánkodás után Chira Kornélt, az ekkor már kétgyermekes családapát, püspöke önálló parókiára, Nyéresházára helyezte, ahol 1900-1905 között tejesített szolgálatot.¹²⁴ Ez idő alatt a család további három gyermekkel gyarapodott. 1905-ben Chira Kornélt püspöke újra visszahelyezte Irhócra, apósa kíségetésére, ahol újabb öt évet szolgált. Közben, 1906-ban megszületett a Chira-család fiú ikerpárja, akik egyetétjű ikrek lévén úgy hasonlítottak, hogy saját apjuk sem mindig tudta őket megkülönböztetni. Végül 1910-ben megszületett a család legifjabb tagja. Berta asszony összesen nyolc gyermeknek: hat fiúnak, valamint két leánynak adott életet.¹²⁵

Közben, 1909-ben meghalt a 80 éves Mihály atya, előtte két évvel, 1907-ben felesége, Pulszky Emilia is. A nagyszülők így nem érték meg a család tragédiáját: 1912-ben a

¹¹⁷ Az irhóci görög katolikus templom 1944. évi leltárkönyve. KTÁL. fond. 151. opisz. 24., od.zb. 1048., sztr. 2.

¹¹⁸ Az 1888.évi munkácsi egyházmegyei sematizmus még említi Irhócon a régi fatemplomot is, amíg a három évvel későbbi, az 1891. évi már csak az új kőtemplomot jelzi. Schematizmus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1888. Ungvarini. 59; Schematizmus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1891. Ungvarini. 63.o.

¹¹⁹ Gábor Vaszil, irhóci kurátorral 2013. jún. 23-án készült interjúból.

¹²⁰ Irhóc görög katolikus egyházközsége új templom építésére kényszerült, mivel ősei templomát nem sikerült visszakapnia a pravoszláv hitközségtől. Az új templomot 2004. augusztus 14-én Milán Sasik püspök szentelte. Циркулярі Мукачівської греко-католицької єпархії. № 8. грудень 2004 р. 24.

¹²¹ Irhóci 1944. évi egyházközségi leltárkönyv. 19.

¹²² Tabakovics Mihályt az ungvári szeminárium elvégzése után Popovics Bazil püspök 1853. április 3-án szentelte pappá. Szolgálati éveit Máramarosban töltötte: rövid egy évet Kelecsenyben, 16 évet, 1855-1871 között Darván, illetve a leghosszabb időt, 38 évet, 1871-1909 között, utolsó állomáshelyén, Irhócon. Rutén hívei között eltöltött hosszú szolgálata gyümölcsként jelent meg 1895-ben, Ungváron „A magyarországi oroszokról” c. könyve. Chira-családfa. Tabakovics Mihály. 5.p.

¹²³ Tabakovics Mihály 1871-1909 között, haláláig, Irhócon volt pap. Közben 1882-1890 között a dombói, majd 1895-1909 között a taracközi kerületek esperese, 1883-ban szeszéki tanácsos is. Bendász István által készült Chira Andor családfája alapján. /tovább: Chira-családfa/ Kézirat. Budapest. Chira Kornél hagyatékából.

¹²⁴ Chira Kornél személyi lapjából. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od.zb. 3161., sztr.3.

¹²⁵ Mellékletek, I.sz. táblázat, 17.o.

nyolcéves Anyezka (Anna) torokgyíkban (diftériában) meghalt,¹²⁶ de már Nyéresházán, ahol 1910-1926 között Chira Kornél amúgy is kemény, küzdelmes éveket töltött.

Az elsőszülött Sándor tehát első három évében a régi irhóci parókián nevelkedett, anyai nagyszülei mellett, majd 8 évesen került vissza oda, ahol többedmagával, testvéreivel együtt teljes biztonságban, védettségben érezhette magát a helyi parókus nagyapa, és káplán apa mellett. Így nemcsak a legtermészetesebb módon belefolyt, hanem egész lényével belegyökerezett a helyi görög katolikus egyház életébe.

Öt fivére közül egyedül nála volt megtapasztalható már kisgyermek korban a komoly vonzalom a csendes elvonulás, illetve az egyházi szertartások iránt. Csendes, nyugodt gyermek volt, vallja róla egykori irhóci játszópajtásának ma nyugdíjas korú leánya, elbeszélvén, hogy a hat éves Sándor – később még inkább –, kedvenc játékvá vált a templomi liturgia imitálása. Rendszerint kihagyta a lovaglás vagy a nyári fürdőzés örömeit, a falubeli gyerekek kedvenc szórakozásait, mert szívesebben maradt nagyapja parókiaudvarán, ahol felnőtt komolysággal, saját készítésű kis füstölőjével, kendővel a vállán utánozta a „*vagy Tabakovics nagyapától és Chira apjától látottakat, avagy belső adottságából adódott, hogy őt csak az Isten vonzotta.*”¹²⁷

Közben, mint annyi más görög katolikus papi családban, Chira Sándor is úgy járta ki elemi iskoláit, hogy követte apja szolgálati helyváltozásait: első két osztályát a nyéresházi egyházi elemi iskolában, majd a további két elemi ismét szülőfalujában, Irhócon.¹²⁸ Utána, 1907-ban a gondos apa tízesztendő Sándor fiát a vármegyei székhelyre, Máramarosszigetre küldte továbbtanulni, a patinás, 1730-ban alapított Kegyes-tanítórendi Katolikus Főgimnáziumba.¹²⁹ Gróf Apponyi Albert közoktatási miniszter éppen az évben indította meg a tanintézet nyolcosztályos főgimnáziummá való továbbfejlesztésének ügyét. Az állam nagy összegű államsegéllyel járult hozzá egy új gimnáziumi épület és tornacsarnok felépítéséhez. Az 1912-ben megújult modern, kétemeletes gimnázium¹³⁰ kényelmét Chira Sándor, majd két öccse, Andor és Vidor is élvezhették, mégsem sokáig.

Az ifjú Sándor 1907-ben Gazdag Lajos világi, magyar-latin nyelv és irodalom szakos tanár osztályfőnöksége alatt, 65 vegyes felekezetű, római és görög katolikus, református,

¹²⁶ Chira Magdolnával és Chira Péterrel, Budapest, 2014. június 20-án készített interjúból. Mellékletek. 160.o.

¹²⁷ Dankó Ilonával Irhóc, 2013. június 23-án készült interjúból. Mellékletek. 121.o.

¹²⁸ Chira Sándor személyi lapjából. KTÁL. fond. 21., opisz. 9., od.zb. 620., sztr. 2.

¹²⁹ Chira Sándor 1928. évi személyi lapjából. KTÁL. fond. 21., opisz. 9., od.zb. 620., sztr. 10.; Keller János. A Máramarosszigeti Kegyes-tanítórendi Kath. Főgimnázium Értesítője az 1907-1908. tanévről. Máramarossziget. 27, 60.o.

¹³⁰ Balanyi György dr., Bíró Imre, Bíró Vencel dr., Tomek Vince dr. 1943. A magyar piarista rendtartomány története. Magyar Kegyes-tanítórend. Bp. 203-204.o.

illetve izraelita diáktársával együtt kezdte meg nyolcosztályos gimnáziumi tanulmányait. A gimnazista Chira Sándor több majdani paptársával tanult együtt Máramarosszigeten. Osztálytársa volt Marina János, későbbi sorstársa a Gulág-tábori raboskodásban; négy évfolyammal fölöttük tanult Marina Sándor, később a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karának neveltje, teológiai doktor, majd kollégája az ungvári szemináriumban, akinek szintén kijutott a rabsorsból a Bajkál-tó környéki Gulág-táborokban.¹³¹

A második, 1908-1909-es tanévtől a gimnazista Sándor már az ösztöndíjas diákok sorában szerepel.¹³² Ugyanez évben Balog Mihály, az ungvári papi szeminárium egykori latin tanára, később Máramaros püspöki vikáriusa, illetve Máramarossziget parókusa megalapítja a Görög Katolikus Rutén Tápintézetet, hogy e kollégiummal segítse a rutén diákokat.¹³³ Chira Sándor is egyike lett a kollégium első 28 bentlakásos diákjának, és apja évente 240 koronát fizetett fia ellátásáért.¹³⁴ A gimnáziumi harmadévtől kezdve a tanmenet részét szolgálta a német nyelv- és irodalomtanítás, amely megalapozta Chira Sándor későbbi kiváló német nyelvtudását. De nem kevesebb súlya volt a gimnáziumi évek során szerzett latin, illetve rutén irodalmi nyelvtudásnak sem. Ötödévtől az idegen nyelvtanulás a göröggel bővült. Tanulmányi eredményeit tekintve a gimnazista Sándor szorgalmas tanulónak bizonyult. Így, az 1911-1912-es ötödéves tanévet egyedül a görögből zárta „jó” minősítéssel, a többi tantárgyból, közöttük a latinból, jeles eredménnyel.¹³⁵

Az iskolai értesítők száraz, mégis sokat mondó statisztika adatait Bendász István, a majdani paptárs, sorstárs, illetve hűséges barát személyes visszaemlékezése teszi színesebbé, némi betekintést engedve a korabeli egyházi kollégiumi életbe: *„Abban az időben az internátusban olyan szokás dívott, hogy a nagyobb fiúk kiválasztottak egyet a „pacalok” (kisebkek) közül, mintegy pártfogoltként. Ezért nekik kijárt az „apám” titulus, a pacalok pedig büszkélkedhettek a „fiam” elnevezéssel. Ezek az „apák” többnyire saját magukat tükrözték „nevelésükben”. Csak később jöttem rá, hogy a jó Istennek már akkor különös kegyeltje voltam, mert engem, a kis elemistát a hatodikos gimnazista Chira Sándor*

¹³¹ Keller János. Gimn. Értesítő az 1907-1908. tanévről. 61, 66.o.; Bendász István-Bendász Dániel 2014. Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Kairosz. Bp. 241-242, 244-246.o.

¹³² Keller János. A Kegyestánítórendiek vezetése alatt álló Máramarosszigeti Áll. Segélyezett Kath. Főgimnázium Értesítője 1908- 1909. tanévről. Berger Miksa Könyvnyomdája. Máramarossziget. 58-59, 73.o.

¹³³ Грабар Моніка. Великий син нашого народу. До 85.рччя з дня смерті Михайла Балога. Благівісник. число 6. червень 2001. річник 11. с. 10.

¹³⁴ Keller János. Gimnáziumi értesítő az 1908-09. tanévről. 70.o.

¹³⁵ Keller János. A Kegyestánítórendiek vezetése alatt álló Máramarosszigeti Áll. Segélyezett Kath. Főgimnázium Értesítője az 1911-12. tanévről. 102.o.

fogadott „fiává”. Nemcsak védelmezett a nálam nagyobb duhajok, kötekedők, verekedők ellen, de nevelt is. [...] Ez az atyáskodása 3 évig tartott, 1915-ben leérettségizett.”¹³⁶

Az 1913/14. évi tanév utolsó előtti napján érkezett meg a szarajevói trónörökös-pár meggyilkolásának híre, majd a nyári vakáció idején kitört a világháború. Ungváron, az egyházmegye székhelyén a háború megakadályozta a tanítóképezde, a polgári leányiskola, illetve a női képezde megnyitását. Az iskolaépületek és a kollégiumok egy része kórházakká alakították át, illetve katonai célokra lett lefoglalva.¹³⁷

Nem volt ez másként Máramaros vármegye székhelyén, Máramarosszigeten sem. A háború itt szintén megakasztotta a rendes körülmények között szeptember közepén kezdődő tanítási folyamatot. Az alig másfél éve felújított főgimnázium épületét a mozgósítás napjaiban mindjárt megtöltötte a bevonuló katonák tömege, miután az intézmény tartalék-kórházzá alakult. *„Hajléktalanul vártuk a jó szerencsét – írja Mondik Pál kegyesrendi gimnáziumigazgató –, mikor hirtelen megtörtént az orosz betörés. A katonai kórház és a polgárság elmenekült: orosz volt az úr 3-4 napig a városon [...] Mire az oroszok kivonultak, nem volt diák.”* Mire azonban a polgárság visszamerészkedett a városba, a kórház is visszatért. Az iskolai tanév ezért végül nagy késéssel, november 6-án indult, kényszerűségből elfogadva a helybéli társintézet, a református főgimnázium befogadását.¹³⁸ A tanárokat, diákokat azonban egyaránt próbára tette *„eleinte a mozgósítás zűrzavara, a felvonulás színes és lelkesítő képei, majd a sebesültek szivettépő látványa, a muszka betörés-keltette menekülés, a közeli harcterek csüggesztő vagy biztató hírei [...]”*¹³⁹ Ebben a légkörben és két hónapos mulasztás után a gimnázium tanári kara két műszakban, besűritett tananyag feldolgozására kényszerült. A háborús tanév végig küzdelmes volt. A lakosság egész télen az újabb orosz betöréstől rettegett. A főispán javaslatára a vallási és közoktatási minisztérium elrendelte az összes helybéli tanintézet december 19-től január 3-ig való bezárását. 1915 februárjától a besorozásra alkalmas tanulók miatt megint órarend módosításra kényszerültek, előrehozva az érettségit májusra. Mivel a tanév végén még csak az 1895-96. évi születésű diákokat sorozták be, az 1897. évi születésű Chira Sándor épp hogy mentesült a „népfelkelési kötelezettség” alól. Tizenöt társát azonban elvitték a háborúba.¹⁴⁰

¹³⁶ Bendász István Beregszász, 1991.febr. 4-én Hetényi Varga Károlyhoz intézett levele. Gépírás. Nagyszőlős. Bendász-gyűjtemény; Bendász István - Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. Galéria-Écriture. Ungvár-Budapest. 1994. 121.o.

¹³⁷ Mikor kezdődnek a tanítások? Görög Katolikus Szemle (Ungvár), 15. évf. 38.sz. 1914. szeptember 20. 4.o.

¹³⁸ Mondik Pál. A Máramarosszigeti Kir. Kath. Főgimnázium Értesítője az 1914-15. tanévről. Máramarossziget. Berger Miksa utóda könyvnyomdája. 38.o.

¹³⁹ Mondik P. A Máramarosszigeti Főgimnázium Értesítője az 1914-15. tanévről. 41.o.

¹⁴⁰ Mondik P. A Máramarosszigeti Főgimnázium Értesítője az 1914-15. tanévről. 39.o.

A későbbi történelmi viharokban megsemmisült a gimnáziumi 1915. június 2-án kiállított, 174. sz. érettségi bizonyítványa,¹⁴¹ minden más, személyes iratával együtt. Fennmaradt azonban a száműzetésből fiatalkorára visszatekintő Chira püspök néhány sora gimnáziumi éveiről: „Az Úr Jézus szolgálói, a jó piarista Atyák gimnáziumában megfogott az Úr hívása... Haló porukban is áldom őket rám pazarolt jóságukért!”¹⁴² Ahogyan véglegessé vált száműzetésében fogalmazza meg azt is, hogy „jó Édesapámtól az Úr ügyéért való buzgóság szikráját”¹⁴³ kapta.

Az ifjú Sándor mégsem csupán a görög katolikus papi családok bevett szokásának engedett, mely szerint a legidősebb fiúgyermeknek illetéket követni papapja nyomdokait. Máramarosszigetet ugyanis megerősödött hivatástudattal hagyta el, így jelentkezett az ungvári szemináriumba, ahol Papp Antal püspök, látva a kitűnő gimnáziumi előmenetelét, mint ígéretes növendéket, ösztöndíjasként a Budapesti Központi Papnevelő Intézetbe küldte.

3. A hivatástudat megerősödése

3.1. Teológia a háború és forradalom árnyékában

A munkácsi görög katolikus püspökség a királyi Magyarország minden egyházmegyéjéhez hasonlóan megfelelő képzettségű munkatársakat igyekezett biztosítani az egyházmegyei kormányzat, illetve tanintézményei számára. Legrátermettebb szeminaristáit ezért küldte a Budapesti Központi Papnevelő Intézetbe, illetve a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karára. Míg a nevelőintézet a jövőbeni papságot a lelki szolgálatra készítette fel, addig az oktató intézmény a klerikusok tudományos képzését biztosította.

A munkácsi egyházmegye a 19. század második felétől kezdve a Budapesti Központi Papnevelő Intézetben négy tanulmányi stipendiumos hellyel rendelkezett.¹⁴⁴ Ebből kettő már az intézet 1804. évi alapítólevelében is benne foglaltatott. „*Statutum, quod assumendi aunt annue duo alumni diocesis graeci-ritus munkacsiensis...*” – idézi Sztojka Sándor munkácsi püspök Serédi Jusztonián bíborshoz 1939-ben kelt levelében, történelmi jogcímen újra igényt formálva a négy ösztöndíjas helyre, folytatva, hogy – a Mária Terézia királynő által alapított bécsi Barbareum 1873. évi megszűnésével, további két stipendium került át a Pázmáneumhoz,

¹⁴¹ PPKE Hittudományi Kar Levéltára. A Hittudományi Kar Iratai. D/29. 1915/1916. évi Hallgatói Törzskönyv.

¹⁴² Chira Sándor 1965. évi lelkigyakorlatos jegyzetéből. Kézirat. Puskás-gyűjtemény. Mellékletek. 207.o.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ А. В. Пекар. Нариси історії церкви Закарпаття. т. II. 147.

illetve kettő az Esztergomi Érseki Szemináriumhoz.¹⁴⁵ A munkácsi egyházmegye hivatalos lapja, a Duspásztir még 1930-ban is hat egyetemi ösztöndíjról tesz említést Budapesten és Esztergomban, mint a munkácsi püspökség számára fenntartottakról.¹⁴⁶ Jóllehet 1939-ben Serédi bíboros a munkácsi püspökségnek csupán két ösztöndíjas helyre való jogosultságát ismerte el, mondván, hogy a trianoni elcsatolás előtt az eperjesi és munkácsi püspökség a négy ösztöndíjas szemináriumi helyet együttesen használta.¹⁴⁷

Pedig 1915 nyarán Papp Antal munkácsi püspök dr. Rott Nándor prelátus-kanonokhoz intézett levelében mégis arról értesíti a központi papnevelde rektorát, hogy a következő, 1915/16. tanévben négy egyházmegyes papnövendékét küldi fel az intézetbe: Marina Sándor negyedéves, Mikita József másodéves, illetve Chira Sándor és Pavlik János, elsőéves hallgatókat.¹⁴⁸ Ezzel együtt a püspök azt is jelzi, hogy felterjesztette kérelmét a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz a 647 korona 80 fillér kiutalásáról egyházmegyes növendékei papneveldei beíratása, illetve tandíjuk biztosítása végett.¹⁴⁹

A következő, 1916/17. tanévben Papp Antal hivatalos értesítésében ismét négy ösztöndíjas diáknév szerepel. Mikita József, Chira Sándor és Pavlik János nevei mellett negyediként Iváskó György neve szerepel, akiről a püspök tudósításában az áll, hogy az első évi tanfolyamot az ungvári püspöki líceumban jeles eredménnyel végezte, ezért találtatott méltónak arra, hogy „a *magasabb kiképzés végett Budapestre disponáljam*”.¹⁵⁰ Mind a négy növendék számára a püspök az előző évvel egyenértékű stipendiumot igényelt a minisztériumtól. A Központi Szeminárium Hallgatói Törzskönyvének adatai is alátámasztják, hogy mindkét tanévben, sőt a következő két évfolyamra is a nevezett négy papnövendék megérkezett,¹⁵¹ és rendre felvette a kötelező tantárgyakat. Más kérdés, hogy a képzés végére, az egyházmegye klerikusai közül egyedül Chira Sándor kapta meg itt a végbizonyítványát.¹⁵²

¹⁴⁵ Sztojka Sándor munkácsi püspök Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímáshoz Ungvár, 1939. augusztus 16-án intézett levele. KTÁL. 151.fond. 18.op. 1685.cs. 8.

¹⁴⁶ Епархіальны новости. Душпастьрь. Рочникъ: VII./1930. Ноябрь/ число 11. 312.

¹⁴⁷ Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, esztergomi érsek Sztojka Sándorhoz Esztergom, 1939. március 10-én intézett válaszlevele. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od.zb. 1685., sztr. 7.

¹⁴⁸ Papp Antal püspök 1915. július 8-án kelt püspöki körlevele.

¹⁴⁹ Papp Antal 3259. ikt.sz. alatt, a Budapesti Központi Papnevelde vezetőjéhez, dr. Rott Nándor prelátus-kanonokhoz Ungvár, 1915. július 23-án intézett levele. Kézirat. Budapest. Puskás László magángyűjteménye. A Hittudományi Kar levéltárából a dokumentum eredeti példánya hiányzik.

¹⁵⁰ Papp Antal 3549. ikt.sz. alatt dr. Rott Nándorhoz Ungvár, 1916. július 21-én intézett levele. Kézirat. Puskás-gyűjtemény. A levéltári dokumentum eredetije hiányzik.

¹⁵¹ Mellékletek. IV.sz.táblázat. 20.o.

¹⁵² Mellékletek, III. sz. táblázat. 19.o.

A honvédelmi miniszter által kiadott 1899. évi VI. t.c.31.§ értelmében a papnövendékek még háború esetén is hadmentességet élveztek¹⁵³ ugyan, ám az első világháború, majd a háborút követő válságos időszak így is komoly zavart okozott a Központi Papnevelde életében, illetve a Hittudományi Kar működésében. Érdeemes betekinteni a részletekbe, hiszen a fiatal papnövendékek lelkivilágába nyilvánvalóan beépült ez időben szerzett sokrétű tapasztalat, mely tovább formálta személyiségüket.

Chira Sándor egyike volt annak a 17 papnövendéknek, akik a kegyesrend, illetve 13 egyházmegye, ebből tizenegy római, illetve két görög katolikus, az eperjesi és a munkácsi képviselőletében 1915 őszén együtt kezdték meg tanulmányaikat a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán, dr. Hanuy Ferenc dékánusa alatt.¹⁵⁴

A háború ellenére az 1915/16. tanév „*a rendes időben megkezdődött,*”¹⁵⁵ mégpedig szeptember 16-án, ami megnyugtató volt az előző tanévhez képest, amikor a háború kitörése miatt október 5-re kellett halasztani a tanév kezdetét.¹⁵⁶

Chira Sándor, első éves teológiai hallgatónak mindjárt az elején meg kellett küzdenie a nyilvánvalóan magas tanulmányi követelményekkel, de hogy ebben mennyiben segítettek karakterbeli tulajdonságai, kiderül papneveldei prefektusa első év végi jellemzéséből: „*Devoto animo et pia mente inter socios eminet. Propter difficultates in studiis ei emergentes saepe conqueritur et pusillanimitas est, at constanti et indefessa diligentia eas vincit. Erga superiores humilis et oboediens, in conversatione cum sociis modestus, urbanus et amabilis.* [Kitűnik társai közül jámbor lelkületével és kegyes szellemével. A tanulmányaiban jelentkező nehézségek miatt gyakran panaszkodik és elbátortalanodik, de állhatatos és fáradhatatlan szorgalommal legyőzi azokat. Elöljáróival szemben alázatos és engedelmes, társaival való kapcsolattartásban kimért, kulturált és szerethető.]¹⁵⁷

A szovjet KGB által jócskán megrostált munkácsi egyházmegyei levéltár anyagában a Chira Sándorról küldött hivatalos szemináriumi értesítők közül sajnos, csupán egyetlen, dr. Rott Nándor rektor aláírásával ellátott „Információ” maradt fenn. Azonban értékes jellemzést ad a „*magyar és rutén anyanyelvű*” Chira Sándor I. éves kispapról: „*szent dolgokban:*

¹⁵³ Lukacsics József, a hittudományi kar dékánjának Bp, 1917. november 24-én kelt a vallás és közoktatási miniszterhez intézett levele. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1917/18. b.39.

¹⁵⁴ Kimutatás a budapesti k.m. tud. egyetem hittudományi karában az 1915-16. tanév első-második felére beiratkozott tanulók tanulmányi előmeneteléről. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1914/15-1915/16. 1b/36. Mellékletek. III.sz.táblázat.

¹⁵⁵ Hermann Egyed, Artner Edgár 1938. A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. I. k. A Hittudományi Kar története 1635-1935. Pázmány Péter Tudományegyetem. Bp. 516.

¹⁵⁶ Dékáni Hivatal Iratai. Hittudományi Kar Könyvtára és Levéltára [tovább: HKKL]. 1914/15-1915/16. 1b/36.

¹⁵⁷ A Budapesti Központi Szeminárium 1916. június 1-én kelt hivatalos értesítője az 1915/16. évi tanév végén. KTÁL. 151. fond, 9. op. 2499. cs. 2. lap.

jámbor; természete: jó; viselkedésében: szelíd; erkölcsében: példás; alkalmazkodóképessége: fáradhatatlan; beszéd-készsége: jó”. Az értesítésből kiderülnek a klerikus első évi vizsgaeredményei is: ószövetségi történetből, skolasztikus filozófiából, héber, arám és szír nyelvekből „eminens”, és patológiaiából „jó” minősítéssel zárta az évet.¹⁵⁸

Ugyan ez évben, 1915. december 10-én a Hittudományi Kar abszolválta teológusa, Sztojka Sándor – majdani munkácsi egyházmegyes püspök, de akkor még püspöki levéltáros – letette doktori szigorlatát erkölcsstanból és lelkipásztorkodás tanból.¹⁵⁹ Doktori értekezésének megírására mégsem került sor, feltételezhetően azt a háborús viszonyok nem tették lehetővé. A világháború megterhelte mindkét munkácsi egyházmegyes Sándor képzését. Évtizedekkel később azonban Sztojka Sándor püspök és Chira Sándor kanonok szoros együttműködésének egyik biztos alapját szolgálhatta az a kimagasló lelki és szellemi képzés, amelyben mindketten a központi papneveldeben, illetve a teológiai karon részesültek.

Utóbbiak működését szintén megterhelték a háborús tanévek során szokványossá vált kényszerű szünetek, tanév-kurtítások. Folyamatos gondot jelentett a szén-, és élelmiszerhiány, ami a háború után csak még hatványozottabbá vált. A központi papnevelde csak komoly nehézségek árán tudta beszerezni és feltölteni gazdasági készleteit, azt is hiányosan, ami miatt minduntalan arra kényszerült, hogy az egyetemi képzési idő lerövidítését kérje. 1916 kora tavaszán azonban a papneveldei rektor már nemcsak a nyomasztó élelmezési szükségre tért ki: *„Fájdalommal veszem észre, hogy a növendékek ez évben hamarabb fáradtak ki, mint máskor [...] a kimerültség jelei mutatkoznak többeken [...] orvosi tanácsra három növendéket haza kellett bocsátanom több heti pihenésre”*.¹⁶⁰ Az elkövetkező években tovább emelkedett a betegszabadságra kényszerült hallgatók száma,¹⁶¹ ami a teológusok túlterheltségére hívta fel a figyelmet, illetve arra, hogy a négy éves képzés anyagának könnyebb elsajátítását öt éves kurzus bevezetésével és az óraszámok csökkentésével kellene segíteni. Hanuy dékán még 1916 nyarán kidolgozta az ötéves tanulmányi kurzus szabályzattervezetét, amelyet 1917. június 10-én már IV. Károly király hagyott jóvá.¹⁶²

Az uralkodóváltás természetesen az egyetem életében is kiemelkedő hangsúlyt kapott, hiszen Pázmány Péter és Mária Terézia után I. Ferenc József császár és apostoli király

¹⁵⁸ A Budapesti Központi Szeminárium hivatalos értesítője. KTÁL. fond. 151. opisz. 9., od.zb. 2499., sztr. 2.

¹⁵⁹ A Hittudományi Kar, 1915. november 30-án kelt Sztojka Sándor szigorlatára szóló meghívója. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1915/16. 1b/37. Ikt. sz. 220.

¹⁶⁰ Roth Nándor rektor Budapest, 1916. március 13-án kelt és a Hittudományi Karhoz intézett levele. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1915/16. b/37. Ikt. sz. 39.

¹⁶¹ Várady Árpád, katonai érsek, a Magyar Püspöki Kar tagjának Bp. 1920. február 14-én kelt leveléből. PPKE HKKL. b/42. 1919-1920. Ikt. sz. 367.

¹⁶² Hermann Egedy, Artner Edgár. A Hittudományi Kar története. 517.o.

személyében az egyetem harmadik megalapítóját tisztelték, aki „*a modern kor igényeinek megfelelően fejlesztette és naggyá tette a magyar kultúra legelső intézetét*”.¹⁶³

Chira Sándor, II. éves teológus számára az uralkodóváltás nemcsak plusz szünetet¹⁶⁴ jelentett. IV. Károly koronázási ceremóniájára ugyanis a vallás- és közoktatási miniszter a Budapesti Tudományegyetem tanári kara számára kibocsátott tribün jegyek mellett „*a felvonulás útvonalán való felállásra jogosító*” jegyeket biztosított a diákság számára is.¹⁶⁵ Így vált lehetővé, hogy a fényes koronázási ünnepségen a kiválasztott kispapok sorfalában Chira Sándor is jelen lehetett. A Gulág táborait megjárta, majd rövid időre hazatért Chira püspök 1957 januárjában az unokaöccsének egy fehér csipkekeresztet mutatott, amit imakönyvéből vett elő: „*Mint kispapok, kiválogatás alapján, részt vettünk IV. Károly király megkoronázásán. – mondta – A koronázási szőnyeg csipke kis keresztekkel volt díszítve, és nekünk kispapoknak megengedték, hogy egyet-egyet levágjunk belőle.*”¹⁶⁶

A karagandai száműzetés végén a koronázási emlék még mindig élénken él az idős püspök emlékezetében, de azt már más távlatba helyezve értékeli: „*Milyen lesz a jöveteled, Uram? – Láttam IV. Károly magyar királyt, osztrák császárt bevonulni Budapestre, a kormányzásra. Valami impozáns volt. Még szebb a koronázási ceremónia. De a hangulat nyomott. – Kíváncsi s mégis apatikus, nagy-nagy tömeg. Itt-ott egy-egy „Éljen!” vagy taps, amikor az uralkodó autója vagy a kis trónörökös autója a vén generálissal az oldalán elhaladt mellettünk.[...] Ehhez képest milyen lesz a Te jöveteled? Ott nem egy város, nem egy nép, ország vagy világrész, az összemberiség vesz majd részt. Milliárd s milliárd szereplő e földről, plusz az ég összes angyalai.*”¹⁶⁷

De térjünk vissza és időzzünk még a háborús 1916/17. tanévnél. A szénszállítási nehézségek folytatódtak, ami miatt előbb rektori intézkedéssel tíz napra,¹⁶⁸ majd miniszteri rendelkezéssel március 1-ig terjedően elrendelték a tanulmányi szünetet. Zubriczky dékán kihangsúlyozta ugyan, hogy a hittudományi kar „*az Egyetem egészéből nem válhat ki*

¹⁶³ A Rector Magnificus, Mihályfi Ákos méltatása az Egyetemi Tanács Bp. 1916. november 22-én tartott I. rendkívüli ülésén. Jegyzőkönyv. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1916/17. b/38. Ikt.sz. 2038.

¹⁶⁴ Mihályfi rektor intézkedése nyomán I. Ferenc József császár és apostoli király temetése napján, 1916. november 30-án az előadások az egyetem összes karán szüneteltek, ahogyan december 4-én, a budavári koronázó templomban megtartott ünnepélyes gyászmise napján is. Hasonlóképpen IV. Károly király koronázásának napján, december 30-án hivatalos szünet volt az egyetemen. 1916. november 27-én, december 2-án és 28-án kelt rektori értesítők. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1916/17. b/38.

¹⁶⁵ Mihályfi Ákos rektor Bp. 1916. december 13-án kelt körleveléből. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1916/17. b/38. Ikt. sz. 2421.

¹⁶⁶ Chira Magdolnával és Chira Péterrel Bp., 2014. július 29-én készült interjúból. Mellékletek. 163.o.

¹⁶⁷ Chira Sándor 1965. évi lelkigyakorlatos jegyzete. 63. o. Kézirat. Bp. Puskás László magángyűjteménye.

¹⁶⁸ Mihályfi Ákos rektor Bp. 1917. január 30-án kelt hirdetménye. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1916/17. b/38. Ikt. sz. 3330. sz.

különleges eljárással”, és hogy a Központi Szemináriumban esetlegesen megtartandó előadások teljesen az egyes tanárok magánügyeként kezelendők,¹⁶⁹ a hittudós professzorok magánszorgalomból is megtartották papneveldei előadásait.¹⁷⁰ Elköteleződésük nyilvánvalóan mély hatást gyakorolhatott a kispapságra, amely mindkét félévet „jeles” és „jó” eredménnyel zárta.¹⁷¹ Márpedig igencsak szoros keretek között, ugyanis a Központi Szeminárium igen hiányos élelmiszer készleteit felmérve újra elhangzott Rott rektor kérése a tanév korábbi lezárásáról, illetve a vizsgák két napra sűrítéséről.¹⁷² Kérése meghallgattatott.¹⁷³

Chira Sándor és társai számára az öt évfolyam közül nyilvánvalóan az 1918/19. tanév bizonyult a legválságosabbnak. A háború végi tanév kezdetén Kmoskó Mihály dékán vette át a hittudományi kar vezetését. A spanyolnátha, a 20. század első világhátrványa, mely a háborús évek után legyengült Magyarországon is ezrével szedte áldozatait, szeptembertől oly aggasztó mértékűt öltött, hogy az október 1-én megkezdett előadásokat¹⁷⁴ három hét múlva, október 23-án berekesztették, és az egyetem bezárt.¹⁷⁵ Ámon Pál, a papnevelde akkori kormányzója, a növendékeket hazabocsátotta.¹⁷⁶

Az újabb kényszerszünet okán Chira Sándort, aki 1918. október végétől minden bizonnyal édesapja nyéresházi parókiáján tartózkodott, odahaza érhatték a háborús végjáték, a forradalom, az összeomlás hírei. Ekkor került előtérbe szülőföldje, az Északkeleti Kárpátok további sorsának alakulása.

3.2. Egyéni és történelmi viharok, döntések

Az őszirózsás *„forradalmi hangulat nem hatolt be az „Angyalvár falai közé,”*¹⁷⁷ a papneveldei igazgató azonban a járványszünet letelte után sem hívta be a kispapokat, hanem újságközlemény útján otthonmaradásra szólította fel őket. Több okból kifolyólag. Egyrészt, az élelmiszerellátási szállítmányok fosztogatása miatt a papnevelde már november elején sem

¹⁶⁹ Zubricky Aladár dékán Bp. 1917. február 20-án kelt a Hittudományi Karhoz címzett leveléből. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1916/17. b/38. Ikt. sz. 442.

¹⁷⁰ Hermann E., Artner E. nm. 516-517.o.

¹⁷¹ Kimutatás a budapesti k.m.tud.egyetem hittudományi karában az 1915/16 tanév első – és második felére – beiratkozott tanulók tanulmányi előmeneteléről. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1916/17. b/38. Ikt. sz. 350. sz.; 753. sz.

¹⁷² Rott Nándor, a Központi Szeminárium rektorának a Hittudományi Karhoz Bp. 1917. május 2-án intézett leveléből. Dékáni Hivatal Iratai. HKKL. 1916/17. b/38.

¹⁷³ Hermann E., Artner E. nm. 517.o.

¹⁷⁴ Kmoskó dékán Bp. 1918. szeptember 2-án kelt, Ámon Pál, a Központi Szeminárium rektorának címzett értesítő levele. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1917/18/-1918/19. 1b/40. Ikt. sz. 1.

¹⁷⁵ Hermann E., Artner E. id.m. 524. o.

¹⁷⁶ Ámon Pál, Központi Papnevelő Intézet igazgatója Bp. 1918. dec. 11.én kelt a hittudományi karhoz intézet leveléből. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1917/18/-1918/19. 1b/40. Ikt. sz. 253.

¹⁷⁷ Hermann E., Artner E. id.m. 524. o.

tudta volna növendékeit ellátni, másrészt, a háború befejezésével, a frontról hazaözönlő katonaság által okozott közlekedési zavarok lehetetlenné tették a feljutást a fővárosba. Harmadrészt, megfontolandó volt a behívás azért is, mivel közvetlenül a forradalom után, egy baloldali és zömében antiklerikális beállítottságú kormányzás mellett, és a forrongó közhangulat közepette megvolt a veszélye annak, hogy a papnövendékek tömeges megjelenése papellenes indulatok kitörésére szolgáltatathat alkalmat.¹⁷⁸

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium a szünetet előbb november 3-ig, majd november 14-ig tovább hosszabbította.¹⁷⁹ 1918 novemberének végén azonban, amikor a központi papnevelde még mindig nem rendelte vissza a hazabocsátott teológusokat, Kmoskó dékán már megalapozott aggodalmának adott hangot, mivel a helyzet kezdett tarthatatlanná válni. A tanítványok hosszas távolléte és a drasztikus létszámcsökkenés nemcsak hogy súlyosan sértette a Pázmány Péter Tudományegyetem fegyelmi szabályzatát, illetve a hallgatók egyetemi félévének elvesztését vonhatta maga után, hanem az akkori „*puskaporos és reformokra éhes időben*” a hittudományi kart létében is veszélyeztette.¹⁸⁰

A helyzet orvoslása végett a dékán felírt Csernoch János hercegprímáshoz, aki a december 4-i válaszában még mindig csak azt tudatta, hogy amint „*a papnöveldé elöljárósága megtalálja a növendékek eltartásának emberi lehetőségét, úgy azokat haladéktalanul össze fogja hívni.*” Ugyanakkor megígérte, hogy mindent megtesz a hittudományi kar biztosítása végett, illetve kifejtette azt is, nincs kifogása az ellen, hogy „*a papnövendékek a papnöveldén kívül civil ruhában járjanak*”.¹⁸¹

Ámon Pál szemináriumigazgató azonban a hittudományi karnak címzett december 11-i levelében továbbra is csak arról informálta a dékánt, hogy a szén-, illetve élelmiszerellátás kivédhetetlen hiányosságai miatt a távolabbi helyekről származó tanulók még decemberben sem lettek berendelve a központi szemináriumba, illetve csupán a Budapest környékbéli hallgatók érkeztek vissza. A teljes létszámú hallgatóság behívása a közeledő karácsonyi ünnepek előtt már nem is volt célszerű, így a papneveldei igazgató ezt már csak a tanév második fele kezdetére ígérte.¹⁸² Így hát, az ország határvidékéről származó munkácsi

¹⁷⁸ Kmoskó Mihály dékán Bp., 1918. november 27-én dr. Csernoch János, bíboros, hercegprímás, esztergomi érsekhez intézett levele. Kézirat. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1917/18-1918/19. 1b/40.

¹⁷⁹ Kmoskó Mihály dékán 1918. október 23-án, és nov. 4-én kelt körleveleiből. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19. 1b/40. Ikt. sz. 120, 144, 153.

¹⁸⁰ Kmoskó Mihály dékán Bp., 1918. november 27-én Csernoch János, bíboros, hercegprímás, esztergomi érsekhez intézett levele. Kézirat. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1917/18-1918/19. 1b/40.

¹⁸¹ Csernoch János, bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek Esztergom, 1918. december 4-én Kmoskó Mihály, a hittudományi kar dékánjának intézett válaszevel. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1917/18-1918/19. 1b/40. Ikt. sz. 241.

¹⁸² Ámon Pál Bp. 2018. december 11-én a Hittudományi Karhoz intézett levele. Dékáni Kar Iratai. HKKL.

egyházmegyes növendékek számára az 1918/19. tanév I. fele passzív maradt. A körülöttük zajló események azonban felgyorsultak...

November 1-én Ungvárra, az egyházmegyei székhelyre is megérkezett az őszirózsás forradalom híre, amely mindjárt megrendítette a város rendjét. „*A lelkek vihara! A katonaság szétfutott a barakkokból és lopnak-rabolnak városszerte.*”¹⁸³ – rögzítette naplójában a korabeli ungvári képet dr. Hadzsega Gyula görög katolikus paptanár, aki napokkal később már az Ungvári Nemzeti Tanács tagja lett.

Az orosz hadifogságból, és a frontokról is haza érkező katonák nem egy helyen keltettek nyugtalanságot. Chira Sándor apja parókiáján, Nyéresházán is. Az „*általuk terrorizált hívek első dolga volt egy új templomgondnok választása*”, aki rövidesen nyilvános izgatásba fogott az egyház látható feje és a püspök ellen.¹⁸⁴ A hasonló fellépések nyomán az egész régióban újra lángra gyúlt a skizma mozgalom, és újabb góccainak egyike Chira Kornél szolgálati helye lett.

Az idegen csapatok megszállása 1919 elején¹⁸⁵ tovább fokozta a feszültségeket. Chira Kornél nyéresházi parókiája szintén román megszállás alá került. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy Chira Sándor 1919. január 13-án nem jelent meg a teológiai vizsgán, ahol öt másik csoporttársa magánvizsga útján letette az egyházjog I. félévi anyagát dr. Hanuy Ferenc előtt.¹⁸⁶ Bizonyos azonban, hogy miközben a központi szeminárium az 1918/19. tanév II. félében elveszítette a megszállt területekről származó azon növendékei, akik „nem tudtak vagy nem is akartak visszatérni.”¹⁸⁷ Chira Sándor tanulmányai folytatása mellett döntött.

A budapesti Hittudományi Kar levéltári forrásaiból nem rekonstruálható, mikor került vissza a papneveldebe, vagy, hogy részt vett-e a bevett téli szemináriumi lelkigyakorlaton.¹⁸⁸ Annyi bizonyos csupán, hogy a már szokványossá vált szénhiány miatt a II. félévi rendes

1917/18-1918/19. 1b/40. Ikt. sz. 253.

¹⁸³ Ю. Русак . Воспоминания. 29.о.

¹⁸⁴ Chira Kornél, nyéresházi parókus 1920. május 31-én Papp Antal püspökhöz intézett levele. KTÁL. fond. 151. opisz. 7., od.zb. 270., sztr. 1-3.

¹⁸⁵ Az összeomlás körülményei között az Északkeleti Kárpátok remek fekvésű, jó adottságú területére minden szomszédja szemet vetett. A legmarkánsabbnak a cseh, illetve a román fellépés bizonyult. 1919. január 12-én a csehszlovák légiók olasz vezetés mellett megszállták Ungvárt és az Ung folyóig terjedő nyugati térséget, miután 1919. január-március folyamán a Felső-Tisza vidékére benyomult a román hadsereg is. 1919. március 12-én pedig a párizsi békekonferencia jóváhagyólag vette tudomásul a csehszlovák követeléseket Kárpátaljára vonatkozóan. Fedinec Csilla. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája. 49.o.

¹⁸⁶ Protocolla examinum rigorosorum Facultatis Theologicae. Hittudományi Kar Könyvtára és Levéltára. K/c. Vizsgalapok II. 1916/17-1924/25. sz.n.

¹⁸⁷ Várady Árpád katonai érsek Bp.1920. február 14-én a hittudományi kari dékánhoz intézett levele. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/42. Ikt. sz. 367.

¹⁸⁸ A központi papnevelde bevett hagyománya szerint az eső és másodfélévi tanulmányokat egy hetes exercitium [lelkigyakorlat] előzte meg: minden Mindenszentek előtt, illetve a második félév kezdete előtt. Hanuy Ferenc dékán Bp. 1915. október 14-én kelt körlevele. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1914/15-1915/16. 1b/36.

egyetemi beiratkozások terminusát, több módosítás után, kitolták március 11-ig.¹⁸⁹ Ahogyan az is bizonyosnak vehető, hogy az összességében ötévi papneveldei exercitiumok kitörölhetetlen nyomot hagytak az ifjú teológus lelkében. Hatásuk végig követhető egész életében, akár szemináriumi spirituális szolgálatában, akár majd idős kori száműzetésében, ahol a fiatalkori tapasztalat személyes lelkigyakorlatozás formájában kamatozott tovább.

Óvatosabban válaszolható meg Chira Sándor nemzeti identitásának kérdése. Vajon minek a hatását követhetjük nyomon az 1918/19. tanév II. szemeszteri hallgatói törzskönyvi bejegyzésében: a rutén magyar tanács megalakulásának, az Ungvári Papi Tanács követeléseinek, a rutén autonómia biztosításának, netán szülőföldje idegen csapatok általi megszállásának lelki hatását? A félévenként személyesen kitöltendő törzskönyv „nemzetiség” rubrikájában ugyanis Chira Sándor, IV. éves teológus, korábbi tanévi bejegyzéseitől eltérően, a „magyar” helyett, először jelölte magát „ruthén”-nek.¹⁹⁰ A következő és egyben befejező 1919/20. tanévben, a törzskönyvben már újra magyar nemzetiségűnek vallotta magát.¹⁹¹

Minden bizonnyal az igazsághoz akkor járunk legközelebb, ha cselekvését kettős, magyar-rutén identitása megnyilvánulásaként értékeljük, amely születésétől fogva kísérte. Tisztán kell látnunk, hogy alapos magyar-latin műveltsége mellett a fiatal klerikus tudatosan készült arra, hogy pappá szentelődve majd azt a rutén népet szolgálja, segítse, amelynek közegében felnőtt, illetve, hogy szülőföldje görög katolikus templomaiban ószláv nyelvű liturgiát végezzen. Hadzsega Gyulától tudjuk, aki a Budapesti Hittudományi Karon szerezte meg doktorátusát, hogy az itt tanuló munkácsi egyházmegyes kispapok, „amikor csak alkalom adódott, szívesen be-bementek” a pesti szerb, illetve a budai görög katolikus templomokba, hogy saját liturgiájuknak megfelelő szentmisét hallgassanak.¹⁹² Ez a kettősség a Római Szentszék iránti mélységes hűségben nevelkedett Chira Sándor számára nemhogy nem volt zavaró, hanem inkább gazdagítónak élhette meg.

De maradjunk még 1919 tavaszánál. A hittudományi kar légköre márciusban újra feszültté vált, mivel Kmoskó dékán bizalmas értesülései szerint a hírhedt Galilei-kör arra készült, „*hogy az első előadási napon, vagyis március 17-én a hittudományi kar hallgatóit az egyetemi helyiségekből erőszakkal fogja kiűzni.*”¹⁹³ A tanítást március 20-ra tették át.¹⁹⁴

¹⁸⁹ A Pázmány Péter Tudományegyetem Rector Magnificusának Bp. 1919. február 15-én kelt körlevele. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz.388.

¹⁹⁰ Dékáni Kar Iratai. Hallgatói Törzskönyvek. 1918/19. 36. k.

¹⁹¹ Dékáni Kar Iratai. Hallgatói Törzskönyvek. 1919/20. 37. k.

¹⁹² Юлий Русакъ. Воспоминания. Ужгородъ. [é.n.] 1938. c.22.

¹⁹³ A Budapesti Tudományegyetem Hittudományi Karának 1919. március 8-án tartott X. rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz.469.

Másnap azonban kitört a proletárdiktatúra, annak minden drasztikus velejárójával együtt. Így, az egyetemi előadások kezdetét most már a forradalmi kormánybiztos rendelte el március 25-től.¹⁹⁵

Dr. Tóth Tihamér, a Központi Papnevelde akkori prefektusának naplója ma is jól érzékelteti a diktatúra alatti vallásellenes intézkedések keltette feszültségeket, a valós és valótlán híresztelések keveréke által keltett utcahangulatot, illetve a papneveldei szeminaristákra nehezedő nyomást.

„Márc. 27. Ma kitiltották az iskolákból a hitoktatást. [...] A Szent-István kórházból az apácáknak és a két papnak 24 óra alatt ki kell vonulniuk. Hová? [...] Márc. 28. Őrült hírek a levegőben: Prohászktát agyonlőtték Fehérvárott, minden kath. papot fogolytáborba internálnak. [...] Márc. 29. Ma az egész kispapság beiratkozott a világi fakultásra, hogy megtarthassák egyetemi hallgató voltukat. Bár nem lépnek ki sem a papi pályáról.”¹⁹⁶

Ez utóbbi lépésre azonban maga Kmoskó dékán inspirálta a teológusokat, mivel a kar megszüntetésének hírével elhamarkodottan pánikhangulatot keltett. Egy-két kivételtől eltekintve a kispapok átiratkoztak a bölcsész-, illetve az orvosi karra,¹⁹⁷ köztük Chira Sándor is a bölcsészek közé jelentkezett.¹⁹⁸

A kispapság azonban mégsem szakított teológiai tanulmányaival. Az erőteljes egyházellenes kommunista fenyegetettség, majd Kmoskó dékán április 5-i elmenekülése¹⁹⁹ dacára az egyben maradt kari tanárok, dr. Lukcsics József prodékán vezetése alatt, áttéve előadásait a papnevelde diákszobáiba²⁰⁰ – leszállított óraszámmal, és önszorgalomból – folytatták a tanítást. Wolkenberg Alajos professzor megítélése szerint, minél kegyetlenebbé vált a terror, a fiatal teológusok annál inkább bánták átjelentkezésüket, illetve annál nagyobb odaadással teljesítették a szemináriumban kapott tanulmányi feladataikat.²⁰¹ Minden biztonnyal paptanáraik higgadt magatartása és szilárd kitartása is megtette a hatását, illetve vált biztos iránymutatóvá a külső kaosz, nélkülözés és terror körülményei között.

¹⁹⁴ Kmoskó dékán Bp. 1919. március 15-én kelt körlevele. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz.473.

¹⁹⁵ Kmoskó dékán Bp. 1919. március 24-én kelt körlevele. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz.489.

¹⁹⁶ Tóth Tihamér. A kommunizmus napjaiban a Központi Papnevelde falai között. In: Jubileumi Emlékkönyv 1831-1931. A Budapesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája. Bp. 1931. 102-103.o.

¹⁹⁷ Hermann E., Artner E. id.m. 527.o.

¹⁹⁸ Wolkenberg Alajos dékán Chira Sándor nevére 1920. június 26-án kiállított 800/1919-20.sz. értesítője. PPKE HKKL. Dékáni Hivatal Iratai. b. 42.

¹⁹⁹ Hermann E., Artner E. id.m. 527.o.

²⁰⁰ Kopp Jenő. A háromszáz éves Pesti Papnevelde. 16.; Lukcsics József prodékán Bp. 1919. augusztus 12-én az Egyetemi Tanácsához intézett leveléből. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz. 664.

²⁰¹ Wolkenberg dékán beszédéből a hittudományi kar 1919. szeptember 16-án tartott rendkívüli ülésén. PPKE HKKL. Kari tanácsülési jegyzőkönyvek. 1910/11-1924/25. 1.a. /6.

„Máj.8. [...] *Ennivalónk alig van Pesten. [...] A legelőkelőbb étkezőkben sincs más, csak káposzta és bab. Húst mi sem láttunk már hetek óta.*” – írja Tóth Tihamér – *Máj.17. Ma körülzárták a szemináriumot, egyetemet és az egyetemi templomot, fegyverkutatók címén. [...] Néhány napja a Vörös Őrségnek gazdasági hivatala van nálunk a földszinti szobákban, állandó fegyveres katona az ajtóban. [...] Máj. 26. Tegnap megszállták vörös tengerészek Papnevelő Intézetünket és nagy kihallgatások voltak. Néhány növendékünk, u.i. egy emberrel levelet akart hazaküldeni a demarkációs vonalon túlra. Elfogták az embert. A levelekben a bolsevik világ alaposan le volt szólva és ezért volt a razzia. [...] A dörgedelmes kihallgatás után négy növendékünket²⁰² elvitték a rendőrségre. Még nem tudjuk, mi lett velük. [...]”²⁰³*

A nem kismértékű fenyegetettség közepette és ellenére a teológusok nagy része nyáron mégis sikeresen levizsgázott. Fennmaradt az 1919. június 16-i dogmatika vizsga eredményeiről szóló kéziratos jegyzék, dr. Schütz Antal professzor aláírásával. A sérült jegyzék igazolja, hogy a hét III. éves, illetve tíz IV. éves teológus nyáron letette az I. félévi anyagot, közöttük Chira Sándor is jeles minősítéssel.²⁰⁴

„Uraim tanuljanak szorgalmasan, és legyenek mindig fegyelmezett, lelkiismeretes emberek. Mert az Egyháznak és nemzetünknek a legnagyobb ellenségei nem az ateisták és a kommunisták, hanem a félművelt, kötelességüket hanyagul, lelkiismeretlenül végző papok.”²⁰⁵ – Schütz professzor piarista szerzetes e sarkalatos és nyilván sokszor ismételt gondolatát bár jóval később jegyezték le, tekintettel annak 1919. évi mély aktualitására, valószínűsíthető, hogy azt már Chira Sándor is nemcsak hallhatta, meg is szívlelhette. A korabeli sokrétű külső fenyegetettség²⁰⁶ pedig csak növelhette az implicit tanítás határfokát.

1919 nyarán a kommunista diktatúra már a kemény ököl politikáját alkalmazta az egyház ellen.²⁰⁷ Lukács népbiztos 1919. június 17-i rendelkezése a folyó tanév végével megszüntnek mondta ki a hittudományi kart, mondván: „*az egyház és állam szétválasztásának*

²⁰² Guga János, Kiss Lajos, Bartha Béla, Borka Géza teológusokat nyolc héten át tartották fogva. A hittudományi kar 1919. szeptember 16-án tartott I. rendkívüli élésének jegyzőkönyvéből. PPKE HKKL. Kari tanácsülési jegyzőkönyvek. 1. a. /6.

²⁰³ Tóth Tihamér. A kommunizmus napjaiban. 110-111. o.

²⁰⁴ Protocolla examinum rigorosorum Facultatis Theologicae. Hittudományi Kar Könyvtára és Levéltára. K/c. Vizsgalapok II. 1916/17-1924/25. sz.n.

²⁰⁵ Ortutay Elemér. „...holnap is felkel a nap”. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix. Ungvár-Budapest. 1993. 16.

²⁰⁶ 1919. április 19-én a csehszlovák megszállás alá került Ungváron Hennoque francia tábornok kijelentette, hogy Ungvár a cseh államhoz tartozik, bevezette a statáriumot, majd május 8-án az Ungváron egyesült eperjesi, ungvári és huszti ruszin tanácsok közös gyűlésen megalakították a Központi Orosz(Ruszin) tanácsot, mely kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást, átadva e határozatot T.G. Masaryk köztársasági elnöknek Prágába. Fedinec Csilla. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája. 1918-1944. 53.

²⁰⁷ László T. László. Egyház és állam Magyarországon. 1919-1945. Szent István Társulat. Budapest. 2005. 121.o.

*megfelelően a papnevelés az egyházak autonóm feladatának tekintendő.*²⁰⁸ Lukcsics prodékán hidegvérű magatartása azonban nemcsak a tavasz folyamán eredményezett komoly háritásokat a népbiztosság agresszív bekebelezési szándékával szemben. Nyári higgadt kijelentése, hogy a tanév vége alatt augusztus 31-e értendő, amely választ a népbiztos el is fogadta,²⁰⁹ sorsdöntőnek bizonyult. A kar ezzel értékes időt nyert, illetve megmenekült a feloszlástól.

Chira Sándort minden bizonnyal már odahaza, a románok által megszállt Máramarosban érthette a Tanácsköztársaság bukásának híre. Ahogyan apja nyéresházi parókiáján uralkodó feszültség is. Chira Kornél levélben értesítette püspökét, hogy miután megtagadta a román csendőrség által 1919. augusztus 30-ára meghirdetett ünnep megtartását, nem tartja kizártnak, hogy internálják.²¹⁰ Nem tudhatta ugyanis, hogy erre már nem kerülhet sor, mert alig 10 nappal később, az 1919. szeptember 10-i Saint-Germain-ben aláírt szerződéssel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagy része, immár Podkárpatzka Rusz néven, a Csehszlovák Köztársaság szerves részévé válik, majd október 1-től Hennoque francia tábornok katonai parancsnoksága alá kerül.²¹¹

Az ifjú klerikus számára azonban indult a következő tanév, nem kevésbé nehéz körülmények között. Miután ugyanis a magyar vallás- és oktatási minisztérium szeptember 26-i rendelkezésével ismét bezártnak nyilvánította a budapesti tudományegyetemet²¹² a hittudományi kar tanárai inkább újra beszorultak a központi szemináriumba, növendékeik tanulmányi szobáiba, csakhogy megmentsek a klerikusok értékes féléveit. A tudós professzorok így október 13-tól a karácsonyi szünetig rendre megtartották félévi előadásait.²¹³ Ennek egyik látható eredményeként 1920. január 3-án Chira Sándor „jeles” minősítéssel tette le colloquiumát a lelkipásztorkodástan első félévi anyagából, majd január 26-án az egyházi magánvizsgáját zárta „jó” eredménnyel.²¹⁴ A teológusok félévi kiváló tanulmányi eredményei láttán Csernoch hercegprímás is mély elismeréssel nyugtázta azokat, a

²⁰⁸ A közoktatásügyi népbiztosság 153288. számú 1919. június 1-én kelt rendelkezése. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz. 617.

²⁰⁹ A közoktatásügyi népbiztos 1919. július 19-é kelt válaszrendeletéből. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz. 649; Hermann E., Artner E. id.m. 528.o.

²¹⁰ Chira Kornél Papp Antalhoz 1919. augusztus 30-án intézett levele. KTÁL.150 fond, 7.opisz,12 od.zb., 28.lap.

²¹¹ Fedinec Csilla. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája. 56.o.

²¹² A vallás- és közoktatásügyi miniszter Bp. 919. szeptember 26-án kelt 185684/1919. B.XVI. sz. rendeletének egyetemi átirata. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/41. Ikt. sz.54.

²¹³ Wolkenberg Alajos dékán 1920. március 1-én kelt és Csernoch János bíborosnak szóló beszámoló levele. Dékáni Hivatal Iratai. PPKE HKKL. b/42. 1919-1920. Ikt. sz.397.

²¹⁴ Gojdics István Eperjesen, 1920. május 20-án kelt és a munkácsi püspöknek címzett levele. KTÁL. 151.fond, 7 opisz, 324. od.zb., 1.lap.

tanári kar áldozatos munkájának gyümölcséeként.²¹⁵ Az áldozatos helytállásra nagy szükség volt a II. félévben is, hogy a klerikusok törvényes beszámítást kapjanak az 1919/1920. tanulmányi év mindkét időszakáról. Pedig az aktuális vizsgaidőszakot újabb külső feszültségek terhelték meg.

Chira Sándor egyházmegyéjében, 1919. december végén Hennoque tábornok nevében az Ungváron felállított polgári közigazgatás egyházi referense már a csehszlovák államnak szóló hűségkü letételre szólította fel a munkácsi görög katolikus egyházmegyei káptalant.²¹⁶ Nem sokkal később Budapesten a háborúvégi békekötés feltételeinek januári nyilvánosságra hozattal a kormány nemzeti gyászt rendelt el, aminek értelmében minden egyetemi tanár, tisztviselő vagy szolga fekete karszalagot volt köteles viselni.²¹⁷ Nyilvánvaló, hogy a komoly társadalompolitikai, illetve szükségszerűen egyházi korszakváltás hírei nyugtalanítóan hatottak a teológusokra is, akik családjuktól elvágva éltek meg a háború végi nélkülözést. A papnevelde továbbra is „a legnagyobb erőfeszítésekkel” tudta előteremteni a legszükségesebbet, sőt a tanárok is rászorultak a külföldi missziók támogatására.²¹⁸ A nélkülözés mértéke megsejthető a hittudományi kar által a megszállt területekről származó és minden szülői támogatást nélkülöző teológusairól készült összeírásból is. Chira Sándor, huszonöt teológus társával együtt, 1920 márciusától egy holland segélyszervezet jóvoltából heti kenyér és szalonna adományban részesültek.²¹⁹

A végzős teológusok feszültségét több sorsfordító határozat várakozása növelte. Budapesten 1920. június 4-én dr. Ballagi Aladár, Rektor Magnifikus elrendelte az egyetemi templomban tartandó gyászmisét.²²⁰ A teológusok egyéni sorsa tekintetében pedig június 1-én született meg az a rendkívül fontos kari határozat, mely mindazon hittudományi hallgatók esetében, akiknek az 1918/19. tanév akár I., akár II., akár mindkét félévben leckeönnyvi hiányosságai voltak, azok szanáltattak. Illetve, abban az esetben, ha a hallgatók a nevezett félévekben utólag mégis letették a kötelező vizsgákat, féléveik az egyetemi tanidőbe

²¹⁵ Wolkenberg Alajos dékán Bp. 1920. március 20-án kelt körlevele. Dékáni Hivatal Iratai. PPKE HKKL. b/42. 1919-1920. Ikt. sz. 438.

²¹⁶ Hennoque tábornok nevében az Ungváron felállított csehszlovák polgári közigazgatás 1919. december 3-án a munkácsi görög katolikus püspöki káptalanhoz intézett levele. KTÁL. 151.fond., 7. opisz, 25.od.zb. 1.lap.

²¹⁷ Wolkenberg Alajos dékán Bp. 1920. január 19-én kelt körlevele. Dékáni Hivatal Iratai. PPKE HKKL. b/42. 1919-1920. Ikt. sz. 305.

²¹⁸ Hermann Egyed, Artner Edgár. A hittudományi kar története. 530.o.

²¹⁹ A Hittudományi Kar, illetve a Központi Papnevelő Igazgatóság névjegyzéke a segélyben részesülő diákjairól. Dékáni Hivatal Iratai. PPKE HKKL. b/42. 1919-1920. Ikt. sz. 469.

²²⁰ Ballagi Aladár rektor Bp. 1920. június 2-án a hittudományi karhoz intézett értesítője. PPKE HKKL. Dékáni Hivatal Iratai. PPKE HKKL. b/42. 1919-1920. Ikt. sz. 684.

beszámítottak, és ezzel kiadhatóvá váltak végbizonyítványaik.²²¹ A diákok azonban erről a határozatról csak a hónap végén értesülhettek hivatalosan, hiszen a vallási- és közoktatásügyi minisztérium válaszrendelete csak június 19-én érkezett be a hittudományi karra, az év végi vizsgák közepette. Chira Sándor majd csak június 26-án kapta kézhez a dékáni értesítést arról, hogy miután az 1918/19. tanév II. félévében, „*a bölcsészettani kar beiktatott hallgatója volt, a hittudományi kari vizsgálatait azonban pontosan letette [...]*” a nevezett félévet az egyetemi tanidőbe beszámítja, illetve engedélyezi az V. éves teológus végbizonyítványának kiállítását.²²² Fennmaradt továbbá a teológusok korabeli leckekönyvi átvizsgálása nyomán készült jegyzet piszkozata, amelyből kiderül, hogy Chira Sándor esetében csupán egyetlen elmaradást, pedagógia vizsgáját²²³ kellett utólag beszámítani.

A hittudományi kar nyilván nem tette kötelezővé a „tudori” cím megszerzését, növendékeit nem befolyásolta ez irányba, ugyanakkor tudós szemináriumok felkínálásával azt igyekezett vonzóvá és elérhetővé tenni. A klerikusok szellemi irányuk és kedvük szerint válogathattak közöttük. Könnyítés végett a doktori szigorlatokat letehették a tanulmányi folyamat közben: a harmadév után az elsőt, illetve a negyedik tanév végén a másodikat. Így, nem sokkal az ötödik év befejezése után megvolt a lehetőség a tudós fokozat elnyerésére.²²⁴

Tény azonban, hogy Chira Sándor e fokozat nélkül zárta teológiai tanulmányait. De vajon nem is tervezte a doktori fokozat elérését? Ha mégis, akkor hol következett be a törés? Hittudományi személyi törzslapja tantárgyfelvételei²²⁵ arról tanúskodnak, hogy a fiatal klerikus az első három évfolyama során igenis élt a kar által felkínált lehetőségekkel, vagyis a kötelező tantárgyak mellett rendre fölvette a tudományos szemináriumokat is. Valószínűsíthető tehát, hogy ekkor még szándékában állt elérni a tudós csúcsot is, azonban nyilván csak addig, amíg annak reális lehetőségei fennálltak. Az 1918/19. évi tanévtől ugyanis tárgyfelvétele önmagában is leleplező hatással bír. Míg az első félévben felveszi a tudományos szemináriumokat, a második félévben, miközben a kommunista terror nyomása alatt hivatalosan átjelentkezett a bölcsészkarra, a fakultatívan végzett teológiai tanulmányai során, érthetően, már csak a kötelező tantárgyakra szorítkozott. Ahogyan a

²²¹ Wolkenberg Alajos dékán javaslata a Hittudományi Kar 1920.június 1-én megtartott VI. rendes ülésén. PPKE HKKL. Tanácsülési Jegyzőkönyvek. 1910/11-1924/25. 1a/6; b A magyar vallás- és közoktatási minisztérium Bp. 1920. június 11-én kelt 56222/1920. IV. a. sz. rendelete. Másolat. PPKE HKKL. Dékáni Hivatal Iratai. 1919-1920. b/ 42. Ikt. sz. 789.

²²² Wolkenberg Alajos dékán Chira Sándornak címzett 1920. június 26-án kelt értesítője. PPKE HKKL. Dékáni Hivatal Iratai. 1919-1920. b./42. Ikt. sz. 800.

²²³ Név- és tantárgyjegyzék piszkozat [d.n.] Kézirat. PPKE HKKL. Dékáni Hivatal Iratai. 1919-1920. b./42.

²²⁴ Várady Árpád katonai érsek Bp.1920. február 14-én kelt és a hittudományi kari dékánnak címzett levele. Dékáni Kar Iratai. HKKL. 1918/19-1919/20. b/42. Ikt. sz. 367.

²²⁵ Mellékletek, V.sz. táblázat. 21-22.o.

következő, újra hivatalos, és befejező tanévében a szabadon választott órái már egyértelműen a végleges belső döntését tükrözik: az ékesszólástani, a homiletikai, illetve a katekétikai gyakorlatok választásával, úgy tűnik, már kifejezetten a lelkipásztori szolgálathoz szükséges képességek csiszolását tartotta szem előtt. Ugyanakkor nem kis szorgalomra és kitartásra vall, hogy a sokféleképpen megzavart, megkurtított tanulmányi folyamat, az értékes, de kényszerűségből sokszorosan tömörített előadások eredményeként Chira Sándor mégis jeles éves-, illetve végbizonyítvánnyal zárta tanulmányait.²²⁶

Az egyetemi quaestura iktatókönyvéből kiderül, hogy a viharos ötéves kurzus végén a friss diplomás²²⁷ Sándor kispap a kezdeti 17 klerikus társából mindössze öttel együtt abszolvált, illetve további kettő, később csatlakozott társával.²²⁸ Ahogyan az is a korabeli egyetemi quaestura iktató könyvéből derül ki, hogy az 1920. évi abszolválók közül egyik sem doktorált. A kommunista rezsim, ha nem is törte ketté Chira Sándor ifjúkori terveit, romboló hatása mindenképp vízvázasztónak tekinthető, az elsőnek...

Hosszú évtizedekkel később, a végleges ázsiai száműzetésébe kényszerült Chira püspök már csak az örök értékűre tekint vissza, mégpedig nagy hálával: „*felejthetetlen esztendőik*”-ként értékeli a teológián töltött időt, idézve iskolatársai „*lelkesítő példáját*”, illetve egyetemi tanárai nagy tudását. Ahogyan megemlíti az ún. „sajtópáterek” egyikét, a neves jezsuita Bangha Béla nevét is, illetve Berhardt Zsigmond, Müller Lajos páterekét, kiemelve, hogy későbbi lelkipásztori szolgálatában „*úgy Istenigazából Bangha páter és dr. Tóth Tihamér könyveiből és Prohászka "Szent kenyere" könyvéből merítettem útmutatást, hogyan is kell és lehet az Isten fogalmát a hozzám forduló jó hívecskének is átadni.*”²²⁹

Utóbbi, „a fejedelmi tartású, apollói szépségű, zengő hangú szónok, Prohászka Ottokár”²³⁰ székesfehérvári püspök konferencia-beszédeit a klerikus Chira Sándor nem egyszer hallgathatta az egyetemi templom szószékéről.²³¹ Hatásuk nem is múlt el nyomtalanul.

²²⁶ Mellékletek. VI. sz. táblázat. 22.o.

²²⁷ Chira Sándor 1920. június 26-án kiállított diplomájának emlékéért mára csupán a korabeli Tudományegyetem quaestura Végbizonyítványok könyve, illetve a Hittudományi Kar Könyvtára és Levéltára őrzi. A díszes oklevél azonban nem maradt fenn, sorsa bizonytalan. [R.M.]

²²⁸ Csiszarik Sándor, Kizák József, Gigler Károly, Kránicz Lajos, Szűcs Imre, illetve Schimatschek János és Bába Miklós végzett teológusok. Hittudományi végbizonyítványok. 1916/17-1927/28. PPKE HKKL. A Budapesti magyar tudományegyetem quaestura iktatókönyve. Ikt. sz. 1. 1919/20. Mellékletek. III.sz. táblázat.

²²⁹ Chira Sándor 1965. évi lelkigyakorlatos jegyzete. Kézirat. Bp. Puskás László magángyűjteménye.

²³⁰ László T. László. Egyház és állam Magyarországon. 147.o.

²³¹ Az egyetemi templom a megújuló katolikus hitélet egyik legfontosabb tűzhelye volt. 1908-tól létezett az egyetemi hitszónoki tisztség. Az egyetemi templom szószékéről indította el Prohászka Ottokár, székesfehérvári püspök (1911-1927) konferencia-beszédeivel az értelmiség lelki ébredésének mozgalmát. 1927. április 1-én,

3.3. „Uram, követlek, bárhová is mész!”

A Budapesti Hittudományi Kar 1920. július 24-i évvizsgálója,²³² az egyetemi templomban felcsendülő Te Deum a közelmúltban megélt kommunista fenyegetettséget követően, illetve a trianoni békediktátum teremtette drámai helyzetben még inkább elmélyíthette az elszántságot, hogy a papi hivatás valóban betöltse küldetését. A leszakadt országrészekből származó teológusok esetében ez különösen is mély hangsúlyt kaphatott.

Minden bizonnyal a végzős Chira Sándor lelkében is, akinek szülőföldjén a társadalom-politikai színpad átrendeződése végleges formát öltött: szülőföldje immár minden nemzetközi egyezmény értelmében Csehszlovákia része lett, Podkarpatská Rusz néven. Már a hazatérése is szokatlan akadályba ütközött: 1920 nyarának derekán, útlevél hiányában, nem mert nekivágni a hazaútnak, mivel azt az értesülést kapta, csak úgy kaphat útlevelet, ha igazolni tudja, hogy csehszlovák állampolgár.²³³ Egykori szemináriumi társa, Gojdic István eperjesi tanítóképző tanár közvetítésével segélykérőn fordult püspökéhez, Papp Antalhoz, aki áthidaló megoldásként 1920. június 9-én egyházhatósági bizonyítványt állított ki arról, hogy *„nevezett papnövendék a tanév végén a munkácsi egyházmegyei Főhatóság előtt Uzhgorodon hivatalos ügyben mulhatatlanul személyesen jelentkezni köteles.”*²³⁴ A munkácsi püspök igazolása alig 5 nappal később kelt útnak, ahogy hatalmi tollvonással megszüntették a bő 600 éves ruszin-magyar együttélést, és nemcsak Ungvár névváltozása jelezte, hogy ezzel a munkácsi egyházmegye történetében is új és nehéz korszakváltásra került sor, amely komoly elhivatottságot igényelt a lekipásztorok részéről. A közeljövő tanúsága szerint Chira Sándor személyében a munkácsi püspökség a Központi Szemináriumból egy szilárd hitű és apostoli elszántságú teológust kapott vissza.

Hazatérését követően alig két hónappal, szeptember 30-án az ifjú klerikust már az Ungvári királyi Püspöki Hittani Lyceum tanári kara előtt találjuk, ahol eredményesen leteszi a papszentelést megelőző jurisdictiós vizsgát. Minden végzett munkácsi egyházmegyes kispap felszentelése előtt a morális, a pasztorális, az egyházjog, illetve a görög katolikus egyházi szertartástan terén és az ószláv liturgikus nyelvben való jártasságáról tett tanúságot. Az utóbbi két tantárgy nem szerepelt ugyan a Budapesti Hittudományi Kar felvehető tantárgyai között,

szentbeszéd közben itt érte az agyvérzés, és másnap a szemináriumban halt meg. Török József - Legeza László. A Hittudományi Kar története. 1635-1999. Mikes. Bp.1999. 36.o.

²³² A hittudományi kar dékáni körlevel, Bp. 1920. július 21-én. PPKE HKKL. Dékáni Hivatal Iratai. PPKE HKKL. b/42. 1919-1920. Ikt. sz. 869.

²³³ Gojdic István Papp Antal püspökhöz Eperjesen 1920.május 20-án kelt levele már szelt át országhatárt, míg Budapestről Ungvár már külföldnek számított. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 324. szt. 1.

²³⁴ Papp Antal püspök 1920. június 9-én kelt hivatalos írata. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 324. szt. 3.

Chira Sándor azonban kisgyermek korától, a papi család természetes légkörében, valóban belenőtt a keleti rítusba. Tanulmányi éveit során, a soros, illetve a kényszerű vakációk során, majd a diploma átvétele utáni két hónapban apja nyéresházi parókiáján nyilván teljes odaadással gyakorolta az ószláv nyelvű görög katolikus liturgiát, aminek természetes folyamodványaként alkalmassági vizsgáját jeles eredménnyel tette le.²³⁵

Ezzel együtt azzal a komoly elhatározással zárta le teológiai tanulmányait, hogy elkötelezte magát a cölibátus mellett. Papp Antal püspök mégsem sietett a felszentelésével, hogy további mérlegelési időt hagyjon számára,²³⁶ ugyanakkor, mint minden tekintetben ígéretes jövődöbéli papját az 1920. november 1-én kelt püspöki rendelkezésével²³⁷ maga mellé vette, kinevezve a püspökségi kancellária írnokának, illetve a könyvtár és irattár felelősének.

A püspökség szolgálatába lépve Sándor kispap is a Káptalan utca 1. sz. alatti püspöki palota lakója lett. Az 1921. február 15-16-i összeírás²³⁸ értelmében, ez időben – a kiszolgáló személyzettel együtt - 11-en lakták a főpapi rezidenciát, sőt az is, hogy mióta.²³⁹ Így derül ki, hogy a püspöki palotában lakott Paris francia tábornok, Podkarpatska Russ katonai parancsnoka is, családjával együtt, mégpedig „*a palota nagyobb és szebbik felében*”.²⁴⁰ Illés József jogtudós, egyetemi tanár és politikus²⁴¹ írásából derül ki,²⁴² hogy a francia tábornok kétségtelenül jól beszélt oroszul.

²³⁵ Ezen e napon Chira Sándor harmadmagával, Gyurkovics Andrással és Szuchi Bazillal együtt tette le a jurisdictionale vizsgát. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (tovább: KTÁL). fond. 150., opisz. (csomó). 7., odinyica zberihánnjá (ügyiratszám) 607., sztr. 1-2. (oldal)

²³⁶ Юрій Коссеї. Творці мукачівської єпархії. с. 483.

²³⁷ Papp Antal püspök értesítő levele. KTÁL. fond. 21., opisz. 9., od. zb., 620. sztr. 36.

²³⁸ A cseh-magyar, kétnyelvű nyomtatvány piszkozata. KTÁL. fond 151, opisz. 7, od.zb. 566. sztr.1-5.

²³⁹ Közöttük: Papp Antal püspök, édesanyja, özv. Papp Antalné, orvos fivére dr. Papp Ágoston, illetve hajadon nővére, Papp Ilona, valamint a püspökség négy hivatalnok: Karcub Endre kanonok 1901, Sztojka Sándor püspöki titkár 1915, Ilniczki Sándor, szentszéki jegyző 1917, illetve Chira Sándor, püspöki iktató és püspöki háznagy 1920. óta. KTÁL. fond 151, opisz. 7, od.zb. 566. sztr.5-7.

²⁴⁰ Marina Gyula tollából, aki, mint ígéretes papnövendék, Papp Antal jóindulatból 1920 nyarán szintén a rezidencia lakója lett. Marina Gyula. Ruténsors – Kárpátalja végzete. Patria Publishing Co.Ltd., Toronto.1977.73.o. – Marina Gyula (Tiszalónka, 1901-Perriopolis,1983) görög katolikus pap, Rómában szerzett doktorátust, majd az ungvári szeminárium egyháztörténelem és kánonjog tanára. 1939. március-júliusban a kárpátaljai adminisztráció vezetője, majd a kormányzóság vallási, kulturális és oktatási felelőse.1944 őszén a szovjet megszállás elől az USA-ba menekült, ahol 1949-1971 között papi szolgálatot végzett. Fedinec Csilla. A Kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944. 634o.

²⁴¹ Illés József dr., született Huszton, 1871-ben, görög katolikus papi családból származott, nagyapja, Illyasevics György, a máramaros megyei Nagybocksón volt görög katolikus lelkész, apja, Illés Jenő huszti járási bírónaként működött. Illés József jogtörténész, a Pázmány Egyetem magyar alkotmány és jogtörténet tanára, később dékánja, 1913-tól táblabíró, és ez évben szülővárosa, Huszt országgyűlési képviselővé választotta; az MTA tagja (1915-től levelező, 1936-tól rendes), a Magyarországi Görög Katolikusok Országos Szövetségének egyik alapító tagja, majd világi elnöke, 1919-1920-ban a rutén ügyek szakértőjeként a magyar béke delegáció tagja. 1921 óta minden évben megfordult Rómában, ahol XV. Benedek pápa, majd XI. Pius pápa külön kihallgatáson fogadta. In: A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825-2002. II. MTA.Tudománytár. Bp. 2003. 569-570. o.;

http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/magosz_1927_illes_jozsef_opt.pdf

Visszatérve azonban Sándor kispaphoz, bevett szokásnak látjuk, hogy a görög katolikus egyházmegyes kormányzat kiemelten kezelte a nőtlenül szentelődő klerikusait, a püspökség közvetlen szolgálatába állította őket, különösen, ha Budapesten, Bécsben vagy Rómában abszolválódtak. Magas fokú képzettségük alkalmassá tette őket a pedagógiai szolgálatra az egyházmegyei szemináriumban, illetve más egyházi oktatási intézményben, nőtlen állapotuk pedig potenciális káptalani tagságra, illetve püspökjelöltségre predesztinálta őket. Nem véletlen, hogy a munkácsi egyházmegye 20. századi püspökei papi pályafutásukat a püspöki hivatal munkatársaiként kezdték:

Papp Antal (*1867 †1945, 1912-1945),
 Gebé Péter (*1864 †1931, 1924-1931),
 Sztojka Sándor (*1890 †1943, 1932-1943),
 Romzsa Tódor (*1911 †1947, 1944-1947),
 Chira Sándor (*1897 †1983, 1945–1983),
 Szemedi János (*1911 †2008, 1978–2008).

Meggyőződve Chira Sándor szándékának megingathatatlanságáról Papp Antal 1920. december 19-én az ungvári katedrálisban ünnepélyesen pappá szentelte az ifjú klerikust, további öt kispap társával együtt.²⁴³ Figyelemreméltó a szentelendő Sándor által választott markáns papi jelmondat: „*Uram, követlek, bárhová is mész!*”²⁴⁴ (Lk 9,57) A komoly sorsforduló történelmi időkben ez a mély elköteleződést kifejező, tömör bibliai mondat, úgy tűnik, kitörölhetetlenül belevésődött lelkébe, mivel nemcsak időskori levelezésében cseng vissza. Élete utolsó pappá szentelési évfordulóján, 1985. december 19-én a messzi, távoli Karagandában a tőle megszokott emelkedett, költői hangvétellű szónoklatában így tekintett vissza: „*62 évvel ezelőtt hosszú útnak vágott neki egy fiatal, 23 éves fiatalember. A december 19-e, akárcsak ma is, vasárnapra esett. Reggel 8 órakor a felszentelés misztériumában éreztem meg lelkemben az idők Urának, Jézus Krisztusnak halhatatlan, örök, letörölhetetlen csókját. És a fiatal szívben felcsendült az ő mézédés hívása: „Jöjj hozzám, Sándor, kövess engem!*”²⁴⁵

²⁴² Paris tábornok apja Moszkvában volt francia katonai atasé, fia már Oroszországban született és ott is járt gimnáziumban. 1919 decemberétől a távozó Hennoque helyett Paris francia tábornok vette át Kárpátalja katonai parancsnokságát, 1922. október 29-ig maradván annak élén. Illés József dr. Helyzetjelentés a ruthén területről. MOL. K-64. 1921-41-507. 12.o.; Fedinec Csilla. A Kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944. 58, 112.o.

²⁴³ Gyurkovics András, Kampó Józsefet, Rákóczy Ferencet, Szuchi Bazilt, Fedeles Elemért szintén e napon szentelte pappá Papp Antal püspök. Bendász I. - Bendász D. 2014. Helytállás és tanúságtétel. 70.

²⁴⁴ Chira Sándor egykori tanítványához, Joseph Werthez Karagandából [d.n.] intézett, német nyelvű levele. A Novoszibirszki Római Katolikus Püspökség Levéltára (rendezés alatt).

²⁴⁵ Chira Sándor 1982. december 19-i homiliájából. Karagandai Római Katolikus Püspökség Levéltára.

Hosszú, küzdelmes élete ismeretében bizonyítottan látszik, hogy a szenteléskor választott jelmondat mintegy megjelölte egész további papi, illetve emberi karakterét, mentalitását, szolgálatát, valamint meghatározta élete minden további fontos döntését.

II. Apostoli küldetéstudat, felfelé ívelő papi pálya

1. A kiújuló skizma kihívásai között

1.1. A csehszlovák vallás- és nemzetiségipolitika

A hivalkodó antiklerikalizmusáról ismert első csehszlovák kormány egyrészt teljes vallásszabadságot hirdetett, másrészt az egyháznak az államtól való elválasztását, illetve a nemzeti csehszlovák egyház kialakítását szorgalmazta. Nemcsak a kormánykörök, hanem az egyetemek, a sajtó, a cseh nemzeti demokrata párt körei deklaráltan ellenségesek voltak a katolicizmussal szemben.²⁴⁶ A megszállt, majd megszerzett Felső Magyarországon és Kárpátalján a katolikus egyházban – jogosan – a magyarság védőbástyáját látva, a „Jánus-arcú” prágai kormány mindkettő megtörésére törekedett. Az új keletű Szlovákia területéről elűzte a magyar püspököket, zár alá vette az egyházi vagyont, a katolikus iskolákat államosította, és mindent elkövetett, hogy eltávolítsa az egyházi vezető állásokból a magyarokat, illetve a magyarhú szlovákokat.²⁴⁷

Kárpátalján a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye esetében „az egyházi uniót a magyar uralom maradványának”²⁴⁸ tekintve, a huszita szellemiségű prágai kormány legkomolyabb ellenfelét a magyar szellemiségű és a lakosság döntő részére meghatározó befolyással bíró papságban látta. Az egyházmegye komoly társadalmi, szellemi és anyagi bázisa, egyrészt komoly véderőt jelentett, másrészt a cseh adminisztráció számára mielőbbi leküzdendő akadályt. A frontális támadásnak nem lehetett esélye, hiszen a munkácsi püspökség, még az Eperjesi és a Hajdúdorogi Egyházmegyék leválása után sem veszített tekintélyéből: 320 parókiával, 683 filiával, (közülük 154 filiális templommal is) rendelkezett, illetve 451.305 hívőt és 408 papot számlált,²⁴⁹ saját sajtóorgánumával,²⁵⁰ kiadóval, kiépített

Rendezés alatt.[R.M. fordítása]

²⁴⁶ Bővebben: Bohdan Cywinski. Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Közép-Kelet-Európában. I. Gyökerek. Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Piliscsaba. 1999. 162-163.o.

²⁴⁷ László T. László. Egyház és állam Magyarországon. 197.o.

²⁴⁸ Daras Gábor dr. A rutén kérdés tegnap és ma. Magyar Nemzeti Szövetség, Bp. 1938. 51.o.

²⁴⁹ A munkácsi egyházmegye 1915. évi sematizmusának anyagára támaszkodva hozza a többi adatot Chira Sándor kései dolgozatában. [tovább Chira-jegyzet]. UBSZ KHL. C-2260. III. k. melléklet. 44-45.o. [R. M. fordítása]; 1920. december 2-án Papp Antal püspök már mintegy 5000 hívőjéről tesz említést a Masaryk államelnökhöz címzett levelében. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 499. szt. 1.

²⁵⁰ Az 1921-ben Volosin által indított egyházmegyei Blahovisznik. Пекар В. Атанасій. Нариси. т.ІІ. с.225.o.

intézményi rendszerével. A másfél évszázados múltra visszatekintő egyházmegyei szeminárium, illetve az Alumneum és a Konviktus kollégiumok mellett a férfi- és női tanítóképző, a Szent Erzsébet és az ungvári bazilita kollégiumok, nemcsak a papság, hanem a régió értelmiségét is színvonalasan képezték, nevelték. A korabeli mély hitbuzgalmi élet másik szemléletes megnyilvánulása a nagy tömegű népi búcsúk és zarándoklatok népszerűsége volt. Még a legnépszerűbb Máriapócsi kolostor határral való leválasztása sem gördíthetett akadályt a búcsúkhöz szoktatott népi vallásosságnak, mert a megmaradt munkácsi Csernek-hegyi, az ungvári, a kisbereznai, a miszticei, illetve a huszt-baranyai kolostorok²⁵¹ továbbra is a népi búcsúk és zarándoklatok központjai maradtak.

Edvard Beneš (1885-1948) csehszlovák külügyminiszter tehát nem kevesebbre vállalkozott, minthogy, a kortárs pap, Marina Gyula szavaival „[...] a Püspök és a mögötte szorosán felsorakozó 500-nál is több papjának befolyását” megtörje, „*mégpedig a régi római módszerrel: Divide et impera!*”²⁵² Mindjárt a megszállás után elárasztva Kárpátalját galíciai és birodalmi emigránsokkal, amely beözönlés, Daras Gábor kifejezésével, mindjárt „bábeli nyelvzavart,”²⁵³ illetve megosztást teremtett, a társadalom életében vezető szerepet játszó görög katolikus papságon belül is. És a csehszlovákiai uralom kezdetén ez volt a cél.

Az ukrán nyelvet a Galíciából, Bukovinából és Szovjet-Ukrajnából bevándorolt emigránsok hozták be, és amíg az ukrán irányzat elsősorban a radikális és demokratikus körökre támaszkodott, addig a görög katolikus papság nagyobb része és a konzervatív rétegek inkább az orosz irányzat mellett tartottak ki. Az ukrán irányzat a Proszvita nevű egyesületbe tömörült, amellyel szemben az orosz irányzat a Duchnovics társaságot teremtette meg, amelyek ádáz szellemi harcot vívtak egymással. Prága sokáig az ukrán irányzatot támogatta, hogy gyöngítse az orosz irányzatot, mely mögött sok magyarbarát elem is állott. Majd évekkel később, az Oroszországgal kötött szerződés és a németek ukránbarát politikája miatt Prága már inkább az orosz irányzattal kacérkodott.²⁵⁴

Az egyház ellen indított sokrétű és politikailag rafinált támadás másik eszköze az ungvári Skolnij Otgyel, avagy az Iskolai Ügyosztály felállítása volt, melynek csehesítő propagandája, Marina Gyula tapasztalata szerint, a görög katolikus papság ellen irányult.²⁵⁵ A

²⁵¹ Пекар А. Нариси. т.ІІ. с.294, 358-371.о.;Юлій Гаджега.Греко-католическая церковь на Под.[карпатской] Руси. In: Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. 2-ге перевидання. Ужгородь.1936. с. 94.

²⁵² Marina Gyula. Ruténsors – Kárpátalja végzete. 74.o.

²⁵³ Daras Gábor. A rutén kérdés tegnap és ma. 45.o.

²⁵⁴ Az 1938. november 28-án készült magyar külügyminisztériumi összefoglalóból. MOL. K-63. 1938. 7.cs. 42.t.4.o.

²⁵⁵ Marina Gyula. id. m. 69.o.

megosztás politikájának legfőbb tartalmi részét a pánszláv eszme, illetve az azzal felvértezett ortodox egyház felkarolása, utóbbi erőszakos térnyerésének részrehajló támogatása képezte.

A cseh közigazgatási közegek, karöltve a pravoszláv pópákkal, faluszerre hozzáálltak a „komitik” megalapításához. Szinte minden faluban akadt néhány „*munkakerülő dologtalan, akik némi baksissal megkenve [...] elégedetlenségüket fejezték ki a helybeli görög katolikus pap ellen [...]*”, – írja a kortárs Marina Gyula.²⁵⁶ Míg fiatalabb kollégája, a bazilita Pekár Atanáz további kiegészítő információval szolgál, mondván, hogy a pravoszláv agitáció kiinduló pontja mindig a falu kocsmája volt. Itt a pálinka és a célzott agitáció hatására a legnagyobb hangadókból verbuválták össze azt a néhány elégedetlenkedőt, akik rövidesen a papok, illetve az öntudatos görög katolikusok legádázabb fenyegetői, majd támadói lettek, és mindenre kaphatók voltak: az ablakok betörésétől a hívek fizikai bántalmazásáig, mindenre: a termés vagy istálló felgyújtására, állatcsonkításra,²⁵⁷ kutak megmérgezésére, stb.

Végeredményben a kormányzat részéről a pravoszlávia favorizálása, hol rejtett, hol nyílt pártolása, a felzaklatott ruszinság két ellenséges táborra szakadása, illetve a cseh csendőrség utasított passzivitása folytán Kárpátalján újra napirendi eseményekké váltak az erőszakos templomfoglalások, a hitükhöz ragaszkodó görög katolikusok terrorizálása, megfélemlítése, illetve a papság elleni brutalitás fellépések.

Chira Sándor, akinek szelleme a piarista gimnáziumban, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán pallérozódott, és aki ifjúkora óta és folyamatában szemlélhette a ruszinság megideologizált izgatását, pláne az új keletű, képzetlen, és főként minden istenhitet meghazudtoló, primitív gyűlöletkeltéssel fellépő és lázító pravoszláv papság működését, nem hagyhatta szó nélkül a nyers brutalitású zaklatásokat, jogtipró templom- és egyéb egyházi ingatlanfoglalásokat. Eleinte újságcikkeiben, évtizedekkel később pedig egy ruszin nyelvű összefoglaló egyháztörténeti dolgozatban külön is kitért a csehszlovák valláspolitikai gyakorlatára, a következő leszűrődött tömör véleményét vetve papírra. „*A csehek pánszláv álmokkal és Róma iránti gyűlölettel telve akarták Podkarpatská Ruszban megvalósítani az „el Rómától!” tendenciózus jelszavukat. Kijátszották adujukat: az ortodoxia orosz, szláv hit, a Katolikus, uniós Egyház, magyaron.*”²⁵⁸

²⁵⁶ Uo. 76.o.

²⁵⁷ Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.1. с.113.

²⁵⁸ Chira Sándor egyháztörténeti jegyzete. [tovább Chira-jegyzet]. UBSZ KHL. C-2260. III. k. melléklet. 44-45.o. [R. M. fordítása, Mellékletek, 36.o.]

A rendkívüli módon, a KGB irattárában mindmáig ismeretlenül, egy idegen aktában lapuló dolgozatban²⁵⁹ a szerző 28 évi papi pályafutása távlatából értelmezi és láttatja, többek között, a csehszlovák korszak skizma mozgalmát, és annak pártfogóiról megjegyzi: „Az állami hivatalnokok, a finanszok, a postások, a csendőrség és hasonlók váltak a pravoszlávia misszionáriusává, – írja, és a lényegre tapintva folytatja – miközben ők maguk felekezeten kívüliek maradtak”.²⁶⁰ A skizma mozgalom a századforduló óta ugyanis politikai indíttatású volt és maradt, és hol az orosz birodalom eszmei térnyerésének, hol a cseh állam helyezkedési politikájának eszközeként szította a megosztást, lazítva nemcsak az évszázados egyházi kötelekeket, hanem erősen gyengítve a nép erkölcsi tartását is. Ám a mindennél erősebb cél, Illés professzor szavaival „a püspöknek és a magyar érzelmű papságnak a nép előtti diszkreditálása”²⁶¹ volt.

A prágai kormányzat számára az elsőszámú ellenség Papp Antal püspök lett, aki főként magyarsága, korábbi egyházmegyei intézkedései,²⁶² különösképpen az állampolgári hűségeskürről való lemondása miatt került kiszolgáltatott, szorult helyzetbe.²⁶³ 1920. október 11-én Edvard Beneš (1884-1948) csehszlovák külügyminiszter, miközben az ungvári püspöki palotában bekvártélyozott Paris tábornoknál tett tisztelgő látogatást, Papp Antal püspökkel is zárt ajtók mögötti, német nyelvű tárgyalást folytatott, mely végül a miniszter durva kirohanásával zárult, amikor kilátásba helyezte: Rómában el fogja érni, hogy a „jó ruszin nép egy saját püspököt kaphasson”.²⁶⁴

²⁵⁹ Chira püspök 1948 tavasz-nyarán íródott egyháztörténeti kézírata az NKVD által beszerezett, majd szintén perbefogott és elítélt ügyvéd - ügynök nevén Iván Szmutnik - vizsgálati anyagában van elzárva mindm. Bővebben: Riskó Marianna. Chira Sándor /1897-1983/ püspök ismeretlen jegyzete a KGB-levéltár rejtekében. In: Miles Christi évkönyv MMXIV. Pánczél Hegedűs László szerk. 203-2015.

²⁶⁰ Chira- jegyzet. 47.o. Mellékletek. 36.o.

²⁶¹ Illés József. Helyzetjelentés a ruthén kérdéstről. MOL. K-64. 1922. -33. 159.o.

²⁶² A betű- és a naptárreformban játszott szerepét nemcsak az unió ellenségei nem tudták neki megbocsátani. „Több szlavofil munkácsi pap Zsatkovics volt kormányzó felhasználásával följelentést tett Rómában” Papp Antal püspök ellen, kérve annak feltétlen elmozdítását, mondván, hogy a püspök nem tud ruszinul, elrendelte a Gergely naptárt, eltörölte a cirill betűket, nem látogatja a hitközségeket, így ő az oka a mindinkább terjedő skizma mozgalomnak. Illés József. Helyzetjelentés a ruthén kérdésben. MOL. K-64. 1921. 3cs. 41. tétel. 1921-VII-14. 5.o; Ezzel szemben Marina Gyulánál az áll, hogy Papp Antal önként megtanulta és folyékonyan beszélt a népies ruszin nyelvet, és bár nagy szóbőségre nem tett szert, kiejtése magyaros volt, évente négyszer mondott ruszinul szentbeszédet, amelyeket maga írt, majd betanulva mondta el. Marina Gyula. id.m. 63.

²⁶³ Antal püspök helyzetét csak tovább nehezíthette a kisszámú, mégis vele szembehelyezkedő papi csoportosulás. Illés József értesülései szerint Sztripszky Hiador, a későbbi magyar és ruszin bibliográfus, néprajzkutató, nyelvész és irodalomkutató, illetve Zselvtvai Viktor, tanítóképzői tanár, később a Volosin Ágoston vezette Keresztény Néppárt tagja és a Szvoboda újság szerkesztője, 1921 szeptemberében „[...] azt a hírt terjesztették, hogy a papság lemondásra fogja kényszeríteni a püspököt, mert az ő magyarbarát politikája az oka, hogy a cseh államhatalom tönkre akarja őket tenni. Papi körökből tudom, hogy tényleg készült ilyen mozgalom,”- írja Illés professzor, folytatva azonban, hogy az 1921. szeptember 6-7. megtartott papi gyűlésen „[...] a papság a püspökkel minden tekintetben szolidárisnak vallotta magát”. Illés József. Helyzetjelentés a ruthén kérdésben. MOL. K-64. 1921. 3cs. 41. tétel. 1921-41-507. 6.o.

²⁶⁴ Marina Gyula. id.m. 73.o.

Antal püspök mégsem adta fel a küzdő kiállást. Két-háromhetente ostromolta a kormányzatot tiltakozó memorandumokkal,²⁶⁵ követelve az erőszakkal elfoglalt templomok és egyházi ingatlanok visszaadását jogos tulajdonosaiknak, a papság és hívek üldözésének megszüntetését, többször kilátásba helyezve, hogy a Népszövetséghez fordul jogorvoslatért. Az 1920. december 2-én kelt és Tomáš Garrique Masaryk (1850-1937) csehszlovák államelnökhöz intézett memorandumában nyíltan nevével nevezte a túrhetetlen helyzetet, mondván, hogy „[...] *a ruszin nemzet egyháza és vallása: FORMÁLIS ÜLDÖZÉSNEK VAN KITÉVE*”,²⁶⁶ majd egy hónappal később még mindig arról értesítette az elnököt, hogy memorandumára semmilyen reagálás nem történt.²⁶⁷ Miután azonban a püspök kihangsúlyozta, hogy „*a magyar bolsevik forradalom és a román megszállás idején [...] mindenben megvédett a gör.kath.egyház joga,*” miközben a csehszlovák államvezetéssel szemben hiábavaló az egyház minden kísérlete jogai érvényesítésére,²⁶⁸ a kormányzat válasza nagyon is megfontolt volt. 1921 februárjában Beneš már Rómában, Pietro Gasparri, XII Pius pápa bíboros-államtitkáránál (*1852 †1934, 1907–1934) követelte Papp Antal lemondását, Novák István, eperjesi püspökével együtt.²⁶⁹ A politikus számításait kezdetben Illés József (1871-1944) jogtudós professzor, egyetemi tanár és a MÁGOSZ világi elnöke²⁷⁰ húzta keresztül, akit XV. Benedek pápa (*1854 †1922, 1914–1922) a minisztert megelőzően hosszabb kihallgatáson fogadott, és aki átadta a munkácsi egyházmegye részletes helyzetjelentését tartalmazó memorandumát. A benne foglaltak „*a pápára olyan hatással voltak, hogy az Illés után audienciára jelentkező Beneš cseh külügyminisztert nem fogadta.*” A

²⁶⁵ Uo. 94.o.

²⁶⁶ „*Idegenből idemenekült bolsevik és anarchisztikus szellemű moszkofil politikai és vallási agitátorok járják be egyházmegyénk falvait s nemzeti szervezkedés ürügy alatt az államhatalom, főleg a közigazgatás itteni tényezői, közegei által egyrészt passzív szemlélt, másrészt megengedett, sőt sok esetben egyenesen helyeselt, támogatott féktelen agitációt fejtenek ki egyházunk, vallásunk, papjaink és híveink ellen.*” A püspök kihangsúlyozta azt is, hogy „*a magyar bolsevik forradalom és a román megszállás idején [...] mindenben megvédett a gör.kath.egyház joga,*” miközben a csehszlovák államvezetésnél hiábavaló az egyház minden kísérlete jogai érvényesítésére. Papp Antal püspök Masaryk csehszlovák államelnöknek, 1920. november 5-én fogalmazódott memorandumának piszkozata. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 244. szt. 1.

²⁶⁷ Papp Antal püspök Masaryk csehszlovák államelnöknek, 1921. január 5-én címzett levele. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 499. szt. 5.

²⁶⁸ Papp Antal püspök Masaryk elnökhöz, 1920. november 5-én írt memorandumából. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 244. szt. 2.

²⁶⁹ Salacz Gábor. A magyar katolikus egyház... 26.o. Botlik József. Hármaskereszt alatt. 234.o.

²⁷⁰ Illés József dr., született Huszton, 1871-ben, görög katolikus papi családból származott, nagyapja, Illyasevics György, a máramaros megyei Nagybocksón volt görög katolikus lelkész, apja, Illés Jenő huszti járási bíróságnak működött. Illés József jogtörténész, a Pázmány Egyetem magyar alkotmány és jogtörténet tanára, később dékánja, 1913-tól táblabíró, és ez évben szülővárosa, Huszt országgyűlési képviselővé választotta; az MTA tagja (1915-től levelező, 1936-tól rendes), a Magyarországi Görög Katolikusok Országos Szövetségének egyik alapító tagja, majd világi elnöke, 1919-1920-ban a rutén ügyek szakértőjeként a magyar béke delegáció tagja. 1921 óta minden évben megfordult Rómában, ahol XV. Benedek pápa, majd XI. Pius pápa külön kihallgatáson fogadta. In: A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825-2002. II.k. 569-570;

http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/magosz_1927_illes_jozsef_opt.pdf

professzor joggal vélhette, hogy ezzel a Papp Antal ellen „*indított politikai hajsza és intrika a legilletékesebb helyen élet vesztette.*”²⁷¹ – De mint rövidesen kiderült: a püspök helyzetét végérvényesen megerősíteni nem sikerült. A cseh kormány ugyanis nem tágitott kitűzött céljától, mivel, Salacz jogos megállapításával, „*Papp puszta jelenléte élő tiltakozás volt az új uralom ellen.*”²⁷²

A püspök ellen ezért több vonalon indult támadás. Chira Sándor kései dolgozatában kitér Masaryk államelnöknek arra az 1921 szeptemberében lezajlott ungvári látogatására is, amelynek során Papp Antal kivédhetetlenül megvádolhatóvá vált, mivel a körülmények szorításában nem állt módjában tisztelni a rangos látogató előtt.²⁷³ A püspököt azonban leginkább a skizma továbbterjedése aggasztotta. Főként azt követően, hogy 1921 augusztusában Kárpátaljára megérkezett a szerb egyház küldöttként Dositheus (Doszifej) Niš főpásztora, és a skizma kiindulási helyén, a Huszt közelében fekvő Izán, felszentelte a Szent Miklós templomot, Kabalyuk Olekszijt kinevezte az izai kolostor igumenjének, majd a kolostorban megtartották az első kárpátaljai pravoszláv zsinatot és megalakították a Kárpátorosz Keleti Pravoszláv Egyházat. Az augusztus 19-i alakuló gyűlés határozata ékes bizonyítéka a korabeli csehszlovák egyházpolitika tendenciózusságának. A zsinati határozatban kiemelten megköszönték Tomas Masaryk és Edvard Beneš közreműködését a Podkárpatzka Rusz pravoszláv egyházának fejlődésében.²⁷⁴

Antal püspök 1921 szeptemberében azzal indult apostoli körútjára a forrongó Máramarosba, hogy személyes jelenlétével és az élıszó meggyőző erejével megerősítse a megfélemlített és elbizonytalanodott híveit. Nem egy helyen a falu népe, felekezettől függetlenül, elébe sereglett, hogy áldását kérje, azonban a skizma által már kettészakadt helységekben a püspököt több inzultus is érte. Husztbaranyán, az akkor még bazilita szerzetesek birtokában lévő baranyai kolostornál, a skizmatikusok terve az volt, „*hogy a püspököt megölik és mindjárt birtokba veszik a kolostort és a templomot.*”²⁷⁵ A huszt-baranyai atrocitás részleteiről nyilván nemcsak Illés professzor értesítette a magyar külügyet. A korabeli sajtó máris lehozta.

²⁷¹ Illés József. Helyzetjelentés a ruthén kérdésben. MOL. K-64. 1921. 3cs. 41. tétel.

²⁷² Salacz Gábor. A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. Auróra. München. 1875. 26.o.

²⁷³ A megállapodás értelmében Papp Antal Prágában tette volna tiszteletét Masaryk elnöknel, különben a püspök nem hagyta volna el Ungvárt az államelnök látogatásakor. Utóbbi eredeti tervében Ungvár és Kőrösmező is szerepelt, de egy vasúti baleset miatt az elnök, különvonat helyett, végül Kassa felől érkezett meg, és Kőrösmező lekerült a napirendről. Az ungvári látogatás pár órára sikeredett, a püspök pedig Kőrösmezőről már nem érhetett vissza Ungvárra. Chira-jegyzet. 43-44.o. Mellékletek. 35.o.

²⁷⁴ Юрій Данилець. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ століття. Карпати. Ужгород. 2009. c. 89.

²⁷⁵ Taracközön, Huszton és Husztbaranyán is, de ezek közül az utóbbi volt a legkomolyabb. Illés József helyzetjelentés MOL. K-64. 1921. 3cs. 41. tétel. 1921-41-507. 8.o.

Több kortárs pedig, köztük a püspök közvetlen munkatársai, Chira Sándor és Marina Gyula (1893-1987) is, akik első kézből informálódhattak a történekről, bár évtizedekkel később, mégis részletes leírást hagytak hátra, illetve korunk szakirodalma is feldolgozta már a témát.²⁷⁶

1921. év folyamán a kárpátaljai vallási helyzet súlyosságát felmérő magyar külügyminisztérium is értesítette vatikáni rendkívüli követét, gróf Somssich Józsefet (1864-1941), hogy a követség útján tudassa a Szentszékkal, mennyire komoly veszély fenyegeti a rutén népet.²⁷⁷ A revizionista magyar állampolitika számára ugyanis alapvető fontosságú volt a leszakadt országrészek utóélete, ezért azt megfelelő csatornákon és fokozott figyelemmel kísérte, különösen a politikai és egyházi élet prominens személyeit. A magyar külügy, akárcsak a Szentszék jól értesültsége a kárpátaljai politikai, illetve a görög katolikus egyház szorult helyzetéről részben Illés professzor érdemének,²⁷⁸ részben más forrásközlőknek²⁷⁹ tudható be. Illés József a máramarosi papsággal, illetve az egyházmegyei kormányzósággal való szoros kapcsolata, illetve megbízható kárpátaljai hírforrásai révén a ruszinság helyzetéről rendszeresen informálta a magyar külügyminisztériumot, illetve, Papp Antal püspök kérésére,²⁸⁰ a Szentszéket is.

²⁷⁶ Papp Antal püspököt és kíséretét az 1921. szeptember 21-én meglátogatott husztabaranyai kolostori templomnál az izai pravoszlávok közáporral és romlott tojások dobálásával fogadták. A püspök fejének célzott követ Sztojka Sándor püspöki titkár keze fogta fel. „*A támadók között pravoszláv papok [is] voltak!*”- írja Chira Sándor. Amikor a püspök a templom előtt felállított szószékre lépett, a hívek közé befurakodott pravoszlávok egy hangon kiáltották: „Le a magyaronnal!” A püspök életét a Husztról kikerkezett lovas bandérium mentette meg, segítve a görög katolikus búcsúsokat, akik letépve templomi zászlóikat, csupasz rudakkal és keresztekkel ostromolták meg és verték szét a támadókat. Chira- jegyzet. 48.o. Mellékletek. 36.o.; Marina Gyula. id.m. 76-77.o.; Botlik József. Hármaskereszt alatt.231.o. ; Юрій Данилець. id.m.105.o.

²⁷⁷ Részletezve a „minden képzeletet felülmúló terror”-t, illetve sorolva a falvakat, ahol formális betöréssel elrabolták a templomokat: Alsóbisztra, Alsósélesiztye, Iza, Herincse, Keselymező, Lipcse, Talaborfalva, Zárnya, Ujbárd, Husztköz, Kricsfalva, Husztsófalva, Irhóc, Széleslonka, Uglya, Csománfalva, Nagylucska, Gorond. Kánya rk. követ és megh. miniszter Budapest, 1921, június 7-én kelt levele Somssich Józsefhez. MOL. K-105., 41.cs. 327-333. o.

²⁷⁸ A Bereg vármegyei alispán 1921. évi értesítését arról, hogy a skizmatikusok három népes községben, Nagylucsán, Gorondon és Újdávidházán erőszakkal elfoglalták a görög katolikus templomokat, és hogy Bilke a skizma negyedik tüzfészke, a magyar külügy szintén továbbította szentszéki rendkívüli követének, gróf Somssich Józsefnek. MOL. K-105. 1921-1930. 41.cs. 345.o.

²⁷⁹ Mivel a revizionista magyar állampolitika számára alapvető fontosságúak voltak a felmerülő egyházpolitikai kérdések, ezért megfelelő csatornákon és fokozott figyelemmel kísérték a Trianonnal leszakadt országrészek utóéletét, különösen a politikai és egyházi élet prominens személyeit.

²⁸⁰ „*A püspök sógora, Hudáki nagykállói görög katolikus paróchus útján üzente, hogy szükségesnek tartja a szentszéknél közvetlen és személyes intervenciómat. E célból megbízó levelet állított ki számomra, mely felhatalmazott, hogy nevében és helyette, mint „Orator” járjak el a következő fontos kérdéseken: 1. Hogy Ungvárról a szemináriumát ne helyezték át Olmützbe vagy Prágába, ahogy a cseh kormány szándékolja.[...] 2. Hogy Dozifel /Dositheus/ nisi püspök működésének és a skizmatikus mozgalomnak újabb nagy veszélyére Róma figyelmét felhívjam. [...] 3.Hogy tavaly a papság számára küldött nagyobb pénzügyi segítyt, [...] ez évre is kieszközöljem. 4/Hogy a püspöknek az ősz folyamán tett egyházmegyei körútról és a megyei papságnak ungvári nagygyűléséről részletes információt adjak.*” Illés József. Helyzetjelentés a ruthén kérdésben. 1922. április. MOL. K-64. 1922-33. 297.o.

Az 1922. január 20-án, XV. Benedek pápához benyújtott memorandumában Illés professzor számadatokkal is érzékeltette a szakadárság arányait, nevesítve 29 érintett helyiséget. Illés közlése szerint a legdrasztikusabb eltolódás a pravoszlávia felé a máramaros megyei Herincsén és Talaborfalván mutatkozott, ahol a teljes község vált skizmatikussá, továbbá a feljebb említett Izán, Kricsfalván, illetve Alsószelistyén, ahol a lakosság $\frac{3}{4}$ -e pártolt el a görög katolikus vallástól. Nyilván nem voltak könnyű helyzetben a görög katolikus paróchusok Keselymezőn, Sófalván, Újbárdon sem, vagy a Bereg megyei Lucskán, ahol a $\frac{2}{3}$ -ad fordult el ősei hitétől. Illés professzor „Irholcot” is említi, mint olyan települést, ahol a lakosság fele elpártolt a katolicizmustól. Saját bevallása szerint azonban csupán becslés alapján készült számadatokat tárt a Szentszék elé, mondván, hogy ezeket konkrétan „megállapítani a terror miatt lehetetlen.”²⁸¹

Róma „kétségkívül kínosan nehéz helyzetbe került”,²⁸² állapítja meg László T. László professzor, mivel arra kellett törekedjen, hogy a vallási élet az utódállamokban, az uralomváltást követően is zavartalanul fejlődjön. Ezt megerősíti a vatikáni magyar királyi követ is, mondván: „A Vatikán évszázados reálpolitikájának megfelelően spirituális nagyhatalmi tekintélyét és univerzális befolyását csak úgy képes fenntartani, ha az összes államokkal, illetőleg ezek kormányával jó viszonyt tart fenn.”²⁸³ A Szentszék ezért az új kormányzatokkal szemben, a „magyarság érdekeit feláldozva, és az utódállamoknak kedvezve”, a legmesszebbmenő engedékenység és békülékenység politikáját gyakorolta, különösen a kezdetben.²⁸⁴ Csehszlovákia esetében az erőszakkal elüldözött püspököket a Vatikán lemondatta, s helyükbe a csehszlovák kormány jelöltjeit nevezte ki.²⁸⁵ Ezen döntés és eljárás terjedt ki Papp Antal püspökre is, aki, miután mindvégig megtagadta a csehszlovák állami hűségesküdtételt, mondván, hogy csak abban az esetben hajlandó azt letenni, „ha a cseh állam a magyar állammal elintézi az ő javadalmának kérdését, mert birtokai Magyarországon

²⁸¹ Relatio authentica de statu hodierno ss. unionis in diocesani graeci ritus cathol. Munkacsieni facta Suae Sanctitati Domino Nostro Pontifici Maximo Benedicto XV. per Josephum Illés-Illyasevic oratorem episcopi eiusdem dioeceseos die 20- a.m. Januárii a. 1922. MOL. K-105. 41.cs. 1921-1930. Ruthén ügyek. 317-318.o;

²⁸² László T. László. Egyház és állam Magyarországon 1919-1945.Szent István Társulat. Budapest. 2005. 197.o.

²⁸³ Barcza György vatikáni követ és meghatalmazott miniszter dr. Walkó László magyar kir. külügyminiszternek 1932. július 6-án kelt jelentése a Szentszék és a Kis-Entente államok viszonyáról. MOL K-64. 53 cs. 41.tétel. 3.o.

²⁸⁴ A Romániához csatolt területek négy latin szertartású római katolikus püspöki széke közül a román kormány kívánságára a Szentszék az ősi nagyváradi püspökséget a szatmárnémetivel egyesítette, miközben mind ebbe, mind a temesvári egyházmegye élére német püspököket állított, akiktől a kormány elvárta, hogy közreműködjenek az elmagyarosított svábok visszánémetesítésében, s a magyar iskoláknak, egyéb intézményeknek a németek kezére juttatásában. Róma nem a gyulafehérvári püspöki széket emelte érseki rangra, hanem Bukarestben kreált érsekséget, úgyszólván hívek nélkül, és azt román nemzetiségű érsekkel töltötte be. Ahogyan a Jugoszláviához átcsatolt bácskai és bánáti részeken az újonnan szervezett adminisztráció élére a Szentszék délszlávokat állított. Róma László T. László. id.m. 198-199.o.

²⁸⁵ László T. László. id.m. 198.o.

vannak,²⁸⁶ mégpedig a tapolcai javadalom, Mária Terézia császárnő korabeli rendelkezése értelmében. Ezen tüntetéssel azonban a püspök a minimumra szűkítette szabad mozgásterét.

A hűségeskütelre a csehszlovák hatóságok szinte a kezdetektől, már 1919. december 3-án felszólították a munkácsi egyházmegyes káptalan tagjait.²⁸⁷ Mivel az ungvári gör. szertartású kath. teológiai lyceum tanárai fizetésrendezésének egyik feltételeként az állami hűségeskütel szerepelt, a püspöki szentszék 1919. december 27-én hozott határozatában ezzel kapcsolatban nem támasztott észrevételt, illetve „a tanárok elhatározására”, avagy mindegyikük személyes döntésévé tette az eskü mellett, avagy elleni állásfoglalást.²⁸⁸ A kárpátaljai görög katolikus klérus zöme nem sietett az eskütellettel, mert – Chira Sándor tollából – „vallási szempontból féltek a huszitizmustól,” – mindjárt hozzátéve, és nyilvánvalóan magára is vonatkoztatva, hogy – „a papság túlnyomó többsége, tájékozódva, letette a hűségesküt az államnak, helyes szellemben kezdett működni.” Hasonló tömörséggel összegzi a történelmi események folytatását is – *Papp Antal veszített, Róma elengedte.*²⁸⁹ Azt már Hadzsega Gyulától tudjuk, hogy az ungvári szeminárium teológia tanárai Pesek 1920. január 10-i ismételt felszólítására hozták meg döntésüket, hogy eleget tesznek a követelménynek, és leteszik a hűségesküt.²⁹⁰ Ezt követően Chira Sándor is ugyanazon év december 27-én, egy héttel pappá szentelését követően, szintén letette az esküt az iskolaügyi osztályon, dr. Beszkid Antal, illetve dr. Jevgenyij Podhájeckij előtt.²⁹¹

1.2. Lelkipásztori tűzkeresztség a harcos ortodoxia térnyerésének körülményei között
Chira Sándor, mondhatni, egész ifjúkori vehemenciájával reagált az 1920-as évek vallási háborújának komoly kihívására. Hiszen frissen felszentelt papként, a püspöki hivatalba befutó izgatott, segélykérő lelkipásztori jelentésekből teljes képet kaphatott a skizma terjedéséről, illetve az egyre drasztikusabb fellépésekről Nagylucskán, Ízán, Husztsófalván, Kricsfalván, Csománfalván. Utóbbi község parókusának helyzetjelentése jól tipizálja az akkori kort: „[...] nagy megerőltetés és nélkülözések mellett vissza tudtam tartani a különböző,

²⁸⁶ Papp Antal válasza a cseh hatóságoknak a többszöri eskütellet felszólításra. MOL. K-105. 41. csomó, 1922, 328.o.

²⁸⁷ 1919. október 3-án a csehszlovák belügyminisztérium rendelete értelmében Podkarpatszka Ruszban a legfelsőbb hatalom a katonai parancsnok kezében összpontosult, mégpedig Hennoque francia tábornok kezében. Két hónappal később, 1919. december 3-án Pesek, az Iskolai Ügyosztály egyházi referense a tábornok nevében küldte meg a püspökségnek a felszólító levelet. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 25. szt. 1.

²⁸⁸ Papp Antal püspök 1919. december 27-én kelt levele az Ungvári Iskolaügyi Osztálynak. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 123. szt. 11.

²⁸⁹ Chira-jegyzet. 44.o. Mellékletek. 35.o.

²⁹⁰ Юлій Русакъ. Воспоминанія.[к.п.] Ужгород. 1938. с. 77.

²⁹¹ Chira Sándor Zemszky Urjadnak címzett, Ungváron, 1930. szeptember 14-én kelt levele. KTÁL. fond. 21., opisz. 7., od. zb., 620. szt. 23.

*de különösen a muszka fogságból hazajött, és az ottani vallási és társadalmi szokásokkal megmértelyezett – valamint még az Amerikából visszajött, a schizma propagálásért fizetett fiatalság erőszakos terrorral dolgozó magatartását – mostantól azonban tarthatatlan a helyzet.*²⁹²

Az impériumváltás utáni első erőszakos templom-, parókia-, illetve egyházi földfoglalások 1921 nyarán és őszén Gorondon, Nagylucskán, illetve Nyéresházán történtek.²⁹³ Az események nagy visszhangot kaptak a korabeli kárpátaljai sajtóban is, mely nem keveset cikkezett a nyers brutalitásról tanúskodó eseményekről: a különböző módon beszennyezett kutakról, letaposott termésről, felgyújtott szénáról, házakról, avagy fizikai bántalmazásról. A legszélsőségesebb eseteikről a magyar külügy Rómát is értesítette szentszéki követsége útján.²⁹⁴

Chira Sándort nyilvánvalóan saját apja parókiáján, a máramarosi Nyéresházán történtek érinthették legmélyebben. Chira esperesnek ugyanis meg kellett élnie nemcsak hívei kettészakadását és a helyzet kemény fenyegetettségét, hanem a kisebbik fia ellen elkövetett brutális támadást, illetve a skizmatikusok általi erőszakos kilakoltatást is. A fia által elszenvedett üzenet jellegű, brutális esetről nemcsak a Naukaból,²⁹⁵ hanem pap fia, Sándor leveléből is értesülhetünk, amelyben részletesen beszámol püspökének, hogy 1921. június 7-én hogyan vált öccse, Chira Vidor a nyéresházi „terrorista skizmatikusok” áldozatává. A támadók, írja, áldozatukat földre teperve, száját földdel betömve, ruháját késsel összevagdálva, pravoszláv kereszteteket véstek bele mindkét karjába, lábába, vállára, talpára.²⁹⁶

A görög katolikus lelkész családját ért atrocitás korabeli nagy visszhangjára utal az is, hogy az olomouci szeminárium spirituálisa, dr. Frantisek Cinek az 1920-as években íródott tanulmányában, az önállóságra jutott csehszlovák köztársaság vallási viszonyait boncolgatva, szintén a tárgyalt esettel példázta a terjedő pravoszláv mozgalom primitív brutalitását.²⁹⁷

²⁹² Kricsfálvai Kricsfálusi Viktor görög katolikus parókus Papp Antalhoz Csománfalván 1920. szeptember 20-án intézett leveléből. KTÁL. fond. 161, opisz. 20., od.zb. 145., sztr. 3.

²⁹³ Наука. Рочникъ XXII. Ужгородъ. 1921. число 18, 40,41.

²⁹⁴ Lelkészek 1920. évi kilakoltatásáról, fizikai bántalmazásáról Nagylucskán, Gernyesen, az általános jelenséggé váló pravoszláv agitátorok erőszakos fellépése, amikor be sem engednek görög katolikus papot a faluba, illetve, hogy Máramarosban és Beregben nem egy helységben az 1920. évi népszámláláskor önhatalmúlag görög keleti vallásúként jegyzik be a görög katolikusokat. MOL. K-105. 41.cs. 332-334.o.

²⁹⁵ Новъйшее звърство кацаповъ-кривославниковъ. Наука. Рочникъ. XXII. Ужгородъ. 1921. число 24, 3.

²⁹⁶ Chira Sándor Papp Antalhoz Nyéresházán, 1921. jún. 20-án intézett levele. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb. 498., sztr. 1.

²⁹⁷ Frant. Cinek dr. 1926. K nábozenské otázce v prvních letech nasi samostatnosti. 1918-1925. Olomouc. 244.

A Nauka a nyéresházi eseményekben az Amerikából visszaszármazott pravoszláv pópa agitátorait vádolta,²⁹⁸ a Ruszinszkói Magyar Hírlap pedig leköszölte, hogy Nyéresházán a lakosság „nem egészen 50 százaléka a lelketlen agitátorok áldozatául esett”, és hogy a falubeli pravoszlávoknak már az év májusától külön lelkészük van, aki sehogy nem tud „megbarátkozni azzal, hogy a gör.kath. lelkész még mindig a faluban tartózkodik.”²⁹⁹

A szakadár hívek többször ultimátummal álltak elő, követelve, hogy Kornél atya hagyja el a falut. Püspökének írt levele azonban arról tanúskodik, mennyire elszántan várta a további fejleményeket, felkészülve akár a vértanúságra is: „[...] ha erőszakkal kilakoltatnak, még ez esetben sem távozom a községből, de egy magán házban telepszem le s látom el hiveimet lelkiekben. [...] Szeptember 1-én összes gyermekeim küldöm az iskolába, feleségem elmegy a rokonaihoz, én pedig Nyéresházán maradok mindaddig, a míg nem lesz rend avagy a míg nem tesznek el láb alól.”³⁰⁰

A skizmatikusok azonban nem vártak szeptemberig. Már augusztus 20-án körülvették a lelkészi lakot, és erővel akarták eltávolítani az esperest, de az időben kiérkező csendőrség ezt mégis megakadályozta. Ezen sikeres rendőri közbelépés mégis ritka esetnek minősíthető, mert a legtöbb esetben épp a cseh csendőrség passzivitása miatt toloncoltak ki nem egy görög katolikus lelkészt parókiájáról, és a felkorbácsolt indulatok további tápot kaptak. A Ruszinszkói Magyar Hírlap nemcsak azt hozta le, hogy a főszolgabíró arra figyelmeztette a népet, a lelkész bántalmazása törvénybe ütköző cselekedet, hanem a falubeli skizmatikus magabiztos válaszát is: „Mi nem félünk senkitől, magyarok már nincsenek, a csehek a mi testvéreink, ők velünk tartanak. [...] Hiába perelnek a görög katolikusok, az ítélet úgy sem lesz soha sem végrehajtva.”³⁰¹

Az elszántságot így további tettek követték: 1921. évi október 3-án, miközben Chira esperes az erdésznél tartózkodott, a skizmatikusok az elfoglalt templom harangszavára, 40 szekérral odaálltak a paplak elé. Kihordtak minden bútordarabot, élelmet, illetve a lelkész családját is arra kényszerítették, üljön fel az egyik szekérra, majd a szomszédos Irholcra szállították át őket, minden ingóságukkal együtt.³⁰² A skizmatikusok a falubeli csendőröket is kőzáporral fogadták, kettejüket meg is sebesítve. A délutáni órákban a szomszédos Dombórol,

²⁹⁸ Історія бруталності в'роломників в Нересниць. Наука. Рочникъ XXII. Ужгородъ. 19-го іюнія 1921. число 24. сторона 3.

²⁹⁹ Szizmatikus terror Nyéresházán. Ruszinszkói Magyar Hírlap. II. évf. /1921.október 9./ 230. sz. 2.

³⁰⁰ Chira Kornél Papp Antalhoz Nyéresházán, 1921. augusztus 8-án intézett leveléből. KTÁL. fond. 151, opisz.7., od.zb. 498., sztr. 19.

³⁰¹ Szizmatikus terror Nyéresházán. Ruszinszkói Magyar Hírlap. II. évf. /1921.október 9./ 230. sz. 2.

³⁰² Уо.

illetve Tarackőzről kiérkező kiséítő karhatalmi erők végül 10 főt letartóztattak, az esperes ingóságait visszaszállították, és további 10 csendőrt hagytak hátra a nyugalom biztosítására.³⁰³

A nyéresházi templom visszaszerzéséért egy évig folyó elkeseredett küzdelem eredményeként a hatóságoknak végül engedniük kellett. Hiszen a két évvel korábban kiadott rendelkezés engedélyezte ugyan a szabad áttérést egyik vallási felekezetből a másikba, illetve újhitű egyházközségek létrehozását, azonban tiltotta a régi egyházi vagyon elidegenítését, kivéve, ha az egész falu áttért.³⁰⁴ Hogy e törvény betűjét távolról sem tartották be, hanem azt sajátosan értelmezték, azt a kárpátaljai ortodox egyház 20. századi formálódásának és terjedésének történetét kutató Danilec sem tagadja, hanem a történeti hűséghez híven hozza az eseményeket. Bevett gyakorlattá vált ugyanis, írja, hogy azon községekben, ahol a szakadárok hívei kerültek többségbe, ott a görög katolikus lelkészt, ingóságaival együtt kiszállították a falu határába, helyébe pravoszláv papot hozattak és vele szenteltették újra a templomot, mint pl. Nagy Lucskán, Bustyaházán, Nyéresházán és Bedőházán, ahol véres rendőri összecsapásokra is sor került.³⁰⁵ Nyéresháza esetében Pesek iskolaügyi referens, hosszú egy évi halogatás után, 1922. május 8-án végre azt nyilatkozta, hogy a skizmatikusok kötelesek visszaszolgáltatni a községi templom kulcsait a jogos tulajdonosoknak.

A hosszú eseménysorozat hatására az ifjú Chira Sándor a sajtóban hallatta hangját, amivel kezdetét vette bizonyos sajtóapostolkodása is. A «Кръпковърый» (Erőshitű), avagy később a „Мароморошанин» (Máramarosi) álnevek alatt a korabeli egyházmegyei Blahovisznikben, illetve a Szvobodában (a Nauka utódja) szólalt meg nem egyszer a görög katolikus hívek szócsöveként, illetve az állami vallási politika nyílt bírálójaként.

Az 1922. évi cikkei a nyéresházi, illetve az irhóci eseményeket érintették, ezért soraiból nyomon lehet követni, rekonstruálni a korabeli történéseket. A nyéresházi templomkulcsainak visszaadásakor pl., megjelent maga Pesek is, a tarackőzi főszolgabíró kíséretében, illetve Chira Sándor sem csupán érzelmi okokból, sokat szenvedett apja fiaként, hanem hivatalos minőségben is, a püspöki titkárság képviselőjében, illetve a püspöki rezidencia háznagyaként volt jelen.

Cikkében elismeri, hogy Nyéresházán a skizmatikusok kerültek létszámbeli fölénybe, de mindjárt oda is veti: „*Terrorral és gyűjtogatással, a kutak petróleummal való szennyezésével könnyű többséget szerezni.*” Azt sem hagyja szó nélkül, hogy a kitaruló

³⁰³ KTÁL. fond. 63, opisz.2., od.zb. 113., sztr. 23.

³⁰⁴ Podkarpatszka Rusz kormányzóságának 1920. június 15-én kelt rendelkezése. KTÁL. fond 28, opisz. 5., od. zb. 10., szt. 8.

³⁰⁵ Данилець Юрій. id.m. 101-102.

templomajtóval a bizottság elé mily beszédes látvány tárult: a literes boros flaskó az oltáron, a hanyagul odavetett, összegyűrt miseruhák, illetve – kuriózumként – egy magyar trikolorral kifestett ortodox kereszt.³⁰⁶ Nemcsak a térdre boruló, falakat csókoló hívek fakadtak örömkönnyekre a visszakapott templomban. A hosszas megpróbáltatástól megrendült és megszólalni nem képes Chira Kornél helyett végül Sándor fia tartotta meg a rövid ünnepi prédikációt, amelyben mindjárt keresztényi megbocsátásra szólította fel a híveket a megtévedt falubeli skizmatikusokkal szemben. A rövid beszéd célba ért: a templomban az addig kettészakadt falubeliek kibékültek, és a nyilvánvaló kudarcot valló pravoszláv pópa elhagyta a falut. Az igazsághoz tartozik azonban, hogy később az ortodoxia mellett mégis kitartó falubeliek csoportja saját templomuk építésébe fogott.³⁰⁷

A nyéresházi görög katolikusok esete azonban sikertörténet maradt az egész régióban. Chira Sándor lelkes, ruszin nyelvű felhívást intézett a többi, a skizma által kettészakadt egyházközséghez két külön cikkben, illetve lapban³⁰⁸: „*Nézzétek a nyéresházi görög katolikus hívek példáját. Ne féljete megvallani: görög katolikus hitű vagyok! Szervezzétek meg magatokat! Kérjete és követeljete, [mert] templomainkat elrabolták! – A hit alázatával, mégis az igazságért való kiállásra is buzdít. – Túrni tūrjete, de egyúttal Istent is kérleljéte, és ne aludjate! Jogotokat érvényesítéte! Mindannyin kövesséte a győztes nyéresházi híveket!*”³⁰⁹

Érthető hát, ha Papp Antal püspök elismerése sem késett. Chira Kornél esperest hősies lelkipásztori kitartásáért a püspöki konzisztórium tanácsadójává,³¹⁰ míg irodai írnokának vehemenciáját látva, 1922. július 22-től Chira Sándort kinevezte lelkipásztorrá a darázsfészekké vált Máramarosba, mégpedig a Nyéresházával szomszédos Irhócra, szülőfalujába,³¹¹ ahol ekkor már 1,5 éve a skizmatikusok Racin papja foglalta le a templommal együtt a parókiális házat, telket, iskolát, magához ragadva az egyházközségi pénztárat, illetve anyakönyveket. A püspök, aki még 1922 telén is hiába írt fel Ehrenfeld Péter, alkormányzóhoz, követelve az irhóci templom és egyházközsége törvény biztosította

³⁰⁶ Кръпковърый. Отобрали церков нересницьку от схизматиков и передали гр. кафтоликам. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 21 мая 1922. число 40. сторона 3. [R.M. fordítása]

³⁰⁷ Греко-восточное правдолюбие. Благовѣстник. Рочникъ III. Ужгородъ. 15 септембра 1923. число 18, сторона 275. [R.M. fordítása]

³⁰⁸ Кръпковърый. Отобрали церков нересницьку от схизматиков и передали гр. кафтоликам. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 21 мая 1922. число 40. сторона 3.

³⁰⁹ Кръпковърый. Нересницьк греко-католики побъдили схизматиков. Благовѣстник. Рочникъ. 11. Ужгородъ. мая 1922. число 5, сторона Сторона 11-12.

³¹⁰ Новый коизисториальный совѣтник в Епархіи Мукачевской. Благовѣстник. Рочникъ. II. Ужгородъ. мая 1922. число 5, сторона 13.; [R.M. fordítása]

³¹¹ Chira Sándor egyházi személyi lapjából. KTAL. fond 21., opisz. 9., od. zb. 620., szt. 17.

védelmet,³¹² igencsak bizhatott fiatal papja rátermettségében, ha mindjárt első lelkipásztori kinevezésével ily kemény helyzet és kihívás elébe állította.

Egy évvel korábban Chira Kornél, Irhócon tett esperesi látogatását követően, jelezte püspökének, „*minden jel arra vall, hogy Nagylucska és Irhóc ikertestvérek lettek*”, és nem hinné, hogy a püspöknek lenne olyan papja, akivel az irhóciak meg lennének elégedve.³¹³ Nyilván nem sejtette, hogy épp saját fia lesz az, akinek meg kell majd birkóznia Irhóc rákfenéjével. 1921. január 30-án ugyanis az irhóci templomba betoppant az izai Kabalyuk, az izai, 1913. évi skizma per főalakja,³¹⁴ aki önhatalmúlag misét tartott ott, majd azt követően kevés híján verekedést provokált a két táborra szakadt hívek között.³¹⁵ Ettől fogva a templom kulcsai a skizmatikusok kezébe kerültek.³¹⁶ Röviddel ezután Andrej Racin,³¹⁷ Amerikából hazarendelt pópa³¹⁸ felbujtására a pravoszláv hívek erőszakkal eltávolították otthonából az idős és beteg Egresi Mihály görög katolikus parókust (1910-1921),³¹⁹ akivel régóta nem voltak megelégedve, és aki még egy rövid táviratban értesítette püspökét elmeneteléről: „*Helyzetem tarthatatlan A szimatikusok erőszakos felszólítására kénytelen vagyok Irholcot elhagyni Kérek gyors intézkedést Egress,*”³²⁰ majd röviddel drasztikus kilakoltatása után, bedőházi kollégájának szomszédos parókiáján, meghalt.³²¹

³¹² Papp Antal Ungvár, 1921. február 2-án kelt levele Ehrenfeld Péter alkormányzóhoz. KTÁL. 151. fond, opisz. 7., od. zb. 500., szt. 7.

³¹³ Chira Kornél a munkácsi püspökhöz Nyéresháza, 1921. január 3-á kelt levele. KTÁL. 151. fond, opisz. 7., od. zb. 500., szt. 1-2.

³¹⁴ Az izai, 1913. évi skizma per főalakja. R.M.

³¹⁵ Chira Kornél esperes, akik Papp Antal Irhóc oldallagos ellátásával bízott meg, megírta püspökének, hogy az ottani főszolgabíró megígérte neki: a pravoszláv pópa bemenetelét az irhóci templomba csendőri karhatalommal fogja megakadályozni, ígéretét azonban nem váltotta be: „... a pópa nyugodtan végezhetett szertartásokat a templomban, izgatva az Egyház látható feje, Méltóságod és papjaink ellen, átkokat szórva reájuk.” KTÁL. 151. fond, opisz. 7., od. zb. 500., szt. 31.

³¹⁶ Papp Antal Ungvár, 1921. február 2-án kelt levele Ehrenfeld Péter alkormányzóhoz. KTÁL. 151. fond, opisz. 7., od. zb. 500., szt. 7.

³¹⁷ Andrej Racin az ugozsai Felsőszárdon született, görög katolikus családban, majd Amerikába emigrált, ahol idővel kántor lett, majd három hónapos lelkipásztori tanfolyam elvégzése után a pravoszláv Dzubaj Alekszander püspök pappá szentelte. Hazatérve szülőföldjére a máramarosi Zádnyán, Kovácsréten, Rókamezőn pravoszlávva szentelte a görög katolikus templomokat, majd Irhócra jött. Kezdetben „pravoszláv” hitüként tűnt fel, majd a huszita cseh nemzeti egyház misszionáriusaként a községbeli skizmatikusok nagy részét megnyerte annak. Батюшка Андрей Рацин. Благовісник. Рочник III. Ужгород, 1 марта 1923. число 5. сторона 76-77.

³¹⁸ Цъна одного крещенія: голова духовника! Благовісник. Рочник III. Ужгород, 1 юлія 1923. число 13 и 14. сторона 218.

³¹⁹ „A beteg lelkézt 1921. IV. hó 8-án az ágyból húzta ki egy 150-200 fönyi csöcselék Racin ottani skizmatikus pópa felbujtására”. Kánya Miklós külügyminiszter helyettes Budapest, 1921. június 7-én gróf Somssich József szentszéki követnek Rómába továbbított levelének melléklete. MOL. K-105. 41.cs. 332. o. – Az idős papot a skizmatikusok a parókiára betörve, ágyában támadták meg, majd erőszakkal szekérre ültetve kivitték a falu határába. Един апостол схизмы. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 8 –го октобра 1922. число 66. сторона 3. [R.M. fordítása] fond 151, opisz. 7, od. zb. 671. sztr. 13.

³²⁰ A távirat keltezése: Taracköz. 1921. 04.03. KTÁL. fond 151, opisz. 7, od. zb. 500. sztr. 25.

³²¹ Мароморошанин. Насильственное поступованя схизматиков. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 3 –го децембра 1922. число 74. сторона 2- 3. [R.M. fordítása]; Az 1920-as években „legalább 6 görögkatolikus pap

Fiatal utóda, Chira Sándor az 1923. október 1-ig tartó irhóci szolgálata rövid 14 hónapja alatt³²² már nem költözhetett a községi parókiára, egykori szülőházába. A templomból kiszorult, de kitartó görög katolikus híveivel már csak a községi állami iskola tantermében tarthatta meg az istentiszteleteket.³²³ Irhócra úgy kellett átjárnia hívei lelki szolgálatát ellátni. – De honnan is? Esetenként a szomszédos Nyéresházáról, ami egyik leveléből valószínűsíthető,³²⁴ és már csak azért is kézenfekvő, mert a szomszédos parókián lévő édesapját nyilván sűrűn látogathatta, és onnan akár gyalog is megtehetette az utat Irhócra. Életvitelszerűen azonban nyilvánvalóan a szintén közeli Kökényesen /Ternove/ lakhatott, ahová gondos püspöke, az irhóci szolgálattal egyidejűleg, kisegítő, kápláni szolgálatra nevezte ki az akkor 75 év fölötti Gorzó Elek (1885-1928) idős, szintén nőtlen parókus mellé.³²⁵

Azonban, hogy mennyire nem volt veszélytelen az Irhócon való megjelenése, ottani hívei pasztorálása, arra a Blahovisznik egyik korabeli rövid tudósítása világít rá. Miután a falubeli, cseh nemzetiségű, iskolai tanár kérésére Sándor atya megkeresztelte a tanár újszülött leányát, az ortodox Rácín pópa, feldühödve mellőzöttségén, a községházán hangoztatta megkésett fenyegetődzését: *„Szerencséje volt (Chirának), hogy gyorsan távozott, különben később fej nélkül ment volna el!”*³²⁶

Az irhóci Rácín bátran és nem egyszer tett a fentihez hasonló parlagi stílusú kijelentéseket, hisz a többi ortodox pópához hasonlóan az állami hatóság támogatását élvezve, védett helyzetben tudhatta magát. Hogy a fenyegető kijelentések mennyire valós veszélyhelyzeteket takartak, megsejthető abból is, hogy ugyanez év novemberében Chira Sándor 11 ezer korona értékű életbiztosítási szerződést kötött az egyházmegyei pénztári alapnál 20 évre, azzal, hogy, ha nem érné meg az 1943. június 30-át, az összeget utalják át az egyházmegyei árvaszéki alapba.³²⁷

esett halálos áldozatul és néhány százra tehető ebben a vallási villongásban meghalt, vagy megsebesült hívek száma”. Marina Gyula. nm. 94.o.

³²² A püspökségi papi nyilvántartás számára készült, Chira Sándor saját kezűleg kitöltött személyi lapjából. KTÁL. fond 21, opisz. 9,od.zb. 620. sztr.10.

³²³ Досталисьме вульховську церковь! Благовісник. Рочник VI. Ужгород, 1 децембра 1926. число 12. сторона 10.

³²⁴ A dr. Egresi Gyula ügyvéd pénzbeli követeléseiről az irhóci egyházközséggel szemben szóló, püspöknek címzett levelét Chira Sándor 1923. január 21-én Nyéresházáról keltezi, tanácsot és segítséget kérve, miből fizesse ki a templom és a parokiális iskola korábbi renoválására felhasznált összeget, amikor az egyházközség köztudottan semmilyen anyagiak felett nem rendelkezik. KTÁL. fond 151, opisz. 7,od.zb. 671. sztr.13.

³²⁵ Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Budapest. Kairosz. 2014. 70.o.

³²⁶ Цяна одного крещенія: голова духовника! Благовісник. Рочник III. Ужгород, 1 юлія 1923. число 13 и 14. сторона 218.

³²⁷ Хира Александер. Смирненное предложение от 16.11.1923. KTÁL. fond 151, opisz. 7,od.zb. 1447. sztr.1.

Miközben Rácín pópa zavartalanul folytatta a lefoglalt anyakönyvek arcátlan meghamisítását, a korábbi vallási élet bevett gyakorlatainak teljes felrúgását, elvetve akár a házasság szentség kiszolgáltatásának addigi komoly előfeltételeit, vagy akár, amerikai példára, iskolai sztrájkot kezdeményezve.³²⁸ A pópa ötévi önkényeskedése több évtizedre kihatott, különösen pótolhatatlan kárt okozva az anyakönyvezés terén.³²⁹

Az irhóci görög katolikusok küldöttsége ezért fáradhatatlanul kilincselte, hol a kormányzói, hol a nagyszülősi körzeti hatóságoknál, hogy visszaszerezzék jogtalanul elrabolt templomukat és parókiájukat, anyakönyveiket, illetve az egyházközségi kasszájukat. Miközben papjuk, Chira Sándor az írott szó erejével küzdött, cikkeiben teregetve ki a távolról sem pártatlan nagyszülősi zsupáni referens irhóciaknak odavetett cinikus válaszait, mondván, hogy a panaszosokat nem köteles csendőrökkel megvédeni, hiszen „*a templomban még [!] nem történtek sebesülések*”,³³⁰ avagy: ha lelkészüknek nincs hol laknia, béreljenek neki lakást. – „[...] *és nem is az idegen bátyuska számára!*”³³¹ – fakad ki érzékletesen Sándor atya – ezúttal névtelenül –³³² újabb újságcikkében. A névtelenség nyilvánvalóan nem volt véletlen, hiszen a cikkben a szerző élesen bírálja az állami egyházi politikát. Irhóc és Nagylucska történéseivel ostromozza a hatóságokat, amelyek megtartják ugyan a hatósági kirakat tárgyalásokat, színleg elismerve a görög katolikus egyházközségek törvényes követeléseit, majd mégsem szereznek érvényt a határozatoknak, hanem fellebbezési jogot és főként időt biztosítanak a skizmatikusoknak, illetve a pópáknak, akik zavartalanul bitorolják tovább a templomhasználati jogot.³³³ A perek pedig elhúzódnak: 1-2, akár 3 évig is, ahogy az Mokra, Alsókálfalván, Irhócon, Nagykirván, Bedőházán, és több más község esetében történt, folytatja a felsorolást³³⁴

Chira Kornél 1925. évi, már Gebé Péter püspökhöz írt levelének egyetlen elejtett mondatából derül ki, hogy az irhóci templom visszaszerzéséért Sándor fia megjárta a korabeli csehszlovák igazságszolgáltatás adta utakat és lehetőségeket, de „*egymagára maradva*

³²⁸ Атьоць Андрей Рацин. Свобода. Рочникъ XXIV. Ужгородъ. 22-го августа 1923. число 32. сторона 2.

³²⁹ Az irhóci templom 1944. évi leltárkönyvi bejegyzéséből derül ki, hogy a skizmatikus jogbitorlás 5 éve alatt nemcsak az egyházi anyakönyvek borítója semmisült meg, hanem, hogy az 1896-1918 közötti születési, illetve az 1909-1942 közötti házasságkötési anyakönyvek is. 1944. június 22-én kelt irhóci templom leltárkönyve. КТÁЛ. фонд 151, opisz. 24, od.zb. 1048. sztr. 20.

³³⁰ Як обороняе правду и право севлюшскій жупанат. Свобода. Рочникъ XXIV. Ужгородъ. 1-го апрѣля 1923. число 12. сторона 2.

³³¹ Церковна политика. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 5 –го новембра 1922. число 70. сторона 2.

³³² Bendász István kanonok nemcsak precíz kutatóként, hanem Chira Sándor közeli barátjaként állította össze raptársa megjelent cikkeinek listáját, ezért hitelesnek tekintjük. Annál is inkább, hogy a nevezett cikk, névtelensége ellenére, stílusával is árulkodik szerzőjéről.

³³³ Мароморошанин. Насильственное поступованя схизматиков. Свобода. сторона 3.

³³⁴ Мъра нового режима. Свобода. Рочникъ XXV. Ужгородъ. 22-го мая 1924. число 21. сторона 1.

*elvesztette a pert.*³³⁵ A levélíró itt Papp Antal püspök korabeli tehetetlenségére, a hatóságok felé intézett követeléseinek eredménytelenségére utalhatott. Annyi azonban bizonyos, hogy az irhóci templom esetében nem ismétlődött meg a szomszédos nyéresházi templom viszonylag gyors sikere, és majd csak 1925. december 17-én került vissza az irhóci görög katolikusok tulajdonába.³³⁶ Félévvel később, 1926. május 1-től Gebé Péter püspök Chira Kornélt nevezte ki irhóci parókusnak,³³⁷ de oldallagosan egy ideig továbbra is el kellett látnia Nyéresháza lelki szolgálatát.³³⁸ Miközben fia, Sándor a kökényesi parókián folytatta küzdelmes szolgálatát, itt azonban már társakat keresve és találva a Gebé püspök által a hitterjesztés missziós feladatával megbízott bazilita szerzetesek személyében.

1.3. Hitvédelem, avagy politika

Még az impériumváltás előtt, 1918. augusztus 23-án a bazilita rend ungvári „nagy káptalanán”, ahol Papp Antal püspök is jelen volt, megszületett az elhatározás a Rend megreformálásáról, illetve, hogy azt a magyarországi jezsuiták hajtják majd végre,³³⁹ utóbbiak azonban azt végül mégsem vállalták. Közben Galíciában már 1882-ben megindult a bazilita rend reformálása. Az első világháború után, a vallási skizma terjedése láttán Papp Antal beleegyezett abba, hogy a galíciai baziliták fogjanak hozzá a munkácsi csernekhegyi kolostor reformálásához. 1920. november 2-án Munkácsra megérkeztek a galíciai Jeronim Malickij, Gleb Kinach és Polikarp Bulik baziliták,³⁴⁰ és a kolostor a Legszentebb Üdvözítőről nevezett galíciai provincia kötelékébe került.³⁴¹

Innentől kezdve a kárpátaljai baziliták között felerősödött az ukrán orientáció, az ukrán eszme terjesztése, nevelése, amivel ráerősítettek a szovjet Ukrajnából menekülő és Kárpátalján letelepedett ukrán görög katolikus emigránsok „Nagy-Ukrajna” megteremtésének álmára. Daras Gábor ezért írhatta, hogy az ukrán eszme *„születésétől a katolicizmus palástja alá menekült az üldözö pravoszlávia elől.”*³⁴²

Amíg Papp Antal ukrán sovinizmussal vádolta a szerzeteseket, addig utóda, Gebé püspök inkább a skizmatikus mozgalom visszaszorítására, a katolikus hitvédelem erőteljes

³³⁵ Chira Kornél Nyéresházán, 1925. október 1-én kelt és Gebé püspöknek íródott leveléből derül ki az is, hogy Rácín rópa az irhóci templomot öt éven át bitorolta. KTÁL. fond 151, opisz. 7, od.zb. 1871. sztr. 1.

³³⁶ Досталисьме вульховську церковь! Благовъсник. Рочник VI. Ужгород, 1 децембра 1926. число 12. сторона 10.

³³⁷ Gebé Péter püspök kinevező levele. KTÁL. fond. 151., opisz 13., od.zb. 71., sztr. 29.

³³⁸ Gebé Péter püspök levele.... KTÁL. fond. 151., opisz 13., od.zb. 71. sztr., 30.

³³⁹ Pirigy István. nm. 144-145.o.

³⁴⁰ Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.1. с.137.

³⁴¹ Pirigy István. nm. 144-145.o.

³⁴² Bővebben: Daras Gábor. A rutén kérdés tegnap és ma. 47.o.

szolgálatára próbálta mozgósítani a bazilitákat,³⁴³ és eredménnyel. 1925-től kezdve a baziliták komoly kiadói, missziós és oktatási tevékenységbe fogtak, 1926-ban már a kisbereznai kolostor mellett működtettek iskolát, 1934-től pedig Ungváron nyitották meg felekezeti gimnáziumukat,³⁴⁴ mégpedig kárpótlásként azért, mert – kortársak visszaemlékezéséből – 1934-ben az egyetlen ungvári állami gimnázium ukrán jellege megszűnt.³⁴⁵

Nem hagyhatjuk említés nélkül azt sem, hogy igen megtévesztő volt a kárpátaljai ruszinság számára igen megtévesztő volt a galíciai baziliták, akárcsak a többi ukrán emigráns, kezdettől ruszinoknak, ruténeknek, „rusznákok”-nak nevezték magukat, egészen 1938-ig, Csehszlovákia felbomlásáig,³⁴⁶ azonban ebben rejlett a galíciai baziliták két évtizednyi sikerének egyik záloga.

Az impériumváltáskor az ukranofileknek talán többek közt erre a név- és nyelvazonosságra hivatkozva sikerülhetett megkönyékezni és megnyerni maguknak Volosin Ágoston³⁴⁷ ungvári tanítóképzési igazgató paptanárt is, miután – Botlik József meglátása szerint – eldőlt a kárpátaljai új tanítói nemzedék nevelése is, mondván, hogy az 1920-as évek végétől már az ukrán eszme szellemében oktattak az ungvári férfi-, illetve női tanítóképzőben.³⁴⁸

Volosin mellett kezdetben főként Zsatskovics Gergely, illetve Sztripszky Hador nyelvész és irodalomkutató voltak az ukrán eszme legfőbb zászlóvivői, illetve annak háttérét a Volosin kezdeményezésére létrehozott Proszvita Egyesület biztosította. Míg az ennek élesen ellentmondó nagyorosz eszmét, amely a vérbeli nagyorosz emigránsokat, közülük is különösen a pedagógusokat tömörítette, Fenczik István³⁴⁹ köre, a Duchnovics Társaság,

³⁴³ Юрій Косей. Творці Мукачівської єпархії. с. 356-357.

³⁴⁴ Уо.

³⁴⁵ 1934-ben, miután meghalt az ungvári állami gimnázium ukrán emigráns Aleszkievics nevű igazgatója, aki mindent meg akart tenni azért, hogy utóda a feljebb már említett Pánykevic honfitársa legyen, minden próbálkozása ellenére, a gimnázium élére Szulincákot nevezték ki, „és ezzel a gimnázium megszűnt ukrán lenni.” Ezt követően a már nyugalmazott igazgató vezetésével az 1935/36-os tanévben a baziliták felállították felekezeti gimnáziumot. Iváncsó Miklós Niagara Falls, 2002. január 17-én Bendász Dánielhez intézett levele. Bendász-gyűjtemény.

³⁴⁶ Уо. 358; Karpatszka Rusz felszabadításának terve. MOL. K-64. 1938. 83. csomó. 33. tétel. 25.o; М.Алмашій, Д.Поп, М. Шарга. Підкарпатурсинський народ. Факти. Частина друга. Серія «Бібліотека русина». Товариство «Знання України». Ужгород. 2010. с.18.

³⁴⁷ Volosin Ágoston (Kelecsény, 1874 – Moszkva, 1945) görög katolikus pap, Budapesten szerzett diplomát. Jelentős a pedagógiai tevékenysége. Egyik alapítója az ungvári Központi Orosz Nemzeti Tanácsnak. 1919-20-ban a kárpátaljai direktórium tagja. 1923-1939 között az általa alapított Keresztény Néppárt élén állt, 1925-29-ben a csehszlovák parlament képviselője. Fedinec Csilla 2004. Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez. 1918-1944. Liliom Aurum. Somorja-Dunaszerdahely. 637.o.

³⁴⁸ Botlik József. Hármaskereszt alatt. 250.o.

³⁴⁹ Fenczik István (Nagylucska, 1892–Ungvár, 1946) – teológiai tanár, országgyűlési képviselő. Budapesten és Bécsben szerzett teológiai és bölcsészdoktorátust. A Sorbonne-n jogot hallgatott, és a Budapesti Zeneakadémián is oklevelet szerzett. 1918-tól felszentelt görög katolikus pap. Ungvár különböző iskoláiban tanított. A két világháború közötti legambiciózusabb ruszin politikus. A Duchnovics Társaság elnöke. A nagyhirű és népszerű

illetve a Bródi András vezette Autonóm Földműves Szövetség képviselte. Frantisek Tichy cseh újságíró és pedagógus, majd 1923-tól az ungvári Ruszin lap főszerkesztőjének véleménye szerint a ruszofileket, illetve ukranofileket „kínai fal választotta el egymástól”.³⁵⁰

A két világháború közötti kárpátaljai társadalomban azonban ott munkált a harmadik törekvés is, a századok óta kialakult „hazai ruszin”, avagy a magyar szakirodalom által inkább „magyarorosznak” nevezett népnyelv megőrzésére.³⁵¹ Utóbbit a görög katolikus papság és a tanítóóság, a kárpátaljai ruszin és a magyar parasztember egyaránt beszélte, de idegen csengésű maradt mind az orosz, mind az ukrán emigráns számára. Éppen utóbbiak erőszakos nyelvi törekvései miatt nem tudott a népnyelv nemzetteremtő irodalmi nyelvvé fejlődni.

A nyelvi és politikai orientáltság tekintetében megosztott görög katolikus papság pedig legalább a katolikus hitvédelem terén megtalálta az összhangot a bazilitákkal. Az agilisabb papok egyházuk és a rájuk bízott ruszin hívek védelme érdekében az állami egyházpolitikával szembeni politikai fellépésre is elszánták magukat. A szókimondó, jól képzett ifjú Chira Sándor korán magára vonhatta az idősebb és rangos, politikai szereplést is vállaló papok figyelmét.

Az 1923. december 25-én a máramarosi Kökényesen összehívott népgyűlés is azt jelezte, hogy ekkor már a fiatal papnak is politikai szereplést szántak. A hitvédelem jegyében szervezett, indított vidéki gyűlés politikai színezetet öltött. Az összejövetelt Szent Jozafát³⁵² halálának 300 éves évfordulója alkalmából megtartott ünnepi szentmisével kapcsolták egybe. A gyűlésen, melyet a helyi kiségitő pap, Chira Sándor nyitott meg, a vidék tanítóósága mellett meghívott vendégekként Volosin Ágoston, az ungvári tanítóképző igazgatója és a frissen alakult Keresztény Néppárt (KNP) elnöke, illetve a szintén párttag Zselvtvai Viktor, tanítóképzői tanár is jelen voltak, valamint a vidék papságának képviselőjében

Szabó Eumén nagyszőlősi főesperes által sikerült a papság nagy részével együtt a nagyorosz emigráns értelmiséget is beszervezni. 1931-től teljesen lekötötte a politika, Európában és Amerikában a ruszofil szervezetek konferenciáin, kongresszusain vett részt. Túlfűtött politikai aktivitásáért püspöke felfüggesztette papi tevékenységéből (1934). A Bródy-kormányban gazdasági miniszter, majd, Budapesten élve, létrehozta a „fekete ingesek gárdáját”. 1939-1944 között a magyar parlament felsőházának tagja. Az 1930-40-es években lapszerkesztő. 1945-ben letartóztatta a szovjet titkosszolgálat. Népbíróági halálos ítélet után az ungvári börtönben kivégezték. Marina Gyula. Ruténsors. 82.o. Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 148-149. o.; Иван Поп. Энциклопедия Подкарпатской Руси. с. 382-383; Fedinec Csilla. Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez. 631.o.

³⁵⁰ Франтішек Тіхий 1992. Ужгород 1923. Ріка. Перечин. 48.

³⁵¹ Botlik József. Hármaskereszt. 250.o.

³⁵² Polocki Szent Jozafát (Vladyimir, 1580k.–Vityebszk, 1623) – a fehér rutének közül származó, ortodox szülők gyermeke. Az 1596-ban breszt-litovszki unió hatására katolizált, a vilnai kolostorba vonult, ahol felvette a Jozafát nevet. Később kolostora archimandritája lett, pappá, majd segédpüspökké szentelték, végül polocki érsek lett. 1621-ben a jeruzsálemi ortodox pátriárka által állított ellenpüspök rágalommal megfosztotta híveitől, majd miután így is kitartott a pápa iránti hűségében 1623. november 12-én, saját házában, meggyilkolták. Húsz évvel halála után, 1643-ban VIII. Orbán pápa boldoggá, 1867-ben IX. Pius pápa szentté avatta. www.katolikus.hu/szentek/szent179.html - Letöltve: 2012. júl. 23-án.

Chira Kornél, illetve a taracközi főszolgabíró. Utóbbi jelenléte, főként ellenvetése sem akadályozta meg Chira Sándort abban, hogy felszólalásában nyíltan és dokumentálva leleplezze a cseh adminisztráció intézkedéseiben utolérhető jogi csalásokat, írja a korabeli Szvoboda. A lap lehozza a gyűlés „lelkesen meghozott határozatait” is, az első helyen szereplő hit és egyházvédelmi követeléseket, amelyek végül politikai felhívással zárulnak: 1. A hatóságok biztosítsák a lelkiismereti szabadságot minden felekezetnek, és ne támogassák a skizmatikusok bolsevista agitációját. 2. Változtassanak az egyházi birtokperek addigi menetén és az 1848. évi törvény³⁵³ értelmében adják vissza a görög katolikus egyház minden elkobozott földjét. 3. Tiltakozunk a templomok [pravoszlávokkal] közös használatáról szóló tervezet ellen. 4. Törvényes támogatást az egyházi iskoláknak. 5. Minden öntudatos ruszin görög katolikus „vallásuk, népi kultúrájuk védelme, illetve gazdasági és politikai szabadságuk véget” alkosson egységes népfrentot és álljon ki a kezdettől keresztény értékeket képviselő és ruszin népi jellegű kenyérkeresők pártja mellett. A gyűlés határozatairól táviratot intéztek Papp Antal püspökhöz és a prágai apostoli nunciushoz, az államelnökhöz, több miniszterhez, Kárpátalja kormányzójához, illetve Pesek, iskolaügyi referenshez.³⁵⁴

Ezt a gyűlést alighanem Chira Sándor politikai bekapcsolódása kezdetének tekinthetjük. Ő maga évtizedekkel később a KGB kihallgatása során vallja, hogy már „1922-től egyetértettem a KNP politikai programjával, ezért a csehszlovák parlamenti választások során én e párt jelöltjeire szavaztam.”³⁵⁵ Illetve, hogy 1924 előtt, a KNP-be való belépése előtt „a Técsői járásban élve, de párton kívülként, közreműködtem a párt különféle rendezvényeiben.”³⁵⁶

De kísérjük még figyelemmel a kökényesi papot 1924 augusztusában is, amikor a katolikus hit és egyháza védelmében széleskörű népmissziót hirdetett, amelyre meghívta a munkácsi kolostor bazilita szerzetes papjait. Köztük Bulik Polikárp házfőnököt, Gojdic Péter Pált, az első kárpátaljai megreformált bazilitát – aki 1924 tavaszán lépett ki a munkácsi kolostor noviciusai közül és tette le örökfogadalmát, majd 1927. március 7-től a Szentszék

³⁵³ Az 1923-ban még mindig hatályban lévő 1848. XX. törvénycikk 7.§-a így rendelkezett: „ha valamely község görög szertartású lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, - ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó; [...] de ezen törvény elveinél fogva jelen állapotot visszahatólag foglalások által háborítatni meg nem engedetik.”

<http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5288>

³⁵⁴ Великое собрание в оборонъ вѣры. Благовѣсник. Рочник III. Ужгород, 1 децембра 1923. число 23. сторона 350.

³⁵⁵ Chira Sándor Kijev, 1949. február 28-án kelt vallomása. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392. sztr. 34. Mellékletek. 56.o.

³⁵⁶ Uo. sztr., 18-20. Mellékletek. 49.o.

kinevezve eperjesi püspökké (*1888 †1960, 1927-1960)³⁵⁷ –, illetve Resetilo Stefán galíciai bazilitát, aki 1924-ben érkezett a munkácsi kolostorba. Ez a három bazilita szerzetes indította el és végezte a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben a missziós hitvédelmi munkát,³⁵⁸ amelynek egyik lényeges tartalmi részét képezte a rózsafüzér imádság, illetve társulataik számbeli növekedésének további szorgalmazása. Mivel tagjaik tartózkodtak az alkoholfogyasztástól, káromkodástól, illetve nagy vétségektől,³⁵⁹ a hitben, imában való összefogás mellett a rózsafüzér társulatok az erkölcsi tartást is erősítették.

A korabeli Blahovisznyiban az 1924. augusztus 8-11 között megtartott kökényesi népmissziót ecsetelő, névtelenül megjelent cikk szerzője, stílusát tekintve, nagy valószínűséggel az ifjú kökényesi pap lehetett. Sorai által megelevenített korkép pedig mintha 15 évvel később is visszacsengene az ifjú Romzsa Tódor bizalmas levelében, ahol a hegyvidéki ruszinság lelki színvonalát jellemzi: „[...] itt vallási és lelki sötétség van! [...] népem ezen az Isten háta mögötti tájékon félig pogány és rettenetesen buta, sötét [...] A nép babonás a végtelenségig, milliószor jobban hisz minden butaságban, mint az Egyház dogmaiban.”³⁶⁰ A korkép 1924-ben sem lehetett más, Chira Sándor cikkéből azonban mégis a lelkes öröm és biztatás cseng ki, annak ellenére, hogy nem hallgatja el az ellendrukkerek jelenlétét sem.

A meghirdetett népmisszió hallatára ugyanis Kökényesre visszatérhetett az egyszer már a községből eltávozott pravoszláv pap is, hívei pedig valóban primitív ostobaságokkal próbálták a falu többi lakosát visszatartani attól, hogy részt vegyenek a templom missziós lelkigyakorlatán. A cikk sorai közül azonban kiviláglik Chira Sándor komoly háttérmunkája is, amivel előkészítette a három bazilita pap hittedjesztő működését. Érkezésük hírére ugyanis a környező 6-7 faluból, köztük Taracújfaluról, Nyéresházáról, Irhócról is a hívek processziókkal jöttek Kökényesre, nyilván saját papjaik kíséretében. A népmisszió tehát korábban soha nem látott néptömeget mozgató meg. Ezen felül a kökényesi agilis pap máshonnan is meghívhatta paptársait, ugyanis a cikk értelmében a templom mellett e napokban 10-15 pap gyóntatott. Mivel mintegy 1500 áldozó is részt vett a lelkigyakorlatos miséken, nyilván szükség is volt az ekkora létszámú papi asszisztenciára. A missziós lelkigyakorlat eredményét a cikkíró a nép lelkes hangú véleményének idézésével mutatja be,

³⁵⁷ Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.І. с.130.о.

³⁵⁸ Миссиі О.О. Василянъ въ Мукачевской и Пряшевской епархіяхъ. Благовѣстник. Рочникъ IV. Ужгород. 1 августа 1924. число 15-16, с. 206-207.

³⁵⁹ Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.ІІ. с.223.

³⁶⁰ Romzsa Tódor Berezna, 1938.december 16-án a Római Russzikum Kollégium rektorához intézett leveléből. In: Puskás László. Romzsa Tódor élete és halála. Don Bosco. Bp. 1998. 59-60.o.

azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy az egyházmegyei lap révén előkészítse a talajt a népmissziók további, más helyeken való folytatásához.³⁶¹

Pekár szerint a felvidéki népmissziók lelke a galíciai Resetilo volt, ami nyilvánvaló következtetés egy elkötelezetten ukrán érzelmű kutatótól, bár a nevezett bazilita buzgóságához nem fér kétség, illetve a kökényesi népmisszió eredményességéről is éppen Resetilo reflexiója maradt fenn. *„Az ellenség a legtöbb schizmatikus pelyvát itt Máramaroson szórta szét [...] A fiatal és energikus Chira Sándor káplán elhívta Kökényesre a misszionárius papokat. A schizmatikus agitátorok minden erejükkel próbálták távol tartani a népet a missziótól. Fegyverük a hazugság és a rágalmazás volt [...] A nép hű maradt az Anyaszentegyházhoz, minden oldalról jöttek a misszióra.[...] A szomszédban lévő papoknak köszönhetően nagyon sokan járultak szent gyónáshoz, és mintegy 1500-an vettek részt a szentáldozásban. A misszió munkájának köszönhetően 12 család jött vissza a katolikus egyházba.”*³⁶²

Az említett eredményes együttműködés nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy az ifjú Sándor pap, aki minden erejével, írott és élő szóban egyaránt kereste annak módját, hogyan hódíthatók vissza a szakadár mozgalom által eltántorított, elszakított görög katolikus hívek, egyre szorosabb kapcsolatba került a bazilita szerzetesekkel, akiknek buzgalma nyilván nagy hatással volt őrá is. E mellett nagy hatást gyakorolhatott maga Volosin is, akiről később azt állította, apja jó barátja volt,³⁶³ és aki nyilvánvalóan nagy tekintéllyel rendelkezett. Hiszen addigra nem keveset tett a ruszinság műveléséért, sőt a magyar és a ruszin ABC és olvasókönyvek összeállításával kölcsönösen nagy szolgálatot tett mindkét hazai népcsoportnak.³⁶⁴ Ugyanakkor nem feledhetjük, hogy kezdetben, mielőtt még behódolt volna az ukrán irányzatnak, Volosin is népnyelven³⁶⁵ írt, és a ruszin nép művelődését szorgalmazta.

³⁶¹ Новости. Св. Миссія у Терновъ. Благовѣстник. Рочникъ IV. Ужгород. 1 августа 1924. число 15-16, с. 231-232.

³⁶² Стефан Решетило о. ЧСВВ. Участь Карпатської провінції Чна Св. Василя Великого в місійнім русі на Підкарпатській Русі. Записки ЧСВВ. I (1925) 2-3. с. 371.372. In: Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 70-71.o.

³⁶³ Chira Sándor vallomása Ungváron, 1949. február 11-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392. sztr., 19. Mellékletek. 50.o.

³⁶⁴ Volosin 1899-ben megjelentette a kárpátorosz nyelvtant a népiskolák számára; 1900-ban magyar-orosz ifjúsági olvasókönyvet; 1904-1905-ben az orosz ABC-t és olvasókönyvet; 1907-1909 között a Gyakorlati kis orosz (ruthén) nyelvtant, a Magyar abc és olvasókönyvet, illetve Kis bibliát a gör. kat. népiskolák alsó osztályai számára, 1916-ban a latin betűs magyar-orosz nyelv ábc-jét; 1908. óta szerkesztője volt a Nauka é a Szelo lapoknak, illetve munkatársa a Görög Katolikus Szemlének és a Keletnek. Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/V/Volosin.html> Letöltve: 2016. július 31-én; Шкільні книжки Августина Волошина. Свобода, річник XXXV, ч. 9-10. березня 1934. с. 8-9.

³⁶⁵ A kisorosz vagy rutén népnyelv irodalmi művelése a 18. század végén kezdődött. Amíg Oroszországban akadályozták az új irodalmi nyelv terjedését, addig az osztrák kormány Galíciában és Bukovinában előmozdította, tanszéket létesítve a lembergi, illetve csernovici egyetemeken. Az így kinevelődött rutén

Ma már nem tudni, kinek volt igazán döntő szerepe abban, hogy Chira Sándor politikai szereplést is vállalt. Mindenesetre a KGB-nek tett vallomásában Gebé Péter püspököt nevezi meg, mint aki őt politikai tevékenységre hangolta.³⁶⁶

2. Az Egyház missziós küldetésének szolgálatában a két világháború között

2.1. Sorsfordító döntések, elköteleződések

Az 1924. év a munkácsi görög katolikus püspökség történetében nagy változások, átalakulások és alapítások éve volt. Januárban az egyházmegye hivatalos lapjaként megjelent a *Duspasztir*, mely részben az évek óta hiányzó egyházmegyei sematizmusok szerepét töltötte be,³⁶⁷ ugyanakkor fontos informatív tartalma mellett a papság szaklapja is lett,³⁶⁸ a Volosin által még 1921-ben indított *Blahovisznikkel* együtt,³⁶⁹ sőt, ugyanazon év májusától a *Duspasztir* az eperjesi egyházmegyének is hivatalos lapjává vált.³⁷⁰

Rövidesen mindkét testvéregyházmegye életében döntő változás állt be. XI. Pius pápa (*1857†1939, 1922–1939) felhatalmazásával Francesco Marmaggi pápai nuncius 1924. június 4-én kelt alapító iratával a munkácsi és az eperjesi egyházmegyék Magyarországon maradt parókiáit leválasztotta, illetve kivette a két egyházmegye joghatósága alól, és azok számára önálló egyházkormányzati szervezetet, apostoli exarchátust állított fel.³⁷¹ Még egy hónappal később, 1924. július 1-től a Szentszék felmentette Papp Antalt a munkácsi püspökség alól, s kinevezte küzikei c. érsekké, valamint a miskolci exarchátus apostoli kormányzójává,³⁷²

értelmiség azonban nem elégedett meg nyelve és kultúrája ápolásával, hanem politikai céljaul Nagyukrajnát tűzte ki és népét ukránnak kezdte nevezni. A magyarországi rutének közé az ukrán mozgalom a háború előtt nem jutott el, sem nyelvi, sem irodalmi, sem politikai vonatkozásban. A hazai rutének négy fő nyelvjárása a lemki (Szepes, Sáros és Zemplén), bojki (Ung és Bereg), hucul (Máramaros) és dolisnyán (Ugoosa, Bereg, Ung és Zemplén) kisorosz, és az első három azonos a Kárpátokon túl fekvő megfelelő terület nyelvjárásával, míg az utóbbi rokon nyelvjárások Fehéroroszországban találhatók. Azonban a rutén értelmiség nem vette át a galíciai rutén, azaz az ukrán irodalmi nyelvet, hanem általában az orosz irodalmi nyelv erős hatása alatt írt. 1938. november 28-án készült magyar külügyminisztériumi összefoglalóból. MOL. K-63. 1938. 7.cs. 42.t. 2-3.o.

³⁶⁶ Chira Sándor vallomása Ungváron, 1949. febr.11-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392. sztr., 19. Mellékletek.49.o.

³⁶⁷ Miután munkácsi egyházmegyei sematizmus utoljára 1915-ben jelent meg, az első világháború végén bekövetkezett skizmatikus harcok idején az egyházmegyéről tiszta képet nyerni nem lehetett, később pedig a püspökségnek anyagi ereje nem volt ehhez. Ilniczky Sándor káptalani helynök Ungvár, 1943. június 23-án kelt és a Hercegprímási Irodához intézett levele. KTÁL. fond. 151., opisz. 24., od. zb., 802. szt. 6.;

³⁶⁸ A havi lap a rendszeres püspöki rendelkezések, illetve egyházmegyei hírek mellett papi elmélkedéseket, időnként a keleti egyházatyák írásait, egy-egy pápai enciklikát, illetve rendszeresen katekétikai segédletet is tartalmazott, vagy épp egyházjogi kérdéseket tisztázott, így komoly szellemi táplálékot nyújtott, illetve fontos hidat jelentett az egyházmegyei kormányzat és az alsó papaság között.

³⁶⁹ Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.ІІ. с.225.о.

³⁷⁰ Az eperjesi Gojdic Pál püspök csak 1934-ig küldte be saját rendelkezéseit a laphoz, de látva a gyér előfizetéseket papjai körében, felfüggesztette saját publikálásait az addig közös lapban. Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.ІІ. 116-117.о.

³⁷¹ Pirigy István. id.m. II.k. 207.o.

³⁷² Прошай архієпископе Антоніє! Душпастьєрь. Рочникъ І. Ужгородъ. 1924. септембрій, число 7. 318; – Pirigy Istvánnál 1924. július 4-től. nm. II.k. 72.o.

amivel a munkácsi egyházmegye történetében példátlan helyzet állt elő: élő püspököt kellett búcsúztatnia,³⁷³ igaz, hogy utóbbira csak egy év múlva kerülhetett sor.³⁷⁴

Prága mindenestre politikai sikerként könyvelhette el Papp Antal felmentését. A Beneš kormány, mely provizórikusnak tekintette Ruszinszko hozzácsatolását a csehszlovák köztársasághoz,³⁷⁵ és Masaryk sikeres amerikai körútja óta a galíciai ukránok lekötelezettje volt, idő multával – a tervezett cseh-orosz korridor érdekében – kész volt átjátszani Kárpátalját a majdani nagy Ukrajnának. Egy magyar püspök, aki a térség lakosságának döntő többsége feletti lelki hatalommal rendelkezik, mindenképpen a cseh kormány útjában állt, ezért egyházpolitikájában is igyekezett rásegíteni az ukrán irredenta törekvésekre. A cseh-ukrán politikai törekvések száalai természetesen a Vatikánba is begyűrűztek. Az ungvári szeminárium spirituális, Takács Bazil (1879-1948), miután 1924. március 8-án XI. Pius pápa püspökké szentelte az USA-beli ruszin hívek számára,³⁷⁶ Rómából távozva, lehangolóan jegyzi meg, hogy a Szentszéknél *„az egyház érdeke másodrendűnek látszik, és mindenütt politikai törekvések kerülnek előtérbe.”*³⁷⁷

Prága szentszéki törekvéseit figyelemmel kísérte a magyar diplomácia is, melynek értesülése szerint a munkácsi püspöki szék betöltésére az igencsak ukrán érzelmű Nyárádi Dénes (1874-1940)³⁷⁸ volt a csehszlovák kormány jelöltje.³⁷⁹ Ezzel tisztában voltak Ungváron is. Miután ugyanis a prágai nuncius tudatta Papp Antallal, hogy július 1-vel az egyházmegye kormányzatát át kell adnia a káptalannak, Gebé Péter (1864-1931) nagyprépost kész volt elfogadni a püspökséget, *„nehogy ukrán érzületű ember kerüljön a munkácsi püspöki székbe.”* Ezzel együtt Prága szándéka még mindig az volt, hogy *„Gebét majd cégérnek tekintik, melléje pedig egy ukrán érzelmű papot adnak segédpüspökként.”*³⁸⁰ Öt évvel később Illés József

³⁷³ A munkácsi egyházmegyét minden előző püspöke haláláig kormányozta, és hamvai is az egyházmegye területén maradtak. Прощай архієпископе Антоніє! Душпастырь. Рочникъ I. Ужгородъ. 1924. септембрий, число 7. 31. – A búcsúra azonban majd csak 1925.-ben került sor, miután a cseh hatóságok kiutasították a püspököt az országból.

³⁷⁴ Papp Antal Miskolcon nem tudott megfelelő lakást kapni, utóda Gebé Péter pedig a prágai nuncius unszolása ellenére sem sietette a püspöki rezidencia elhagyására.

³⁷⁵ Daras Gábor dr. A rutén kérdés tegnap és ma. 46.o.

³⁷⁶ Takács Bazil lett a Nagy Magyarország területéről kivándorolt ruszin görög katolikus hívek új, New Yorkban székelő püspöke. Новый епископъ американскій – «Василій». Душпастырь. Рочникъ I. Ужгородъ. 1924 априль. число 4, сторона 150.

³⁷⁷ Csizsárik János 1924. június 27-én kelt napi jelentéséből. MOL. K-64. 34.tétel, 11.csomó. 1.o.

³⁷⁸ Nyárádi Dénes (1874. 10.10.–1940. 04.14.) – bácskai származású görög katolikus pap, ukránofil. Zágrábban fejezte be a gimnáziumot, 1899-ben lett pappá szentelve, a Zágrábi egyetemen doktorált. Az egyetemi könyvtárban értesült a galíciai ukrán nemzeti mozgalomról. A Zágrábi papnevelőnek előbb prefektusa, majd 1902-től rektora. 1915-től a Kőrösi Egyházmegye adminisztrátora, majd 1920-tól püspöke. 1922-től ideiglenesen és oldallagosan (1922-1927) az Eperjesi egyházmegye apostoli adminisztrátora. Иван Поп. Энциклопедия Подкарпатской Руси. В.Падыка. Ужгород. 2011. с. 279.

³⁷⁹ Csizsárik János 1924. június 27-én kelt napi jelentéséből. MOL. K-64. 34. tétel, 11. csomó. 2.o.

³⁸⁰ Uo. 2.o.

professzor még mindig azért járt közben Rómában Pietro Gasparri (1852-1934) bíboros államtitkárnál, illetve Francesco Borgongini-Duca bíborosnál (1884-1954), hogy erősítsék meg befolyásukat, mert az idős, de még teljesen munkaképes Gebé püspök mellé a csehek továbbra is segédpüspök kinevezését szeretnék keresztül vinni. Válaszként Borgongini bíboros eloszlatta a magyar országgyűlési képviselő aggodalmát, mondván, hogy ez irányban nem engednek semmiféle nyomásnak, és hogy a *„Szenszék jól látja a Ruszinszkon át Moszkva felé vezető korridor veszélyességét és ezért kellőképpen értékeli a kárpátaljai terület fontosságát politikai, vallási és stratégiai szempontokból egyaránt.”*³⁸¹

A Prága szándékáról jól informált Gebé Péter még prépostként felkészült arra, hogy idejében erélyesen szembehelyezkedjen a szóban forgó cseh tervvel. Mint ahogy az is eltökélt szándéka volt, hogy 1924. augusztus 2-án történt püspökké szentelése után, Prágába utazva a kötelező tisztelgésre, kijelentse Masaryk államelnöknek, hogy hiába okolták Antal püspököt a skizma terjedéséért, *„mert lemondása óta is egyre gyarapszik a schizmatizáló községek száma, melyeket hitehagyásukban a cseh kormány közegei most is szembeötlő módon támogatnak.”*³⁸²

Az újdonsült 60 éves főpásztor ezért legfontosabb teendőjének a háború után csak még mélyebb nyomorúságba süllyedt ruszinság lélekmentését tekintette a bolsevista skizmával szemben. Ezért kezdte végig látogatni egyházmegyéje legkisebb falvait és parókiáit,³⁸³ ahogyan papjait is ezért buzdította, hogy kerüljenek közelebb híveikhez, azok nyelvéhez, kultúrájához. Papságát ezért igyekezett az 1924-ben alakított ruszin Keresztény Néppártban is egyesíteni. Chira Sándor későbbi vallomásából derül ki, hogy a KNP tagjai *„jobbára a görög katolikus papság, az értelmiség (jogászok, orvosok, tanárok), illetve a tehetősebb parasztság lettek.”*³⁸⁴ A párt Volosin Ágoston kanonokkal az élen a ruszin nyelv szerepének erősítését, a ruszin nemzeti jelképek használatát,³⁸⁵ valamint *„Kárpátalja autonómiájának kivívását, illetve lakossága anyagi helyzetének javítását tűzte ki célul, amelyet a keresztény szellemiség alapjain képzelünk megvalósítani,”*³⁸⁶ vallja évekkel később Chira Sándor, aki püspöke befolyására és javaslatára³⁸⁷ 1924-ben szintén tagja lett e pártnak.

³⁸¹ Magyarország rendkívüli szentszéki követének Róma, 1929. április 6-án dr. Walkó Lajos magyar királyi külügyminiszterhez intézett levele. MOL. K-105. 42.cs. Ruthén ügyek. [sz.n.]

³⁸² Csiszárík János 1924 szeptemberében kelt napi jelentéséből. MOL. K-64. 34. tétel, 11.csomó. 4.o.

³⁸³ Chira-jegyzet. 57.o.

³⁸⁴ Chira Sándor Kijev, 1949. február 28-án kelt vallomása. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392. sztr., 34.

³⁸⁵ A csehszlovák Néppárttal kötött szövetségnek köszönhetően Volosin Ágoston 1925-ben, majd 1929-ben is csehszlovák parlamenti mandátumhoz jutott. Szakál Imre. Podkárpatzka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között.

http://epa.oszk.hu/01600/01626/00001/pdf/acta_beregsasiensis_EPA01626_2009_01_037-054.pdf Letöltve: 2016. május 13-án.

³⁸⁶ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 11-én kelt vallomása. KTÁL. fond.2558., opisz. 1., od. zb., 5392. szt. 20.

³⁸⁷ Uo. szt. 18. Melléklet. 50.o.

Gebé püspök nyilvánvalóan felfigyelt a nőtlenül szentelődött, fiatal, szenvedélyes és agilis papra, aki szolgálata kezdetétől a ruszinság hitvédelme érdekében mind a sajtó hasábjain, mind a népgyűléseken ékesszólóan bekapcsolódott a skizma terjedése elleni küzdelembe, és akit 1924. április 30-án a leköszönés előtt álló Papp Antal püspök, utolsó intézkedései egyikeként, kinevezett az ungvári papnevelde – Takács Bazil püspökké szentelésével – megüresedett lelki igazgatói posztjára.³⁸⁸ Gebé Péter azonban a rangos egyetemi végzettségű fiatal papban, aki távoli rokona is volt,³⁸⁹ több téren is ígéretes munkatársat látott.

A püspökváltás Chira Sándor számára így járt további, gyors egymás utáni kinevezésekkel. Spirituális megbízatása mellett püspöke 1924. október 7-én kinevezte az ungvári szeminárium egyháztörténelem és kánonjog professzorává,³⁹⁰ majd szinte egy nap különbséggel dőlt el következő kinevezése is. A püspök felkérte dr. Szabó Simon kanonokot, püspöki vikáriust, illetve az egyházmegyei bíróság³⁹¹ officiálisát, hogy tegyen javaslatot a – dr. Grigássy Gyula (1886-1959) amerikai kiküldetése nyomán³⁹² szintén megüresedett – bírósági auditor helyére.³⁹³

A munkácsi püspöki kúria részeként működő és házassági peres ügyeket vizsgáló egyházmegyei bíróság ekkor még egészen új keletű volt, amelyet Papp Antal püspök 1922-ben állított fel, miután Rómától megkérte a Codex Juris Canonici kiterjesztését a munkácsi egyházmegyére is. Gasparri bíboros államtitkár elismerő és biztató válaszát véve, illetve kikérve az egyházmegyei székes káptalan véleményét, 1922. május 31-én Antal püspök kinevezte a Tribunal Diocesanum tagjait.³⁹⁴ Két évvel később pedig Szabó Simon kanonok a tribunal frissen megüresedett auditori tisztségére Chira Sándor szemináriumi tanárt javasolta,

³⁸⁸ A M.kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számára Ungváron, 1939. február 10-én készült munkácsi görög katolikus egyházmegyei kimutatás a székesegyházi káptalanról, teológiai tanárokról és püspöki hivatalnokokról. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od. zb., 1586. szt. 13.; Особны вѣсти. Душпастьеръ. Рочникъ: 1./1924. юній/ число 6.306.

³⁸⁹ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 11-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558., opisz. 1., od. zb., 5392. szt. 18. Mellékletek. 49.o.

³⁹⁰ A kinevezés másolata. KTÁL. 21. fond. 9. opisz. 620. mappa, 9.o.

³⁹¹ Az 1922. május 31-én kelt egyházmegyei káptalani gyűlés jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 721. szt. 7-12.;

³⁹² Grigássy Gyula, az ungvári szeminárium egyháztörténelem és egyházjog tanára Takács püspök kíséretében utazott Amerikába, hogy segítségére legyen a Pittsburgi székhelyű exarchátus adminisztratív megszervezésében. Пекар А. Епископ Александр Хира – раб божий. Пресса греко-католической семинарии. Питтсбург. ИС.1988. с.2.

³⁹³ Gebé Péter püspök dr. Szabó Simon püspöki vikáriushoz 1924. október 8-án intézett levele. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 1594. szt. 1.

³⁹⁴ A bíróság officiálisát dr. Szabó Simon kanonok, illetve viceofficiálisát Sztankai Gyula kanonok személyében, a 10 bírát, a bíróság auditorát, dr. Grigássy Gyula személyében, a két jegyzőt, Inicki Sándor és Selko Viktor, az igazság promotorát, dr. Suba György kanonok, illetve a házassági kötelék védőjét dr. Hadzsega Bazil személyében. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 721. szt. 12.

és az ezt követő püspöki kinevezés³⁹⁵ értelmében az újdonsült papneveldei tanár 1924. november 1-én letette az auditori esküt is.³⁹⁶

Megtisztelő, bizalmi tisztség volt ez egy 27 éves pap számára, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy több rendbeli kinevezésében nagy buzgalma mellett kiváló képzettsége is fontos szerepet játszott. Ahogyan kétségtelen az is, hogy az 1920-30-as években életét rendkívül mély aktivitás, illetve szerteágazó tevékenység jellemezte, buzgósága és papi pályája is magasan felfelé ívelt.

A káplánkodása alatti korai és eredményes bekapcsolódása a missziós munkába, merész és szenvedélyes sajtócikkei, majd a keresztény néppárti tagsága – és nem utolsósorban püspöki támogatottsága – mind arra predesztinálták, hogy őt válasszák meg az 1925. március 30-án megalakult Szent Jozafát Missziós Társaság elnökévé.³⁹⁷ Indulásakor a társulat 30 világi és szerzetes papot számlált, köztük a már ismert Gojdics Pál és Resetilo Sztefan bazilitákat, akiknek nagy érdeme volt az egyházmegyes népmissziók elindításában, és amelyek aktualitása csak egyre növekedett. A társaság tehát mindenekelőtt a népmissziók mellett kötelezte el magát, kiterjesztve azokat minden falura, felvállalva a világi papság missziós kurzusának, az évi háromszori papi, illetve külön az értelmiségi nők számára éves lelkigyakorlatok vezetését, továbbá az egyházmegyei sajtó támogatását, valamint hitvédelmi kiadványok publikálását.³⁹⁸ Chira Sándor 1927-ig vezette a missziós társaságot, onnantól pedig a missziós munkát a szerzetesrendek, a baziliták, illetve a redemptoristák folytatták.³⁹⁹

A Kárpátalja lelki életét megújítani hivatott Szent Jozafát Egyesület így XI. Pius pápának a vértanú halála 300. évfordulójára kibocsátott „Ecclesia Dei” enciklikájára kívánt választ adni. XI. Pius pápasága legfőbb feladatát a missziós munka fellendítésében látta, és „megszállottja volt az „Oroszország megtérése” gondolatnak,⁴⁰⁰ első sorban a szovjet területen élő ortodoxok megnyerését tekintette célnak,⁴⁰¹ fel kívánva használni ehhez a görög katolicizmus nemzeti rítusában rejlő vonzerőt. A Szentszék, mely Szabó Ferenc szerint kezdetben nem mérte fel a lenini forradalom természetét és mértékét, lehetségesnek tartotta a

³⁹⁵ Az 1924. október 25-én kelt egyházmegyei káptalani gyűlés jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 1594. szt. 2-3.; Особны вѣсти. Душпастырь. Рочникъ: I. Ужгородъ 1924. новембрий, число 9. сторона 475.

³⁹⁶ A latin nyelvű eskütétel szövege Chira Sándor 1924. november 1-én kelt aláírásával. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 1594. szt. 4.

³⁹⁷ Разны вѣсти. Душпастырь. Рочникъ II./1925.май/ число 5. 241.

³⁹⁸ Разны вѣсти. Душпастырь. Рочникъ II./1925.май/ число 5. 241.

³⁹⁹ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 11-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558., opisz. 1., od. zb. 5392. sztr., 48.o.

⁴⁰⁰ Szabó Ferenc SJ. A Vatikán keleti politikája közléről. Az Ostpolitik színe és visszaja. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 2012. 53-54.o.

⁴⁰¹ Matuska varsói rk.követ és megh. miniszter levele Kánya Kálmán külügyminiszterhez 1933. febr. 7-én. MOL. K-105. 19. cs. 1933. 15.o.

megegyezést, illetve XI. Pius a jezsuiták által létrehozandó oroszországi földalatti egyház létrehozását is elképzelhetőnek tartotta.⁴⁰²A pápa az egyház egységének helyreállítását szorgalmazva az „Isten Egyháza” körlevelében felszólította a keleti egyházakat az egy akolba való visszatérésre.⁴⁰³ Szent Jozafát példájára, írta, minden keresztény feladata, hogy erejéhez mérten szolgálja az egyetemes Egyház egységét, mégpedig ne disputákkal és vitákkal, hanem a szláv testvérek és minden keleti nép iránti szeretettel.⁴⁰⁴

Az ungvári missziós társaság alakulását a pápa nyilvánvalóan nagy örömmel vette, és áldását a prágai nuncius közvetítette a társaság alakuló gyűlésének napján, Chira Sándor elnök nevére küldött táviratban.⁴⁰⁵

Az ifjú, agilis Sándor papot teljesen magával ragadta az egyház missziós küldetése, illetve annak részeként a ruszinság felemelésének szolgálata, amelynek közegében felnőtt, mélyen szeretett, vele azonosult, védeni, segíteni, tanítani vágyott. A Szent Jozafát tisztelete végig kísérte életét,⁴⁰⁶ illetve – feltételezhetően – az a pápai megjegyzés is, hogy a szent vértanúságának gyümölcseként gyilkosai is megtértek az egységes egyház kebelébe.⁴⁰⁷

Annyi bizonyos, hogy a missziót, mint feladatot, papi hivatása szerves részének tekintette, mondhatni, élete végéig. Nem így a politikai életben való szereplését, amely fiatalként sem vált életcéljává. Nyilvánvaló azonban, hogy kora politikai és társadalmi helyzetében, a vallási háború körülményei közt papi küldetése velejárójának tekintette a szellem és a szó erejével vívott harcot az elszakított hívekért, elorozott templomokért.

Ebből forrásoztak a meglehetősen ritkán, évente 1-2 alkalommal megjelenő, egyszersmind vehemens újságcikkei is. Így, a Tarack-völgyi elfoglalt templomok 1925 júliusában hatóságilag történt visszaszerzését a Blahovisztnik lapjain tette közhírré, kihangsúlyozva, hogy a templomok kifosztása a skizmatikusok kérdéses hitének a

⁴⁰² Szabó Ferenc. id. m. 54.o.

⁴⁰³ Szántó Konrád dr. A katolikus egyház története. Ecclesia. Budapest. 1985. II.k.539.o.

⁴⁰⁴ Энциклика Его Св.О.Н. Пия изъ пров. Бож. Папы. Поводомъ 300-лътной смерти Святого Юсафата мученика, архієпископа Полоцького восточного обряда. Душпастьрь. Рочникъ I./1924. февруарый/ число 2. с. 50-.53.; /1924. мартъ/ число 3. с. 98-101.

⁴⁰⁵ „A Szentatya szívesen fogadva a munkácsi egyházmegye missziós társulatba összefogott papjai erős hűségének és gyermeki áhitatának készségét, mélyen ajánlja ezen apostoli kezdeményezést ennek a szeretett népnek a javára, és apostoli áldását küldi mindazoknak, akik tiszteletre méltó püspökökötök vezetésével együttműködnek, irányítják és segítik ezt az életerős közösséget.” Sanctissimus Pater grate accepto firmæ fidelitatis pietatisque filialis obsequio sacerdotum mukacsensis diocesis in missionariam societatem congregatorum alte commendavit apostolicum incoeptum in bonum dilectissimi istius populi omnibusque quotquot duce venerando Episcopo vestro adlaborant, dirigunt, adiuvant saluberrimam societatem benedictionem apostolicam impertiit. Marmaggi nuncius köszöntő távirata. Душпастьрь. Рочникъ II./1925.май/ число 5. 241.

⁴⁰⁶ Szent Jozafát kis ereklyéjét az időskorú Chira Sándor egyik unokaöccsének hagyta örökül. Chira Tivadarral, Chira Kornél fiával Gáton, 2014. július 8-án készült interjúból.

⁴⁰⁷ Энциклика Его Св.О.Н. Пия изъ пров. Бож. Папы. Поводомъ 300-лътной смерти Святого Юсафата. Душпастьрь. Рочникъ I./1924. февруарый/ число 2. с. 50-.53.; /1924. мартъ/ число 3. с. 100.

megnyilvánulásai, akik azt rablással és támadással hirdetik. Továbbá, hogy a Kőrösmezőn, Gyertyánligeten, Száldoboson és másutt visszakapott templomok után sor kerül majd a többi elrabolt templom visszaadására is, mert „*addig nem nyugszunk, míg minden templom nem lesz a kezünkben. Mert, ami a mienk, az az egész világ előtt a mienk,*”⁴⁰⁸ – írja már szemináriumi spirituálisként, még mindig álnéven, fenyegetésnek és biztatásnak egyaránt beillő módon. Vagy épp a pravoszlávia terjedését követő szekták működését veszi célba cikkeiben, a szekták tagjaival folytatott saját személyes vitáit publikálva, bizonyítani akarván, hogy a tévelygés oka minden esetben a nagyfokú tudatlanság.⁴⁰⁹

2.2. A kettős identitás és elhivatottság

Hogy közelebb kerüljünk Chira Sándor korabeli politikai látásmódjához, amely évekkel később „ukrán érzelmű” híret kelti, érdemes odafigyelni a tekintélyes, lengyel grófi családból származó, galíciai görög katolikus metropolita, Andrej Septickij hatására is, akinek útjairól, érseki megnyilvánulásairól, mint „*az orosz nép őszinte hazafiáról, és az egyházi egység kitartó harcosáról*”⁴¹⁰ a Blahovisztnik is gyakran tudósított.

Nemesi származása révén Septickij fényes államférfiú karriert futhatott volna be, helyette azonban a szerzetesi életet választotta, mégpedig nem a kézenfekvőnek látszó római, hanem a görög katolikus egyházon belül, mivel „*hitt abban, hogy a görög-katolikus egyház összefogó kapocsá válhat a Keleti és Nyugati Egyház között, azaz minden keresztényt egyesíthet.*”⁴¹¹ Az 1924. évi Duspasztir szeptemberi száma lelkesen idézte Septickij metropolita felszólalását az „Egyházak egyesülésének hete” címszó alatt megrendezett belga kongresszuson. Septickij kihangsúlyozta, hogy a több évszázados egyházszakadás megszüntetésének módja az, hogy a katolikus egyház türelmesen készítse elő a pravoszláv népek visszatérésének útját az Egyház egységébe. A galíciai metropolita kifejtette, hogy a pravoszláv népeknek „*nem kell „áttérniük” a katolicizmusra, hanem azzal csatlakozhatnak, hogy zsinatilag visszatérnek az ősi pravoszláv hagyományhoz.*”⁴¹²

A Szentszék iránt mélységesen hű Chira Sándor papi lelkében összekapcsolódni látszanak XI. Pius missziós törekvésének, és Septicki eszmeiségének hatásai, legalább is

⁴⁰⁸ Крыпковърый. Переданя церковей. Благовѣстникъ. Рочник V. Ужгород, 1.августа 1925. число 8. с.113.

⁴⁰⁹ Крыпковърый. Схизматики отрѣкаются св. Василя Вел. и Миней своихъ. Благовѣстникъ. Рочник VI. Ужгород, 1926. число . с.167-170; Крыпковърый. Отець суботаря. Благовѣстникъ. Рочник VI. Ужгород, 1926. число 8. с. 182-184.

⁴¹⁰ Митрополит Шептицькій дома. Благовѣстникъ. Рочник III. Ужгород, 1.септембра 1923. число 17. с.259.

⁴¹¹ Мария Сырчина. «Может, только после моего отхода к Богу, поймут меня самые близкие.» <http://fakty.ua/203639-mozhet-tolko-posle-moego-othoda-k-bogu-pojmut-menya-samye-blizkie> Letöltve: 2016. május 16-án.

⁴¹² Первая бельгийская «Недѣля Соединенія Церквей». Душпастырь. Рочникъ II./1925. децембрий/ число 10. 498-499.

fiatalon. Nyilvánvaló, hogy pápai buzdításra, illetve Szent Jozafát szellemét követve lelkesen azonosult Septicki metropolita felfogásával a görög katolikus egyház missziós híd-szerepére vonatkozóan. Innen már csak egy lépésnyire lehetett a galíciai görög katolikus testvériség eszméjétől. Annál is inkább, hogy a galíciai emigránsok eleinte szintén „ruszyki”-nak nevezték magukat, bizonygatva a „ruszkij”, „rusznák” azonosságot, és majd csak a ’30-as évek végétől kezdtek „ukránok”-ként fellépni.⁴¹³ Igen valószínű tehát, hogy Sándor papnak épp a missziós küldetéstudatából forrászott a fiatalkori ún. „ukranofil” vonzalma, ami kézenfekvőnek mutatkozik már csak azért is, miután a korabeli munkácsi egyházmegyes kormányzat szívélyes kapcsolatot ápolt a Kárpátokon túli ukrán görög katolikus testvéregyházmegyével, különösen Gebé püspök idejében. A lemergi szemináriumban pl. épp a munkácsi püspök kérésére volt két hely fenntartva a munkácsi egyházmegyes kispapok számára.⁴¹⁴

Erre a testvéri kapcsolatra építhettek mind az ungvári kolostorban működő galíciai baziliták⁴¹⁵ – köztük is a legagilisabbként, Resetilo Sztefán –, mind a Csehszlovákiába emigrált és Ungváron működő világi galíciai értelmiségiek, olyanok, mint Panykevics Iván,⁴¹⁶ vagy Bircsák Volodimir.⁴¹⁷ Nyilvánvalónak tűnik Chira Sándor kezdeti bizonyos naivitása és jóhiszeműsége, sőt, minden bizonnyal őszinte nagyra becsülése is, amellyel a ruszin pártként indult KNP fent nevezett neves tagjai iránt viseltetett, akik megtévesztő módon, mintegy a ruszinság felemelésén munkálkodtak. Valójában azonban a csehszlovák demokrácia

⁴¹³ Косей. Творці Мукачівської єпархії. Карпатська Вежа. Мукачеве. 2015. с. 358.

⁴¹⁴ Septickij püspök 1930. július 17-én Gebé Péter püspökhöz intézett levele. KTÁL. fond. 151. opisz 25, od. zb., 2885. szt. 3.

⁴¹⁵ A kárpátaljai Szent Bazil Rend az impériumváltással került a galíciai rendtartomány kötelékébe. Papp Antal püspök eleinte ukrán sovinizmussal és szeparatizmussal vádolta a galíciai bazilitákat, de később nem törődött velük. A ruszinofilek a baziliták antiorosz propagandáját nehezményezték. Gebé Péter püspök nyugton hagyta őket, és inkább a görög katolikus hit elmélyítését tűzte ki feladatokul. Косей. Творці Мукачівської єпархії. с. 356-357.

⁴¹⁶ Panykevics Iván (1887-1958) – ukrán pedagógus, nyelvész, folklorista. A lemergi és bécsi egyetemeken tanult (PhD, 1912). 1919 decemberében Csehszlovákiába emigrált. 1920-ban a csehszlovák kormány kinevezte Podkárpatzka Rusz iskolaügyi referensének (1920-1924). Az oktatási minisztérium „oroszlány” tankönyvírással bízta meg, mely feladatot arra használta fel, hogy bevezesse az ukrán nyelvoktatást a kárpátaljai iskolákba. A radikális nacionalistáktól eltérően, óvatosan tette: tankönyveit nem tiszta ukrán, hanem a ruszin beszélt nyelvhez hasonló kevert nyelven írta. A 30-as években, az Ungvári gimnáziumban (1920-1938) tanítva, tankönyveit „megtisztította” a „helyi dialektustól”, és befejezte az oktatás ukrán irodalmi nyelvre való áttérését. Kárpátalján az ukrán nemzeti mozgalom egyik vezető személyisége, a Proszvita egyesület egyik alapítója lett. Иван Поп. Енциклопедія Подкарпатської Русі. с. 292. [R.M. ford.]

⁴¹⁷ Bircsák Volodimir (1881-1952) – ukrán filológus, költő. Krakkóban és Lemmerben tanult, 1919-től egyetemi docens a Kamjanec-Podilszki Egyetem Ukrán Filológia tanszékén. Az 1918-1919-es ukrán forradalmak aktív tagja. 1920-ban Csehszlovákiába emigrált, tanfelügyelő a Podkárpatzka Rusz Iskolai Ügyosztályán, az ungvári gimnázium tanára. Az egyik legaktívabb ukranofil aktivista, az ukrán színház, a Plaszt mozgalom szervezője, a Proszvita vezetőségi tagja, több ukrán hetilap szerkesztője, néhány iskolai ukrán tankönyv írója. Aktív tagja a Kárpáti Ukrajna 1938-39. évi eseményeinek. 1939-45-ben Prágában élt. 1945-ben a szovjet Szerms kémelhárítás elfogta, 20 évi kényszermunkára ítélte. A szibériai Tajset táborban halt meg 1952-ben. Михайло Алмаший. Русинська Педагогічна Енциклопедія. Карпатська Вежа. Ужгород. 2005. с.30. [R.M. ford.]

légkörében, a ruszin párt zászlaja alatt, óvatosan és taktikusan az ukrán irredentizmus zászlaját is bontogatták.

Minden jel arra utal, hogy a ruszinság lelki, szellemi és nemzeti fejlődési útjának őszinte keresése vihette az ifjú Sándor papot az ukranofilek táborába. Ugyanakkor igen valószínűsíthető, hogy amint az ukrán irredentizmus kezdetben rejtett szándékai egyre nyilvánvalóbbakká váltak, illetve felerősödtek a nacionalista felhangok, Chira Sándor fokozatosan kiábrándult, majd 1936-ban ki is lépett a néppártból. Csak feltételezhetjük, hogy nem tudott többé azonosulni pártja menet közben megváltozott szellemiségével, párttagságát ezért nem tarthatta többé összeegyeztethetőnek sem papi hivatásával, sem szemináriumi – akkor már rektori – felelősségével. A kilépés indítóokáról csak a két évtizeddel későbbi KGB kihallgatás során tett igen szűkszavú vallomása maradt fenn: *„E párthoz tartozott egy egész sor galíciai személy is (Pezsánszki, Pankevics, Bircsák és mások), akik barátságtalanok voltak irányomban, ezért kiléptem a pártból. Politikai tevékenységgel 1936 után nem foglalkoztam.”*⁴¹⁸

Hogy mivel szolgált rá a KNP ukrán érzelmű tagjainak „barátságtalanságára” e fenti vallomásból nem derül ki ugyan, azonban az ungvári cseh rendőrségi bejelentő hivatal főnöke 1933-as, illetve 1935. évi jelentései bizonyos mértékben rávilágítanak, mi lehetett, legalább is az egyik kibékíthetetlen ellentét oka. A kárpátaljai tartományi hatóságnak szánt bizalmas rendőrpapírnoki beszámoló – értesültségének minden felszínessége és az ebből eredő pontatlansága ellenére is – betekintést nyújt a korabeli ungvári teológiai főiskola életébe is.

A rendőrfőnök szerint *„egészen az 1931. tanév végéig a görög-katolikus szeminárium oktatói kizárólag magyarul adták elő a tananyagot,”* miután azonban az 1931/32. tanévben 12 amerikai teológus érkezett a szemináriumba, akik csak az angolt, illetve részben az oroszot bírták, az ungvári papi lyceumban bevezették a ruszin, illetve az ukrán nyelvű oktatást is.⁴¹⁹ Csakhogy Papp Antal püspök még 1919 decemberében arról értesíti az ungvári iskolaügyet, hogy *„az e.m. Főhatóság már előbb akként intézkedett, hogy a theologiai studiumok tanyelve [...] az egész Kath. Egyházban hivatalos latin nyelv mellett egyszersmind ruszin nyelvű is legyen, és ezen intézkedés foganatosítását az e.m. Főhatóság saját hatáskörben ellenőrzi.”*⁴²⁰

A szemináriumi oktatás nyelve tehát mindenekelőtt latin volt, és nem magyar, illetve a ruszin

⁴¹⁸ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 11-én kelt vallomása. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od. zb., 5392. szt. 18-20. Mellékletek. 50.o.

⁴¹⁹ Az ungvári rendőrpapírnok a kárpátaljai cseh főkörmányzósághoz 1933. február 10-én intézett bizalmas jelentéséből. KTÁL. fond 9c/2., opisz 2., od. zb., 332. szt. 0005.

⁴²⁰ Papp Antal püspök 1919. december 27-én kelt levele az Ungvári Iskolaügyi Osztálynak. KTÁL. fond. 151., opisz. 7., od. zb., 123. szt. 11.

nyelvű oktatás sem az amerikai teológusok kedvéért jelent meg az ungvári szemináriumban, hanem nagyon is mély megfontoltságból, ti., hogy a jövőbeli lelképásztörök eredményes munkája végett az egyházi liturgikus nyelv mellett jól bírják a ruszin többségű hívek nyelvét is.

Az 1929/30. évi latin nyelvű hallgatói törzskönyv értelmében 69 főnyi, ruszin, magyar és szlovák anyanyelvű kispap képzése folyt az ungvári szemináriumban, illetve két egyházmegyei kispap a lemergi papi szemináriumban folytatta tanulmányait. A következő tanévtől érkezett meg a fent jelzett 12 amerikai kispap,⁴²¹ akik közül 11-nek képzése a 1933/1934. tanévben is folytatódott, 51 kárpátaljai teológusával együtt –, derül ki Chira Sándor év végi rektori beszámolójából.⁴²²

Közben az 1931. évi beszámoló értelmében az ungvári rendőrfőnök azt is tudni vélte, hogy „Chyra rektor helyettes⁴²³ ukrán tankönyveket szerzett be” Lembergől. A magyarázatot hozzá a két évvel későbbi jelentéséből kapjuk, ti., hogy a lemergi beszerzés volt az egyetlen lehetősége annak, hogy a szeminárium cirill betűs teológiai tankönyvekhez jusson.⁴²⁴

Érdekes megfigyelni továbbá, hogy az 1931. évi rendőri jelentés még arról szólt, hogy: „Helyesen csak Chyra professzor tanít ukránul. A többi oktató a helyi nyelvek keverékét használja.” A két évvel későbbi jelentésben már az áll, hogy Chira kanonokot „nem lehet ukránofilnek tekinteni,” mert „papi, kanonoki és magánéletében többnyire magyarul beszél.”⁴²⁵ De már az 1931. évi jelentést olvasva sem fér kétség ahhoz, hogy az ungvári görög katolikus szeminárium légköréből a csehszlovák fennhatóság éve alatt sem vészett ki a magyar szellem, a több száz éves múltban gyökerező magyar identitás. Teljesen természetesként hat, hogy a szemináriumi „tanítás szünetében, az étkezőben és a pihenőszobában kizárólag magyarul beszélnek” – amivel nemcsak a cseh rendőrfőnök volt elégedetlen. Merthogy „az amerikai teológusok ezt helytelenítve Chyra professzornak panaszkodtak. Chyra azt válaszolta nekik, hogy jobb lenne, ha megpróbálnák elsajátítani a magyar nyelvet, amely itt helyi nyelvnek számít. Az egyik amerikai növendék ezt továbbra is vitatta, mondván, hogy a görög-katolikus szeminárium teológusai számára igen

⁴²¹ Az ungvári papi szeminárium 1929-30.évi hallgatói törzskönyve. KTÁL. fond 151., opisz 13.,od. zb., 1330. szt. 1-13.

⁴²² Chira Sándor kanonok és szemináriumi rektor féléves elszámolása a püspökség felé. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 2750. szt. 2.

⁴²³ Miután az Ungvári Teológiai Lyceum rektorai egymás után elhaltak – dr. Szabó Simon (1929.március 1.), dr. Suba György (1930.január 31.), majd Karcub András kanonok (1931. április 10-én) – Chira Sándor 3,5 éven át végezte a rektori teendőket az új rektor kinevezéséig. Bendász István-Bendász Dániel. nm. 72.o.

⁴²⁴ Az ungvári rendőrpáncsnok a tartományi helyhatósághoz, 1935. november 15-én kelt jelentése. KTÁL. fond 9c/2., opisz 9. ., od. zb., 781. szt. 61.

⁴²⁵ Uo.

*megszégyenítő, ha a városban sétálva csak magyarul beszélnek. Chyra professzor, hogy rákényszerítse amerikai kollégáit a magyar nyelv megtanulására, szétválasztotta és az itteni teológusokkal vegyesen helyezte el őket az étkezőben, illetve hálószobában.*⁴²⁶

Ezzel együtt a szeminaristákra nyilvánvaló kihatással lehetett az Alma Mater falain kívül forrongó nyelvi kérdés, ami miatt a kispapok önképző körén belül is két irányzat működött, az ukrán és a nagyorosz.⁴²⁷ Egyikük, Minya János⁴²⁸ szerint a szemináriumban két diákkör jött létre, orosz és ukrán irányzatú, melyek közül az ukrán a volosini eszmék terjesztője, és kifejezetten az ukrán nyelvű oktatás híve volt, míg az orosz kör ezt ellenezte. Chira Sándor, aki *„az orosz irányzat nagy ellenzője volt, nem egyszer mondta: „Miféle „kacáp” irányzat ez a szemináriumunkban? Mint professzor, ezt nem engedem meg!”*⁴²⁹ Ugyanakkor Chira Sándor e tárgyban tett vallomásában az alábbiak állnak: *„mivel a volosini néppárt tagja voltam, támogattam az ukrán irányzatú szeminaristákat, azonban politikai nevelésükkel nem foglalkoztam.”*⁴³⁰

Ha mindezeket összevetjük az ungvári rendőr főkapitányság korábbi, illetve 1935 őszén kelt jelentésével, mely szerint *„mind lelkipásztorként, mind tanárként az egyházi hatóságoknak nagyon jól képzett, kifogástalan magánéletű, politikailag nem aktív tagja,”*⁴³¹ akkor talán annyit mindenképp megállapíthatunk, hogy bár meggyőződéses ukranofil volt politikai szemléletét tekintve, szemináriumi tanártársaihoz fogható politikai aktivitásáról mégsem beszélhetünk.

A papi szeminárium tanárai, illetve kanonokai közül többen a kárpátaljai politikai életben is erőteljesen exponált személyiségek voltak, tény azonban, hogy Chira Sándor soha nem vált az ukrán irányzat ideológiai hátterét biztosító Proszvita Társulat tagjává, mint Hadzsega Bazil kanonok, vagy mint – utóbbi fivére – dr. Hadzsega Gyula kollégája, aki épp az ellenkező, orosz irányzatú Duchnovics Társaság aktív tagja volt.⁴³² Még kevésbé

⁴²⁶ Az ungvári rendőrpáncsnok a tartományi helyhatósághoz, 1933. február 10-én intézett bizalmas jelentéséből. KTÁL. fond 9c/2., opisz 2., od. zb., 332. szt. 0005.

⁴²⁷ Chira Sándor Kijev, 1949. május 27-én kelt vallomása. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od. zb., 5392. szt. 88-89.

⁴²⁸ Minya János 1932-1936 között végezte az ungvári szemináriumot, később a szovjet diktatúra által 25 évre ítélt papként megjárta a Gulág-táborokat. Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 268.o.

⁴²⁹ Minya Iván a KGB által Ungvár, 1946.szeptember 13-án felvett jegyzőkönyvből. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 115.

⁴³⁰ Chira Sándor Kijev, 1949. május 27-én kelt vallomása. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od. zb., 5392. szt. 90. Melléklet. 69.o.

⁴³¹ Az ungvári rendfőkapitány 1935. november 15-én kelt jelentése Podkarpatszka Rusz tartományi hatóságához. KTÁL. fond 9c/2., opisz 9., od. zb., 781. szt. 61..

⁴³² Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.ІІ. с.194.о.

hasonlítható dr. Fenczik István agilitásához, akit mértéktelen politizálásáért végül 1934-ben püspöke kénytelen volt suspendálni.⁴³³

Az évekkel későbbi KGB kihallgatások során megszólaltatott tanúk, bár mindannyin egybehangzóan ukrán irányzatúnak nevezték Chira Sándort, azonban ún. „nacionalista tevékenységéről” nem tudtak tanúskodni. Korabeli politikai tevékenysége megítélésekor tehát főként arra támaszkodhatunk, amit önmagáról állít, mégpedig a KGB kihallgató tisztjei előtt. Ezek szerint 1926-1936 között a Kárpátontúli KNP vezetőségi tagja volt, Volosin Ágoston elnöksége alatt, Hadzsega Bazil és Zselvay Viktor paptársaival, illetve a Brascsajkó fivérekkel együtt, sőt, pártja őt jelöltette az ungvári városi képviselői testületbe is, a választásokon azonban nem ment át. A KNP tagjaként azonban „*semmilyen meghatározott feladatom nem volt.* – vallja 1949-ben –*Párttagságom abban nyilvánult meg, hogy látogattam az üléseket, és teljesítettem egyes megbízatásokat.*”⁴³⁴ Nem részletezi, mik lehettek ezek a megbízatások, de sűrű és igen aktív lelkipásztori szolgálata ismeretében nehezen képzelhető el, hogy komolyabb pártfeladatokat felvállalhatott. Könnyen lehet, hogy pártja lapjának – kezdetben a Nauka, majd 1920-tól a Szvoboda – oldalain megjelenő ritka, de szenvedélyes cikkei felkérésre íródtak. Amint azt Zselvay Viktor paptársa 1949. évi vallomása is alátámasztani látszik: „*Chira gyakran találkozott Volosinnal az ungvári katedrálisban és kérésére a Szvoboda számára írt cikkeket.*” Ha ezen állítást elfogadjuk, akkor az 1924-1932 közötti nyolc évben a Szvobodában megjelentetett hét cikke nem mutat túl nagy aktivitást. A legtöbb cikke még a párttagsága előtti 1922-1923-ban jelent meg, kizárólag a skizma elleni küzdelem jegyében.

Ugyanakkor Zselvay azt is megállapítja: mivel „*Chira gyengén tudott ukránul, ezért cikkei nem voltak sikeresek*”.⁴³⁵ Ez utóbbi kijelentéssel paptársát, vélhetően, inkább menteni igyekezett. A Chira-cikkek ugyanis hosszú évtizedek múltán is önmagukért beszélnek, szerzőjükről is árulkodva. Az 1932 tavaszán íródott „*Kárpátalja megmentésének szomorú receptje*” című cikkében pl. Chira Sándor szenvedélyesen védi a ruszinságot egy bizonyos Litov doktor fellépésével szemben, aki a „ruszin populáció” csökkentésének szükségességét hangoztatva, figyelmeztette a ruszin anyákat, hogy legyenek elővigyázatosabbak. Nagyon sok

⁴³³ Fenczik István amerikai útját államellenes agitációra használta fel, ami arra készítette Sztójka püspököt, hogy azonnali hatállyal felfüggeszse, megtiltván neki, hogy bármilyen papi funkciót végezzen. A határozat indoklása: 1. Vétett az egyházi engedelmesség ellen; 2. Életmódja nem paphoz méltó; 3. Jogosan gyanúsítható azzal, hogy a pravoszláv vallás felé hajlik. A pozsonyi konzul 1934. december 13-án Kánya Kálmán külügyminiszterhez intézett levele. MOL. K-63. 59.cs. 7/42. t. 91-92.o.

⁴³⁴ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 11-én kelt vallomása. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392. sztr.18-20. Melléklet. 50.o.

⁴³⁵ Zselvay Viktor kihallgatási jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392. sztr., 128. Melléklet. 78.o.

ruszin születik, és ha ez így megy tovább, a falvakban nem marad megművelhető föld, a lakosság onnan dől majd a városokba, ahol megnövekszik a munkanélküliek száma és állandósul az éhínség. Cikkében Chira gyakorlott szónokként és jó pásztorként az anyák méltósága, a családok erkölcsisége, illetve a ruszinság védelmében lép fel, de sorai között helyet kap az éleslátó korabeli társadalomértékelés, sőt csípős kritika is, mégpedig a rá jellemző, színes gondolattársításokkal, fordulatokkal. Nehezen hihető, hogy az újság vezércikként lehozott szenvedélyes írás „ne lett volna sikeres”, vagy, hogy ne lett volna korabeli visszhangja. Mindenesetre hangvétele, nyelvezete, és politikai éle miatt ma is figyelemreméltó. Annál is inkább, mert korábbi ruszin nyelven íródott cikkeihez képest e cikke inkább ukrán nyelvű, akkor is, ha azt ruszin szójárással vegyítette. Cikkében bár végig a ruszin néppel azonosítja magát – *„ne féljete, hogy sokan leszünk”* – Litov doktor halálos receptjét ostromozva, annak eredményét előrevetítve írja, hogy *„falvainkból, a mezőkről, rétekről, erdőkből kihalna az édes gyermekhang, és – már azzal folytatja, hogy – az ukrán ének helyét a zsidó zsargon, vagy más náció hangja foglalná el.”*⁴³⁶ A „ruszin” és az „ukrán” kategóriákat tehát szinonimaként használja. Antiszemitaként sem ítélné meg, mivel írásának éle nem a zsidóság, hanem a cseh állampolitika ellen irányul, hiszen azzal folytatja, hogy *„pártpolitikai érdekből engedélyezik a kocsmá licenceket, miközben kárhozzatják a ruszint, hogy részeges”,* avagy *„kárhozzatják a zsidókat, de az ő támogatásukkal rakják le a cseh iskolák alapját”*.⁴³⁷

Összegezve Chira Sándor politikai látásmódját, illetve nemzeti identitásának alakulását is figyelemmel kísérve, úgy tűnik, akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, ha egyrészt mérsékelt politikusnak tekintjük, illetve kettős, mindenképp magyar-ruszin identitását vesszük alapul. Akkor is, ha a sok külső behatásra magáévá tette a ruszin-ukrán szláv összetartozás eszméjét is. Ideiglenes ukranofil elköteleződése valójában a ruszinsággal való személyes azonosulásának a kifejeződését jelentette. Nemzeti identitásának kettősége egész egyetemes magyar történelmünk tekintetében nemhogy nem ritka, hanem nagyon is tipikus.

Még inkább a Trianonnal levált Kárpátalján, ahol az igaztalan béke nemcsak a magyarságot, hanem a „ruszinságot is mélyen elmarasztalta és alávetette, nemzeti fejlődését megtörte.”⁴³⁸ Utóbbiak szellemi vezetői, a görög katolikus papság legjobbjai éppen ezért

⁴³⁶ Сумний рецепт про спасення Підкарпаття. Свобода. Річник XXXIII. Ужгород, 21 квітня (апріля) 1932. число. 16. с.1.

⁴³⁷ Уо.

⁴³⁸ Horváth Lajos 2008. Kárpátalja képviselője a magyar országgyűlésben. 1938-1945. Tarsoly. Bp. 13.o.

keresték, kutatták a fejlődés további lehetőségeit, távlatait, mégpedig saját történelmi koruk igencsak megváltozott politikai és társadalmi adottságai között. Az ifjú pap nem láthatta át a kezdetben rejtve működő, a szláv testvériség szolamái mögötti ukrán irredenta propaganda azon valós veszélyét, amely csak idővel vált nyilvánvalóvá, vagy ahogyan azt a korabeli magyar diplomácia és állampolitika már korábban érzékelte. Ukrán nacionalizmussal nem vádolható, ukranofil szemléletének híre azonban püspökváltáskor, illetve majd a magyar visszarendeződéskor erősen kompromittálta, illetve szolgálati lefokozásához vezetett.

2.3. A pedagógia és a missziós lelkület összefonódása

Chira Sándor társadalmi szerepének fontossága, úgy tűnik, mégsem politikai látásmódjában, avagy a KNP tagságában keresendő, hanem sokkal inkább abban a nagyon mély hatásban, amelyet részben a szeminaristák lelki vezetőjeként, részben más egyházi szolgálataiban során a társadalom különféle rétegeire gyakorolt.

Ezt szolgálta hitbuzgalmi szónoklataival, Prohászka püspök egykori nagy hatású prédikációit idézve, amelyeket szeminarista korában nem egyszer hallhatott a budapesti Egyetemi templomban. Úgy tűnik, az ungvári katedrális népszerű prédikátora a nagy magyar apostolóriás tanulékony és tehetséges tanítványának bizonyult. *„Igen képzett, briliáns szónok volt.”*⁴³⁹ - vallja róla későbbi kezelőorvosa. *„Kiváló szónok volt – írják halála után a deres hajú egykori tanítványai is – Mindig megértette hallgatói lelkivilágát, akár a kispapokhoz szólt, akár a papjaihoz, vagy akár az egyszerű néphez. Alapos, univerzális teológiai tudással rendelkezett.”*⁴⁴⁰ Templomi beszédeiben mindig tanított. Az evangéliumi igazságokat könnyen érthető történelmi életpéldákkal támasztotta alá,⁴⁴¹ *„beszédeit, nemcsak a nők, de a férfiak is könnyes szemmel hallgatták”*.⁴⁴² Különösen a fiatal korosztály nyelvén értett jól. *„Prédikációi meggyőzőek és felejtethetetlenek voltak, - vallja egyik paptársa, fiatal kispap korát idézve.*⁴⁴³

Nyilván szónoki tehetsége, illetve a mély buzgalmú beszédei miatt évről-évre az ungvári történelmi várban működő szemináriumban ő tartotta meg az éves, hagyományosan

⁴³⁹ Dumniccsal György dr., egykori kezelőorvosával, Ungvár, 2012. szept. 17-én készített interjúból.

⁴⁴⁰ Ungvár, 1984. jún. 26-án, Chira Sándor halálának egy éves évfordulója alkalmából kelt, belső használatú egyházmegyei nekrológ. Kézirat. Budapest. Puskás-gyűjtemény.

⁴⁴¹ Chira Sándor 1936. évi Krisztus mennybemenetele ünnepén mondott prédikációja az Ungvári görög katolikus katedrálisban. KTÁL. fond. 151., opisz. 25., od. zb., 3218. szt. 1-4.

⁴⁴² Dumniccsal Györggyel Ungváron, 2012. szeptember 17-én készült interjúból.

⁴⁴³ Vaszkó András 2004 februárjában kelt vallomása. Kézirat. Budapest. Puskás-gyűjtemény; Пекар А. OSBM. Епископ Александр Хира. с.3.

szeptemberi, 50-60 létszámú papi lelkigyakorlatokat.⁴⁴⁴ Később a tanítók, a papnék, az ungvári, illetve tágabb körben, a vidéki értelmiség számára,⁴⁴⁵ mégpedig ruszin és magyar nyelvű rekollekciókat egyaránt tartott.⁴⁴⁶

A hallgatóságára mindig mély hatást gyakorló szónoki tudását tovább is adta, amikor – már rektori minőségében – a katolikus erkölcs- és lelkipásztorkodástan mellett a kispapoknak szóoklaltant is tanított.⁴⁴⁷

Papi lelkülete, mely a budapesti központi papnevelésben formálódott és töltődött, majd a skizma mozgalommal szembeni szellemi harcban érlelődött tovább, kiteljesedni látszik a szemináriumi tanítás éveiben. A Duspasztir már 1930-ban azt írta, hogy *„mély elhivatottsága korszakos változást eredményezett, a papnevelde lelki élete megújult, elmélyült”*.⁴⁴⁸ A szeminárium lelki igazgatója ugyanis, aki ugyanakkor egyháztörténelmet tanított,⁴⁴⁹ következetesen betartatta a kispapokkal az általa megszabott napirendet: rendszeresítette a reggeli elmélkedést, az esti lelkiismeretvizsgálatot, a heti szentgyónást, a naponkénti szentmisehallgatást és szentáldozást. Ritkán hagyta ki a közös esti csendes beszélgetéseket, a napi eredmények összegzését, amikor megadta a másnap reggeli elmélkedés témáját is. Hogy lelki érettségüket segítse, a kispapokat nem egyszer irodájába invitálta személyes és bensőséges, amolyan *„atyai beszélgetésre”*.⁴⁵⁰ Tanítványai évtizedekkel később vallják, hogy mindig *„mindenben a lényegre törekedett. Sohasem kalandozott el, sem beszédben, sem tetteiben. Az „ad rem” nála nem pusztán szó volt. Gondolkodásában modern, kerülte az üres külsőségeket, a felesleges pompát. Úgy volt aszkéta, hogy ezzel nem tüntetett.”*⁴⁵¹

Utóbbiról tanúskodhatott rektori lakószobája is. Az 1939 nyarán, kiköltözésekor készült leltárból derül ki ugyanis, hogy a szerény berendezési tárgyak közül mindössze egy ötágú csillár és egy kelim-szőnyeg mellett állt ott a *„Chira-tulajdon”* megjegyzés. A

⁴⁴⁴ Chira Sándor Gebé Péter püspöknek 1926. szeptember 10-én, illetve Sztojka Sándor püspöknek 1932. szeptember 7-én, 1933. szeptember 8-án, 1935. szeptember 10-én kelt jelentései az 50-70 közötti létszámmal megtartott papi lelkigyakorlatokról. KTÁL. fond. 151., opisz. 24., od. zb., 30. szt.11,28, 40, 56.

⁴⁴⁵ 1937. április 7-én, Ögömhírvétel ünnepén Nagyszőlősen, majd Huszton április 17-18-án az értelmiség számára tartott konferenciát. Пасхальнь рекolleкціѣ учительства. Миссійный вѣстник. Рочник VII. 1937. /Апрѣль-май-юній/ Число 4-6. с. 70.

⁴⁴⁶ Ужгородська греко-католицька інтелигенція. Душпастырь. Рочникъ XV./октобер 1935/ число 10. с. 77-78.

⁴⁴⁷ Kimutatás az ungvári gör.kath. papnevelőintézet, és püspöki Theologiai Lyceum előjáróinak és tanárainak a Csehszlovák államtól kapott állami járandóságairól. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od. zb., 1848. szt. 9.

⁴⁴⁸ Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8-9. 226.

⁴⁴⁹ Kivonat az Ungvári papnevelde 1930. február 13-i Kari ülésének jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond. 151., opisz. 13., od. zb., 1750. szt. 7.

⁴⁵⁰ Пекар А. Епископ Александр Хира. Раб божий. с.2.

⁴⁵¹ Ungvár, 1984. jún. 26-án, Chira Sándor halálának egy éves évfordulója alkalmából kelt, belső használatú egyházmegyei nekrológ. Kézirat. Budapest. Puskás-gyűjtemény.

Prohászka-sorozat 14 darabját, a Remek írók sorozatának 52, illetve az Élet könyvei 30 kötetét sem tartotta meg magánál – pedig a leltározási könyv értelmében ezek a rektori szoba tartozékai voltak –, inkább átadta a szemináriumi „ifjúsági könyvtárnak”.⁴⁵² A rövid összehasonlítás kedvéért Marina Gyula (1893-1987), szemináriumi kollégája – később kanonok társa, majd kárpátaljai kormányzói biztos – mielőtt 1944 őszén, a szovjet csapatok közeledte miatt, sietve elhagyta Ungvárt, igencsak értékes ingóságairól, drága bútorokról, nagy értékű szőnyegekről,⁴⁵³ illetve a később felvett leltár⁴⁵⁴ értelmében herendi és hollóházi porcelánról rendelkezett.

Chira Sándor közéleti szereplése főként papi hivatásából, mély elköteleződéséből forraszott. Spirituális, illetve tanári elfoglaltsága mellett ugyanis önként felvállalta az ungvári városi közkórház betegeinek rendszeres látogatását. A kórházban kápolnát szentelt, amelyben, mintegy legfőbb lelki orvosságként, elhelyezte a Szent Eucharisziát. Ettől kezdve a kórházi kápolna az általa indított Szenvedők imaapostolságának központjává vált.⁴⁵⁵ 1928. december 1-től már hivatalosan is megkapta a kórház lelkipásztori kinevezését.⁴⁵⁶

Hasonló buzgalommal és belső indíttatásra vállalta fel elsőként a börtönpasztorációt is, az ungvári börtönfoglyok rendszeres látogatását. Joszif Opravil börtönigazgató, cseh tisztviselő létére sem tudott ellenállni az energikus fiatal pap hatásának: kápolnát építtetett a börtönben, ahol az első szentmisét a megrendült és hálás foglyok körében Chira Sándor 1929. február 17-én mutatta be.⁴⁵⁷

A többéves odaadó szolgálat gyors egymásutánban magas elismeréseket aratott. Gebé püspök 1930. április 10-vel a püspöki konsisztórium tanácsadójává választotta,⁴⁵⁸ illetve, a következő tanév kezdetével, a szemináriumi irodalmi kör vezetőjévé is,⁴⁵⁹ ahol tovább kamatoztathatta a Budapesti Központi Szeminárium irodalmi körében szerzett tapasztalatait.⁴⁶⁰

⁴⁵² Chira Sándor 1939. július 15-én készült leltár átadása Német Sándor szemináriumi tanárnak. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od. zb., 1715. szt. 37.

⁴⁵³ Marina Gyula kanonok Ungváron, 1944. október 22-én kelt és Romzsa püspöknek címzett búcsú levele. KTÁL. fond. 151., opisz. 21., od. zb., 1047. szt. 3-4.

⁴⁵⁴ Uo. 5-6.

⁴⁵⁵ Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембър/ число 8-9. 226; Пекар. Епископ Александер Хира. Раб божий. с. 3.

⁴⁵⁶ Chira Sándor 1932 szeptemberében készült Curriculum Vitae-ből. KTÁL. fond. 151., opisz. 13., od. zb., 1511. szt. 111.

⁴⁵⁷ Каплиця въ вязницъ Ужгородской. Благовъсникъ. Рочникъ IX. /мартъ 1929/ число 3. с. 48.

⁴⁵⁸ Персональны вѣсти. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. априлий/ число 4. 108; Chira Sándor 1932. évi Curriculum Vitae. KTÁL. fond. 151., opisz. 13., od. zb., 1511. szt. 111.

⁴⁵⁹ Епархіальны новости. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. ноябрь/ число 11. 312.

⁴⁶⁰ Chira Sándor 1916 telén, II. éves teológusként írta meg az „Elveszett, mint a zsidó lánya” elbeszélését, amely nem maradt fenn ugyan, azonban a budapesti papnevelde évkönyvében ma is ott szerepel, hogy ezt az írását

Róma látókörében a neve valószínűleg 1925-ben, a Szent Jozafát Társulat alapításakor tűnt fel először, majd, Gebé püspök felterjesztésére, a Szentszék 1930. május 29-vel pápai káplán címmel díjazta sokrétű szolgálatát.⁴⁶¹

Ugyanez év tavaszán, Húsvét közeledtével a dél-franciaországi La Grand Combe szénbányáiban dolgozó ruszin vendégmunkások vallásuk szerinti papot kértek Gebé püspöktől. A választás nyilván nem véletlenül esett Chira Sándorra.⁴⁶² A kéthetes útról a Duspásztirban jelentetett meg lelkes beszámoló cikket. A 14 ezer, zömében római katolikus lakosú La-Grand Combé bányászvároskában, mely nagyságra Huszthoz, vagy Nagyszőlőshöz hasonló, írja, mintegy 300 lelket számláló kárpátaljai görög katolikus vendégmunkás is él. Leplezetlen örömmel nyilatkozik arról, hogy a helyi római katolikus templomban megtartott görög katolikus liturgiáin csehek és szlovákok, szerbek és horvátok is részt vettek. Cikkében kitér arra is, hogy a bányát működtető társaság igazgatója, illetve mérnökei hithű katolikusok, betartják az ünnepeket, a vendégmunkások számára modern szállást építettek, a családoknak külön szállást, illetve gyerekenként családtámogatást biztosítanak. Ezért, írja, több ruszin vendégmunkás, felmondva a munkát más francia vagy belga bányában, inkább La-Grand Combéra váltott, mondván, „itt ismerik az Istent és a lelket, máshol pedig nem bánnák a lelket is kihajtani.”⁴⁶³ Cikkéből derül ki az is, hogy missziós útja végén Lourdes-ba, illetve Lisieux-ba is ellátogatott. Az viszont már csak a levéltári forrásból válik ismertté, hogy a kéthetes misszió költségei 4000 koronára rúgtak, amelynek fedezetét a kárpátaljai kormányzás bár felvállalni látszott, az elmaradt második rész kiutalását már Sztojka Sándor püspök igyekezett behajtani a helyhatóságnál.⁴⁶⁴

Ennek ellenére a missziós utak folytatódtak, és nemcsak a ruszin vendégmunkások, hanem La Grand Combé plébánosai, sőt, Chira Sándor 1933. évi nagybőjti pasztorálását követően Párizs püspöke is örömteli háláját fejezte ki Sztojka püspöknek Rudolf Zhánel, apostoli megbízott útján, megjegyezve, mennyire értékes ez a szolgálat a kis görög katolikus

elfogadták „tagsági dolgozatnak.” A Budapesti Növendékpapság Magyar Egyház Irodalmi Iskolájának Évkönyve. Budapesti Központi Szeminárium könyvtára.

⁴⁶¹ Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8-9. 226; Chira Sándor 1932 szeptemberében készült Curriculum Vitae. KTÁL. fond. 151., opisz. 13., od. zb., 1511. szt. 111.

⁴⁶² Наши въсти. Душпастырь. Рочникъ: VII /1930. юний-юлий/ число 6-7. 188.

⁴⁶³ Наши русские върники въ Франци. Душпастырь. Рочникъ VII./1930.август-септембръ/ число 8-9. 223-224.

⁴⁶⁴ Sztojka Sándor püspök Ungvár, 1933. március 27-én az Iskolaügyi Osztály vallási megbízottjához intézett levele. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 2664. szt. 14.

közösség számára, hiszen a nagy orosz emigráció következtében Franciaország nagyobb városaiban „a keleti egyház lelkipásztorai nem egyesültek.”⁴⁶⁵

A franciaországi missziós utak mégsem köthetők csak Chira Sándor személyéhez, ahogyan azt Pekár elintézi egyetlen lelkes mondatával és jókora túlzással, mondván, hogy nagybőjti útjait „évente rendszeresítette”.⁴⁶⁶ A levéltári források tanúsága szerint ugyanis mindössze három útjáról beszélhetünk: az elsőre bizonyítottan 1930. Nagybőjtjében, míg az utolsó, harmadikra 1933 tavaszán került sor.⁴⁶⁷ Legutóbbi útjáról Sztojka püspöknek küldött részletes beszámolójában⁴⁶⁸ írja, hogy három eddigi útjából ez a legszerencsésebb, most részesült a legkedvesebb fogadtatásban, és hogy a rendelkezésére bocsátott autóval nemcsak a ruszin híveket járhatta körbe, akiknek zöme az ugocsai Nagyszőlős környéki falvakból, illetve Máramarosból származnak, hanem a szlovák, magyar, szlovén és lengyel vendégmunkások lelki igényeit is ellátta, sőt, egy német munkást is talált. – Hogy is sejthette, hogy e rövid fiatalkori tapasztalat milyen mély és rendkívüli folytatást kap majd időskori kemény száműzetés éveiben! – A La Grand Combé-i szolgálata befejeztével püspöke tovább delegálta Rómába, ahol a hitterjesztők négynapos konferenciáján vett részt.⁴⁶⁹ Ez volt ez első vatikáni útja.⁴⁷⁰ 1934-től a franciaországi missziós szolgálatot már a fiatalabb, Strasszбургban végzett és a francia nyelvet is kifogástalanul bíró kollégája, Murányi Miklós, majd 1936-tól dr. Minya Lajos folytatta.⁴⁷¹

2.4. A püspökváltás problémája Róma-Prága-Budapest érdekkereszteződésben

A két világháború között a munkácsi egyházmegye élén két püspök is váltotta egymást. Gebé Péter püspök hétévi odaadó főpásztori szolgálata 1931. április 26-val véget ért. Elhunytával a megüresedett munkácsi püspöki szék betöltésének kérdése hosszú hónapokon át nyilvánvalóan nemcsak a Szentszék, hanem a csehszlovák, illetve a magyar kormányköröket is foglalkoztatta.

⁴⁶⁵ Rudolf Zhánel Párizs, 1933. március 30-án Sztojka Sándor püspökhöz intézett levele. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 2664. szt. 12.

⁴⁶⁶ Пекаръ А.ЧСВВ. На заслани впокоївся владика-ісповідник Олександр Хіра. Світло /жовтень 1983/. 336.

⁴⁶⁷ Sztojka Sándor püspök Ungvár, 1933. március 27-én az Iskolaügyi Osztály vallási megbízottjához intézett levele. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 2664. szt. 14.

⁴⁶⁸ Chira Sándor Sztojka püspökhöz intézett levele. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 2664. szt. 19-20.

⁴⁶⁹ Sztojka Sándor püspök 1933.ápr.19-én kelt igazolása. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 2664. szt. 21.o.

⁴⁷⁰ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 11-én kelt vallomása. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od. zb. 5392. sztr., 14.

⁴⁷¹ Sztojka Sándor püspök 1934. március 30-án kiállított igazolása, illetve 1936.március 18-án az ungvári helyhatósághoz intézett levele. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 2664. szt. 28; 55; Якъ выжнъшь дъла сталися въ епархіи нашей отъ минушого Конк.Конз. засъданія? Душпастырь. Рочникъ XV./1938. септембрь-октоберь/ число 8-9. 145.

Az Apostoli Széknek több mindent mérlegelnie kellett. A cseh *modus vivendi* keresztülvitele, amely a román és a jugoszláv konkordátumokkal együtt kilátásba helyezte a végleges rendezést, főként a szétszakított egyházmegyei határok rendezése ügyében, Prága halogató taktikája miatt évek óta meddő tárgyalásokba fulladt. Az 1927-ben kötött előzetes megállapodás értelmében Róma eleget tett a csehszlovák kormány alapvető egyházpolitikai törekvésének és kívánságának, hogy a határon túli egyházi hatóságok ne gyakorolhassanak joghatóságot a Csehszlovák Köztársaság területén, a püspöki székek betöltésénél pedig megengedte, hogy a Szentszék jelöltjeivel szemben a kormány politikai természetű kifogásokat tehessen, másrészt Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a lefoglalt egyházi vagyont visszaadja az eredeti tulajdonosoknak.⁴⁷²

Ettől kezdve, a görög katolikus egyház vonatkozásában a prágai kormány azon volt, hogy a munkácsi püspökség érseki rangra emelésével az önállóvá váljék, aminek előfeltétele egy újabb püspökség kiharítása volt, és amelyet az eperjesi püspökséggel együtt, Ungvár székhellyel a munkácsi érsekség fogott volna össze. Dr. Kamil Krofta miniszter 1933-ban ez ügy kapcsán azt nyilatkozta, hogy mind az egyházi, mind a civil érdek megkívánja az ungvári érsekség megalapítását, hogy „*a görög katolikusok ki legyenek emelve az esztergomi érsek joghatósága alól, amelynek egyházzilag mindmáig alá vannak rendelve*”. Ezen törekvéseket veszi figyelembe a kormány, mondta Krofta, amikor még egy görög katolikus püspökség létrehozását tervezi, mégpedig Huszton. Csakhogy ezen új püspökség teljes, komplett dotálása megterheli, avagy értelemszerűen halasztja a terv megvalósítását.⁴⁷³

Gebé püspök halálával immár mindkét püspöki szék betöltésének kérdése fennállt. Az Apostoli Szentszék azonban hagyományos gyakorlatához híven nem sietett a döntéshozatallal. Nyilvánvaló volt azonban, hogy a munkácsi püspök kinevezését nem, de a huszti püspökség kiharítását, illetve püspökének kinevezését már lehet a *modus vivendi* végrehajtásához kötni. Mivel Prága nem sietett eleget tenni a szerződésben vállalandó kötelezettségeinek, így a Szentszék sem sietett az egyházmegyéék végleges rendezésével.

A munkácsi szék betöltése azonban sürgető volt. A csehszlovák állam 12 jelöltet állított, melyek közül az első két helyen Sztojka Sándor kanonok, a püspöki kancellária igazgatója, és – Gebé püspök halálával – választott káptalani vikárius, illetve Chira Sándor, szemináriumi spirituális, pápai káplán álltak. A kárpátjai csehszlovák adminisztráció

⁴⁷² Másrészt, Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a lefoglalt egyházvagyont visszaadja eredeti rendelkezésének, s ez ügyben a Szentszék bevonásával tárgyal majd a tulajdonosokkal. László T. László. id.m. 199.o.

⁴⁷³ Архиепископство въ Ужгородъ и Епископство в Хустъ. Душпастьрь. Рочникъ X. /1933. январь-февраль/ число 1-2. 58.

felszólítására Sztojka Sándor még 1931 májusában benyújtotta mindkettejük önéletrajzát, szemmel láthatóan nemhogy nem rivalizálva, hanem szinte ajánlva paptársát, akivel, néhány év különbséggel, ugyanazon rangos egyetemen, a Budapesti Egyetem Hittudományi Karán végeztek. A kísérő levélben Sztojka vikárius kihangsúlyozza, hogy Chira Sándort az államelnök is „jó papnak és tisztességes szlávnak” tartja, illetve hogy nemcsak az egyházmegye, hanem a római katolikus klérus is az ő jelöltségét támogatja a munkácsi püspöki székre.⁴⁷⁴

1931 szeptemberében a szentszéki magyar követ, miközben arról értesítette a magyar külügyet, hogy a prágai nuncius a cseh kormánnyal már egészen konkrétan „Chyra, Sztojka, Gojdics” három személyről tárgyal, hozzátette, hogy „a két első, tudomásom szerint, nekünk megfelelne, a harmadikat nem ismerem.”⁴⁷⁵ Az egy hónappal későbbi, októberi követségi jelentésben már az áll, hogy a munkácsi püspöki szék betöltésének kérdésében a Szentszék már csak Chira és Sztojka Sándor neveit mérlegeli. Elgondolkodtató azonban, hogy a piszkozatban még fellelhető mondat: „Chirára vonatkozólag megemlítettem, [kiemelés R.M.] hogy az ottani körök rossz néven veszik ukrán politizálását”⁴⁷⁶ a letisztázott jelentésből kimarad. Teljesen nyilvánvaló a mérlegelés szándéka a jelentés írójánál, midőn a „megemlítettem” az utólag beékelt „megemlíthetem”-re lett kijavítva, majd végül az egész mondat mégis át lett húzva, illetve a végső változathoz ki is maradt. A fenti megjegyzés azonban minden bizonnyal elhangzott, hiszen a jelentés egy már lezajlott beszélgetésről szól, mégpedig a Keleti Egyházak Kongregációja titkárával, Giuseppe Cesarini bíborossal, a döntéshozatal szempontjából meghatározó személlyel folytatott eszmecsereéről számolt be.

Messzemenő következtetéseket nyilván nem lehet levonni egyetlen – akár hangsúlyos, akár elharapott – mondatból, bár a történelemben nyilván nem egyedülállók azon esetek, amikor egy jól irányzott, alkalmas időben és megfelelő személy előtt elhangzott mondat sorsdöntővé vált. A folytatás ismeretében azonban inkább a tényekre, mint a feltevésekre érdemes összpontosítani. Márpedig tény, hogy Chira Sándor neve komoly eséllyel szerepelt a munkácsi püspöki szék betöltésekor. Mint ahogy az is tény, hogy a revíziós politikát folytató magyar kormány, amely számára mérvadó volt, hogy „a munkácsi egyházmegye magyar

⁴⁷⁴ Sztojka Sándor kanonok, káptalani vikárius Ungvár, 1931. május 16-án a tartományi kormányzósághoz intézett levele. KTÁL. fond. 9/12., opisz. 9., od. zb., 781. szt. 2.

⁴⁷⁵ A szentszéki magyar követség Róma, 1931. szeptember 12-én báró Apor Gáborhoz intézett levele. MOL. K-105. 41 cs. 1921-1930. Ruthén ügyek. 278.o.

⁴⁷⁶ Csizsárik János püspökhöz, rk. követhoz és megh. miniszterhez a magyar szentszéki követség, Róma, 1931. október 9-én intézett levél másolata. MOL. K-105. 1921-1930. Ruthén ügyek. 41. cs. 273, 275.

szellemű irányítása megmaradjon,⁴⁷⁷ a legnagyobb diszkréció mellett a Szentszék felé végül is Sztojka Sándor jelöltsége melletti kiállását jelezte. A magyar érdek e mellett mindenképp azt kívánta, hogy Sztojka püspöki kinevezése, még a huszti püspökség felállítása előtt történjen meg.⁴⁷⁸

Az új püspökkinevezés már novemberben várható volt, de minden várakozás ellenére még 1932 januárjában sem történt meg, mivel a Szentszék a kinevezés visszatartásával igyekezett nyomást gyakorolni a cseh kormányra a *modus vivendi* ügyében.⁴⁷⁹ Végül Sztojka Sándor 1932. május 3-i püspöki kinevezését a Szentszéknek mégsem volt egyszerű keresztülvinnie a cseh kormány ellenkezésével szemben. Csakhogy Róma ragaszkodott álláspontjához, amit a magyar kormány is megelégedéssel nyugtázott.

Az új munkácsi püspök nem sokkal kinevezését követően, 1932. szeptember 26-án Prágának jelezve székeskáptalanja négy stallumának betöltési szándékát,⁴⁸⁰ Chira Sándort is kanonokai közé emelte, mégpedig a kancellárkanonoki stallumot szánva a szeminárium akkori vezetőjének, míg az örkanonokit Murányi Jánosnak kínálta fel,⁴⁸¹ aki azonban súlyos betegsége hivatkozva arról lemondott.⁴⁸² Így, az 1932. november 12-én kelt pápai kinevező dekretum értelmében Chira Sándor már örkanonokként szerepelhetett,⁴⁸³ mégpedig a kanonoki testület legfiatalabbjaként. A székeskáptalan új tagjai ünnepélyes beiktatására az ungvári katedrálisban 1933. december 31-én került sor.⁴⁸⁴ Sztankay Gyula (1865- olvasókanonokéra, Ilnickij Sándor (1889-1947) éneklőkanonokéra, Jankovics Sándor (1887-1945) iskolakanonokéra, illetve Chira Sándor örkanonokéra.

⁴⁷⁷ Barcza György rendkívüli követ Róma, 1932. április 19-én dr. Walkó Lajos külügyminiszterhez intézett levele. MOL. K-105. 42.cs. Ruthén ügyek. [sz.n.]

⁴⁷⁸ Darányi Ignác államtitkár Budapest, 1931. december 9-én Walkó Lajos külügyminiszterhez intézett levele. MOL. K-105. 42. cs. Ruthén ügyek.

⁴⁷⁹ A magyar szentszéki követség 1931. évi politikai jelentéséből. MOL. K-105. 19cs. 1932.év. 18.o.

⁴⁸⁰ Az egyházjog szerint a kanonokokat a megyéspüspök nevezi ki, kivéve, ha a megüresedett stallum volt tituláriusa a pápai udvartartás tagja [pápai káplán, kamarás vagy prelátus] volt, mely esetben a kinevezés joga a Szentszéknek (Pápának) illeti meg a megyéspüspök előterjesztése alapján. A megyéspüspökök mielőtt a megüresedett stallumot betöltik, illetve a betöltésre nézve a Szentszékhez előterjesztést tesznek, kikérik a kormány politikai hozzászólását. Gergely Jenő. A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945.

<http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/katolikus-egyhazi-1/ch03s04.html> Letöltve: 2016. július 5-én.

⁴⁸¹ Sztojka Sándor püspök Ungvár, 1932. szeptember 26-án kelt előterjesztése a prágai kormány felé. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 1511. szt. 59; A M.kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számára Ungváron, 1939. február 10-én készült munkácsi görög katolikus egyházmegye kimutatás a székesegyházi káptalanról, teológiai tanárokról és püspöki hivatalnokokról. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od. zb., 1586. szt. 13.; Новѣ каноники в Капітулѣ Мукачевської. Миссійный вѣстник. Рочникъ IV./1933. апрѣль/ число 4. 212-213.

⁴⁸² Murányi János Ungvár, 1932. december 12-én kelt levele Sztojka püspökhöz. KTÁL. fond 151., opisz 13., od. zb., 1511. szt. 62 ;

⁴⁸³ Sztojka Sándor 1933. december 30-án kelt püspöki értesítője. KTÁL.fond 151.,opisz 13.,od. zb., 1511.szt.86.

⁴⁸⁴ Sztojka Sándor az Iskolaügyi Hivatalnak Ungvár, 1934. január 2-án kelt hivatalos beadványa. Uo. 78.

Utóbbi a megújult káptalan 1934. január 1-i szavazása eredményeként⁴⁸⁵ Sztojka püspök 1934. február 18-án immár hivatalosan és ünnepélyesen, a káptalan tagjainak jelenlétében a szeminárium rektorává léptette elő.⁴⁸⁶ Hiszen 1931-től, a szeminárium idős rektorai elhalálózásával, gyakorlatilag Chira Sándor látta el a rektori teendőket.⁴⁸⁷ Az 1933-34. tanévtől tovább bővültek rektori feladatai, ugyanis Sztojka püspök az új egyházi kódex szellemében ötévesre, 8 szemeszterről 10-re emelte a papi képzési kurzust, a krisztusi életszemlélet elmélyítése végett új filozófiai tanszéket létesített, illetve bevezette a görög nyelvoktatást is.⁴⁸⁸ Sztojka püspök azonban ennél is tovább tekinthetett.

A Blahovisznik már 1934 őszén tudatta, hogy a leendő huszti püspöki székre Chira Sándor van kiszemelve, ahogyan az érseki székre Sztojka Sándor.⁴⁸⁹ Előbbi jelölését 1935-ben már dr. Nyáradai (Miklosics) Dénes (1942-1946) kőrösi megyés püspök és eperjesi apostoli adminisztrátor is szorgalmazta,⁴⁹⁰ nyilvánvalóan nemcsak Chira Sándor rátermettsége, hanem főként korabeli ukranofil híre miatt.

Csakhogy a huszti püspökség, illetve a ruszin érsekség, akárcsak a cseh kormány által igen forszírozott pozsonyi római katolikus érsekség felállítása a *modus vivendi* végrehajtásától függött. Az egyházmegyék új határait megállapító pápai bullák megjelenésének egyik előfeltétele értelmében a cseh kormánynak deklarálnia kellett, hogy a *modus vivendi* visszaadott egyházi birtokokat mentesíti a további földbirtok-kisajátítástól, valamint tisztázni kellett az egyházmegyéknek megállapítandó javadalmi részesedést is.

Korábban nem hasíthatott ki a tervezett huszti püspökség sem, mert Sztojka püspök is részt kért az elosztásra kerülő javadalmakból – fenntartva a – Papp Antal püspök távozása ellenére továbbra is az ő, illetve a miskolci exarchátus ellátását biztosító – tapolcai apátsági javadalom rekompenzálására vonatkozó igényét. Az a közbevetett elgondolás, hogy Huszton egyelőre csak apostoli adminisztratúra alakuljon, Sztojka püspök ellenállásán megtört.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ Az 1934. január 1-én kelt munkácsi görög katolikus egyházmegye székes káptalani jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond 151., opisz 25., od. zb., 2903. szt. 59; Chira Sándor vallomása Kijevben, 1949. márc. 19-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvből. KTÁL. fond.2558. opisz 1., od. zb., 5392. szt. 52.o.

⁴⁸⁶ Свято Капитулы Мукачевской. Душпастырь. Рочникъ XI./1934. январь-февраль/ число 1-2. 31.32.

⁴⁸⁷ Az Ungvári Teológiai Lyceum rektorai egymás után elhaltak – dr. Szabó Simon (1929.március 1.), dr. Suba György (1930.január 31.), majd Karcub András kanonok (1931. április 10-én). Bendász István-Bendász Dániel. nm. 72.o.

⁴⁸⁸ Юлій Гаджега. Греко-католическая церковь на Под.[карпатской] Руси. 94.o; Chira-jegyzet. 33.o.

⁴⁸⁹ Близьке именованя о. А. Хири Епископом в Хусть. Благовѣстник. Рочникъ XIV. /октобер 1934/ число 10. с. 143-144.

⁴⁹⁰ A csehszlovák iskolaügyi és népoktatási minisztériuma 1935. szeptember 27-én kelt és a Podkarpatszka Rusz tartományi hatóságához intézett levele. KTÁL. fond 9c/2., opisz 9., od. zb., 781. szt. 60.

⁴⁹¹ A Szentszéki Magyar Királyi követség 1936. május 9-én küldött bizalmas jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. MOL. K-64. 1936. 68.cs., 34.tétel. 77.o.

Az 1936. márciusi római tartózkodása alatt Lutor prelátussal, a vatikáni magyar királyi követségi kánonjogi tanácsossal beszélgetve, Sztojka Sándor határozottan elutasította a huszti adminisztratúra szentszéki ötletet, mondván, hogy „*nem tartja célravezetőnek, hogy egy koldus helyett kettőt csináljanak*”. Csakis a rendes püspöki szék felállításába lett volna hajlandó beleegyezni, abban az esetben „*ha az a ruténföldi érsekség létesítéséhez szükséges, de csak akkor, ha a munkácsi püspöki javadalom és az új huszti javadalom is kellőképpen meg lesz alapozva.*”⁴⁹² 1937-ben még mindig az új huszti püspökség beneficiuma érdekében fordult a cseh kormány főtanácsosához, kérve annak közbenjárását, hogy a huszti püspök és káptalana ellátását biztosítsák a máltai lovagrend egykori, Dolhán lévő birtokának jövedelméből.⁴⁹³ 1937 végén az ungvári rendőr főparancsnoki jelentésben Chira Sándor már úgy szerepelt, mint a huszti püspöki szék legfontosabb jelöltje, illetve Sztojka püspök legjobb hírű kánonokja.⁴⁹⁴

A huszti püspökség felállításának kérdésével a magyar kormányoknak is számolnia kellett. Addig azonban, míg a kormányzat úgy vélekedett, hogy „*a huszti gör.kat .püspökség alapítása egyházi szempontból felesleges, magyar nemzeti szempontból aggályos, s pénzügyi szempontból kivihetetlen.* – illetve, hogy – *Egy új gör.kat. püspökség alapítása további tápot adna annak a törekvésnek, melynek célja az esztergomi érseknek a gör.kat. püspökségek fölötti joghatóságának megszüntetése,*”⁴⁹⁵ addig a cseh kormány megbízásából Sztojka püspök részletes kimutatást készített arról, hogy a kiszemelt új püspökségi székhelyen, Huszton a püspöki rezidencia, illetve a négy kánonoki lakás kialakításához 1 810 cseh korona költséggel kell majd számolni. Ezzel együtt az építkezésre kiszemelt telekhez tartozó szántóból, kaszálóból, legelőből, illetve a szinyáki erdőből bejövő éves jövedelmének becslése is elkészült.⁴⁹⁶

Mindez a konkrét tervezés azonban a Római Apostoli Szentszék csaknem két évtizednyi egyeztetését követően vált lehetővé, miután az 1937. évi szeptember 2-án kelt *Ad ecclesiastici regiminis* kezdetű bulla⁴⁹⁷ a csehszlovák római és görög katolikus egyházmegyei

⁴⁹² Barcza György, a vatikáni m.kir. követség rendkívüli követe 1936. március 25-én kelt szigorúan bizalmas jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. MOL. K-64. 1936. 68.cs., 34.tétel. 13.o.

⁴⁹³ Sztojka püspök Ungváron, 1937. február 12-én kelt levele. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od. zb., 1023. szt. 4.

⁴⁹⁴ Az ungvári rendőr főparancsnokság 1937. december 10-én kelt levele Podkarpatzka Rusz tartományi hatóságához intézett levele. KTÁL. fond 9c/2., opisz 9., od. zb., 781. szt. 63.

⁴⁹⁵ A magyar kormány 1939 tavaszán kelt álláspontja a visszacsatolt területek egyházi kormányzati kérdések rendezése terén. MOL. K-64. 96.cs.34. tétel. 297.o.

⁴⁹⁶ Tételes építési költségvetési kimutatás a huszti püspöki rezidenciáról. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od. zb., 1023. szt.23.

⁴⁹⁷ A pápai bulla értelmében a munkácsi egyházmegye 11 Románia területén lévő máramarosi parókiát elveszített, helyébe hat román parókiát kapott, egy szlovák, illetve magyar területen fekvő parókiát veszített,

határokat az államhatárokhoz igazította, illetve miután kivette a besztercebányai, a nyitrai, az eperjesi és a munkácsi egyházmegyéket az esztergomi érsekség joghatósága alól, és átmenetileg közvetlenül az Apostoli Szentszék joghatósága alá rendelte. A szeptember 6-án nyilvánosságra hozott bulla a munkácsi püspökséget egyházi közigazgatási szempontból érsekségi rangra emelte, illetve intézkedett az újabb, huszti püspökség létesítéséről.

Mire azonban megjelent a várva várt pápai bulla a benne foglaltak megvalósulását megakadályozta a felosztás felé haladó csehszlovák köztársaság gyorsan bekövetkező alkonya, illetve az első bécsi döntést követő politikai és társadalmi átrendeződés. Célba ért hát a Szentszék halogató taktikája, amelyről Barcza György szentszéki magyar követség vezetője a *modus vivendi* kapcsán azt írta, hogy az ügyek halasztása és késleltetése évszázados vatikáni erény.⁴⁹⁸

III. Az I. bécsi döntés és a magyar visszarendeződés körülményei között 1938-1944

1. A kettészakítottság és terror időszaka. 1938-1939

1938 ősze sorsdöntő, korszakfordulóvá vált mind Csehszlovákia, mind Kárpátalja számára. Miután 1938. október 5-én Edvard Beneš, akit 1935. december 14-én választottak meg köztársasági elnökké, önként lemondott tisztségéről, és Zsolnán megalakult a legelső autonóm szlovák kormány Jozef Tiso vezetésével, október 8-án az új csehszlovák kabinet kénytelen kellelten deklarálta Podkarpatszka Rusz autonómiáját is.

Megalakult az első tartományi autonóm kormány,⁴⁹⁹ három párt, a helyi ruszin, a ruszofil, illetve az ukrán politikai irányzatot képviselve, Bródy András miniszterelnökkel az élen. Miniszterelnöksége azonban nem tarthatott sokáig, miután 1938 nyarán a prágai kormánytól az autonómiakövetelésekkel együtt a ruszinok számára az államalkotó nemzetekkel egyenlő jogok biztosítását kérte, majd az autonómia létrejöttével a régió további

cserébe négy, korábban a Hajdúdorogi Egyházmegye kötelékébe tartozó parókiát nyert. Новое установление границ епархий въ ЧСР. Душпастырь. Рочникъ XIV. /септ.-октябрь 1937/число 9-10. с. 236.

⁴⁹⁸ Barcza György Róma, 1934. november 23-án kelt és Kánya Kálmán külügyminiszterhez intézett levele. MOL. K-34. 1934. 61.cs. 34. tétel. 232.o.

⁴⁹⁹ 1938. október 8-án Ungváron a kormányzói hivatalban Hrabár Konstantin kormányzó és dr. Párkányi Iván jelenlétében a kommunista párt kivételével a kárpátaljai parlamenti képviselők és szenátorok megválasztották a Kárpátaljai Minisztériumot Bródy András, miniszterelnökkel az élen, aki közoktatásügyi miniszter is lett. A miniszterek: dr. Bacsinzky Ödön törvényszéki bíró – belügyminiszter; dr. Fenczik István, volt teológiai tanár – földművesügyi miniszter; Révay Gyula, a polgári iskolák tanfelügyelője – posta- és vasútügyi államtitkár; Dr. Pjescsak igazságügyi miniszter, Volosin Ágoston, tanítóképzői igazgató – egészségügyi államtitkár. A csehszlovák Miniszteri Kabinet 1938. okt. 11-én elismerte a minisztériumot azzal a kikötéssel, hogy a kül-, bel- és a pénzügy a föderáció közös ügye marad. Bendász István. Kárpátaljai specialitás. 3. Kárpáti Igaz Szó. 1992. március 3. 3.o; KTÁL. fond. 117. opisz 1, od. zb., 327. szt.1.

sorsát eldöntő népszavazást követelt, amivel nyilvánvalóan szembe került a csehszlovák kormánykörök érdekeivel. 1938. október 25-én a német megszállók nyomására, illetve Volosin Ágoston, az egészségügyi miniszter aknamunkája⁵⁰⁰ eredményeként Bródyt „államárulás” címén letartóztatták, vizsgálati fogságra vetették a prágai fogházba, ahonnan majd csak 1939 elején szabadult.

Október 26-án Volosin így léphetett színre a kisebbséget alkotó ukranofilek nevében, és frissen szerzett miniszterelnöki hatáskörét mindjárt felülmúlva a tartomány nevét 1938. december 30-án Karpatszka Ukraina névre módosította.⁵⁰¹ Ugyanakkor bár a csehszlovák Sirovy miniszterelnök nevezte ki a tartományi kormány élére, a legutóbbi kutatások tükrében, Volosin mégis tisztában volt azzal, kinek tartozik ezért hálával. Néhány nappal később a prágai német nagykövetségen A. Henke ügyvivőt kérte arra, adja át a Führer és birodalmi kancellárnak a kárpátukrán nép legmélyebb köszönetét szabadságáért, a Kárpáti Ukrajna függetlenségéért.⁵⁰² Volosin mentségére szolgáljon, hogy 1938 őszén nem láthatta át, milyen mérvű hatalommal, illetve mennyire kiszámíthatatlan, imperialista hódító politikával áll szemben a hitleri Németország képében, azaz, hogy kinek kínálja fel Kárpátalját. Ahogyan megtévesztett papi személyként nem láthatta át a radikális nacionalizmusban rejlő veszélyeket sem. Mindenesetre 1938. november 1-én a Bécsbe tartó Volosin a prágai Palast hotelben újra találkozott A. Henkével, akivel ismertette „keménykezű programját.”⁵⁰³

Miután azonban november 5-én, az első bécsi döntés értelmében a magyar honvédség csapatai megkezdték a bevonulást Ungvár-Munkács-Nagyszőlőstől délre fekvő magyarlakta területekre, az Ungvárról távozni kényszerülő Volosin Husztra helyezte át új székhelyét.

⁵⁰⁰ Volosin még államtitkárként, Révai miniszterrel együtt 1938. október 24-én felkeresték a prágai német követséget, kérve a birodalom segítségét, hogy járjanak közbe a ruszin-orosz irányzat képviselői, Bródy és Fenczik hatalomból való eltávolításában, egy tisztán ukrán autonóm kormány létrehozásában. Közbenjárásuk eredményes lett, mivel Volosinék érdekei egybeestek Hitler akkori terveivel. Zselicky Béla. Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében 1920-1945. Napvilág. Bp. 1998.40.o.

⁵⁰¹ Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі. Рік вид. 1. Хуст. 31 грудня 1938. число 6; A régió átnevezése azonban jogilag nem volt megalapozott, a névváltozás ugyanis a tartománygyűlés illetékessége lett volna. A Karpatszka Ukrajna elnevezést az 1920-as évek végétől a kommunisták, illetve az ukrán nacionalisták használták, történelmi hagyománya azonban nem volt, csupán utóbbiak politikai illúzióját fejezte ki, akik megálmodták a Kárpátokban az „ukrán Piemontot”. Иван Поп. Энциклопедия Подкарпатской Руси. с. 197.

⁵⁰² Státní Úředni archiv České Republiky, AA.k.28., 438023. In: М.Алмашій, Д.Поп, М. Шапра. Підкарпатоторусинський народ. 9.о; Тэрэбэш Иво. План Альфреда Розенберга. In: Ruszinok a második világháború utolsó éveiben. I. Archi+Med. Budapest. 2015. 92.o.

⁵⁰³ Volosin programjának része volt az is, hogy Ungváron német konzulátus nyíljon, hangsúlyozván, hogy a város a Kárpáti Ukrajna része; német instruktorok bevonásával akarta kormányozni a tartományt; azonnali tárgyalásokba fogni a gazdasági problémák kapcsán, hogy a cseh gazdasági hatást mielőbb a német váltsa fel. Uo.

Innentől a féktelen ukránosítás szelleme jellemezte parancsuralmi rezsimjét,⁵⁰⁴ amelynek rövid időn belül erőszak gépezetét is megteremtette.

November 9-én ugyanis galíciai vezetéssel és a német náci SS mintára felállították a Kárpáti Szics Népi Védelmi Szervezetet, ismertebb nevén, a Szics Gárdát.⁵⁰⁵ Igaz, egy Amerikába menekült, Sztahi nevű, galíciai származású szics-gárdista nyilatkozata szerint a hírhedtté vált gárda megteremtésének ötlete nem Volosintól eredt, hanem a galíciaiaktól, akik a helyi nacionalistákkal együtt hozták létre az alakulatot.⁵⁰⁶ A Gárda külső jeleiben is, uniformisában, illetve a felemelt kezű köszönésformában is a német náci Waffen-SS-t idézte, csak épp a „Heil Hitler” helyett az „Éljen Ukrajna” volt használatban.⁵⁰⁷ Tagjai nyíltan hangoztatták, hogy csapataikat német pénzen szerelték fel, fizetésüket is onnan kapják, mert Hitler meg fogja valósítani az ukrán államot.⁵⁰⁸ A Szicset négy SS-tiszt instruktálta, és tiszti vezérkarát galíciai ukrán, hivatásos harcosok, korábbi lengyelországi és galíciai terrorakciók résztvevői⁵⁰⁹ alkották.⁵¹⁰

Nyilvánvaló nyomásukra, illetve Volosin újabb rendelkezése nyomán november 18-án a galíciai határ közelében, a Rahó fölötti, mintegy 1300 méter magas Dömény-havas tetején, a Terenténen internáló táborát állították fel, egy másikat a Huszttal szemben fekvő Tizsakirván.⁵¹¹ Innentől kezdve, különösen a hírhedtté vált Dumenben, találhatta magát bárki, akit dezertőrnek, külföldi menekültnek, de főként a kormány számára politikailag megbízhatatlannak minősítettek, azaz bárki, aki nem vallotta magát ukránnak, illetve kitarított ruszinsága, különösen magyarsága mellett. Magyar gazdák és ruszin parasztok, valamint nem egy görög katolikus pap⁵¹² egyaránt megjárta a Dömény-havast.

⁵⁰⁴ Maradék tartományában ukrán lett az államnyelv, illetve zászlaja az ukrán nemzeti kék-sárga lobogó.

⁵⁰⁵ A Karpatszka Szics félkatonai védelmi szervezet főparancsnoka Klimpusz Dmitro, helyettese Román Iván volt. Célja: az államellenes propaganda felszámolása, és Podkarpatszka Rusz kormányának támogatása. Szabályzatát Révai Julij miniszter hagyta jóvá 1938. nov. 10-én. Fedinec Cs. A kárpátaljai magyarság. 298.o.

⁵⁰⁶ Спогади колишнього січовика. Закарпатська Правда. № 69. 24 березня 1990р. с.4.

⁵⁰⁷ Тэрэбэш Іво. План Альфреда Розенберга. In: Ruszinok a második világháború utolsó éveiben. I. Archi+Med. Budapest. 2015. 94.o.; М.Алмашій, Д.Поп, М. Шарга. Підкарпаторусинський народ. Факти. Частина друга. Серія «Бібліотека русина». Товариство «Знання України». Ужгород. 2010. с. 14.

⁵⁰⁸ MOL. K-28. 59.t. II.r. 1938-P-17 704: 5-6. Botlik József. Egestas Subcarpathica. 219.o.

⁵⁰⁹ Тэрэбэш Іво. План Альфреда Розенберга. 94.o.; М.Алмашій, Д.Поп, М. Шарга. Підкарпаторусинський народ. с. 14.

⁵¹⁰ A Szics Gárda soraiban főként galíciai menekültek voltak, akik az Ukrán Nacionalisták Szervezete (OUN) vezette A. Melnyik elnök felhívására készek voltak „nemzeti energiájuk maximumát adni az Ukrán Kárpáti államért”. 1939 elejére a Szics Gárda „papíron” mintegy 10 ezer tagot számlált, kaszárnyáiban azonban csak két ezer körüli tagja tartózkodott, és fegyvere is legfeljebb háromszáz tagjának volt. Тэрэбэш Іво. План Альфреда Розенберга. 95.o.

⁵¹¹ Botlik József. Hármaskereszt alatt. 252.o.; Bendász István. Kárpátaljai specialitás. 4. Kárpáti Igaz Szó. 1992. március 7. 4.o.; Fedinec Cs. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája. 30.o.;

⁵¹² A letartóztatott Kabáczy Rudolf Rezső szerednyei parókust 14 hétig tartották fogva a Dumen-táborban, majd kétévi börtön ítéletét magyarországi kitoloncolásra módosították. Így került Ungvárra, és majd csak a magyar visszarendeződés után tért vissza Szerednyére. Paszulyka Jenő, terebesfehérpataki (Gyilove) parókust szintén a

A papok börtönbe, illetve a Dumenbe kerülhettek akár csak azért, mert megtagadták az ukrán zászlók templomi megszentelését, akár, mert nem járultak hozzá, hogy a templomban agitáljanak a fiatalság szics-gárdai csatlakozásáért.⁵¹³ Minya János, feketear dai (Nagyszőlősi járás) parókust még 1938. november 13-án a vasárnapi mise előtt elfogták, és felfegyverzett örök között több falun át való gyalogoltatás után a nagybereznai börtönbe zárták, ahonnan majd csak 1939. március 13-án szabadult.⁵¹⁴ Hogy ez mennyire nem volt egyedi eset azt a Bendász István kanonok gyűjteményében lévő korabeli Ruszin nevű napilap tudósításai igazolják. *„Nagyberezna mellett 56 papot dolgoztattak az útépitésen [...] – írja a lap – Pisztraházán az ukrán terroristák bombát dobtak a görög katolikus templomra [...], felgyújtották a parochiális istállót. Minden leégett.”*⁵¹⁵

*„Az ukrán terror féktelenül dühöngött. – írja a kortárs Bonkáló is – Megszűnt a rend, a fegyelem, a jogbiztonság. Kárpátalja lakossága faji és felekezeti különbség nélkül alig várta, hogy megszabaduljon a szics-gárdisták rémuralmától. Öt hónapig szenvedett Kárpátalja népe, mert a Volosin-kormány az Erdős-Kárpátokat ukrán Piemontnak szánta. – kihangsúlyozva azonban, hogy – A ruténekből hiányzik az ukrán nacionalista szellemiség.”*⁵¹⁶

Hasonlóképpen nyilatkozott utólag a Duspásztirban Ilniczky Sándor nagyprépost is: *„Hasonló csapás még nem érte az Isten által megmentett egyházmegyénket [...] – írta – A politikai ukranizmus, mely öt hónapon át fojtogatta népünket, örök időkre rossz emlékként marad meg mind lelkészeinkben, mind híveinkben, mert üldözte az ártatlanokat, teljesen ártatlanul fogta le és börtönbe juttatta magát Kohutics Tódor kanonokot és püspöki vikáriust, [...] együtt más tiszteletbeli egyházi és civil személyekkel együtt, és – mintegy folytatva Bonkáló gondolatát – nagy számban megkínozta a legegyszerűbb ruszin parasztjainkat csak azért, mert nem támogatták a számunkra és népünk számára ellenséges, idegen és gyűlölt ukrán szeparatizmus ideológiájával átítatott rezsimet.”*⁵¹⁷

Dumenből szabadult Volosin közbenjárására. Bendász István-Bendász Dániel 2014. Helytállás és tanúságtétel. 193, 306.o.

⁵¹³ Kosszej Györggyel Ungvár, 2012. augusztus 14-én készült interjúból.

⁵¹⁴ Bendász István-Bendász Dániel 2014. Helytállás és tanúságtétel. 266-267.o.

⁵¹⁵ Bendász István. Kárpátaljai specialitás. 4.rész. Kárpát Igaz Szó. 1992. március 7. sz.

⁵¹⁶ Bonkáló. id.m. 41.o.

⁵¹⁷ Илницький А. Колесо исторії обернулося. Душпастьєрь. Рочникъ XVI. Ужгородь. январь-августъ 1939., число 1-8. с. 3.

2. A sokoldalú fenyegetettség és megpróbáltatás

Kárpátalja kettészakadása egyházpolitikailag is bonyolult helyzetet teremtett, amely új egyházkormányzati rendezést igényelt. A hajdan 16 vármegyére és közel ezer parókiára kiterjedő történelmi munkácsi egyházmegye területe 1938 őszén mindössze 35 parókiára zsugorodott. Rómának komoly gondot okozott a munkácsi püspökség szétszakított helyzete, hiszen az új határmeghúzás az Ungváron székelő püspököt egyházmegyei intézményeivel együtt elvágta az egyházmegye túlnyomó többségétől, a Csehszlovákiánál maradt egyházközségektől. Végleges intézkedések mégsem történhettek, hiszen még nem voltak leszögezve az új országhatárok. XII. Pius pápa (*1876 †1958, 1939-1958) majd csak az 1939. július 19-én kelt Dioecesium fines kezdetű bullával csatolta vissza az esztergomi főegyházmegyéhez a kassai, rozsnói püspökségekkel együtt az egri és a munkácsi egyházmegyét is.⁵¹⁸

A Vatikán számára kérdéses volt, hogy Sztojka püspök káptalanával, illetve az Ungváron összpontosított egyházmegyei és jóléti intézményekkel együtt hogyan tudja majd a határ túloldalán maradt papságát ellátni. Míg azonban a püspök mindjárt intézkedett a Magyarország területén kívül esett parókiák kormányzásáról, és vikáriusokat nevezett ki mind a Verhovinai Kárpátoroszföldre, mind Szlovenszkóba, addig a bazilita szerzetesek feljelentése nyomán⁵¹⁹ a Szentszék Sztojka Sándor leváltását fontolgatta, azzal az indoklással, hogy *„kezdetől fáradt ember volt és a skizma elleni küzdelemben sem állotta meg helyét.”* Felmerült, hogy helyére netán Papp Antal érseket helyeznék vissza püspökségébe, és *„így Sztojka távozása sem volna olyan feltűnő, mert restitúcióról volna szó”*.⁵²⁰

Már annak idején elgondolkodtató volt, hogy azt a Sztojka Sándort, akit a bécsi döntés előtt a Szentszék még érsekké akart kinevezni, két püspököt is alárendelve, most a bécsi döntést követően miért is nem maradhat még püspök sem? A magyar kormányzat úgy vélte, ezt mással, mint magyarellenes politikai indokkal magyarázni nem lehet. Szentszéki követsége révén az ügy háttérben működő és a Rómába begyűrözött ukrán befolyást gyanította. Az erőteljesen ukrán érzelmű Pekár, aki mindvégig megszálló hatalomként kezeli a magyar visszarendeződést, a magyar kormányt vádolja azzal, hogy Sztojka püspököt kompromittálni igyekezett a Szentszék előtt, és ezért vette pártfogásába Fenczik Istvánt, akit a püspök 1934-ben felfüggesztett papi tevékenységéből, illetve hogy szorgalmazta Papp Antal

⁵¹⁸ A pápai bulla. KTÁL. fond. 151. opisz 18, od. zb., 1495. szt.1.

⁵¹⁹ Felvidéki latin és görög egyházmegyék kormányzati kérdései. MOL. K-64. 1942-34.t. 96.cs. 293-296. o.

⁵²⁰ Uo.

érsék visszatérítését Ungvárra.⁵²¹ Pekár mit sem tud arról, hogy a magyar kormány előtt Sztojka püspök személye éppen magyar érzelmei, illetve ukránellenessége miatt volt kedves, és bár Papp Antal püspök ellen sem lett volna kifogása, de egyházi szempontból nem tartotta szerencsésnek, hogy a 72 éves püspök vegye át a jövőben tovább bővülő egyházmegye kormányzását.⁵²²

A kormány ezért tette meg a szükséges lépéseket, hogy Sztojka püspök meginogni látszó helyzetét megerősítse, és azt el is érte, mivel Pacelli bíboros államtitkár magatartását erősen befolyásolták az 1938. évi budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson szerzett benyomások, és mert a Szentszék amúgy is a legnagyobb bizalommal viseltetett a magyar kormány iránt, amelynek olyan kipróbált katolikusok álltak az élén, mint Imrédy Béla miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter, illetve Teleki Pál gróf kultuszminiszter.⁵²³

A magyar királyi szentszéki követség meg volt győződve arról is, hogy pár nappal a volt ruszinszkói terület visszacsatolt részének magyar impérium alá vétele után a Vatikán a galíciai bazilita rend befolyására nevezte ki 1938. november 15-én Nyárádi Dénes kőrösi görög katolikus püspököt ideiglenes apostoli vizitátornak, hogy, úgymond a huszti püspökség felállításáról tájékozódó tárgyalásokat folytasson.⁵²⁴ Kiküldetését gróf Teleki Pál kultuszminiszter sem tartotta szerencsésnek, mivel Nyárádi erős ukrán orientációja, illetve magyarelles magatartása közismert volt. Ugyanakkor az önálló huszti püspökség kapcsán is igen komoly aggályai voltak, mert úgy vélte, *„ez a magyar érzelmű ruthének körében elősegítené az ukrán mozgalom és egy idegen hatalom befolyásának megerősödését.”*⁵²⁵

A magyar kormány tisztában volt azzal is, hogy a határon túli kárpátaljai területen a nép között csekély az ukrán irányzatot követők száma, inkább a tisztviselők között van nagyobb tábora az ukrán felfogásnak, ezeknek túlnyomó része azonban nem őslakos, hanem a csehszlovák uralom idején Galíciából, illetve Szovjet-Ukrajnából átjött idegen. Mint ahogy arról is informált volt, hogy Nyárádi saját egyházmegyéjében, működése alatt, illetve éppen annak következtében, hatalmasra nőtt a skizma,⁵²⁶ ami egyházi szempontból is a legnagyobb

⁵²¹ Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.І. с.147.о.

⁵²² Felvidéki latin és görög egyházmegyék kormányzati kérdései. MOL. K-64. 1939. 83.cs., 34.tétel., 293, 296.o.

⁵²³ Gergely Jenő. A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945.

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhazi-1/ch03s05.html>

⁵²⁴ A Hajdúdorogi görög katolikus püspöki szék betöltése. MOL. K-64. 1939. 83.cs. 34. tétel. 3.o. Юрій Косей. Творці Мукачівської єпархії. с. 387.

⁵²⁵ Gróf Teleki Pál Budapest, 1938.november 29-én kelt és vitéz dr. Imrédy Béla miniszterelnökhöz intézett levele. MOL. K-105. 1938- Bizalmas iratok. 28.cs. 435.

⁵²⁶ „Nyárádi Dénes fanatikus ukránizmusával Felvidéken, majd Újvidéken is kirobbantotta a skizmát, mégis kitarthatott az ukrán orientáció mellett.” Névtelen, de minden bizonnyal Kontratovics Irén, 1938. október 30-tól őrdarmai parókus, 1939. január 2-án kelt írása. MOL. K-64. 1939. 83.cs. 34. tétel. 34.o. 31-33.o.

aggálykeltő volt. A magyar kormányzatot nyilvánvaló óvatosságra intette a kőrösi püspök azon rögeszméje, hogy az anyaországi ukránokat ő vezeti majd vissza a római egyház ölébe, és hogy szerinte ez a galíciai ukránok útján történik majd, ezért szükséges Kárpátalját ukranizálni.⁵²⁷ Nyárádi kiküldetését tehát minden tekintetben szükségtelennek, elhamarkodottnak és károsnak ítélték meg.

Volosin közreműködésével azonban a kőrösi püspök, aki apostoli adminisztrátori joghatóságot is kapott az azonnal szükséges intézkedések megtételére, mindjárt át is vette a csonka egyházmegye irányítását, sőt erőteljes ukranizálásba fogott – volna –, azonban több helyen határozott ellenállásba ütközött.

Amikor 1938. december elején váratlanul betoppant Nagymihályra, ahol a szlovenszkói vikárius éppen értekezletet tartott 64 parókia papjaival, Nyárádi ukrán nyelvű bemutatkozására a papság tisztelettel bár, de kategorikusan reagált, tudtára adva a kőrösi püspöknek, hogy kormányzásából nem kérnek, tiltakoznak minden ukranizálási kísérlet ellen, illetve kihangsúlyozták, hogy továbbra is az Ungváron székelő munkácsi püspököt ismerik el. A püspök idegrohamot kapva távozott, majd néhány héttel később, 1939. január 31-én újabb izgalomtól remeghetett, midőn Szolyvára rendelte a kárpátaljai görög katolikus espereseket, közölve velük az irányelveket, amelyeket egyházi működésük során követniük kellene. A közel kétszáz pap nevében itt Duliskovics szolyvai esperes adta meg az erélyes választ, mondván, hogy bár meghajlanak a Szentatya akarata előtt, amikor apostoli vizitátorként föléjük helyezte Nyárádi püspököt, azonban: *„Sohasem egyezünk bele, hogy népünk nyelvét elvegyék, és idegen kultúra szolgálatába állítsák ruszin népünket. [...] kijelentjük, hogy ha ránk kényszerítik az ukrán nyelvű szertartást, inkább elhagyjuk családjunkat, és paróchiánkat és önként bevonulunk a gyűjtőtáborokba, hogy ezzel is tüntessünk az egész kultúrvilág előtt a ruszinszkói egyházi életben alkalmazott ukrán terror ellen.”*⁵²⁸

Nyárádi nem tehetett mást, mint megint csak Husztra húzódott vissza, amelyet főpásztori székhellyé kívánt tenni, és amire az 1937. évi szeptember 2-án kelt pápai bulla is feljogosította. Itt mindjárt maga köré vonta a magyar katonai parancsnokság által Ungvárról kiutasított bazilita szerzeteseket, akik Nagybocksón és Rahón nyitották meg újabb házaikat, a

⁵²⁷ Ukrán egyházpolitika Kárpátalján. MOL. K-64. 1939. 83.cs. 34.tétel. 34.o.

⁵²⁸ A magyar külügyminisztérium 1939. február 1-én a szentszéki követséghez intézett levél mellékletében lévő újságcikkből. MOL. K-64. 1939. 83.cs. 34. tétel. 37-38.o.; Русский Вѣстник. Официальный органъ автономного земледельскаго союза. Номеръ 4. Ужгород, 5 февраля 1939. In: Bendász István-Bendász Dániel. 2014. Helytállás és tanúságtétel. 122.o.

bazilita nővérek pedig a huszti gimnáziumban, árvaházban, illetve az Ungvárról Nagyszőlősrre áthelyezett tanítóképzőben folytatták működésüket.⁵²⁹

A huszti apostoli adminisztrátor visszahívta az ungvári szemináriumból a hegyvidéki, verhovinai származású kispapokat is, és azokat inkább a mintegy ezer kilométerre lévő morvaországi Olmützbe (Olomouc) küldte, ahol 1939. február 5-én nyílt meg az új szeminárium,⁵³⁰ de ahonnan 1939 márciusában, a teljes magyar visszarendeződés után visszatérhettek, és tanulmányaikat újra Ungváron folytathatták.⁵³¹

3. Pellengérrre állítva. Egyéni és közösségi sors

Kosszey György egyházkutató szerint Nyárádi nevezett utóbbi intézkedése haragvó gesztus volt az Ungváron maradt püspöki káptalan felé.⁵³² Ez esetben értelemszerűen Chira kanonok szemináriumi rektor felé is, akit évekkkel korábban épp Nyárádi javasolt a huszti püspökség élére, de akinek most nyilván nem tudta elnézni, hogy elhatárolódott a volosini irányvezetéstől.

Chira Sándornak azonban közvetlen környezetében is akadt ellenfele, illetve riválisa, mégpedig dr. Marina Gyula (1893-1987) szemináriumi kollégája személyében. 1938 tavaszán a csehszlovák Új közlöny lap már úgy mutatta be Marina Gyula szemináriumi vicerektort, mint aki Rómában szerzett doktorátusa révén az egyházmegye legműveltebb papja, és mint legesélyesebb jelöltet a huszti püspöki székre.⁵³³ Nem sokkal később a magyar minisztertanács döntése alapján Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter dr. Marinát kormánybiztossá nevezte ki, a kárpátaljai kormányzói biztosi hivatal vallás- és közoktatásügyi ügyosztályának vezetőjévé. Egy 11 évvel későbbi tanúvallomásban azonban elhangzott, hogy Marina „feljelentette Chirát, mint ukrán nacionalistát, e miatt Chira a magyar csendőrség felügyelete alá került.”⁵³⁴ Ennek ismeretében válik ma értelmezhetővé Kozma Miklós (1884-1941),⁵³⁵

⁵²⁹ Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.І. с.146.о.

⁵³⁰ Юрій Коссеї. Творці Мукачівської єпархії. с. 387-388; Botlik József. Hármás kereszt alatt. 254.о.

⁵³¹ Bendász István-Bendász Dániel. 2014. Helytállás és tanúságtétel. 205.о.

⁵³² Юрій Коссеї. Творці Мукачівської єпархії. с. 387-388.

⁵³³ Reckokatolické biskupství v Chustu. Új Közlöny. 1938. március 24-i sz. 69.о. KTÁL. fond. 12. opisz 9, od. zb., 781. szt. 65.

⁵³⁴ Zselvtvai Viktor a KGB által Ungvár, 1947.október 3-án felvett kihallgatási jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 128.

⁵³⁵ Kozma Miklós 1935-1937 között Gömbös Gyula, majd Darányi Ignác kormányának volt belügyminisztereként 1938-ban, a müncheni konferencia idején, azzal a javaslattal állt elő, hogy, míg folyik az egyezkedés, a kormány a Rongyos Gárda által idézzen elő kész helyzetet egész Kárpátalja visszafoglalásával. Szentül meg volt győződve arról, hogy ez esetben a magyar állam Kárpátalját nem „német ajándékként”, hanem önállóan vehette volna birtokba. Mivel rajongva szerette Kárpátalját, mint legszebb gyermekévei színhelyét, Imrédy kérésére vállalkozott arra, hogy bekapcsolódjon a Rongyos Gárda tőle függetlenül elkezdett szervezésébe, és átvegye a tervezett akció politikai irányítását, ugyanakkor sosem bocsátotta meg Imrédynek,

később Kárpátalja kormányzó biztosának naplórészlete is, ahol dr. Minya Lajos huszti működését említve, hozzáfűzi, hogy „ukrán volt Hira⁵³⁶ kollégájával együtt – folytatva azzal, hogy – *A novemberi napokban, amikor bevonultunk Ungvárra detektívet állítottam mindkettő ajtaja elé.*”⁵³⁷

Ebben a kérdésben a munkácsi görög katolikus egyházmegye a vértanúság korszakának végére leszűrődő véleményének, 1989-ben Szabó György püspöki irodaigazgató adott hangot, mondván: „*Chira Sándor hősie tanúságtétele még 1939-ben kezdődött, amikor a magyar csapatok Kárpátaljára való bejövetelét követően fel lett mentve rektori megbízatásából és házi őrizet alá került. Az Apostoli Szentszék követelésére őrizetéből felmentették és a pápai prelátusi cím magas kitüntetésében részesült.*”⁵³⁸ A Szentszék közbelépését Bendász Dániel⁵³⁹ és Kosszej György is említi,⁵⁴⁰ miután azonban egyik kutató sem fűz hivatkozást e kijelentéshez, mindaddig, míg a Szentszék idevágó levéltári anyagai zárólva maradnak, addig a pápai közbenjárás mikéntje Chira Sándor ügyében nyitott kérdés marad.

Mindenestre 1989-ben még nem lehetett ismert sem a Chira-peranyag, amely csak utóbbi években vált kutathatóvá, sem más, idevágó levéltári anyag. Mostanra azonban maga az érintett vet némi fényt házi őrizetére, illetve csendőri megfigyelésére vonatkozóan. A KGB kihallgatási anyagait természetesen megfelelő forráskritikával kell kezelnünk, szem előtt tartva a szovjethatalom dühödt gyűlöletét mind a „megszálló magyar fasiszta uralommal”, mind az ukrán nacionalizmussal szemben, ami nyilvánvalóan meghatározta a kihallgatás, illetve a jegyzőkönyvírás politikai tendenciózusságát is. A sorok között azonban így is nyomon követhető az 1938. évi magyar eljárás lényege, nem kevésbé a szovjet fogoly Chira Sándor emberi tartása.

- Tudhatta, hogy mint a KNP KB tagját a magyar hatóságok üldözni fogják, akkor miért maradt Ungváron?

hogy német követelésre az akciót leállították. Brenzovics László dr. Kozma Miklós. A visszacsatolt Kárpátalja. Napló 1939-1941. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2009. 11.o; Ormos Mária. A politikai meghasonlás esete. http://www.historia.hu/archivum/2001/0101ormos_kozma.htm Letöltve: 2016. augusztus 10-én

⁵³⁶ A cirill karakterek a latin karakterekre való transliterációja értelmében a szláv «х» a magyar nyelvben „h”-nak minősül. A Hira tehát a ruszin „Хіра” latin transliterációja. [R.M.]

⁵³⁷ Kozma Miklós Naplófeljegyzései. 1939-1941. MOL. K- 429. 29. cs. 1. tétel. 36. lap; Brenzovics László dr. Kozma Miklós. A visszacsatolt Kárpátalja. Napló 1939-1941. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2009. 48.o.

⁵³⁸ Юрій Сабов. Ісповідництво єпископа мукачівської єпархії о.Хіри. In: Важливі віхи в історії мукачівської греко-католицької єпархії. Доповіді наукового семінару, присвяченого 250-річчю заснування духовної семінарії. Ужгород.1998. с. 65.

⁵³⁹ Bendász István-Bendász Dániel 1994. Helytállás és tanúságtétel. 74.o.

⁵⁴⁰ Юрій Коссеї. Творці Мукачівської єпархії. с. 484.

- *Személy szerint nem gondoltam, hogy a magyarok üldöznének azon a címen, hogy a KNP tagja voltam.*
- A magyarok letartóztatták?
- *A magyarok házi őrizet alá vontak.*
- Miért vonták házi őrizet alá?
 - *A házi őrizetet azért rendelték el, mert az ukrán nacionalistákhoz tartoztam.*
- Kihallgatták-e a magyar büntető szervek?
 - *A magyar büntető szervek, vagyis a csendőrség egyetlen alkalommal hallgatott ki.*
- Milyen ügyben folytattak kihallgatást?
 - *A magyar csendőrség az ukrán nacionalistákhoz való tartozásomról hallgatott ki.*
- Ez mikor történt?
- *1938 novemberében hallgattak ki.*
- Mennyi ideig tartották házi őrizet alatt?
 - *A házi őrizetem mindössze egy napig tartott. Ajtóm előtt akkor egy katona állt. Majd 1942-ig rendőri megfigyelés alatt voltam.*
- Honnan vannak értesülései, hogy a magyar rendőrség megfigyelés alatt tartotta?
 - *Erről Sztojka püspök értesített, aki figyelmeztetett, hogy legyek óvatos, mivel a magyar rendőrség figyeltet.*
- Honnan tudott erről Sztojka püspök?
- *Nem tudom, Sztojka püspök milyen forrásokból szerezte értesüléseit.*
 - A magyar megszálló hatalom milyen képviselőihez fordult azzal kapcsolatban, hogy megfigyelik, mint ukrán nacionalistát?
 - *Én személy szerint e kérdésben nem kerestem fel a megszálló hatalom egyetlen képviselőjét sem.*
- A magyar megszálló hatalom részéről ki hívatta e kérdésben?
 - *Kozma kormányzói biztos telefonon kéretett be, és figyelmeztetett, hogy ne folytassak nacionalista tevékenységet, mert ebből úgyszemint sikerül semmi.*⁵⁴¹

⁵⁴¹ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 15-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 22-23. Mellékletek. 51-52.o.

További vallomása szerint 1938-39-ben semmilyen kapcsolatot nem tartott fenn a Volosini Kárpáti Ukrajnával, illetve a KNP KB tagjaival. Illetve hónapokkal későbbi kihallgatása során a következőket vallja: *„Miután 1938 novemberében a magyarok elfoglalták Ungvárt, engem, mint ukrán nacionalistát egy napra házi őrizet alá helyeztek, majd beidéztek Kozmához, a Kárpátontúli Ukrajna régensi biztosához, aki megkövetelte, hogy ne folytassak nacionalista tevékenységet. Kozma követelésére azt válaszoltam, hogy ukrán nacionalizmussal már nem foglalkozom és nincs is szándékomban foglalkozni.”*⁵⁴²

A források tükrében azonban az is egyértelmű, hogy Kárpátalja visszafoglalásakor a bevonuló magyar hadvezetés, illetve a magyar katonai közigazgatás mindenekelőtt a politikai és egyházi élet prominens személyeit korábbi politikai orientációjuk szerint ítélte meg, és így az is nyilvánvaló, hogy Chira Sándor korábbi KNP-tagsága révén a bevonuló magyar hadvezetés szemében erősen kompromittálódott.

Azonban az is evidens, hogy az esetben, ha bizonyítást nyert volna a kanonok tevékeny ukrán politizálása, internálása elkerülhetetlen lett volna. A szándék így is megvolt, ahogy ez egy belügyminisztériumi bizalmas jelentésben olvasható is, illetve, hogy az miért is nem jött létre: *„Chyra Sándor ukrán érzelmeiről volt ismeretes úgy, hogy a katonai parancsnokság a bevonulás után internálni akarta. A püspök kérésére azonban az internálása elmaradt és több hónapon keresztül a püspökség házi őrizetben tartotta.”*⁵⁴³ Ez utóbbi állítás azonban teljesen ellentmond az alább ismertetett Sztojka püspök rendelkezéseinek.

A magyar államérdek megkövetelte, hogy a visszatért kárpátaljai területen vezető állásban csakis teljesen megbízható egyének maradjanak. Sztojka püspökre politikai nyomást gyakoroltak, hogy székeskáptalana tagját, Chira kanonokot mozdítsa el a szeminárium rektori állásából. A püspök, aki Ilniczky nagyprépost szerint „mindig felülemelkedett a politikai élet problémáin”,⁵⁴⁴ Kosszej szerint pedig nem foglalkozott a politikával, mert egyike volt azoknak, aki azt „úri huncutságnak” tartotta,⁵⁴⁵ súlyos aktuálpolitikai helyzetekben mégis felelős döntések meghozatalára kényszerült. Chira Sándor esetében nem különben.

A korabeli egyházmegyei levéltár iratai között fennmaradt Chira Sándor 1939. május 16-án püspökéhez intézett levele, mondhatni, rendkívüli módon, ami valószínűleg annak tudható be, hogy latin nyelven íródott, így a levéltár szovjet időben való kifosztásakor

⁵⁴² Chira Sándor Ungvár, 1949. február 15-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 99. Mellékletek. 72.o.

⁵⁴³ Magyar Miniszterelnökség iratai. MOL. K-28. 64.cs. 107. tétel. 1/a.

⁵⁴⁴ Ilniczky Sándor káptalani vikárius Ungvár, 1943. július 30-án kelt körlevele. 26.o. KTÁL. fond. 151., opisz 23., od. zb. 33, szt. 2.

⁵⁴⁵ Юрій Коссеї. Творці Мукачівської єпархії. с. 389.

valószínűleg figyelmen kívül maradt. Ez a levél, rövidege ellenére, sok mindenről tanúskodik. Mindenekelőtt a levél írója, illetve címzettje emberi korrektségéről és a papi hívatáshoz méltó tartásáról. A nehéz döntésre kényszerülő Sztojka püspök személyes beszélgetésre magához kérte kanonokját, hogy tapintatos módon közölje vele a kényszerű elbocsátás hírért, azonban valószínűleg kíméletből nem árulta el a reá nehezedő politikai nyomás hátterét, részleteit. *„Ez év május elején a Nagyméltóságodnál történt kihallgatásom alkalmával közölte velem, hogy engem a szeminárium rektorságából politikai okokból elmozdít. Gyermeki engedelmisséggel azonnal megígértem, hogy e határozatnak eleget teszek. – írja a rektor, a nyugodt lelkiismeret tipikus önérzetével folytatva – Kérem, hogy a fent említett szándékára tekintettel, e határozatot kegyeskedjen nekem írásban is rögzíteni, akár indoklással, akár nélküle.”* Püspökétől továbbá alázattal kéri, hogy az ügyről tájékoztassa a káptalant, hatalmazza fel a szeminárium igazgatóhelyettesét, Ilniczky Sándort, hogy a rektori feladatokat átvehesse, illetve nevezze ki a szeminárium új rektorát, aki még az iskolaév befejezése előtt tovább viszi a feladatokat. Majd levele zárásaként: *„Hálát adok a mindenható Istennek az ő mérhetetlen irgalmáért, hogy a fiatal klerikusok nevelését 15 éven át az ő erejével nekem megengedte, hogy ez az erő az én gyengeségeimben még inkább megnyilvánuljon.”*⁵⁴⁶ [melléklet]

Sztojka püspök nyilván jól ismerte kanonokja politikai látásmódját, a ruszinság melletti harcos lelkű kiállását, ahogyan sokrétű szolgálatát is, így nem tévesztette meg annak korábbi ukrán irányvonallú orientáltsága. Mint ahogyan nyilván tisztában volt azzal is, hogy a javadalmakkal nem rendelkező püspöksége továbbra is rászorul az állami szubvenciókra. Tekintettel kellett hát lennie a magyar államhatalom részéről érkező kikötésekre, ugyanakkor az állam felé is hangsúlyossá kívánta tenni, hogy szuverén jogú főpásztor, aki egyházkormányzati döntéseibe mélyreható állami beleszólást mégsem engedélyez.

Érthető, ha Kárpátalja, akkor már polgári közigazgatásában *„[...] meglepetést váltott ki az, hogy Chyra helyére a püspökség dr. Minya Lajost jelölte”*. Igaz, a megfelelő egyházi ismeretek hiányában mind a körösi püspök, mind Minya Lajos rangjáról, kinevezéséről teljesen téves információkat közölt a miniszterelnökséghez befutó jelentés: *„[...] a szláv érzelmeiről ismeretes Nyárády kanonokot nevezte ki a zágrábi g.kath. helytartó a megszállott területek püspökévé, dr. Minya kanonok annak felszólítására itt hagyta a püspökséget és*

⁵⁴⁶ Chira Sándor Ungvár, 1939. május 16-án Sztojka püspökhöz intézett levele. KTÁL. fond. 151., opisz 18., od. zb. 1715, szt. 1.

*Husztra távozott. Dr. Minya Husztra távozása megerősíti ukrán érzelmét.*⁵⁴⁷ Apostoli vizitátort csakis a római Szentszék nevezhetett ki, és Nyárádi már püspökként kapta adminisztrátori kinevezését. Minya Lajos tiszteletbeli kanonok volt,⁵⁴⁸ és nem Nyárádi felszólítására utazott Husztra, hanem Sztojka püspök nevezte ki vikáriusaként az elszakított hegyvidéki területre, azzal a feladattal, hogy – Kozma Miklós feljegyzése szerint – „*Volosin mellett igyekezzék üldözött paptársait megmenteni.*”⁵⁴⁹

Sztojka Sándor, aki mindenkinél jobban ismerte egyházmegyéjét, mivel már káptalani vikárius korában meglátogatta egyik-másik távolabbi parókiáját, majd püspökként végiglátogatta az összes, a hegyvidék legtávolabbi parókiáját is, ahová már csak gyalog juthatott el,⁵⁵⁰ jól ismerte azok helyzetét, gondjait, ahogyan munkatársait is. Ezért is kelt védelmükre: „*szóban és írásban energikusan amnesztiát követelt a börtönbe került papjai és világiak számára,*”⁵⁵¹ akiket a katonai közigazgatás internált, írja Chira Sándor kései egyháztörténeti jegyzetében. Pekár pedig 200 bebörtönzött diákról, kispapról és papról beszél, akik kiszabadulását Sztojka püspök érte el a magyar hatóságoknál, illetve azt, hogy miután ki lettek tiltva a magyar iskolákból, tanulmányaikat mégis befejezhessék.⁵⁵²

Ukrán szellemiségük miatt a magyar hatóságok a baziliták közül is sokakat internáltak az ukrán propagandában játszott szerepük miatt. 1941. február 11-én Kozma Miklós kormányzói biztos rendelete nyomán az ungvári, munkácsi, kisbereznai, illetve husztbaranyai kolostorok kilenc szerzetesét⁵⁵³ letartóztatták és internálták. Egyikük, Malinics Melét vallomása szerint, a bazilita szerzetesek meglepődtek a magyar hatóságok azon gesztusán, hogy nem börtönbe, hanem a budapesti jezsuita Manrézába szállították őket.⁵⁵⁴ „*Velünk nem*

⁵⁴⁷ A m.kir. miniszterelnökhöz intézett Budapest, 1939.szeptember 14-én kelt bizalmas jelentésből. MOL. K-28. 1939. 64. cs. 107.tétel. 1o.

⁵⁴⁸ Sztojka Sándor püspök kikérve káptalana véleményét Minya Lajos pápai káplánt és szemináriumi spirituálist, aki 1938 őszétől a huszti apostoli irodaigazgatója, majd 1939 elején püspöki vikárius volt, 1939. szeptember 1-el kinevezte tiszteletbeli kanonokká és az ungvári szeminárium rektorává. Новый дигнитарь в епархии мукачевской. Душпастьрь. Рочникъ XVI. Ужгородь. септ.-окт.1939. число 9-10, с. 71-72.

⁵⁴⁹ Kozma Miklós Naplófeljegyzései. 1939-1941. MOL. K- 429. 29. cs. 1. tétel. 36. lap; Brenzovics László id.m. 48.o.

⁵⁵⁰ Юрій Косей. Творці Мукачівської епархії. с. 389.

⁵⁵¹ Chira-jegyzet, 62.o. Mellékletek. 41.o.

⁵⁵² Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.I. с.147.o.

⁵⁵³ Az internált baziliták: Sztankaninec Antal, a baziliták kárpátaljai ágának előjárója, Mondik Antal, munkácsi apát, Lozán Polikarp, Szidej Iván, Mereszij Bohdan és Malinics Melét a munkácsi kolostorból, Zavagyak Joszif, a kisbereznai apát, Drebitka Dimitrij a boronyai, illetve Szatmári Iván a miszticei kolostorból. Пекар А. Греко-католицька церква під час малярської окупації Закарпаття (1939-1944) In: Analecta Ordinis S.Basilii Magni. Sumptibus PP. Basilianorum. Romae. 1996. 508.o.; Malinics Meléttel Szolyván 1994. október 27-én készült interjú. Lemberg Egyháztörténeti Intézet Levéltára/tovább: LEIL/, II-1 Személyi ügyek fond, II-1-1-430. irat. szám. 7.o; Bendász Dániel azonban a letartóztatott baziliták között nem említi Mondik Antalt és Szidej Ivánt, helyettük feltünteti Králicki Metódot és Sepa Miklóst. Bendász István-Bendász Dániel. 2014. Helytállás és tanúságtétel. 228.o.

⁵⁵⁴ Malinics Meléttel Szolyván 1994. október 27-én készült interjú. 7.o

úgy viselkedtek, mint a munkásokkal. – írja a másik internált, Mereszij Bohdan bazilita – *Nem is éreztük, hogy le vagyunk tartóztatva. [...] és a budapesti börtönben is csak egy félórát töltöttünk, amíg az igazgatóra várakoztunk. „Ezek nem lesznek itt – mondta az igazgató [...] – elküldjük őket a jezsuitákhoz, hiszen „rokonok” [...] A jezsuiták kolostorában 12 napot töltöttünk.*”⁵⁵⁵ Ezt követően egy erdélyi kolostorba lettek átszállítva, ahonnan bő egy évi internálás után Sztojka püspök, illetve Angelo Rotta pápai nuncius közbenjárására, 1942 nyarán a kilenc bazilita visszatérhetett az ungvári kolostorba.⁵⁵⁶

A pozsonyi magyar konzul azonban még 1938 márciusában megvádolta Sztojka püspököt a baziliták aktivitásáért, mondván, hogy a püspök az érsekségre számítva „*túlzottan lojálisan viselkedik Prágával szemben és e miatt túri a baziliták tevékenységét.*”⁵⁵⁷ Egy hónappal később ismételt jelzi, hogy „*a legveszélyesebb a baziliták ukrán nemzeti propagandája, amely Sztojka püspök elnéző és határozatlan magatartása folytán mind nagyobb méreteket ölt és mindjobban mérgezi a görögkatholikus egyház belső életének atmoszféráját. E téren változás csak úgy volna remélhető, ha Sztojka püspök nyíltan színt vallana az orosz irányzat mellett, és megtisztítaná az egyházmegyei intézményeket az ukranizmus szellemétől.*”⁵⁵⁸ A konzul szerint ebben az ügyben az ungvári lengyel konzul is kívánatosnak tartaná, ha a magyar hercegprímás és Papp Antal érsek révén odahatnának Sztojka püspökre, „*hogy egy orosz irányzatú személynek huszti püspökké való kinevezése mellett foglaljon állást.*”⁵⁵⁹ 1938 tavaszán, Chira Sándor korábbi jelöltségével szemben, talán ezért került előtérbe Marina Gyula jelöltsége a tervezett huszti püspöki székbe.

A püspök azonban kiállt Chira kanonoka mellett is, mindenekelőtt megóvva a katonai közigazgatás által kilátásba helyezett méltatlan megaláztatástól, és nem engedte őt internálni. Mint ahogyan rektori felmentésével sem sietett, igyekezett salamoni döntést hozni. Majd csak a tanév befejeztével, 1939. július 14-én kelt rendelkezésével mentette fel Chira Sándort a rektori állásából, ugyanakkor nemcsak megtartotta minden egyéb korábbi tisztségében, szemináriumi tanári állásában, illetve az egyházmegyei cenzúra bizottság tagjaként, hanem kinevezte az egyházmegyei bíróság elnökévé.⁵⁶⁰ A megfontolt püspök tehát nemhogy nem

⁵⁵⁵ Юлій Мересій. За брамою монастиря. Ужгород. 1960. c.106-111. In: Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 228.o.

⁵⁵⁶ Munkácsi egyházmegyes körlevelek. V/1942. c.28.

⁵⁵⁷ Dekavich Gyula pozsonyi konzul Poszony, 1938. május 24-én báró Bakach-Besseney György követségi tanácsos úrhoz intézett bizalmas levele. MOL. K-64. 1938. 34.t. 77.cs. 329.

⁵⁵⁸ A pozsonyi konzul 1938.május 22-én Kánya Kálmán külügyminiszterhez intézett bizalmas levele. MOL.K-63. 1938. 7.cs.42.t. 154.o.

⁵⁵⁹ Dekavich Gyula pozsonyi konzul Poszony, 1938. május 24-én báró Bakach-Besseney György követségi tanácsos úrhoz intézett bizalmas levele. MOL. K-64. 1938. 34.t. 77.cs. 329.

⁵⁶⁰ Chira Sándor Kijev, 1949. március 19-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 52.

tartotta házi fogságban, ahogy az a fent említett belügyminiszteri jelentésben áll, hanem változatlanul igényt tartott a további szoros munkatársi kapcsolatra.

Chira Sándornak 15 évi szolgálat után el kellett hagynia ugyan szemináriumi lakhelyét is, kanonokként azonban beköltözhetett a Káptalan utcai kanonoki házak egyikébe. A 19. sz. alatti új otthonában „*volt egy nagy irodája az utca felől, az udvar felől konyha és nappali szoba*”, amelyek berendezése szemtanúk leírása szerint „*nagyon-nagyon egyszerű volt*”, e tekintetben tehát hasonlíthatott egykori szemináriumi rektori szobájához, azzal a különbséggel, hogy utóbbi egyetlen fényűzése mégis a „*nagyon nagy könyvtára*” lett.⁵⁶¹

A püspök és Chira kanonok munkatársi viszonyára meglepő módon éppen Kozma Miklós kormányzói biztos egyik levele derít fényt, dacára annak negatív, illetve ingerült hangvételére. Kozma ugyanis nemcsak kihangsúlyozza, hogy a püspök „*legújabb állandó tanácsadója az ukrán vonalon magát súlyosan kompromittált Chira kanonok* – hanem azt is tudni véli, hogy utóbbi – *a püspök korábbi legnagyobb ellensége. Amíg Chira magát püspökjelöltnek képzelte, – írja – mindent megtett, hogy püspökét Rómában lehetetlenné tegye.*”⁵⁶² A kormányzói biztos korábbi levelezéséből azonban az is egyértelműsíthető, hogy Kozma Miklós és Sztojka püspök viszonya sem volt feszültségmentes, ezért előbbi megállapításai is óvatosan kezelendők, hiszen így egyházi értesülései is inkább becsléseken, mint tényeken alapulhattak. Jellemző pl., ahogy a kormányzói biztos megkérdőjelezte Sztojka Sándor azon állítását, hogy püspöksége semmilyen jövedelemmel nem rendelkezik, hiteltelennek tartotta a püspök nunciushoz, a hercegprímáshoz, illetve a kultuszminiszterhez intézett segélykérő leveleit, ezért a püspökség bevételeinek ellenőrzését kérte.⁵⁶³ A válaszként Ungvárra kiküldött pápai kamarás azonban, aki tételesen megvizsgálta a püspökségi háztartás bevételi és kiadási költségeit, megállapította, hogy „*a püspökségnek, illetve a püspöki irodának semmilyen jövedelme nincs, mert az úgynevezett Adminisztratív alap és Püspöki iroda alap vagyona teljesen elértéktelenedett,*” és hogy a püspök „*havonta kereken 2.250 pengővel kevesebb jövedelmet élvez, mint amennyi a legszükségesebb kiadásaira szükséges*”.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Dankó Ilona tanárnővel Irhóc, 2013. június 23-án készült interjú. Mellékletek. 122

⁵⁶² Kozma Miklós kormányzó Ungvár, 1941. január 11-én gróf Teleki Pál miniszterelnökhöz intézett levele. MOL K-28.64.cs. 107.tétel -1941 - 7.o.

⁵⁶³ Uo. 5-6.o.

⁵⁶⁴ Pápai kamarás és miniszteri titkár [kiolvashatatlan aláírás] Ungvár, 1941. április dr. Hóman Bálint vallás és közoktatási miniszterhez intézett levele. MOL. K- K-28.64.cs. 107.tétel -1942-D-15971. 48-53.o.

Óvatosan kezelendő Kozma azon állítása is, hogy „*a püspök eléggé gyűlöli és utálja Marinát,*”⁵⁶⁵ ahogyan Pekár értesülése is arról, hogy még a magyar visszarendeződés előtti időben Chira Sándor szemináriumi rektor, miután értesült Marina Gyula vicerektor a „*magyarok javára folytatott titkos felderítő tevékenységéről*” utasította utóbbit, hogy azonnali hatállyal vigye ki rádióadóját a szeminárium épületéből. Mire utóbbi „*a püspök tudtán kívül átvitte berendezését a katedrális kriptájába, majd rejtett ellenkampányba fogott Chira S. kanonokkal szemben, hogy aláássa annak tekintélyét.*”⁵⁶⁶ Bár ezt Fenics is átveszi,⁵⁶⁷ ezen értesülést más korabeli forrás nem erősíti meg. Ugyanakkor Kozma Miklós megállapításával együtt mégis megerősödni látszik azon tétel, hogy a magas állami beosztásba került Marina Gyula feljelentést tett Chira Sándor ellen a kárpátaljai katonai közigazgatásnál, amivel elérte riválisa menesztését rektori állásából.

A forrásanyag szegénysége folytán a feljelentés ténye napjainkban már nem bizonyítható, azonban a paptársak korabeli szembenállása, ahogyan kései kibékülése is, igen. A tárgyalt események utáni négy évtizeddel később ugyanis, 1982 tavaszán az USA-beli Pennsylvaniai Perryopolisból, az 1944-ben elmenekült Marina Gyula részéről érkezett „*mea-culpas salutációjára*” Chira Sándor karagandai száműzetéséből azt írta, hogy „*[...] őszinte, hálás szívvel viszonznom nagy öröömre szolgál. Hiszen egy több évtizednyi értelmetlen confrontationknak vetsz vele véget! – Csak most, amikor mindkettőnk életnapja már az alkonyatához kanyarodik, látjuk tisztán, hogy ez a duellum csak embertársaink nemtetszését, s az Úr Jézus neheztelését váltotta ki s keserű epilógusa a 300 éves egyházmegyénk lehangolása lett.*”⁵⁶⁸ Marina megrendülten fogadta az akkor már titkos püspök, „*az igaz „báty” és testvér”*” válaszát, és a kibékülés hálás örömeivel fogadta meg, hogy kérni fogja „*még intenzívebben, hogy az előbbi életünkben elfecsérelt kegyelmi források e leveled szerint és után még bőségesebben ontsák felénk áldásos áradatukat.* – Záró sorai láttán azonban politikai szemlélet-különbségnél valóban komolyabb múltbeli vétség is feltételezhető – *Zárom soraim, de nyitva hagyom bánkódó szívem-lelkem, továbbra is a Gondviselésbe vetett buzgó kéréseim meghallgatását belesírva a múlttal együtt [...] s ahányszor áldásomra emeled kezedet... annyiszor csókolom azt bár későinek látszó, de annál mélyebben bánatos*

⁵⁶⁵ Kozma Miklós kormányzó Ungvár, 1941. január 11-én gróf Teleki Pál miniszterelnökhöz intézett levele. MOL K-28.64.cs. 107.tétel -1941. 8.o.

⁵⁶⁶ Пекар А. Греко-католицька церква під час мадярської окупації Закарпаття. 508.o.

⁵⁶⁷ Фенич В. Церковна політика угорського уряду та національно-політична заангажованість греко-католицького і православного духовенства Закарпаття (березень 1939-жовтень 1944pp.) In: Carpatica-Karpatika. Релігія і церква в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Ужгородський національний університет. Ужгород, 2002. с. 68.

⁵⁶⁸ Chira Sándor Karaganda, 1982. március 31-én Marina Gyulához intézett levele. Puskás-gyűjtemény.

szívvel.”⁵⁶⁹ Ettől kezdve, Chira Sándor élete utolsó évében és Marina Gyula többször váltott levelet kölcsönösen meleg, testvéri hangnemben.⁵⁷⁰

Visszatérve a szembenállás kezdetéhez, úgy tűnik, a minden politikai irányzat fölött álló püspökének Marina Gyula valóban okot szolgáltatott a neheztelésre. Ennek ellenére – amit Kozma Miklós értetlenkedve fogadott – Sztojka püspök mégis Marina Gyulára bízta „*a káptalan egyik legnagyobb vagyontárgyának, a konházai birtok kezelését.*”⁵⁷¹ A vérbeli politikus nyilván nehezen érthette a munkácsi egyházmegye ordinárius higgadtan mérlegelő, felelősségteljes főpásztori döntéseit.

Azt azonban Kozma nyilván jó néven vette – ha nem ő erőltette, ahogyan Fenics állítja⁵⁷² – hogy Angelo Rotta, pápai nuncius 1939. június 3-i megerősítésével,⁵⁷³ Sztojka püspök módosította, illetve kibővítette székeskáptalanát, kiosztva a hetedik, üresen álló kanonoki stallumot Marina Gyulának. Ezzel felállt az egyházmegye utolsó teljes hétagú káptalana: Ilniczky Sándor nagyprépost, Jankovics Sándor olvasó kanonok, Chira Sándor éneklő kanonok, Kossey Tódor (1885-1943) iskolakanonok, Kohutics Tódor (1881-1955) örkanonok, Choma Viktor (1891-1953) kancellárkanonok, illetve Marina Gyula mesterkanonok részvételével.⁵⁷⁴

Chira kanonok számára azonban az 1943-as év jelentett igazi mérföldkövet, hiszen Sztojka püspök felterjesztésére, 1943. február 1-én XII. Pius pápa (*1876 †1958, 1939-1958) prelátusai közé sorolta, illetve vele együtt kitüntette Romzsa Tódor (1911-1947) akkori szemináriumi spirituálist is, akit pápai káplánjai közé emelt.⁵⁷⁵ A kitüntetettek a háborús idők ellenére sem igen sejtették, mily kemény élet-halál harc elé állítja őket a mindössze másfél év múlva beköszöntő szovjet impériumváltás, illetve, hogy e magas kitüntetés mily fontos védő álcává válik majd Chira Sándor későbbi hanyattatott sorsában, egészen haláláig.

⁵⁶⁹ Marina Gyula Perryopolisból Chira Sándorhoz intézett, d.n. kelt levelei. Puskás-gyűjtemény.

⁵⁷⁰ Chira Sándor Karaganda, 1982. december 14-én, 1983.március 20-án Marina Gyulához intézett levelei, valamint Marina Gyula Perryopolisból [é.n.] kelt levelei. Puskás-gyűjtemény.

⁵⁷¹ Kozma Miklós kormányzó Ungvár, 1941. január 11-én gróf Teleki Pál miniszterelnökhöz intézett levele. MOL K-28.64.cs. 107.tétel -1941. 8o.

⁵⁷² Володимир Фенич. Церковна політика угорського уряду... 68.o.

⁵⁷³ A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye kormányzata 1939-ben. KTÁL. fond 151., opisz 18., od. zb. 1588, szt. 3.

⁵⁷⁴ Sztojka Sándor püspök értesítő levele. KTÁL. fond, 151., opisz 13., od. zb. 1511, szt. 161; Hóman Bálint Budapest, 1939. március 13-án Sztojka Sándor püspökhöz intézett levele. KTÁL. fond, 151., opisz 13., od. zb. 1511, szt. 156;

⁵⁷⁵ Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientale. Roma. Fondo: Mons. Chira. prot. 6039. Kivonat. Puskás-gyűjtemény; Визначаюче именованя двох зслуженихъ священниковъ Мункачевской Епархіѣ. «Недѣля» 11. апрѣля 1943 г. Русинський Дайджест 1939-1944. III/2. Кроника. Тексты з ужгородській новинки «Недѣля» 1941-1944гг. Ред. Михаил Капраль. Катедра українській и русинській філології. Ніредьгаза. 2011. с. 117.

Ahogy nem sejtették azt sem, hogy alig három hónap múlva az egyházmegye újra gyászba borul. Sztojka Sándor, a magyar felsőház tagja, a „szociális püspök”⁵⁷⁶ 1943. május 31-nek hajnalán, 52 évesen váratlanul elköltözött az élők sorából. Néhány nappal később, június 2-án a székeskáptalan titkos szavazással Ilniczky Sándor nagyprépostot választotta káptalani helynöknek.⁵⁷⁷

Chira Sándor pápai prelátus számára az 1943. év a magas rangú kitüntetés mellett duplán is gyászévnnek bizonyult: nagylelkű püspöke után ugyanis apját, Chira Kornélt is elveszítette, aki – 1926-1943 között Irhóc parókusaként, kerületi esperesként és szentszéki tanácsosként – 1943. december 26-án hunyt el, megadva magát a minden bizonnyal hosszú évek kemény megpróbáltatásai kiváltotta diabetesnek.⁵⁷⁸

Maradjunk azonban még az 1943. évnél. Az augusztus 20-a kapcsán a Kárpáti Híradó „A Szentistváni államszemlélet a ruszin nép lelkének tükrében” címszó alatt idézte az állam, illetve Kárpátalja vezető politikusaikat, illetve két egyházi vezető személy megnyilatkozását a szentistváni eszméről. Megszólaltatva többek között az akkor már két éve elhunyt Kozma Miklós (1884-1941) kormányzói biztost, Kállay Miklós miniszterelnököt (1887-1967), Tomcsányi Vilmos Pál, Kárpátalja harmadik kormányzói biztosát (1941-1944), illetve Ilniczky Sándor nagyprépostot, felsőházi tagot, Kárpátalja kormányzójának főtanácsadóját, és Chira Sándor prelátus kanonokot.

Egyedül utóbbi véleményét a lap nem hozta le egyenesben, hanem annak összefoglalását hozta, mondván, hogy a másfélórás interjú „nem egy politikus és nem egy világi ember megnyilatkozása” volt. A cikk fényében egy mélyhitű pap áll előttünk, aki „a mélyeséges katolicizmustól vezettetve és eltelve nézte és nézi ma is az eseményeket”. Aki „ízes és amellet tisztahangzású, klasszikusan magyar beszéd”-ét azzal magyarázza mosolygó arccal, hogy az egyrészt a budapesti egyetemen végzett tanulmányoknak tudható be, másrészt annak, hogy „a ruszinok nagyszerű nyelvérzékük, vagy inkább muzikalitásuk révén könnyen és tisztán tanulnak meg más nyelveket.” A felerősödött ruszin identitása a cikkben is nyomon követhető, illetve a ruszin nép iránti szeretete, aggodalma, népe felemeléséért való

⁵⁷⁶ 1931-1933-ban a kárpátaljai hegyvidéken a rossz termés, a munkanélküliség, pénztelenség miatt éheztek a ruszin családok. Emlékezetes maradt Sztojka püspök akkori „húsvéti akciója”, melynek során a jó szándékú embereknek címzett körlevét elküldte Csehszlovákia szerte, sőt külföldre, aminek eredményeként hatalmas, mintegy egy millió cseh korona összeg gyűlt össze, és így minden szegény ruszin Húsvétra háromszoros adag lisztet és szalonnát kapott. Ezen akción felül is a bajban segítő püspökként őrizte meg a népi emlékezet. Ilniczky Sándor káptalani vikárius Ungvár, 1943. július 30-án kelt körlevele, V/1943. 26.o. KTÁL. fond. 151., opisz. 23., od. zb., 33. szt. 2.

⁵⁷⁷ A munkácsi székeskáptalan Ungváron 1943. június 2-án kelt jegyzőkönyv. KTÁL. fond. 151., opisz. 21., od. zb., 949. szt. 3.

⁵⁷⁸ Bendász István kanonok katalógusa. 2876. s/sz. Bendász-gyűjtemény.

következetes, elkötelezett kiállása: „[...] a [Kárpátaljai] Tudományos Társaság⁵⁷⁹ hivatalosan is támogatott ruszin népnyelvű akciója mellett foglalt állást teljes és – fiatal kora óta jellemzően – *harcos határozottsággal*.” A korabeli újságíró végül arra a megállapításra jut, hogy: „*A spirituális és kulturális élet vonalán, főképpen pedig az ifjúság nevelése, lelki fejlesztése terén feltárt megállapításai, amelyek révén és útján a szentistváni gondolat élő valósággá elevenedhetik, a tisztánlátó és népével érző egyházi és tanítóférfiú komoly tanúságtételei voltak.*”⁵⁸⁰

Elgondolkodtató, hogy vajon a húszévi csehszlovák éra után, miközben a görög katolikus egyháznak és minden papjának is meg kellett találnia az új állami berendezkedés, illetve a vallási háború körülményei közötti saját helyét és kiállását, vajon Chira Sándor mit várt, illetve hogyan fogadhatta a magyar restaurációt. Ennek velejárója volt rektori lemondatása is, illetve az 1942-ig tartó rendőri megfigyelése is, amelyek nyilvánvalóan érzékenyen érintették, azonban titkos jegyzetét olvasva, úgy tűnik, személyes neheztelésnél többről lehetett szó.

A becslés szerint 1948. táján íródott egyháztörténeti jegyzetében megfogalmazását tekintve nem csak személyes csalódottságának ad hangot, amikor azt írja: „*A bécsi döntés után a magyarok ideiglenes uralma, amely a szovjet hadsereg bejöveteléig tartott, kiábrándította a katolikus társadalmat. – mindjárt hozzáfűzve e csalódottság magyarázatát is – A magyar kormány a pravoszláv egyházat kezdte favorizálni. Azzal szándékozott a jugoszláv kormánynak gazsulálni. A pravoszlávok számára szemináriumot nyitottak Budapesten, adminisztrátort állítottak.*”⁵⁸¹

Érdekes, hogy az objektivitásra törekvő Danilec, a kárpátaljai pravoszláv egyház történetét kutatva ennek épp az ellenkezőjét állítja, mondván, hogy a magyar kormány „*jobbára a görög katolikus egyházat favorizálta.*”⁵⁸²

Nézzük, mi húzódik meg Chira Sándor neheztelésének hátterében. Mindenekelőtt és minden bizonnyal az új ungvári görög katolikus szeminárium meghiúsult terve. Sztojka püspök ugyanis még a cseh kormánnyal folytatott tárgyalásokat a történelmi várépületek eladásáról, annak állami múzeummá alakításáról. Cserébe egy új, a modern

⁵⁷⁹ Teleki Pál miniszterelnök, Hóman Bálint, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Kozma Miklós, kormányzói biztos anyagi támogatásával Ungváron 1941. január 26-án létrejött a ruszin szellemi élet fejlődését szolgáló hivatott Kárpátaljai Tudományos Társaság, amelynek elnöke Hodinka Antal lett. Fedinec Csilla. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája. 368.o.

⁵⁸⁰ Tanulságos beszélgetés Chira Sándor prelátus kanonokkal. Kárpáti Híradó. XX. évf., 188 sz., 1943. augusztus 20. 4 o.

⁵⁸¹ Chira-jegyzet. 61-62.o. Mellékletek. 41.o.

⁵⁸² Юрій Данилець. id.m. 177.o.

követelményeknek megfelelő szeminárium épült volna. A cseh kormány pozitívan fogadta a tervet, ám a magyar restauráció körülményei között már csak a régi szeminárium javítása kerülhetett szóba.⁵⁸³ Tizenöt évi tanári, illetve öt évi rektori munkásság után Chira Sándort nyilvánvalóan mélyen érinthette a szeminárium helyzete, különösképpen annak fényében, hogy a magyar kormány – az akkor már riválissá vált – görög keleti egyház javára döntött egy új szeminárium felállításának kérdésében.

Hogy mi volt a magyar kormányzat valós indítéka a görög keleti szeminárium megalapításával, az dr. Hóman Bálint (1885-1959) vallás és közoktatási miniszternek az 1941. évi minisztertanács ülés elé beterjesztett javaslatából derül ki. A miniszter feltárja, hogy az elmúlt 20 évben a magyar görög keleti lelkészek, hazai görög keleti szeminárium hiányában, Jugoszláviában és Romániában végezték tanulmányaikat, aminek eredményeként *„egyrészt értelmi és valláserkölcsei szempontból messze elmaradnak a hazai más felekezetek lelkészeitől, másrészt államhűség szempontjából jobbára megbízhatatlanok lettek, sőt egyes esetekben, mint veszélyes nemzetiségi agitátorok tértek vissza. A román és szerb egyházi hatóságok nem csak ösztöndíjakkal csábították a gör. kel. lelkészi pályára a magyarországi gör. kel. vallású ifjakat, hanem több esetben a tanulmányok folytatásának ideje alatt szüleiket is segítették. Így nem egy esetben sikerült színmagyar ifjakat a magyarság ellenségévé nevelni.”*⁵⁸⁴

Chira Sándor azonban nyilvánvalóan nem államférfiként, hanem saját egyháza kormányzati tagjaként értékelt a korabeli helyzetet. Mint ahogyan azt is, hogy *„a pravoszláv papság in corpora megjelent a kormány előtt a magyarok iránti lojalitás kifejezéseként”*.⁵⁸⁵ Neheztelése azonban érthetővé válik annak fényében, hogy történelmi jegyzete megírásakor már ismert tény volt, hogy nem sokkal a szovjet megszállást követően a kárpátaljai pravoszláv egyház küldöttsége máris homlokegyenest más irányba, Moszkvába utazott, a sztálini vezetés előtti hasonló hajbókolásra.⁵⁸⁶

⁵⁸³ Pniczky Sándor káptalani vikárius Ungvár, 1943. július 30-án kelt körlevele, V/1943. 26.o. KTÁL. fond. 151., opisz. 23., od. zb., 33. szt. 3.

⁵⁸⁴ Hóman Bálint Budapest, 1941. június 28-án leveldi Kozma Miklóshoz intézett levele. KTÁL. fond. 151., opisz. 18., od. zb., 2299. szt. 7.

⁵⁸⁵ Chira-jegyzet, 62.o. Mellékletek. 41.o.

⁵⁸⁶ 1944. december 7-én kárpátaljai pravoszláv küldöttség utazott Moszkvába, hogy átadják Sztálinnak a Munkácson 1944. november 18-i pravoszláv gyűlés záró levelét, amelyet 23, többnyire Kárpátalja hegyvidékén szolgáló pravoszláv pap írt alá, kérelmezve a Munkácsi-Eperjesi pravoszláv egyházközség átadását a Moszkvai pátriárka joghatósága alá, valamint „a templomok, egyházi telkek és ingatlanok elvételét a Kárpátontúli Ukrajna görög katolikus (unitus) egyháztól.” *Пребывание в Москве делегации Православной Церкви Закарпатской Украины. Журнал Московской Патриархии. 1945. №1.с. 5-6; In: Володимир Фенич. «Чужі» серед своїх, «свої» серед чужих. Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після «возз'єднання» Закарпаття з Радянською владою. Ужгород. Мукачівська греко-католицька єпархія. 2007.с.11.*

Amit azonban a magyar korszakban leginkább érzékenyen fogadhatott, hogy a „budapesti rádió majdnem egy héten át Kabalyuk és hasonlók iránti dicshimnuszoktól volt hangos” – miközben – *A magyar görög katolikus papság közül egyet a magyar csendőrök öltek meg. A templom oltárától hurcolták el (Kupár)*.⁵⁸⁷

Kupár Károlyt, a Máramaros megyei szentmihálykörtvélyesi templom oltárától 1939. március 19-én elhurcolt papot Sztojka püspök is körlevél⁵⁸⁸ útján kerestette, és az ügyével a magyar külügy is foglalkozott.⁵⁸⁹ Szintén kerestette, de a levéltári forrásokban a miniszteri „Mi lett vele?” feljegyzésre, úgy tűnik, soha nem érkezett válasz, a kérdés nyitott maradt. Bendász István kanonok azonban, egyházmegyéje történetének elkötelezett kutatója, és ezen események kortársaként is, annyit megtudott, hogy ukranofil paptársát a helyi szabadcsapatosok a magyar hadsereg bevonulása előtt két nappal hurcolták el temploma oltárától, majd a Kvaszi (Tiszaborkút, Máramaros) melletti erdőben megölték, többedmagával, ukrán nacionalista polgári személyekkel együtt.⁵⁹⁰

A korabeli katonai közigazgatás túlkapásai ismeretében azonban érthető Chira Sándor gyanúja, melynek értelmében e gyilkosságot a magyar csendőrség számlájára írta. Egyháztörténeti jegyzetét nyilvánvaló nehezteléssel folytatja tovább: „*sok bazilita szerzetest is internáltak. A világi papságból 17 esetében bosszulták meg szlávságukat.*” – írja jól érzékelhető papi és emberi szolidaritással. Illetve – amiről nem ír ugyan, de 1948-ban már folytatásában is mindenképp ismert volt – az 1944 tavaszán bekövetkezett zsidó gettósításnak, majd a halálos kimenetelű deportálásoknak ungvári lakosként mindenképpen szemtanúja kellett legyen. Ez mind együtt, érthető módon, szembe állította a korabeli magyar hatósági intézkedésekkel – és ezzel, mint kiderül, nem volt egyedül: „*Ezért a püspök és a papság, kevés kivétellel – igaz, zárójelben kihangsúlyozza, hogy (a püspök kifejezett tiltása ellenére!) – meg volt győződve a rezsim ideiglenességéről.*”⁵⁹¹

4. Az áthidaló megoldás, felkészülés az elkerülhetetlenre

Sztojka püspök halálával a munkácsi püspöki szék betöltésének kérdése 1943-ban halasztásra volt ítélt. A Szentszék nyilván foglalkozott a kérdéssel, és fontolóra vette Chira Sándor, mint a korábbi püspökválasztás alkalmával már ismert jelölt esélyességét is, mivel

⁵⁸⁷ Chira-jegyzet. 62.o. Mellékletek.41.o.

⁵⁸⁸ Sztojka Sándor 1939. május 2-án kelt körlevele.

⁵⁸⁹ A magyar külügyminisztériumba 1939. nov. 25-én befutott jelentés. MOL. K-63.70.cs.7/7..tétel. 12-13.o.

⁵⁹⁰ Bendász Dániellel Nagyszőlős, 2014. december 21-én készült interjú.

⁵⁹¹ Chira-jegyzet. 61-62.o. Mellékletek. 41.o.

1943 novemberében bekérte Angelo Rotta budapesti nuncius által a „Chira-információt”.⁵⁹² Többet azonban arról, hogy milyen értékelés fogalmazódott meg Chira Sándor jelöltségével kapcsolatban – az erre a korszakra vonatkozó vatikáni levéltári anyagok ismeretének hiányában – nem tudni. A többi, akkor számba jöhető jelöltek esetében azonban köztudott, miért nem voltak alkalmasak az „igen kényes és nehéz püspökség betöltésére”: Papp Antal érsek 76 éves kora miatt, Illiczky Sándor káptalani vikárius pedig állami megbízatásánál, kormányzósági főtanácsadói funkciójánál fogva.

Ahogy az is bizonyos, hogy a római Szentszék alapos megfontolás után végül úgy döntött, hogy új püspök kinevezésével egyelőre nem tölti be a munkácsi görög katolikus püspökséget, hanem áthidaló megoldásként 1944. január 1-vel kinevezte Dudás Miklós (*1902 †1972, 1939-1972) hajdúdorogi püspököt a munkácsi egyházmegye apostoli adminisztrátorává, majd még ugyanezen év szeptemberében segédpüspökévé Romzsa Tódort nevezte ki.⁵⁹³

Illiczky Sándor így 1944. február 12-ig tejesítette káptalani vikáriusi feladatkörét,⁵⁹⁴ miután átengedte az egyházmegye kormányzását az akkor 42 éves, húszévi szerzetesi és ötévi püspöki tapasztalattal rendelkező Dudás Miklósnak, akire immár két egyházmegye irányítása hárult.

A munkácsi egyházmegyének ekkor 32 esperesei kerületében, 280 parókiáján és 178 fiókegyházában 346 pap⁵⁹⁵ működött, akiket Dudás püspöknek fel kellett készítenie a szovjet megszállásra, és ehhez nyilvánvalóan megkapta a Szentszéktől a szükséges direktívákat. Megvalósításuk néhány részlete a Chira-peranyagban is szerepel. Dudás püspök 1944 szeptemberében három, általa kialakított körzetben, Ungváron, Munkácson és Huszton tanácskozássra gyűjtötte egybe a papságot, ahol felvázolta azon irányvonalakat, amelyeket az egyházmegyei papságnak követnie kellett az egyház megőrzéséért és működéséért vívott harcban. Azzal a kommunista hatalommal szemben, amelyet XI. Pius pápa 1937-ben megjelentetett enciklikájában úgy jellemezett, mint aminek „*magja rossz*”, és „*semmiféle téren nem szabad vele közreműködni*.”⁵⁹⁶

⁵⁹² Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientali. prot. 275/43. In: Puskás-gyűjtemény.

⁵⁹³ Gennaro Verolino a pápai nunciatura uditoreje Budapest, 1944. január 3-i közlésének feljegyzése a magyar külügyminisztérium számára. MOL. K-28. 64. cs. 107. tétel. 1942.D. 3.o; Panyakó Sándor, Romzsa püspök titkárának emlékirata Pekár Atanáz, Róma, 1949-ben készült fordításában. Puskás-gyűjtemény. 1.o.

⁵⁹⁴ A Munkácsi Egyházmegye körlevele, 1944. I.sz. 1.o.

⁵⁹⁵ Бендас Даниїл. Діяльність греко-католицьких священників Закарпаття під час репресії церкви радянською владою. In: Важливі віхи в історії Мекачівської греко-католицької єпархії. Доповіді наукового семінару, присвяченого 250-річчю заснування духовної семінарії. Ужгород, 1998. с. 68.

⁵⁹⁶ XI.Pius pápa Divini Redemptoris apostoli körlevele a kommunizmus ellen. Szent István Társulat.Bp.1937.40.

Az ungvári tanácskozáson, a szeminárium épületében összegyűlt 15-20 főnyi, Ungvár környéki egyházmegyes papsággal együtt a káptalan részéről Chira Sándor, Choma Viktor is jelen voltak.⁵⁹⁷ Mindhárom tanácskozási helyszínen Dudás püspök szigorú intézkedéseket adott a papságnak: „*maradjanak a helyeiken, és folytassák az egyházi szolgálatot bármilyen körülmények között is.*”⁵⁹⁸ Azt azonban Chira Sándor már nem árulta el a KGB-nek, hogy a helyben maradásra, illetve a végsőig való kitartásra az apostoli adminisztrátor meg is eskette paptársait, ahogyan ez kiderül Puskás László papkutató jóvoltából.⁵⁹⁹

Dudás Miklós ismertette XII. Piusz pápának a várható egyházüldözés körülményeire vonatkozó ún. 44-es fakultását, avagy pápai rendelkezését, amelyet részben Chira kanonok is megemlít kihallgatásakor,⁶⁰⁰ de amely pápai dokumentumról Puskás kihangsúlyozza, hogy annak teljes szövege máig ismeretlen.⁶⁰¹ A lényege azonban tudott. E rendkívüli jogosítványok szükséghelyzetben engedélyezték, hogy a papok a templomokon kívül is, iskola, vagy lakóház helyiségeiben, sőt akár erdőn-mezőn, misekellékek nélkül is misézhetnek, és akár rövidített szertartásokat is tarthatnak.⁶⁰² Ezt a pápai rendelkezést követték később a bebörtönzött papok, amikor lágeri körülmények között miséztek, a misebort mazsolából és vízből erjesztették, illetve egyszerű kenyeret használtak.⁶⁰³

Ugyanez a pápai dekrétum hatalmazta fel az ordináló püspököket arra, hogy akadályoztatásuk esetén, elhurcolásuk, fogságuk, száműzetésük, illetve haláluk reális veszélyének felmerülésekor – a Szentszék külön engedélye nélkül – válasszanak ki méltó utódokat, azaz titokban szenteljenek fel püspökké olyan papokat, akik szükség esetén, a püspök által meghatározott rendben átveszik az egyházmegye irányítását.⁶⁰⁴

Dudás püspök saját akadályoztatása – bebörtönzése, halála, országhatárok módosítása – esetére is felkészülve három általános helynököt nevezett ki, köztük Chira Sándor kanonokot, Murányi Miklós püspöki irodaigazgatót, illetve Punykó Sándor szentszéki

⁵⁹⁷ Chira Sándor Kijev, 1949. április 4-én kelt vallomása. KTÁL. fond 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 59.o. Mellékletek. 62.o.

⁵⁹⁸ Uo. szt. 58-61.o.

⁵⁹⁹ Medve Mihály dolhai parókus egyike volt azoknak, aki az 1944 augusztusában Huszton összehívott papi gyűlésen letette az esküt, hogy helyét el nem hagyja. Puskás László. Romzsa Tódor élete és halála. 94.o.

⁶⁰⁰ Chira Sándor Kijev, 1949. április 4-én kelt vallomása. KTÁL. fond 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 60.o.

⁶⁰¹ Puskás László. Ilyeneké Isten országa. Isten szolgája Orosz Péter (1917-1953) titokban felszentelt püspök élete és vártanúsága. Don Bosco Kiadó. Bp. 2010. 51.o.

⁶⁰² Chira Sándor Kijev, 1949. április 4-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 60.o.; Melléklet. 63.o. Puskás László. Ilyeneké Isten országa. 51.o.

⁶⁰³ Puskás László. Ilyeneké Isten országa. 51.o.

⁶⁰⁴ Jozeph Werth püspökkel Novoszibirszk, 2013. július 12-én készült interjúból; Puskás László. Ilyeneké az Isten országa. 52.o.

jegyzőt, püspöki titkárt, akik egymást követték volna az előző helynök ellehetetlenülése esetében,⁶⁰⁵ – közli Puskás László, de az időpont ismeretlen marad.

Annai azonban kiderül, hogy 1944. augusztus 6-án a budapesti nuncius – nyilvánvalóan a hadi események rohamos előrehaladtával és a frontvonal közeledtével – jelezte a Szentszék Államtitkársága felé, hogy a szovjet betörés veszélyére való tekintettel indokoltnak tartaná, ha az apostoli nunciatura felhatalmazást kapna, szükség esetén, Chira Alexander püspökké szentelésére.⁶⁰⁶

Egy hónappal később azonban, 1944. szeptember 6-án Dudás Miklós „ismételten” jelzi a Rendkívüli Egyházi Ügyek kongregációja felé, hogy „inkább Romzsát akarná, és nem Chirát”.⁶⁰⁷ A két levél tartalmának e rövid, tömör kivonata alapján talán arra az óvatos következtetésre lehet jutni, hogy a vészterhes időkben, míg a budapesti nuncius Chira Sándor jelöltsége mellett foglalt állást, addig Dudás püspök a fiatal Romzsa Tódor, szemináriumi spirituális mellett döntött. Pekár, aki jól ismerte a római levéltárak anyagát, azt írja, a Szentszék már 1944. szeptember 8-án Romzsa Tódort jelölte ki Dudás Miklós segédpüspökeként⁶⁰⁸

Ungváron érthetően nagy meglepetésként hatott, amikor Róma döntése a 33 éves Romzsa Tódorra, a Római Germanikum és a Pápai Gergely Egyetem kitűnő eredményű 1937. évi végzettjére, a Russzikum Keleti Katolikus Intézet neveltjére esett, akinek minden vágya az volt, hogy oroszországi misszionáriusként szolgálhasson.⁶⁰⁹ „*Nem tűnt ki semmivel a professzorok közül, és nem tudni, milyen oknál fogva esett rá a Vatikán választása, mert az egész egyházmegyes papság arra számított, hogy Chira Sándor lesz a püspök*” – hangzik egy szemináriumi teológus korabeli vallomása.⁶¹⁰

Kortárs egyházmegyes papkutatók azonban egyhangúan vallják, hogy az apostoli Szentszék legfiatalabb jelöltre eső választása, bár váratlan, mégis bölcs döntés volt, mind az adott politikai helyzetben, mind a várható hatalmi változások szempontjából. Hiszen mélyreható lelki-szellemi római képesítése, a szovjet viszonyok ismerete, orosz nyelvtudása mellett Romzsa Tódor politikailag semleges maradt.⁶¹¹

⁶⁰⁵ Puskás László. Ilyeneké Isten országa. 58.o.; Юрій Косей. Творці Мукачівської єпархії. c. 407.

⁶⁰⁶ Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientali. prot. 275/44. Kivonat. In: Puskás-gyűjtemény.

⁶⁰⁷ Uo. prot. 5625/44. Kivonat. In: Puskás-gyűjtemény.

⁶⁰⁸ Пекар А. Греко-католицька церква під час мадярської окупації Закарпаття . 520.o.

⁶⁰⁹ Puskás László. Megalkuvás nélkül. Boldog Romzsa Tódor élete és vértanúhalála. Barnaföldi Gábor Archivum. 2005. 24.o.

⁶¹⁰ Mikula Mihály Alexandrovics a KGB Ungvár, 1946. szeptember 20-án felvett jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 117.

⁶¹¹ Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel 2014. 353.o.; Puskás László. Romzsa Tódor élete és halála. 95.o.

Appiai címzetes püspökké szentelésére mindössze egy hónappal a szovjet betörés és megszállás előtt, 1944. szeptember 24-én az ungvári székesegyházban került sor, dr. Dudás Miklós hajdúdorogi görög katolikus megyés püspök, a munkácsi egyházmegye apostoli adminisztrátora által, Scheffler János szatmári és Madarász István kassai római katolikus püspökök segédletével.⁶¹² Négy nappal később, szeptember 28-án Romzsa Tódor, immár a munkácsi görög katolikus egyházmegye segédpüspökeként, épp az ungvári székesegyház búcsúünnepén, Szent Kereszt Felmagasztalása napján mutatta be első nyilvános Szent Liturgiáját, mely egybeesés mintegy előrevetítette saját püspöki kereszthordozását, illetve vértanúságát. Jelmondata megválasztásából is kitűnik, hol kereste a kapaszkodót, illetve miben találta meg az erőt, a közeledő veszély várakozásában: „Szeretlek téged, Uram, én erősségem, az Úr az én erősségem és oltalmam.”⁶¹³

Az újdonsült püspököknek római tanulmányai ideje alatt bőven volt alkalma értesüléseket szerezni az ateista szovjethatalom korábbi, az oroszországi pravoszláv egyházzal szembeni egyházüldözési gyakorlatáról. Ezért már a szovjet bevonulás előtt tisztában volt a szovjethatalom várható stílusgyakorlatával, illetve azzal, hogy fel kell készülni az üldözésre, sőt, akár a mártíriumra is. „*És mi baj érhet, ha megölnék* – írja még egy 1939-ben kelt levelében – *Krisztusért meghalni annyi, mint örökké élni.*”⁶¹⁴ Ezen utóbbi gondolat meggyökeresedhetett benne, mert utolsó prédikációjában Krisztus király napján is – a drámai, őt és kíséretét ért támadás előtt pár órával – ezzel biztatta híveit.⁶¹⁵ Élete maradék három évében tehát bizonyosan nem magát, hanem egyházmegyéje fennmaradását féltette, azt munkálta. A szovjet bevonuláskor Kárpátaljára, 1944. október 27-én Tódor püspök nyilván ezért választotta vikáriusává a 14 évvel idősebb Chira kanonokot,⁶¹⁶ szemináriumi kollégáját, akinek tapasztalatára számított, és aki éleslátása és kiváló diplomáciai érzéke révén valóban a püspök értékes tanácsadójává, egyben igazi harcos társává vált a sztálinista államhatalom támadásaival szemben.

⁶¹² Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel 2014. 353.o.; Puskás László. Romzsa Tódor élete és halála. 95.o.

⁶¹³ A 18. zsoltár mondatát a keleti bizánci Egyházak papjai Aranyszájú Szent János Liturgiájában a Hitvallás előtt mondják halkán, miközben az oltárt és az esetleg koncelebráló papokat a béke-csókával illetik. Puskás László. Romzsa Tódor élete és halála. 97.o.

⁶¹⁴ Puskás László. Romzsa Tódor felszentelt vértanú. A Józsefvárosi és Fővárosi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. Bp. 2008. 3.o.

⁶¹⁵ Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim leszek”. Dr. Molnár István fordítása. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2003. 35.o.

⁶¹⁶ Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 74.o.; Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim leszek”. 47.o.

IV. Szovjet impérium- és rendszerváltás. A mártírium kezdete

1. A szovjethatalmi egyházpolitika szorításában

A szovjet hadsereg közeledtekor a munkácsi görög katolikus egyházmegyes papság hű maradt a Dudás Miklós püspök előtt letett eskühez, és hat pap kivételével⁶¹⁷ – akik részben a püspök engedélyével távoztak az országból –, nem hagyta el kijelölt helyét. Az egyházmegye 447 templomában szolgáló 346 papjának ekkor 461.555 híve,⁶¹⁸ ebből 28 ezer magyar, 16 ezer román, 3 ezer szlovák, és a többi, a többség ruszin nemzetiségű volt.⁶¹⁹ Az egyházmegyei szeminárium, melynek az 1939. tanév végi, Chira Sándor – még rektori minőségében készült – kimutatása értelmében 51 papnövendéke volt,⁶²⁰ 1944 májusában már 90 hallgatóját⁶²¹ küldte haza nyári vakációra. A két világháború alatt az egyházmegyes intézményrendszer is tovább bővült, vagy megújult,⁶²² virágzott a Mária Kongregáció, mely az ifjúságot fogta össze, a Rózsafüzér Társulat és a Szent Jozafát Missziós Társaság, melyet a baziliták és redemptoristák vezettek.⁶²³ A bazilita rend kárpátaljai ága ekkor már öt férfi monostorral, illetve három női zárdával rendelkezett, ahol Pekár szerint 35 szerzetes és 50 nővér működött,⁶²⁴ míg az 1946 augusztusában a kárpátaljai Népi Tanács által begyűjtött adatok szerint a rendnek 53 férfiszerzetese, illetve csak az ungvári női kolostorban 35 nővére volt.⁶²⁵

⁶¹⁷ Dr. Böör György, Király István, dr. Német Sándor, Medvigy Ágoston, dr. Marina Gyula és Petrassevics Nikefor akik közül az utóbbi kettő Romzsa Tódor püspök engedélyével távozott, sőt utóbbit egyenesen haza küldte, mondván: „Menjen haza, Nikefor, legalább néhányan talán túlélnek a borzalmakat, amelyek ránk szakadnak.” Bendász István. Öt év a szögesdrót mögött. Ungvár. Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó. 2012. 42.o.

⁶¹⁸ Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim lesztek”. 5.o.; Бендас Даниїл. Діяльність греко-католицьких священників Закарпаття під час репресії церкви радянською владою. с. 68.

⁶¹⁹ Ortutai Elemér dr. A kárpátaljai görög katolikus egyházról. Hatodik Síp. II. évf. 1990. június. 2.sz.; Romzsa Tódor püspök 1946. augusztus 12-én a területi végrehajtó bizottságnak beküldött jelentéséből. KTÁL. fond. P.1490. opisz 1, od. zb., 3. szt. 14.

⁶²⁰ Chira Sándor Ungvár, 1939. június 22-én készült kimutatása. KTÁL. fond. 151. opisz 18, od. zb., 1679. szt. 2.

⁶²¹ Csépes Bazillal Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. LEIL, П-1 Személyi ügyek fond, П-1-1-528. 3 irat. szám. 3.o.

⁶²² A már meglévő és 1875-ben, illetve 1883-ban alapított ungvári Konviktus és Alumneum fiúkollégiumok mellett Sztojka püspök, Popovics Demeter, gimnáziumi igazgató segítségével, 1933-ban Huszton is fiú kollégiumot nyitott. A kántortanítók leányai számára Ungváron 1906-ban megnyílt Szent Erzsébet leány kollégium mellett, ahol az árvák ingyen elhelyezést kaptak, az Ungvár melletti Minajban 1925-ben Gebé püspök és Amerikából Takács jóvoltából, 1937-ben pedig Huszton, Volosin Ágoston adakozásából nyitottak meg árvaházakat. Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.ІІ. с. 294-301.o.

⁶²³ Chira Sándor Kijev, 1949. február 28-án kelt vallomása. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. od.zb. 48.o.

⁶²⁴ Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim lesztek”. 5.o.

⁶²⁵ A munkácsi csernek-hegyi kolostorban 35 fő, a boronyaiban 4, a miszticeiben 5, a kisbereznaiban 6, illetve az ungváriiban 3 szerzetes. Lintur P. vallásügyi felelős az ukrainai Minisztertanács mellett működő Vallásügyi

A Nagy Szent Bazil rendi nővérek zömében az egyházmegyei ungvári és huszti árvaházakban szolgáltak. Emellett rájuk voltak bízva az állami öregotthonok is, sőt a háború alatt a kórházi nővéri szolgálat, a hadi sebesültek ápolása, – jegyzi le az események kortársa, Chira Sándor.⁶²⁶

1944. augusztus 5-től a papnevelő intézet épületét még a német katonaság foglalta le,⁶²⁷ alig két hónappal később nemcsak a történelmi vár, hanem egész Kárpátalja visszafordíthatatlanul gazdát cserélt. 1944. október 27-én a szovjet hadsereg elfoglalta Ungvárt, majd egy nappal később egész Kárpátalját. A soron következő események azonban nem voltak spontán történések, hanem a Kreml közép-európai stratégiai tervének részét képezték. Annak célja a szovjet határok kitágítása a kárpátaljai terület révén, felhasználva annak ruszin lakosságát.

Az „újraegyesülés” forgatókönyve főszerkesztőjének, Lev Mehlisz,⁶²⁸ katonai képesítés nélküli vezérezredes mappájában már jóval korábban ott lapult ama ominózus kiáltvány orosz nyelvű gépírási szövege, amelyet, miután Kijevben lefordították ukránra, Munkácsra vitték, a kárpátaljai ruszin népgyűlés „spontán előkészítése” gyanánt.⁶²⁹ Így lett előre koreografálva a területi kommunista párt Munkácson, 1944. november 19-én megtartott, alakuló konferenciája. Ahogyan az „újraegyesülési” kiáltvány elfogadása is az egy héttel később, november 25-26-án, az NKVD⁶³⁰ által ellenőrzött Népi Tanács kongresszuson,⁶³¹ de melynek határozata jogilag éppen ezért nem tekinthető érvényesnek.

hivatal vezetőjének, Hodcsenkónak Ungvár, 1946. augusztus 5-én kelt jelentése. KTÁL. fond. P.1490. opisz 1, od. zb., 7. szt. 1-3.

⁶²⁶ Chira-jegyzet. 38.o. Mellékletek 34.o.

⁶²⁷ Suba Viktor, szeminárium vicerektor Ungvár, 1944. augusztus 17-én az egyházmegyei főhatósághoz intézett levele. KTÁL. fond. 151. opisz 24, od. zb., 845. szt. 64.

⁶²⁸ Mehlisz Lev Zaharovics (1889 – 1953) – A 6. osztályos zsidó kereskedelmi iskola befejezése után 18 évesen belépett a Po'alei Zion szocialista cionista pártba. 1911-1917 között az orosz cári hadseregben szolgált, majd 1918-ban belépett a bolsevik pártba. 1921-ben Sztálin látókörébe kerül, és nemsokára a diktátor személyi titkára lett. 1937-ben már a SZU védelmi biztosának helyettese, és a Vörös Hadsereg politikai főcsoportfőnöke. A 4. Ukrán Front felállításakor, 1944. augusztus 6-án vezérezredessé nevezték ki, aki nagy igyekezettel és kegyetlenséggel valósította meg a kárpátaljai földek megszerzési akcióját. Szlivka Iván Konstantin. nm. 243.o.

⁶²⁹ Pop Iván. Организаторы и статисты. In: Ruszinok a második világháború utolsó évében. 259.o.

⁶³⁰ A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága (NKVD) 1934. július 10-én alakult, majd 1941. február 3-án két részre szakadt: egyik része maradt a Belügyi Népbiztosság, a másikkól pedig létrejött az Állambiztonsági Népbiztosság (NKGB). A két testület 1941. július 20-án NKVD néven ismét egyesült, majd 1943 áprilisában a SZU Belügyi Népbiztosságából ismét kivált az NKGB, és a Különleges Osztályok Igazgatóságát ugyancsak leválasztották, és átalakítva, létrehozták az Állambiztonsági Népbiztosság alatt működő Kémelhárítási Igazgatóságot, a SZMERZS-et. Vaszilij Mitrohin é.n. KGB-lexikon. A szovjet titkos szolgálat kézikönyve. Alexandra kiadó. Pécs. 369.

⁶³¹ Pop Iván. Организаторы и статисты. 242.o.

Ettől kezdve Kárpátalja beolvasztásának gyakorlati megvalósítása a hajdani kéményseprőből a kárpátaljai pártbizottság első titkárává emelkedett, NKVD-ügynök, Iván Turjanica⁶³² feladata lett, illetve, közvetve, az erre utasított pravoszláv egyházé.

A sztálini stratégia egyik kiemelt politikai célkitűzése volt az európai orientációjú görög katolikus egyház elleni harc, illetve annak beolvasztása az orosz ortodox egyházba. Utóbbival szemben az 1940-es évek elején a sztálini vezetés viszonyulása homlokegyenest megváltozott. Az egyháznak új, propaganda szerepet szánva, az államhatalom visszaállította a Moszkvai Patriárkátust, 1943 szeptemberében pedig létrehozta a Pravoszláv Egyházügyi Tanácsot, Georgij Kárpov, nemzetbiztonsági ezredessel az élén.⁶³³ A pravoszláv egyház vállalta az együttműködést az állammal, ennek fejében, a hosszú évek egyházüldözése után 1943. szeptember 8-án az oroszországi pravoszláv egyház 19 vezetője – melynek többségét így engedték ki a börtönökből, deportálási helyekről – újra pátriárkát választhatott.⁶³⁴

Egy évvel később, 1944 őszén a kárpátaljai pravoszláv egyház – melynek adminisztrátora, Szabó Teofán 1944. február 21-i körlevelében még arra szólította fel papjait és szerzeteseit, hogy „minden tekintetben legyenek hűek a pravoszláv egyházhoz és a magyar hazához”⁶³⁵ – az újabb impériumváltással mindjárt sietett a szovjethatalom iránti lojalitását kifejezni. A pravoszláv papság nemcsak részt vett az 1944. nov. 25-26-i kongresszus előkészületeiben, illetve aláírta a Szovjet Ukrajnával való „újraegyesülési” proklamációt, hanem a november 18-án Huszton összehívott gyűlésen döntött arról, hogy a szerb egyház engedélyét kérve a Munkács-Eperjesi Pravoszláv Egyházmegye csatlakozik az orosz pravoszláv egyházhoz, amelyről levelet intézett Sztálinhoz.⁶³⁶ A 23 pravoszláv pap aláírásával kelt levelet 1944. december 7-13 között a kárpátaljai pravoszláv küldöttség vitte

⁶³² Turjanica Iván Ivanovics (1901-1955) 1917-ben még az osztrák-magyar hadseregben szolgál, 1919-ben a kommunista kommün résztvevője, 1921-1925-ben kéményseprő Budapesten, 1925-ben Munkácson, munkásként belép a kommunista pártba. 1930-1933-ban Harkovban újságírói főiskolán pártfunkcionárius kiképzést kap. Hazatérve az ún. „Vörös szakszervezet” titkáráként működik, majd 1939-ben a SZU-ba emigrál. 1942-ben felvételét kéri a csehszlovák Szvoboda-hadtestbe. 1944 októberében a csehszlovák adminisztráció tagjaként jelenik meg Kárpátalján, illetve az NKVD – Turef fedőnevű – ügynökeként. Így kerül a kárpátaljai kommunista párt élére. 1944. november 11-én „megválasztják” a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsának elnökévé, majd „érdemeiért” a területi kommunista párt első titkárává, azt követően az Ukrajnai Kommunista Párt KB tagja, illetve a szovjet Legfelsőbb Tanács küldötte lesz. 1948-ban leváltják pártfunkciójáról, de megmarad a Népi Tanács elnökének. Иван Поп. Энциклопедия.363.o; Поп Iván. Организаторы и статисты. 255.o.

⁶³³ Чумаченко Т.А. 2003. Совет по делам православной церкви при СНК(СМ) в 1943-1947гг. Особенности формирования и деятельности аппарата. In: Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958. Под ред. Мурашко Г.П. и Одинцов М.И. Москва. с. 308-311; Діяльність греко-католицьких священників Закарпаття під час репресії радянською владою. 49.o.

⁶³⁴ 1943-ban Sztarogrodskij Szergejt, majd halála után, 1945-ben Szimanzki Alekszej pátriárkát választották az oroszországi pravoszláv egyház élére. Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.І. с. 149.o.

⁶³⁵ Данилець Ю. id.m. с. 188.

⁶³⁶ Уо. с. 189-191.

Moszkvába,⁶³⁷ – mégpedig L. Mehlisz tudtával és az általa biztosított repülőgéppel –, ahol Alekszij metropolitával tárgyalt a csatlakozásról, papjaik további képzéséről Moszkvában, illetve a pátriárka anyagi támogatását, valamint közbenjárását kérte a civil és katonai hatóságoknál a pravoszláv, illetve görög katolikus egyházi vagyoneosztás kérdésében.⁶³⁸

Fenics és más kortárs kutató véleménye szerint a november 18-án született levél, illetve a kárpátjai pravoszláv küldöttség decemberi moszkvai látogatása fordulópontot jelentett a munkácsi görög katolikus egyházmegye történetében is.⁶³⁹ Ezzel egybecseng Punykó Sándor korabeli emlékirata, melyben azt állítja, hogy a Moszkvából hazatérő pravoszláv küldöttség kész utasításokat kapott a görög katolikus egyház megsemmisítését célzó küzdelemhez.⁶⁴⁰

A moszkvai megállapodásokat követően a Munkács-Eperjesi Pravoszláv Egyházmegye mindjárt pozícióhelyzetben érezhette magát, ami kitűnik abból, hogy 1945. január 24-én 42 500 pengő értékű rendkívüli pénztámogatást kért a területi néptanáctól, mondván, hogy *„a pravoszláv egyházmegye nem rendelkezik egyetlen birtokkal sem [...], és most, hogy a kongruát többé nem fizetik,[...] a papság kizárólag a szegény hívek támogatására hagyatkozhat.”* Az igazi nyomaték, a teljes behódolás jeleként, a levél végén állt: *„Éljen a Kárpátontúli Ukrajna és a Szovjet Ukrajna újraegyesülése, és vezérünk, Sztálin apánk!”*⁶⁴¹ Ekkora lojalitás kifejezése megtette a maga hatását, és I. Turjanica már másnap rendelkezett a kért összeg átutalásáról,⁶⁴² amit további kifizetések követtek.⁶⁴³

A munkácsi görög katolikus egyházmegye esetében a letűnt szovjetkor egyik történésze még 1980-ban is azt állította, hogy Romzsa püspök kezdetben „kokettálni próbált” Turjanica hivatalával, nem egyszer meglátogatta a Népi Tanács vezetőségét, és annak „intézkedései iránti lojalitást ígért.”⁶⁴⁴ A szovjet eszmerendszerben nevelődött történész nyilvánvalóan használta az állam által elkobzott egyházmegyei levéltári anyagot, utasított szemlélettel azonban mégsem láthatott a történések mélyére. Tódor püspök minden

⁶³⁷ Зустріч з отцом Феофаном. Закарпатська Правда. с. 3.

⁶³⁸ Данилець Ю. id.m. с. 192-194.

⁶³⁹ Володимир Феніч. «Чужі серед своїх, «свої» серед чужих. с. 11; Швець Л.М. Формування апарату Ради у справах Руської православної церкви в Україні. Наука. Релігія. Суспільство. 2005.№4. с.148.

⁶⁴⁰ Punykó Sándor püspöki titkár Rómában 1949-ben megjelent Memoires Pekár Atanáz által készült ukrán nyelvű fordítás. (tovább:Punykó-emlékirat) Kézirat másolat. Puskás-gyűjtemény. 5.o.

⁶⁴¹ Kopolovics titkár Ungvár, 1945. január 25-én a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsához intézett levél. KTÁL. fond. P-14. opisz 1., od. zb., 665. szt. 3.

⁶⁴² Turjanica 1945.január 25-én a pénzügyi osztálynak címzett rendelkezése. KTÁL. fond. P-14. opisz 1., od. zb., 665. szt. 4.

⁶⁴³ Turjanica Iván, a KUNP elnöke 1945.április 4-én 35 ezer pengő, majd június 7-én további 77 ezer pengő kifizetését rendelte el a Munkács-Eperjesi Pravoszláv Egyházmegyének rendkívüli segítség címén. KTÁL. fond. P-14. opisz 1., od. zb., 665. szt.11-12.

⁶⁴⁴ Болдижар М.М. Антинародна діяльність уніятської церкви. Вища школа. Львів. 1980.с.159.

helyhatósági látogatása ugyanis – munkatársai bőséges tanúsításával – bizonyítottan felszólításra történt. E mellett az Apostoli Szentszék iránt feltétlenül ragaszkodó Romzsa püspök, káptalanja és papsága nemcsak a „senki sem szolgálhat két úrnak” (Mt 6,24) szentírási alaptétellel, hanem XI. Pius pápa 1937-ben megjelent Divini Redemptoris körlevelének figyelmeztetéseivel is felvértezve készült fel a szovjet behatolásra. *„Ahol a kommunizmus megerősödött és uralomra jutott [...], ott nyílt bevallása szerint minden eszközzel a keresztény kultúra és vallás kiirtására törekedett. – szolt a pápai intés – A kommunista téboly nem állt meg ott, hogy püspököket, papok, szerzetesek és szerzetesnők ezreit gyilkolta le [...] Ne mondja senki, ezek a kegyetlenségek csak átmeneti tünemények [...] Nem. Természetes gyümölcsei a rendszernek, amely nem ismer erkölcsi féket.”*⁶⁴⁵ A római neveltetésű és oroszországi missziós szolgálatra készülő Tódor püspöknek semmiképp nem lehettek illúziói, sőt, minden jel arra mutat, hogy az egyházmegyei kormányzat kezdettől józanul ítélte meg a megszálló hatalom szándékát, szem előtt tartva a „semmilyen téren nem szabad vele együttműködni” pápai konklúziót.

A megszálló szovjet katonai parancsnokság pedig nem hazudtolta meg diktátorát: mindjárt a legelején a lelki terror módszerét vetette be.⁶⁴⁶ Tódor püspököt már zsarolással vették rá a győztesek üdvözlésére, az ungvári Rákóczi moziban 1944. november 6-án megrendezett ünnepi gyűlésen való megjelenésre. A kész beszédet is elébe tartva – mert „*a politrukok résen voltak*”, írja Chira –, kategorikusan közölték a püspökkel: vagy arra kéri Sztálint, hogy valósítsa meg a kárpátaljai nép „évszázados vágyát” az ukrán néppel való egyesülésről, vagy szomorú következményei lesznek a görög katolikus egyház számára.⁶⁴⁷

A fiatal püspöknek volt mit megfontolnia, hiszen „*a sorkatonák közt máris akadtak olyanok, akik görög katolikus templomokat adtak át pravoszlávoknak.*”⁶⁴⁸ – amiről nemcsak Chira Sándor tesz említést, hanem J. Danilec, a pravoszláv egyházkutató is alátámasztja. Utóbbi 1944. december elejével datálja azt az önkényeskedést, melynek során Huszt, illetve Técső környéki falvakban a pravoszláv hívek az orosz katonák segítségével, erőszakkal foglalták el a görög katolikus templomokat, a papokat családotul kiteve parókiáikról.⁶⁴⁹ Chira Sándor szülőfalujában, Irhócon is erőszakos templomfoglalásra került sor. 1945 februárjában, késő éjjel a falu görög katolikus papját – Chira Kornél egy évvel korábban

⁶⁴⁵ XI. Pius pápa Divini Redemptoris apostoli körlevele. 16-17.o.

⁶⁴⁶ Chira-jegyzet. 66.o.

⁶⁴⁷ Panyakó-emlékirat. Kézirat másolat. Puskás-gyűjtemény.5.o.; Chira Sándor 1958.július 14-én lejegyzett Visszaemlékezésből. 3.o.

⁶⁴⁸ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 2.o.

⁶⁴⁹ Ez volt a helyzet az egykori máramarosi Lipszén, Husztközön, Rókamezőn, Vucskómezőn, Mihálkán, Ósándorfalván, Újbárdon, Keselymezőn, Kovácsréten, Talaborfalván és Irhócon is. Данилец. nm. 190.o.

meghalt –, Szinetár Bazilt, haldokló beteg feleségével együtt kíméletlenül kizsuppolták a parókiáról, szekerre pakolva átszállították Taracközre, ahol pár nap múlva a beteg meg is halt. „*Borzasztó, hogy milyen idők voltak azok!*”⁶⁵⁰ – összegzi a korabeli események kortársa, Dankó Ilona, ma nyugalmazott irhóci tanítónő. Ez a megállapítás több kárpátaljai görög katolikus parókiára is vonatkoztatható: Durnevics Tódort Keselymezőn, Stima Bazilt Kovácsréten, Fedorcsák Viktort Mihálkán, Mosák Pétert Talaborfalván, Puskás Jánost Újbárdon szintén családostul tették ki az utcára.⁶⁵¹

Romzsa püspök tiltakozását az erőszakos templomfoglalások miatt a szovjet katonai vezetés azzal fogadta, hogy náluk a tiltakozás ismeretlen fogalom.⁶⁵² Mint ahogy hiábavalónak bizonyult tiltakozása a nevével való arcátlan visszaélés miatt is. A fiatal püspök az idősebb és tapasztaltabb vikáriusára, Chira Sándorra bízta – volna – az 1944. október 6-i ünnepi beszéd megtartását. Miután azonban a püspök értésére adták, hogy kifejezetten az ő felszólalásához ragaszodnak, végül nagyon rövid és diplomatikus beszédet tartott.⁶⁵³ Mire a Zakarpatszka Ukraina lap – a püspök nevében, de a mehliszi forgatókönyvnek megfelelően – meghamisított tartalmú cikket jelentetett meg, dicsőítve Kárpátalja népének, mintegy évszázados álmát az egyesülésről.⁶⁵⁴ Sőt, a központi kijeji, illetve a moszkvai újságok tanúsága szerint a püspök már egyenesen „kérte” a Szovjet Ukrajnával való „újraegyesülést”.⁶⁵⁵ A Kreml forgatókönyvírói nem engedtek eredeti elképzelésükből, ami kitűnik az utasított helyi lapszerkesztő magatartásából is, aki a püspök tiltakozására ezt válaszolta: „Ön nem így beszélt, de ezt kellett volna mondania.”⁶⁵⁶

Hogy a szovjet katonai önkény amúgy is mindennapos jelenséggé vált a társadalmi élet minden terén, az mára köztudott. Kevésbé ismertek a részletek, amelyek kemény helyzeteket teremtettek az egyházmegyei kormányzásban. Chira Sándor történelmi jegyzetében, annak minden tömörsége mellett, mégis kitér arra, hogy a bevonuló szovjet katonaság lefoglalta a püspökség ungvári és szerednyei két kis szeszfőzdéjét, miután

⁶⁵⁰ Dankó Pónával Irhócon, 2013. június 23-án készült interjú.

⁶⁵¹ Бендас Стефан, Бендас Даниїл. Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород. 1999. с. 289.

⁶⁵² Chira Sándor. Visszaemlékezés. Kézirat. Bendász-gyűjtemény. 1-2.o.

⁶⁵³ „Meg kell köszönnünk a Mennyei Atyának azt, hogy országunk fölött a háború borzalmai nehezebb megvázkódítások és áldozatok nélkül vonultak el, hogy az ágyúzás és bombázás döreje nem keltett félelmet, mert a szabadító, testvéri nép közeledtét jelezte, amelynek nyelvét és szokásait az irodalomból jól ismerjük.” Megköszönte továbbá Sztálinnak a szabadulást, illetve további sikereket kívánt a béke megszerzésének útján. Panyakó-émlékirat. 5.o.;

⁶⁵⁴ Федор Ромжа єпископ. Наша віковічна мрія. Закарпатська правда. № 5. 11 листопада 1944 року. с. 3.

⁶⁵⁵ Володимир Фенич. «Чужі серед своїх, «свої» серед чужих. с. 9; Puskás László. Romzsa Tódor felszentelt vértanú. A Józsefvárosi és Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. Bp.2008. 19.

⁶⁵⁶ Panyakó-émlékirat. 6.o; Puskás László. Romzsa Tódor felszentelt vértanú. A Józsefvárosi és Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. Bp.2008. 19.

rekvirálva 50 vagonnyi mennyiségű szilvát is, azt ki is főzte.⁶⁵⁷ A püspökséget így már nemcsak az 1-2 éve építtetett szeszfőzdek hitelterhe nyomasztotta, hanem főként az, hogy a rekvirálás miatt kiesett az egyházmegyei alapítvány azon jövedelme, amelyből fedezték a papi és özvegyi nyugdíjakat.⁶⁵⁸ 1945. január 30-án Romzsa püspök részletes kimutatást küldött I. Turjanica hivatalának arról, hogy egyházmegyéje milyen magyar állami ellátásban részesült 1944 októberéig, és – a pravoszláv egyházmegyéhez hasonlóan – kihangsúlyozta, hogy a szolgáló és nyugdíjas papság, illetve papi özvegyek immár hónapok óta csak a hívek adományára számíthatnak.⁶⁵⁹ A válasz itt sem késett. I. Petrov tábornoknál, a 4. sz. Ukrán Front parancsnokánál tett kényszerű látogatáskor Romzsa püspök és Chira vikárius jelenlétében a felvetett ellátás problémájára Szergej Tyulpánov ezredes így tájékoztatta a tábornokot: „A püspök és papsága mostanáig nem írta alá a Kiáltványt.”⁶⁶⁰

A szovjet katonai parancsnokság nem is hagyta ennyiben az ügyet. 1945. január első napjaiban I. Turjanica megyei tanácselnök – a beépített ügynök, feladatának megfelelően – hívatta Romzsa püspököt, aki, komoly szellemi párbajra készülve, Chira Sándor és Choma Viktor kanonokjai, illetve Punykó Sándor titkára társaságában jelent meg.⁶⁶¹ A püspök nem tévedett: a tanácselnök sem egyedül, hanem a Mehliszi-klánnal együtt fogadta az egyház vezetőségét, miközben hol nyájas, hol fenyegető hangvételű modorban megpróbáltak nyomást gyakorolni a püspökre, illetve munkatársaira, hogy írják alá az egyesülési kiáltványt. Míg Romzsa püspök azzal hárított, hogy nem politizál, a diplomatikus kibúvót Chira prelátus fogalmazta meg, mondván, az egyesülés kérdésében a döntés kifejezetten a cseh és szovjet kormányok illetékességébe tartozik.⁶⁶²

A találkozót megelőzően 1944. december 5-én letartóztatták Demjanovics Péter Pál (1869-1945) rahói parókust, a magyar felsőház tagját (1942-1944),⁶⁶³ majd miután december 18-án a Néptanács felállította az ún. Különleges Bíróságot az állam biztonságát veszélyeztető

⁶⁵⁷ Chira-jegyzet. 64.o. Mellékletek. 41.o.

⁶⁵⁸ Romzsa püspök 1945 márciusában megindokolt kérelemmel fordult az új állami hatósághoz, hogy rendezzék a két kis pálinkafőzde ügyét, amire azt a hárító választ kapta, hogy a szociális védelemről szóló dekrétum megjelenése majd csak július 1-től várható, így a kérelem teljesítése halasztódik. Romzsa püspök Ungvár, 1944. december 25-én Turjanica, a KUNP elnökéhez intézett levele. KTÁL. fond. P-14. opisz 1., od. zb., 45. szt.1; KTÁL. fond. P-14. opisz 1., od. zb., 665. szt.20.

⁶⁵⁹ Romzsa püspök Ungvár, 1944. december 25-én Turjanica, a KUNP elnökéhez intézett levele. KTÁL. fond. P-14. opisz 1., od. zb., 45. szt.5-21.

⁶⁶⁰ Punykó emlékirat. 13.o.

⁶⁶¹ Punykó emlékirat. 8.o.

⁶⁶² Chira visszaemlékezés. 8.o.

⁶⁶³ Demjanovics Péter Pál peranyaga. UBSZ KHL. C-5417. sz. ügyirat. 39-40.o. In: Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 114.o.

ellenséges elemek elleni küzdelem jegyében, egyértelművé vált, hogy a nyílt támadás már csak idő kérdése, és hogy elérkezett a mártírium vállalásának ideje.

A Különleges Bíróságnak jogában állt elrendelni a 10 évig terjedő börtönbüntetést, vagyonekobzást, sőt kivégzést (sic!) is.⁶⁶⁴ Bár utóbbi ítéletek elvileg megfellebbezhetőek voltak, miután azonban a bíróság élére egy Vaszil Ruszin nevű, jogi végzettség nélküli volt partizán került, az ítéletek hátterében pedig ugyanaz a már említett Lev Mehlisz ezredes állt – akit maga Sztálin is „félelmetes emberként” jellemzett, és aki fanatikus, paranoid természetével a diktátor kicsinyített tükörképe volt⁶⁶⁵ –, a halálos ítéletek is végérvényeseknek bizonyultak.

A görög katolikus papság közül a Különleges Bíróság elsőként a 76 éves Demjanovics Péter Pál ügyében hozott halálos ítéletet 1945. április 13-án. A hónapok óta bebörtönzött idős papot, akinek egészségi állapota súlyosra fordult – nehogy természetes halállal haljon meg – börtöni ágyában lőtte le az ungvári börtön hóhérja, a hírhedtté vált Kuruc Mária, avagy ismertebb nevén, „Maruszja”, aki maga is a sztálini rendszer áldozata volt.⁶⁶⁶ A kárpátaljai börtönök világa valószínűleg attól fogva vált különösen kíméletlenné, hogy 1945. január 22-től a területi népi tanács határozatával minden rendű börtön, illetve fogház a biztonságszolgálat hatáskörébe került.⁶⁶⁷

Közben a szovjet Pravoszláv Egyházügyi Tanács fejeként G. Karpov sem tétlenkedett, és – eleget téve megbízatásának – 1945. március 15-én kidolgozta a sztálini vezetés számára a katolikus egyházzal szemben követendő politika konkrét lépéseit. Hangsúlyozottan prozelitizmussal vádolta a római katolikus egyházat, amely, úgymond, éppen a görög katolikusság által törekszik arra, hogy teljes mértékben katolizálja Ukrajna nyugati területeinek lakosságát, elszakítva azt Oroszországtól. Ezzel szemben, hangsúlyozta Karpov, az oroszországi pravoszláv egyház, amely a múltban külföldi működése során csupán hívei szolgálatára szorítkozott, vagyis nem harcolt a katolicizmus ellen, most köteles meghatározó szerepet vállalni a római- és görög katolikus egyházakkal szembeni harcban. Az egyházügyi tanács fejének javaslatai között szerepelt a görög katolikus egyházon belül létrehozandó ún. „kezdeményező csoport”, amely magára vállalná, hogy nyilvánosan deklarálja a Vatikántól

⁶⁶⁴ Постанова Народної Ради Закарпатської України (НРЗУ) про організацію і порядок діяльності Спеціального Суду Закарпатської України Ужгород, 18 грудня 1944р. Вісник Народної Ради Закарпатської України. Рік вид. II. Ужгород, 31 січня 1945. число 2. с. 12.

⁶⁶⁵ Володимир Фенич. «Чужі серед своїх, «свої» серед чужих. с. 14; Szlivka Iván Konstantin. nm. 243.o.;

⁶⁶⁶ Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 114.o.; Mészáros Sándorné. Elrabolt Éveim a Gulágon. Kráter Műhely Egyesület. Pomáz. 2005. 25-27.o.

⁶⁶⁷ Постанова НРЗУ про передання місць ув'язнення (тюрем) до відання органів державної безпеки. Ужгород, 22 січня 1945 р. Вісник Народної Ради Закарпатської України. Рік вид. II. Ужгород, 31 січня 1945. число 2. с. 15.

való elszakadást, illetve felszólítaná a papságot a pravoszláviára való áttérésre.⁶⁶⁸ Sztálin kurta, egy szavas „beleegyezem” határozata mindjárt direktíva szintre emelte Karpov ezredes javaslatát a görög katolikus egyház felszámolásáról az egész Szovjetunió területén.

A sztálini vezetés inntől különösen a galíciai görög katolikus egyház likvidálását forszírozta, mivel az *„mélyen belegyökerezett a nacionalista OUN bandákba.”*⁶⁶⁹ Kemény megdolgozás eredményeként az NKVD Galíciában már 1945 tavaszán fel tudott mutatni „kezdeményező csoportot”, illetve annak vezetőjét, Havrilo Kosztelnik aposztáló pap személyében,⁶⁷⁰ akinek átállását a mai ukrán historiográfia menttegetni igyekszik.⁶⁷¹

Kárpátalján a szovjet vallásügyi gépezet más taktikát alkalmazott, mondván, hogy itt *„a görög katolikus egyház likvidálására irányuló működésünk „árnyékban” kell, hogy maradjon, első helyen az orosz pravoszláv egyház missziós munkáját kell lobogtatni.”*⁶⁷²

A szovjet titkosszolgálat csápjai messzire nyúltak. Kárpátaljai aposztata jelöltként a múltban kiemelkedő politikust, a kárpátaljai Orosz Nemzeti Autonóm Párt vezérét, a magyar parlament képviselőjét, dr. Fenczik Istvánt szemelték ki, aki a szovjet megszállásor Budapesten tartózkodott, és több nyelvet beszélve, éppen a szovjet csapatoknál tolmácsolódott.⁶⁷³ Nem sokáig. 1945 márciusában az NKVD emberei letartóztatták, majd pár nap különbséggel a leányánál Budapesten meghúzódó Illiczky Sándort is, a magyar felsőház tagját.⁶⁷⁴ Békés időben és demokráciában idegen ország részéről történő ilyen eljárás nemcsak illetéktelen és jogtalan beavatkozásnak minősült, hanem számon kérhető lett volna. Csakhogy, egyrészt, a korabeli közép-európai diplomáciai helyzet a háborúban győztes sztálini Szovjetunióknak kedvezett, amelyben nemhogy Magyarország, hanem a győztes szövetségesek

⁶⁶⁸ Докладная записка Г.Г. Карпова И.В. Сталину о мероприятиях по присоединению греко-католических приходов СРСР к РПЦ [...] от 15 марта 1945г. In: Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы 1939-1958. с. 308-309.

⁶⁶⁹ Az ukrán nacionalisták szervezete (OUN) szorosán együttműködött a galíciai görög katolikus egyházzal, ami széles társadalmi támogatottságot biztosított számára.

⁶⁷⁰ Karpov 1945. április 20-án Nyikita Hruscsovhoz intézett jelentés. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 1.Д.29. Л.144-145. In: Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958. с. 320.

⁶⁷¹ Havrilo Kosztelnik görög katolikus papot már az 1939-ben Galiciát megszálló szovjethatalom megpróbálta rákényszeríteni az aposztálásra. 1940-ben letartóztatták Bogdán fiát, de az apát nem tudták megtörni. Fiát megölték, mire másik fia is belépett a szovjet megszállás ellen illegálisan harcoló „Galícia”, ami miatt tovább zsarolták az apát. A Kosztelnik vezetésével végül létrejött „kezdeményező csoport” a kényszer hatására történt, ezért nem tekinthető érvényesnek. Kosztelnik meg volt győződve arról, hogy a Kreml semmilyen körülmények között nem tolerálja a görög katolikus egyházat, a moszkvai pátriárkatussal való „újraegyesülést” tehát a kisebbik rossz gyanánt fogta fel. A görög katolikus parokiális papság teljes kiirtása reális veszélyének körülményei közt mentette, ami menthető volt. Богдан Боцюрків. Українська греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989). Ковчег. Збірник статей з церковної історії. Число 1. Інститут Історії Церкви. Львів. 1993. с. 124; Василь Ленчик. Нарис історії української церкви. Свічадо. Львів. 2003. с. 534-536.

⁶⁷² A Szovjetunió Miniszter Tanácsa mellett működő Vallásügyi Tanács felelőse 1948. február 2-án Nyikita Hruscsovhoz intézett jelentése. In: Володимир Сергійчук. Нескорена церква. Дніпро. Київ. 2001. с.135.

⁶⁷³ Bendász István-Bendász Dániel. Tanúságtétel és helytállás. 2014. 150.

⁶⁷⁴ Bővebben lásd: Uo. 150, 181.

is hallgatólagosan szabad cselekvést engedélyeztek. Másrészt, a kommunista rendszer soha nem igazodott a törvényességhez – írja Andrzej Paczkowski Lengyelország vonatkozásában, de teljesen igaz a korabeli Magyarországra is –, mert nem tartotta tiszteletben sem a nemzetközi jogot, sem pedig önnön alkotmányát.⁶⁷⁵

Ezért volt keresztülvihető, hogy mindkét tekintélyes papi személyt Budapestről akadálytalanul elhurcolhatták az ungvári börtönbe, ahol hosszú hónapokon át folyt megdolgozásuk, hogy fogadják el a pravoszláviára való átállást. Mivel mindketten töretlenül bírták a kemény próbát, és kitartottak hitük, egyházuk mellett, a „népbíróság” Fenczik Istvánt 1946. január 3-14 között megrendezett kirakatperben a „Szovjetunió ellen elkövetett árulás” bűntettéért golyó általi halálra ítélte – tarkón lövését a már említett Maruszja hóhér hajtotta végre –, míg Ilniczky prépostot félévvel később, 1946. június 9-10-én 20 évi kényszermunkára ítélte, ahonnan nem tért vissza.⁶⁷⁶

A Mehlisz-gárda, illetve kiszolgálói, Turjanica és társai is biztosra mentek, amikor jóval a szovjet-cseh államközi megállapodás megkötése előtt máris otthonosan mozogtak a lerohant Kárpátalján, amelynek átengedéséről Beneš még 1935-ben titkos megállapodást írt alá Moszkvában.⁶⁷⁷ A megyei helyhatóság ezért 1945. elejétől az egymás után kiadott dekrétumaival határozott lépésekkel haladva valósíthatta meg a bekebelezést, többek közt az újkori szovjet valláspolitikai jogi hátterét is alakítva. Az 1945. március 10-én megjelenő dekrétum az egyházakat megfosztotta a házasságkötések, keresztelesek, temetések anyakönyvezésének jogától.⁶⁷⁸ Az egyházi vagyonhasználatról szóló 1945. március 27-i dekrétum pedig kifejezetten a pravoszláv egyház javára döntötte el a vegyes felekezeti falvakban lévő templomvitát, mondván, hogy az egyházi vagyonrészesedési vitában azon polgárok is rész vehetnek, akik korábban az egyházközség tagjai voltak, de később felekezetet váltottak.⁶⁷⁹ Egy hét különbséggel, 1945. április 5-én jelent meg a szabad vallásfelekezet

⁶⁷⁵ Andrzej Paczkowski. Lengyelország, az „ellenséges nemzet”. In: Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Karel Bartosek, Jen-Louis Margolin, Andrzej Paczkowski. A kommunizmus fekete könyve. Bűntény, terror, megtorlás. Nagyvilág. Budapest 2000. 400.o.

⁶⁷⁶ Bendász István-Bendász Dániel. Tanúságtétel és helytállás. 2014.. 150-151; 182.o.

⁶⁷⁷ Edvard Beneš szoros kapcsolat fűzte a Kremlhez, mely a csehszlovák államelnök 1935-ben tett szolgálatáért, utóbbi 1938-ban tízezer dollárral segítette, hogy embereivel Londonba költözhessen. Павел Судоплатов. Разведка и Кремль. Записки нежелательного свидетеля. Гей.Москва.1996. 277.o.

⁶⁷⁸ Декрет НРЗУ від 10 березня 1945 року «Про родину та одруження». КТÁL. фонд. Р.14. опisz 4, од. зб., 9. szt. 1-2.

⁶⁷⁹ Декрет НРЗУ «Про користування церковним майном.» Ужгород, 27 березня 1945 р. КТÁL. фонд. 151. опisz 18, од. зб., 2299. szt. 11.

váltásról, illetve akár a teljes felekezetenkívüliség választási lehetőségről szóló rendelet.⁶⁸⁰ Innentől a felekezetváltás egyetlen bejegyzésre kerülő kérvény ügyévé vált. Rövidesen, 1945. április 20-án az egyházi vagyonkezelési határozatot kiegészítettek: az áttérés nemcsak egyénileg, hanem közösségeként is lehetségessé vált, tehát, ahol a lakosság 2/3-os többséggel áttért a másik vallásra, a templom teljes tulajdonjoga is őket illette meg.⁶⁸¹

Csakhogy az eleve hamis alapokon született törvény csupán fedőnevet adott a görög katolikus templomok önkényes elvételéhez, helyenként teljesen abszurd helyzeteket teremtve, ami kitűnik Chira Sándor egyetlen, idevágó 1945. évi markáns leveléből is. A harcos pravoszláviával szemben rég megedződött prelátus-kanonok ezúttal a területi tanácshoz intézett levelében a tiltakozás, vagy bármilyen követelés teljes mellőzésével, csupán tömör tényközlés által állított tükröt a helyhatóság elé, „törvényességük” ékesszóló szemléltetéseként. A Szőlős járási Tizsasásváron, ahol 1247 görög katolikus, de egyetlen pravoszláv hívő sincs, írja, a helyi tanács, amelynek tagjai szintén görög katolikusok, mégis átengedték a falu templomát egy pravoszláv pap használatába; az Ungvár járási Árkon, ahol 690 görög katolikus, és 83 pravoszláv van, a körzeti tanács feje a templom pravoszláv híveknek való azonnali hatállyal történő átadásáról rendelkezett.⁶⁸²

1945. április 20-án Kárpátalján is felállították a területi vallásügyi hivatalt,⁶⁸³ amelynek élére Lintur Petro, a „pravoszláv fanatikus”⁶⁸⁴ került. Ezzel végérvényesen a pravoszláv egyház javára dőlt el a mérleg, mivel Lintur személyesen irányította az agitációs kampányt.⁶⁸⁵ Romzsa Tódor, illetve Murányi Miklós püspöki irodaigazgató hivatalos tiltakozó levelei⁶⁸⁶ is arról tanúskodnak, hogy Lintur közreműködésével vették el Kárpátaljaszerte a vidéki görög katolikus templomokat és adták át az új keletű pravoszláv közösségeknek, mondván, hogy e falvakban a pravoszláv hívek vannak túlsúlyban, holott a valós tényállást senki sem ellenőrizte. A diktatórikus önkény így jutott törvényerőre. Az 1945.

⁶⁸⁰ Постанова НРЗУ «Про вільну зміну релігії.» Ужгород, 22 січня 1945 р. Вісник Народної Ради Закарпатської України. Рік вид. II. Ужгород, 15 квітня 1945. число 7. с. 90; КТÁЛ. фонд. P.14. opisz 1, od. zb., 660. szt. 1-2.

⁶⁸¹ Panyakó Sándor- emlékirat. 10.o; КТÁЛ. фонд. P.14. opisz 1, od. zb., 658. szt. 3.

⁶⁸² Chira Sándor 1945. április 11-én a területi tanácshoz intézett levele. КТÁЛ. фонд. P.14. opisz 1, od. zb.666., szt. 66.

⁶⁸³ Декрет чис. 57. «Про утворення Управління в справах культів при НРЗУ». Ужгород, 20 квітня 1945 р. Вісник Народної Ради Закарпатської України. Рік вид. II. Ужгород, 1 травня 1945. число 9. с. 114.

⁶⁸⁴ Panyakó Sándor- emlékirat. 10.o.

⁶⁸⁵ Володимир Фенич. Греко-католики, православні і влада на Закарпатті. (осінь 1944 - зима 1946 pp.) In: Наукові записки Ужгородського університету. Науково-дослідницький центр історично-релігійних студій. Ужгород. 2012. с.238.

⁶⁸⁶ Romzsa Tódor Ungvár, 1945. május 19-én és Murányi Miklós 1945. június 8-án a területi Népi Tanácshoz intézett levelei. КТÁЛ. фонд. P.1490. opisz 1, od. zb., 3. szt. 6-7.

év folyamán egyes kutatók szerint mintegy 60,⁶⁸⁷ mások szerint 73 görög katolikus templom⁶⁸⁸ került a pravoszláv egyház birtokába. A bizonyosságot mégis Romzsa Tódor egy évvel később, 1946 augusztusában benyújtott hivatalos kimutatásából nyerjük: „[...] pillanatnyilag 396 templommal rendelkezünk, melyekből 65 templomot vett át a pravoszláv egyház, tehát egyházunk ma gyakorlatilag 331 templommal rendelkezik.”⁶⁸⁹ A munkácsi görög katolikus egyházmegye súlya tehát e veszteség ellenére is tekintélyes maradt.

2. Az Alma Materért folyó küzdelem

Az egyházmegyei vezetés nemcsak tisztában volt azzal, hogy elérkezett a mártírium időszaka, hanem lélekben fel is készült rá.⁶⁹⁰ Az egyre nehezedő körülmények között a jövő zálogát csak még hatványozottabban a papi utánpótlás biztosításában látva minden erejével igyekezett menteni a papnevelődést, amíg a körülmények azt lehetővé tették. Romzsa püspök, aki Minya Lajos szemináriumi rektor 1945. évi külföldre való távozását követően,⁶⁹¹ elvállalta a rektori feladatokat, megosztotta az egyre növekvő gondokat Chira Sándor vikáriusával, akit még Dudás Miklós 1944-ben nevezett ki a szeminárium vicerektorává.⁶⁹²

1944. október 15-én a kispapokat szabadságolták, nehogy internálás érje őket.⁶⁹³ A szeminárium akkor még 90 hallgatóját⁶⁹⁴ küldték haza bizonytalan időre. 1944 őszén a várat újra, ezúttal szovjet katonaság lepte el. Romzsa Tódor, már püspöki minőségében, mindent megtett azért, hogy tavasszal újra indulhasson a tanítás. Elhúzódó tárgyalások után Tódor püspöknek végül sikerült visszaszereznie a szemináriumi épület második emeletét, miután 1945. április 15-én behívta a negyed- és ötödéves szeminaristákat, hogy tanulmányaikat befejezhessék⁶⁹⁵

Az 1944. évi 90 hallgatóból 1945 tavaszán mintegy 40, mondhatni, a legelkötelezettebb klerikus tért vissza. Arról a 32 teológusról van szó, akiket Romzsa Tódor

⁶⁸⁷ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті. с. 191.

⁶⁸⁸ Володимир Фенич. «Чужі серед своїх, «свої» серед чужих. с.25.

⁶⁸⁹ Romzsa püspök 1946. augusztus 12-én a területi vallásügyi hivatalhoz intézett beadványa. KTÁL. fond. P.1490. opisz 1, od. zb., 3. szt. 14.

⁶⁹⁰ Csépes Lászlóval Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. Lembergi Egyháztörténeti Intézet Levéltára/tovább: LEIL/, П-1 Személyi ügyek fond. П-1-1-528. 3 irat. szám. 3.o.

⁶⁹¹ Chira Sándor Kijev, 1949. május 3-án kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 76; Minya Lajos 1945-ben az USA-ban redemptorista szerzetes lett, majd 1946-ban Budapesten a Rózsák terei templomban működött. Puskás László. Ilyeneké Isten országa. 55.o.

⁶⁹² Minya Iván az NKVD által Ungvár, 1949. szeptember 13-án felvett kihallgatási jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5392. szt. 115.

⁶⁹³ Puskás László. Megalkuvás nélkül. Boldog Romzsa Tódor élete és vértanúhalála. 129.o.

⁶⁹⁴ Csépes Bazillal Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. Lembergi Egyháztörténeti Intézet Levéltára/tovább: LEIL/, П-1 Személyi ügyek fond. П-1-1-528. 3 irat. szám. 3.o.

⁶⁹⁵ Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim lesztek”. 19.o.

1945-1947-ben szentelt pappá, illetve további hat kispapról,⁶⁹⁶ akik már felszentelés nélkül maradtak a püspök vértanú halála miatt

Tanáraik közül Romzsa püspök a filozófiaoktatást vállalta, helynöke, Chira Sándor a morálist és egyházjogot, dr. Marina Sándor a dogmatikát és fundamentálist, dr. Hadzsega Gyula a bibliikumot, Csurgovics György a pedagógiát tanította, illetve a szeminárium tanári karához tartoztak még Murányi Miklós és Choma Viktor is.⁶⁹⁷ Miután a püspökséget a legkisebb jövedelmi forrásától is megfosztották, a szeminárium anyagi helyzete katasztrofális volt. Tódor püspök körlevélben a hívekhez fordult, hogy felajánlásaikkal segítsék jövődöbéli papjaik tanulmányait.⁶⁹⁸

Lelki és szellemi téren pedig a papnevelde igyekezett felkészíteni a teológusokat a várható megpróbáltatásokra. „*Vallási szellemünket főként Chira atyának köszönhattük*” – idézi Holovács József, későbbi segédpüspök, a viharos korú seminarista éveket – *Estéknént bejött hozzánk az esti imára, és ismertette a másnapi elmélkedési gondolatokat. De előtte mindig volt 5 percnyi beszélgetés a folyósón [...]„Na, hogy vagytok fiúk? Hogy telt a nap?” Olyan született pszichológus volt [...]. Láttuk, hogy [...] felkészít bennünket azokra a helyzetekre, amelyek ránk várnak. Azt mondta: „Ne számítsatok arra, hogy minden jó lesz, de Isten mindent lát, és minden rendben lesz.”*⁶⁹⁹ „*Minden nap elmélkedéseket tartott nekünk, ezzel indult a tanulás – tanúsítja Csépes Bazil, korabeli kispap is. – Csodálatos ember volt, mindig az ember lelkét nézte, és soha nem nézte le a tanulót, ahogy azt a professzorok szokták, sőt, lélekemelő volt. Életemben nem találkoztam hasonlóval, akkora nagy hatással volt rám.*”⁷⁰⁰

A szovjet rendcsinálás egyik elsődleges célja volt, hogy rátegye kezét az ifjúság nevelésre. Az iskolák államosításáról szóló határozat is az elsők között, 1945. április 20-án jelent meg,⁷⁰¹ végzetes csapást mérve az egyházi iskolákra, illetve a papi szemináriumra.⁷⁰²

⁶⁹⁶ Legeza Sándor, Lyachovics János, Hábel Antal, Mászlej Mihály, Csépes Bazil, Stilicha József maradtak felszentelés nélkül. Бендас Д.С. Виховання духовних кадрів у Мукачівській греко-католицькій єпарії (1949-1989). In: Наукові записки Ужгородського університету. Науково-дослідницький центр історично-релігійних студій. Ужгород. 2012. с.8.

⁶⁹⁷ Csépes Bazillal Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. LEIL, П-1 Személyi ügyek fond, П-1-1.528.3; Bendász Dániel. Legális és illegális papképzés a Munkácsi Egyházmegyében. Örökség és küldetés. In: A Nyíregyházi Görög Katolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görög katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia. 2000. október 2-3. Nyíregyháza. 2001. 100.o.

⁶⁹⁸ Panyakó-émlékirat. 18.o.

⁶⁹⁹ Holovács Józseffel Onokóc, 1990. máj. 29-én készült interjú. LEIL, П-1 Személyi ügyek fond, П-1-1-1216.

⁷⁰⁰ Csépes Bazillal Királyházán 1995. máj. 9-én készült interjú. LEIL, П-1 Személyi ügyek fond, П-1-1-528.3.

⁷⁰¹ Декрет чис. 58. «Про здержавлення шкіл». Ужгород, 20 квітня 1945 р. Вісник Народної Ради Закарпатської України. Рік вид. II. Ужгород, 1 травня 1945. число 9. с. 115.

⁷⁰² Az egyházi, illetve állami iskolák tanári beosztásából elbocsátottak minden kántortanítót, papi és kántori feleséget, a tanároknak megtiltották a templomlátogatást, illetve, további érzékenyebb változásként, 1945 szeptemberétől végleg betiltották az iskolai hitoktatást és imát. Panyakó-émlékirat. 16.o.

A minden egyházi felekezetet egyformán sújtó rendelettel egy napon, 1945. április 20-án született meg G. Karpovnak Nyikita Hruscsovhoz, az ukrán kommunista párt, központi bizottságának elnökéhez intézett bizalmas levele. Ebben megismételte a tíz pontos, már Sztálin által is jóváhagyott stratégiai lépéseket a görög katolikus egyház likvidálására.⁷⁰³ Nem sokkal később, az 1945. június 29-i szovjet-cseh államközi megállapodással Kárpátalja bekebelezése immár végleges formát öltött.

De már ezt megelőzően, 1945. június 12-én, a Vörös Hadsereg határvédő alakulata a vár kiürítését és „ideiglenes” használatba vételét kérte a püspökségtől.⁷⁰⁴ Chira Sándor emlékirata, illetve Romzsa püspök levelének tanúsága szerint a hatóságok ekkor még a törvényes eljárás látszatát keltve átvételi szerződést ígértek, sőt, a szeminárium átköltöztetése a Káptalan utcai 7. és 14. sz. alatti Alumneum és a Konviktus épületeibe a katonaság szívélyes segítségével történt.⁷⁰⁵ Az ungvári népi bizottság elnöke, Sztászev írásbeli határozatában pedig az állt, hogy „az említett helységek nem foglalhatók le más célra.”⁷⁰⁶

1945 decemberében Romzsa püspök a szeminárium helyzetét biztosítandó, kérte a főiskolai szintű, ötéves képzést nyújtó Teológiai Akadémia állami bejegyzését.⁷⁰⁷ Azt megelőzően azonban Petro Vilchovij, az ukrainai vallásügyi megbízott, Moszkvából már 1945. október 15-én azt az utasítást kapta, hogy „[...] tartózkodjék a római katolikus és a görög katolikus egyházközségek regisztrálásától.”⁷⁰⁸ Így válik érthetővé, hogy Romzsa püspök kérelmét Lintur vallásügyi megbízott miért véleményezte ekképpen a levél hátoldalán: „Ha Teológiai Akadémiájuk főiskolai szintű, további létezését az USZSZK kormánya kell, hogy jóváhagyja. Mivel azonban ilyen engedéllyel nem rendelkeznek, Akadémiájukat azonnal zárják be és a tanítást szüntessék be.”⁷⁰⁹

Az 1945/46. szemináriumi tanév tehát, amely mindössze 33 főnyi növendéklétszámmal indult, köztük 8 fővel az első évfolyamon,⁷¹⁰ a folytonos zaklatások, illetve a feszült várakozás légkörében telt. Miután 1946 márciusában sikerült felszámolni a

⁷⁰³ Докладная записка Г.Г. Карпова первому секретарю ЦК КР(б)Уб председателю СНК уСССР Н.С. Хрущову о положении православной и униатской церквей на Украине от 20 апреля 1945г. In: Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы 1939-1958. с. 318-320.

⁷⁰⁴ Romzsa püspök 1945. augusztus 9-n a vallásügyi hivatalhoz intézett levele. KTÁL. fond 151. opisz 25, od. zb., 3358. szt.16.

⁷⁰⁵ Chira Sándor. Visszaemlékezések. 13-14.; Romzsa Tódor Ungvár 1945. december 21-én a vallásügyi hivatalhoz intézett levele. KTÁL. fond. P.1490. opisz 1, od. zb., 3. szt. 1.;

⁷⁰⁶ Sztászev Ungvár 1945. július 16-án kelt határozata. KTÁL. fond 151., opisz 25., od. zb., 3358., szt.36.

⁷⁰⁷ Romzsa Tódor Ungvár 1945. december 21-én a vallásügyi hivatalhoz intézett levele. KTÁL. fond. P.1490. opisz 1., od. zb., 3. szt. 1.

⁷⁰⁸ Ukrainai Központi Állami Levéltár. Fond 4648., opisz 4, szprava 2., ark. 46. In: Володимир Фенич. «Чужі серед своїх, «свої» серед чужих. с. 14

⁷⁰⁹ KTÁL. fond. P.1490. opisz 1, od. zb., 3. szt. 1.

⁷¹⁰ Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim lesztek”. 19.o.

galíciai görög katolikus egyházat⁷¹¹ a kárpátaljai egyház ellen is élesedett a hatalmi fellépés. A tanév végén, 1946 júniusában I. Turjanica hivatalos felszólításában már az állt, hogy a püspökség legkésőbb 1946. augusztus 10-ig ürítse ki internátusait, „*annál is inkább, hogy azokban a kormány engedélye nélkül – [sic!] – helyezték el a szemináriumot.*”⁷¹²

1946. július 14-én Tódor püspök a 14 végzett klerikus⁷¹³ pappá szentelését a szemináriumi kilakoltatás fenyegetettségében végezte az ungvári katedrálisban. Miközben hosszú szellemi hadjáratba fogott a szeminárium védelme érdekében, emlékeztetve I. Turjanicát arra, hogy a Népi Tanács egy évvel korábban kelt határozata biztosította a papnevelde működését a nevezett épületekben, és hogy az iskolák államosításának törvénye nem vonatkozhat a szóban forgó egyházi épületekre, merthogy azok korábban sem kollégiumként, hanem – lelkész árváknak fenntartott – árvaházakként működtek.⁷¹⁴

A mai kutató számára mindezek a civilizált, az alkotmányosság és törvényesség világához szokott, az emberi természetbe beleoltott erkölcsi igazságérzet diktálta tiltakozások, akár Romzsa püspök, akár Murányi János irodaigazgatója részéről, akivel együtt az ügyészségig terjedően tucatjával írták a hivatalos beadványokat, szélmalomharcnak tűnnek az emberi személyiség jogait, annak méltóságát és szabad akaratát tagadó, eltipró diktatúrával szemben. Mégsem voltak hiábavalók. Csak máshol hatottak.

A püspök bátor kiállása és kitartó küzdelme a kispapok számára a leghitelesebb tanúságtevésnek bizonyult, amelyből sok erőt merítettek. Ahogyan spirituálisuk, Chira Sándor biztatásából is, aki ez idő alatt kispapjaival együtt élt a Konviktusban, egész lényével mély benyomást gyakorolva. „*Alexander atya magas növésű, tiszteletteljes, kellemes benyomású férfiú volt, jellegzetes „papi járásával”, amely csak a különös lelki alkatú embereknek adatik.*” – vallja az egykori kispapok egyike – *Prédikációi számomra és a gimnazisták számára is meggyőzőek és felejtethetetlenek voltak. Az ifjúság belátta, hogy a prédikációkban*

⁷¹¹ Bár a klérus és a hívek nagy része ellenállt, azonban a lemergi 1946. március 8-10-én megtartott szinóduson 216 pap mégis letette az esküt, megtagadva a „latin tévedéseket”, és csatlakozva az ortodoxiához. Szabó Ferenc. A Vatikán keleti politikája közelről. 58.o.

⁷¹² I. Turjanica 1946. július 25-én a Munkácsi Görög katolikus Egyházmegye kormányzatához intézett levele. KTÁL. fond. 151. opisz 25, od. zb., 3358. szt. 33.

⁷¹³ Az 1946. július 14-én szentelődő kispapok közül Bruncvik István Szarvasrétre (Bereg), Háfics István Vulsinkibe, Hladonik István Komjátra (Ugocsa), Horineczki János Verebesre (Bereg), Hricinkó János Királyházára (Ugocsa), Gyulai László Kisszolyvára (Bereg), Kabáczy István Slánfalvára (Bereg), Margitics Iván Nagyszőlősre, Ohár György Kenézpatakra (Bereg), Román Iván Szuhabarankára (Máramaros), Szkubenics Petro Alsóhatárszegre (Bereg), Jackánics László Dolhára (Máramaros) lettek kihelyezve szolgálatra. Romzsa püspök 1946. október 12-én a területi vallásügyi hivatalhoz intézett kimutatása. A felsoroltakkal együtt szentelődött Dankó János és Iváncsó Viktor kihelyezéséről nem szól a püspöki kimutatás. KTÁL. fond. P.1490. opisz 1, od. zb., 3. szt. 16.

⁷¹⁴ Romzsa Tódor 1946. július 30-án, majd I. Turjanicához intézett levele. KTÁL. fond. 151. opisz 25, od. zb., 3358. szt. 34.

Isten szavát apostoli lelkiületű, buzgó pap közvetítésében hallja, megérdemelten ragadt hát rajta az „Evangélista” név. [...] Azokban a viharos időkben Chira atya tartotta bennünk a lelket. Egyházunk legvadabb üldöztetése éveiben az ő lelkének kiegyensúlyozottsága és békéje töltötte be a mi lelkiünket is, erősített és kitartásra készítetett.”⁷¹⁵

Az egyházi előjárók személyes példájára, kiállítására, illetve nevelő hatására a vészhelyzetbe került elszánt kispapok a szemináriumi épületek védelmét biztosítandó, vakációjukról is lemondva, a Konviktusban maradva töltötték 1946 nyarát. A lemergi 1946. március 8-10 között, a szovjet titkosszolgálat által megszervezett feloszlató egyházi zsinat híre is mélyen hatott. – Félévszázaddal később Holovács József egykori kispap így nyilatkozik: *„Mindent tudtunk. Papjaink is. No meg Lemberg elérhető volt vonattal. [...] Tudtuk, hogy velünk is végeznek, csak még nem tudják, hogyan... Magunk is láttuk és tudtuk, de sok mindenre Chira atya is tanított. Ebben is az isteni Gondviselést láttuk.”*

1946 szeptemberében aztán katonai különítmény jelent meg, hogy a két kis épület erőszakkal lefoglalja, ám a 33 növendék résen volt: eltorlaszolták a Konviktus kápolnáját és a tantermek bejáratát. A katonák így csak az Alumneumot foglalták le.⁷¹⁶ A püspökség tiltakozott, az ügyészség némasággal reagált,⁷¹⁷ a bátor és kitartó seminaristák azonban időt nyertek. 1947 nyarának végén érkezett az ügyészségi felszólítás, hogy a szeminárium költözzön ki a Konviktusból, amely szeptember 2-tól az állami tanítóképzőnek lett átengedve.⁷¹⁸

E folytonos küzdelem csak tovább edzette a fiatal teológusokat is, akik közül hetet Romzsa püspök 1947. szeptember 14-én az ungvári katedrálisban szentelt pappá. A szentelés néhány előzményéről megint csak Holovács József visszaemlékezéséből értesülünk. Mint diákfelelős, az akkor még tíz végzős teológus nevében ő állt oda nyár elején „Chira rektor atya” elé azzal, hogy *„nincs hová, nincs miért haza mennünk, munkát úgysem kapunk, és a szülők nyakán élni... Inkább tnluni szeretnénk.”* Ebben a megfogalmazott kérdésben akár az üldözést is elszántan vállaló teológusok öntudata tükröződött: *„[...] szentelésünk csakis a katedrálisban legyen, és szóljon a nagyharang, mert mi már valószínűleg az utolsók leszünk.”⁷¹⁹*

⁷¹⁵ Vaszkó András 2004 februárjában kelt vallomása. Kézirat. Budapest. Puskás-gyűjtemény; Пекар А. OSBM. Епископ Александр Хира. Раб божий. с.3.

⁷¹⁶ Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim lesztek”. 19.o.

⁷¹⁷ Romzsa Tódor 1947. május 19-én a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő vallásügyi megbízotthoz intézett levelében tünteti fel a két éves küzdelem menetét. KTÁL. fond. 151. opisz 25, od. zb., 3358. szt. 51.

⁷¹⁸ Morozov, ungvári ügyész 1947. szeptember 1-én Romzsa püspökhöz intézett értesítése. KTÁL. fond. 151. opisz 25, od. zb., 3358. szt. 65.

⁷¹⁹ Holovács Józseffel 1990. máj. 29-én készült interjú. LEIL, П-1 Személyi ügyek fond, П-1-1-1216. 6.o.

Végül Chira Sándor – akkor még vicerektor – közbenjárására, és Tódor püspök – „mert nem tudni meddig” – jóváhagyásával a klerikusok végig tanulták a nyarat. Majd szentelés előtt nem sokkal, a vallásügyi felelős toppant be a püspökségre, és Holovács József, az előrehozott szentelés főszervezőjének személyében a szentelendőket megpróbálta volna lebeszélni szándékukról, kecsesítő pályamódosítást helyezve kilátásba:

- Gondolják meg, mire vállalkoznak. Döntsenek, mit szeretnének, én pedig biztosítom Önöknek az egyetemi felvételt, bármely szak 3-ik évfolyamára.
- Nekünk ez nem kell... Itt máris végzünk, ott pedig csak 2 év múlva.
- De akkor titokban történjék a szentelés, ne nyilvánosan.
- Nem-nem, mi nyilvánosan akarjuk, és hogy: zúgjanak a harangok!
- Megbánják!
- Mindent megértettünk.

„*A városban elterjedt, hogy szeptember végén lesz...[a papszentelés]. Mi már láttuk, hogy presszionálnak, ezért úgy döntöttünk, mindez korábban történjék, már szeptember közepén.*”⁷²⁰ A munkácsi egyházmegyében így került sor a szovjet idők utolsó papszentelésére.⁷²¹ Az ünnepi szónok, Chira Sándor, beszédében a telefonpóznák példáját állította a szentelődök elé: azoknak az a rendeltetésük, mondta, hogy a legnagyobb viharokat is kiállva, továbbítsák a híreket; a papságnak is hasonló a küldetése: bármilyen vihar közepette és ellenére, tovább kell, hogy adja a jó hírt.⁷²² „*Soha nem felejttem el, Sanyi bácsi mennyire mély szónoklatot és elmélkedést tartott akkor!* – vallja ma is a munkácsi egyházmegye legidősebb papja, Szabó Pál – *Ebből a hét felszentelt papból, kettőt elítéltek*⁷²³ *és megjárták a lágert, öten*⁷²⁴ *viszont megmaradtak itthon, és nagyon komoly munkát fejtettek ki az illegalitásban.*”

⁷²⁰ Uo.

⁷²¹ Az 1947. szeptember 14-én felszentelt hét kispap: Lelekács János, Beszkid Miron, Hadzsa János, Hleba András, Holovács József, Fedor István, Szabó József. Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 163.o.; Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород. 1999. c. 385.

⁷²² Szabó Pál, az ungvári katedrális legidősebb papjával, Ungváron, 2012.szeptember 17-én készített interjúból. Mellékletek. 110.o.

⁷²³ Lelekács Jánost 1947. november 21-én tartóztatták le, és koholt vád alapján 1948. február 13-14-én 10 évi javítómunka-táborra és 5 évi polgári jogfosztásra ítélték. A kolimai és csukotkai táborokból 1955.január 4 én tért haza családjához; Szabó Józsefet 1950. április 26-án tartóztatták le, és az ungvári bíróság 25 évi száműzetésre ítélte. Omszk és Karaganda táboraiából 1955.július 1-én szabadult és tért vissza Beregszászra. Mindkét papa földalatti egyház tagjaként működött tovább. Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 2014. 223-224, 387.o.

⁷²⁴ Az itthon maradtak közül azonban ketten, Hleba András 1949. február 24-én és Hadzsa János 1949. április 20-án aláírták a pravoszláv egyházzal való együttműködési kérelmet, és később sem tértek vissza a görög katolikus egyházba. Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики, сповідники вірності. 397.o.

3. A titkos püspökszenteléstől Romzsa püspök vértanúságáig

Az 1944 végétől 1945 tavaszáig lezajlott papi letartóztatások, az egyházmegye első vértanújának halála, a folyamatos politikai nyomás, illetve különösen az 1945. április 12-én Lembergben Joszif Szipij metropolita, püspökei,⁷²⁵ a szemináriumi kispapság, majd mintegy 700 görög katolikus galíciai pap letartóztatásának⁷²⁶ hatására Romzsa püspökben megerősödött a belátás: a látható és támadható püspök mellett az egyházmegyének máris szüksége van láthatatlan, rejtett püspökre is, netán többre.

1945 februárjában, majd szeptemberében is – míg a határok átjárhatóak voltak – Tódor püspök megbízásából Punykó Sándor püspöki titkár két ízben is felkereste Nyíregyházán Dudás Miklós püspököt, Miskolcon pedig Papp Antal érseket, tájékoztatva őket a munkácsi egyházmegye helyzetéről, illetve kérve az információk továbbítását a Szentszék felé.⁷²⁷ De voltak más, szinte regénybe illő közlési utak is: egybehangzó tanúsítás szerint az egyházi jelentéseket a kispap Legeza Sándor is segítette – édesanyja által, zsömlébe belesütve – átcsempészni a határon Nyíregyházára, ahol ezeket átadta Dudás Miklós megyéspüspök bátyjának, Dudás Bertalan OSBM kezébe.⁷²⁸

Az igen körülményes, több pápai nunciatúra útján is továbbítandó püspöki kérés⁷²⁹ végül mégis célba ért. Domenico Tardini (1888-1961), a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának felelős bíboros államtitkára 1945. szeptember 28-án tudatta a Keleti Egyházak Kongregáció vezetőjével, Eugène Tisserant (1936-1959) bíborossal, hogy „*Mons. Romzsa, a Déli Kárpátok egyetlen püspöke a deportálás nagy veszélyében lévén sürgős, soron kívüli jogot kér, hogy jómagam titokban szenteljen fel két püspököt az orosz, déli-kárpát területre.*”⁷³⁰ XI. Piusz pápa gyorsan reagált. Tardini bíboros már 1945. október 17-én arról értesítette Tisserant bíboros kollégáját, hogy a Szentatya a munkácsi egyházmegyes „*Mons. Alessandro Chirát ippiai címzetes püspökké való szentelésre jelölte.*”⁷³¹ Ennek titkos voltát a Vatikánban is

⁷²⁵ Joszif Szipij metropolitával majdnem egyidejűleg, 1945 április közepén tartóztatták le munkatársait is: Mikita Budka (1877-1949) káptalani vikáriust április 11-én, Mikola Csárneckij (1884-1959) Volhinia apostoli vizitátorát április 15-én, Hrihorij Homisin (1867-1945) sztanyiszlávi püspököt, illetve segédpüspökét, Iván Lyatisevszkijt (1929-1957) április 15-én, valamint nagyszámú papot. Володимир Сергійчук. Нескорена церква. с. 21; Мученики – джерело чудотворної сили. Місія «Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ.» [é.n.] с. 3, 6, 18,

⁷²⁶ Punykó- emlékirat. 21.o.

⁷²⁷ Puskás László. Megalkuvás nélkül. Boldog Romzsa Tódor élete és vértanúhalála. 129.o.

⁷²⁸ Dudás Bertalan OSB és Legeza Sándor szóbeli közlését Puskás László atya adta tovább Budapest, 2012. augusztus 13-i beszélgetés során.

⁷²⁹ Puskás László. Megalkuvás nélkül. Boldog Romzsa Tódor élete és vértanúhalála. 129.o.

⁷³⁰ Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientale. Fondo . Mons. Chira.prot.6139/45. Kivonat. Puskás-gyűjtemény.

⁷³¹ Uo. prot. 6675/1943.

elővigyázatossággal kezelték, mivel Tisserant bíboros kizárólag a Konzisztóriális Kongregáció elnökét értesítette a pápa döntéséről.⁷³²

A Rómával egyre nehezedő és körülményes kapcsolattartás miatt 1946. január 29-én a prágai pápai nuncius 1946. január 29-én még csak annyit tudott közölni Tisserant bíborossal, hogy Romzsa püspök valószínűleg megkapta az instrukciókat, merthogy egyetlen mondattal tudott választ adni: „*Teljesítve lesz 1945. december 30-án.*”⁷³³ Mára elfogadott tény, hogy ez lett Chira Sándor titkos püspökké szentelésének dátuma, illetve, hogy Romzsa Tódor a legmélyebb titokban ugyan, mégis a Szentszék tudtával és meghatalmazásával végezte a szentelést. Tardini bíboros majd csak félévvel később, 1946 júniusában értesíthette a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációját a szentelésről.⁷³⁴

Máig kérdéses azonban, ki lehetett a másik papi személy, akit Romzsa püspök Chira Sándorral együtt szentelt püspökké. Bendász István kanonok, az egyházmegye elkötelezett kutatója Orosz Péterről állítja, hogy püspökké volt szentelve, de már 1944. december 19-re teszi a titkos szentelés dátumát.⁷³⁵ Ezt veszi át Puskás László is,⁷³⁶ a vértanú Orosz Péter életrajzírója.

Mindenesetre a szovjet állambiztonságiak szemében Chira prelátus már vezető kanonokként is az egyházmegye második kulcsembereinek számított. Ezért az ő megdolgozására különösen is odafigyeltek, bevetve rábeszélést, figyelmeztetést, fenyegetést.⁷³⁷

1946 tavaszán még csak I. Turjanica, a megyei tanács végrehajtó bizottságának elnöke kérte be külön, hogy rábírja az orosz pravoszlávia elfogadására. Az akkor lezajlott beszélgetés részletei emlékiratában maradtak fenn, amelyet megfelelő forráskritikával kell kezelnünk, figyelembe véve egyrészt, hogy az említett párbeszéd és annak lejegyzése között bő tíz év telt el, másrészt, hogy a Visszaemlékezések a még mindig földalatti egyház megerősítését voltak hivatva szolgálni. Valószínűleg ez a magyarázata a katolikus egyházzal szóló hosszas és ékesszóló fejtegetésének, amelyben az egyház kétezer év hibái mellett kiemelkedő érdemeit is méltatja „*az ő nagy pápaiban, püspökeiben, papjaiban, szerzeteseiben [...], sok milliót számláló hívében*”, valamint hosszasan kifejti, miért viseltet „*a pápa*

⁷³² Uo. prot. 275/1943.

⁷³³ Uo. prot. 809.

⁷³⁴ Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientali. Fondo. Mons. Chira. prot. 4060/46.

⁷³⁵ Bendász István- Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 1994. 78.o.

⁷³⁶ Puskás László. Ilyeneké az Istene országa. 59.o.

⁷³⁷ Chira Sándor Visszaemlékezései. 9-12, 15-20.o; Dr. Dumniccsal, Chira Sándor kezelőorvosával Ungváron, 2012. szeptember 17-én készített interjúból.

*Őszentsége iránt feltétlen hűséggel és szeretettel.*⁷³⁸ Nehezen képzelhető, bár cáfolni sem tudjuk, hogy ez a hosszú monológ Turjanica hivatalában ilyen terjedelemben el is hangzott. Joggal feltételezhető azonban, hogy a börtön-, illetve a száműzetésben töltött hosszú évek során az emlékek mélyebb tartalmat kaptak, és 1957-ben, ezek lejegyzésekor, nem annyira az elhangzottak szó szerinti fennmaradása, mint sokkal inkább a távoli szülőföldön működő földalatti egyház papjai és hívei megerősítését szolgáló püspöki biztatás volt a mélyebb cél. Ezért kap különös hangsúlyt az említett monológ folytatása: *„Erre az egyházra, mint édesanyára, büszke vagyok. Hozzá és az ő látható feje, Krisztus földi helytartója, a pápa Őszentsége iránt feltétlen hűséggel és szeretettel viseltetem. A pápa Őszentségétől, katolikus hitemtől, egyházam iránti hűségemtől el nem tántoríthat semmiféle börtön, semmi kínzás, még a halál sem. És nincs a földnek az a kitüntetése, aranya vagy más kincse, ha mindjárt hegyekként gördítenék is a lábam elé, melyeknek kedvéért én a hitemet, egyházamat elhagynám. Én ezt a meggyőződést nem holmi dajkamesékből, hanem immár 25 éves papi életem édes tapasztalataiból és hosszú-hosszú évekre visszatekintő tanulmányaimból merítettem.*⁷³⁹ Akár 25, akár 35 éves papi tapasztalatból születtek az itt leírtak, annyi bizonyos, bennük Chira püspök személyes hitvallása maradt az utókorra.

A leírás alapján mindezek hallatára Turjanica összecsapta a tenyerét. Válaszában azonban az ügynök szólította meg Chira prelátust: „Ön még fiatal ember, Kárpátalján nagyon jó reputációja van. Önnek a pravoszláviában a helye.” Azt követően azonban, hogy erre az ajánlatra Chira Sándor határozott, és a tőle megszokott képszerű hasonlatú *„lőhátról számarhátra nem ereszkedem”*⁷⁴⁰ elutasítással reagált, már a hírhedt SZMERS⁷⁴¹ katonai kémelhárító különítmény vette célba még ugyanazon év augusztusában. A Visszaemlékezésekben szereplő SZMERS kihallgatás során, órákon át püspökéről, annak vatikáni kapcsolattartásáról faggatták, majd kémkedésre szólították fel. A pallérozott elme adta higgadt és határozott elutasítás dühödtt reakciót váltott ki ugyan, egyelőre mégis szabadon

⁷³⁸ Chira Sándor. Visszaemlékezések. 16-19.; Bendász István-Bendász Dániel. 1994. Helytállás és tanúságtétel. 135-136.o.

⁷³⁹ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 15-19.o.

⁷⁴⁰ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 20.o.

⁷⁴¹ „SZMERS” – „halál a kémekre” rövidítése. – *A Szovjetunió Honvédelmi Népbiztossága és Haditengerészeti Népbiztosság alatt működő Főigazgatóság fő feladata a kémkedés; a szabotázs; a terrorizmus, a külföldi hírszerző szolgálatok, a Vörös hadsereg és Flotta egységeiben és intézményeiben tevékenykedő szovjetellenes elemek; az árulók, a dezertőrök... elleni harc volt. 1946 májusában a „Szmers” osztagokat átszervezték, tagjai a szovjet MGB által életre keltett különleges ügynökségekben folytatták tevékenységüket.* Vaszilij Mitrohin é.n. KGB-lexikon. A szovjet titkos szolgálat kézikönyve. Alexandra kiadó. Pécs. 369.360.o.

engedték. A titkos püspök azonban „közele letartóztatása lidércnyomásával tért haza a Bezpekáról, de még lereferált püspökének a történetekről.”⁷⁴²

A szovjet állami gépezet azonban csak kivárt, miközben az alsópapság megdolgozásával próbálkozott tovább. 1946. első felében újabb 4-5 papot letartóztattak, és elítélték,⁷⁴³ mert nem voltak hajlandók megtagadni a Római Szentszék iránti hűségüket. A vallásügyi megbízottak azonban nem adták fel, hogy megtalálják a betervezett „kezdeményező csoport” húzó emberét, aposztáló és vezér egyéniséget. Ezért küldték ki Kárpátaljára a lemergi zsinat kulcsfiguráját, a hírhedtté vált dr. Havrilo Kosztelniket, aki 1946. augusztus 27-én, a hagyományos Munkács-Csernekhegyi Nagyboldogasszony napi búcsú vigíliáján, már Chira Sándor kanonoki lakásán bizonygatta az orosz ortodoxia nagy előnyeit.⁷⁴⁴ Ezt megelőzően a Kijevből érkező egyházügyi felelős, úgy Romzsa püspöknek, mint Chira kanonoknak megtiltotta a búcsún való pusztai megjelenést is.⁷⁴⁵ A baziliták csernekhegyi kolostorát pedig már tavasz óta pravoszláv szerzetesek uralták.⁷⁴⁶

A fennmaradt Chira-émlékiratban a Kosztelnikkal lezajlott párbeszéd meglehetősen rácáfol a galíciai történészek mentegetésére, hogy a szakadár pap átállása csupán egyházmentési kísérlet volt. A beszélgetés egyszersmind jól jellemzi az aposztata papok gondolkodás- és magatartásmódját.

- Doktor úr, mint teológiai tanár nem érzi, nem látja, milyen lealacsonyító a görög katolikus papságra, hogy olyan alacsony szintű kollégákhoz, mint amilyenek a pravoszláv papok, kell leszállnia?
- Mi majd felemeljük őket magunkhoz.
- Szerintem ők fogják Önt is a maguk szintjére lerántani.
- Ugyan, ugyan, kanonok úr! Ön nem látja, micsoda nagyhatalommal áll szemben? Tudja-e, hogy önöktől elveszik a lakásokat, a püspöki palotát is. A püspökhöz nem is megyek. Hát gondolja meg a dolgot, mentse meg paptársait, mentse meg családjaikat!

⁷⁴² Chira Sándor. Visszaemlékezés. 11-12. o.

⁷⁴³ Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики, сповідники вірності. с. 381.

⁷⁴⁴ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 22-25.o.; Zseltvai Viktor 1947.október 3-án felvett kihallgatási jegyzőkönyve. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár /tovább: KTÁL/. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 128.o.

⁷⁴⁵ 1947 nyarán a kárpátaljai görög katolikus egyház likvidálására G. Karpov által összeállított rendelkezések egyike arról szólt, hogy a görög katolikus papságnak – beleértve a káptalan tagjait is – tiltsák meg a bárminemű mozgást, kiküldetést a megyében. ГАРФ. ф.6991., оп.1., д. 32., с. 67-70. In: Хресною дорогою. Збірник документів і матеріалів. Місіонер. Львів. 2006. с. 477-479.

⁷⁴⁶ Holovács József segédpüspök tanúvallomása Ungváron, 1990. november 28-án. In: Riskó Marianna. A Kárpátaljai Görög Katolikus Egyház kálváriája 1944-től a legalitás visszanyeréséig a visszaemlékezések tükrében. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest. 1995/1-2. 183.o.

- Lakásainkat elveszik akkor is, ha hittagadókká válnánk.
- Kanonok úr, ne áhítozzék a vértanúságra. Az középkori, nem mai, nem modern gondolat!
- És az örök élet, doktor úr?!
- Á, az örök élet?! – gunyoros grimasz az arcán... lesajnáló kézlegyintés.”⁷⁴⁷

Ezzel zárja Chira Sándor a 10-15 perces párbeszéd leírást, folytatásként hozva a másnapi Kosztelnik szereplést a munkácsi zárdánál, katolikus papi ornátusban, de Róma és a pápaság ellen prédikálva. Kíséretében már megjelentek az első kárpátaljai aposztata-jelöltek is. Köztük az a Kontratovics Iréneusz is, akiről Bendász István megjegyzi, hogy Romzsa püspök tisztában volt beépített ügynöki kilétével, aki „hetente többször is feljön a püspöki palotába szaglászás céljából.”⁷⁴⁸ Hogy a Chira emlékirat mennyire a korabeli jelennek, a földalatti egyház biztatására szól, jól mutatja az emlékirat ékesszóló folytatása: *„De a pápaság, de Róma áll, él, s nemhogy Kontratovics, de még a Sátán sem fogja megdönteni. A katolikus egyház fönmaradását az Úr Jézus megfellebbezhetetlen ígérete biztosítja, a pravoszlávia pedig csak a moszkvai pátriárka és pisztolyos diakónusai, rabláncokat csörgető porkolóbjai támogatásán nyugszik! Ó, siralomra méltó aposztatáink! Miért nem vettétek észbe a Szentírás óvását: „átkozott legyen, ki emberek hatalmába helyezi bizalmát! Dixi in excessu meo: omnis homo mendax!”*⁷⁴⁹

A sztálini gépezet, tapasztalva a munkácsi görög katolikus egyházvezetés hajthatatlan kietartását, ugyanakkor a pravoszláv egyház minden állami támogatottság dacára elégtelen kárpátaljai „missziós” sikereit,⁷⁵⁰ arra a belátására jutott, hogy amíg áll az egyházmegyei hivatal, addig a kárpátaljai uniós papságot megtörni, és híveikkel együtt a pravoszláviára kényszeríteni meddő próbálkozás. 1947. második felében az államhatalom számára a helyzet sürgetővé vált. I. Romer, az Orosz Pravoszláv Egyházügyi Hivatal kárpátaljai meghatalmazottja 1947. október 1-én a megyei vezetés felé éles hangon jelentette: *„Romzsa püspököt és helyettesét, Chirát, így vagy úgy, de haladéktalanul meg kell fosztani attól a*

⁷⁴⁷ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 24-25.o.

⁷⁴⁸ Bendász István. Öt év a szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai görög katolikus pap naplója a Gulágban. Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó. Ungvár-Ужгород.2012. 49. o.

⁷⁴⁹ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 27-28.o.

⁷⁵⁰ Az USZSZK Egyházügyi Hivatalának felelősének 1947. évi jelentéséből. KTÁL. R-1490 fond. 1. opisz, 2. od.zb. 1.o.

lehetőségtől, hogy Róma felé vonják Kárpátalja majd másfél millió szovjet polgárát. Meg kell akadályozni, hogy tovább folytassák államellenes, hazafiatlan tevékenységüket.”⁷⁵¹

Hogyan született meg a galíciaitól eltérő, mégis hatékony egyház-megsemmisítő terv, mely az egyházmegye lefejezését vette célba, az Szudoplatov, a korabeli szovjet elhárítás egyik vezető tisztjének terjedelmes, a korabeli szovjet vezetés és a vele összefonódott titkos szolgálat működését leleplező írásában olvasható. Maga Nyikita Hruscsov volt az, aki Szergej Szavcsenko, az ukrán állambiztonsági miniszter segítségével azt bizonygatta Sztálinnak, hogy „*az ukrán unitus egyház érseke, Romzsa aktív együttműködésben áll a [galíciai nacionalista] bandita mozgalom vezéreivel, illetve kapcsolatban áll a Vatikán titkos küldötteivel,*” így hát komoly veszélyt jelent a régió politikai stabilitására. Az ukrainai pártvezér, aki a nyomaték kedvéért „érseki” rangot kölcsönzött a munkácsi püspöknek, megrágalmazva a harcos ukrán nacionalizmus pártolásával a politikamentes Tódor püspököt, a Kreml uránál arcátlanul indítványozta a kárpátaljai görög katolikus egyházi vezetőség likvidálását, szabad kezet kérve ennek végrehajtására. A jól irányzott indítvány célba talált, a diktátor mindjárt egyetértett azzal, hogy itt az ideje megszüntetni a „Vatikán e terrorfészket”.⁷⁵²

A hatalmi ambíciókat dédelgető Hruscsov parancsára 1947. október 27-én így sújtott le az orvtámadás Tódor püspökre. Csakhogy Szavcsenko embereinek gyilkos tervébe hiba csúszott.⁷⁵³ A megjátszott autóbalesetet „rosszul készítették elő”, – vallja az egykori NKVD-tiszt –, mert a püspök csak megsérült, de életben maradt. A bepánikolt Hruscsov pedig bevetette a kivédhetetlen fegyverét, Ungvárra küldve Szávcsenkót, és vele Majranovszkijt, az NKVD titkos toxikológiai laborjának vezetőjét, hogy tegyenek pontot a Romzsa Tódor megsemmisítés ügyre. Ez úton került a munkácsi kórházba beépült betegellátó-ügynöknő⁷⁵⁴ kezébe az a halálos kuráre mérget tartalmazó fiola, amely 1947. november 1-én a már gyógyulófélben lévő püspök azonnali halálát okozta,⁷⁵⁵ kiváltva a hívek megdöbbenését.⁷⁵⁶

⁷⁵¹ Посисень Галина. Як розпинали унію на Закарпатті? Карпатський край. 19 грудня 1991. №35. с.13

⁷⁵² Павел Судоплатов. Спецоперации. Лубянка и Кремль. 1930-1950 годы. Олма-Пресс. Москва. 1977. с. 413-414.

⁷⁵³ Bővebben: Chira Sándor. Visszaemlékezés. 31-33; Puskás László. Megalkuvás nélkül. 224-228.o.

⁷⁵⁴ A sebesült püspök féltő-gondoskodó ápolását végző bazilita nővérek egyike, Teofila 1990-ben szánta rá magát, hogy a nyilvánosság elé tárja a munkácsi kórházban lejátszódott gyilkosság körülményeit, a beépült ügynök betegápoló-takarítónő összejátszását dr. Bergmann Ábrahámmal. Pekár is lejegyezte egy névtelen szemtanú vallomását. Bővebben: Puskás László. Megalkuvás nélkül. 234-236.o.; Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim leszek”. 34-40.o.

⁷⁵⁵ Павел Судоплатов. Спецоперации. Лубянка и Кремль. с. 414.; Chira Sándor Visszaemlékezés. 35.o.; Puskás László. Megalkuvás nélkül.234-236.o.

⁷⁵⁶ Bővebben: Chira Sándor Visszaemlékezései. 35-39.o.; Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 1994. 140-141.o.;

A kemény vallásüldözés, és vele a vasfüggöny mögötti egyházak vértanúsága a sztálini diktatúra kiterjedésével minden közép-európai országban megjelent. Ennek első jeleként, írja Szabó Ferenc, tartóztatták le Jozsif Szlipij galíciai metropolitát 1945-ben, Alojzije Stepinać zágrábi érseket 1946-ben, majd Josef Beran prágai érseket és Mindszenty Józsefet 1949-ben.⁷⁵⁷ Romzsa Tódor püspök esetében azonban a sztálini hatalmi gépezet radikálisabb lépésre szánta el magát, amely Hruscsov karrierizmusa, illetve primitív félelme számlájára írható, amiért a nyugat-ukrajnai területeken nem tudott felmutatni Sztálinnak eredményes szovjetizálási folyamatot.

Ami azonban az NKVD számára szokványos, bevett gyakorlatnak számított, arra a munkácsi egyházmegye történetében nem volt precedens: első ízben fordult elő, hogy püspöke erőszakos halált halt. Ezzel a lefejezett egyházmegye maradék kormányzóságának, főként a láthatatlan és papjai számára is titkos püspökének mélyen fontolóra kellett vennie, hogyan készítse fel az egyházat a vélhetően gyorsan bekövetkező földalatti létre, illetve hogyan nézzen szembe saját vértanúsorsa lehetőségével.

4. A rejtélyes egyháztörténelmi jegyzet üzenete

A szovjet titkosszolgálat 1947 őszén nemcsak Romzsa Tódor püspök meggyilkolásának tervét szövögette, hanem célba vette a püspök főtanácsadóját, vikáriusát is. Akkor is, ha az immár lefejezett egyházmegye élére, káptalani vikáriusnak a mindössze háromtagú székeskáptalan,⁷⁵⁸ Chira Sándor, Kohutics Tódor és Choma Viktor személyében nem a rangidős Chira kanonokot, hanem Murányi János, káptalanon kívüli püspöki irodaigazgatót állította. A döntés az NKVD embereit is meglepte,⁷⁵⁹ bizonyosra vették ugyanis, hogy a legtekintélyesebb és legbefolyásosabb Chira pápai prelátus veszi át az egyházmegye irányítást. Onnantól kezdve, négy évtizeden át nem tettek le róla, hogy felfedjék, ki lehet az egyházmegyének titkosan felszentelt püspöke.

A kutatás számára pedig az a kérdés, a sztálini gépezet vajon mire várt a püspök halálát követő egy évben? Miért csak 1949. elején következett be az egyházmegyére mért döntő és megsemmisítő csapás? Chira prelátus letartóztatását is hosszú hónapokig halogatták. Nem zárható ki, hogy a szomszédos Galíciában szerzett tapasztalat alapján, látva, hogy a püspökök elhurcolása, illetve a Kosztelnjik féle bábfigura és társai mozgatása mégsem hozta

⁷⁵⁷ Szabó Ferenc SJ. A Vatikán keleti politikája közelről. 58.o.

⁷⁵⁸ A hiányzó Marina Gyula és Minya Lajos már az USA-ban tartózkodtak. Bendász István 1935. augusztus 16-án Hetényi Varga Károlyhoz intézett leveléből. Bendász-gyűjtemény.

⁷⁵⁹ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 45.o.

meg az átütő sikert, Chira Sándor gyors elsüllyesztése helyett sokkal eredményesebbnek ítélték meg a további megkörményezését, megdolgozását. Ezért újfent bevetettek mindent, és mindenkit. „*A püspök halála után a Bezpeka küldöttei egymásnak adták a kilincset Chiránál – írja a titkos püspök egyes szám harmadik személyben – és voltak köztük jó ismerősök is, akik „kérték, ne hagyja árván a híveket, fogadja el a pravoszláviát.”*⁷⁶⁰ A folytonos zaklatások láttán rokonai megpróbálták azt tanácsolni, hogy hagyja el az országot, és nyilván nem érthették, miért kapják azt a választ, hogy „pap vagyok és itt a helyem, a híveim mellett. Legyen meg Isten akarata!” – merthogy e válasz mögött valójában az lappangott: „Püspök vagyok, és papjaim, illetve egész halálos veszélyben forgó egyházmegyém mellett a helyem.”

Ugyanakkor Csekán Tamás munkácsi ügyvéd, avagy ügynöki nevén, Iván Szmutnij,⁷⁶¹ 1947 őszén kapta feladatul, hogy férközzék Chira preláthus kanonok bizalmába, és vegye rá, hogy írja le a munkácsi egyházmegye rövid történetét és helyzetét,⁷⁶² amelyet az ügyvéd, úgymond, segít kijuttatni külföldre.⁷⁶³

Az NKVD által még 1945. április 5-én beszervezett Csekán Tamás dolgát megkönnyíthette a kanonokkal még 1936-ra visszanyúló ismeretsége.⁷⁶⁴ Az ügyvéd már 1947 tavaszán is megpróbálta megkörményezni – akkor még Romzsa püspökkel együtt –, amikor felajánlotta közvetítését, hogy a püspökség kijuttathassa Nyugatra az egyházmegyére vonatkozó információkat. A püspök és vikáriusa látszólag elfogadták a felajánlást, és megígérték, hogy írásbeli információt állítanak össze, végül, Chira kanonok csupán szóbeli üzenet gyanánt közölte Csekánnal, hogy „*a Szovjetunióban a görög katolikus egyház helyzete kritikus, a bolsevikok üldözik a vallást*”, illetve tolmácsolta Romzsa püspök kérését, hogy „*a katolikus világ imádkozzék a Szovjetunióban halálra ítélt katolikusokért.*”⁷⁶⁵

Nem meglepő ezen óvatos magatartás, hiszen az egyházmegyei vezetés számára sem lehetett ismeretlen, hogy Csekán Tamás egyike volt azon politikailag átvedlett 17 személynek, akik 1944. november 26-án a hírhedt munkácsi kongresszus elnökségében foglalva helyet megszavazta Kárpátalja „újraegyesülését” a szovjet Ukrajnával,⁷⁶⁶ és aminek fejében a megyei tanács egyik vezető funkcionáriusává vált.

⁷⁶⁰ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 48.o.

⁷⁶¹ Csekán Tamás vizsgálati ügye. Az Ukrajnai Belügyi Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára /tovább UBSZ KHL/ C-2260. IV. k. sz.n.

⁷⁶² Uo. II. k.

⁷⁶³ Csekán Tamás Ungvár, 1952. március 11-én kelt vallomása. UBSZ KHL. Fond C-2260. III. k. 157.o.

⁷⁶⁴ Chira Sándor Kijev, 1949. május 14-én kelt vallomása. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 80.o. Mellékletek. 67.o.

⁷⁶⁵ Csekán Tamás Ungvár, 1951. október 3-án kelt vallomása. UBSZ KHL. Fond C-2260. I. k. 96.o.

⁷⁶⁶ Chira Sándor Visszaemlékezése elé. Bendász István Beregszász, 1991. február 4-án Hetényi Varga Károlyhoz intézett levelének melléklete. Kézirat. Bendász-gyűjtemény.

Annál inkább elgondolkodtató, hogy félévvel később a titkos püspök miért reagált látszólag pozitívan a bevallottan „naponta nagyon rámenősen zaklató”⁷⁶⁷ Csekán újabb felajánlására, miért vállalta akár a csapdába esés veszélyét is, amikor 1947/48. tele-tavasza folyamán meg is írta a szóban forgó egyháztörténeti jegyzetet. A felvezető magyarázat szerint e jegyzet birtokában, és a Népi Tanács szociális osztályának vezetőjeként, az ügyvéd a megyei vezetés előtt sikeresebben képviselte volna a görög katolikus egyház ügyét.⁷⁶⁸ Hasonlóképpen hamisan cseng – legalább is első olvasatra – a Chira Sándor kihallgatásakor elhangzott *„Csekánon keresztül szándékoztam bebizonyítani a szovjethatalmi szervek képviselőinek, mennyire nem célszerű a görög katolikus egyház likvidálása.”*⁷⁶⁹

Vagy mégsem annyira elképzelhetetlen, hogy éppen a szovjet nomenklatúrának szánta volna írását? Ha kéri, akkor hát hadd ismerjék meg az oly sokat támadott egyház vívmányait, tekintélyének és hithűségének forrásait, a pravoszláviával szembeni hatalmas előnyeit? Mi lehetett a dolgozat megírásának motivációja?

A 77 oldalas, ruszin nyelvű, tömör, vázaltszerű kéziratban szerzője a több, mint kétévszázados munkácsi egyházmegye történetét igyekszik lényegre törő módon bemutatni, miközben egyes részei kifejezetten apologetikai jelleget öltenek. Különösen a katolikus, uniós kezdetek bemutatása után, ahogyan szembeállítja *„Az unió nemes gyümölcsei”*-t *„A pravoszlávia keserű gyümölcsei”*-vel. Egyértelmű, hogy megpróbálja megcáfolni az unió elleni azon korabeli támadásokat, hogy az uniót erőszakkal terjesztették, illetve, hogy az nem vallási öntudatból, hanem anyagi és politikai érdekeltségből született. Ezért fejt ki, mennyire nem állja meg helyét azon állítás, hogy az uniót *„tűzzel és karddal”* erőltették volna az egyházra.⁷⁷⁰ Zárójelben magyar nyelvű hivatkozást szúr be Hodinkától: *„(a) hazai rutének uniója ezen kívül nem csak vértelenül történt, de még csak erőszakról sem emlékeznek az adatok”*,⁷⁷¹ és mindjárt tovább magyarázza, kihangsúlyozva Róma óvatos és hosszadalmas ügyintézését az egyházmegye kanonizálásakor, *„hogy az erőszaknak még csak árnyéka se essék ezen igyekezetre.”*⁷⁷² Széljegyzetében fogalmazza meg egy mondatos konklúzióját: *„Az Uniót tűzzel és karddal nem terjeszteni, hanem elfojtani akarták.”*⁷⁷³

Ezt követően bő húsz oldalon kitekintést tesz az unió előtti-utáni egyházi állapotokra, előbbit káoszként, utóbbit biztonságként összegezve. Hosszan ecseteli az egyházi uniós

⁷⁶⁷ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 48.o.

⁷⁶⁸ Chira Sándor Kijev, 1949. május 14-én kelt vallomása. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. od.zb. 80-82.o.

⁷⁶⁹ Uo. 81.o. Mellékletek. 68.o.

⁷⁷⁰ Chira-jegyzet. 14.o. Mellékletek. 27.o

⁷⁷¹ Hodinka Antal. id.m. 264.o.

⁷⁷² Chira-jegyzet. 16.o. Mellékletek.27.o.

⁷⁷³ Uo. 13.o.

csatlakozás okozta anyagi biztonságot, illetve a kultúra és az oktatás terén történt komoly fejlődést. Utóbbi kifejtésében nyilvánvalóan közrejátszott az ungvári szemináriumban spirituálisként, tanárként, majd rektorként eltöltött bő húszévi ismerete és tapasztalata.

Egyik széljegyzetében hangsúlyozza azt is, hogy „*az unió a nacionalizmusnak nem ártott, hanem azt tökéletesítette.*” Annak ismeretében, hogy a kanonok ellen később felhozott vádak között szerepelt állítólagos ukrán nacionalizmusa, valóban figyelemreméltó, hogy a letartóztatása előtt alig félévvel korábban íródott dolgozatában azt írja. „*Ha a történelem nem bizonyította volna eleget, hogy a vallásos életre mennyire káros a sovinizmus, elég lenne rámutatni arra a körülményre, hogy őseink a kulturális, politikai és gazdasági szintnek oly alacsony fokán állottak, hogy az Unió megkötésével csupán az alapokat kapták meg ahhoz, hogy kialakíthassák az emberhez méltó életet.* - majd a kommunista ideológusok unió elleni támadásaira utalva, ironikusan folytatja - *Nemzetiségről beszélni azok esetében, kiknek papjai írni, olvasni nem tudtak?!! ... Akikről Lippai /legnagyobb pártfogójuk/ azt írja, hogy állathoz hasonló helyzetben vannak – meg lehet-e sérteni azokat stilsztikával vagy nyelvtannal?!*”⁷⁷⁴

A „*Kulturális fejlődés*” kis alfejezetben az egyházi unió megkötésének és a nyugati orientációra váltás jótékony hatását fejt ki a szerző, felsorolva a papi képzés fejlődésének szakaszait a 20. századdal bezárólag, kitérve a kántorképzésre, illetve a bazilita rendi iskolák szerepére. Széljegyzete alig rejtett büszkeségére utal, hogy a Szent Bazil rendi atyák „*kitűnnek magas képzettségükkel, aszkéta életvitelükkel és apostoli buzgóságukkal. Egyeseket tanulmányaik terén elért sikereikért Rómában arany díjjal tüntettek ki.*”⁷⁷⁵

Kortörténeti szempontból „*A vallás mezején*” című harmadik fejezet a legfontosabb, egyszersmind a legszubsjektívebb része a dolgozatnak. A benne tárgyaltakat ugyanis a szerző már kortársként és 28 évi papi pályafutása tapasztalatából,⁷⁷⁶ szemszögéből értelmezi és látta. A fejezetet a két világháború közötti Kárpátalján a csehszlovák, a második világháború alatti magyar kormány, illetve a megszálló szovjethatalom által gyakorolt egyházpolitika értékelésének szentelte, amelyből a fentebb tárgyaltak kapcsán már többször idéztünk. Ebben a részben tér ki az oroszországi gyökerű pravoszláv propaganda kezdeteire Kárpátalján, a harcos pravoszlávia támogatottságára a csehszlovák kormány részéről.

Miután felvonultatja görög katolikus egyházmegyéjének az unió által megtett hatalmas útját az írástudatlanság állapotából az európai színvonalú képzettségig, illetve tekintélyes

⁷⁷⁴ Chira-jegyzet. 18.o. Mellékletek.28.o.

⁷⁷⁵ Chira-jegyzet. 36.o. Mellékletek. 33.o.

⁷⁷⁶ Chira Sándort Ungváron 1920.december 19-én szentelte pappá Papp Antal püspök. Bendász István kanonok egyháztörténeti archivuma. Kézirat. Nagyszőlős. Bendász-gyűjtemény; Chira Sándor Karagandából Joseph Werthnek d.n. intézett leveléből. Novoszibirszki Római Katolikus Püspöki Levéltár.

intézményességét, amely által komoly népművelő tevékenységet fejtett ki, hangsúlyossá válik a cseh állam által erőszakosan terjesztett pravoszláv egyház hit és tudás nélküli papságának kritikán aluli alacsony műveltségi színvonala. Szemléletesen sorolva az árulkodó konkrét példákat, amelyek esetében nyilvánvalóan személyes tapasztalatokra, illetve hiteles értesülésekre támaszkodott, e kialakult helyzet magyarázatát is mellékeli. Rámutatva a bustyaházi pravoszláv papnevelőre, amely a csehszlovák kormány engedélyével indult, és amelyben „*kocsisokat, pásztorokat, kántorokat 3-5 hónapos kurzus elvégzése után – minél többet fizetett, annál rövidebb ideig tartották – mindjárt pappá szenteltek.*”⁷⁷⁷

Az 1923. február 18-án induló papnevelő kurzussal Danilec is foglalkozik, mondván, hogy a bustyaházi papnevelőbe elsőként 37 növendéket vettek föl, de abból csak 24 tette le a kibocsátó vizsgát, és bár az első kurzus hivatalosan ugyanazon év szeptember 20-ig tartott, „*a tanulás időtartama a növendékek képességeitől függött: néha a tanulás harmadnapján megtörtént a felszentelés.*”⁷⁷⁸ E levéltári alátámasztás ismeretében még inkább érthető a Chira Sándor által felsorolt nemhogy papi, hanem emberi primitívizmus konkrét példái, amelyeket a püspök is úgy összegez, hogy az ember „*nem akarja elhinni...– mégis! Keserű dolog az igazság!*”

Meg kell hagyni, a görög katolikus és a pravoszláv egyház közötti hatalmas műveltségi különbséggel a szovjet pártállami nomenklatúra is tisztában volt.⁷⁷⁹ Ezért mondhatta Bendász István kihallgatásakor az állambiztonsági tiszt, hogy „*Nekünk különösen a görög katolikus papokra van szükségünk, [mert] látjuk, hogy azokat a nép szereti, azokhoz ragaszkodik, azokhoz bizalommal van [...]*” – mint ahogyan azt is hangsúlyozta, hogy – [...] *a XX. században, a felvilágosodás századában már nem olyan papok kellenek, akik valamiféle Istent hirdetnek, hanem akik az államot szolgálják.*”⁷⁸⁰

A titkos püspök pedig azt hangsúlyozta, hogy mit eredményezett a vallási megosztottság és a gyűlöletkeltés egyházi, politikai és társadalmi téren. A „*Pravoszlávia keserű gyümölcsei*” fejezetben 20 évi távlatból összegezve a vallási helyzet alakulását cseh időben, lakonikus tömörséggel, konklúzióját hét pontba foglalva, a legkisebb utalást sem téve

⁷⁷⁷ Chira-jegyzet. 49.o. Mellékletek. 37.o.

⁷⁷⁸ КТÁЛ. фонд. 151. opisz, 7, od.zb. 1041, ark. 29. In: Данилець Ю. id.m. c. 119.

⁷⁷⁹ Már 1946-ban a hivatalos jelentésekben leírták, hogy a Kárpátalján működő 114 pravoszláv papból csupán háromnak van felső teológiai végzettsége, 24-nek szemináriumi, és a maradék 114 papnak egyáltalán nem volt papi képzése, sőt, 5-en közülük csupán az elemi osztályokat járták ki. Богдан Боцюрків. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). Видавництво Українського Католицького Університету. Львів. 2005. c. 191.

⁷⁸⁰ Bendász István. Өt év a szögesdrót mögött. 60.o.

a felelősökre, mégis mintegy tükröt tartva – ha úgy tetszik, a sztálini hatóságok elé – a történelmi idők figyelmeztető tanulságával.

Végül a negyedszázad politikai viharai egyházra gyakorolt hatását a *Forgószél* c. alfejezetben szemlélteti.⁷⁸¹ A csehszlovák korszakban tomboló vallási vihar, írja, tisztító hatású volt, a katolikus öntudat ezért tovább erősödött, és az egyházi élet végül bizonyos önállóságra tett szert. Ahogy ez nem szűnt meg a rövid, háború alatti magyar időszak alatt sem. Azonban 1944. október 27-e, a szovjet megszállás napja, már „a nagyszabású reményekben való csalódást vetítette elő,” – írja – és különösen Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolása „megsemmisítő viharként száguldott végig a vallási élet mezején”.⁷⁸²

Eddigi értekezésünk fényében nem kétséges, hogyan viszonyult az egyházmegyei vezetés, és konkrétan Chira prelátus a szovjet megszálláshoz, ezért a „nagyszabású reményekben való csalódás” megfogalmazás mindenképp meghökkentő és elgondolkodtató. Egyedül abban az esetben érthető, ha az írás valóban a szovjet pártfunkcionáriusoknak szólt.

Ahogy a mindössze egyoldalas *Konklúzió* is, amelyben a szerző nagyon tömören, szinte három bő mondatban leszögezi, hogy a munkácsi egyházmegye, sőt a Kárpátok alatt élő egész lakosság eredendően katolikus lehetett, és ezt a szellemiséget „a hegyek túloldaláról érkező pravoszláv hitű jövevények felhígították”. A kárpátaljai egyházi unió semmiben sem hasonlítható a galíciai unióhoz, mivel idehaza „békés úton, erőszak, terror és vérontás nélkül zajlott, a meggyőzés, és nem az erőszak útján.” Végül, hogy „a pravoszlávia Kárpátalján valóban kulturális és erkölcsi romlást, politikai és anyagi kárt okozott.”⁷⁸³

Az 1948-ban íródott jegyzet következtetése kapcsán mindjárt a kárpátaljai vallásügyi megbízott, I. Agafonov 1947-ben tett kijelentése merül fel: „Az uniót erőszakkal vezették be, és azt erőszakkal is kell likvidálni.”⁷⁸⁴ A néhány hónappal később íródott dolgozat akár e kategorikus kijelentésre adott válaszként is értékelhető.

De különösen az nem hagy kétséget, hogy Chira püspök átlátott a Csekán ügyvéd-ügynök hamisságán, ami kitűnik a száműzetésben megírt Visszaemlékezésből is. A fenti „miért íródott” kérdéshez így óhatatlanul társul a második is: akkor hát, miért adta a júdás Csekán kezére a dolgozatot?

Elképzeltető volna, hogy amolyan óceánba dobott palacküzenet példájára megkockáztatta, hogy Csekán némi maradékvallásosságból – 1936-ban Chira kanonok még

⁷⁸¹ Bővebben lásd: Riskó Marianna. Chira Sándor (1897-1983) titkos jegyzete a KGB-levéltár rejtekében. In: Miles Christi évkönyv. MMXIV. Miles Christi. A.D. 2014. 203-2015.o.

⁷⁸² Riskó Marianna. Chira Sándor (1897-1983) titkos jegyzete a KGB-levéltár rejtekében. 209-210.o.

⁷⁸³ Chira-jegyzet. 74.o. Mellékletek. 43.o.

⁷⁸⁴ Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики, сповідники вірності. с. 296.o.

hívó görög katolikusként ismerte meg az ügyvédet⁷⁸⁵ – betartja az egyébként erősen kétes ígérletét és mégis kijuttatja e dolgot külföldre? Ez esetben reménykednie kellett volna, hogy az egyházmegyei vezetés fizikai megsemmisülése esetén is, az üldözést elkerülő, illegálisba vonuló, vagy a lágereket túlélő papság kezébe visszakerül e történelmi összefoglaló, és így a pásztor nélkül maradt nyájnak az egyházi tanítóhivatal tekintélyével egy olyan lelki iránytűt hagy hátra, mely kapaszkodót jelenthet a korabeli ortodoxia látszólagos győzelmével szemben.

Csakhogy 1948 tavaszán szinte kizártnak véljük, hogy Chira püspök elképzelhetőnek tartotta volna a Csekán-féle pártfunkcionáriusokkal való bárminemű együttműködés, vagy tárgyalás eredményességét, illetve, hogy az egyházmegye likvidálása elkerülhető. A galíciai egyházfelszámolás, Romzsa püspök vértanúhalála, illetve a számos pap elítélésének ismeretében a józan gondolkodású Chira püspöknek nem lehettek többé illúziói a szovjet nomenklatúra valódi tervei felől. Minden bizonnyal a számonkérés, avagy a tárgyalás idejét lejártnak, eszköztárát kimerítettnek értékelhette.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban a két papi generációt felnevelt Chira Sándor tanárt és szuggesztív prédikátort, aki bő két évtizeden át éppen a hitelességével hatott. Ő, aki annyiszor elmondta – szemináriumokban és templomokban, kispapoknak és hívőknek egyaránt – a „menjetek és tegyetek rólam tanúságot”. Fiatal papkora óta mély meggyőződéssel hordozta ezen alapvető isteni útmutatást, erre a hívásra teljes és maradéktalan elköteleződéssel válaszolt. Tanúságot tenni... – ez biztosított emberi gerincességet, erkölcsi tartást élete végéig a legkeményebb megpróbáltatás közepette is. Tanúságot tenni... – nem mérícskélve, mivel jár. Tanúságot tenni Istenről, egyházáról, annak egyetemességéről, és nemcsak mérhetetlen gazdagságáról, hanem mindenekelőtt legyőzhetetlenségéről, ami nem emberi, hanem isteni ígéreten nyugszik. És utána? Bármilyen következzék: „Uram, követlek, bárhová is mész...”

Az egyházmegye legitimitásának várhatóan közeli megszűnése fenyegetettségében, papként és főpásztorként, tudatosan és elkötelezetten írta meg hát a kért dolgot, büszkén téve tanúságot egyházáról a pártállam és a pravoszláv egyház behódolt vezetői előtt, mondván, lám, ez az, amit lerombolni igyekeznek - de ami fölött még sincs hatalmuk...

Titkos püspökként azonban nemcsak az egyházmegye jelenéért, hanem jövőjéért is kész volt áldozatot vállalni. Mégpedig nemcsak a Gulág vállalása, hanem – Romzsa püspök halálával, sokkal inkább – a Gulág túlélése lett már belső célkitűzése. Ez utóbbit látszik

⁷⁸⁵ Chira Sándor Kijev, 1949. május 14-én kelt vallomása. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 80.o.

bizonyítani egy családi személyes emlék is. 1947/48 telén, az ungvári Várhegyen álló kanonoki háza udvarán a naponta fát fűrészelő és hasító Chira kanonok a nála lakó orvostanhallgató diák unokaöccse értetlenkedésére kurta magyarázattal szolgált: „*Tudom, hogy e télen már nem lesz szükségem e tüzelőre, de edzem magam, hogy kibírjam Szibériát...*”⁷⁸⁶

A dolgozat további sorsához tartozik még, hogy Csekán ügyvéd a kezébe kapott dolgozat láttán, amely, véleménye szerint nem nyújtott elegendő támadási felületet Chira kanonok ellen, és az írást gyengének értékelve ahhoz, hogy NKVD megbízója pozitívan minősítse ügynöki feladatteljesítését, megtévesztő stílusú és erősen szovjetellenes hangvételű betoldást írt, mondván, hogy ezen oldalakat a püspök diktálására jegyezte le.⁷⁸⁷ Ezt azonban már az NKVD sem hitte el neki, de a mai kutató számára is erősen kérdéses. Az viszont tény – ami a történelmi igazságszolgáltatásnak is egyik bizonyítéka –, hogy végül e dolgozat mégsem Chira Sándor, hanem az egykori Szmutnik ügynök elleni terjedelmes vádemelésnél szolgált terhelő tárgyi bizonyítékként.⁷⁸⁸

Chira püspökre az ügynök perénél két évvel korábban csapott le a sztálini államgépezet, ami kemény korszakot nyitott ugyan, mégis – mindenkitől rejtve – további egyházépítő munkára készítette fel, terelte a titkos főpásztort.

V. Tanúságtétel az élet és halál mezsgyéjén

1. A megsemmisítő nyílt támadás várakozásában...

Romzsa püspök halálát követően 1948 januárjában, bármennyire meghökkentő, a kárpátaljai Nesztor, illetve további két ukrán pravoszláv püspök társa levelet intéztek Mikita Hruscsovhoz azzal, hogy „*mindenki számára ismert a Romzsa Tódor elleni MGB⁷⁸⁹ területi szerve által kitervelt támadás*”, illetve a püspök meggyilkolása, ami „*ártott a pravoszláviának és mindenkit felháborított, Kárpátalja és Nyugat Ukrajna pravoszláv lakosságát is.*” Arra

⁷⁸⁶ Ortutay Mária tanúvallomása. Budapest. 2012. szept. 25-én; dr. Chira Magdolna és dr. Chira Péter Budapest, 2015. július 29-én készült interjú. Mellékletek. 164.o.

⁷⁸⁷ Csekán Tamás vizsgálati ügye. II. k. 42.o.

⁷⁸⁸ Uo. IV.k. 56.o.

⁷⁸⁹ A Szovjetunió 1943. április 14-én újjászervezett Állambiztonsági Népbiztossága 1946 márciusában a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma (MGB) elnevezést kapta. Vaszilij Mitrohin. KGB-lexikon. 264.o.

kérték hát a „drága Mikita Szerhijevicset”, állítsa le az állambiztonsági szerveket, hogy ne gyakoroljanak további nyomást „a katolikus egyház maradvékára, amellyel reményeink szerint nemsokára egyesülünk.”⁷⁹⁰

Csak hogy 1948. elejétől a hatalom épphogy „megerősítette az „adminisztratív intézkedéseket” az állami pravoszlávia erőszakos terjesztésére, beleértve a fizikai kényszert is.”⁷⁹¹ 1948 márciusában a kárpátaljai állami végrehajtó tanács határozatával további 16 görög katolikus templomot adtak át pravoszláv egyházközségeknek. Míg a moszkvai pátriárka visszahívta Kárpátaljáról Nesztor püspököt, akinek missziós munkája a pravoszlávia terjesztésének terén, úgymond, gyengének minősült. Helyébe a Szent Szinódus a munkácsungvári pravoszláv püspökség adminisztrálására 1948. június 3-tól kinevezte a lebergi Makarius (Okszijuk) püspököt, utóbbit mindjárt felruházva a leberg-ternopoli, és munkácsungvári pravoszláv egyházmegyék érseki címével, aki, Pekár tollából, Galíciában már jól bizonyította „apostoli képességeit”.⁷⁹² Ettől kezdve az államhatalom és a pravoszláv egyház egységes támadásba lendült.

Év elején, januárban még csak Teofila bazilita nővért, Romzsa püspök odaadó kórházi ápolóját tartóztatták le, hogy megszabaduljanak a veszélyes szemtanútól, aki látta a püspök gyilkosát, és tisztában volt azzal, hogy halálát nem a hivatalosan bejelentett „agyvérzés” okozta. 1948 tavasz-nyár során további tíz görög katolikus papot tartóztattak le.⁷⁹³

A görög katolikus egyház elleni támadás részét képezte a sajtókampány is, melynek részeként a területi főügyész, András Iván is megjelentette az *Unitus egyház álarc nélkül* c. cikkét. Az MGB ügynökei azt is lenyomozták, hogy az ügyész felesége két ízben is felkereste Chira prelátust, igyekezve mentegetni férjét, mondván, hogy a szégyenteljes cikk kényszerből íródott, illetve figyelmeztetett a görög katolikus egyház közeli felszámolására. A nyomozati anyagba bekerült a prelátus válasza is: „*A kárpátaljai papság szörnyű, fenyegetett helyzete ellenére az igazságosság rövidesen felülkerekedik. A missziós tevékenység Keleten a letartóztatott görög katolikus papok által terjed, akik ott a katolicizmus magvait hintik szét. A katolicizmus erős. A háború, mely rövidesen kitör, elpusztítja a Szovjetuniót, és megerősíti a*

⁷⁹⁰ Anton, sztanyiszlávi, Mihail, drohobicsi és Nesztor munkácsi püspökök 1948 januárjában (n.n.) Mikita Hruscsovhoz intézett levele. ЦДАГОУ. Ф.1.Оп.23.Спр.5069. Арк.83-84. In: Сarpatica-Карпати́ка. Випуск-35. Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат. Ужгород. Науково-дослідницький Інститут Карпатознавства. 2006. с. 230-231.

⁷⁹¹ Богдан Боцюрків. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава . с. 195.

⁷⁹² Пекар В. Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. т.І. с.156.о.

⁷⁹³ 1945-1948 alatt az egyházmegye 32 papja lett letartóztatva, és elítélve, további 33 pap, az elrettentő példa hatására, az illegális menekülés útját választották, Magyarországon, illetve Szlovákiában találva menedéket, és további nyolc pap meghalt. Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики, сповідники вірності. с. 301; Riskó Marianna. A Kárpátaljai Görög Katolikus Egyház kálváriája..., 186.o.;

*katolicizmus alapjait az egész világon...*⁷⁹⁴ A fejtegetés a titkosszolgálat által kreált hamisításnak tűnne, ha missziós alapgondolata nem csengne össze Chira püspök évekké később is megnyilvánuló hitvallásával.

Egyelőre azonban, 1948. augusztus 24-én az ukrajnai vallásügyi megbízott, P.Vilchovij tovább sürgette a görög katolikus egyház likvidálását, konkrét intézkedéseket javasolva. Mindenekelőtt az aposztata Kontratovics Iréneuszt támogatva, aki a kárpátaljai „kezdeményező csoport” élére állva magára vállalta a leMBERGI Kosztelnyik szerepét. Kontratovics és vele a munkácsi kolostor immár pravoszláv ihumenje, Pantelejmon azt hajtogatták, „sok görög katolikus pap csak arra vár, vegyék le az unitus egyházvezetés két vezetőjét, Murányit és Chirát, és akkor sokan jönnek hozzánk.”⁷⁹⁵

A sűrűsödő letartoztatások, templomok elvétele láttán a munkácsi görög katolikus egyházmegye mindkét felelős vezetője sem hivatalból, sem hivatásból nem adhatta fel, hogy tiltakozzék az állami önkény ellen. 1948. október 5-én Murányi János és Chira Sándor azzal fordultak a területi vallásügyi hivatal soron lévő fejéhez, Raszputykóhoz, hogy szóvá tegyék a törvénytelen és erőszakos módon elvett templomokat, a káptalani lakásokból való „szemtelen kilakoltatást”, valamint, hogy választ kapjanak, lesz-e regisztrálva a görög katolikus egyház.⁷⁹⁶ Vilchovij, ukrajnai vallásügyi megbízott, aki épp azért tartózkodott Ungváron, hogy megsürgesse a görög katolikus egyház felszámolását, és aki már 1946-ban azt jelentette Chira kanonokról, hogy „magas műveltségű és erős ellenség”,⁷⁹⁷ most még megkísérelte arra rábeszélni a jelenlévő egyházi vezetőket, hogy vegyenek példát a galíciai papság „ünnepélyes” átállásáról. Murányi vikárius kategorikus „utolsó leheletünkig katolikusok maradunk” bejelentése azonban Vilchovij számára is jelzésszerű lehetett, mivel minden további győzködés helyett váratlanul nyíltan kirukkolt a régóta kész döntéssel: a görög katolikus egyház regisztrálását a szovjethatalom nem engedélyezi. A motiváció: az unitus egyház ellenségesen viszonyul a szovjethatalomhoz, és „*a nép követeli „régii vallásához” való visszatérést,*” – derül ki mindez Vilchovij hivatalos jelentéséből.⁷⁹⁸ Érthető ugyanakkor, hogy

⁷⁹⁴ Az USZSZK MGB jelentése. Ukrajnai Állambiztonsági Levéltár. ГДА СБ України. Фонд 16., Оп. 22. Спр.1951. Пор. 3. Т.13..In: Лариса Капітан. Ліквідація греко-католицької церкви у Закарпатті, 1945-1949pp: Ідеолого-пропагандистська складова. In: Краєзнавство, 3*2012. c.78.

⁷⁹⁵ P. Vilchovij 148. november 11-én az I. Polyanszkij, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő vallásügyi megbízotthoz intézett jelentése. Центральний державний архів громадських організацій України [ЦДГОУ]. Фонд 1., Оп. 23. Спр. 5069. Арк. 314-326.In: Володимир Сергійчук. Нескорена церква. c.156-157.

⁷⁹⁶ P. Vilchovij 148. november 11-én kelt jelentése. In: Володимир Сергійчук. Нескорена церква. c. 157-158.

⁷⁹⁷ P. Vilchovij 1946. utolsó negyedéről készült titkos jelentése. ЦДГОУ. Фонд 1., Оп. 23. Спр.4555. Арк.25-36. In: Володимир Сергійчук. Нескорена церква. c.208.

⁷⁹⁸ P. Vilchovij 148. november 11-én In: Володимир Сергійчук. Нескорена церква. c.159.

a Gulágot megjárta Chira püspök e sorsdöntő találkozóhoz mielőtt csak a zárójelét örökítette meg Visszaemlékezésében: Vilchovij búcsúkézfogását és jelentőségteljes „szerencsés utat kívánok” elköszönését.⁷⁹⁹ Mert felénk is ez utóbbi jelezte, hogy elindult a visszaszámlálás saját maguk, illetve az egyházmegye fölötti ítélet végrehajtásában.

Az államhatalom részéről lezárult minden további kivárás, győzködés, megdolgozás. A megsemmisítés gépezetét teljes fordulatszámra állították. Egy hónappal később, 1948. november 11-én a köztársasági vallásügyi megbízott Hruscsovnak, illetve az állambiztonság főemberének, Szavcsenkónak megküldte az egyházfelszámolás végleges tervezetét. Legfőbb pontjai: előkészíteni az ungvári katedrális, a görög katolikus káptalan rezidenciájának, valamint a munkácsi és az ungvár-ceholnyai templomok átadását a pravoszláv egyháznak; „*a katedrális kórusa gyanánt illegálisan működő görög katolikus papi szemináriumot*”⁸⁰⁰ bezárni.⁸⁰¹

Ez utóbbit, miután az internátus épületeit végleg elveszítette, 1947 őszén a püspöki palotába költöztették, és Chira püspök annak rektoraként, tanáráként azt a végsőkig működtette, természetesen titokban. A titkosszolgálat mégis átlátott az álcán. A hatóságok a tanév végén, 1948 májusában már azzal a követeléssel álltak elő, hogy az egyházmegyei kormányzat azonnal szüntesse be a szeminárium működését. Hivatalosan Murányi Miklós vikárius válaszolt azzal, hogy 1947 óta az egyházmegyének nincs szemináriuma – ami épület tekintetében igaz is volt –, a teológusok jelenlétét a püspökségen azzal magyarázva, hogy azok a katedrális kórusában teljesítenek szolgálatot, mivel az ősi, 1830. óta fennálló kórus tagjai hagyományosan klerikusok, akik énekükkel kísérik a liturgiát, így tanulnak bele. Ebből a levélből derül ki számunkra is, hogy az 1948. évi tanév végén még 16 kispap tanult a titokban működő szemináriumban.⁸⁰²

Annak híre azonban, hogy Ungváron, 1948 nyarán „12 végzett klerikus” mégsem lett felszentelve, a Szentszékhez is eljutott, mégpedig a prágai apostoli nunciatura megbízottja által, aki 1948. október 15-én aggodalommal telve közölte: „*Nem úgy tűnik, hogy a megsiratott Tódor püspök felszentelt volna bárkit is püspökké.* – hozzátéve, hogy – *Az orosz milícia azonban nagyon bizalmatlan.*”⁸⁰³

⁷⁹⁹ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 46-47.o.

⁸⁰⁰ A lemergi, peremisli és sztanyiszlávi egyházmegyei papi szemináriumokat még 1939 őszén, mindjárt a szovjet megszállás kezdetén bezárták, betiltva a bazilita rendet, illetve minden görög katolikus egyházi intézményt. *Мартирологія українських церков у чотирьох томах.* т. II. «Смолоскіп». Торонто. 1985. с. 60.

⁸⁰¹ P. Vilchovij 148. november 11-én kelt jelentése. In: Володимир Сергійчук. Нескорена церква. с.159.

⁸⁰² Murányi Miklós 1948. május 24-én M. Raszputykóhoz intézett levele. KTÁL. 1490 fond. 1. opisz, 29. od.zb.5.

⁸⁰³ Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientali. Fondo. Mons. Chira. prot. 350/1945.

Ezzel mintegy meg is válaszolva, hogy a titkos püspök miért is hagyta szenteletlenül a kispapokat. Elsősorban nyilván az utóbbiak védelmében, akiket az állambiztonsági szolgálat árgus szemmel figyelt, és egy titkos papszentelés esetén, a legkisebb gyanús jelre bármelyiküket letartóztathatta és vallatóra foghatta volna. Csak ezzel a fájó lemondással lehetett titokban tartani, hogy az egyházmegyének mégis van élő püspöke, akit nyilvánvaló, hogy nem hagynak életben, ha kilétéről bizonyosságot szereznek.

Az egyházmegye papjai is így voltak biztonságban, hogy nem ismerték a püspök kilétét, ugyanakkor „*mindannyian tudtuk, hogy vannak és lesznek titokban felszentelt püspökeink*”⁸⁰⁴ – jegyzi meg Bendász István. Csakhogy, ami az egyház számára reményt és biztatást jelentett, az a szovjet állambiztonság számára a vereséggel volt egyenlő. Ezért is maradt ez a kérdés a titkos szolgált figyelme központjában, ezért vált a „földalatti és hallgató egyház” sötét árnyékává hosszú évtizedeken át.

Egyedül Chira püspök tudhatta biztosan, ki volt vele együtt felszentelve titkos püspökké. Óvatos és megfontolt magatartásából azonban az is kikövetkeztethető, hogy 1948-ban azzal is tisztában volt, csak ő maradt életben. Mint ahogyan annak is tudatában volt, hogy éppen a holnap egyházáért minden igyekezetével azon kell lennie, hogy túlélje a legádázabb üldözés időszakát. Mindaddig ugyanis, amíg életben van, az egyházmegye sincs halálra ítélve. Akkor sem, ha látszólag fogságba ejtik és elhurcolják papjait, elkobozzák diplomáit, felszámolják intézményeit.

1949 januárjában a politikai terror tovább keményedett.

Január 26-án szinte egyidejűleg kiadott parancsra öt városi görög katolikus papot letartóztattak⁸⁰⁵ és mindjárt felszólították az áttérésre.⁸⁰⁶ Egyedül a nagyszőlősi parókust, Karcub Pált nem tartóztatták le, bár a leghatározottabban megtagadta az aposztáziát, de 16 gyermeke, illetve az állam által többszörösen „hősanyává” nyilvánított felesége mellől nem vállalták nyilvános elhurcoltatását, „*mert kellemetlen lett volna reájuk nézve, és furcsa is lett volna saját propagandájuk szempontjából*”, – írja Bendász István.⁸⁰⁷ Más módon akarták megtörni.⁸⁰⁸

⁸⁰⁴ Bendász István Beregszász, 1991. február 4-án Hetényi Varga Károlyhoz intézett levelének melléklete. Kézirat. Bendász-gyűjtemény.

⁸⁰⁵ Az ungvári katedrális káplánját, Puskás Lászlót, Munkácson Duliskovics Eumént, Beregszászban Kampó Józsefet, Huszton Ruszinkó Miklóst és dr. Popovics Demetert, akik az immár nyilvános katolikus egyházüldözés első áldozatai lettek. Bendász István. *Öt év a szöges drót mögött*. 50.o.

⁸⁰⁶ Bendász István 2012. *Öt év a szöges drót mögött*. 3-ik kiadás. Ungvár. Kárpáti kiadó. 50.

⁸⁰⁷ Bendász István 2012. *Öt év a szöges drót mögött*. 3-ik kiadás. 51.

⁸⁰⁸ Miután 1949. február 8-án Karcub Páltól elvették templomát, papi működését betiltották, a parókiát családotul el kellett hagynia, megpróbálták lehetetlenné tenni, hogy munkát vállalhasson. „*Édesapámat nem tudták elítélni, mert a hívek között egy sem akadt, aki hajlandó lett volna hamisan tanúskodni ellene.*[...] Egyik

Az első januári letartóztatásokat februárban további 12 követte. Közöttük 1949. február 10-én este 9-10 óra körül az akkor 52 éves Chira Sándorért is kiszállt a hírhedt „fekete holló”.⁸⁰⁹ Letartóztatására megjelent maga Cserneckij alezredes, további két emberével, alaposan megszerkesztett, terjedelmes letartóztatási parancs birtokában, melynek értelmében Chira kanonok:

- a cseh rezsim, illetve a nacionalista Volosini „kormányzat” idején [...] egyike volt a Keresztény Néppárt vezető embereinek, 1939-1940-ben pedig szovjetellenes, fasiszta szimpatizáns tevékenységet folytatott, mivel Kárpátalja hívó lakosságát arra buzdította, hogy aktívan együttműködjenek a fasiszta magyar megszállókkal a SZU elleni harcban;

- a Vatikánnal kapcsolatot tartva Chira, mint a katolicizmus aktív misszionáriusa, a cseh rezsim, illetve az Ukrajnai Kárpátontúl magyar megszállás idejében rendszeresen szovjetellenes és antikommunista jellegű prédikációkat tartott, publikált a katolikus folyóiratokban és tevékenységéről informálta a Vatikánt;

- 1938-ban az aktív missziós, szovjet- és kommunistaellenes tevékenységéért a pápa kitüntette a prelatusi és kanonoki megtisztelő címmel;

- a kárpátontúli görög katolikus egyház egyik vezető tagjaként és szellemi vezéréként [...] ma is aktív munkát fejt ki a katolicizmus megerősödéséért és a SZU-val szembeni ellenséges eszmék terjesztéséért, [...] a templomokban, hívek előtt szovjetellenes prédikációkat tart, amelyekben provokatív és rágalmozó gondolatokat fejt ki;

- szovjetellenes tevékenységében és a Vatikán ügynökeként [...] arra számított, hogy az imperialista országok beavatkoznak a SZU belügyeibe, ezért a Kárpátontúli területen lévő helyzetről rágalmozással teli információkat küldött a Vatikán és az imperialista országok képviselőinek.⁸¹⁰

A bűnvádismertetést követően az alapos házkutatás mindenre kiterjedt: a „szekrény, konyha, padfeljárát, padlás, pince, fatartó, istálló”-ra,⁸¹¹ amely alaposság már nem jellemzi a felvett jegyzőkönyvet: ceruzával íródott, és utólag sem lett feltüntetve, február hányadikán kelt, így is lett befűzve az aktába. A benne felsorolt és lefoglalt berendezés azonban megint

híve fogadott be minket egy szobába.[...] Volt ő lovasz, fűtő, napszámos, kertész. Jó munkát végzett, sok mindenhez értett, de mindig jött az ukáz – nem kívánatos személy, elbocsátani.” - vallja leánya. Karcub Éva. Fény és árnyék. Pillanatképek a családunk életéből a felszabadulás 70 éve alatt. In: Ruszinok a második világháború utolsó éveiben. I. 322.o.

⁸⁰⁹ Chira Sándor vizsgálati aktája. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 3.o.

⁸¹⁰ Chira Sándor vizsgálati anyaga. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 3-4.o. Mellékletek. 44.o.

⁸¹¹ Chira Sándor Visszaemlékezés. 49.o.

csak alátámasztja Chira kanonok házában a „*nagyon egyszerű*”⁸¹² jellemzését. „*1 db. régi vaságy, 3 db. régi matrac, 3db. párna, 1 db. régi szekrény, 2 db. bécsi barna szék, 4 db. bársony huzatú fotel, 1 db. támlás, erősen használt kis dívány, 2 db. régi könyvespolc, 3 db. festmény, 1 db. gobelinkép keretben, 1 db. abrosz, 34 db. 5 fajta új tányér, 13 db. új boros pohár; 1 db. használt távcső, 1 db. „Everight”, négy lámpás rádió, 2 db. használt reverenda, 2 db. használt selyem palást, 3 db. használt epitrahel, 2 db. vörös deréköv.*”⁸¹³ Figyelemre méltó azonban, hogy miközben a jegyzőkönyvíró tételesen felsorolta a lefoglalt folyóiratokat, újságokat, személyi igazolványt, születési bizonyítványt is, a könyvtárából mindössze 11 db könyvet jegyez föl, megnevezésük nélkül. A végén egy kurta megjegyzés: „*A szoba a benne lévő könyvtárral le lett pecsételve.*” A szovjet diktatórikus önkényt, különösen az állambiztonsági szervek stílusgyakorlatát jól jellemzi a jegyzőkönyv cinikus zárómondata is: „*A házkutatás során észlelt helytelenségekről panasz nem érkezett.*”⁸¹⁴ – miközben a jegyzőkönyvet csak éppen a letartóztatott nem írta alá.

Visszaemlékezésében a püspök a tőle megszokott egyes szám harmadik személyben folytatja: „*A személyes motozás után Chirának civilbe kellett öltöznie. Reverendáit (megboldogult atyjának reverendáját is), a palástokat, öveket, fényképeket, faliképeket, rádiót, a kéznél lévő könyveket elkobozták*”, a többit lepecsételték, írja.⁸¹⁵ Hogy mindez lélektanilag mit jelentett számára, az egy 17 évvel később íródott személyes levéléből derül ki. „*Már átestem egyszer egy olyan „halál-főpróba” félén, amikor 1949. febr. 10-én letartóztattak és szemem láttára mindenkitől és minden ingóságomtól megfosztottak.*”⁸¹⁶

A Chira püspök házában lakó, ma is élő szemtanú, dr. Dumnicos Jurij – élőszóban is elhangzott, nyomtatásban is megjelent – egyébként értékes tanúvallomását Bendász Dániel is átveszi.⁸¹⁷ A letartóztatásra vonatkozó része mégis óvatosan kezelendő, dacára az idős orvos Chira püspök iránti rajongó ragaszkodásának.⁸¹⁸ A zárlat alól kikerült jegyzőkönyvön szereplő aláírások tanúsága szerint ugyanis – dr. Dumnicos határozott tagadásával szemben – a

⁸¹² Dankó Ilona tanárnővel Irhócon, 2013. június 23-án készült interjú.

⁸¹³ Chira Sándor ügyiratának taljaden-ellenőrző aktája. KTÁL.fond. 2558. opisz 1, od. zb., 5393. szt. 1-2, 6, 17.

⁸¹⁴ Uo. szt. 1.

⁸¹⁵ Chira Sándor. Visszaemlékezés. 49-50.o.

⁸¹⁶ Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1966. szeptember 16-án kelt leveléből. Mellékletek. 96.o.

⁸¹⁷ Думнич Ю. Арешт епископа-каноника Александра Хіри. In: Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 2014. 77.o.

⁸¹⁸ Dumnicos Jurij az 1945-1948 között Chira püspök földijeként és orvostanhallgató diákként a kanonoki ház vendégszeretettel élvezte. Ezért a közben I Turjanica a kanonoknál tett látogatásának részletes Dumnicos-leírás hitelt érdemlő. Az 1949 februárjában azonban már nem lakhatott ott. Azon bizonygatása, hogy ő volt a hatósági tanúk egyike, illetve, hogy Chira Sándor édesanyja már nem élt ekkor, és hogy Chira Kornél unokája sem volt jelen, semmiképp sem helytálló. Chira Berta 10 évvel későbbi halálát püspök fia levelei is alátámasztják. Dr. Dumnicos Jurijjal Ungvár, 2012. szeptember 13 és október 3-án készült interjú.

letartóztatás éjszakáján jelen kellett, hogy legyen Chira Berta asszony, aki az élő családtagok tanúsága szerint, férje halála óta kanonok fiánál lakott, illetve Chira Kornél unokája is. A jegyzőkönyvben ugyanis utóbbi kettő neve és aláírása is szerepel, míg Dumnicse nem. Itt lakott továbbá a minden bizonnyal államilag önkényesen beszállásolt Lisák Alekszej, a Néptanács oktatási osztályának munkatársa is, nyilvánvaló ügynöki feladattal felruházva, akit Chira püspök emlékiratában is megemlít, de elírva a nevét, ami szintén idegen voltát bizonyítja. A „letartóztatási komédia” – benne a jegyzőkönyv szerint négy, az emlékirat szerint öt órás házkutatás – után „*a kanonok az ungvári Bezpeka fogdájában találta magát.*”⁸¹⁹

Alig néhány nappal később, 1949. február 16-án a helyhatósági és az MGB emberei berontottak a püspökségre azzal, hogy a püspöki palotát és a püspökséget a pravoszláv egyház rendelkezésére kell bocsátani, és kierőszakolták Murányi vikáriustól, hogy szerkesszen egy ún. feloszlató rendeletet,⁸²⁰ amelyet később szétküldtek minden görög-katolikus papnak. Másnap, február 17-én az ungvári végrehajtó hatóság 13 tagja, katonai kísérettel újra megjelent a püspökségen, hogy átvegye a katedrális és a rezidenciát, könyvtárával és levéltárával, irodáival és lakosztályaival együtt. Utóbbiakból azonnali hatállyal, kíméletlenül kilakoltatva és sorsukra hagyva az ott élő két papi családot, Ortutay Elemérét és Kótyuk Ferencét, 4-4 kiskorú gyermekükkel együtt.⁸²¹ Hivatalos átvételről szó sem volt, akárcsak a vár átvételekor. Jegyzőkönyv ugyan készült, de azzal a „szépséghibával”, hogy az egyház részéről azt senki nem írta alá.⁸²²

Ugyanaz a stílusgyakorlat jellemezte az egyház felszámolását hirdető rendeletet is. Bendász István évekkel később, 1957-ben, Karagandában, közös szolgálatot vállalva az oda száműzött Chira püspökkel és Murányi vikáriussal, meggyőződött arról, hogy a feloszlató rendelet valóban az MGB által szerkesztett hamisítvány volt.⁸²³ A szovjet pártállami önkényuralom bevett módszere.

2. A hit és ember próbája az MGB börtönei bugyraiban

Mіндеzen közben zajlott Chira Sándor kihallgatása és terjedelmes vádismertetése. Vizsgálati anyagának aktáját tanulmányozva mindjárt feltűnik, hogy ügyiratának személyi

⁸¹⁹ Chira Sándor. *Visszaemlékezés*. 50.o.

⁸²⁰ Bendász István – Bendász Dániel. *Helytállás és tanúságtétel*. 2014. 280.o.; KTÁL. fond. 1490. opisz 1, od. zb.39. ark.5.

⁸²¹ Ortutay Elemér *tanúvallomása Ungvár, 1991. október 13-án*; Riskó Marianna. *A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája*. 187.o.

⁸²² Riskó Marianna. *A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája*. 187-188.o.

⁸²³ Bendász István – Bendász Dániel. 2014. *Helytállás és tanúságtétel*. 280.o

lapja a szülők mellett csupán három fivér adatait tartalmazza, ami azt jelenti, hogy a püspök gondosan elhallgatta további két testvérét, Magdolna húgát, Fedinec Lászlónét, aki a szovjet megszállás elől családjával Csehszlovákia területéről az USA-ba emigrált,⁸²⁴ illetve Pál fivérét, aki a háború alatt magyar katonaként szolgált, majd budapesti születésű feleségével együtt, Magyarországon telepedett le.⁸²⁵

Az MGB ungvári és kijevei börtöneiben a több hónapos kimerítő kihallgatások alatt tanúsított magatartását végig az jellemezte, hogy amíg családjára, illetve paptársaira vonatkozóan vallomásaiban a megfontolt elhallgatás, vagy épp az amúgy is közismert információközlés módját követte, addig önmagára vonatkozóan meglepő őszinteséggel, egyháza vonatkozásában pedig tárgyilagosan válaszolt a feltett kérdésekre. Válaszai egyenesek, határozottak, magyarázkodástól és támadástól mentesek voltak.

Így, az Akszjonov alezredes vezette kihallgatások során, ahogy fentebb már idéztük, nemcsak elismerte, hogy a két világháború közötti időszakban az ukrán orientációhoz tartozott, hanem azt részletezte is, vagy hasonló méltósággal vallott arról, hogy az ukrán nacionalizmus vádja miatt a magyar visszarendeződés alatt megfigyelés alatt tartották.⁸²⁶ Hasonlóképpen nem tagadja, hogy két ízben is járt a Vatikánban: 1933-ban egyedül és zarándokként, majd 1936-ban együtt Petrik és Illiczky kanonokokkal. Ahogyan nem hallgatta el, hogy 1933. óta tagja, 1944. óta pedig a püspöki székeskáptalan feje, sőt – mintegy egyháztörténeti jegyzetének folytatásaként – részletesen bemutatta a káptalan szerepét, működését, kinevezési menetét, nem hagyva említés nélkül azt sem, hogy a csehszlovák és magyar államtól a kanonokok állami fizetést kaptak. Vagy éppen az 1939. évi Serédy Jusztinián bíboros, hercegprímás és Angelo Rotta pápai nuncius ungvári, illetve Sztójka és Romzsa püspökök ad limina római látogatásait említette nyilvánvalóan azzal a nyugalommal, hogy ezek publikusak voltak. Azonban a szájába adott „visszavonuló fasiszta magyar csapatok”-ra, vagy a „szovjet csapatok felszabadították az Ukrajnai Kárpátontúlt” a választ ő maga adja meg évekkel később: *„Akszjonov eljárása nevetséges volt. Chira kihallgatásánál gyorsírónőt alkalmazott, de a jegyzőkönyvbe nem Chira szavait, hanem saját szövegét diktálta be, amit másnap legépelt formában hozott aláírás végett.”*⁸²⁷ Csakhogy, mint alább kiderül, nagyon is megnézte, mit ír alá, és nem tette meg minden esetben.

⁸²⁴ Fedinec Sándorral Tárnokon, 2014. június 26-án készült interjú.

⁸²⁵ Chira Pál esetében különösen fontos volt bátyja elhallgatása, ugyanis 1954-ig személyi okmányok nélkül élt egy kis tanyán, Galambospusztán, és rettegett attól, hogy családjától elhurcolva visszatoloncolják a szovjet Kárpátaljára. Dr. Chira Magdolna és dr. Chira Péterrel Budapest, 2014. július 29-én készült interjú.

⁸²⁶ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 11-én kelt vallomása. KTÁL.fond. 2558. opisz 1., od.zb. 5392. szt.18-23.

⁸²⁷ Chira Sándor Visszaemlékezés. 49.o.

A bűnvádi határozat február 16-i ismertetése után a jegyzőkönyv is rögzíti, hogy kijelenti: *„Nem tagadom, hogy 1924-től 1936-ig a Kárpátontúli KNP tagja voltam, azonban semmilyen szovjetellenes és nacionalista tevékenységet e párt tagjaként nem folytattam.”*⁸²⁸

Ungvári letartóztatása és kihallgatása után alig egy héttel később, február 16-án vizsgálati fogsága és kihallgatásai már az állambiztonság kijevi belső börtönében folytatódtak, ahová két tiszt kísérte – Szolyváig autón, onnan Kijevbe vasúton. Így került az MGB kijevi belső börtönébe, a hírhedt „Korolenkára”, ahol egy Charitonov nevű alezredes, az ukrainai MGB Vizsgálati Osztályának parancsnok helyettese vette kezelésbe bő féléven át.⁸²⁹

Vizsgálati anyagának jegyzőkönyvei nagyrészt meglepően rövidek ahhoz képest, hogy a zömében este 11 és éjfél körül kezdődő kihallgatások lezárásaként a hajnali 4-5 óra van feltüntetve. Egy Joachim Wolf nevezetű zsidó tanár cellatársa tanúsága adja meg a magyarázatot, mondván, mindez a lélektani hadjárat része volt. Az aránylag rövid kihallgatások során egy-egy jelentéktelennek tűnő kérdés után a püspököt órákra, sőt – a jegyzőkönyvekből ítélve –, napokra is vissza-visszatérítették cellájába. Ezen átláthatatlan taktika igen nyugtalanította Chira püspököt, míg egyszer csak rájött: Moszkvát nem elégíti ki az Ungváron hozott ítélet, és szabotázs helyett mindenáron „hazaárulást” akarnak kicsikarni. Ehhez igyekeztek bizonyítást nyerni a Vatikánnal fennálló titkos kapcsolatáról. Az igyekvő Horjun nyomozó tiszt végül össze is állított egy hamis kihallgatási jegyzőkönyvet az idevágó állítólagos vallomások alapján, aminek aláírását Chira Sándor kereken megtagadta, mondván, hazugságot nem ír alá. Ezért – Wolf szerint öt napos, Chira püspök emlékirata szerint 3 napos – magánzárkába került. Zsidó cellatársa szerint nem verték ugyan, de megtagadták gyomorgyógyszerét, ami nagyon megviselte, és levágták szakállát, ami azért érintette érzékenyen, mert a börtönben a papoknak engedélyezték a szakállviseletet, ami így a rabok között megkülönböztető jellé is vált.⁸³⁰ Nincs kizárva, hogy ezen első kemény magánzárka tapasztalatának hatására hosszú lágerévei alatt gyomorbaján úgy segített, hogy reggelente éhgyomorra mindig vizet ivott. Szabadulása után mondta, hogy ez mentette meg.⁸³¹

Visszatérve a kijevi kihallgatásokhoz, azok stílusát jól jellemzi e kiragadott rész:

⁸²⁸ Chira Sándor Ungvár, 1949. február 16-án kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1., od.zb. 5392. szt.26. Mellékletek. 54.o.

⁸²⁹ Chira Sándor Visszaemlékezés. 51.o.

⁸³⁰ Спогад про єпископа Олександра Хіру. Мартирологія українських церков у чотирьох томах. т. II. с. 443-444; Chira Sándor Visszaemlékezés.

⁸³¹ Dr. Chira Magdolnával és dr. Chira Péterrel Budapest, 2014. július 29-én készült interjú.Melléklet. 160.o.

- *A vizsgálat birtokában vannak adatok arról, hogy 1947. szeptember 27-én Ön az ungvári katedrálisban mondott prédikációjában megrágalmazta a szovjethatalom viszonyulását az unitus egyház felé. Mondana végre igazat?*

- Emlékszem, hogy 1947. szeptember 27-n a katedrálisban a Kereszt felmagasztalás ünnep kapcsán prédikáltam, de nem emlékszem arra, hogy a szovjethatalom ellen beszéltem volna.⁸³²

Egyik éjjeli kihallgatása során aztán végül nyíltan kifejtette vádlóinak, hogy a katolikus egyház kommunizmus iránti ellenséges viszonyulásának alapja *„hogy a kommunista eszmék elvetik a vallást, nem ismerik el a magántulajdont, az egyházat megfosztják a gyermekek vallásos szellemben való nevelésétől, a szovjet törvényekben a katolicizmus iránti gyűlöletet keltik. – majd a következő kihallgatáskor – Nézetem szerint a magántulajdon sérthetetlen. [...] ellensége vagyok a szovjethatalom szervei mindazon intézkedéseinek, amelyek közrejátszanak a görög katolikus egyház pravoszláv hitre térítésében. [...] elégedetlen voltam azon szovjet törvénnyel, amely elválasztotta az iskolát az egyháztól. [...] nézetem szerint a katolicizmus és a Vatikán meggyőződéses híve vagyok. – mindezzel együtt többször kijelenti –semmilyen szovjetellenes tevékenységgel nem foglalkoztam.”*⁸³³

Végül 1949. május 30-án Charitonov, az USZSZK Államvédelmi Minisztérium Vizsgálati Osztályának parancsnokhelyettese, áttekintve a 149227.sz. ügyirat anyagát Chira Alexander Kornilovics vádemelésével kapcsolatban megállapította, hogy a vádlott *„hosszú időn keresztül a Kárpátontúli Ukrajnában működő szovjetellenes, nacionalista KNP egyik vezető embere volt. Aktív katolikus misszionáriusként, illetve a katolicizmus eszméinek terjesztőjeként rendszeresen prédikált és szovjetellenes beszédeket mondott a helyi lakosság előtt. Ezzel együtt Chira a Vatikán ügynöke volt, kémkedési tevékenységgel foglalkozott és az imperialista országoknak rágalmozó információkat adott át a SZU-ról. Miután a Kárpát-túli Ukrajnában létrejött a szovjethatalom, Chira rendszeresen aktív munkát fejtett ki a hívek között a katolicizmus megerősödése érdekében, és a SZU-ról ellenséges eszméket terjesztett.”*⁸³⁴ Ennek alapján 1949. június 18-án emelt vádat ellene a hírhedté vált *trojka*, az ún. OSZO, avagy a háromtagú Különleges Tanács megállapítv, hogy a vádlott *„vétkei*

⁸³² Chira Sándor Kijev, 1949. április 11-én és 19-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1., od.zb. 5392. szt. 69.o. Mellékletek. 65.o.

⁸³³ Uo. szt. 67-69.

⁸³⁴ Chira Sándor Kijev, 1949. április 19-én kelt vallomása. KTÁL. fond. 2558. opisz 1., od.zb. 5392. szt. 70. Mellékletek. 81.o.

kimerítik az USZSZKSZ BTK 2.r. 54-4, 54-10 cikkelyeit.”⁸³⁵ Miután 1949. június 15-én a vádlott egészségi állapotának vizsgálata megállapította, hogy „gyakorlatilag egészséges, fizikai munkára alkalmas”, a fenti vád alapján 1949. augusztus 6-án, tárgyalás és védekezés lehetősége nélkül a már szokványos 25 évi szibériai kényszermunkára, ötévi polgári jogfosztásra és teljes vagyonekbobzásra ítélték.⁸³⁶

Tizenhét évvel később egyik személyes levelében így ír elítéltetéséről, illetve, hogy azt miként fogadta. *„Amikor közölték a vádleveletem, hogy „mint aktív misszionárius évtizedeken át a katholicizmust propagálta, a hívek lelkében elmélyítette s bennük még az államfordulat után is tovább fenntartani igyekezett” – én visszatérve a cellámba, letérdelve mondtam hálát ezért a főséges „vádért”, azért, hogy ezért a „dicső” „vétkemért” 25 évi rabságra ítélték.”*⁸³⁷ Az életelvévé vált szentelési jelmondata „Uram, követlek, bárhová is méysz...” itt is utolérhető.

3. A szovjet Gulág fogságában

Az ítélet értelmében a szibériai Irkutszk megyei Tajset környékére, a 7.sz. Ozernij táborba, avagy rövidített nevén „Ozerlag-”ba, a legveszélyesebb politikai foglyoknak kijáró „Különleges Táborok” egyikébe szállították.⁸³⁸ Ezeket a szigorított kényszermunkatáborokat 1949 tavaszán létesítették a szovjet Belügyminisztérium titkos utasítására, és – Bendász István tollából – egyetlen előnyük az átlag kényszermunkatáborokkal szemben az volt, hogy ezekben nem voltak bűnözők.⁸³⁹

Az „Ozerlag”, ahová Chira Sándor is került, több tucatnyi lágerrészleget foglalt magába, egy-egy részleg barakkjaiban mintegy 800-1200 közötti politikai foglyot tartottak számon. A háború előtt a vasút-, a vízi erőművek építésére, illetve erdőirtásra, fakitermelésre szánt terület volt, melyet a sztálini államgépezet szintén a nagytömegű ingyenes rabmunka által kívánt hasznosítani.

A különleges rendszerű szigorított táborok rabéletére jellemző volt, hogy munka után éjjelre zár alá kerültek a barakkok, a foglyok nem voltak látogathatók, évente csak egy levelet

⁸³⁵ Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Büntető Törvénykönyvének 54§a 4. cikkelye („a nemzetközi burzsoázia támogatása, amely [...] a kommunista rendszer megdöntésére törekszik”) és a 10. cikkelye („ellenforradalmi propaganda és agitáció [...] a tömegek vallási előítéletei felhasználásával”) értelmében mondták ki a papok esetében szokványos ítéletet.

⁸³⁶ Kivonat a SZU Állambiztonsági Minisztérium Különleges Bizottságának 1949. augusztus 6-án kelt 43.sz. jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392., str.152. Mellékletek. 85.o.

⁸³⁷ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1964. jan.30-án kelt leveléből. Mellékletek. 95.o.

⁸³⁸ Kivonat a SZU Állambiztonsági Minisztérium Különleges Bizottságának 1949. augusztus 6-án kelt 43.sz. jegyzőkönyvéből. KTÁL. fond 2558., opisz 1., od.zb. 5392., str. 153.

⁸³⁹ Bendász István. Öt év a szöges drót mögött. 167.o.

írhattak, amely szigorú cenzúrának volt alávetve.⁸⁴⁰ A barakkok fűtésére a bejáratnál felállított egyetlen vaskályha azonban – ha egyáltalán volt mivel fűteni –, nyilvánvalóan nem fűthette be a barakkot, amely 90-120 fő befogadására készült. A 9-10 órás munka alól igen ritkán, a már csak -38C fok alatti fagyok esetén mentették fel a foglyokat. A munkába jövetmenet konvoj kísérte a menetet. A legkisebb vétségért magánzárka büntetés járt.⁸⁴¹ „A bánásmód vadállati” volt – írja Bendász István e táborokról, ahol tanúsága szerint a munkácsi egyházmegyei elítelt papság 99%-a sínylődött, és akár naponta halhatta: a táborok célja, hogy „minél hamarabb és minél nagyobb tömegben elpusztuljanak.”⁸⁴² „A konvoj parancsba kapta, hogy felszólítás nélkül lőhet, -”⁸⁴³ igazolja egy másik szigorított tábor foglya.

Chira püspök lágeri múltjának leírását Visszaemlékezései folytatásaként ígérte Bendász István barátjának.⁸⁴⁴ A titkos püspök esetében, aki kemény hét évi rabságát a vele született derűvel csak „Keleti Akadémiának” titulálta, a titkos rendőröket pedig „mókusokként” emlegette, talán nem állja meg helyét, hogy a súlyos lágeri emlékekkel szembeni lélektani védekezés miatt nem tett eleget ígéretének. Sokkal valószínűbb, hogy a karagandai kimerítően sűrű papi tevékenység mellett erőhiány miatt nem került sor az emlékirat folytatására.

Így, a nagyon szófukar oroszországi levéltári visszaigazolások mellett jobbra az a néhány szemtanú tanúsága áll rendelkezésre, akik vagy a táborok valamelyikében találkoztak Chira püspökkel, vagy akikkel majd a száműzetés éveiben osztotta meg némely lágeri emlékét.

Oroszország Belügyminisztériumának Irkutszk Megyei Igazgatósága visszaigazolta, hogy levéltári adatbázisuk szerint Chira Alexander a Kijevi 7. sz. börtönből 1949. október 2-án érkezett meg az Irkutszk megyei 7. számú „különleges táborba”, ahonnan majd 1951. augusztus 19-én távozott az Omszk megyei Kamisevszkij munkatáborba,⁸⁴⁵ avagy a „Kamislagba.” Az Ozerlagban tehát két hónap híján 2 kemény évet töltött el.

⁸⁴⁰ A későbbi lágerlázadások miatt 1953-54-ig működtek, a hatóságok enyhíteni kényszerültek azok szigorán, ami egyenértékű volt azok megszüntetésével. Селезнев Е.С., Селезнева Т.А. Лагерное прошлое Тайшета. <http://taishet.ru/history/se14.html> ; Bendász István. Öt év a szöges drót mögött. 164-165.o.

⁸⁴¹ Селезнев Е.С., Селезнева Т.А. Лагерное прошлое Тайшета.

⁸⁴² Bendász István. Öt év a szöges drót mögött. 167.o.

⁸⁴³ Vaszilij Dassal Irholc, 2005. augusztus 6-án készült interjú. LEIL, П-1 Szem. fond. П-1-1-1784.5 irat.szám.

⁸⁴⁴ Bendász István Beregszász, 1991. február 4-án Hetényi Varga Károlyhoz intézett levelének melléklete. Kézirat. Bendász-gyűjtemény.

⁸⁴⁵ Az Irkutszki belügyi szolgálat Információs központjának vezetője, Vodolázová ezredes 2014. április 21-én Josef Werth püspökhöz intézett hivatalos levele. Novoszibirszki Püspöki iroda.

Pekár értesülései szerint Chira püspök első kényszermunka színhelye az Irkutszk melletti szénbányák voltak.⁸⁴⁶ Ezen állítása azonban igencsak megkérdőjelezhető a fentebb ismertetett Irkutszk megyei területek hasznosítása ismeretében. Ebben sokkal megbízhatóbbnak tűnik Bendász István tanúsága, akit püspökéhez szoros barátság fűzött, aki nemcsak hosszú hónapokat töltött mellette karagandai száműzetésében, hanem akit a püspök is állandóan felkeresett Beregszászban minden hazalátogatása során. Bendász szerint Chira Sándort különböző építkezéseken dolgoztatták.

Az Omszk megyei „Камышлар”-ot [Kamislág], avagy más néven a 10. sz. „Особлаг”-ot [Különleges tábor] odaérkezése előtt alig pár hónappal korábban, 1951. április 30-án hozták létre, de akkor még Kemerovo megyei tábornak számított, a megye területén hozták létre, Olzserasz község központtal.⁸⁴⁷ Közben 1953. év második felétől a tábor irányítását átadták Omszknak.⁸⁴⁸ Innen adódik, hogy a most kiadott igazolás a nevezett tábort Omszk megyében jelzi, de ugyanarról a Kamislágról van szó, amely végül 1954. október 4-ig működött.

Chira püspökre egyik irhóci falubelije, Das Vaszilij, miután a Kemerovo megye több táborát végigjáratták vele, 1953. második felében nagy valószínűséggel a Kamislág-ban találkozott egykori jótevőjével.

Közelebbi ismeretségük még 1945 szeptemberében kezdődött, amikor az ifjú Vaszilij a kanonok segítségével, nemcsak hogy felvételt nyert az ungvári tanárképzőbe – mivel lekéste a felvételi időt –, hanem kanonoki házában meleg befogadást is kapott. *„A számomra oly kritikus helyzetben lakást adott, enni adott. Hiszen, valami szörnyűség volt abban az időben élni a városban, amikor átjött a front [...] Egyetlen fillér nélkül 7 hónapon át éltem ott [...] egy asztalnál, egy családként [...] Egyetlen alkalom nem volt, hogy külön evett volna, hogy vendégei lettek volna, a többi kanonok, és hogy én külön lettem volna. Mintha csak fia, vagy közeli rokona lettem volna.”*⁸⁴⁹ Das Vaszilijt 1947. április 21-én letartóztatták Ungváron. Hat évvel később, 1953-ban a Kemerovói megye egyik, általa meg nem nevezett, de leírása alapján vélhetően a Komislág táborba szállították át, ahol felismerte Chira Sándort – betegen. *„Ott feküdt, már időskorúan a kórházban. Megérkezésem utáni harmadnapon tudtunk találkozni, régi ismerősként, könnyes szemmel. Felajánlottam neki, hogy jöjjön át az én brigádomba [...] Építő brigád brigadérosa voltam és magamhoz vettem őt... Beleegyezett [...]*

⁸⁴⁶ Пекар А. Епископ Александр Хира. Раб божий. с.7.

⁸⁴⁷ Ма Mezsdurecsenszk város a Kemerovói megyében.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D1%8B%D1%88%D0%BB%D0%B0%D0%B3>

⁸⁴⁸ Камышовый лагерь <http://www.memo.ru/history/NKVD/GULAG/r3/r3-187.htm>

⁸⁴⁹ Vaszilij Dassal Irholc, 2005. augusztus 6-án készült interjú. LEIL, П-1 Szem. fond. П-1-1-1784.5 irat.szám.

Másnap, munka után már ott találtam Alexander atyát, kis bőrröndjével a brigádunk barakkjában. Mindjárt naposnak osztottam be, de mindig hagytam mellette még egy embert, hogy ne kelljen neki padlót súrolnia, és hogy segítsen rendbe tenni az ágyakat. Brigadérosként ehhez volt jogom. Így éltünk 4 hónapon át. – Ennyi ideig mentesült hát a kemény fizikai munkától. Esténként pedig a 10 tagú brigád köréje gyűlt – Ő beszédet tartott, és az emberek jöttek, hallgatták. Nem volt ott szó semmilyen politikáról, csak Isten szava volt... és mi elégedettek voltunk. - tanúsítja földije és rabtársa - Éjjel voltak a szentmisék, amikor alkalom adódott, de az is többnyire lámpaoltás után, éjszakai időben. Honnan vette a bort, a proszkúrát, nem tudni, de végezte.” Mindez addig tartott, míg Chira püspököt le nem buktatták. „A táborban spiclik is voltak. – folytatja Das – [...] Miután már ötödik hónapja voltunk így együtt, egyik este kulcscsörgetés, barakknyitás. Mondtam Alexander atyának, az én lelkeért jönnek.[...]Bejöttek, zseblámpával körbe pásztázták a névcédulákat [...] – Neve? - Chira. - Kelj fel, pap, szedelőzködj! – Ekkor láttam őt utoljára a táborban. A büntető táborba küldték, onnan úgy nyolc kilométerre.”⁸⁵⁰ A besúgók megtették a maguk szolgálatát.

Hogyan viselte mindezeket maga a püspök néhány évvel később keltezett leveléből derül ki: „Mikor bilincsre verve, mint disztrofikus beteget gyalogosan, vasúti slippereken bandukolva, éjjel, vérebekkel körülvéve kísérték, én a bűneim bilincseiért ajánlottam föl elégtételül s a csillagtalán sötét éjszakában édesebb érzelmek telítettek, mint egy pompás bálteremben!”⁸⁵¹

1953 nyarán Joachim Wolf, a kijevi börtönbéli egykori cellatárs szintén a Komislagban találkozott újra a „lefogyott, megöszült, kissé meggörnyedt” Chira püspökkel, akit akkor már a szomszédos táborból és orvosi vizsgálatra hoztak át, és aki nagyon örült a találkozásnak, és mellesleg megemlítette, hogy beteg a tüdeje.⁸⁵² Egy másik tanúvallomás szerint a már száműzetését töltő püspök megbízható hívei körében azt is elárulta, hogy a táborokban öt ízben volt tüdőgyulladása,⁸⁵³ illetve bő tíz évvel később, egy 1965-ben kelt levelében bizalmasan közölte, hogy „a jobb tüdőmben tbc-góc fészkelődött bele.”⁸⁵⁴ Addig azonban még hosszú utat tesz meg.

⁸⁵⁰ Uo.

⁸⁵¹ Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1964. január 30-án kelt leveléből. MGKPL. Mellékletek. 95.o.

⁸⁵² Joachim Wolf zsidó tanár ötévi szovjet börtönökben, lágerekben való raboskodása alatt kétszer is találkozott Chira püspökkel, amiről az 1970-es évek második felében, izraeli kitelepülése után megjelentetett visszaemlékezésében ír. Спогад про єпископа Олександра Хіру. Мартирологія українських церков у чотирьох томах. Т. II. с. 446-447.

⁸⁵³ Emilia Kosztyuk, Karaganda, 2013. július 9-én készült interjú. Melléklet. 201.o.

⁸⁵⁴ Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1965. április 16-án kelt leveléből. MGKPL. Melléklet. 96.o.

Még mindig Dast idézve *„Sztálin halála után, már némi fizetést is felszámoltak. Így már reménykedtünk, hogy nemsokára haza mehetünk. Ez volt mindannyink reménye: minél előbb kiszabadulni. Bár tudtuk, hogy láger után még 5 évig „farkas bilétánk” lesz, ami azt jelentette, hogy nincs jogunk megválasztani a lakhelyünket. De azért az már szabadság volt, nem láger. Már nem mondták: „lépés jobbra, lépés balra, a konvoj számolja a menekülést.”*⁸⁵⁵

Hasonló megkönnyebbülésről ír Csurgovics Sándor⁸⁵⁶ is: *„1953-ban meghalt Sztálin és mi kicsit fellelegezhettünk. Ősszel, úgy szeptember körül engem átvittek más lágerbe – Omszk melletti építkezésre. Előre persze nem mondták meg, hová visznek. Mily nagy volt az öröm a sok szomorúság mellett, amikor a lágerben felismertem Chira Sanyi bácsit. Ő munkába már nem járt – idős kora és rossz egészségi állapota miatt. [...] Először a lágeri kórházban, majd pedig egy barakkban ügyeletesként (dnyeválnij) dolgozott, takarított, stb. Titokban minden nap misézett, vásár- és ünnepnapokon több hívő jelenlétében. A bort mazsolából készítette. Én, ha tettem, ministráltam neki. Nagyobb ünnepeken sokan összejöttek – egy közülünk figyelte az öröket, nem jönnek-e a barakk felé. – majd azzal folytatja – Chira Sándor p. atya nagyon szilárd, kitartó, erős hitű ember volt. A lágerben sokakban tartotta a hitet, s mindamellert alázatos ember volt. Bölcsességével a hitet tartotta bennünk.”*⁸⁵⁷

A minden fontos eseményt gondosan feljegyző Bendász István, aki egyetlen alkalommal, röviden találkozhatott Sándor barátjával, valószínűleg nem feledékenységéből nem jegyezte le, konkrétan melyik táborban történt a találkozás. Naplója megírásakor, sőt azt követően is rendkívül veszélyes volt bármi konkrét utalást tenni a rabság helyszínére, mert az, lebukás esetén, újabb börtönsüllyesztéssel járhatott. Nagy valószínűséggel ezért említi csak érintőlegesen, hogy *„amikor engem Omszkból 1953-ban a rézbányákba toloncoltak [...] az etap (fegyencszállítmány) létszámát a környező lágerekből állították össze, s abban a lágerben, amelyben Sándor raboskodott. A láger parancsnoka egy napon köztünk is megjelent, s én gondoltam egy merészet, elébe álltam és engedélyt kértem tőle a*

⁸⁵⁵ Vaszilij Dással Irholc, 2005. augusztus 6-án készült interjú. LEIL, II-1 Szem. fond. II-1-1-1784.5 irat.szám.

⁸⁵⁶ Csurgovics Sándor nyugalmazott erdész, a Gulágot szintén megjárt Csurgovics György görög katolikus paptanár, az Ungvári Görög Katolikus Leány Tanítóképző igazgatójának fia, akit, tanúvallomása szerint, 1950. február 2-án 17 évesen tartóztattak le először, és azzal, hogy vegye rá az apját a pravoszláv hitre való áttérésre. Utóbbi válasza az volt: *Akkor megyünk mindketten a börtönbe.* Ez rövidesen be is következett: Csurgovics Sándort másodszorra március 15-én tartóztatták le és ítélték el 25 évi kényszermunkára, apját, aki ennek nyomására sem aposztatált, augusztus 22-én tartóztatták le, és kapta meg ugyanazt az ítéletet. Csurgovics Sándor Ungvár. 2010. február 12-én kelt írásos tanúvallomása. Kézirat. Puskás-gyűjtemény; Bendász István- Bendász Dániel. 2014. Helytállás és tanúságtétel. 104-105.o.

⁸⁵⁷ Csurgovics Sándor Ungvár, 2010. február 12-én kelt írásos tanúvallomása.

„mostohabátyámmal” való, netán utolsó találkozásra. Engedélyezte, így félórán át örvendezhettünk egymásnak,”⁸⁵⁸ – írja már időskorban, személyes levelében. A jóval korábban készült feljegyzéseiben azonban egy másik, későbbi és konkrét dátumot, 1954. március 19-ét tünteti fel ezen örömteli találkozás napjaként, és inkább ez utóbbi fogadható el hitelesnek. Lévén, hogy a Kamislagot 1954. október 4-én számolták fel, feltételezhető, hogy még annak területén találkozott a két jó barát, de ekkor a tábor már Omszknak volt alárendelve.

Valamelyik omszki táborban kereste fel Chira püspököt két öccse, Vidor és András is, amint az kiderül a két unokaöcs, egymástól független, mégis egybehangzó tanúvallomásából. Mégpedig a kárpátaljai Bedőházáról származó alma révén, amit magukkal vittek – egyik unokaöcs szerint egy vagon, másik szerint hátizsáknyi mennyiséget, inkább az utóbbi áll közelebb a valósághoz –, aminek Szibériában nagyon jó ára volt, így megtérült az utazási költségük.⁸⁵⁹ A látogatás dátuma nem maradt fenn, de az almaszezon alapján ítélve kora őszi lehetett, így 1953-55-re szűkíthető le az időpont. A látogatás létrejöttének lehetőségét Chira Sándor unokaöccse azzal magyarázza, hogy bevállalva a lágerfelügyelők esketését és gyermekeik keresztelését, Chira püspök így érte el azok engedékenységét.⁸⁶⁰ Nem lehet tagadni, hogy mindez nyilvánvalóan megtette a maga hatását, az általánosan szelídülni látszó tábori szigor azonban sokkal inkább az 1953 nyaratól beköszöntött hrucsovi rövidéletű olvadásnak tudható be.

1954-55-ben a szovjet kormányintézkedések megnyirbálták az állambiztonsági szervezet mindenhatóságát, Berija félreállítása után azt mélyrehatóan átalakították, felosztatva a hírhedt *trojkáknak* nevezett különleges bíróságokat, és önálló szervezetté alakítva a politikai rendőrséget, amelynek KGB lett az új neve.⁸⁶¹

Talán a Sztálin halála utáni két év enyhülésével magyarázható az is, hogy a többszörös tüdőgyulladásra átesett Chira püspököt már könnyebb munkákra feljogosító kategóriába sorolták, ami végső soron életmentőnek bizonyult. Ezért dönthetett úgy, hogy mély titkát felfedve biztató üzenetet juttat el az otthon maradt, mély illegalitásban, elkülönülten működő papjainak, mondván, az egyházmegye helyzete nem reménytelen, mert hisz püspöke még él... Üzenetvivőnek Csurgovics György paptársának a már említett Sándor fiát választotta, akivel

⁸⁵⁸ Bendász István Beregszász, 1991. február 4-án Hetényi Varga Károlyhoz intézett levelének melléklete. Kézirat. Bendász-gyűjtemény.

⁸⁵⁹ Chira Tivadarral a Beregszász járási Gáton, 2014. július 8-án; dr. Chira Magdolnával és dr. Chira Péterrel Budapest, 2014. július 29-én készült interjú. Mellékletek. 157, 162.o.

⁸⁶⁰ Uo.

⁸⁶¹ Stéphane Courtois. A kommunizmus vétkei. In: Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Karel Bartosek, Jen-Louis Margolin, Andrzej Paczkowski. A kommunizmus fekete könyve. 262.o.

egy táborban voltak, és akinek letöltendő büntetését 10 évre csökkentették, majd váratlanul hazaengedték. Csurgovics Sándor hosszú évtizedekkel később, már súlyos betegen papírra vetett visszaemlékezése, minden töredékessége és pontatlansága ellenére is a püspök nyilvánvaló szándékát bizonyítja. *„Úgy nézett ki, hogy hamarosan szabadulok.– írja – Ekkor Sándor p. atya magához hívott és az alábbiakat mondta el nekem eskü alatt: „Én felszentelt püspök vagyok. 1944-ben szenteltek püspökké Magyarországon – a tanúságtévő közbeveti, hogy – nem emlékszem, Hajdúdorogon vagy Máriapócon! – Velem együtt szenteltek fel még egy papot. – ismét beszúrja, hogy – (nevére már nem emlékszem, én azóta egy agyvérzésen estem át, emlékező tehetségem nagyon megromlott). – Külön-külön utaztak haza Ungvárra, hogy ne legyen feltűnő a hatóságoknak.”⁸⁶² Azóta ismert tény, hogy a titokban történt püspökszentelésre nem 1944-ben, hanem 1945. december 30-án került sor, és az egyházi hagyomány a szentelés helyeként is az akkori körülmények között legreálisabbnak látszó püspöki palota kápolnáját tartja számon.*

Az Oroszországi Föderáció Belügyminisztériumának Omszk megyei Igazgatóságától – ezen értekezés szerzőjének kérésére és a Novoszibirszki Római Katolikus Püspökség beadványára – az a válasz érkezett ugyan, hogy információs központjuk adatbázisában nem található Chira Alexander adatai.⁸⁶³ Ennek ellenére nemcsak a fent említett tanúvallomások, hanem a püspök peranyagának aktája is a püspök Omszk környéki tábori tartózkodását bizonyítja. Ugyanis 1956. szeptember 4-én a SZU Belügyminisztériumának Omszk Megyei Javító Munkatáborok Igazgatósága hozta meg azt a felmentő határozatot, amely megszüntette Chira Alexander további büntetését.⁸⁶⁴ Látszólag.

4. A püspöki joghatóság rövid gyakorlása

A kemény tábori éveket 1956 szeptemberéig Chira Sándor hét évként, míg hivatalos iratai 8 évi börtönbüntetésként tartották számon. Hivatalosan ugyanis beleszámították az 1949. február 10-i letartóztatásától a vizsgálati hónapokat is – jogosan.

Szabadulása után legfiatalabb Kornél öccséhez tért haza, aki családjával Tiszaújlakon lakott, és Sándor bátyja letartóztatása után magához vette édesanyjukat, Berta asszonyt is. Nem sokkal ezután, még 1956. szeptember-októberében itt, Tiszaújlakon találkozhatott a

⁸⁶² Csurgovics Sándor Ungvár, 2010. február 12-én kelt írásos tanúvallomása.

⁸⁶³ Az Oroszországi Föderáció Belügyminisztériuma Omszk megyei Igazgatósága Információs központjának vezetője, Korotov 2014. június 9-én Josif Werth püspökhöz intézett levele. Novoszibirszki Püspökségi Levéltár.

⁸⁶⁴ Chira Sándor ügyirata. 194. sz. Jegyzőkönyv kivonat. KTÁL. fond. 2558. opisz 1., od.zb. 5392. szt.54.

Magyarországon élő Pál öccse családjával is, akik a háború óta ekkor jöttek át először Kárpátaljára, alig egy hónappal korábban az '56-os forradalmi események előtt.

Hogyan reagálhatott a frissen szabadult püspök az '56-os eseményekre a Szabad Európa rádió híradásai nyomán? Unokaöccse tömör válaszából csak annyi derül ki, hogy „Mindszenty mellett...” állt.⁸⁶⁵ Figyelme az eseményekre éppúgy nyilvánvaló, mint az is, hogy azok csak tovább erősítették eltökéltségét, hogy mindenekelőtt egyházmegyéje jövőjének biztosítására. Legsürgetőbbnek az 1948-ban végzett és felszentelés nélkül maradt klerikusok ügyét tartotta. A lágerekben megélt fizikai létének többszöri fenyegettségét megtapasztalva – és netán közvetve az '56-os budapesti forradalmi hangulat hatására is – szabadulása után elérkezettnek ítélte az időt arra, hogy kilépve addigi mélységes titoktartás némaságából, éljen püspöki joghatóságával és felszentelje egykori tanítványait.

A kemény üldöztetés hatására az egykor szenteletlenül maradt 8 kispapból végül is négyen vállalták a szentelődést Ungváron, 1956. november 7-én Miskolczi Tódor, a püspöki rezidencia egykori háznagyának lakásán és Murányi vikárius jelenlétében: Szabó Konstantin, Stilicha József, Bugir Mihály és Csépes János.⁸⁶⁶ Ehhez tökéletes védőhátteret biztosított az orosz forradalom emlékét erőszakkal ünneplendő, utcára utasított tömegek hangzatos felvonulása.

Miközben a kis lakás csendjében Chira püspök a legkomolyabb figyelmeztetést intézte a frissen felszentelt papokhoz: *„Látjátok, milyen a helyzet. Egyházmegyéinkből a papság felét elvitték Szibériába. Előfordulhat, hogy a többit is elviszik.* – ebben benne volt saját bizonytalansága is sorsa további alakulásáról, illetve főpásztori felelősségének tudata – *De az egyházmegyét nem lehet papok nélkül hagyni. Most felszentelünk benneteket, de tartsátok ezt mélységes titokban. Úgy viselkedjétek, ahogyan eddig, hogy senki gyanút ne fogjon, hogy papok vagytok.”* – *„Így aztán 1990-ig tartottuk ezt titokban”* -, vallja az 1956-os négy pap egyike.⁸⁶⁷ Hasonlóképp Szabó Konstantin is komolyan vette a püspöki intelmet, akinek öccse szintén véletlenül fedezte fel a házuk padlásán titokban miséző bátyját.⁸⁶⁸

A sietség Chira püspök részéről nagyon is indokolt volt, ugyanis, mint az a vizsgálati anyagából kiderül, mindjárt szabadulása után kérelmezte ügyének felülvizsgálatát,⁸⁶⁹

⁸⁶⁵ Chira Tivadarral Gáton, 2014. július 8-án készült interjú.

⁸⁶⁶ Csépes László Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. LEIL, II-1 Szem. fond. II-1-1-528.3. irat. szám.; Stilicha Józseffel Ungvár, 1993. dec. 26-án készült interjú. LEIL, II-1 Szem. fond. II-1-1-205.3. irat. szám.; Szabó Pál Ungváron, 2012. szeptember 17-én készült interjú.

⁸⁶⁷ Csépes László Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. LEIL, II-1 Szem. fond. II-1-1-528.3. irat. szám.

⁸⁶⁸ Szabó Pál Ungváron, 2012. szeptember 17-én készült interjú.

⁸⁶⁹ Chira Sándor vizsgálati aktája. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 156-157.

elítélésének alaptalannak való elismerését. Mindezt azzal, hogy hatályon kívül helyezték a minden politikai fogolyra vonatkozó ötévi polgári jogvesztés ítéletet is, és hogy visszakaphassa a szabad letelepedés jogát. Kérelmének alapján az állambiztonsági ügyek Vizsgálati Osztálya perügyét felülvizsgálva nyilvánvalóan bekérte Chira Alexander anyagát a kárpátaljai ügyészségtől. D. Csopej ügyész titkos válaszleveléből derül ki, miért hozta meg a kijevi ügyészség a „bűnössége bizonyítást nyert”⁸⁷⁰ határozatot. A hrucsovi államvezetés, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége által még 1956. november 5-i keltezéssel speciális határozatot küldött le a kárpátaljai Néptanácsához, melynek értelmében Chira Alexandernek, illetve további két személynek öt évre megtiltotta a letelepedést az USZSZK területén.⁸⁷¹ Hruscsov nyilvánvalóan biztonságos távolságban akarta tudni az általa meggyilkoltatott Romzsa püspök helyettesét is, illetve Murányi vikáriust is – aki 1951-1956 között a karagandai táborokban töltötte büntetését⁸⁷² –, a két veszélyesen nagy tekintélyű egyházi vezetőt, akik mindjárt aktivizálták volna az illegális egyház működését.

Chira püspök unokaöccsének tanúvallomásából derül ki, hogy nagybátyja 1957. január 17-én Tiszaújlakról egyetlen napra felment a szülőfalujában maradt öccséhez, Vidorhoz. Mivel aznap töltötte be a 60-ik születésnapját, mind a négy öccse, családotul odaérkezett Irhócra, nyilvánvalóan bátyjuk megköszöntésére. Az ünnepség jó alkalomnak kínálkozott arra is, hogy a püspök szülőfaluja több ismerős családjával lelkipásztorként is találkozzon. Megérkezésének híre futótűzként terjedt. A Magyarországról köszöntésére megérkezett öccse és kiskorú gyermekei⁸⁷³ is tanúi lehettek annak a hatalmas örömteli felbuzdulásnak, ami a falu népét elfogta.

Így került elő a lágerben oly nagy szolgálatot tett Das Vaszilij is, aki szintén kiszabadult a fogságból. *„Amint megtudtam, hogy megjött, estefelé elmentem hozzá – vallja évtizedekkel később – és ott, családi körben az asszonyok épp vacsorát tálaltak.[...] Alexander atyával úgy beszélgettünk, hogy ne áruljuk el, hogy együtt voltunk a táborban. Persze csak a tábori életről beszéltünk, semmi politikáról szó nem esett, csak a tábori dolgokról.. A többiek mind hallgattak bennünket. – Csakhogy a falu felbuzdulása – a kiskorú unokahúg tanúsága szerint „úgy jöttek, mintha körmenet lenne” – egyáltalán nem volt a hatóságok ínyére – „Erre belépett egy ismeretlen, majd még egy, és még egy – a falutanács*

⁸⁷⁰ Az USZSZK Ügyészségi Vizsgálati Osztály Kijev, 1956. december 12-én kelt határozata. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 155.o. Mellékletek. 87-88.o.

⁸⁷¹ Csopej D. Kárpátalja 1957. október 3-án az USZSZK Főügyészségének Szabadságvesztést Felügyelő Osztály főügyészehez intézett titkos levele. Bendász-gyűjtemény.

⁸⁷² Bendász István – Bendász Dániel. 2014. Helytállás és tanúságtétel. 280.o

⁸⁷³ Dr. Chira Magdolnával és dr. Chira Péterrel Budapest, 2014. július 29-én készült interjú. Mellékletek.161.o.

elnöke. Mindjárt megértettem, hogy a KGB. Megkérdezték mindenki nevét, be kellett mutatni a paszportokat. Mindenkinek volt paszportja, csak nekem nem [...] „Mit keresel itt? A lábad ne legyen itt többé!” Felálltam és elmentem. [...] Azon az estén bizony elvitték [Chira S.], és elszállították Karagandába.”⁸⁷⁴ Ez maradt meg hát a népi köztudatban is: elvitték, száműzték Karagandába.

Chira Sándor 1982-ben kelt önéletrajzából derül ki, hogy 1957. január 27-e óta élt Karagandában.⁸⁷⁵ Az 1957. január 17-i irhóci felszólítástól számítva tehát a titkos püspököt 10 napon belül már Karagandában találjuk, ahová eredetileg öt évre szolt a száműzetése.

A karagandai püspöki levéltárban őrzött Chira püspök saját kezűleg írt önéletrajza, karagandai megérkezésének dátuma fényében, első rálátásra, kérdésessé válik, helytálló-e Bendász István kanonok az-az elképzelése, hogy a száműzött püspök karagandai útja előtt még útba ejtette Litvániát. Mégpedig Murányi Miklós vikáriussal együtt – akit karagandai lágerbüntetése, majd rövid hazatérése után ismét Karagandába száműztek –, mivel azt remélték, hogy ott megállapodhatnak. Azonban, mivel a KGB végig résen volt, tájékozódásukra azt a választ kapták, hogy nem tudják őket befogadni, mert „a hivatalos szervektől ezt az utasítást kapták.”⁸⁷⁶ Bendász kanonok és Chira püspök szoros barátsága révén nyilván egy korabeli személyes szóbeli értesülésen alapszik ez a vélemény. Sőt, miután a szovjetköztársaságok között Litvániában működött a legnagyobb, közel két millió hívet számláló római katolikus egyházmegye,⁸⁷⁷ elképzelhető, hogy a halálra ítélt munkácsi egyházmegye két vezetőjében felmerült nemcsak az elrejtőzés, hanem főként a szolgálat lehetősége, mégpedig a szülőföldre közel...

Csupán az említett utazás időpontja marad továbbra is kérdéses a fentebb említett irat ismeretében. Ugyanakkor Chira Sándor egyik, 1958 őszén íródott levele mintegy részben megválaszolja a dilemmát. Levelében ugyanis felveti lelki gyermekének, hogy „Litvánországba, pl. Vilnába [Vilniusba] el lehet utaznom [...] Egy nap innen-egy nap onnan [Munkácsról]. Egy nap Vilnában. Kb. 3 napba kerülne tehát egy személyes találkozás.”⁸⁷⁸ – igaz, mindjárt el is veti az utazás ötletét a másik fél részéről való kivihetlensége miatt. A levél azonban minden bizonnyal személyes tapasztalat alapján íródott.

⁸⁷⁴ Vaszilij Dassal Irholc, 2005. augusztus 6-án készült interjú. LEIL, II-1 Szem.fond. II-1-1-1784.5. irat.sz. 9.o.

⁸⁷⁵ Chira Sándor Karagandában, 1982. december 27-én kelt önéletrajzából. Karagandai Katolikus Egyházmegyei Levéltár [tovább: KKEL – rendezés alatt]

⁸⁷⁶ Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 282.o

⁸⁷⁷ Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России. История и правовое положение. Саратов. Поволжская Академия государственной службы. 2001. с.313.

⁸⁷⁸ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1958. szeptember 5-én kelt leveléből. Mellékletek. 88-89.o.

A felmerült dilemmát végül is a novoszibirszki Werth püspök, Chira Sándor egykori nagyreményű karagandai tanítványa oldja fel. Mégpedig felidézve közös latin leckéik során Sándor atya egyik elejtett megjegyzését: „[...] *valahogy láttam Vilnius püspökét* [...] – akit szintén száműztek, de csak egy kisebb litván faluba, fűzi hozzá Werth püspök, máris folytatva Chira püspök mondatát – *Igen, én éppen Vilniusban próbálkoztam Ukrajna után, de valahogy nem sikerült.*” – „Nem tudom már, miért is”⁸⁷⁹ – előzi meg a kérdést a novoszibirszki püspök, ezzel is példázva, hogyan működik az emberi emlékezet.

A kutatás szempontjából azonban bizonyítottnak látszik, hogy 1957 januárjában a már említett tíz napba valóban beleférhetett egy három napos út, a vilniusi püspökkel való személyes találkozással, amelynek sikertelen kimenetele után Chira püspök mégis tovább utazott a kényszerlakhelyeként kijelölt Karagandába – akkor még nem sejtve, milyen távlatok, és minden megpróbáltatás ellenére, mekkora nagy építő munka vár rá.

VI. Karaganda. A missziós szolgálat kiteljesedése

1. A terror szülte „száműzöttek városa”

Chira Sándor és Murányi Miklós 1957 januárjában, bár rejtett, mégis élénk egyházi életet találtak Karagandában, a fiatal, de igen drámai múltú városban, amelyet Chira püspök joggal nevez majd *„ezrek könnyeitől öntözött és a holtak csontjaival megszentelt földnek.”*⁸⁸⁰

Az SZKP Politikai Bizottsága 1931. február 20-án szibériai és kazahsztáni „terepkialakításról” határozott az ún. kulák községek létrehozására, mintegy 200-300 ezer család számára, külön felügyelet alá helyezve azokat. Miután 1931 tavaszán megépült az Akmolinszk-Karaganda vasútág, amely bekötötte Karagandát az országos vasúti hálózatba, máris megindultak a marhavagonos vonatok a szovjetkollektivizálás ellen fellázadt, illetve a rettenetes megtorlás áldozatainak tömegeivel. 1931. késő őszéig jöttek Karagandába a lezárt és őrséggel ellátott szerelvények. Nemzetiségüket tekintve zömében németek, oroszok, ukránok voltak, de akadt köztük nem kevés kazah, lengyel, fehérorosz, zsidó, észt, litván, örmény, és más nemzetiségű.⁸⁸¹

Közben 1931. augusztus 15-én kelt az SZKP Politikai Bizottságának újabb határozata a szén és kocszforrások növeléséről rendelkezett, amely azt tűzte ki feladatul, hogy a gazdag

⁸⁷⁹ Jozeph Werth püspökkel készült interjú. Mellékletek. 143.o.

⁸⁸⁰ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1959. március 8-án kelt leveléből. Mellékletek.90.o.

⁸⁸¹ Я с вами во все дни до окончания века. Тяжелые времена гонений и репрессий 1931-1946гг. Книга I. Аквила. Караганда-Штайнхаген.20001. с.53.

Karagandai szénmedencét a Szovjetunió harmadik legnagyobb szénkészleti forrassává kell alakítani.⁸⁸² A kuláktalanítás egyik főcélja országszerte az volt, hogy a deportáltak tegyék lehetővé az ország mostoha éghajlatú, de természeti kincsekben gazdag tájainak hasznosítását. A deportálások azonban a legteljesebb fejtelenségek közepette zajlottak – írja joggal Stéphane Courtois –, mivel nyoma sem volt bármi összehangolt együttműködésnek, ami nem egyszer a „semmibe deportálás”-t eredményezte. A deportáltaknak így ellátás, szerszám és legtöbbször szállás nélkül kellett berendezkedniük.⁸⁸³

A volgai németekről, akiket, mint kulákokat, az elsők között szállítottak ki a karagandai sztyeppékbe, így vall Jozeph Werth novoszibirski püspök, akinek édesapja hét évesen élte meg a legelső deportálások időszakát: *„1931 őszén kezdődött, amikor Karagandába 30 ezer volgai németet deportáltak. Kiszállították őket a pusztába, [ahol] semmijük sem volt. [...] Gödröket vájtak, azt karaganyikkal [cserjével] fedték be, [aztán] reggelente néha úgy találtak rá egy-egy gödörre, hogy benne mindenki halott volt. Miután elmúlt a tél, ebből a 30 ezerből 12 ezernyi maradtak [...], a többiek belehaltak az éhezésbe és hidegbe, a tífuszba és más betegségekbe.”*⁸⁸⁴ A túlélők egyike megerősíti: *„Marhavagonokban bűnözők módjára szállítottak bennünket [...] sokáig, majd meghoztak a kietlen sztyepébe. 1931 szeptembere volt [...] Saját készítésű sátrakat kezdtünk felállítani: mintegy félméteres gödröket ástunk ki, és botokra erősített pokrócokat, vagy takarókat dobtunk föléjük [...] A közelben víz sem volt, mintegy 20 km-re kellett érte menni. [...] És az emberek haltak az éhségtől és betegségektől.[...] Nyolc éves voltam akkor.”*⁸⁸⁵

A Volgán uszályokra, majd útjuk folytatásaként marhavagonokba zsúfolt, mindenüktől megfosztott német deportáltak mégis erős lélekkel, elszántsággal, „Te Deum”-ot énekelve néztek szembe az embertelen megpróbáltatással, a majdnem biztos halállal. *„És ez a szellemiség élt tovább a karagandai Majkodukban, a „német Berlinben” is,”*⁸⁸⁶ – tanúsítja a tizenegygyermekes karagandai német családból származó Werth püspök.

A németeket követték az ukrán és a balti nacionalisták. A túlélőket nagyrészt a bányaépítéseknél alkalmazták, miközben az NKVD komendatúráinak szigorú felügyelete alá rendelték őket, vagyis kényszerlakhelyeiket nem hagyhatták el. Sőt, a kitelepítettek tanúsítják,

⁸⁸² Хозяйственное освоение Карагандинской области в 20-30- годы XX века. Материалы практической конференции «Касыретты Жылдар – Тагдыры». TENGRI Ltd. Караганда.2012. с.4.

⁸⁸³ Stéphane Courtois. A kommunizmus vétkei. 160.o.

⁸⁸⁴ Jozeph Werth püspökkel, Novoszibirszk, 2013.július 12-én készült interjú. Mellékletek. 139.o.

⁸⁸⁵ Депортированные в Казахстан народы: время и судьбы. Алматы. Арыс-Казакстан.1998.с.57. [R.M.fordítása]

⁸⁸⁶ Jozeph Werth püspökkel készült interjú. Mellékletek. 140.o.

hogy arra kényszerítették őket, írják alá, hogy soha nem térnek vissza a szülőföldjükre, sem ők, sem gyermekeik, sőt, még unokáik sem tartanak majd igényt arra, hogy visszatérjenek.⁸⁸⁷

A „különleges telepések” szülőföldjükről való elhurcolásának és a kazah sztyeppékre való betelepítésének ideje a tősgyökeres kazah lakosság egyik legnagyobb nemzeti katasztrófájának korával ér össze. A szovjet önkényuralom ugyanis a szabad nomád törzsek életét sem hagyta érintetlenül, erőszakkal letelepítve és nyájaikat elvéve, megfosztotta őket megélhetésük legfőbb forrásától, amire külföldre való tömeges meneküléssel reagáltak, míg megmaradt részüket a kihalás fenyegette.⁸⁸⁸ A kényszertelephelyeiken éhező kazahok egy része szintén Karagandába menekült, amelynek kiépülése a 30-as évek elején kezdődött, a soknemzetiségű ide száműzött tömegek olcsó munkaerejével.

1931-ben Kazahsztán központi területeinek élelmiszer és szénkohászati ipari bázisának létrehozása, a Karagandai szénmedence kiaknázása, illetve a Dzsezkazgani és a Balhási rézolvastó kombinátok működtetése végett jött létre a karagandai „különleges” kényszermunkatábor, a Karlag is, amely „állam az államban” alapon működött, saját irányító apparátusával, saját fegyveres őrszemélyzettel, közlekedési eszközeivel, postával, távírdával rendelkezve.⁸⁸⁹ 1940-re a Gulág 42 kényszermunkatáborának egyik legnagyobbikának számított a 300 km hosszú, és mintegy 200 km széles, 1 millió 780 ezer hektár alapterületű Karlag. Ha 1932-ben még csak 10 400 foglya volt, 1949-ben már 65 673 főnyi politikai és egyéb bűnöző minősítésű rabot számlált.⁸⁹⁰

1941 elején Karagandába a német telepések újabb hulláma, illetve a háborús évek alatt további elüldözött nemzetiségek⁸⁹¹ több ezres nagyságrendben érkeztek, és akárcsak elődeiket 1931-ben, még mindig embertelen körülmények fogadták őket. Mivel a szénben gazdag Karaganda a németek által megszállt ukrainai Donbászt volt hívatott helyettesíteni, és az új bányák építéséhez nagyszámú munkaerőre volt szükség, a Vörös Hadseregből kivont német származású katonákból, tisztekből összeállított „Munka Hadsereg” nevű katonai büntető zászlóaljnak nagy részét is Karagandába irányították. A külön kijelölt zónákban élő

⁸⁸⁷ Okuny Volodimirrel, Karaganda, 2013. július 11-én, Emilia Kosztyukkal 2013. július 9-én készült interjú.

⁸⁸⁸ Я с вами во все дни до окончания века. с. 47-48.

⁸⁸⁹ Дулатбеков Нурлан. Карлаг. Карагандинский университет «Болашак». Караганды. 2012. с.14.

⁸⁹⁰ Караганда. Карагандинская область: Энциклопедия. Алматы. Атамуа.2008. с.296; Дулатбеков Нурлан. Карлаг. с.14;

⁸⁹¹ A „Nagy Honvédő Háború” legelején, miután a náci Németország megtámadta a Szovjetuniót, megszületett a náci megszállókkal való „kollektív együttműködés” vádja, aminek alapján már 1941 augusztusában megindult egész népcsoportok kollektív deportálása, elsőként a németeké. 1942 júniusáig 1 209 430 németet deportáltak Kazahsztánba és Szibériába., majd 1943-1944-ben a csecseneket, az ingusokat, a krími tatárokat, a karacsájokat, a balkárokat és a kalmüköket, illetve bolgárokat, görögöket, krími örményeket, és más „kétres”-nek tartott nemzetiségeket. Stéphane Courtois. A kommunizmus vétkei. 224-227.o.

„munkaszolgálatosak” csak 1946-ban minősültek át „különleges telepesekké”, és kaptak jogot a családegyesítésre.⁸⁹²

A háború alatt létesítették a karagandai megye területén a négy hadifogolytábort is, amelyek közül a Karagandától keletre, 45 km-re fekvő és 1941-ben alakult Szpaszk egész Kazahsztán viszonylatában a legnagyobbnak számított. Összesen 66 160 hadifogoly és internált börtönévé vált, köztük mintegy ezer magyar hadifogolyé is.⁸⁹³ A fogoly munkát 1945-től már tömegesen alkalmazták, részben a mezőgazdasági termelésben, kórházak, lakóházak – többnyire mégis – szénbányák építésénél. Csak a megkezdődött repatriálás nyomán kezdték leszűkíteni Szpaszk termelői részlegeit, míg végül 1950 nyarán felfüggesztették.⁸⁹⁴

1955. után a Karlag rabjai is kiszabadulhattak, nagy részének azonban, ahogyan a telepéseknek is, megtiltották a szülőföldre való hazatérést. Ezek lettek hát Karaganda tovább építői. De nemcsak a város szorult továbbépítésre.

A szülőföldjüktől elszakított addig gyakorló katolikus német, lett, lengyel telepések több ezres tömegei, bő két évtizeden át papi ellátás nélkül maradtak. A 30-as évekbeli kulákság elleni támadás ugyanis együtt járt a római katolikus egyház elleni üldözéssel is. A papságot a kulákok védelmével vádolták, illetve az ukrainai, észak-kaukázusi, Volga-menti, kazahsztáni területek 30-as évek nagy éhínsége alatt az ellenük felhozott legfőbb vád az volt, hogy felvették a kapcsolatot a külföldi „ellenforradalmi Karitás” szervezetekkel, amelyek anyagi segítséget nyújtanak az éhezőknek.⁸⁹⁵

XI. Pius pápa 1930. február 29-én római helynökéhez intézett nyílt levelében szóvá tette, hogy meg kell védeni az „Oroszországban megsértett isteni jogokat”, amit a kommunista propaganda mindjárt úgy értékelt, hogy a pápa a világot „keresztes hadjáratra” tüzei a Szovjet-Oroszország ellen.⁸⁹⁶ Megszokott stílusgyakorlatához híven, tagadva az oroszországi vallásüldözést, a pártállam a 30-as évek közepére a katolikus templomok 90%-át bezáratta, hasonlóképp a papság 90%-át elítélte, már 1938-ra gyakorlatilag megsemmisített minden katolikus plébániát, és 1939-re a Katolikus Egyház működése a Szovjetunióban

⁸⁹² Я с вами во все дни до окончания века. с. 151.

⁸⁹³ Венгерские военнопленные. Под ред. Дулатбекова Н.О. Караганды. Болашак. 2013. с.112.; Караганда. Карагандинская область: Энциклопедия. с. 296.

⁸⁹⁴ Уо. с.85;с. 297.

⁸⁹⁵ Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России. с. 271.

⁸⁹⁶ Szabó Ferenc SJ. A Vatikán keleti politikája közelről. 55.o.; Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России. с.280.

hivatalosan is megszűnt.⁸⁹⁷ Mindeközben az 1936. évi szovjet Alkotmány demagóg módon meghirdette a vallási kultusz gyakorlásának szabadságát.

2. A puszta kivirágzik, avagy a száműzöttek szolgálatában

Władysław Bukowiński (1904-1974),⁸⁹⁸ akit ma Kazahsztán apostolaként és immár boldogként tisztelnek,⁸⁹⁹ az 1954. augusztus 10-e utáni szabadulását követően szintén Karagandába száműzték. Így ő lett az első ott szolgáló katolikus pap, akit volt kiknek befogadniuk, hiszen az újkori kutatások szerint 1953-tól Karagandában már létező katolikus közösség volt, illetve szerény hitélet is folyt.⁹⁰⁰ Ennek hatására, amikor egy évvel később, 1955. június 30-án a hazatérésre jogosult lengyeleket vették jegyzékbe, Władysław Bukowiński atya tudatosan döntött a karagandai maradás mellett, és önként fölvette a szovjet állampolgárságot.⁹⁰¹ „*Én már 1954 szeptemberében tudtam, hogy engem hatalmas lelkipásztori munka vár*” – írta később emlékiratában.⁹⁰² A nagy lelki kiéhezetséggel látván, több, a Karlagból szabadult pap is Karagandában maradt.

Az 1957 januárjában érkező Chira Sándor már mindenképp működő lelkipásztori munkába kapcsolódhatott be. A titkos püspöknek lágeri ismeretsége is akadt az ukrán görög katolikus hívek között, ahogyan azt a szemtanúk második generációja tanúsítja. „*Amint megérkezett ide, mindjárt Fabulyákhoz ment [...] Valahol a Kemerovói megyében, vagy Omszkban [...] ültek együtt, és nagyon jóban voltak. Fabulyák úgy félévvel előbb szabadult, és leveleztek.[...] De ott nem maradhatott, mert ők is albérletben laktak.*”⁹⁰³

A német katolikusok azonban azonnal befogadták. A tanúvallomások alapján bizonyos, hogy Chira püspököt Karaganda külső kerületében, a 8-10 utcából álló Majkodukban, a népiesen csak „német Berlinnek” nevezett és zömében német telepések lakta

⁸⁹⁷ Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России. с.294, 302.

⁸⁹⁸ Władysław Bukowiński 1940-ben a szovjet megszállás alá került Luckban, a székesegyház plébánosaként, illetve az egyházmegyei szeminárium szociológiai tanáráként, letartóztattak, elítéltek, egy évig börtönben volt, majd a náci megszállással kiszabadulva, ismét a székesegyház plébánosaként tekintélyes mentőakciókat hajtott végre a rejtegetve a deportálástól a zsidó gyerekeket, illetve a szökött lengyel hadifoglyokat. 1945 januárjában a szovjet hadsereg újra letartóztatta, és 1954. augusztus 10-ig Cseljabinszk, majd a kazahsztáni Dzszejkaszgan gulág-táborában töltötte a kiszabott büntetését. Воспоминания священника Владислава Буковинского. Москва. Апостольская Администратура для католиков латинского обряда западной части Азиатской России. 2000. с. 19.; <http://www.magyarokurir.hu/hirek/boldogga-avattak-wladyslaw-bukowinski-kazahsztan-apostolat>

⁸⁹⁹ Władysław Bukowiński Karagandában, 2016. szeptember 11-én Angelo Amato, a Szentek Ügyeinek Kongregációjának prefektusa a boldogok sorába iktatta. <http://www.magyarokurir.hu/hirek/boldogga-avattak-wladyslaw-bukowinski-kazahsztan-apostolat>

⁹⁰⁰ Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России. с. 313.

⁹⁰¹ «Я еще хочу послужить вам...» Кредо. ноябрь. 2003.г. № 99. с. 28.

⁹⁰² Воспоминания священника Владислава Буковинского. с. 19.

⁹⁰³ Okuny Volodimirrel Karaganda, 2013. július 13-án készült interjú. Mellékletek. 177.o.

községben, Hermann Andreas és felesége Barbara fogadta be.⁹⁰⁴ Ők a száműzöttek első hullámával kerültek Karagandában, és az azóta eltelt 25 évben már sikerült felépítkezniük. „A környék valamennyi hívője rögvest ruházatot, cipőt és ennivalót adományozott neki, és továbbra is gondoskodott róla.”⁹⁰⁵

Megérkezése után mindjárt munkába kellett állnia. Pekár szerint szénbányában dolgozott 1962-ig, miután nyugdíjba mehetett.⁹⁰⁶ A püspököt befogadó család bizonytalan tanúsága szerint a városi színház építkezésén dolgozott.⁹⁰⁷ Ez esetben Pekár tanúsága tűnik elfogadhatóbbnak, aki levelezésben állt a püspökkel és ezeket még Chira Sándor életében állítja.

A ma tanúságot tevő Hermann Elfrida családja már csak nyugdíjasként ismerte a „páter Alexandert”, és csak hat évvel Karagandába érkezése után, 1964-ben vette magához, azt követően, hogy férje nagybátyjáéknál, akik Chira püspököt a kezdetektől befogadták, a Barbara asszony rákos beteg lett, és többé nem tudja ellátni az atyát.⁹⁰⁸ Chira Sándor így élete hátralevő két évtizedét már a fiatalabb Hermann családban töltötte, amelyben végül családtaggá vált *”akár egy nagyapa. Ő tanított mindenre – vallja a család elsőszülöttje – a kultúrára.[...] mi semmit nem tudtunk, hogyan kell helyesen késsel, villával enni, [...] a virágok iránti szeretetet is ő plántálta belénk. Vele együtt ültettük az ágyásokat [...] egész házunk tája virágban úszott [...] oldalt pedig a zöldséges.”*⁹⁰⁹ „Apám helyett apám volt – erősít rá hálásan Frida asszony is, a száműzött püspök befogadója és gondozója - *Nagyon örültem, hogy hozzánk költözött [...] a gyerekeket meg is etette, ha én nem érkeztem, meg is főzött, süített is, de fel is mosott.”*⁹¹⁰ Mindezt a Szent Eucharisztia Rend-béli Flóra nővér is alátámasztja: *„Egyszer úgy jöttem el hozzá, hogy beteghez hívjam, és ő, amolyan nagyapaként, kályhát fűtött, ebédet főzött.”*⁹¹¹

Hogy Chira püspök maga hogyan látta száműzetése helyszínét, arról 1,5 évvel megérkezése után így ír: *„Élő virág itten kevés. Nálunk csak por és sár, szél és hófergeteg terem, mintha csak a számtalan ezer honfosztott sorstársam és jeltelen halottjaink könnyei*

⁹⁰⁴ Hermann Elfridával és Lilia Malkovával Painten (Németország), 2012. október 20-án készült interjú; Hermann Armella 2016. július 15-én kelt tanúvallomása. Mellékletek. 111.; 201.o.

⁹⁰⁵ Hermann Armella, Aulendorf-Zollenreute, 2016. július 15-én kelt tanúvallomása. Mellékletek. 202.o.

⁹⁰⁶ Атаназій Пекар, ЧСВВ. Ісповідники віри нашої сучасності. Причинок до мартиролога української католицької церкви під совітами. Видавництво ОО. Василян. Торонто-1982-Рим. с.218.

⁹⁰⁷ Hermann Elfridával Painten, 2012. október 20-án készült interjúból. Mellékletek. 115.o.

⁹⁰⁸ Hermann Armella tanúvallomása. Mellékletek. 202.o.

⁹⁰⁹ Lilia Malkovával készített interjúból. Mellékletek. 113.o.

⁹¹⁰ Hermann Elfridával készült interjú. Mellékletek. 115.o.

⁹¹¹ Родом из Караганды. a szibériai KÁNA katolikus televízió „Karagandából származók”c. dokumentumfilmből. II. 9.perc. Mellékletek. 211.o.

*perzselték volna ki az erdőket, mezőket, virágos réteket s az elvesztett szabadság gyászlepedőjén a csúf fekete kőszemet termik.*⁹¹²

Száműzetésének hosszú éveiből jellemzően ezzel az ékes magyarsággal íródott levelei maradtak ránk, és nemcsak levelezése. Személyes lelkigyakorlatairól vezetett több éves jegyzetei szintén arról tanuskodnak, hogy gazdag „lelki nyelvezete” is magyar volt.⁹¹³ Az a „páter Alexander”, aki kifogástalanul beszélt németül, latinul, illetve az orosz és ukrán nyelveket a ruszin népnnyelvvvel vegyítve beszélte haláláig, soha nem feledhette, hogy magyar anyanyelvű. Hogy édesanyjával, az őt nevelő piarista atyákkal, illetve teológiai tanáraival is ezen a nyelven sajátította el mindazt, amit elveszíthetetlen kincsként hordozott végig lelkében hosszú élete során. Nem véletlen, hogy a karagandai német, lengyel, ukrán híveinek egyaránt lelkére kötötte az anyanyelv őrzésének fontosságát, ahogyan a vallási identitását is.

Bendász István barátja tanúságát arról, hogy a Gulag utáni hosszú életkorszakában Chira püspöknél mennyire felerősödött a magyar öntudata, ma fia, Bendász Dániel adja tovább, aki jómaga is ismerte, édesapja otthonában nem egyszer találkozott a hazalátogató püspökkel.

Karagandai kényszerlakhelyén a száműzött Chira Sándor jól látta, hogy a hatalmas antiklerikális támadások következtében sorstársai, a terror áldozatai között mekkora a lelki kiéhezetség. Missziós szellemiségével ezért kapcsolódott be mindjárt intenzíven a birituális illegális pasztorációba. A római katolikus német telepések házáinál éppúgy, mint az ukrán görög katolikusok földkunyhóiban,⁹¹⁴ amire rendszerint késő éjjel került sor. A kipróbált hitű, „Te Deum-os” szellemiségű német deportáltaknak valóban óriási igényük volt a lelkipásztori ellátásra. Mindenki keresztelkedni, esküdni, gyónni akart, és nemcsak Karagandában. A karagandai katolikus papok léte és titkos működésének hírére Karaganda több száz kilométeres körzetéből, sőt „*az 1950-es évek második felében az egész Szovjetunió területéről, legalább is egész Szibériából, embertömegek zárandokoltak Karagandába. Szibériában nem volt ilyen hely, de Karagandában igen, ezt mindenki tudta – és ez éveken át folytatódott. Legalább is, 1955 és 1959 között szinte nyíltan.*”⁹¹⁵ – magyarázza Werth püspök, de mindjárt hozzá is teszi, hogy ez a rövid hruscsovi olvadás csupán 1955-59-ben volt tapasztalható.

Ez időben, 1957.május 22-én érkezett Karagandába Bendász István is, aki az odahaza Beregszászban várható újabb letartóztatása helyett inkább vállalta, hogy bekapcsolódik

⁹¹² Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1958. szept. 5-én kelt leveléből. Mellékletek. 88-89.o.

⁹¹³ Részlet Chira püspök 1965-ből származó személyes lelkigyakorlatos jegyzetéből. Mellékletek. 206-207.o.

⁹¹⁴ Ilona Kvitcsuk, Karaganda, 2013. július 9-én készült interjú. Mellékletek. 190.o.

⁹¹⁵ Jozeph Werth püspökkel készült interjú. Mellékletek. 141o.

barátja karagandai lelkipásztori munkájába. Ugyanabba a családba kapva befogadást, ahol Murányi Miklós is élt, István atya 1959. április 1-ig maradt a „száműzöttek városában”,⁹¹⁶ miután a vallásügyi hivatalban értésére adták, ha el akarja kerülni az újabb letartóztatást, jobban teszi, ha hazamegy. Ezúttal szót fogadott. Az utókor azonban neki lehet hálás azért, hogy Sándor barátját rá tudta beszélni emlékirata megírására.

Az említett időszak azonban a KGB számára sem telt tétlenséggel. A vallásügyi hivatal 1960. évi jelentésében több, más felekezetű lelkipásztor mellett Władysław Bukowiński és Chira Sándor nevei is úgy szerepelnek, mint akik titokban folytatnak lelkipásztori tevékenységet, előbbi 150, utóbbi 120 főt pasztorálva magánházaknál, de akiket a „helyi hatóságok figyelmeztettek, hogy szüntessék be a szervezett istentiszteleteket.”⁹¹⁷ Amíg egy-egy családi ház titkos imaházzá alakult,⁹¹⁸ és a német telepések különszobákat is felhúztak, vagy tettek szabaddá⁹¹⁹ a titkos misék számára, addig a karagandai vallásügyi hivatalban napirenden voltak a zaklatások, papi beidézések, órák hosszan tartó kihallgatások. Ezek ellenére a titkos püspök rendületlenül folytatta a többnyire éjszakai lelkiszolgálatát.

Azon túl, hogy az első öt évben rendszeresen jelentkeznie kellett a komendatúrán,⁹²⁰ 1958. január 25-én a KGB újabb megfigyelését rendelte el, együtt a Gulág lágerekből hazatért ukrainai püspökökkel, néhány vikáriussal, illetve szerzetessel. A *RIFI* fedőnevű akciót elrendelő titkos KGB-határozat indoklásában az szerepelt, hogy a nevezett személyek kiszabadulásuk óta kapcsolatba léptek egymással, és a megszüntetett görög katolikus egyház feltámasztására készülnek. A határozatban az „*egykori görög katolikus egyház illegálisan és püspöki vikáriusi jogkörrel felruházott*” Chira Alexander neve mellett ez áll: „[...] büntetett, büntetésének letöltése után Karagandába száműzött, speciális letelepítésre.”⁹²¹

Száműzetésének helyén nemcsak őt, hanem az őt befogadó családot is gyakran kihallgatták.⁹²² A már idősödő püspököt nemcsak éjjeli ellenőrzésekkel, hanem váratlan utcai támadásokkal, verésekkel is igyekeztek sakkban tartani.⁹²³ Idővel már „*mindenki tudta, hogy*

⁹¹⁶ Bendász István Beregszász, 1991. február 4-án Hetényi Varga Károlyhoz intézett levelének melléklete. Kézirat. Bendász-gyűjtemény.

⁹¹⁷ Agyikov Sz., a karagandai vallásügyi megbízott 1960. május 1-én kelt jelentése a nem regisztrált és engedély nélkül Karagandában működő vallási csoportokról, azok vezetőiről. Karagandai Területi Levéltár. [tovább. KTL] Fond 1364, op. 1a., gyelo 44. szvjazka 7. c. 177.

⁹¹⁸ Родом из Караганды. c. dokumentumfilm I.rész,8. perc.; Werth püspökkel készült interjú. Mellékletek. 141o.

⁹¹⁹ Jozeph Werth püspökkel készült interjú. Melléklet. 141o.

⁹²⁰ Hermann Armella 2016. július 15-én kelt tanúvallomása. Mellékletek. 201.o.

⁹²¹ Az Ukrainai KDB 2. sz. Ügyosztályának titkos rendelete a RIFI akció kezdetéről. Az Ukrainai Belügyi Szolgálat Állami Levéltára. 65 fond, C-9113 iratsz. I. k. 1. rész. 30-35.o. Közli: Патриарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939-1987. т.ІІ. Сергійчук М.І. 2012 Київ. 409.

⁹²² Hermann Armella tanúvallomása. Mellékletek. 201.o.

⁹²³ Ilona Kvitcsukkal, Feiszt testvérekkel készült készült interjú; Hermann Armella tanúvallomása.

figyelik, és hogy egyedül nem engedhető el, mert veszélyes, megverhetik, ezért igyekeztek kísérgetni”⁹²⁴ – vallják a tanúságtevők.

Mégis mit ír haza száműzetéséből? „*Boldoggá tesz az a tudat, hogy Jézussal több vagyok, erősebb – azoknál, akik megalázni, elnyomni akarnak.*”⁹²⁵

Pedig a személyes gyász is utolérte, és hatványozottan hatott, ugyanis nem léphette túl az ötezer kilométeres távolságot. Karagandában volt kényszerülve megsiratni az Irhócon, 1959. március 20-án meghalt⁹²⁶ Chira Kornélné, született Tabakovics Berta édesanyát: „*[...] Százakat kísértem utolsó útjukra – írja haza - csak az Édes jó Anyám sírjára nem szabad ráborulnom és forró könnyzáporral megköszönni azt a sok jót, amit Isten után Tőle kaptam...*”⁹²⁷

Missziós lelkülete azonban két évtizeden keresztül átsegítette minden személyes megpróbáltatáson, folyton tovább vitte, így szolgálata köreit is egyre tágitotta, „*mondhatni, folyton utazott, különböző városokban és falvakban misézett.*”⁹²⁸ Idősödő korát meghazudtolva még a nyugat-Szibériai német hívek időnkénti pasztorálását is felvállalta. A mintegy ezer kilométerre fekvő Omszk megye kis falvait, Hoffnungstal és Marginau-ba is évente legalább egyszer eljárt.⁹²⁹ Nincs kizárva, hogy még az omszki munkatáborban szerezhetett értesüléseket a térségben létező német telepekről, majd ezek megerősítését kapta karagandai híveitől is, akik távoli rokonaik meglátogatására kérték, kísérték. Így járt többször pasztorálni az Omszk megyei, Isik-kuli járásban lévő Ivanovkában, első ízben 1958-ban, illetve a többi szomszédos községben, valamint bizonyítottan járt Scholimbet-Zelinogradban is.⁹³⁰ A fiatalkori dél-franciországi ruszin és más nemzetiségű bányászok nagyböjti pasztorálása így kapott folytatást idősebb, sőt nyolcvan feletti korában, amikor nem kevesebb buzgalommal járta missziós útjait.⁹³¹

De maradjunk még száműzetése kezdeteinél. A szülőföldjéről való kitiltás öt éve 1962-ben járt – volna – le. Elhúzódott szembetegsége miatt azonban, amelyről azt írja „*úgy*

⁹²⁴ Feiszt testvérekkel Oberkotzau, 2014. október 24-én készült interjú.

⁹²⁵ Chira Sándor Stec Andreához 1961. augusztus 4-én intézett leveléből. Mellékletek. 92.o.

⁹²⁶ Fedinec Lászlóné, született Chira Magdolna közlése. Dr. Fedinec Sándor magángyűjteménye.

⁹²⁷ Chira Sándor Stec Andreához 1959. március 23-án intézett leveléből. Mellékletek. 90.o.

⁹²⁸ Jozef Smidtlein atyával Pavlodárban /Kazahsztán/, 2013. július 11-én készített interjú. Mellékletek. 137.o.

⁹²⁹ Jozeph Werth püspökkel készített interjúból. Mellékletek. 145.o.

⁹³⁰ Hermann Armella 2016. július 15-én kelt tanúvallomása. Mellékletek. 200.o.

⁹³¹ Utoljára 1981-82-ben járt ott, biztatva a híveket, hogy nemsokára saját német papjuk lesz, utalva ezzel kedves tanítványára, Joseph Wertre, akinek papszentelését már nem érthette meg. De aki számára életre szóló példaképp maradt, ma novoszibirszki püspök, s az általa létrehozott lelkipásztori központ Chira Sándor nevét viseli. Melléklet. 145.o.

*látszik, még a fogságból hoztam emlékül e bajt,*⁹³² csak 1963 nyarán tudott hazaindulni.⁹³³ A KGB 1963. április 25-vel lezárta ugyan a titkos *RIFI-akciót*, amelynek az lett volna a valódi célkitűzése, hogy újra és újra megpróbálják rávenni az aposztáziára, az eredménytelenség láttán azonban Chira Alexandert, többedmagával, meghagyták az „operatív nyilvántartásban”, vagyis megfigyelése folytatódott.⁹³⁴

Chira püspök hosszú hónapok át a napokat számolva várta hazautazását, hogy viszontlássá rajongva szeretett szülőföldjét, szülei sírját,⁹³⁵ illetve főként az otthoni föld alá kényszerült egyházmegyes paptársait. Utolsó leveleiben kifejtett legrosszabb sejtelméi azonban beigazolódtak: a KGB ügynökei már az ungvári reptéren várták, mindjárt nekiszegve: vagy azonnal visszafordul, és végleg elhagyja Kárpátalját, vagy újra bebörtönzik.⁹³⁶ A megfigyelés és nyomon követés ügynöki gépezete tehát hibátlanul működött. 1963. augusztus 13-án a moszkvai reptérről feladott postai lap árulkodik arról, mikor kísérelte meg a hazatérést. A sebtében megírt, és minden bizonnyal a nyílt postalap miatt, orosz nyelven értesíti lelki gyermekét és annak családját a meghíusult találkozás miéértjéről: *„Drágáim! Előérzetem beteljesedett. Kedves szülőföldemet kénytelen vagyok elhagyni. Nem utazhattam el Szüleim sírjához sem. Fogadjátok szívélyes köszönetemet mindenért, és, úgy tűnik, utolsó istenhozzádomat. Sándorotok.*”⁹³⁷

Karagandába visszatérve a nemrég elköszönt háziaknak tömören így összegzi sikertelen hazatérési kísérletét: *„Olyan jól fogadtak, hogy a küszöbig sem engedtek.*”⁹³⁸ Később mégis a mély hit sztoicizmusával írja haza: *„Ez az újabb otrombaság nem hoz ki a sodromból. Hisz nem az első és nem is az utolsó! Ki tudja, mit forralnak még ellenem gonosz terveikben?! – és a belső béke magyarázata - Mi a jövőben reménykedő emberek vagyunk. Számunkra még maga a halál is Istennek egy angyala, aki Ahhoz kísér, Akitől nem kell már soha többé elszakadni, s egyesít azokkal, akiktől elszakadtunk. Én már most is Nála, Ő meg nálam van. Nálunk találkaja van mindazoknak, akiket szeretünk, és akik reánk gondolnak.*”⁹³⁹

Így válik Karaganda végső otthonává. Többnyire német hívei körében teljesít szolgálatot, naponta misézve házigazdái szomszédságban élő rokonainál, de amint hívják az

⁹³² Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1961. december 25-én kelt levele. Stec-hagyaték. Mellékletek. 92.o.

⁹³³ Uo. Mellékletek. 93.o.

⁹³⁴ Az Ukrajnai KDB 2. sz. Ügyosztályának 1963. április 25-én kelt titkos rendelete a RIFI akció lezárásáról. Az Ukrajnai Belügyi Szolgálat Állami Levéltára. 65 fond, C-9113 iratsz. I. k. 1. rész. 335-337. Közli: Парпярх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939-1987. т.ІІ. 410.o.

⁹³⁵ Chira Sándor 1962-63-ban Stec Andreához intézett levelei. Mellékletek. 92-93.o.

⁹³⁶ Stec Andrea tanúvallomása. Munkács. 2013. február 1-én.

⁹³⁷ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1963. augusztus 13-án kelt postalap. Mellékletek. 93.

⁹³⁸ Lilia Malkovával Paintenben, 2012. október 20-án készített interjúból. Mellékletek. 112.o.

⁹³⁹ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1963. szeptember 16-án kelt leveléből. Mellékletek. 94.o.

ukrán görög katolikus hívek, földkunyhóikba siet, lehetőleg az éjszaka leple alatt misézve, gyóntatva, esketve, keresztelve, temetve.⁹⁴⁰ Ugyanakkor igen körültekintő, óvatos az ukrán hívekkel való kapcsolattartásában, szolgálatában, miután ukrán kollégáját, Zarickij Alekszij atyát (1912-1963),⁹⁴¹ akit ma a boldogok sorában tisztelnek, saját híveiből toborzott KGB besúgók – ami nem volt egyedi eset⁹⁴² – juttatták újra börtönbe, és ezzel a halálba.⁹⁴³

A Karagandában illegálisan működő lelkipásztorok a várost feltételes kerületekre osztották fel egymás között. Władysław Bukowiński Karaganda Melkombinátnak nevezett kerületében működött, Zarickij Alekszij a 17-es, 19-es, 47-es, 49-es, 20-as bányák környékét látta el,⁹⁴⁴ Chira Sándor zömében a Majkoduk-i kerületben szolgált. Mindhárman nagyobb távolságra fekvő vidékeket is beutaztak, de amíg két társának nagy intenzitású szolgálata nem maradt rejtve a titkosszolgálat előtt, ami újabb bebörtönzésükkel végződött, addig Chira püspök óvatosabban folytatta a nem kevésbé szerteágazó, Karaganda vonzáskörébe tartozó községek, illetve a nyugat-szibériai alföld, Omszk megyei németek közötti működését.⁹⁴⁵ Valószínűsíthető, hogy óvatossága a munkácsi egyházmegyéje iránti felelősségéből adódott – legalább is, amíg ő volt annak egyetlen püspöke. Ez az óvatosság jellemezte abban is, ahogyan a háttérből, hívein keresztül mozgatta karagandai római katolikus hívei templomépítésének engedélyeztetését, de azt szívósan.⁹⁴⁶

A mintegy húszévi kérelmezést végül siker koronázta, és 1977. január 28-án Moszkvában a SZU Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Hivatal engedélyezte a karagandai római katolikus egyházközség regisztrálását.⁹⁴⁷ A karagandai vallásügyi hivatal bár húzta-halasztgatta a templomépítés engedélyezését, Chira Sándor kápláni szolgálatát 1977. április 8-án engedélyezte. A plébánossá kinevezett jezsuita Dumbliauskas Albinas 1977. március 19-én megtartotta az első legális misét az egyházközség által megvett

⁹⁴⁰ Okuny Vladimir Karaganda, 2013. július 8-án készített interjú; Ilona Kvitcsuk Karaganda, 2013. július 9-én készült interjú. Mellékletek. 176-177.o.; 190-191.o.

⁹⁴¹ Zarickij Alekszij, a Lembergi Teológiai Akadémián végzett, 1947-ben tartóztatták le, 1948-ban 8 évi kényszermunkára ítélték. Kemerovói, omszki, karagandai táborokban letöltött büntetését követően 1954-ben szabadult, de ne engedték hazatérni, karagandai száműzetésre ítélték. Birituális papként tevékenykedett tovább az ukrán és német hívek között. 1962 áprilisában beárulták illegális működését, letartóztatták, bebörtönözték, ott súlyosan megbetegedett, meg is műtötték, de azt már nem élte túl. 1963. október 30-án halt meg Dolinkán. Мученики – джерело чудотворної сили. с. 36-38.; Fedorkó Szófiával készült interjú. Mellékletek. 182-183.o.

⁹⁴² Okuny Volodimirrel készült interjú. Mellékletek. 178.o.

⁹⁴³ Fedorkó Szófiával Karaganda, 2013. július 3-án készült interjú. Mellékletek. 182.o.

⁹⁴⁴ Uo.

⁹⁴⁵ Joseph Werth, Hermann Armela, Okuny Volodimir, Fedorkó Szófia tanúságtételei.

⁹⁴⁶ Feiszt Mária, Róza, Viktor testvérekkel, Oberkotzau, 2013. október 24-én készített interjú. Mellékletek. 167.o.

⁹⁴⁷ A Karagandai Vallásügyi Hivatal igazolása. A Karagandai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár. [rendezés alatt]

földkunyhóban.⁹⁴⁸ Ehhez nem sokkal később egy másikat is megvettek, hogy ezek helyén megindulhasson a templomépítés. Félévvvel később, 1977. november 20-án Chira Sándor már megáldhatta a Majkoduki Szt. József templom alapkövét. A karagandai nővérek máig őrzik az ünnepi homiliájában elhangzott „*ezt a templomot nem a szenteltvíz, hanem az emberi könnyek szentelik meg*”⁹⁴⁹ gondolatát.

A templomépítés nagy intenzitással és lelkesedéssel, a német-lengyel-ukrán hívek közös összefogásával, mégis zömében a németek részvállalásával folyt, amiért később „a német templom” jelzőt kapta. Az Isten háza „*kívülről a szabványos házak formáját kell, hogy viselje. Semmi jelnek nem szabad templom voltát mutatni,*”⁹⁵⁰ panaszolta Chira püspök Bendász István barátjának. Miután azonban 1978. végére felépült a Szent József templom, amelynek engedélyeztetését szorgalmazta, és amelynek híveit két évtizeden át titokban pasztorálta, kezdetben, úgy tűnik, mégis féltette őket a nyilvános templomi látogatástól. Megpróbálta lebeszélni, mondván, jobb lenne titokban folytatni: „*Lám, hányakat megáldoztatok ezeken a titkos miséken,*– mondta – *azonban, ha elindultok a templomba, mindannyitokat letartóztatnak, és börtönbe csuknak.*”⁹⁵¹ Hajlott, 81 éves korára hivatkozva csupán kisegítő lelkészi feladatot vállalt a templomnál. Mégis, a hivatalosan bejegyzett majkoduki egyházközség plébánosa hiába lett a jezsuita Dumbliauskas Albinas, „ő [Chira S.] megmaradt Majkoduk papjának, atyjának”– vallja ma Katalin Etzel, a Szent Eucharisztia Rend karagandai közösségének apátnője.⁹⁵² Chira püspök félelmei fokozatosan örömmre fordultak, amiről részben a korabeli plébániai anyakönyvek is tanúskodnak. Meglehetősen szemléletes, hogy a templomépítés évében, 1977-ben a keresztelési anyakönyvek tanúsága szerint a 74 bejegyzett keresztelésből csupán 8 esetében szerepel a Chira Alexander keresztelő pap neve, majd a következő 1978. évben az 158 keresztelésből már 84-et ő végzett, és a házasságkötések terén az 1977-1980. közötti 82 esketés során a döntő többséget, 72 párt ő adott össze.⁹⁵³

Nem hallgatható el azonban a számok háttérében megbúvó komoly konfliktus Dumbliauskas Albinas plébánossal, amelyről Werth püspök azt állítja, hogy ez okozta Chira Sándor utolsó 2-3 évének „legkeményebb és legösszetettebb szenvedését”. A hatalmas

⁹⁴⁸ Елена Журавлева. Кирпичи, ставшие храмом. In: Римско-католическая церковь в Караганде. Сборник статей газеты «Кредо». 1995-2012. Analecta Karaganandenzia. 2012. 56.

⁹⁴⁹ Ljudmilla Kloster nővér feljegyzései a karagandai Szt. Eucharisztia rendi nővérek 2000. évi emlékalbumából.

⁹⁵⁰ Chira Sándor Bendász Istvánhoz Karagandában, 1977. november 18-án kelt leveléből. Mellékletek.99.o.

⁹⁵¹ Reather Matild Márta nővér Karaganda, 2013. július 10-én készült interjú. Mellékletek, 184.o.

⁹⁵² Katalin Etzel apátnővel, Karaganda, 2013. július 4-én készült interjú; Feiszt Mária, Róza, Viktor testvérekkel, Oberkotzau, 2013. október 24-én készített interjú. Mellékletek. 134.o.

⁹⁵³ Keresztelési és házasságkötési anyakönyvek 1977-1983. Majkoduki Szent József Plébánia.

munkabírású, meglehetősen öntetszelgő plébános ugyanis „konfliktusos ember volt, és nála minden kiéleződött”.⁹⁵⁴ Türelmetlen természetétől, haragos indulatosságától az egész egyházközség szenvedett. Durva kirohanásait „*emberek ezrei alátámaszthatják – vallja Werth püspök – durvaságát folyton hallották, ez nem volt egyedi eset, ez mindig így volt.*”⁹⁵⁵ Érthető hát, ha a hívek szívesebben keresték fel a mindig szívélyes, derűs és készséges, idős káplánt, mint a fiatalabb energikus plébánost. Utóbbi hirtelenharagú természetét igyekezett kompenzálni templomi, látványosan megrendezett szertartásokkal, menyasszonyi öltözetű leányok körmeneteivel.⁹⁵⁶ Békétlen természete azonban súlyos helyzetet teremtett az egyházközségben, amiről Chira püspök, halálát megelőzően alig két hónappal íródott, minden bizonnyal Dumbliauskas atya rendi előljárójához intézett, latin nyelvű levele is tanúskodik. Csak feltételezhető, hogy a titkos püspök a hívekért érzett felelősségtudatból tarthatta kötelességének figyelmeztetni a jezsuita rendi provinciálist Albinas atya tarthatatlan magatartására: „*Saját felmagasztalása, vak szenvedélye, haragja, bosszúállása vágyainak rendelt alá mindent és mindenkit. Az isteni és egyházi törvényeket is.*”⁹⁵⁷ A levél nem érthette váratlanul a rendi előljárót, Werth püspök közléséből ugyanis a provinciális még a karagandai templomi konfliktusok kirobbanása előtt foglalkozott a plébános ügyével, „*mert konfliktusok már előbb is adódtak, nagyon nagy konfliktusok [...]*”⁹⁵⁸

Hogyan viselte az idős Chira püspök, hogy paptársa őt magát is nem egyszer nyilvánosan megalázta, arról Feiszt Mária nővér úgy vélekedik, hogy „*[...] nagyon-nagyon alázatos ember volt [...] vitte keresztjét, de mindig annyi humorral, akkora mosollyal!*”⁹⁵⁹ Minden bizonnyal híveiből merített roppant erőt: „*Az első pünkösdre emlékeztető buzgóság, lelkesedés, áldozatkészség ragyogtatja az itteni derék hívecskéink szemét, szívét s arcát. – írja lelkesen egyik paptársának – Nemcsak a vasárnapi miséken, de még a hétköznapiokon is teli padsorokban díszelgő hívő sereg, fiatalok és öregek, gyerekek és felnőttek töltik meg a takaros kis templomocskáinkat. A hívőkkel szembenező oltártól főséges egy látvány, hogy isszák szívükbe-lelkükbe minden istenadta szavamat, mint a szikkadt föld a májusi esőt...*”⁹⁶⁰ majd

⁹⁵⁴ Jozeph Werth püspökkel készített interjúból. Mellékletek. 150.o.

⁹⁵⁵ Uo. 149.o.

⁹⁵⁶ Valentina Brodovszakájával Karaganda, 2013. július 7-én készült interjú. Mellékletek. 193.o.

⁹⁵⁷ Chira Sándor Karaganda, 1983. március 20-án. Puskás-gyűjtemény.

⁹⁵⁸ Jozeph Werth püspökkel készített interjúból. Mellékletek. 149.o.

⁹⁵⁹ Feiszt Mária, Róza, Viktor testvérekkel, Oberkotzau, 2013. október 24-én készített interjú. Mellékletek. 172.o.

⁹⁶⁰ Chira Sándor Floridába, Fedeles Elemérnek Karagandában, 1981. július 1-én kelt leveléből. Munkácsi Egyházmegyei Levéltár. Mellékletek. 108.o.

máshol így folytatja: „*A lelkesedés fokról fokra növekszik. Roppant villanyozó hatással van az emberre a fiatalság, igen, a fiatalság lelkes bekapcsolódása.*”⁹⁶¹

Merthogy az egykori ungvári „Evangélista”, megszenvedett hitével, itt, Karagandában is csak úgy vonzotta magához az ifjúságot. És a kazah pusztá kivirágzott! „Majkoduk atyjának” hatására néhány fiatal leány a megszentelt életet választva a legnagyobb titokban megalapította az első női kolostort egy szokványos kis lakóházban. Hittanos ifjai közül pedig, a hosszú elnyomatás béklyói ellenére új hajtás és új remény gyanánt Jozeph Werth, Alexander atya lelki gyermeke választotta a papi hivatást.

A hosszú áldozatos szolgálatot a Szentszék is méltányolta. 1982. január 15-én - a ma már szentként tisztelt – II. János Pál pápa hosszú táviratban apostoli áldását és köszöntőjét küldte a 85-ik jubileumát elért, gyémántmisés Chira püspöknek,⁹⁶² amire a meghatódott jubiléum is hosszú, latin nyelvű táviratban válaszolt.⁹⁶³ Megköszönve a megtisztelő köszöntést megemlíti azt is, ami hosszú két évtizeden át a legmélyebben foglalkoztatta: a „*fatimai Szent Szűz ígéretétét*”, illetve a „*munkácsi egyházmegye feltámadását.*” Előbbi meggyőződése, ti. hogy „*Oroszország megtér a Katolikus egységbe*” vissza-visszatérő gondolata volt. „*Hiszek a Szűz Anya fatimai ígéretének teljesülésében. A német katolikusok szétszórása az egész CCCP területén ennek a nyitánya*”⁹⁶⁴ - írja papbarátjának, és hangoztatja német híveinek homiliáiban, különösen a legutolsóban: [...] *az Égi Édesanya gyöngéd tekintete Önöket választotta, hogy beteljesítse jövődőlését.*”⁹⁶⁵ A püspök egyházmegyéjére vonatkozó közbenjárására Achille Silvestrini bíboros két hónappal később külte biztató sorait: „[...] *az Apostoli Szentszék soha nem téveszti szem elől [...] természetes, hogy kívánnunk kell annak a napnak mielőbbi felvirradását, amikor is az általad jelzett vágyak valóra váltása követelhető és teljesíthető lesz.*”⁹⁶⁶

⁹⁶¹ Chira Sándor 1978. február 15-én Bendász Istvánhoz intézett leveléből. Mellékletek. 100.o.

⁹⁶² Augustino Casaroli bíboros Chira püspökhöz Vatikán, 1982.január 15-én intézett távirata. Bendász-gyűjtemény. Mellékletek. 207.o.

⁹⁶³ Chira püspök Casaroli bíboroshoz Karaganda, 1982.január 17-én intézett levele. Bendász-gyűjtemény. Mellékletek. 207-208.o.

⁹⁶⁴ Chira Sándor Bendász Istvánhoz 1981. november 23-án intézett leveléből. Mellékletek. 101.o.

⁹⁶⁵ Chira püspök utolsó homiliája a Karagandai Szent József templomban, 1983 májusában. Karagandai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár. Mellékletek. 211.o.

⁹⁶⁶ Achille Silvestrini bíboros Chira püspökhöz Vatikán, 1982.március 15-én intézett levele. Karagandai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár. Mellékletek. 209-210.o.

3. A munkácsi egyházmegye iránti töretlen hűség

A rajongva szeretett, szülőföldjéről messzire száműzött Chira püspök mély elköteleződése a föld alá kényszerített munkácsi egyházmegyéje iránt haláláig elkísérte, hajlott korban sem adta fel annak szolgálatát. Börtön-, illetve száműzetése kezdeti éveiben még csak lelki felajánlasként tette: *„Isten segítségével megígértem, hogy türelemmel viselem a kényszerszolgálatot, s jó szántamból itt maradok a száműzetésben, csak adná meg a jó Isten megtévedt testvéreimnek és tanítványaimnak a megtérés kegyelmét.”*⁹⁶⁷

Az egykori szemináriumi spirituálist, tanárt, rektort s végül püspököt nem hagyta ugyanis nyugodni, hogy az államhatalom nyomására, az 1949. évi radikális egyházfelszámolásakor 132 egyházmegyes pap végül aláírta a pravoszláv egyházhoz való csatlakozását.⁹⁶⁸ Egyikük, Mihálka Péter példáján kísérhető nyomon Chira Sándor irányukban hordozott főpásztori viszonyulása. Az aposztatált pap leányának – aki egyben Chira püspök lelki gyermeke is volt – a következőket írja: *„Aput is ölelem. Egy pillanatra sem szűnök meg őt szeretni azért, hogy hasonló társaival akaratlanul is ezt a legnehezebb keresztet szerezte meg számomra, és egyúttal síratom, keserűen síratom.”*⁹⁶⁹ – két évvel később – [...] *A jelen megpróbáltatásomat is felajánlottam az Úr Jézusnak saját bűneimért engesztelésül, és valamennyiük megtéréséért.*⁹⁷⁰ – és sikertelen hazautazási kísérletet követően – [...] *Apuért is imádkozom, hogy visszakozzon. Mert nem tudjuk sem a napot, sem az órát... Az összemberiség az egység felé törekszik. Jó a Sziklával maradni. Aki erről lepattan, sár lesz belőle. Krisztus megcáfolhatatlan. („és e sziklára építem Anyaszentegyházamat!”)*⁹⁷¹

A gyötrelem, melyet azzal az aposztáziát választó papjai okoztak, csak még inkább arra sarkallta, hogy keresse a lehetőségét annak, hogyan tudná engedélyeztetni legalább rövid hazalátogatásait, hogy bíztassa, erősítse, tovább építse a megfogyatkozott egyházmegyéjét. Elsőre minden bizonnyal 1964-ben, öccse hivatalos meghívására tudott hazajönni, majd az 1960-as évek második felétől, „rokonlátogatás”, illetve egészségügyi felülvizsgálat címén, már évente egyszer, engedélyezték hazalátogatását az 5 ezer kilométerre lévő Karagandából. Ilyenkor jobbára a Beregszászon élő Bendász István, illetve Ungváron Holovács József barátai szervezték meg a rekollekciós összejöveteleket a katakomba-szolgálatot végző többi

⁹⁶⁷ Chira Sándor a kárpátaljai paptársainak Karaganda. 1980. május 15-én kelt levele. Közli: Ю.Косцей Помічний єпископ Йосип Головач і його заслуги. Ужгород. 2001. с. 496.

⁹⁶⁸ Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики, сповідники вірності. 397-402.o.

⁹⁶⁹ Chira Sándor Karaganda, 1959. március 8-án Stec Andreához intézett levél. Mellékletek. 88.o.

⁹⁷⁰ Chira Sándor Karaganda, 1961. november 12-én Stec Andreához intézett levél. Mellékletek. 92.o.

⁹⁷¹ Chira Sándor Karaganda, 1963. szeptember 16-án Stec Andreához intézett levél. Mellékletek. 94.o.

pappal, egykori tanítványokkal.⁹⁷² Ahogyan a titkos papszenteléseket is, amelyekhez azonban hosszú út vezetett.

A földalatti egyházmegye legégetőbb problémáját, jövőjének zálogát a papképzés jelentette. A katakomba egyház körülményei között ennek felvállalása komoly kockázatvállalást igényelt a KGB állandó lesben állása miatt. A feladatot mégis több áldozó pap vállalta: dr. Marina Sándor, dr. Ortutai Elemér, Murányi Miklós, Csurgovics György, Lyachovics Miklós, Holovács József, illetve Malinics Maléter bazilita szerzetes.⁹⁷³

A megtévesztés végett mind a papi rekollekciókat, mind a papszenteléseket nem egyszer név- és születésnapjait összejöveleteknek álcázták. Az elsőként segédpüspökké szentelt Szabó Konstantinhoz intézett levelében Chira Sándor így vezeti be érkezését, illetve annak folytatását: „*A vizitelgetést majd Bereszászból intézzük. A program első pontja természetesen Te leszel, mint ahogy megállapodtunk, s csak utána a „komédiázás”.*”⁹⁷⁴

Chira püspök összesen 30-35 papot szentelt a munkácsi egyházmegye számára.⁹⁷⁵ Ahogyan további püspökutódokról is gondoskodott: 1977.06.18-án Szabó Konstantin, 1978.08.24-én Szemedi János, 1983.03.15-én Holovács József személyében.⁹⁷⁶

A '70-es évektől kezdve már évente többször is engedélyezték az egészségügyi kivizsgálásokra hivatkozó Chira püspök hazalátogatását. Egészségi állapotát ritkán, és csak bizalmas barátai körében hozta szóba. Környezete számára „*nem volt beteg, vagy ha igen, nem mutatta. Nagyon energikus volt!*”⁹⁷⁷ Baráti levelezéséből mégis kiderül, hogy egészsége 1965. óta fokozatosan romlott: „*A szem, a vese, a szív után most a tüdőm állt be a sorba... - írja - A jobb tüdőmbe tbc-góc fészkelődött.*”⁹⁷⁸ Előző gondjairól még a befogadó család sem tudott, mert vitalitásán ez meg nem látszott, ahogyan odahaza, Ungváron, paptársai között sem. „*Amikor nálunk járt, mindig csak buzdított. Betegsége nem látszott meg rajta.*”⁹⁷⁹ — tanúsítja Szabó Pál is, a munkácsi egyházmegye ma legidősebb papja.

A gyakoribb hazalátogatás engedélye mégsem jelentette azt, hogy a KGB figyelme csökkent volna Chira Sándor irányában. Sőt. 1979 januárjában a Murányi Miklós vikárius temetésére⁹⁸⁰ hazarepülő és a szertartás végére megérkező Chira püspök rövid búcsúbeszédet

⁹⁷² Szabó Pál tanúvallomása. Ungvár. 2012. szeptember 17-én. Mellékletek. 109.o.

⁹⁷³ Bendász Dániel. Legális és illegális papképzés a Munkácsi Egyházmegyében. 101.o.

⁹⁷⁴ Chira püspök Szabó Konstantinhoz Karaganda, 1982. április 4-én intézett levele. Szabó-gyűjtemény. Mellékletek. 104.o.

⁹⁷⁵ Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики... 263.

⁹⁷⁶ Bendász-gyűjtemény.

⁹⁷⁷ Mónika nővérrel Karaganda, 2013.július 10-én készült interjú. Mellékletek. 187.o.

⁹⁷⁸ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1965. április 15-én kelt leveléből. Mellékletek, 96.o.

⁹⁷⁹ Szabó Pál tanúvallomása. Ungvár. 2012. szeptember 17-én. Mellékletek. 109-110.o.

⁹⁸⁰ Murányi Miklósnak 1957-ben betegség és gyógykezelés címén a hatóságok engedélyezték a hazaköltözést

mondott. Bibliai példázattal élve, a meghalt, de feltámasztott leány apjának, Jairusnak szóló jézusi biztatásba [Lk.8, 53] burkolta tömör üzenetét a jelenlévő hívő sokaság felé, mondván, hogy a munkácsi egyházmegye szintén „nem halt meg, csak alszik”.⁹⁸¹

A KGB-ügynökei természetesen itt is résen voltak, a temetést követően Chira Sándortól megkövetelték Kárpátalja azonnali elhagyását, és nyilvánvalóan jelezték a történeteket számüzetési helye illetékes vallásügy hivatalának. Utóbbi hivatalos válszlevélben jelezte az ungvári hatóságnak, hogy Chira Sándor, karagandai lakost szigorú figyelmeztetésben részesítették, illetve adminisztratív bírsággal súlytották.⁹⁸² Akárcsak a temetésszervező Szabó Konstantint, amiért lassította a szertartás kezdetét-befejezését. Chira püspök levélben jelzi az akkor már segédpüspök Konstantin atyának, hogy őreá is 50 rubel bírságot róttak ki, mert „a „vádlevélben” azt írja a „barátunk”, hogy Murányinak a temetésén beszéltem [...] Bűnömnek róttam fel, hogy a latin temetés után a néppel énekeltem. – majd a rá jellemző derűvel rákérdez - *És Te miben vétettél a „társadalmi rend ellen”?*”

Hosszú számüzetése végén, 1980-ban Chira püspök megérthette, hogy az aposztatált papok egy része, megbánást gyakorolva, vissza kívánt térni, visszafogadást kért és kapott is az akkor már titkos vikáriusként működő Szemedi Jánostól. A Gulág táborait megjárt egyházmegyes papság azonban a Gulagot nem vállaló, aposztata társaik pálfordulását nem fogadta egyhangú jóváhagyással. A fejleményekről értesült Chira püspök ekkor írta meg egyetlen feddő levelét egykori tanítványainak, amelyben, bár testvéri hangvétellel, mégis az egyházi tanítóhivatal tekintélyével és főpásztori joghatóságával élve kifejtette, miért örül, és hogy miért szükséges a kitartó papságnak is hasonlóképpen fogadnia a konvertitákat, kihangsúlyozva azt is, hogy az Egyház „*olyan közösség, amelyben Alapítója akaratából egyesek kormányozni, míg mások engedelmeskedni kötelesek.*”⁹⁸³

Két évtizedes hazai szolgálatának mérlegét valójában már 1989-ben, a görög katolikus egyház legalizálásakor lehetett megvonni, amikor a megváltozott körülmények az új egyházmegyei kormányzat máris készen állt az egyházi élet megszervezésére, irányítására.

Chira Sándor hosszú és igen gazdag, kanyargós és küzdelmes, de mindvégig aktív életének végül is tudórak vetett véget 1983. május 26-án. Karagandai temetésén több ezres

Karagandából Ungvárra, miután a Szentszék kinevezte az illegálisan működő munkácsi egyházmegye apostoli adminisztrátorává. Vikáriusi teendőit 1979. január 12-én bekövetkezett haláláig ellátta. Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. 283.o

⁹⁸¹ Szabó Gabriellával, Ungváron, 2012. szeptember 18-án történt beszélgetésből.

⁹⁸² M. Szulejmanov, a karagandai vallásügyi hivatal felelősének az Ungvári vallásügyi hivatalhoz 1979. március 12-én intézett levele. KTÁL. 1490 fond. 3. opisz, 70. mappa. 47.o

⁹⁸³ Chira püspök Karaganda, 1980. május 15-én a munkácsi egyházmegyes papságoz intézett közös levele. Юрій Косей. Помічний єпископ Йосип Головач і його заслуги. с. 496.

tömeg, és minden állami tilalom ellenére, 15 pap búcsúztatta. Közöttük civilben, a munkácsi egyházmegye képviselőjében Holovács József is, akit Chira püspök, halála előtt két hónappal szentelt püspökké karagandai otthonában, és akinek sikerült kijátszania a biztonsági szolgálat éberségét, hogy fejet hajthasson szeretett püspöke sírjánál, ahogyan a kedves tanítvány, a frissen diakónussá szentelt Joseph Wert, ma Nyugat-Szibéria püspöke is.

2008-ban Chira Sándor püspök és a boldoggá avatott Władysław Bukowiński földi maradványait átvitték a Karagandai Szent József templom mellékoltárához, amely mára a hívek kedvelt imádságos helyévé vált.

Zárszó

Chira Sándor egy többszörösen terhelt, sokrétű nyomorúsággal, küzdelemmel és kihívással teli korszakba és térségbe született bele. A többgenerációs papi családi háttér és a magas színvonalú képzettség mellett papi és emberi arculatát a két világégés, négy impériumváltás, legfőképpen az emberi személyiség jogait, méltóságát, szabad akaratát tagadó, eltíró kommunista diktatúra alakították.

A munkácsi egyházmegye nagyreményű klerikusaként induló Chira Sándor életében a felfelé ívelő és a viszontagságos, megpróbáltatásokkal teli életkorszakok váltakozása megérlelte az önmagát feladó, a szeretetért, az isteni elfogadásért, egyházmegyéjéért minden áldozatra kész papi hivatás- és küldetésstudatot, amely, mondhatni, tartósan párosult a pápai ihletésű missziós elköteleződéssel.

Fiatal vidéki parókusként a harcos pravoszláviával szembeni megélt tűzkesztség adta az indítást a politikai, s vele együtt a publicisztikai aktivitásához. Kora politikai és társadalmi helyzetében, a vallási háború körülményei között papi küldetése velejárójának tekintette a szellem és a szó erejével vívott harcot az elszakított hívekért, elorozott templomokért, de csak az érzékeny papi lelkiismerete szabta határok között.

A magas képesítésű, nagy tudású, ugyanakkor bátor, szókimondó kiállású, kezdeményező, a szeminárium, a városi kórház és börtön lelki életét is megújító paptanár, majd rektor, megérdemelten válik az egyházmegyei kormányzat legfiatalabb kanonokává, sőt a püspökváltás időszakában esélyessé az utódlásra.

A bécsi döntés után az egyházmegye számára nehéz kettészakítotttság helyzetében éri az első igaztalan vád, amely miatt – püspöke maximális bizalma ellenére – meg kell válnia a szeminárium vezetésétől, és el kell viselnie a nem várt támadást a belső körökből is. Mindezekről nem védi meg a Szentszék bizalma és kitüntetése sem. A prelátusi cím azonban élete végéig biztosítja az oly fontos álcát a KGB nyomozásával szemben

A püspökjelöltség kudarcai éppen attól óvták meg, hogy túl korán váljon a pusztító antiklerikalizmus céltáblájává. Csak titkos püspökként juthatott el igazi küldetéséhez, hogy biztosítsa egyházmegyéje fennmaradását és folytonosságát. Ezzel az elszántsággal készült a Gulágra, ez élte és készítette a tábori világ kemény megaláztatásainak és szenvedéseinek elviselésére. Ez tette óvatossá karagandai papi szolgálatában is. Levelei tanúságából azonban levonható: nem magát féltette.

Fiatal éveiben kibontakozó kettős, magyar-ruszin nemzeti identitása haláláig elkíséri. Fiatalkori ukranofil elköteleződésétől idős korra teljesen eltávolodik, lelkipásztorként azonban katolikus hite egyetemességének jegyében szolgálja a német és ukrán híveket egyaránt. Élete második felében odahaza, papjai körében történő megnyilvánulásai, de főként levelezése tanúskodnak az ekkor felerősödött magyar öntudatáról. Minden bizonnyal ez segíti abban, hogy a missziós területű Karagandában a különféle nemzetiségű katolikus híveit arra buzdítsa, minden erejükkel őrizzék gyökereiket és anyanyelvüket, mert hitüket is csak így tudják megőrizni.

A boldoggá avatás egyházi joggyakorlatába bekerült a vértanúság új dimenziója, „az úgy nevezett fehér vértanúság, amikor erkölcsileg vagy fizikailag ellehetetlenítenek egy személyt, de az életét meghagyják.”⁹⁸⁴ Nem bizonyítható egyértelműen, hogy a halálos tüdőrák közvetlen összefüggésben volt-e a Gulag-évek alatt elszenvedett többszöri tüdőgyulladással, vagy a többszöri megveretésével. Chira püspök azonban valóban olyan korszaknak a vértanúja, amelyben az ideológiai és politikai okokból támadt vallásüldözés új, tanúságtevő mártír típust teremtett.

Chira Sándor mindenekelőtt bátor, semmiféle kompromisszumra nem hajló hitéről tett tanúságot, amikor nemcsak vállalta, hanem fel is ajánlotta szenvedései türelmes elviselését. Egész magatartásával vonzó példát élt a hittagadást választó paptársai elé, megkönnyítettendő számukra a visszakozás, a megtérés útját. Számos tanúvallomás igazolja, hogy rendkívüli hatású pap és püspök volt, aki megjelenítette a jó Pásztor képét, aki az üldöztetés, a Gulag válogatott megaláztatásainak körülményei között csodálatosan helyállt, és aki száműzetésében is a sokrétű megfélemlítésre kitartással, hitéhez és híveihez mindvégig kitartó hűséggel válaszolt. Az a hatás, amelyet a fiatalokra gyakorolt, szintén azt bizonyítja, hogy tanúságtétele nem volt hiábavaló. Az Evangélium embere ő, akinek szolgálata szervesen beépült és hozzájárult kora egyháztörténelmének formálásához

⁹⁸⁴ Kumintz Géza. A boldoggá- és szenttéavatási eljárás kézikönyve. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp. 2012. 39.o.

Felhasznált irodalom

Levéltárak

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár
 Karagandai Megyei Állami Levéltár
 Karagandai Római Katolikus Püspökség Levéltára
 Magyar Országos Levéltár
 Lembergi Katolikus Egyetem és Egyháztörténeti Intézet Levéltára.
 Novoszibirszki Római Katolikus Püspökség Levéltára
 Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Könyvtára és Levéltára
 Ukrajna Állambiztonsági Levéltárának Kárpátaljai Osztálya.
 Ungvári Boldog Romzsa Tódor Teológiai Akadémia Levéltára

Kéziratok és emlékiratok

Воспоминания священника Владислава Буковинского. Москва. Апостольская Администратура католиков латинского обряда западной части Азиатской России. 2000.
 Bendász István munkácsi görög katolikus egyházmegyei papi katalógusa
 Chira Andor családfája
 Chira Sándor 1965. évi lelkigyakorlatos jegyzete.
 Chira Sándor 1948. évi egyháztörténeti jegyzete.
 Chira Sándor. Visszaemlékezések.
 Punykó Sándor emlékirata.
 Tóth Tihamér. A kommunizmus napjaiban a Központi Papnövelde falai között. In: Jubileumi Emlékkönyv 1831-1931. A Budapesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája. Bp. 1931.

Magángyűjtemények

Bendász István kanonok hagyatékára épült Bendász Dániel magángyűjtemény.
 Nagyszőlős.
 Fedinec Sándor magángyűjteménye. Tárnok.
 Puskás László magángyűjteménye. Budapest.
 Szabó Konstantin magángyűjteménye. Ungvár.

Lexikonok, sematizmusok, gyűjtemények

Володимир Сергійчук. Нескорена церква. Збірник документів. Дніпро. Київ. 2001.
 Караганда. Карагандинская область: Энциклопедия. Алматы. Атамура. 2008.
 Хресною дорогою. Збірник документів і матеріалів. Місіонер. Львів. 2006.
 A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825-2002. II. MTA Társadalomkutató Központ Tudománytár. Bp. 2003.
 ORTS-Lexikon der Lander der ungaren Krone 1898. Bp. 284.o.
 Fényes Elek. Magyarország Geographiai Szótára. 1. k. Pest. 1851.
 Magyar Katolikus Lexikon. I. k. Szent István Társulat. Bp. 1993.
 Иван Поп. Энциклопедия Подкарпатской Руси. Падяка. Ужгород. 2001.
 Fedinec Csilla. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája. 1918-1944. Lilium Aurum. Galánta-Dunaszerdahely. 2002.
 Fedinec Csilla. Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez. 1918-1944. Lilium Aurum. Somorja-Dunaszerdahely. 2004.

Pápai enciklikák, egyházi sematizmusok püspöki körlevelek

Энциклика Его Св.О.Н. Пия изъ пров. Бож. Папы. Поводомъ 300-лътной смерти Святого Юсафата. Душпастырь. Рочникъ I./1924. фебруарый/ число 2. с. 50-.53.; ./1924. мартъ/ число 3.

XI. Pius pápa Divini Redemptoris apostoli körlevele a kommunizmus ellen. Szent István –Társulat. Bp.1937.

Schematizmus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1888. Ungvarini.

Schematizmus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1891. Ungvarini.

Schematizmus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1908. Ungvarini. Societatis Commercialis „Unio”. 1908

Циркуляри Мукачівської греко-католицької єпархії. № 8. грудень 2004 р.

Gimnáziumi értesítők

Keller János. A Máramarosszigeti Kegyes-tanítórendi Kath. Főgimnázium Értesítője az 1907-1908. tanévről. Máramarossziget.

Keller János. A Kegyestanítórendiek vezetése alatt álló Máramarosszigeti Áll. Segélyezett Kath. Főgimnázium Értesítője 1908-09. tanévről.

Keller János. A Kegyestanítórendiek vezetése alatt álló Máramarosszigeti Áll. Segélyezett Kath. Főgimnázium Értesítője az 1911-12. tanévről.

Mondik Pál. A Máramarosszigeti Kir. Kath. Főgimnázium Értesítője az 1914-15. tanévről. Máramarossziget. Berger Miksa utóda könyvnyomdája. 1915.

Szláv nyelvű irodalom

Frant. Cinek dr. K náboženské otázky v prvních letech nasi samostatnosti. 1918-1925. Olomouc.1926.

Michal Lacko SJ. Uzhorodská únia karpatských rusínov s katolíckou cirkvou. Orientalia et Occidentalia. volumen 11. Centrum spirituality Vychod-Západ. Kosice. 2012.

Архимандрит Василий Пронин. История православной церкви на Закарпатье. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь. 2005.

Атанасій Пекар, ЧСВВ. Ісповідники віри нашої сучасності. Причинок до мартиролога української католицької церкви під совітами. Видавництво ОО. Василян. Торонто-1982-Рим.

Атанасій В. Пекар, ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. том.І. Єрархічне оформлення. Місіонер. Рим-Львів. 1997.

Атанасій В. Пекар, ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. том.ІІ. Внутрішня історія. Місіонер. Рим-Львів. 1997.

Августин Волошин 1923. Спомини. Накладом чтоденноъ газеты «Русинъ». Ужгород.

Бендас Стефан, Бендас Даниїл. Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород. 1999.

Бендас Д.С. Виховання духовних кадрів у Мукачівській греко-католицькій єпархії (1949-1989). In: Наукові записки Ужгородського університету. Науково-дослідницький центр історично-релігійних студій. Ужгород. 2012.

- Богдан Боцюрків. Українська греко-католицька церква в катакомбах (1946-1989). Ковчег. Збірник статей з церковної історії. Число 1. Інститут Історії Церкви. Львів. 1993.
- Богдан Боцюрків. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). Видавництво Українського Католицького Університету. Львів. 2005.
- Болдижар М.М. Антинародна діяльність уніятської церкви. Вища школа. Львів. 1980.
- Василій Гаджега др. 1922. Додатки к історії русинов и руських церквей в Марошошъ. Просвѣта. Ужгородъ. 23.
- Василь Ленцик. Нарис історії української церкви. Свічадо. Львів. 2003.
- Венгерские военнопленные. Под ред. Дулатбекова Н.О. Караганды. Болашак. 2013.
- Володимир Фенич. «Чужі» серед своїх, «свої» серед чужих. Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після «возз'єднання» Закарпаття з Радянською владою. Ужгород. Мукачівська греко-католицька єпархія. 2007.
- Володимир Фенич. Греко-католики, православні і влада на Закарпатті. (осінь 1944 - зима 1946 рр.) In: Наукові записки Ужгородського університету. Науково-дослідницький центр історично-релігійних студій. Ужгород. 2012.
- Депортированные в Казахстан народы: время и судьбы. Алматы. Арыс-Казакстан. 1998.
- Дулатбеков Нурлан. Карлаг. Карагандинский университет «Болашак». Караганды. 2012.
- Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России. История и правовое положение. Саратов. Поволжская Академия государственной службы. 2001.
- Мартирологія українських церков у чотирьох томах. том II. Торонто. 1985.
- Микола Пристай. Львівська Греко-Католицька духовна семінарія. 1783 – 1945. Львівська Духовна Семінарія Святого Духа. Львів - Рудно. 2003.
- М.Алмашій, Д.Поп, М. Шарга. Підкарпаторусинський народ. Факти. Частина друга. Серія «Бібліотека русина». Товариство «Знання України». Ужгород. 2010.
- Мученики – джерело чудотворної сили. Місія «Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ.» [é.n.]
- Пекар А. OSBM. Епископ Александр Хира. Раб божий. Пресса греко-католической семинарии. Питтсбург. ИС.1988.
- Павел Судоплатов. Разведка и Кремль. Записки нежелательного свидетеля. Гей.Москва.1996.
- Павел Судоплатов. Спецоперации. Лубянка и Кремль. 1930-1950 годы. Олма-Пресс. Москва. 1977.
- Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939-1987. т.ІІ. Сергійчук М.І. 2012 Київ.
- Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга друга. Ужгород. Видавництво Закарпаття. 2004. 554-559; Україна. Персоналії. том 2. Карпатська Україна Хроніка подій. Персоналії. Ужгород. Видавництво Закарпаття. 2010.
- Таміла Висіцька. Християнство на Закарпатті. Видавництво О. Гаркуші. Ужгород. 2012.
- Франтішек Тіхий. Ужгород 1923. Ріка. Перечин. 1992.
- Юлій Гаджега. Історія Ужгородської богословської семінарії в її головних чертахъ. Книгопечатня Миравчика в Ужгородъ. 1928.
- Юлій Гаджега. Греко-католическая церковь на Под.[карпатской] Руси. In: Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. 2-ге перевидання. Ужгородъ. 1936.
- Юлій Русак. Воспоминания. Ламъ. Ужгород. 1938.

Юрій Данилець. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ століття. «Карпати». Ужгород.2009.

Юрій Коссей. Помічний єпископ Йосип Головач і його заслуги. ТОВ. Спектраль ЛТД. Ужгород. 2001.

Юрій Коссей. Творці Мукачівської єпархії. Карпатська Вежа. Мукачево. 2015.

Чумаченко Т.А. 2003. Совет по делам православной церкви при СНК(СМ) в 1943-1947гг. Особенности формирования и деятельности аппарата. In: Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958. Под ред. Мурашко Г.П. и Одинцов М.И. Москва.

Я с вами во все дни до окончания века. Тяжелые времена гонений и репрессий 1931-1946гг. Книга I. Аквила. Караганда-Штайнхаген.20001.

Monográfiák

Athanasius B. Pekar OSBM. „Tanúim leszek”. Dr. Molnár István fordítása. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2003.

Balanyi György dr., Bíró Imre, Bíró Vencel dr., Tomek Vince dr. A magyar piarista rendtartomány története. Magyar Kegyeztanítórend. Bp. 1943.

Barta Miklós. Kazárföldön. Magyar Fórum. Kaposvár. 1996.

Bihar Jenő. Egán Edét meggyilkolták. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás”- Intézetben. Bp.1901.

Bendász István. Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár. 1999.

Bendász István.Öt év a szögesdrót mögött. Ungvár. Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó. 2012.

Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. Galéria-Écriture. Ungvár-Budapest. 1994.

Bendász István-Bendász Dániel. Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Kairosz. Bp. 2014.

Bohdan Cywinski. Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Közép-Kelet-Európában. I. Gyökerek.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Piliscsaba. 1999.

Bonkáló Sándor. A rutének. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Basel-Budapest. 1996.

Borostyánkői Egán Ede. Kárpataink közgazdasági hivatása. Pesti Könyvnyomda. Bp. 1890.

Botlik József. Hármaskereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997). Hatodik Síp - Új Mandátum. Bp. 1997.

Botlik József. Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány. Bp. 2000.

Botlik József. A csehszlovák nemzetiségi politika első éve Kárpátalján 1919-1924. In: Ruszinszkij almanach

Braun László. Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898-1910 között. PolyPrint Kft. Ungvár.2011.

Brenzovics László dr. Kozma Miklós. A visszacsatolt Kárpátalja. Napló 1939-1941. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2009.

Daras Gábor. A rutén kérdés tegnap és ma. Magyar Nemzeti Szövetség. Bp.1938.

Daras Gábor. A ruténföld elszakításának előzményei (1890-1920). Vörösmarthy Irodalmi Társaság. Bp. 1936.

Gönci Andrea. Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász. 2007.

- Hodinka Antal. A munkácsi görög katolikus püspökség története. MTA. Bp. 1909.
- Janka György. A 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye története. Hajdúdorogi Egyházmegye. Nyíregyháza. 2013.
- Hermann Egyed, Artner Edgár. A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. I. k. A Hittudományi Kar története 1635-1935. Pázmány Péter Tudományegyetem. Bp.1938.
- Horváth Lajos 2008. Kárpátalja képvisellete a magyar országgyűlésben. 1938-1945. Tarsoly. Bp.2008.
- Komoróczy Géza. Zsidók az Északkeleti Kárpátokban. Kárpátalja. A 16. századtól a 19. század közepéig. Aposztróf. Bp. 2013.
- Kopp Jenő. A háromszáz éves Pesti Papnövelde. A Központi Papnevelő Intézet kiadása. Bp. MCMXIVIII.
- Kuminetz Géza. A boldoggá- és szenttéavatási eljárás kézikönyve. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp. 2012.
- László T. László. Egyház és állam Magyarországon. 1919-1945. Szent István Társulat. Budapest. 2005.
- Mayer Mária. Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910. Akadémiai Kiadó. Bp. 1977.
- Marina Gyula. Ruténsors. Kárpátalja végzete. Patria Publishing Co. Ltd., Toronto. 1977.
- Ortutay Elemér. „...holnap is felkel a nap”. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix. Ungvár-Budapest. 1993.
- Pap Tibor. A ruthén akció és kereskedelem. Máramarossziget. 1903.
- Pirigyi István. A magyarországi görög katolikusok története. I. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola. Nyíregyháza. I-II.k. 1990.
- Puskás László. Romzsa Tódor élete és halála. Don Bosco. Bp. 1998.
- Puskás László. Romzsa Tódor felszentelt vértanú. A Józsefvárosi és Fővárosi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. Bp. 2008.
- Puskás László. Megalkuvás nélkül. Boldog Romzsa Tódor élete és vértanúhalála. Barnaföldi Gábor Archivum. 2005. 24.o.
- Puskás László. Ilyeneké Isten országa. Isten szolgája Orosz Péter (1917-1953) titokban felszentelt püspök élete és vártanúsága. Don Bosco Kiadó. Bp. 2010.
- Romsics Ignác. Magyarország története a XX. században. Ozirisz. Bp. 2010.
- Ruszinok a második világháború utolsó éveiben. I. Archi+Med. Budapest. 2015.
- Ruttkay László. Az ukrán mozgalom és a Ruténföld. In. Magyar Szemle. Szekfü Gyula szerk. Bp. Magyar Szemle Társaság. XI. k.
- Salacz Gábor. A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. Auróra. München. 1875.
- Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Karel Bartosek, Jen-Louis Margolin, Andrzej Paczkowski. A kommunizmus fekete könyve. Bűntény, terror, megtorlás. Nagyvilág. Budapest 2000.
- Szabó Ferenc SJ. A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 2012.
- Szabó Oreszt. A magyar oroszokról (rutének). Nemzetiségi Ismertető Könyvtár. Bp.1913.
- Szántó Konrád dr. A katolikus egyház története. Ecclesia. Budapest. 1985.
- Szeghalmi Gyula. Felvidék. Magyar városok monográfiája. Bp. 1940.
- Török József - Legeza László. A Hittudományi Kar története. 1635-1999. Mikes. Bp.1999.

Udvari István. Ruszinok a XVIII. században. Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. Nyíregyháza.

Schematismus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum Domini 1896. Ungvarini. Bartholomaei Jager. 1992.

Zselicky Béla. Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében 1920-1945. Napvilág. Bp. 1998.40.o.

Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig. Bányai Viktória, Fedinec Csilla, Komoróczy Szonja Ráhel szerk. Aposztróf. Bp. 2013.

KONFERENCIA-ANYAGOK , EMLÉKKÖNYVEK

Бендас Даниїл. Діяльність греко-католицьких священників Закарпаття під час репресії церкви радянською владою. In: Важливі віхи в історії Мекачівської греко-католицької єпархії. Доповіді наукового семінару, присвяченого 250-річчю заснування духовної семінарії. Ужгород, 1998.

Юрій Сабов. Ісповідництво єпископа мукачівської єпархії о.Хіри. In: Важливі віхи в історії мукачівської греко-католицької єпархії. Доповіді наукового семінару, присвяченого 250-річчю заснування духовної семінарії. Ужгород.1998.

Фенич В. Церковна політика угорського уряду та національно-політична заангажованість греко-католицького і православного духовенства Закарпаття (березень 1939-жовтень 1944рр.) In: Carpatica-Carpatika. Релігія і церква в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Ужгородський національний університет. Ужгород. 2002. с. 68.

Хозяйственное освоение Карагандинской области в 20-30- годы XX века. Материалы практической конференции «Касыретты Жылдар – Тагдыры». TENGRI Ltd. Караганда.2012.

Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében” című Budapest, 2004. március 19-20. –án megtartott tudományos konferencia anyaga. Bp. 2005.

Bendász Dániel. Legális és illegális papképzés a Munkácsi egyházmegyében. Örökség és küldetés. A Nyíregyházi Görög Katolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görög katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia. 2000.október 2-3. Nyíregyháza. 2001.

Botlik József. Út a munkácsi püspökség felállításáig (1690-1771) In. : Hét kereszt alatt felkelek. Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. Hatodik Síp - Mandátum. Budapest-Beregszász. 1997.

Udvari István. A Munkácsi egyházmegye oktatásügye a XVIII. században. Örökség és küldetés. A Nyíregyházi Görög Katolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görög katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia. 2000.október 2-3. Nyíregyháza. 2001.

Tóth Tihamér. A kommunizmus napjaiban a Központi Papnövelde falai között.In:Jubileumi Emlékkönyv1831-1931.A Budapesti Növendékpapság Magyar Egyháziroldalmi Iskolája.Bp. 1931.

Véghseő T. Az apostoli vikárius intézménye a 17. században. In: Rómából Hungáriába.

Véghseő Tamás. Kollonich Lipót és a munkácsi egyházmegye görög katolikusai. In: Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2006. szeptember 29-30. Véghseő Tamás szerk. Collectanea Athanasiana. I.Studia. Nyíregyháza. 2008.

Interjúk

- Bendász Dániellel Nagyszőlős, 2014. december 21-én
 Chira Tivadarral, Gát, 2014. július 8-án.
 Chira Magdolna dr. és Chira Péterrel dr. Budapest, 2014. július 29-én.
 Dankó Ilonával, Irhócon, 2013. június 23-án.
 Dumnic Jurijjal, Ungváron, 2012. szeptember 17-én.
 Etzel Katalin, a Szent Eucharisztia Rend karagandai közösségének apátnőjével, Karagandában, 2013. július 4-én.
 Feist Viktor, Mária és Róza testvérekkel Oberkotzau,(Németország), 2013. október 24-én.
 Hermann Elfridával Paintenben (Németország), 2012. október 20-án.
 Kosztyuk Emiliával Karagandában, 2013. július 9-én.
 Kvitcsuk Olenával Karagandában, 2013. július 9-én.
 Malková Liliával Paintenben, 2012. október 20-án.
 Okuny Volodimir, görög katolikus egyházközségi elnökkel, Karagandában, 2013. július 8-án.
 Reather Matild Márta és Mónika nővérekkel, Karaganda, 2013. július 10-én.
 Szabó Pál, görög katolikus atyával Ungváron, 2012.szeptember 17-én.
 Smidlein Jozeph római katolikus atyával Pavlodárban /Kazahsztán/, 2013. július 11-én.
 Smidlein Valentina, a Karagandai Szent Eucharisztia rendi nővérrel Karagandában, 2013. július 4-én.
 Stec Andreával Munkácson. 2013. február 1-én.
 Valentina Brodovszkája, Karaganda, 2013. július 7-én.
 Viktor Messmer atyával, Karaganda, 2013. július 2-án
 Werth Jozeph püspökkel Novoszibirszkben, 2013. július 12-én.

Folyóiratok

- Архиепископство въ Ужгородъ и Епископство в Хусть. Душпастырь. Рочникъ X. /1933. январь-февраль/ число 1-2.
 Атьоць Андрей Рацин. Свобода. Рочникъ XXIV.Ужгородъ. 22-го августа 1923. число 32.
 Батюшка Андрей Рацин. Благовѣстник. Рочник III. Ужгород, 1 марта 1923. число 5.
 Близьке именованя о. А. Хири Епископом в Хусть. Благовѣстник. Рочникъ XIV. /октобер 1934/ число 10.
 Великое собраніе в оборонъ вѣры. Благовѣстник. Рочник III. Ужгород, 1 децембра 1923. число 23.
 Вызначающее именованя двох зслуженыхъ священниковъ Мункачевской Епархіѣ. «Недѣля» 11. апрѣля 1943 г. Русинський Дайджест 1939-1944. III/2.
 Кроника. Тексты з ужгородськуй новинкы «Недѣля» 1941-1944гг. Ред. Михаил Капраль. Катедра украинськуй и русинськуй філології. Нїредьгаза. 2011.
 Грабар Моніка. Великий син нашого народу. До 85.рґччя з дня смерті Михайла Балоба. Благовѣстник. число 6. червень 2001. річник 11.
 Греко-восточное правдолюбіе. Благовѣстник. Рочникъ III. Ужгородъ. 15 септембра 1923. число 18
 Даниїл Бендас. Легальна і нелегальна підготовка священників в Мукачівській епархії. Благовѣстник № 10. річник 11, жовтень 2001.
 Досталисьме вульховську церковь! Благовѣстник. Рочник VI. Ужгород, 1

- децембра 1926. число 12.
- Един апостол схизмы. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 8 –го октября 1922. число 66.
- Епархіальны новости. Душпастырь. Рочникъ: VII./1930. Ноябрь/ число 11. Наука. Рочникъ XXII. Ужгородъ. 1921. число 18.
- Исторія бруталности въ ролломників в Нересницъ. Наука. Рочникъ XXII. Ужгородъ. 19-го іюнія 1921. число 24. сторона 3.
- Илницкій А. Колесо исторіи обернулося. Душпастырь. Рочникъ XVI. Ужгородъ. январь-августъ 1939., число 1-8.
- Крыпковърый. Отобрали церков нересницъку от схизматиков и передали гр. кафтоликам. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 21 мая 1922. число 40.
- Крыпковърый. Нересницъкъ греко-католики побѣдили схизматиков. Благовѣстник. Рочникъ. 11. Ужгородъ. мая 1922. число 5.
- Крыпковърый. Переданя церквей. Благовѣстникъ. Рочник V. Ужгород, 1 августа 1925. число 8.
- Крыпковърый. Схизматики отрѣкаются св. Василя Вел. и Миней своихъ. Благовѣстникъ. Рочник VI. Ужгород, 1926. число 8.
- Крыпковърый. Отець суботаря. Благовѣстникъ. Рочник VI. Ужгород, 1926. число 8.
- Новѣйшее звѣрство кацаповъ-кривославниковъ. Наука. Рочникъ. XXII. Ужгородъ. 1921. число 24
- Новый коизисторіальный совѣтник в Епархіи Мукачевской. Благовѣстник. Рочникъ. II. Ужгородъ. мая 1922. число 5.
- Новости. Св. Миссія у Терновъ. Благовѣстник. Рочникъ IV. Ужгород. 1 августа 1924.
- Мароморошанин. Насильственное поступованя схизматиков. Свобода. сторона 3
- Мъра нового режима. Свобода. Рочникъ XXV. Ужгородъ. 22-го мая 1924. число 21
- Миссії О.О. Василянъ въ Мукачевской и Пряшевской епархіяхъ. Благовѣстник. Рочникъ IV. Ужгород. 1 августа 1924. число 15-16.
- Митрополит Шептицкій дома. Благовѣстникъ. Рочник III. Ужгород, 1. септембра 1923. число 17
- Новый епископъ американскій – «Василій». Душпастырь. Рочникъ I. Ужгородъ. 1924 априль. число 4.
- Энциклика Его Св.О.Н. Пія изъ пров. Бож. Папы. Поводомъ 300-лѣтней смерти Святого Юсафата. Душпастырь. Рочникъ I./1924. февруарый/ число 2.
- Первая бельгійская «Недѣля Соединенія Церквей». Душпастырь. Рочникъ II./1925. децембрій/ число 10.
- Папски отличія въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8-9.
- Пасхальнъ реколлекціѣ учительства. Миссійный вѣстник. Рочник VII. 1937. /Апрѣль-май-юній/ Число 4-6.
- Постанова НРЗУ про організацію і порядок діяльності Спеціального Суду Закарпатскої України Ужгород, 18 грудня 1944р. Вісник Народної Ради Закарпатської України. Рік вид. II. Ужгород, 31 січня 1945. число 2.
- Постанова НРЗУ про передання місць увязнення (тюрем) до відання органів державної безпеки. Ужгород, 22 січня 1945 р. Вісник Народної Ради Закарпатської України. Рік вид. II. Ужгород, 31 січня 1945. число 2.
- Каплиця въ вязницѣ Ужгородской. Благовѣстникъ. Рочникъ IX. /мартъ 1929/

число 3.

Персональні вѣсти. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. априлій/ число 4.

Посисень Галина. Як розпинали унію на Закарпатті? Карпатський край. 19 грудня 1991. №35.

Прощай архієпископе Антоніє! Душпастырь. Рочникъ I. Ужгородъ. 1924. септембрій, число 7.

Наші вѣсти. Душпастырь. Рочникъ: VII /1930. юній-юлій/ число 6-7.

Наші русскіє вѣрники въ Франціи. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембрь/ число 8-9.

Пекаръ А. ЧСВВ. На засланні впокоївся владика-ісповідник Олександр Хіра. Світло /жовтень 1983/.

Новѣ каноники в Капітулѣ Мукачевської. Миссійный вѣстник. Рочникъ IV./1933. априль/ число 4.

Свято Капітулы Мукачевской. Душпастырь. Рочникъ XI/1934. январь-февраль/ число 1-2.

Спогади колишнього січовика. Закарпатська Правда. № 69. 24 березня 1990р.

Сумний рецепт про спасення Підкарпаття. Свобода. Річник XXXIII. Ужгород, 21 квітня (апріля) 1932. число. 16.

Федор Ромжа єпископ. Наша віковічна мрія. Закарпатська правда. № 5. 11 листопада 1944 року.

Церковна політика. Свобода. Рочникъ XXIII. Ужгородъ. 5 –го новембра 1922. число 70.

Цѣна одного крещенія: голова духовника! Благовісник. Рочник III. Ужгород, 1 юлія 1923. число 13 и 14.

Ужгородська греко-католицька інтелігенція. Душпастырь. Рочникъ XV./октобер 1935/ число 10. с. 77-78.

Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Русі. Рік вид. 1. Хуст. 31 грудня 1938. число 6.

Шкільні книжки Августина Волошина. Свобода, річник XXXV, ч. 9-10. березня 1934.

Якъ выжнѣшь дѣла сталися въ епархіи нашей отъ минувшего Конк.Конз. засѣданія? Душпастырь. Рочникъ XV./1938. септембрь-октоберъ/ число 8-9.

«Я еще хочу послужить вам...» Кредо. ноябрь. 2003.г. № 99.

Як обороняє правду и право севлюшскій жупанат. Свобода. Рочникъ XXIV . Ужгородъ. 1-го апрѣля 1923.

Aradi Viktor: Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréből. A rutén skizma. Huszadik Század. 1913. II. k.

A ruthén nép érdekében. Kelet. 10. évf. Ungvár, 1897. márc. 11-i 10. sz. 1.

Bendász István. Kárpátaljai specialitás. 3. Kárpáti Igaz Szó. 1992. március 3.

Botlik József. Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja. In: Trianoni Szemle. V. évf. 2013. július-december. Bp. 17.

Botlik József. Út a munkácsi püspökség felállításáig (1690-1771) In. : Hét kereszt alatt felkelek. Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. Hatodik Síp - Mandátum. Budapest-Beregszász. 1997.

Dupka György „Őrtüzeket fogunk gyújtani a hegyeken...” Együtt. 2011. 4. sz. 77.

Mikor kezdődnek a tanítások? Görög Katolikus Szemle (Ungvár), 15. évf. 38.sz. 1914. szeptember 20.

Riskó Marianna. A Kárpátaljai Görög Katolikus Egyház kálváriája 1944-től a legalitás visszanyeréséig a visszaemlékezések tükrében. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest. 1995/1-2.

Riskó Marianna. Chira Sándor /1897-1983/ püspök ismeretlen jegyzete a KGB-levéltár rejtekében. In: Miles Christi évkönyv MMXIV. Pánczél Hegedűs László szerk. 203-2015.

Sizmatikus terror Nyéresházán. Ruzsinszkói Magyar Hírlap. II. évf. /1921.október 9./ 230.sz.

Dokumentumfilm

Родом из Караганды. A szibériai KÁNA katolikus televízió „Karagandából származók”c. dokumentumfilm

Internet

Władysław Bukowiński Karagandában, 2016. szeptember 11-én Angelo Amato, a Szentek Ügyeinek Kongregációjának prefektusa a boldogok sorába iktatta.

<http://www.magyarKurir.hu/hirek/boldogga-avattak-wladyslaw-bukowinski-kazahsztan-apostolat>

Мария Сырчина. «Может, только после моего отхода к Богу, поймут меня самые близкие.» <http://fakty.ua/203639-mozhet-tolko-posle-moego-othoda-k-bogu-pojmut-menya-samye-blizkie>

Bosnyák Zoltán: Egán Ede. <http://betiltva.com/files/egan.php>.

Gergely Jenő. A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945.

<http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/ch03s04.html>

Ormos Mária. A politikai meghasonlás esete.

http://www.historia.hu/archivum/2001/0101ormos_kozma.htm

Polocki Szent Jozafát. www.katolikus.hu/szentek/szent179.html

Sebők László. A magyarországi zsidók a számok tükrében.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_magyarorszagi_zsidok_a_szamok_tukreben/

Szakál Imre. Podkárpatzka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között.

http://epa.oszk.hu/01600/01626/00001/pdf/acta_beregsasiensis_EPA01626_2009_01_037-054.pdf

MELLÉKLETEK

1. Fotómelléletek

1. Chira Kornélné
(szül. Tabakovics Berta)

2. Az elsőszülött Sándor
gimnazista korában

3. Chira Sándor klerikus tásaival a Pázmány Tudományegyetem Hittudományi
Karán, Budapest, 1916-1920 között

4. Chira Sándor teológus korában

5. Chira Kornél esperes, irhóci parókus

6. Az irhóci görög katolikus templom az 1920-30-as években

7. A 30 éves Chira Sándor spirituális az 1927. évi végzős szeminaristák körében

8. Chira Sándor spirituális 1927-ben, a történelmi Ungvári várban működő szeminárium udvarán a végzős klerikusok körében

9. Chira Sándor az 1930-as években

10. Ungvár első kőhídjának avatáskor Sztojka Sándor püspökkel, 1937-ban
(1944.október 27-én a bevonuló szovjet csapatok felrobbantották)

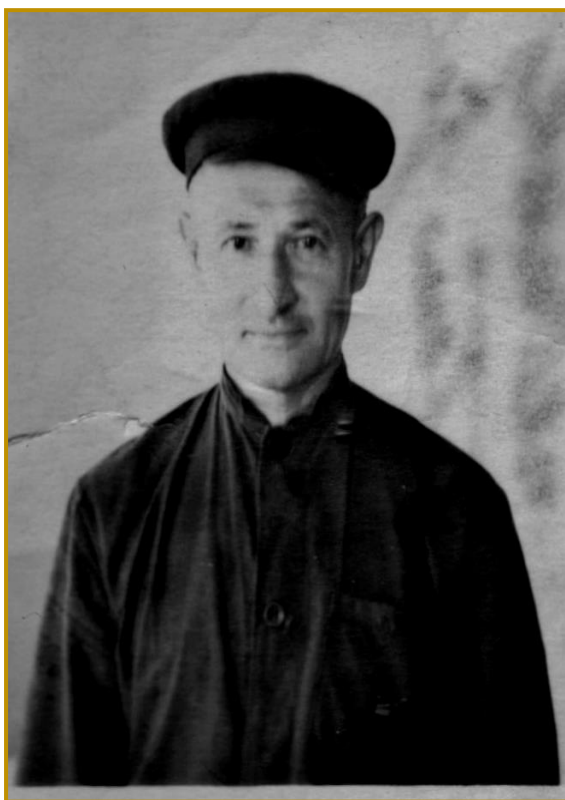
11. Chira kanonok lelkigyakorlata a görög katolikus papnég számára, Ungvár, 1936 júliusában

12. Chira Sándor rektor, 40 évesen, a szeminárium végzős teológusaival, 1937 nyarán az ungvári várban

13. Chira Sándor utolsó, felszentelés nélkül maradt szeminaristái Ungváron, 1948 Karácsonyán: Ülnek (balról jobbra): Hábel Antal, Tóth Miklós, Mászlej Mihály, Stílicha József; állnak: Paraszics László, Szabó Konstantin, Csépes László, Bugir Mihály

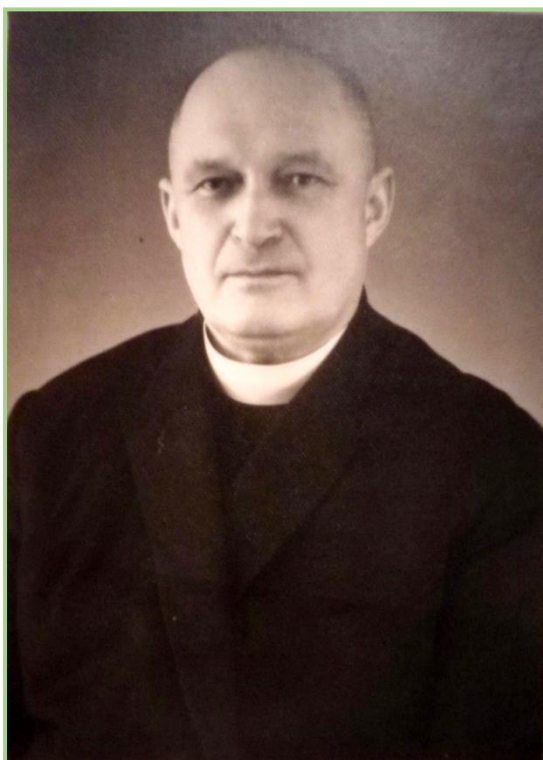
14. Chira püspök 1949-ben, rabként,

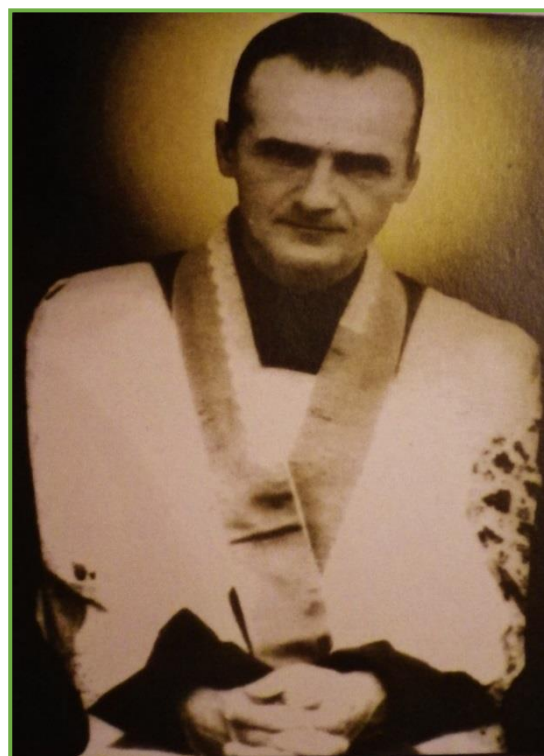
15. Hermann Jozeph és Barbara, Karaganda, 1930-as évek

16. A munkácsi egyházmegye titkos püspöke és két paptársa a karagandai német római katolikus hívek között 1957. augusztus 29-én: (balról jobbra) Murányi Miklós, Bendász István és Chira püspök.

17. Boldog Władysław Bukowiński atya
(1904-1974)

18. Boldog Alekszij Zarickij atya
(1912-1963)

19. Chira püspök Hermann Jozef családjának körében, Karaganda, 1964.k.

20. Chira püspök az őt befogadó özvegy Hermann Elfrida családjával, 1968 k.

21. Chira Sándor utolsó karagandai lakhelyén, Majkodukban. 1975.

22. Chira püspök a munkácsi egyházmegyes papság körében, Ungvár, 1967.szept.
Ülnek (balról jobbra): Miron Beszkid, Marina Sándor, Chira Sándor, Suba
Dénes, Fedor István. Állnak: Holovác József, Lelekács János, Szabó József,
Bereznai András és Szabó Konstantin atyák.

23. A Chira fivérek Beregszászban, 1969. június 14-én.
Állnak (balról jobbra): Kornél, Pál; ülnek: András, Sándor, Vidor.

24. A karagandai német hívek „kis kórusa” körében 1970-ben

25. A 80 éves Chira Sándor a karagandai, Majkoduki templomalapkő szentelésekor, 1977. 11. 20-án, Albinas Dumbliauskas plébánossal

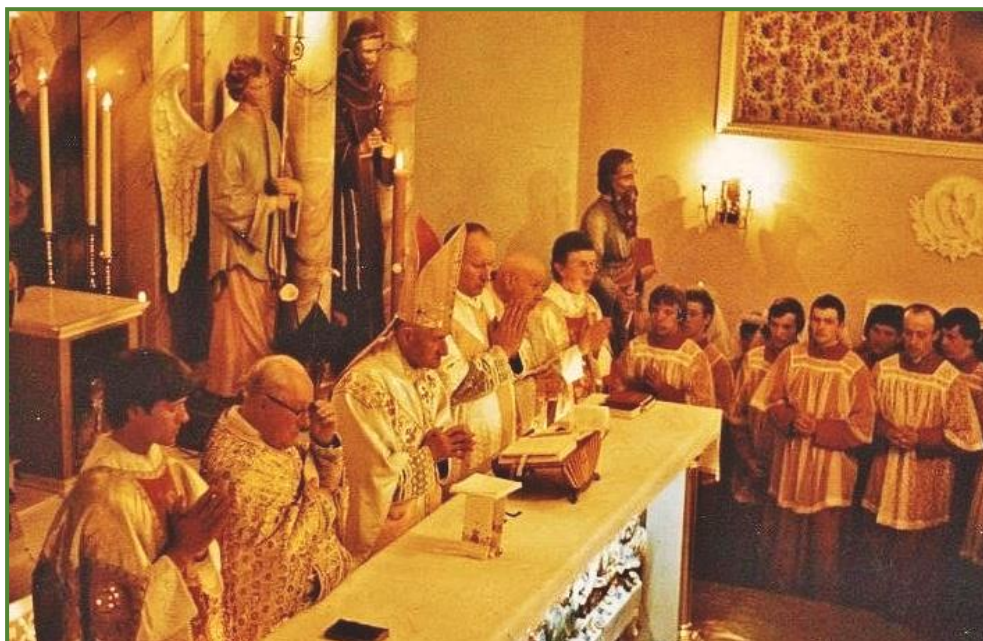
26. Az 1978 decemberében felépült Szent József templom

27-28. Chira Sándor 1978 decemberében misézik a félig kész templomban

29. Chira püspök 1980.06.29-én, Dumbliauskas plébánossal a balján, felszenteli a befejezett Szent József templomot

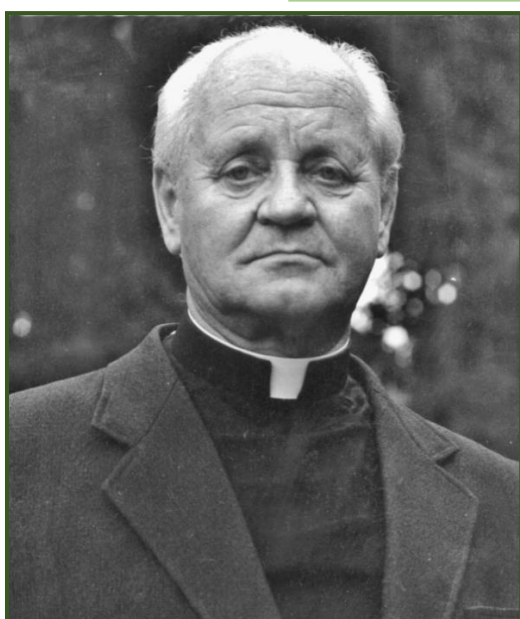
30. Chira Sándor 1980-ban misét koncelebrál a karagandai templomban:
jobbán Saban Jozsif, balján A. Dumbliauskas és Prislyák Sztepan atyákkal

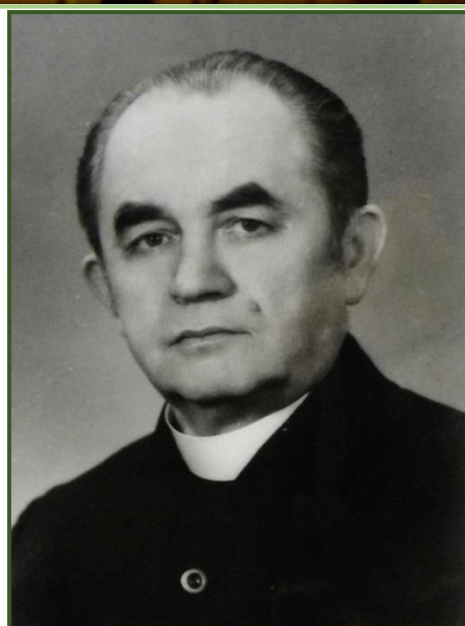
31. A gyémántmisés Chira püspök 85-ik születésnapján, a majkoduki Szent József templomban, 1982. január 17-én miséznek a nagyszámú hívek, ministránsok és a szokványosan (vasárnaponként) menyasszonynak öltözött leányok körében

32-33. A jubiláló Chira püspök az őt köszöntő hittanos ifjúság körében

35. Holovács József segédpüspök (1924-2000)
Chira püspök ordinálta: 1983.03.15

36. Szemedi János püspök (1921-2008)
Chira püspök ordinálta: 1978.08.24

36. Chira Sándor halálos ágyán a karagandai kórházban, 1983 májusában.

37-38. A felvatalozott Chira püspök 1983. május 27-29-én, és május 30-i temetése

39. Az elhantolás előtti búcsúzás...

40. A Szent József templom oldalfala alá temették:
Władysław Bukowiński, Chira Sándor,
Albinas Dumliauskas és Staub Alexander atyákat

41. Chira Sándor eredeti sírhelye

42. A karagandai Szent József templom 2014-ben, kibővíve a Lelkigyakorlatos Központtal

43. A karagandai Szent József templom mellékoltára alá 2008-ban lettek áthozva Chira Sándor és Władysław Bukowiński atyák földi maradványai.

2. Táblázatok

I. sz. táblázat. A Chira Kornél és Tabakovics Berta gyermekei

Chira Kornél gyermekei	Születési adatok	Családi állapot	Foglalkozás, helye	Elhalálozás
Sándor	Irhóc, Máramaros vm 1897. január 17.	nőtlen	pap, kanonok, püspök Ungvár, Karaganda	Karaganda, Kazachsztán 1983. május 26.
András	Irhóc, Máramaros vm 1898. október 8.	házas	ig. tanító Bedőházán	Beregszász, SZU 1983. május ?
Magdolna	Nyéresháza, Máramaros vm 1900. november 19.	férjezett /Fedinec Lászlóné/		Miami Beach, Florida, USA 1995. augusztus 11.
Vidor	Nyéresháza, Máramaros vm 1902. augusztus 22.	házas	tanító Irhócon	Técső, SZU 1970. február 1.
Anna/Anyezka	Nyéresháza, Máramaros vm 1903 (1904?)	gyermek		Nyéresháza 1912. február 2.
Péter	Irhóc, Máramaros vm 1906. október 14.	nőtlen	tanító	Munkács, 1941. december 16.
Pál	Irhóc 1906. október 14.	házas	ig. tanító, tanár	Dorog, Pest megye 1988. szeptember 30.
Kornél	Nyéresháza, Máramaros vm 1910. április 17.	házas	tanító Mátyfalván	Beregszász, SZU 1975. május 26.

II. sz. táblázat. A Chira-családfa papjainak személyi, tanulmányi, ordinációs adatai

Chira püspök felmenői	Apai ágon		Anyai ágon	
	<i>név, születési-halálozási adatok</i>	<i>teológia helye házasságkötés ord. püspök neve pappá szentelés ideje</i>	<i>név, születési-halálozási adatok</i>	<i>teológia helye házasságkötés ord. püspök neve pappá szentelés ideje</i>
szülők	Chira Kornél, ker. esperes Kistopolya/Ung/ 1870. február 26 – Irhóc /Máramaros/ 1943. december 26. /diabétesz/	Ungvár hk: 1896. január Tabakovics Bertával ord. Fircák Gyula Ungvár, 1896. február 23.	Chira Kornélné, szül. Tabakovics Berta Irhóc/Máramaros/ 1876. március 23 – Bedőháza/Máramaros 1959. március 20. /mióma/	
nagyapa	Chira Ágoston Felsőhalas /Ung/ 1830. augusztus 18 – Utcás /Zemplén/ 1884. szeptember 20. /sorvadás/	Ungvár hk: 1855. november 12 Konratovics Annával ord. Popovics Bazil Ungvár, 1855. december 18.	Tabakovics Mihály Nagypásztély (Ung) 1829. szeptember 26 – Irhóc /Máramaros/ 1909. január 23. /szélhűdés/	Ungvár hk: 1853-ban Pulszky Emmával ord. Popovics Bazil Ungvár, 1853. április 3.
dédapa	Chira Bazil Bodrogmező /Zemplén/	Ungvár hk: 1829. november Bacsinszky Annával	Tabakovics Bazil Miklósvágás /Sáros/ 1800. febr. 26 –	Ungvár hk: ? év Lengyel Máriaival

	1805. március 15 – Harcos /Zemplén/ 1852. június 12. /tüdősorvadás/	ord. Pócsy Elek Ungvár, 1829. december 20.	Poroskó /Ung/ 1855. július 27. /kolera/	ord. Pócsy Elek Ungvár, 1823. november 21.
dédapa	Kontratovics Péter ker. esperes Antalóc /Ung/ 1813. július 31 – Kálnárosztoka /Zemplén/ 1893. szeptember 17. /végelgyengülés/	Ungvár hk:1836-ban Gerzánics Annával ord. Vulcán Sámuel /nagyvárad püspök/ 1836.november 20.	Pulszky János ker. esperes Husztbaranya/Máram. / 1805.június 14 – Alsószeliscse/Máram. 1870.május 21. /vízkór/	Nagyszombat hk:1832. január 19. Berlányi Máriával ord. Tarkovics Gergely eperjesi püspök 1832. április 6.
ükapa	Bacsinszky Miklós Radvány/Zemplén/ 1787. december 10 – Beregrákos 1853.november 23. /inláz/	Nagyszombat-Ungvár hk: 1810-ben Barankovics Borbálával ord. Bradács Mihály Ungvár, 1811.április 13.	Tabakovics János ker. esperes, sz.szk. tanácsos Miklósvágás /Sáros/ 1772 – Perecseny /Ung/ 1843. április 19.	Ungvár hk: 1795-ben Burik Annával ord. Bacsinszky András Ungvár, 1795. augusztus 23.
ükapa	Kontratovics János Lehóc /Ung/ 1781.június 3 – Havasköz/Ung/ 1848. január 27.	Ungvár hk: ? év Telesniczky Mártával ord. Bacsinszky András Ungvár,1807.április 17.	Berlányi Gergely Kőrösmező /Máram./ 1788 – Tiszaalonka /Máramar. 1853. szeptember 13. /végelgyengülés/	Ungvár hk: 1814-ben Nyegre Máriával ord. Bradács Mihály Ungvár, 1814. augusztus 14.
ükapa	Gerzánics Bazil ker. esperes Ugar/Zemplén/ 1790 – Oroszkomoró /Ung/ 1870. június 27. /végelgyengülés/	Ungvár hk: 1817-ben Lyachovics Máriával ord. Pócsy Elek Ungvár, 1817. december 28.		
5. ágban	bacsinaival Bacsinszky Miklós ker. esperes,sz.szk. tanácsos Rafajóc/Zemplén/ 1757. március 12 – Radvány/Zemplén/ 1831. augusztus 27.	Buda kh: ? év ? Katalinnal ord. Bacsinszky András Ugvár, 1782. augusztus 10.	Tabakovics Mihály ? – Miklósvágás/Sáros/ 1799	? Miklósvágáson pap
	Barankovics János Krajnya-Bisztra /Sáros/ 1769. július – Szacsur /Zemplén/ 1820. december 5.	Ungvár-Lemberg- Pozsony hk: 1792-ben Baranyai ? ord. Bacsinszky András Ungvár,1793.április 21.	Burik Péter Alsó Répás /Szepes/ 1747 – Zdoba /Abaúj/ 1816.márc. 30.	? ord. Bacsinszky András Ungvár, 1774.márc. 25.
	Kontratovics András Gombás/Bereg/ 1740 – Lehóc /Ung/1780	? hk: ? év Áles Máriával Kovács Meletius Nagyvárad, 1767. június 8.	Pulszky János ?	? 1775-1784 diakónus Husztbaranyán
	Gerzánics András /1753k.-1832/	? ord. Bacsinszky András Ungvár,1778.június 12.		
	Lyachovics János ker. esperes, sz.szk. tanácsos Csendes /Bereg/ 1761	Bécs-Eger hk: 1786.aug. 30. Karacsy-Lengyel Annával		

	k. – Nyírgyulaj /Szabolcs/ 1827. november 2.	ord. Bacsinszky András 1786. szeptember 14.		
6. ágban	bacsinai Bacsinszky Péter Rafajóc /Zemplén/ 1724 – 1795. május 3.	Munkács ord. Olsávszky Mihály Ladomér/Sáros/ , 1750. után	Kubek Mihály ? – Klembark/Sáros/	[Munkács ?] ord. Olsávszky Mihály 1751. december 20.
	bacsinai Bacsinszky Bazil Rafajóc /Zemplén	? Rafajócón pap /1724-1745/		
	bacsinai Bacsinszky János ?1711-ben sztropkói esperes	? Rafajócon pap /1690-1711/		
	Szinyica István Krajnabisztra/Sáros/ 1741 – Scsavnyik 1798	Munkács ord. Bradács János 1770. január 30.		
	Baranyai Mihály Zavrinyec/Zemplén/ 1751–Homonna /Zemplén, 1831.június 17	Munkács ord. Bacsinsky András		
	Szinyicza-Baranka István ?Krajnabisztra/Sáros/ , 1766	? ord. Bizánczy György Gennádus 1721. december 19		
	Sznyiawa Mihály sáros vármegyei esperes	? ord. De Camellis János József 1693. szeptember 15.		

III. sz. táblázat. Chira Sándor évfolyamtársai a Pázmány Péter Tudományegyetem
Hittudományi Karán az 1915/16. tanévben
[kijelölve az 1920 nyarán abszolvált teológusok]

S/sz	Az 1915/16. tanév I. évi hallgatóinak névsora	Egyházmegye
1.	Balla László	kegyesrendi
2.	Chira Sándor	munkácsi
3.	Cinca Jenő	nagyvárad
4.	Csiszarik Sándor	eperjesi
5.	Frits Imre	nyitrai
6.	Gigler Károly	esztergomi
7.	Gyuresovics Károly	váci
8.	Hatiegan Simon	fogarasi
9.	Kizak József	eperjesi
10.	Kránitz Lajos	pécsi
11.	Langmar Lipót	veszprémi
12.	Marcshall Miklós	csanádi
13.	Pavlik János	munkácsi
14.	Szűcs Imre	kegyesrendi
15.	Tepes Márk	zágrábi
16.	Uxa József	esztergomi
17.	Zámbó Béla	kalocsai

IV. sz. táblázat. Chira Sándor egyházmegyes klerikustársai a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán 1915-1920. között

	1914/15	1915/16	1916/17	1917/18	1918/19	1919/20
I	Mikita József	Chira Sándor Pavlik János			Mocsos Mihály/ II. félévtől	
II		Mikita József	Chira Sándor Pavlik János Iváskó György			
III	Marina Sándor		Mikita József	Chira Sándor Pavlik János Iváskó György		
IV		Marina Sándor		Mikita József	Chira Sándor Pavlik János/ I. félév Iváskó György/ I. félév	
V	Sztojka Sándor				Mikita József	Chira Sándor

V. sz. táblázat. Chira Sándor cursus ordinárius képzésben felvett tantárgyai és tudományos szemináriumai

Évfolyam	Félév	Felvett tantárgyak, szemináriumok	Tanárok	Heti
1915/16	I.	Gondolkodástan és metafizika	Dr. Trikál József	6
	I.	Bevezető Aquinói Szent Tamás műveibe	Dr. Trikál József	1
	I.	Bölcséleti szemináriumi gyakorlatok	Dr. Trikál József	2
	I.	Héber nyelvtan szövegelemzéssel	Dr. Kmoskó Mihály	6
	I.	Ószövetségi szentírástudomány	kinevezendő tanár	4
	I.	Szemináriumi gyakorlatok	kinevezendő tanár	3
	I.	Ókeresztény irodalomtörténet a niceai zsinatig	Dr. Zubriczky Aladár	2
				24
1915/16	II.	Természbölcsélet és természetes Istentan	Dr. Trikál József	6
	II.	Bevezető Aquinói Szt. Tamás műveibe	Dr. Trikál József	1
	II.	Szemináriumi gyakorlatok böcséletből	Dr. Trikál József	2
	II.	Ószövetségi szent könyvek irodalomtörténete	Dr. Pataky Arnold	4
	II.	Az ószövetségi szemináriumi gyakorlatok	Dr. Pataky Arnold	3
	II.	A Királyok I. könyvéből vett héber szövegek olvasása	Dr. Pataky Arnold	1
	II.	Arám és szír nyelvtan szövegelemzéssel	Dr. Pataky Arnold	6
	II.	Ókeresztény irodalomtörténet a niceai zsinattól a III. sz.-ig	Dr. Zubriczky A.	2
				25
1916/17	I.	Az újszövetségi szentkönyvek irodalomtörténete	Dr. Székely István	2
	I.	Bibliai magyarázattan	Dr. Székely István	2
	I.	Liturgiai evangéliumi szakaszok magyarázata	Dr. Székely István	2
	I.	Az Újszövetség görög nyelve	Dr. Székely István	2

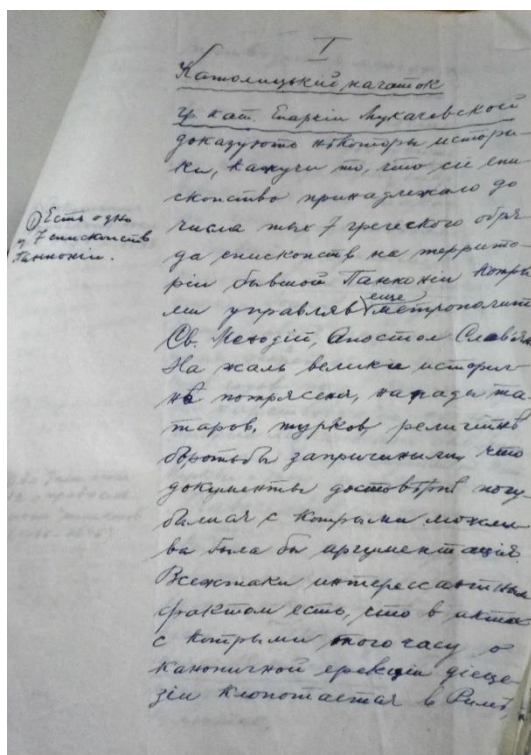
	I.	A bölcsélet története az ó-, közép- és újkorban	Dr. Kiss János ny.	5
	I.	Alapvető hittan	Dr. Zubriczky A.	6
	I.	Bevezetés a teológiába	Dr. Zubriczky A.	2
	I.	Ószövetségi szentírás magyarázat	Dr. Pataky Arnold	2
				23
1916/17	II.	Az újszövetségi szentkönyvek irodalomtörténete	Dr. Székely István	2
	II.	Újszövetségi magyarázattan	Dr. Székely István	2
	II.	A Galatákhöz írt levél magyarázata	Dr. Székely István	2
	II.	A János-kérdés	Dr. Székely István	2
	II.	Lélektan, bölcsélet és erkölcsstan	Dr. Kiss János ny.	5
	II.	Alapvető hittan	Dr. Zubriczky A.	6
	II.	Bevezetés a hittudományokba	Dr. Zubriczky A.	2
	II.	Izajás könyvének magyarázata	Dr. Pataky Arnold	2
				23
1917/18	I.	Társadalomtudomány	Dr. Kiss János	2
	I.	Egyetemes egyháztörténelem	Dr. Lukcsics József	6
	I.	Magyarország középkori egyháztörténete	Dr. Lukcsics József	1
	I.	Szemináriumi gyakorlatok	Dr. Lukcsics József	2
	I.	Dogmatika I. része	Dr. Schütz Antal	6
	I.	Egyházi ékesszólástan	Dr. Wolkenberg A.	3
	I.	Ékesszólástani gyakorlatok	Dr. Wolkenberg A.	1
	I.	Arab nyelvtan	Dr. Kmoskó Mihály	2
				23
1917/18	II.	Az evangéliumok eredete	Dr. Székely István	2
	II.	Társadalomtudomány	Dr. Kiss János	2
	II.	Egyetemes egyháztörténelem	Dr. Lukcsics József	6
	II.	Magyarország újkori egyháztörténelme	Dr. Lukcsics József	1
	II.	Szemináriumi gyakorlatok	Dr. Lukcsics József	2
	II.	Dogmatika II. része	Dr. Schütz Antal	6
	II.	Homiletikai gyakorlatok	Dr. Wölkenberg A.	1
				20
1918/19	I.	A szentírástudomány a zsidóknál a Kr. utáni időben	Dr. Kmoskó Mihály	1
	I.	Ékesszólástani gyakorlatok	Dr. Wölkenberg A.	1
	I.	Keresztény erkölcsstan tudomány	Dr. Jehlicska Ferenc	6
	I.	A laikus morál	Dr. Jehlicska Ferenc	1
	I.	Szemináriumi gyakorlatok	Dr. Jehlicska Ferenc	2
	I.	Dogmatika III. része A kegyelem és Egyház	Dr. Schütz Antal	6
	I.	Az újabb vallásbölcsélet s a katolikus Szentháromságtan	Dr. Schütz Antal	1
	I.	Általános neveléstudomány	kinevezendő tanár	2
				20
1918/19	II.	Katechetika	Dr. Wölkenberg A.	2
		Homiletikai gyakorlatok	Dr. Wölkenberg A.	1
		Keresztény erkölcsstudomány	megbízandó tanár	9
		A dogmatika IV. része	Dr. Schütz Antal	9
		Általános neveléstudomány	Dr. Trikál József	2
				23

1919/20	I.	Lelkipásztorkodás 30 Liturgia 30 Hodegetika 20	Dr. Mihályfi Ákos	8
	I	Az új kódex 2	Dr. Hanuy Ferenc	4
	I.	Egyházjog 6	Dr. Hanuy Ferenc	4
	I.	Egyházi régiségtan	Dr. Lukcsics József	2
	I.	Ékes szólástan gyakorlat Katechetika gyakorlat	Dr. Wass József	2
	I.	Tanítás és módszertan	megbízandó tanár	2
				22
1919/20	II.	Lelkipásztorkodás 30 Liturgia 3 Hodegetika 10 Egyházművészet 20 Gyóntatási...?	Dr. Mihályfi Ákos	10
	II.	Egyházjog II. 60 Katolikus iskolaügy 1	Dr. Hanuy Ferenc	7
	II.	Homiletikai gyakorlatok 1 Katechetikai gyakorlatok 1	Dr. Wass József	2
	II.	Alkalmazott neveléstudomány	Dr. Trikál József	2
				11

VI. sz. táblázat. Chira Sándor klerikus ötéves képzésének tanulmányi eredményei

Tanév	I. félév vizsgaeredményei		II. félév vizsgaeredményei	
	1915/16	ószövetségi szentírás	jeles	ószövetségi szentírás
	skolasztikus filozófia	jeles	szír és arám nyelv	jeles
	héber nyelv	jeles	patrológia	jó
1916/17	újszövetségi szentírás	jeles	újszövetségi szentírás	jó
	exegézis	jeles	exegézis	jeles
	alapvető hittan	jeles	alapvető hittan	jó
	bölcseleti erkölcsstan	jeles	ószövetségi szentírás	jeles
			bölcseleti erkölcsstan	jeles
1917/18	alapvető hittan	jeles	ágazatos hittan	jeles
	egyháztörténelem	jó	egyháztörténelem	jó
	társadalomtudomány	jeles	társadalomtudomány	jeles
	dogmatika	jeles	dogmatika	jeles
1918/19			dogmatika	jeles
			katekétika	jeles
			morális teológia	jeles
1919/20	egyházjogtan	jó	egyházjogtan	jeles
	lelkipásztorkodás	jeles	lelkipásztorkodás	jeles
	neveléstan	jeles	neveléstan	jeles
	pedagógia	jó		

3. Chira Sándor 1948-ban íródott, egyházmegyei történelmi jegyzete

[az eredeti ruszin nyelvű kézirat magyar fordítása igyekszik követni a szerző írásának tömörségét, formai és szerkezeti törékenységét]

-1-

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye katolikus kezdetét

több történész bizonyítja, mondván, hogy ez a püspökség a pannóniai hét görög püspökség egyike volt, amelyeket Szent Metód metropolita, a szlávok apostola kormányzott. Sajnos a nagy történelmi megrázkódtatások, tatárjárás, törökdhülés, a vallási háborúk viharában a hiteles iratok elvesztek, és velük együtt minden érvelés is. Mégis meglehetősen érdekes tény, hogy azokban az iratokban, amelyekben annak idején Rómában az egyházmegye kanonizálásáról gondoskodtak,

Széljegyzet: (1) *Egyike Pannónia 7 püspökségének*

-2-

arról is szó esett, hogy ezt az egyházmegyét nem szükséges felállítani, csupán megújítani. Ezért visszaállításáról van szó, mint olyanról, amely már létezett.

Széljegyzet: (2) *János püspök dokumentuma 1491 és 1498*

Az egyházmegye nem katolikus püspökéről, Jánosról az első említés II. László magyar király 1491 és 1498- évi dekrétumaiban található. Ezekben az években a király uralma alatt János püspök állt a munkácsi egyházmegye élén. Nem ismert, hogy mikor és miért tagadták meg a katolikus egyházat.

A pravoszláv püspökök

Széljegyzet: (3) *az Unió előtt 12 „pravoszláv” püspök (1498-1646)*

Attól fogva, hogy az egyházmegye létezését már hiteles irat bizonyítja, vagyis 1498-tól [az Unió megkötéséig], az egyházmegyének 12 püspöke volt. Nevük nem maradt fenn a történelmi iratokban.

-3-

Püspökök az Egyetemes Katolikus Egyházzal kötött Unió után

Széljegyzet: (4) *Az Unió megkötése utáni 10 püspök, apostoli vikárius (1646-1771)*

A breszti unió (Lengyelország, 1595) és a rettenetes politikai, szociális és anyagi okok – valamint Lippai, Jakusics egri püspökök és a jezsuita rend apostoli munkájának – hatására a 12-ik püspök, Taraszovics Bazil már belefogott az uniós munkába, mindenekelőtt a maga érdekében.

Széljegyzet: (5) *Taraszovics B. (1634-48)*

Munkácson a világi földesúri hatalom részéről (Balling) komoly félreértésekre, sőt, letartóztatásokra került sor. Taraszovicsot az oltártól kísérték a börtönbe, épp akkor, amikor az uniós eskütelre indult volna. Az ügy Partén Péter (alias Rosztosinszkij) alatt folytatódott,

Széljegyzet: (6) *Rosztosinszki Partén Péter, az első uniós apostoli vikárius (1648-70)*

és 1646-1652 között az unió az egész egyházmegye területét érintette, a Máramarosi vármegye kivételével, ahol a szent unió majd csak 1720-ban köttetik. Az utolsó nem katolikus püspök Sztijiszki Doszitej (1721) volt.

-4-

Széljegyzet: [az eleje olvashatatlan] *„pravoszláv” püspök (1721)*

Sztijiszki Doszitej (1721)

Máramarosban a körtvélyesi kolostor igumenjei [előjárói] nem engedelmeskedtek a püspöknek. A Sztavropili (ekzempt) független kolostor volt, felmentett a helyi ordinárius joghatósága alól. Úgy tűnik, a konstantinápolyi pátriárka adta meg neki e privilégiumot.

Volt idő, amikor a püspök titulusában ez állt: „munkácsi és máramarosi püspök”, de a terület egésze a munkácsi püspök kormányzása alatt maradt.

Az első uniós püspökök még a latin szertartású egri püspök és az esztergomi érsek alattvalói (?) voltak. Utóbbiak kezében volt a joghatóság, míg a görög katolikus püspökök csupán apostoli vikáriusok voltak, és püspöki szertartásokat végeztek.

-5-

Ez volt a helyzet 1646. és 1771. között, és 10 püspököt érintett.

Széljegyzet: (7) *Az egyházmegye kanonizálása: 1771*

XIV Kelemen, Mária Terézia

Az egyházmegye kanonikus felállítása

Mária Terézia császárnő hatalmas közbenjárása nyomán XIV. Kelemen pápa 1771-ben kanonizálta az egyházmegyét, mondván: „*diocesis restabilita, et quodam modo reerecta est*” [az egyházmegye megerősítve és bizonyos módon újjalapítva].

(8) **Bradács János**

Az utolsó vikárius Bradács János volt (1767-72), akit a pápa püspökségében megerősített, így ő lett az első püspök, aki a teljes joghatóság birtokában kormányozta az egyházmegyét. (Előtte 12 egyházmegyés püspök kormányzott).

Az Egyházmegye területe, hívek, kormányzás

A Munkácsi Egyházmegye területe igen nagy volt:

-6-

Széljegyzet: (9) *Az egyházmegye 13 vármegyére terjedt ki*

kiterjedt a Tatár, a Beszkidek, a Kárpátok hegyvonulatai között, Szepes vármegyétől Máramarosig az egykori Magyarország 13 politikai vármegyéjére.

Széljegyzet: (10) *A hívek és a papok száma*

Az egyházmegye (az esztergomi érsek 1660. január 1-től hozott határozata értelmében) kb. 300.000 hívőt és mintegy 600 papot számlált akkoriban, mivel kötelékébe tartozott minden Magyarországon élő görög szertartású nemzetiség.

A püspökök a Nagy Szent Bazil Rend tagjai közül kerültek ki, akik ott éltek a Munkácsi kolostorban, a város szomszédságában.

Széljegyzet: (11) *Adminisztráció*

Tekintettel a nagy területre Máramarosszigeten (az ún. Kis Konzisztóriummal), Szatmáron és Kassán vikáriátusok voltak felállítva.

-7-

Új egyházmegyék kiválása a Munkácsi Egyházmegyéből

A püspökök és a Szentszék gyorsan felismerték, hogy a különböző nyelvű hívőt (oláhokat, magyarokat, ruszinokat) hathatósan nagyon nehéz kormányozni, ezért az idők folyamán újabb egyházmegyék váltak ki:

Széljegyzet: (12) *Öt új vármegye kiválása:*

- 1) 1777-ben a Nagyvárad (román) a Szatmári vikáriátusból
- 2) 1818-ban az Eperjesi (orosz) a Kassai vikáriátusból
- 3) 1853-ban a Lugosi (román) és
- 4) 1853-ban a Szamosújvári (román)
- 5) 1912-ben a Hajdúdorogi (magyar): a Munkácsi egyházmegye 70 parókiája leszakadt, de 320 megmaradt.

-8-

A Központ és az egyházmegye adminisztrációja

Széljegyzet: (13) *...a rezidencia: munkácsi kolostor (?-1760)*

Kezdetektől Munkács volt az egyházmegye központja, és a Szent Miklós bazilita kolostor volt a püspökök rezidenciája. 1752-ig mindannyian baziliták voltak. Miután azonban a püspökök már a világi papságból kerültek ki, a szerzetesek többé nem egyeztek bele abba, hogy náluk lakjanak.

Széljegyzet: (14) *A kolostoron kívüli rezidencia*

Munkács (1760-75)

Olsavszkij püspök (1743-1767) ezért egy faházba költözött, és a püspöki palotaépítés több sikertelen próbálkozása után (1760-75) a püspökség 1775-ben át lett helyezve

Ungvárra, az egykori jezsuita kollégium épületébe, Bacsinszky püspök (1772-1809) alatt.

Széljegyzet: *Rövidebb-hosszabb ideig tartózkodtak a püspökök Ungváron (Parten), Eperjesen (Jaannes de Camellis), Kisberezsnán (Blazsovszki).*

-9-

Széljegyzet: „1915-ig az egyházmegye 451.305 hívőt, 408 papot, 320 parokiális templomot, 683 filiálist számlált (ebből 154 templommal is rendelkezett).”

A jezsuita rend vagyona államosítva lett, és az állam azt a görög katolikus püspökök rendelkezésére bocsátotta. Ez a rezidencia, amelyet Popovics püspök (1837-64) kibővített és 1846-ban díszesebbé tett, mindmáig a görög katolikus püspökök használatában van.

Az egyházmegyét majdnem annyi főersekségre osztották fel, ahány vármegye területére kiterjedt. A Hajdúdorogi egyházmegye kihalását követően a 7 főersekségből már csak 5 maradt: a beregi, máramarosi, ungi, ugozsai és zempléni, összesen 39 esperesi kerülettel együtt.

Az első világháborút követően a Máramarosi főersekségből a román egyházmegyéhez 13 parókia szakadt le, Sziget várossal együtt, illetve további 2 parókia Magyarországhoz került.

-10-

Az 1938. évi Bécsi döntést követően az egyházmegye három részre szakadt. Nagyobbik része a Kárpáti Ukrajnához tartozott, Huszt székhellyel és Nyárádival, a kőrösi görög katolikus püspök apostoli adminisztrátorral. A másik, zempléni része Csehszlovákiához került, a maradék részek fölött az Ungváron székelő Sztojka püspök gyakorolta a joghatóságot.

A második világháború után a Szlovákia területén lévő parókiák a Munkácsi Egyházmegye önálló Adminisztratúráját hozták létre az Eperjesen székelő görög katolikus püspök joghatósága alatt.

Napjainkban az egyházmegye csupán négy főersekségből áll.

Széljegyzet: (15) *A Káptalan alapítása. 1776.*

Káptalan

Kezdetektől az ún. konzisztórium-i főesperesek a püspök segítőitársai voltak a kormányzásban. A kanonizáló bulla értelmében, és

-11-

Bacsinszky püspök kérésére, Mária Terézia császárnő 1776-ban héttagú káptalant hozott létre, a kanonokoknak ellátást állapított meg, elrendelte a kanonoki házak építését Ungváron, ahová 1777-ben át is költöztek. I. Ferenc József (1862-ben) megkülönböztető jelzéseként aranyozott keresztek adományozott a kanonokoknak.

Jelenleg csupán 5 kanonokja van az egyházmegyének, ebből 3 maradt szolgálatban. A nagyprépostot elítélték, a legfiatalabb tartózkodási helye ismeretlen, ketten meghaltak a második világháború befejezése előtt.

Széljegyzet: (16) *Az Ungvári katedrális, 1780*

-12-

A Katedrális

A Munkácsi kolostorban székelő püspököknek saját templomuk is volt ott, később a városban. Miután a püspökség átkerült Ungvárra, és megkapta az 1732-40-ben épült jezsuita templomot, azt a keleti szertartásnak megfelelően restauráltatta, és 1780-ban vette használatba.

Széljegyzet: (17) *Ungvári papi szeminárium: 1778.*

A Papi Szeminárium

Kezdetei a kolostori iskolához nyúlnak vissza, amelyben az ifjakat a papi pályára készítették fel. Olsavszki Emmanuel püspök 1744-ben berendezett egy papi tanodát, de a

kispapok eleinte Nagyszombatban és Egerben tanultak. Mária Terézia átadta a Druget-család vagyonát képező ungvári várat a papi szeminárium céljaira, amely 1778-ban ünnepélyesen megkezdte itteni működését, és azt 1946 júniusáig folytatta. Onnantól kezdve a várat lefoglalták a Vörös Hadsereg katonai alakulatai, és kezükről került át a területi múzeum használatába.

-13-

II. Az Unió nemes gyümölcsei

Széljegyzet: (18) *Az Unió elleni támadások*

A Szent Unió ellenségei közül sokan és sokféle oknál fogva támadják Kárpátalja görög katolikus ruszinjainak uniós csatlakozását. A leggyakrabban ismételt vád szerint a papságot és a népet a) tüzzel és karddal vették rá; b) nem őszinte, vallásos öntudatból, hanem anyagi, politikai és szociális érdekeltségből köttetett; c) az Unió ártott a nép nemzeti fejlődésének.

Széljegyzet: a) *Az Uniót tüzzel és karddal nem terjeszteni, hanem elfojtani akarták.*

-14-

Tüzzel és karddal?

Az Unió születésének történelmi hátterét kutató, előítéletektől mentes tudós objektívan konstatálja, hogy a „*hazai rutének uniója ezen kívül nem csak vértelenül történt, de még csak erőszakról sem emlékeznek az adatok.* (Hodinka. A munkácsi gör.kath. püspökség története Bp. 1909. 264 l.) Éppen hogy fordítva: az uniósoknak kellett elviselniük a lenézést és erőszakot. Vagyis az Unió körül a tűz és a kard valóban előkerültek, de nem annak érdekében, hogy a „pravoszlávokat” kényszerítsék az unióra, hanem hogy általuk a máshitűek, még a kálvinisták is elriasszanak az uniótól.

A földesurak sandán tekintettek a püspökökre, amiért érintkeztek a külföldi, lengyelországi testvéreikkel, akik 1595. óta unióban éltek. A püspökök közül Taraszovics volt az első, aki komolyan foglalkozott a Rómával való egyesülés ügyével, Balling, a munkácsi várparancsnok üldözte.

-15-

Az indoklás szerint anyagi okokból, valójában azonban az Unió iránti gyűlöletből üldözte a Katolikus Egyházzal való egyesülésnek ezt az elkötelezett apostolát. Amikor [Balling] tudomást szerzett arról, hogy [Taraszovics] el akar indulni a hitvallás letételére, a Szent Liturgia alatt, az oltárnál lefogatta, megkötözve börtönbe vetette, és fogva tartotta a legmagasabb közbenjárás ellenére. Kárörömmel írja Rákóczinak: „*Hittagadása miatt ó, bárcsak agyonvernék (Taraszovicsot) a bátyuskák és a rutének!*” (?)... Hasonlóképpen viselkedik a többi földesúr is, mert attól félnek, elveszítik majorsági jobbágyaikat, akik megművelték hatalmas gazdaságaikat. A katolizálással ugyanis felszabadultak az úrbér alól. (Hodinka: I.m. 264). Még a katolikus Eszterházy sem engedi Vinnicki peremisli püspököt Munkácsra,

-16-

nehogy ott az Uniót terjessze.

[Azonban] mennyire nem siettetik sem Rómában, sem Egerben a pravoszláv püspök unióra lépését! Mily körültekintően tesznek lépéseket az egyházmegye kanonizálása, dotálása,

hasonlók terén, hogy az erőszaknak még csak árnyéka sem vetüljön erre az igyekezetre. Voltak, akik e lassúságért egyenesen elmarasztalták Rómát! – Mindez eddig a múltra vonatkozott. Napjainkig azonban újabb, szemléletes példákat sorolunk...

Széljegyzet: b) *Önzés az Unió elfogadásánál: körütekintő megtélés*

Unió önzésből?

Nincs semmi meglepő abban, hogy látva az Unió nemes gyümölcseit Lengyelországban, a rutének és papjaik is szerették volna ezeket megszerezni mind politikai, mind szociális, illetve gazdasági téren.

-17-

Vajon magához az Úr Jézus Krisztushoz nem önzésből közeledtek azok a vakok, sánták, megszállottak? Vajon nem azért akarták őt királlyá avatni, mert csodakenyérrel etette meg a tömeget? Vajon Szent Péter nem azt kérdi a Megváltótól: Mi, akik mindent elhagytunk, mit kapunk érte? A Zebedeus fivérek anyja vajon nem azt kéri Jézustól, hogy amikor majd visszatér dicsőségben, fiait minisztereivé tegye?

Széljegyzet: *De vajon nem ezek közül toborzódnak hívei?! A pogányok, akik a csodákat látják – vajon nem válnak Jézusért még vértanúkká is?!*

A Katolikus Egyház megteremtői szívvel viseltettek a nép iránt, de melyik pravoszláv pátriárka emelte fel érte szavát?

Széljegyzet: *Az Unió a nacionalizmusnak nem ártott, hanem azt tökéletesítette.*

Vajon a legújabb ideológusok nem jótéteményekkel verbuválják híveiket?

-18-

A nemzetiség?

A kérdésben tisztábban látunk a legújabb kísérletek fényében. Ha a történelem nem bizonyította volna eléggé, hogy a vallásos életre nézve mennyire káros a sovinizmus, elég lenne rámutatni arra a körülményre, hogy őseink a kulturális, politikai és gazdasági szintnek oly alacsony fokán álltak, hogy az Unió megkötésével csupán az alapokat kapták meg ahhoz, hogy kialakíthassák az emberhez méltó életet. Nemzetiségről beszélni azok esetében, kiknek papjai írni, olvasni nem tudtak?! Akikről Lippai (legnagyobb pártfogójuk!) azt írja, hogy állathoz hasonló helyzetben vannak – meg lehet-e sérteni azokat stilisztikával, avagy nyelvtannal?!

Széljegyzet: (19) *Az Unió előtti alacsony színvonal*

káosz a fegyelemben

anyagilag

erkölcsileg

szociálisan

Az Uniót megelőző körülmények

Ezeket objektíven kell megvizsgálni, hogy az Unió gyümölcsei méltó értékelést kapjanak.

-19-

A) Az Unió által a káoszból a rendezettségig!

Az egyházmegye – amint az már fentebb kiderült – létezett ugyan, püspökei azonban maguk sem tudták, kihez tartoznak, ki voltak szolgáltató a hívek jó- vagy rosszindulatának. Mérvadó szellemi központ nélkül veszekedtek egymás között és a szerzetesekkel, a körtvélyesi

igumennel. Az Unióval azonban kézbe kapták azt a fonalat, amely körül kikristályosodhatott a vallási életük, amely mentesült mindazon nagy tévelygésektől, babonáktól, amelyek mérges gombamód terjednek az eretnkségeken.

A pápaságban támaszt kaptak az uralkodói osztály hatalmaskodásával szemben. A papság és a hívek a püspökök köré csoportosulhattak.

-20-

B) Anyagilag

a püspökök és a papság nagyon gyenge lábakon álltak. A kolostorok jövedelmének fedeznie kellett volna a püspökök fenntartását, de az uradalom gazdája ezt nem egyszer megtagadta tőlük. Közben simónia útján tudatlan papokat szenteltek fel. A papok megterhelték a szegény népet, hogy el tudják tartani családjukat, illetve meg tudják fizetni az úrbért. Még az Unió megkötését követően is a püspököknek és a papságnak meg kellett küzdeniük egzisztenciájukért.

C) Erkölcsileg

Ahogy azt a latin közmondás tartja: «*paupertas maximam ereto*» [„a szegénység a legnagyobb ribanc”], nem meglepő, hogy az akkori egyházban, annak fejétől az egyszerű pásztorig bezárólag különféle bűnök virágoztak: paráznaság, részegeskedés, lopás, hazugság, hasonlók.

D) Szociálisan

az alacsony szinten élő „pravoszláv” pap

-21-

fizikai munkát végezve volt kénytelen szolgálnia urát. Egy parókián volt 2-3 pap is, akik egymás ellen agitáltak, ágáltak.

C) Képzés

nem volt. A kolostori iskola adott, amennyit adott. A katolikus szemináriumok azonban elérhetetlenek voltak. Anyagiak hiányában a nép jövőbeli vezérei külföldre nem mehetek tanulni. Sötétségben voltak, hogyan is világíthattak másoknak!

Széljegyzet: (20) *Az Unió jólétet eredményezett:*

megerősödött az anyagi bázis

kulturális fejlődést hozott

képzést

szociálisan

lelkileg

Az Unió által a rendezettségől a jólétig!

A Szent Uniót elfogadó püspököknek mintegy 150 évi sziszifuszi erőfeszítésébe került, hogy a leigázott, apatikus nép lelkében az Unió nemes fáját ne csak elültessék, hanem gondozzák is,

-22-

miközben folyamatos küzdelemben álltak a hatalom képviselőivel és a fegyelmezetlen papokkal. De teljesen világos, hogy csak az Unió által kapták meg a bizalmat és a hatalmas anyagi támogatást a császároktól, illetve erkölcsit a Szentszéktől.

Anyagi ellátás

Az állam kedvezően viszonyult az unitus, azaz a görög katolikus egyházhoz, ami a következőkben nyilvánult meg:

Széljegyzet: (21) Püspöki

ellátás: 1000, 2000, 5000, 10 000

Tapolcai apátság 1776-ban

szőlők

szeszgyárak Ungváron, Munkácson

A püspökség, amely nemcsak csodálatos rezidenciát kapott Ungváron (1775-ben), illetve hatalmas katedrális, (1880), azzal, hogy elveszítette a borhalmi birtok [Bereg vm] haszonélvezetét, és a parókusok adományából volt kénytelen megélni, előbb évi 1.000, majd 2.000,

-23-

később 5.000 forintból. Míg végül Bacsinszky püspök megkapta a 10 000 forint értékű apátságot Tapolcán. A püspökség 1776 óta egészen 1920-ig ez utóbbi birtokból tartotta fenn magát, majd a Saint-Germaini békeszerződés értelmében az apátság Magyarországhoz került. Ettől fogva a püspökök nem kapnak jövedelmet. Utoljára e birtok jövedelmét Papp Antal (1912-1924), a cseh kormány által száműzött munkácsi püspök, mint a Miskolci Görög Katolikus Adminisztrátúra feje ad personam élvezhette élete végéig (1924-1944).

A püspökség szőlőket szerzett magának Ungváron, Szerednyén és Munkácson, valamint Gerényben az erdészettől, mintegy 100 holdnyi szántót.

-24-

A csehszlovákiai rezsim alatt az egyházmegyei kancellária állami támogatást kapott. A püspök, az egyházmegye hivatalnokai – akár a többi pap – havi állami ellátmányt kaptak, a szolgálati idő függvényében. Amint a régi időkben a király, a cseh állam is renováltatta a püspöki palotát kívül-belül. (1937).

A második világháború előtt kiválóan működtek az egyházmegyei szeszfőzdék Ungváron és Szerednyén, ahol hetente 10-12 hektoliter szeszt értékesítettek.

A katedrális fenntartását a konházai birtok biztosította, amelyből még a csehszlovák földreformot követően is megmaradt mintegy 200-300 ha. Mária Terézia császárnő és I. Ferenc József a püspöki katedrálisnak értékes liturgikus edényeket és öltözetet adományoztak.

Széljegyzet: püspöki ornátus és kanonoki rizák

-25-

I. Lipót császár Partén Péternek 300 forint értékű püspöki ornátust adományozott. A katedrális körüli szolgálatot ellátók rendszeres állami támogatást nyertek. A Bécsi döntést követően a katedrális ismét renoválták. Újra el volt látva szertartási kellékekkel, és a megye valóban legszebb katedrálisa lett.

A káptalans számára a püspöki palota és a vár közötti Káptalan utcában (ma Kremlivszka állami támogatással épült lakóházak voltak biztosítva. A káptalan tagjai, a kanonokok 1776. december 5-től fogva egészen 1944. október 1-ig rendes állami fizetésben részesültek. Az erdészettől kedvezményes áron 40-50 ölnyi tűzifát kaptak.

-26-

A papi szeminárium 1778-ban kapott elhelyezést az ungvári várban, szőlőt Ungváron, a Szobránc utcában. Olsavszkij püspök 1748-ban az oktató professzorok számára egyenként 150 forintnyi fizetést eszközölt ki. Bradács püspök már négy tanári fizetést: a főrangúnak 300, míg a többinek 150 Ft-t.

Bacsinszky püspök 1775-ben kijárta, hogy a főrangú 500 Ft-t, míg a többi három 400-400 Ft-t kapott. A növendékek ellátására a püspökök állami támogatást, ösztöndíjat kaptak. Az első latin szertartású szemináriumok: 1) Nagyszombatban a Jányi-Lipót ösztöndíjban 2 teológus részesült (1704); 2) Egerben 6 teológusnak 1200 forintot adományoz a császárnő (1754); 3) Munkács, Ungváron szintén. Az állami támogatás 1944-ig hiánytalanul ki volt utalva, ami 60-70 kispap eltartását biztosította.

-27-

Mária Terézia kifejezte óhaját, hogy a munkácsi egyházmegye kispapjai a bécsi szemináriumba, illetve Rómába is küldessenek. A szemináriumi professzorok 1930-tól, a csehszlovák rezsim alatt államilag a legjobban támogatottak voltak.

A papság számára az állam igyekezett méltó támogatást nyújtani (kongrua subsistentia).

Széljegyzet: De Camillis János József, munkácsi püspök kérelmére Lipót császár meghagyta, hogy a földesurak a görög katolikus papok számára ún. fundust különítsenek el (1693). Később ... Bizánci Genadius György sűrgetésére III. Károly 1721-ben a – később «Magnacharta Cleri Ruthenici» – nek nevezett dekrétumában meghagyta: 1) egy parókián csak egy parókus lehet; 2) ahol nincs parokiális „fundus”, az egyszerűből kell adni; 3) a papok gyermekei szabadok.

Olsavszki püspök, látva egyes papok rettenetes helyzetét, cselekvésre szánta el magát. III. Károly meghagyta, hogy minden egyes pap jövedelmét egészítsék ki 100 forintra. Olsavszki belefogott az összeírásba, de miután azt mégsem tudja befejezni, halála után az állami szervek folytatták...

-28-

Mária Terézia 1738-ban megparancsolta, hogy a szegény papok évente eleinte 2.000, később 3.000, végül 4.000 forintnyi támogatást kapjanak. Még később utóbbi 47.500 forintot tett ki.

Ezen kívül, a papoknak parokiális telkeket is elkülönítettek, és 1800-ig támogatásban részesültek. Az 1851-ben megszabott kongruát a csehszlovák állam rendszeresen folyósította. E mellett a hívek a papoknak más juttatást is adtak: kukoricát, zabot (ún. éves adó gyanánt), illetve 1-2 vagy 3 napot dolgoztak a parokiális földeken.

Magától értetődő, hogy a gazdagabb hívek részéről sok adomány érkezett, így a földtelkek száma is növekedett.

-29-

Csehszlovákia eltörölte az egyházi adókat, és helyettük állami fizetést biztosított, a kongruát, megalapította a nyugdíjalapot, illetve a beteg papok és családjaik számára biztosítási pénztárt nyitott, amelynek segítségével ingyenesen kezeltethették magukat, vagy üdülhettek, mégpedig minimális havi befizetések ellenében.

A teológiai tanárok, a katekéták fél áron vett jegyekkel utazhattak a vasúton, buszon, a papoknak minden óra hitoktatásért fizettek. A teológiai tanárokat hetente csak 8 óra tanításra kötelezték, az azon felüli órákért külön ellátásban részesültek.

A többi egyházi intézmény esetében,

-30-

a kántor-képző (1793-1944), a női tanítóképző (1874-1944), a kollégiumok és hasonlóknak esetében az állam szintén támogatást biztosított. A csehszlovák kormány fizette az egyházi bérleményt azokban az iskolákban, ahol egyházi tanító hiányában állami tanár oktatott.

Kulturális fejlődés

Bár az Unió megkötését követően volt némi kapcsolattartás a Kárpátok túloldalán élő testvérekkel, az egyházi orientáció azonban Nyugat felé fordul. Ezt észrevette Csehszlovákia derék elnöke, Masaryk is, aki Gebé püspöknek gratulálva, jegyezte meg: „Püspök úr, boldog nép az Önöké, amiért a vallási életben

-31-

a művelt Nyugattal egyesült.” (1924. évi beszélgetés)

A műveltség

a papságnál kezdődött. A teológusok a latin szertartású szemináriumokba mentek Nagyszombatba, Egerbe, a Pozsonyi Központi Katolikus Szemináriumba, amelyet később Budapestre helyeznek át. Közülük kerültek ki a képzett püspökök (Blazsovszki, Olsavszki, Bradács, Bacsinszky). Az egyházmegyei szemináriumba is magasan képzett professzorok érkeztek, akik emelték a jövőbeli papság színvonalát. A Bécsi Görög Katolikus Szent Borbála Szeminárium (Barbareum) alapításával újabb lehetőségek nyíltak. A császárnő javaslatára 1775. augusztus 16-án a cseh-osztrák hivatal

-32-

leírt a munkácsi püspöknek, hogy a fenti szemináriumba a már ott tanuló papnövendék mellett küldjön további hetet azzal, hogy ketten közülük bazilita szerzetesek legyenek. Bacsinszky püspök pedig 1773-ban kapta kézhez a császárnő parancsát, hogy időnként küldjön Rómába is egy-egy tehetséges papnövendéket.

Az első világháborút követően a püspökök egyre nagyobb figyelmet fordítanak a papnövendékek külföldi szemináriumokban és egyetemeken való képzésére. A római Ruthenicumban 2-4, a Russicum-ban 1-1, Bécsben ketten tanulnak. Az egyházmegye papnövendékei Prágába, Olmützbe, Strasbourgba, Párizsba, Lembergbe mennek. Az otthoni professzorok már egyetemi végzettséggel tanítanak.

-33-

A püspökök ellenőrzik a lelkészkedő papságot. Papp Antal püspök (1912-1924) az ún. „synodale” helyett bevezeti a papszentelést megelőző jurisdictiós vizsgát, illetve a „Bosynodale” vizsgát, amit a teológiai képzés befejezése után két részben kellett letenni. Az esperesi kerületekben a papoknak írásos munkát kellett bemutatniuk. Sztojka püspök (1932-1943) az egyházmegyes papképzés időszakát négyről öt évre, a korábbi 8 szemesztert 10-re emelte, elrendelve, hogy foglalkozzanak behatóbban a krisztusi filozófiával, amelynek tanítására a papképzőben önálló tanszéket nyitott. A teológiai Akadémiát az apostoli főváros vizitátorai kétszer is meglátogatták (1936-ban és 1937-ben),

-34-

és azt dicséretben részesítették. Az egyházmegyei szeminárium végzősei közül egy kőrösi és két amerikai püspököt szenteltek fel. Az egyházmegyes püspökök jobbára a Budapesti Központi Szeminárium végzősei közül kerültek ki. Az utolsó püspök, a boldog emlékezetű Romzsa Tódor a római Russicum Kollégium neveltje volt. Nemcsak magas fokú tudásának adta jelét, hanem mártír halálával annak is, hogy minden elért eredményéért a Szent Uniónak lehetett hálás. Az egyházmegyes papság soraiból kiváló tudós írók a tudomány más-más területein jeleskedtek: a történelem, a nyelvészet, az irodalom, a költészet, egyebek terén.

-35-

Az iskolák megszervezése a világi tantárgyak terén szintén a Szent Unió gyümölcseként a népművelést szolgálta:

- 1793-ban fektették le a kántor- és tanítóképző szeminárium alapjait, amely az egyházmegye irányítása alatt működött egészen 1945-ig, vallásos tanárokat képezve a ruszin nép számára;
- 1874/75-ben indult a női képző, amelyből kinötte magát a Női Tanárképző, a polgári és a gyakorló iskola.
- elindították a községi népiskolákat is. Ezek száma árulja el, mi mindent tett a görög katolikus egyház. 1915-ben:
- öt osztályos 1 tantermes iskolája;
- három osztályos 1 tantermes iskolája;

- két osztályos 34 iskolája;
 - egy osztályos 398 iskolája volt
- Összesen: 434 népiskola, 429 tanárral és 32 tanárnővel
- 36-

Az egyházmegyes papság szolgálatához csatlakoztak **a Nagy Szent Bazil Rendi atyák** is. *Széljegyzet: „Kitűnnek magas képzettségükkel, aszkéta életvitelükkel és apostoli buzgóságukkal. Egyeseket tanulmányaik terén elért sikereikért Rómában arany díjjal tüntettek ki. Kolostori falaik között saját iskolát működtettek teológusaik számára, a középiskolai tanulmányok elsajátításához, ezen kívül 1936-ban klasszikus gimnáziumot nyitottak Ungváron, amely a legnagyobb népszerűségnek örvendett az egész megyében.*

Az **Unió Nyomda** az egyházmegyes célokat szolgálja a népművelés terén. Itt nyomtatják az ismertető füzeteket, imakönyveket, naptárakat és az egyetlen ruszin lapot a Naukát (később Szvobodát), és egyebeket. A bazilitáknak 1945-ig volt saját nyomdájuk Ungváron, ahonnan hitvédő irodalom, újságok, hasonlóké láttak napvilágot. Munkácson könyomat eljárással jelentetik meg teológiai műveiket.

-37-

II. Szociális téren

a görög katolikus egyház a nép és a társadalom segítségére sietett: kollégiumok indításával árvákat, szegényeket, papi és kántor gyermekeket segítve.

Az egyházmegyei **Szent Alexius Konviktus** Ungváron az értelmiség több generációját nevelte fel.

Az 1883-ban alapított Alumneum a középiskolákban tanulók támogatásaként indult.

A papi családok leányai számára 1874-ben nyílt meg az iskolával egybekötött kollégium, ahonnan százával kerültek ki a jövődöbeli papnők és példás anyák.

A tanárok leányai számára 1906-ban jött létre a **Szent Erzsébet Kollégium**, amelyben mérsékelt fizetség ellenében a kántortanítói családok leányai kaptak befogadást.

Mindkét kollégiumban azonban sok egyéb családból származó leányok is kaptak elhelyezést.

-38-

A bazilita atyák kiemelten korszerű internátusa szintén kulturális és szociális célokat szolgált. Ungvár mellett az egyházmegye több középiskolai internátussal is rendelkezett Munkácson, Huszton, Máramaroszigeten.

A bazilita nővérekre voltak bízva:

- Ungváron és Munkácson a gyermektemetések;
- Az ungvári és huszti Szent Család Árvaházak vezetése;
- Ungváron és Munkácson az állami öregotthonok vezetése – ezt még a szovjethatóságok is rájuk bízta!
- A világháború alatt kórházi nővéri szolgálatot teljesítettek, a hadi sebesültek ápolását (Különösen a szovjet hadifoglyokról gondoskodtak, nehogy elvigyék azokat a magyarok, avagy németek, a szovjet csapatok bevonulásáig rejtegették azokat)

A **Befektetési Pénztár** az egyházmegye alapította.

-39-

Itt őrizték az egyházközségek, illetve a hívek pénzbetéteit, a pénztár által fizették ki az állami fizetéseket, és ez a pénztár adminisztrálta a különféle intézményi alapokat. Kb. 8 millió cseh korona állt a hívek rendelkezésére, kifejezetten a legszegényebbek számára, hogy hosszú lejáratú, olcsó hitelek tudjanak felvenni.

A Nyugdíjalap a megöregedett és megözvegyült papok, illetve árváik számára lett alapítva. Ebből kapott támogatást az egyházmegye többi szegénye is, amíg nem jött létre az állami alap.

A papság részt vett az ún. „Egán akcióban” (célja, működése arra irányult, hogy kiszabadítsa a ruszinokat az uzsorások karmaiból)

-40-

hitelszövetkezetek létrehozása által. Utóbbiak úttörői lettek a községi papok és kántorok. A papok közreműködésével jöttek létre a kézműves - kosárfonó, fűzfavessző árukat készítő, a szövő leányok – községi egyletek. Az „Egán akció” keretében és támogatásával a papság fordította a nép figyelmét a méhészetre és az állattartásra. Ennek a tevékenységnek erejét és sikerességét mutatja, hogy a nép ellenségei annyira megijedtek tőle, hogy Egánt megölték. A mozgalom egészének élén Firczák püspök (1891-1912) állt. Nagy érdemeket szerzett Balog Mihály, máramarosi vikárius is, Fankovics, illetve

-41-

Kosszej és Egresi főesperesek, valamint mások.

A boldog emlékű Papp Antal és Sztójka Sándor püspökök a gazdasági válság idején szolgalmazták a „húsvéti akciót” azzal, hogy Húsvét jegyében a tehetősebb hívektől és az egyházmegyén kívül is anyagi támogatást tudjanak begyűjteni a szegények számára. Ebben a papság írott és élő szóval, valamint tettel egyaránt kivette részét: gyűjtöttek és elosztottak, agitáltak odahaza és újság útján.

III.A vallás mezején

A 19. század második felétől nyilvánvalóan olyan új élet ébredt, amellyel dicsekedni nemigen tudott más, nem katolikus felekezet:

megvalósult a tervszerű lelkészkeszítés, mégpedig a Szeminárium sikeres papképzése által:

£) a rendszeres igehirdetés által;

-42-

β) a gyermekek alapos katekézise által;

Ω) vallási egyesületek jöttek létre:

- a Boldogságos Szűz Mária Rózsafüzér Társulat;

- az Antialkoholista Egyesületek az alkoholizmus elleni küzdelem jegyében

Népi zarándoklatok szervezése a nagyobb helyekre: Máriapócs, Munkács, stb.

A nép vallási előadásokban részesült. Mindezek következtében virágzott a vallási-erkölcsi élet. Mindez az első világháború alatt is folytatódott. De ezt követően köszöntöttek be:

A kertek alatti első fagyok

(1918-1924)

Politikai fordulat

Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése és a Csehszlovák Köztársaság feltámadása váratlanul érte a népet és a papságot, mivel addig más szellemben nevelkedett. Az új keletű helyzetben nem tudtak mindjárt tájékozódni.

-43-

Voltak, akik féltek letenni a hűségesküt, később a propaganda tompítani próbálta az általános, a békeszerződéshez csatolt Millerand-féle kísérőlevél okozta izgalmat, amely levél egy esetleges népszavazást helyezett volna kilátásba. Vallási szempontból féltek a huszitizmustól. Így fordulhatott elő, hogy maga Papp Antal püspök sem tette le a hűségesküt, arra hivatkozva, hogy az megakadályozná, hogy hozzájusson a tapolcai apátságból származó jövedelméhez. Mindennek tetejében magyar nemzetiségű volt. Eltávolítására koreografálták meg a Masaryk elnök ellen irányuló mondvacsinált politikai támadást. Az elnök Ungvárra érkezett. Az akkori kormányzó helyettessel meg volt beszélve, hogy a püspök majd Csehszlovákiában köszönti az elnököt.

Széljegyzet: Ellenkező esetben a püspök el nem hagyta volna Ungvárt.

-44-

Masaryk programja módosult, Kassáról autón érkezett meg Ungvárra. A püspök már Kőrösmezőn volt, nem fordulhatott vissza. (Autója nem volt, vasúton sem érkezett volna vissza). Mindez azonban az államfő iránti megvetés gyanánt volt tálalva az elnöknek.

Széljegyzet: A papság túlnyomó többsége, tájékozódva, letette a hűségesküt az államnak, helyes szellemben kezdett működni. Papp püspök vesztett.

Róma elengedte. Utódja Gebé Péter (1924-1931), őszinte szívű szláv és hazafi lett, aki sokáig munkálkodott azon, hogy megváltoztassa a kormány bizalmatlanságát. Ami püspöksége alatt be is következett.

A kormányzat támadása

gyorsan bekövetkezett:

a papság ellen

az iskolák ellen

A pravoszlávia a papság elleni politikai kalapács!

A csehek pánszláv álmokkal és Róma iránti gyűlölettel telve akarták Podkarpatská Ruszban megvalósítani az „*el Rómától!*” tendenciózus jelszavukat. Kijátszották adujukat:

-45-

az ortodoxia orosz, szláv hit, a Katolikus, uniós Egyház, magyaron. Ezt az eszmét az orosz cárok minden illegitim módszerrel már 1848-tól propagálták a magyarországi ruszinok között. Közvetlenül az első világháború előtt megnövelték igyekezetüket. Központjaik Nagylucskán, Izán, Lipcsén, Bilkén voltak. Terjesztőik Kabalyuk, Vakarov, műveletlen emberek voltak, akiket Oroszországban neveltek „pravoszláv” szerzetesekké. A cári rubelek, könyvek, terjesztő füzetek, agitátorok száma napról napra nőtt. A mozgalom csúcspontját a Bobrinszky gróf és a Gerovszki fivérek tevékenysége által érte el, úgyhogy az Osztrák-Magyar Monarchia nem tudta nem észrevenni az államelleni veszélyt. A magyarok az 1912. évi Máramarosszigeti bírósági eljárás során a legszigorúbb intézkedéseket fogantatosították a „pravoszlávia” minden nemű fajtájával szemben

-46-

a bűnösöket megbüntették (Párhuzamosan folyt a „cári pravoszlávizmus” agitálás a Kanadában és az USA-ban dolgozó migráns ruszinok között is). Idehaza az államellenes összeesküvésekért elítélteket a propaganda az „orosz vallás!”, a „pravoszlávia vértanúivá” kiáltotta ki. A háború alatt az „orosz pravoszlávia” kiválóságáról szóló propaganda már az erről a területről származó hadifoglyok között folytatódott. Utóbbiakból toborozták össze kádereiket. (Igaz, nem sok magvető támadt közülük! Az Oroszországból hazatérők közül sokan csalódtak a pravoszláviában, mert összehasonlították azt az otthoni mélyeséges vallási étellel.) A csehszlovák légionáriusok Kijevben és Moszkvában a hadizászlók megáldását a pravoszláv egyház szolgáira bízták. A Podkarpatszka Ruszba (Kárpátontúli Ukrajnába) visszatérők helytelenül értelmezett hálából.

-47-

állami tisztviselőkként terjesztették tovább a pravoszláviát. Az állami hivatalnokok, a finanszok, a postások, a csendőrség és hasonlók váltak a pravoszlávia misszionáriusává, – miközben ők maguk felekezeten kívüliek maradtak.

Gyakran, hogy meghálálják a háború alatti orosz vendéglátást – részben pedig a miatt, mert a csehek féltek a görög katolikus papság nagy tekintélyétől: hallatlan módszerekkel növelték agitációjukat. A számtalan esetből csak néhány példa:

Papp püspök 1921 szeptemberében a Huszt-baranyai kolostor templomához igyekezett kíséretével. A csehek által felbujtott izai „pravoszlávok” rátámadtak. Kövekkel, romlott tojásokkal dobálták meg a püspököt. A fejére célzott követ a püspöki titkár kezével fogta fel. A mitra tojásokkal volt megszenteltetve. A támadók között pravoszláv pópák is voltak!

-48-

Amikor a püspök a templom előtt felállított szószékre lépett, a hívek közé befurakodott pravoszlávok egy hangon kiáltották: „*Le a magyaronnal!*” A püspök életét a Husztról kikerkező lovas bandérium mentette meg, segítve a görög katolikus búcsúsokat, akik letépve templomi zászlóikat, csupasz rudakkal és keresztekkel ostromolták meg és verték szét a támadókat.

Taracközön a püspök elébe kikerkező papságot és híveket a vasutasok nem engedték ki a szokásossá vált peroni üdvözlésre. A templomi körmenetet vezető, főpapi ornátusba öltözött püspököt a finansz főnökök megszegyenítő káromlással fogadták. Az úton keresztül kihúzott madzagra elnyűtt, koszos fehérműt aggattak, fütyüléssel zajt csaptak. A szolgát meg akarták ölni, stb.

-49-

Az adminisztratív hivatalok a pravoszlávok vezéreit egyenesen felszólították, hogy igyekezzenek forradalmi módon elvenni a görög katolikusok templomait és vagyonát, mert később a törvények által szabályozott jogi körülmények között erre már nem lesz lehetőség. Felszólították hát a görög katolikus egyházból való tömeges kilépésre.

Bustyaházán a cseh hatóságok mintegy engedélyezték egy pravoszláv papnevelde megnyitását. Kocsisokat, pásztorokat, kántorokat 3-5 hónapos kurzus befejezése után – minél többet fizetett, annál rövidebb ideig tartották – mindjárt pappá szenteltek. Egyikük Técsőn a polgári iskolában tette le vizsgáját. Amikor fizikából megkérdezték:

Hogyan keletkezik a villám, a dörgés a természetben?

Ez olyan isteni szent dolog, hogy arról Önök előtt beszélni is méltatlan lenne – emlékeztette a felelő a vizsgáztató bizottságot.

-50 -

A másik gyóntatáskor, idős embernek szabott meg olyan elégtételt, hogy naponta háromszor ugorjon le a padlásról.

Mindegyikük csak két prédikációt ismert, és azokat ismételte: az egyik a pápaság, a görög katolikus papok és az Unió ellen irányult, a másikat temetéskor mondták.

A népnek azt magyarázták, hogy a papoknak nem kell elvégezniük sem gimnáziumokat, sem felsőbb iskolákat, elegendő, ha el tudják olvasni az evangéliumot, különben önteltekké válnak. A következő a másik oldalba vetette el a sulykot, mondván, hogy ő műveltebb a görög katolikus papoknál, mert azoknak csak 8, neki azonban 12 gimnáziuma van, stb. Az ember hinni nem akarja...– mégis! Keserű dolog az igazság! A 20. században az egyházi csatlakozást azzal magyarázni, hogy „az Unió: Nyugatról, lóháton érkező asszony!”

Széljegyzet: *A munkácsi állami gimnáziumban állami protekcióval a batyuskák levelezői vizsgájukat tették le. A diákságot arra próbálták rávenni, hogy menjenek Belgrádba a pravoszláv teológiára.*

Az eretnokségek terjesztésében sem ismertek határt. A legalantasabb rágalomtól kezdve a fizikai brutalitásig minden eszközt felhasználtak a görög katolikus egyház híveivel szemben: hazugság, ármány, megvesztegetés, megfélemlítés, erőszak, verés, az unitusok becsületében, telkén, szénájában tett kár.

-51-

Az unitusok lakóházait számtalan esetben felgyújtották, másodjára hamuvá égették, az állatokból csúfot üttek, a lovak farkát tövig levágták, a teheneknek, ökröknek kivágták a nyelvét, a bevetett mezőt letaposták, stb.

A cseh csendőrök jelenlétében a papokat inzultálva, erőszakkal és formálisan kizsuppolták a parókiákról. A lefizetett agitátorok egész egyszerűen betörték a görög katolikus templomokba, nem egyszer a szertartás alatt.

A „pravoszlávia” keserű gyümölcsei

Meg lett bontva a nép egysége a vallási, politikai és társadalmi életben egyaránt. A társadalmi kérdések, problémák a vallási hovatartozás szemszögéből kerültek megvitatásra.

A papság tekintélye meg lett tiporva. A műveletlenség arroganciája kegyetlenül érződött, és a vallási élet langyosabbá vált.

-52-

Az egyházközségi anyagi adminisztrálás terén is felborult a fegyelem, mert óvatosan kellett viseltetni az egyházközségi kurátorok [elnökök], adósok, hasonlók iránt.

A papság anyagilag megsínylette, hogy az egyházi adókat a hívek már nem szívesen adták meg.

A papi utánpótlás 7-8 év alatt megszűnt. A papi szemináriumnak egészen 1927/29-ig mindössze 7-14 növendéke volt. A háború utáni években 1918-1920-ban sok pap elhalálozott (spanyolnátha, tífusz, öregség, stb.) A parókiák egész térségekben üresen álltak. Mindez kedvezett a pravoszláv mozgalom olcsó sikerének.

A görög katolikusok bírósági úton voltak kénytelenek visszaperelni elorzott egyházi birtokaikat. A két tábor között kiéleződött a harc. Az eljárások pedig százezres összegeket emésztettek fel.

-53-

A makacs ellenállók már szégyelltek volna visszatérni a katolikus egyházba, külön templomokat építettek, és így a pravoszlávia megszilárdult.

Megye-szerte a pravoszlávia következtében elterjedtek a szekták. Elsőként a pravoszlávok közül toboroztak híveket, később nem maradt el hatásuk a gyengébb hitű görög katolikusok között sem.

Az egyház elveszítette híveinek mintegy 1/5-1/6-át, és a felekezetek közötti harc 70-80 egyházközségben (filiálisokkal együtt) állandósult.

Az egyházi iskolák de facto

szintén félelemben voltak. Az egyházi tanítók fizetését a feljebb felsorolt okok miatt az állam visszatartotta, a nép nem volt képes teljesíteni a reá kiróttakat. A tanárokat azzal terrorizálták,

-54-

hogy, ha az egyház szolgálatában maradnak, „magyaroknak” számítanak majd, álljanak át az állam szolgálatába. De maradtak helyeiken. Az állam elismerte az iskolaépület tulajdonjogát, és a templomok bérleti díjat fizettek. – Ezen a helyzeten az ideiglenes magyar rendszer (1938-1943) sem változtatott.

Csehszlovákia elégtételnýjtása az Egyház bánatáért!

(1924-1938)

Fenséges önvédelem

A görög katolikus Egyház magasztos önvédelme a keresztény elvek életadó erejéből fakadt. Krisztus példáját követő, aki az őt pofon ütő főpapi szolgának azt mondta: „Ha nincs igazam, bizonyítsd be, de ha igazat beszélek, miért ütsz meg?”

-55-

Nem adta meg magát a fakír passzivitásnak, hanem az ellenséges és brutális vihar lecsendesülését követően példaértékű katolikus aktivitásra váltott. Célja a romboló hullám megállítása volt és a megmaradt hívek megerősítése, valamint az állammal való viszony baráti vágányra terelése.

A szabad pravoszlávia politikai hajótörést szenvedett az igazság szikláján, amelyet a törvényvédő államnak, a csehszlovák kormánynak, illetve a független bíróságoknak érhető módon respektálniuk kellett, és megvédeniük a megtámadott görög katolikus egyházat támadóival szemben. A politikai cselvetés meggyengült eszközeit saját kárukon megtapasztalhatták, ti. hogy az igazság az ököljognál erősebb, így elhagyták a szégyenteljes emlékekkel beszennyezett harcmezőt.

-56-

[Itt megszakad a szöveg folyamatossága, oldalhiány tapasztalható, bár ez a lapszámozáson nem látszik]

Az „Unió” és a „Vaszilianszki” nyomdák politikai és vallási híradással szolgálnak, mind a papság, mind az értelmiség és a nép felé.

A köztársaság más katolikusával, sőt, a határon kívüliekkel is élő kapcsolat alakult ki. A hívek egyaránt tömegesen vettek részt a Katolikus Kongresszuson Prágában, illetve a nemzetközi Budapesti Eucharisztikus Kongresszuson. A jubileumi 1925. évben a püspökkel együtt Rómába zárandokoltak.

A római Szentatya elleni ellenséges támadások még inkább szembeötlők. XI. Pius a munkácsi kolostori templomnak adományozott egy történelmi Mária-ikont, a pravoszláv támadásokkal szemben harcolókat csodálatos keresztéremrendekkel tüntette ki.

Az emberek egyre inkább a Katolikus Egyházhoz csatlakoznak, míg a pravoszlávoktól elpártolnak. Az aktívak között nem akadt aposztata pap. Csupán egyetlen öreg... hagyta ott...

-57-

A görög katolikus Egyház élő aktivitása

Gebé Péter püspök, aki 60 éves idős kora ellenére a szláv nemzet iránti hűsége jeléül *Velehradban* (Morvaország) [ma Staré Město], Szent Metód sírjánál fogadta a püspökké szentelést, mindjárt nekilátott egyházmegyéje körbelátogatásának. Rövid időn belül nem maradt egyetlen kis község sem, ahová el nem jutott volna.

Széljegyzet: *Az ő nyomdokában folytatta apostoli munkáját Sztojka püspök is. Olyan filiálisokban is járt, ahol nemhogy püspököt, hanem esperest sem láttak.*

A Nagy Szent Bazil Rend szerzetesei és nővérei, a redemptoristák, a szegény szolgáló nővérek száma évről évre növekedett. A megreformált bazilitáknál akkora volta növekedés, hogy nemcsak minden kolostorukat megtöltötték, hanem klasszikus gimnáziumot is alapítottak. A baziliták saját épületre tettek szert Ungváron. Szlovákia területén, Nagymihályon a redemptoristák

-58-

építettek új kolostort, mellette nagy kolostori templomot. Nagymihályba szegényszolgáló nővérek költöztek.

Mindkét rend népmissziókat szervezett az egyházmegyei falvakban. Néhány év alatt a missziókat minden esperesség támogatta.

Meg lett alapítva a Központi Hitvédelmi Kancellária, amely az újságok hasábjain, nyilvánosan verte vissza a pravoszláv támadásokat.

Az értelmiség, illetve a tanuló ifjúság számára lelkigyakorlatokat szerveztek (Exercitia spiritulia).

Az ifjúság a Máriás Kongregációkba csoportosult.

Növekedett a Szent Eucharisztia, a Boldogságos Szűz Mária, a Rózsafüzér társulatok kultusza. A gyónók és áldozók száma is nőtt.

Az Egyház védelmében, illetve tiltakozásul a mindig kiemelt jelentőségű munkácsi Csernek-hegyi nagy zárandoklatok elleni támadásokra, tömeges népmegmozdulásokat szerveztek.

-59-

Néhány forrófejű, értelmiségi származású diák, nem meggyőződésből, csupán érdekből lépett fel, önös politikai elképzeléseik követésére akarván kényszeríteni a püspököket. Követőkre azonban nem találtak. Ezzel egy időben, az ellenséges táborban, akár egy alkoholos üvegben, minden megmerevedett.

Miután a kormány a Szentszék közbenjárására, valamint saját kezdeményezéséből kölcsönös egyetértésre jutott a papság felnövekvő generációjával, politikai és gazdasági téren a helyzet örömteli javulása volt tapasztalható.

Ezek gyümölcsei voltak:

Megszüntették és betiltották a pravoszláv agitálást. Állami támogatással a pravoszlávok új templomokat építettek.

-60-

A papság kárpótlásban részesült azokért az éveket, amikor a pravoszláv agitáció miatt a nép nem fizette meg az egyházi adókat. Létrejött a nyugdíjas és gyógykezelési alap. A kormány szubvenciókat nyújtott az egyházmegyének a kancellária, a tanítóképzők számára, stb.

A kormány félhivatalosan foglalkozott azzal az elképzeléssel, hogy Huszton görög katolikus püspökséget alapítson. Ennek megvalósítását hiúsította meg a bécsi döntés (1938). Ahogyan azt az elképzelést is, hogy a vár ellenében az állam felépíti az új, modern egyházmegyei szemináriumot, a várat pedig múzeummal alakíttatja.

Megvolt a reális reménye annak, hogy meggyőzés útján, rövid időn belül a pravoszlávia megszűnik.

-61-

Újabb béklyó(1938-1943)

A magyarok bécsi döntés utáni ideiglenes uralma, amely a szovjet hadsereg bejöveteléig tartott, kiábrándította a katolikus társadalmat. – A magyar kormány a pravoszláv egyházat kezdte favorizálni. Ezzel szándékozva guszulálni a jugoszláv kormánynak. A pravoszlávok számára Budapesten szemináriumot nyitottak, adminisztrátort állítottak. A pravoszláv papság in corpora megjelent a kormány előtt a magyarok iránti lojalitás kifejezéseként. A budapesti rádió majdnem egy héten át Kabalyuk és hasonló iránti dicshimnuszoktól volt hangos. A magyar görög katolikus papság közül egyet a magyar csendőrök öltek meg. A templom oltárától hurcolták el (Kupár).

-62-

Sok bazilita szerzetest is internáltak. A világi papságból 17 esetében megbosszulták szlávságukat. A püspök és a papság, kevés kivétellel, meg volt győződve a rezsimek ideiglenességéről.

***Széljegyzet:** Sokszor élesen kritizálva a kormánykörök politikai keresztűzeit.*

[A püspök] élő szóval és írásban energikusan követelt amnesztiát a börtönökbe zárt papok és világiak számára. Sőt, (Poroskőben [Ung megye], Kállay minisztere előtt) nyilvánosan felsorolta népe fiainak véres áldozatait, amelyeket a magyar hadsereg okozott. A rádióból szerzett értesülések alapján mindenkit számon tartottak, aki a Csehszlovák Köztársaság felé fordult, és ebből a szemszögből ítélték meg.

-63-

A vihar

Világszerte ismert tétel, hogy minden rezsimekből minden vallást ellenez, és hogy célja: anyagilag és erkölcsileg megsemmisíteni, illetve gyökerestül kiirtani az Egyházat. Az első megrázkódtatás után a megélénkült görög katolikus Egyház virágzó folytatásban reménykedhetett. A Csehszlovák Köztársaság alatti vihar, mint láthattuk, megtisztító hatású volt. A katolikus öntudat megnövekedett. A köztársaság demokratikus szabad légkörében az egyházi élet bizonyos önállóságra tett szert, nagyobb

függetlenségre az állam egyházi ügyekbe való beavatkozásától. És ez nem szűnt meg a rövid magyar megszállás alatt sem.

A felszabadító hadsereg 1944.október 27-én való bejövetele nagy kiábrándulást vetített elő.

-64-

Beszűrés: 1945-ben Kárpátalja Szovjetunióval való egyesülésének napja mindent megsemmisítő viharként száguldott végig a vallási élet mezeje felett.

Gyorsan és lépésről lépésre – akár a halálra ítélt testrészeinek fokozatos levágása – történik az egyházi tulajdon államosításának kihirdetése.

A Néptanács uralma alatt a hadsereg megfosztja a püspökséget az ungvári és a szerednyei szeszfőzdeitől. 50 vagon szilvát rekvirálnak és főzik ki azon a címen, hogy „a tulajdonos megszökött”.

Amikor pedig a hadvezetés néhány hónapra visszaadja a tulajdont, már nincs mit kifőzni.

Az „újraegyesülés” után 46 hold szőlő

-65-

és 50-60 hold egyéb föld (rét, szántó) végleg elveszett.

Megsemmisül a Papi Szeminárium tulajdona.

Megkezdődik a támadás a görög katolikus templomok ellen. A „pravoszlávok” önhatalmúlag betörnek a görög katolikus templomokba. Voltak esetek, amikor a pravoszlávok által leitatott katonai őrzőtagjai „brevi man” módjára átadták nekik az unitus templomot.

A Néptanács által meghozott határozat értelmében, azokban a falvakban, ahol a lakosság 2/3-a más felekezetre tér át (érthető módon, a pravoszlávra), minden ingó és ingatlan vagyon az utóbbira száll át, ám az arányokat a hatóság önhatalmúlag állapítja meg.

-66-

[Innentől Csekán Tamás kézírásával folytatódik]

Lélektani terror

1. A Vörös Hadsereg, elfoglalva Ungvárt [kiolvashatatlan] nagyon udvariasan bánt a papsággal, hogy a népet ne állítsa szembe magával. A lélektani terrort egybekötött aknamunkát a püspöknél kezdték. A parancs értelmében, a városi moziban... [kiolvashatatlan] berendezkedett,...[kiolvashatatlan] a felszabadítók tiszteletére. A vendégek között...[kiolvashatatlan] a görög katolikus egyház, a püspökkel az élen... A püspök ezért kijelölte a szónokot. Nagy volt a kiábrándulás, amikor a felszólalás előtt, délben hívták a püspököt, hogy neki kell beszélnie, és annak szellemében, hogy a Kárpáti Ukrainát csatolják a Szovjetunióhoz. A püspöknek kész beszédet ajánlottak fel, amelyet nem fogadott el, és esti beszédében csak a múltbeli kulturális kapcsolatokról tett nagyon... [kiolvashatatlan]. Ennek következtében másnap az újságok az előbbi hozták le a püspök aláírásával, mondván, hogy az egyesülés mellett szólt. A tiltakozásokat nem vették figyelembe, mert az előbbivel akarták félrevezetni a népet, és hogy írja alá az ún. Kiáltványt Csehszlovákia széteséséről.

-67-

2. A Néptanács nem respektálta a püspököt, [kiolvashatatlan], azonban a 4. Ungvári front haditanácsának elnöke, Tyulpanov ezredes a püspököt távozásra szólította fel. Az 1945.01.09-én lezajlott beszélgetés tárgya a püspök és a papság politizálásra való késztetés, illetve az egyesülési kiáltvány aláírásának kényszerítése volt. Engedetlenség esetén a Haditanács kijelölt képviselője a pravoszláviával fenyegette meg a püspököt. Petrov tábornoknál, a 4. Front parancsnokánál kényszerű látogatás során ugyanaz a beszédtema jött elő, telve hasonló szemrehányásokkal és megfélemlítésekkel. Ezekről a történekekről a boldogult Romza püspök panaszkodott valahol hívei előtt, köztük azokról a megalázó eljárásokról, amelyek során a Néptanács feje és a Minisztertanács vallásügyi hivatalának megbízottja megbántották az U.[Ukrán] Gör. Kat. Egyház fejét. Előbbi nem

szégyenkezett más személyek jelenlétében kétszer is megismételni a hittagadásra való felszólítást, illetve a pravoszláviára való áttérést. A második a püspököt behívta irodájába, amit...

-67-

[kiolvashatatlan] 2 sorban, papíron is el lehetett volna intézni. Pl. nem volt folytatható a katekizálás, a munkácsi kolostort váratlanul átadták a pravoszlávoknak; az anyakönyveket át kellett adni, a szavazás napján a papok a misékkal nem zavarhatták meg a választás menetét, stb.

A Kijevből, Moszkvából érkező magas rangú állami tisztviselők hasonló szellemben fordultak a püspökhöz. Politikai krédó megfogalmazását követelték tőle (értelemszerűen a pravoszláviára való áttérést), amelyet a püspök úgy teljesített, hogy megígérte, az állam iránt annyit teljesíti, amennyit „egy katolikus püspök lelkiismerete megenged”, és ami nem érinti ellenségesen a Szovjetunió népeit.

A püspökkel együtt a papokat is felszólították a pravoszláviára való áttérésre, amit 1948-ban már kiélezett formában javasoltak. Igaz, hogy vannak még papok...[kiolvashatatlan], és a bíróság előtt... [kiolvashatatlan] hittagadást, tudatosan és bátran elutasították a pravoszláviára való áttérést.

1.A tanuló...[kiolvashatatlan] az erőszak módszerével a belépést.. [kiolvashatatlan] .. a vallásról, egyházzól, papokról. Nem lehet nem

-68-

...[kiolvashatatlan], hogy a tanárok egy része titokban elismerte a valláselleni propaganda értelmetlenségét, a másik része a fordítottjáról győzködte a tanulókat, és az NKVD-vel fenyegetőzött.

Hogy a terrornak milyen formáit lehet kiemelni abból... [kiolvashatatlan], Romzsa tanítványait kifejezetten arra szólították fel, hogy igazolják...[kiolvashatatlan]

A papi feleségeket mind elküldték tanári állásukból, azzal az indoklással, hogy nem felelnek meg az ifjúság ideológiai nevelési követelményeknek.

-68 -

[kétszer ismétlődik a 67- 68.o.]

II. Fizikai terror[kiolvashatatlan oldalak]

-74-

Konklúzió

[Innentől ismét Chira Sándor kézírásával]

A munkácsi egyházmegye kezdettől katolikus volt!

**

Kárpátalja lakossága katolikus kellett legyen. A hegyek túloldaláról érkező pravoszláv hitű jövevények felhígították ezt a szellemiséget.

**

Az Unió elfogadásában nincs semmi hasonlóság Galíciával. Itt igencsak békés úton, erőszak, terror és vérontás nélkül zajlott a váltás, a meggyőzés, és nem az erőszak útján. Erőszakról nem szólnak a történelmi iratok.

**

A pravoszlávia kulturális és erkölcsi romlást, politikai és anyagi kárt okozott Kárpátalján.

4.Kivonat Chira Sándor vizsgálati peranyagából

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár

Levéltári sz.: C-2284 Fond 2558, opisz 1.sz. od.zb. 5392.sz.

Chira Alexander vizsgálati anyagából

149227. sz. ügyirat

Megnyitva: 1949. február 10-én/

Lezárva: 1949. június 15-én

3.o.

A letartóztatási parancsból

Ungvár, 1949. február 10-én

Chira Alexander Kornylivics, született 1897-ben a técsői járásbeli Irhócon, ukrán nemzetiségű és szovjet állampolgár, papi családból származik, teológiai végzettségű, párton kívüli, prelátus és kanonok, a káptalan tagja, az ungvári görög katolikus székesegyház papja, a Várhegy utca 17. sz. alatti ungvári lakos. [lejjebb kijavítják 19. számra]

Megállapítást nyert, hogy:

a cseh rezsim, illetve a nacionalista Volosini „kormányzat” idején Chira Alexander Kornylivics egyike volt a Keresztény Néppárt vezető embereinek, 1939-1940-ben pedig szovjetellenes, fasiszta szimpatizáns tevékenységet folytatott, mivel Kárpátalja hívő lakosságát arra buzdította, hogy aktívan együttműködjék a fasiszta magyar megszállókkal a SZU elleni harcban;

a Vatikánnal kapcsolatot tartva, Chira, mint a katolicizmus aktív misszionáriusa, a cseh rezsim, illetve a Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása idejében rendszeresen

4. o.

szovjetellenes és antikommunista jellegű prédikációkat tartott, publikált a katolikus folyóiratokban és tevékenységéről informálta a Vatikánt;

1938-ban az aktív missziós, szovjet- és kommunistaellenes tevékenységéért a pápa kitüntette a prelátusi és kanonoki megtisztelő címmel;

a kárpátontúli görög katolikus egyház egyik vezető tagjaként és szellemi vezéréként Chira Alexander Kornylivics ma is aktív munkát fejt ki a katolicizmus megerősödéséért és a SZU-val szembeni ellenséges eszmék terjesztéséért, szovjet ellenes agitációt folytat, hiszen a templomokban lévő hívek előtt szovjet ellenes prédikációkat tart, amelyekben provokatív és rágalmozó gondolatokat fejt ki;

szovjetellenes tevékenységében és a Vatikán ügynökeként Chira Alexander Kornylivics arra számított, hogy az imperialista országok beavatkoznak a SZU belügyeibe, ezért a Kárpátontúli területen lévő helyzetről rágalmozó információkat küldött a Vatikán és az imperialista országok képviselőinek;

Bűnös szovjetellenes tevékenysége bizonyítást nyert a letartóztatott Fenczik és Ilniczky, illetve Bacsinszki tanúvallomásaiban, tárgyi bizonyítékokban és egyéb anyagban.

A fent közöltek alapján

E L R E N D E L E M:

Chira Alexnader Kornyilovocs, ungvári lakos (Várhegy u. 17) letartóztatását, illetve a házkutatást.

A három aláírás közül az utolsó, Akszjonov alezredesé

.....

8-9.o.

Chira Alexander Kornyilovics

Személyi Lapjából

[bekerül a család leírása is]

Apja: Chira Kornél [apja neve Ágoston], szül. 1869-ben, a Felvidéki Topolján - meghalt 1943-ban;

Anyja: Chira Berta [apja neve Mihály], szül. a Técsői járási Irhócon, 1877-ben, „*sehol nem dolgozik*”.

Testvérei:

András – szül. Irhócon 1897-ben, és Bedoházán tanár

Vidor – szül. Nyéresházán 1907-ben, és Irhócon tanár

Kornél – szül. Nyéresházán, 1910-ben, és a Szőlősi járási Mátyfalván tanár

9.o.

Chira Alexander személyleírása:

magas termetű / 170-180 cm/

alakja: **közepes**

haja: **fekete**

válla: **megereszkedett;**

nyaka: **hosszú;**

szeme színe: **barna;**

arc: **ovális;**

homloka: **magas;**

szemöldöke: **ívelt**

orra: **nagy és vékony**

orrnyereg lefelé mutat;

szája: **kicsi; szegletei lefelé mutatnak;**

ajka: **keskeny;**

álla: **egyenes**

füle: **kicsi**

különleges ismertető jelek: **nincsenek**

A személyi lap alján Chira Alexander ujjlenyomata és aláírása, a lap túloldalán – előlnézetből, illetve profilból készült – fényképe.

.....

10.o.

Az 1949. február 10-én megtartott házkutatási jegyzőkönyvből

[ceruzával van kitöltve]

Három tanú: Lisák Alekszej Alekszejevics, Fedinec Alexandr Mihajlovics és Chira Kornél Andrejevics

A házkutatás során, amely a letartóztatott Chira Alexander Kornyilovics, Ungvár, Várhegy u. 19. sz. alatti lakcímén zajlott, az alábbiak lettek lefoglalva:

- 1 db. távcső [megjegyzés: „*elkopott*”]
- 7 db. Duspasztir
- 1 db pápai körlevél [XI. Piusé]
- 8 db Dobrij Pasztir
- 2 db Lyiteraturnaja Negyelya
- 1 db személyi igazolvány
- 1 db ideiglenes, katonakönyv helyettesítését szolgáló igazolvány
- 20 db Russzkaja Zemlya

11 db különböző könyv

- 1 db „Everight” 4 lámpás rádió
- 2 db fekete reverenda
- 2 db selyem papi palást
- 3 db epitrahel [stóla]
- 2 db vörös öv

Alatta: „a házkutatás 22 órától – 02 óráig tartott”

A jegyzőkönyv alján megjegyzés: „*a házkutatás során észlelt helytelenségekről nem érkezett panasz*”, illetve: „*A szoba a benne lévő könyvtárral lepecsételve.*”

A tanúk aláírása mellett fel van tüntetve, hogy a házkutatási jegyzőkönyv másolatát megkapta Chira Berta, aki azt alá is írta.

A dátum azonban hiányos: „1949. február” [a nap nincs feltüntetve].

A házkutatást Petrenkó és Csernich végezték.

.....

12.o.

A lefoglalt tárgyak leltára

Az Állambiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Hivatala képviselőjében Petrenkó kapitány és Csernich hadnagy [kísérő neveik nincsenek feltüntetve] az 1797. sz. rendelkezés alapján járnak el, amelyet 1949. február 10-én adtak ki.

Alább [az előző jegyzőkönyvben is szereplő] tanúk: *Lisák Alekszej Alekszejevics, Fedinec Alexánder Mihajlovics és Chira Kornél Andrejevics* [az unokaöcs!]

A letartóztatott Chira Sándornál lefoglalt tárgyak leltára:

- 1 db. „régí” vaságy
- 3 db. matrac
- 3 db. párna
- 1 db. „fényezett” szekrény
- 2 db. „bécsi” szék
- 13 db. boros pohár
- 6 db fehér acélú borotva
- 12 db különböző csésze

34 db. 5-féle tányér
 2 db. könyvespolc
 1 db. asztalterítő

13.o.

**Chira Alexander első,Ungvár,1949. február 11-énkelt
 kihallgatási jegyzőkönyve[gépel]**

A kihallgatás **14.20**-kor kezdődött:

Mikor és hol szerezte meg a papi képesítését?

1920-ban a Budapesti egyetemen, ahol 1915-1920-ban jártam ki a teológiai szakot;

Milyen papi rangja van?

prelátus kanonoki;

Mikor és ki adományozta e címet?

1933-ban kaptam a kanonoki kinevezést, amelyet 1943-ig viseltem. A kinevezést püspöki előterjesztésre és jóváhagyással a káptalantól kaptam; 1943-tól letartóztatásomig viseltem a prelátsi kanonoki címet, amelyet Sztojka püspök előterjesztésére XII. Pius pápától kaptam.

1943-ban járt a Vatikánban e cím elfogadása véget?

14.o.

1943-ban nem jártam a Vatikánban. E papi kinevezést közvetve kaptam.

Akkor mikor járt ott?

Összesen kétszer jártam a Vatikánban. Első ízben 1933-ban és másodszor 1936-ban. Mindkét alkalommal saját elhatározásomból utaztam Rómába, zarándokként, hogy megismerjem annak nevezetességeit.

Kivel utazott együtt a Vatikánba e két alkalommal?

1933-ban egyedül utaztam. 1936-ban pedig velem együtt utaztak Petrik Jenő címzetes kanonok, aki jelenleg Ungváron szolgál és az egyházmegyei levéltár felelőse, valamint Ilniczky Alexander kanonok, akit letartóztattak és elítéltek.

Milyen viszonyban áll a káptalannal?

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye káptalanának tagja, illetve vezetője vagyok.

Mióta tagja a káptalannak?

1933 óta vagyok a tagja, és 1944 óta a vezetője, azaz attól a perctől kezdve, ahogy a szovjet csapatok felszabadították az Ukrajnai Kárpátontúlt.

Egyáltalán mióta létezik a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye káptalana?

A 18. század óta létezik,de pontosabb dátumot nem tudok mondani, mivel nem emlékszem.

Hány tagja van a káptalannak?

Összesen 7 tagú kell, hogy legyen.

Jelen pillanatban hány tagja van?

Pillanatnyilag három tagja van: én, Chira Alexander, a vezetője, Kohutics Fedor kanonok és Choma Viktor kanonok. A káptalan többi tagjának helye betöltetlen.

A káptalan betöltésének mi a rendje?

15.o.

Rendesen a káptalan tagjait a püspök nevezi ki, a kormány utólagos jóváhagyásával, lévén, hogy annak idején, amikor az Ukrajnai Kárpátontúl a Csehszlovák állam kötelékébe tartozott,

illetve a magyar megszállás alatt a kanonokok állami fizetést kaptak. A káptalan vezetőjének és helyettesének személyét a püspök előterjesztésére a római pápa erősíti meg.

Ki volt a káptalan vezetője 1944-ig?

Ilniczky Alexander kanonok. Miután elmenekült Kárpátontúlról a visszavonuló fasiszta magyar csapatokkal, a káptalani vezető feladatkörét én láttam el.

Ki erősítette meg a káptalanvezető helyettesi státuszában?

Senki sem erősített meg, de mivel Ilniczky kanonok eltávozott, és a káptalan helyettes vezetője, Jankovics Sándor kanonok meghalt, én, mint rangidős kanonok, a káptalani szabályzat értelmében, átvállaltam a helyettesi feladatkör teljesítését.

Miben áll a káptalan funkciója?

A káptalan funkciója abban áll, hogy tanácsadói szerepet tölt be a püspök mellett. Utóbbi hiánya esetében a káptalan az egyházmegye irányítását végzi a káptalani vikárius által, akit tagjai közül választ.

Kinek engedelmeskedik a püspök?

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye püspöke közvetlenül a római pápának volt alárendelve. Az Ukrajnai Kárpátontúl magyar megszállása alatti időben az volt a meghatározott rend, hogy a püspök a magyar bíborosnak, az esztergomi prímásnak, Serédi Jusztiniánnak is alá volt rendelve.

A püspök a hatály szerint alá volt rendelve a pápai nunciushoz is?

Nem, a püspök nem volt alárendelve a pápai követnek. A nuncius a közvetítő szerepét töltötte be a pápa és a püspök között.

Kinek volt alárendelve a káptalan?

A káptalan közvetlenül a püspöknek volt alárendelve.

16.o.

Milyen viszonyban állt a káptalan a bíborossal és a nunciussal?

Sem a bíboroshoz, sem a nunciushoz nem volt semmilyen köze. Már megmondtam, hogy közvetlenül a püspöknek volt alárendelve.

Papi tevékenysége idején a vatikáni papság közül kik jártak a Kárpátontúlon?

Az én időmben három vatikáni képviselő érkezésére emlékszem. Kb. 1921-1922 –ben járt itt a párizsi nuncius, Mikara. Valamikor később a pápai vizitátor járt itt. Nevére nem emlékszem, de nemzetisége cseh volt. Azt vizsgálta, mennyire sajátítanak el egyes tantárgyakat a papi szemináriumban. 1939-ben, amikor Kárpátontúl területét megszállták a magyarok, az Ukrajnai Kárpátontúlon járt az esztergomi bíboros Serédy és a magyarországi pápai követ, Angelo Rotta nuncius. Más esetekről, amikor a Vatikán képviselői jártak volna Kárpátontúlon, nem tudok.

Kik voltak a kárpátontúli görög katolikus papság közül, akik jártak a Vatikánban és milyen gyakran?

A görög katolikus papság közül tudtommal kétszer járt a Vatikánban a néhai Sztojka püspök. Először 1932-ben, amikor püspökké szentelték, és másodszor talán 1937-ben, hiszen akkor telt le az öt év, és a hatályos törvény értelmében, a püspökök öt évenként kötelesek személyesen beszámolóra megjelenni a római pápánál.

A néhai Romzsa püspök, amennyire jól emlékszem, 1930-1936 között tanult a Vatikáni Russzikum Kollégiumban. Ilniczky kanonok kétszer járt Rómában, 1933-ban és 1936-ban missziós kérdésekben.

1925-ben, 1933-ban és 1936-ban Kárpátontúlról több pap utazott a Vatikánba zarándoklatra, de kik voltak rajtam kívül Petrikkel, most nem emlékszem.

Ki utazott a Vatikánba a görög kat. papság közül a Kárpátontúl magyar megszállása éveiben?

17. o.

Ebben az időben nem emlékszem ilyen esetekre.

Hogyan valósult meg a püspök és káptalan kapcsolata a Vatikánnal miután az Ukrajnai Kárpátontúlról elűzték a német-magyar csapatokat?

Hogy volt-e bármilyen kapcsolata a püspöknek és a káptalannak miután a szovjet hadsereg felszabadította az Ukrajnai Kárpátontúlt, nem tudom, és e kérdésben a vizsgálati szerveknek nem tudok semmit mondani.

A kihallgatás 16.00-kor ért véget.

A kihallgatást Akszjonov alezredes vezette.

A jegyzőkönyv minden oldalának alján Chira Sándor aláírása

.....

18.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Ungvár, 1949. február 11-én

A kihallgatás kezdete: **21.45**

Mikortól kezdve folytatott politikai tevékenységet?

Kb. 1923-1924-től kezdtem politikai tevékenységbe.

A nyomozást végző szervek előtt ismeretes, hogy jóval korábban folytatott már politikai tevékenységet, miért tagadja?

Semmit nem tagadok le a vizsgálati szervek elől, és ismétlem, 1923-24 óta folytattam politikai tevékenységet.

Politikai tevékenységében milyen irányzathoz tartozott?

Politikai tevékenységem kezdete óta én az ún. ukrán irányzathoz tartoztam.

Kinek a hatására, vagy milyen okoknál fogva kezdett folytatni politikai tevékenységet?

Politikai látásmódomra nagy hatással volt Gebé Péter kanonok, később a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye püspöke.

Őn Gebé Péter rokona?

Igen, távoli rokonom volt.

Miben nyilvánult meg Gebé Péter hatása politikai látásmódjára?

Miután 1920-ban befejeztem a budapesti egyetemet és Papp Antal püspök pappá szentelt, 1922-ig itt, Ungváron teljesítettem szolgálatot, az egyházmegyei hivatal munkatársaként.

19.o.

1922-ben a Técsői járásban lévő Nyéresházára mentem, ahol édesapámmal együtt 1924-ig papi szolgálatot teljesítettem Nyéresházán, Irhócon és Kőkényesen. 1924-ben átköltöztem Ungvárra.

Az 1920-1922-es években Ungváron, majd később a Técsői járásban is gyakran találkoztam Gebé Péterrel, aki politikai tevékenységre hangolt, és többek között ő ajánlotta, hogy lépjek be a Csehszlovákiai ún. Keresztény Néppártba.

Pontosítson, mikor lépett be e pártba!

1924-ben léptem be a pártba. Addig pedig, még a Técsői járásban élve, de párton kívülként, közreműködtem a párt különféle rendezvényeiben.

Ki volt a Keresztény Néppárt vezetője a Csehszlovák köztársaságban, illetve a Kárpátontúlon?

A párt elnöke a csehszlovák kormány minisztere, Jan Sramek volt. A Kárpátontúli Keresztény Néppárt elnöke pedig Volosin Ágoston volt.

Volosin Ágoston rokona Önnek?

Nem, Volosin Ágoston nem rokonom, csupán elhalt édesapám jó barátja volt.

Meddig működött a Kárpátontúlon a Keresztény Néppárt?

A KNP 1938-ig létezett, addig, amíg az Ukrajnai Kárpátontúl nem szállták meg a magyarok.

A Keresztény Néppártban milyen pozícióban volt?

1926-1936 között a Kárpátontúli KNP központi bizottságának a tagja voltam. E párt jelöltetett az Ungvári Városi Testület képviselői közé, de a választásokon nem választottak meg.

Mint a KNP központi bizottságának tagja milyen területért volt felelős?

A KNP KB tagjaként nem feleltem semmilyen meghatározott területért. Párttagságom abban nyilvánult meg, hogy látogattam az üléseket, és teljesítettem egyes megbízatásokat. 1936-ig voltam a párt tagja, miután kiléptem soraiból.

20.o.

Miért lépett ki a KNP soraiból?

A KNP, amelynek bizottsági tagja 1936-ig voltam, az ukrán nacionalisták pártja volt. E párthoz tartozott egy egész sor galíciai személy is (Pezsánszki, Pankevics, Bercsák és mások), akik barátságatlanok voltak irányomban, e miatt kiléptem a pártból.

A nyomozói szervek birtokában vannak olyan adatok, hogy az ukrán nacionalista eszmék mellett maga kitartott és azokat terjesztette az 1936-os év után is. Miért nem beszél ezekről a nyomozásnak?

Politikai tevékenységgel 1936 után nem foglalkoztam, bár Sztojka püspök rendelkezése nyomán papként nem egyszer vettem részt az Ukrajnai Kárpátontúl különböző falvaiban az ukrán lakosság által rendezett ünnepeken.

Milyen más politikai pártok tagja volt 1936 után?

1936 után, miután kiléptem a KNP soraiból, semmilyen más párt tagja nem voltam.

Nevezzen meg személyeket, akik a Keresztény Néppárt vezetőségi tagjai voltak.

A KNP vezetőségi tagjai a Kárpátontúl területén a következők voltak: a KNP elnöke Volosin Ágoston, görög katolikus pap volt. A központi bizottságának tagjai voltak: én, Chira Sándor, a görög katolikus egyház papja és Hadzsega Vaszilij, a Brascasajkó Juliusz és Brascasajkó Mihail ügyvédek, Zselvtvai Viktor, a gör. kat. egyház papja, Voron András, tanár, dr. Dolinai Nyikolaj orvos, és mások.

Milyen sajtóorganumai voltak a KNP-nek?

A KNP-nek volt saját sajtó organuma, kezdetben a „Nauka”, később a „Szvoboda” lap. Hogy voltak-e a pártnak folyóiratai is, arról nem tudok.

Milyen célt, illetve feladatokat tűzött maga elé a KNP?

A KNP-nek, amelynek KB-tagja voltam, az Ukrajnai Kárpátontúl autonómiájának kivívását, illetve a terület lakossága anyagi helyzetének javítását tűzte ki célul, amelyet a keresztény szellemiség alapjain képzeltük megvalósítani.

Nem mond igazat. Nyomozati szerveink értesültek arról, hogy a KNP, amelynek maga KB-tagja volt, szovjetellenes párt volt, az ukrán nacionalisták pártja. Miért rejtegeti ezt?

A párt céljairól és feladatairól már szoltam, egyéb hozzátenni valóm nincs.

21.o.

Voron Andrej Mihajlovics a KNP KB-tagja volt?

Igen, az volt.

Maga kézhez kapta a Voron Andrej Mihajlovics 1944. november 16-i vallomását a KNP politikai céljaira és feladataira vonatkozóan?

Igen, megkaptam Voron Andrej vallomását.

Voron a KNP céljaira és feladataira vonatkozóan a következőket vallotta: „A KNP szovjetellenes és ukrán nacionalista volt. Célja egy önálló ukrán burzsoá állam – az „önálló Ukrajna” – megteremtése volt. A párt tagjai ukrán nacionalista szellemben nevelkedtek, mégpedig a párt által szervezett találkozók, tanácskozások, konferenciák, beszélgetések során. A pártnak volt saját klubja Ungváron, ahol ukrán nacionalista témájú előadásokat tartottak. A „Nauka”, majd a „Szvoboda” oldalain szovjetellenes és ukrán nacionalista tartalmú cikkeket közölt. Ezen cikkeket szerzői főként Volosin Ágoston, Brascsajkó Mihály és – ritkábban – Brascsajkó Juliusz voltak.”

Voron vallomását a KNP célját és feladatait illetően nem támasztom alá. Személy szerint nem tudtam, hogy a párt szovjetellenes tevékenységet tervezett volna folytatni. Hogy a „Nauka”, illetve a „Szvoboda” közölt-e szovjetellenes cikkeket, nem emlékszem. Valamint arról sem hallottam senkitől, hogy a KNP azért küzdött volna, hogy önálló ukrán burzsoá államot – az önálló Ukrajnát akarná létrehozni.

A kihallgatás **23.00-kor** ért véget.

Akszjonov és Chira Alexander aláírásai

.....
22.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Ungvár, 1949. február 15-én

A kihallgatás kezdete: **11.00.**

Hol érte önt a Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása?

1938-ban Ungváron ért a magyar megszállás, ahol ekkor a görög katolikus papnevelő szeminárium rektoraként és a teológia professzoraként szolgáltam.

Ismeretes, hogy a Kárpátontúli Ukrajna több városából, amelyek magyar megszállás alá kerültek, minden oktatási intézményt az ún. Kárpáti Ukrajnába evakuáltak. Miért nem evakuálták Ungvárról a teológiát is?

Erre a kérdésre nem tudom a választ.

Miért maradt ott a magyarok megszállta Ungváron?

Mivel a görög katolikus egyházmegye egész vezetősége, káptalana továbbra is a magyarok megszállta Ungváron maradt, én is maradtam.

Tudhatta, hogy mint a KNP KB tagja a magyar hatóságok üldözni fogják, akkor miért maradt Ungváron.

Személy szerint nem gondoltam, hogy a magyarok üldöznének azon a címen, hogy a KNP tagja voltam.

A magyarok letartóztatták?

A magyarok házi őrizet alá vontak.

Miért vonták házi őrizet alá?

A házi őrizetet azért rendelték el, mert az ukrán nacionalistákhoz tartoztam.

Kihallgatták-e a magyar büntető szervek?

23. o.

A magyar büntető szervek, vagyis a csendőrség egyetlen alkalommal hallgatott ki.

Milyen ügyben folytattak kihallgatást?

A magyar csendőrségnél az ukrán nacionalistákhoz való tartozásomról hallgattak ki.

Ez mikor történt?

A magyar csendőrség 1938 novemberén hallgatott ki.

Mennyi ideig tartották házi őrizet alatt?

A házi őrizetem mindössze egy napig tartott. Ajtóm előtt akkor egy katona állt. Majd 1942-ig rendőrségi megfigyelés alatt voltam.

Honnan vannak értesülései, hogy a magyar rendőrség megfigyelés alatt tartotta?

Erről Sztojka püspök értesített, aki figyelmeztetett, hogy legyek óvatos, mivel a magyar csendőrség figyeltet.

Honnan tudott erről Sztojka püspök?

Nem tudom, Sztojka püspök milyen forrásokból szerezte értesüléseit.

A magyar megszálló hatalom milyen képviselőihez fordult azzal kapcsolatban, hogy megfigyelik, mint ukrán nacionalistát?

Én személy szerint e kérdésben nem kerestem fel a megszálló hatalom egyetlen képviselőjét sem.

A magyar megszálló hatalom részéről ki hívatta e kérdésben?

Kozma kormányzói biztos telefonon kéretett be, és figyelmeztetett, hogy ne folytassak nacionalista tevékenységet, mert ebből úgysem sikerül semmi.

Hol, mikor és milyen ügyben találkozott ön a fasiszta Magyarország két miniszterével, Telekivel és Patakival?

A magyar kormány két miniszterével Imrédivel és Patakival egyetlen egyszer találkoztam, ami 1938 végén, vagy 1939 elején történt, amikor meglátogatták a püspöki rezidenciát. Kíséretükben voltak a kormányzói biztos és az

24.o.

Ungvárt megszálló magyar hatalom más felelős személyei. Ezúttal Imrédi, Pataki és mások néhány percre benéztek hozzám a lakásomra is. Ekkor a vár épületében laktam.

Magyarország miniszterelnökével, Telekivel egyetlen egyszer találkoztam a püspöki palotában, 1939-ben, amikor ő azt meglátogatta.

Teleki, Imrédi vagy Pataki velem semmiféle megbeszélést nem folytattak.

Mikor és milyen segítséget nyújtottak önnek Teleki, Imrédi és Pataki?

Teleki, Imrédi és Pataki részéről semmilyen segítséget nem kaptam és ilyesmit nem is kértem. *Miután a magyarok megszállták Ungvárt, hol éltek az elmúlt kihallgatáson ön által említett KNP tagjai, Volosin, Brascsajkó és mások?*

A KNP KB tagjai mind, az én kivételével, Ungvár magyar megszállása alatt Husztra költöztek, avagy a Kárpáti Ukrajna területére.

Hogyan tartotta a kapcsolatot ezen személyekkel?

Az ún. Kárpáti Ukrajna létezése alatt, 1938 novemberétől 1939 márciusáig az elmúlt kihallgatáson említett KNP KB tagjaival semmiféle kapcsolatomban nem volt.

Beszéljen a maga kollaboráló bűnös tevékenységéről a magyar megszálló hatalom javára.

Semmilyen kollaboráló, bűnös tevékenységet a magyar megszálló hatalom javára nem folytattam, ha nem számítjuk, hogy, mint minden görög katolikus pap, a püspök rendelkezése nyomán az istenszolgálatok során Horthy kormányzónak jó egészséget kívántam.

A kihallgatás 14.00-kor ért véget.

A kihallgatást vezető tiszt: Akszjonov.

.....

25.o.

A Kárpátontúli állambiztonsági szerv vezetője, **Cserneckij ezredes** aláírásával

Vádemelési Határozat

Kelt: Ungvár, 1949. február 16-án

A Kárpátontúli állambiztonsági szerv vizsgálati osztályának vezetője, Akszjonov, megvizsgálva a 2186.sz. ügyirat vizsgálati anyagait, és figyelembe véve, hogy Chira Alexander Kornilovics kellőképpen vétkesnek bizonyult abban, hogy

hosszú időn át a szovjetellenes és nacionalista KNP egyik vezetője és tagja volt;

Aktív misszionáriusként a katolicizmus eszméit terjesztve rendszeresen tartott szovjetellenes és antikommunista tartalmú prédikációkat és előadásokat;

Külföldi kémszervezetek ügynökeként aktív felderítő tevékenységet folytatott és rágalmaszt terjesztett a Szovjetunióról az imperialista országoknak;

Kárpátontúlon a szovjethatalom létrejötte után Chira a hívek körében rendszeresen aktív munkát fejtett ki a katolicizmus megerősödése és terjedése ügyében, terjesztve annak a SZU-val ellentétes eszméit, szovjetellenes agitációt fejtett ki.

MEGÁLLAPÍTOM:

Az USZSZK BTK 126. és 127. cikkelye értelmében Chira Alexander Kornilovics bűnösnek nyilvánul, a BTK 54-6. cikkely 1 r., és 54-4, 54-10. 2 r. alapján felelősségre vonni, erről őt értesíteni, és a végzést vele aláírni.

A bűnvád kihirdetésének másolatát a katonai ügyésznek átküldeni.

Akszjonov és Chira Alexander aláírásai

.....

26.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Ungvár, 1949. február 16-án

A kihallgatás kezdete: **12.30.**

Önnek felolvasták a bűnvádemelésről szóló határozatot, amelynek értelmében Ön bűnösnek találtatott abban, hogy:

hosszú időn át a szovjetellenes és nacionalista KNP egyik vezetője és tagja volt.

Aktív misszionáriusként a katolicizmus eszméit terjesztve rendszeresen tartott szovjetellenes és antikommunista tartalmú prédikációkat és előadásokat.

Külföldi kémszervezetek ügynökeként aktív felderítő tevékenységet folytatott és rágalmakat terjesztett a Szovjetunióról az imperialista országoknak.

Kárpátontúlon a szovjethatalom létrejötte után Chira a hívek körében rendszeresen aktív munkát fejtett ki a katolicizmus megerősödése ügyében és szovjetellenes agitációt fejtett ki, vagyis büntetendő tevékenységet folytatott a BTK 54-6. cikkely 1 r., 54-4, 54-10. 2 r. értelmében. Bűnösnek vallja-e magát a vádemelés pontjaiban?

27.o.

A bűnvádi határozatot ismerem, tartalmát megértettem, a nekem benyújtott vádpontokban nem tartom magam bűnösnek. Külföldi kémszervezetek ügynöke nem voltam, felderítő tevékenységet nem folytattam, és a SZU elleni rágalmakat az imperialista államok felé nem terjesztettem, valamint nem foglalkoztam szovjetellenes agitációval.

Nem tagadom, hogy 1924-től 1936-ig a Kárpátontúli KNP tagja voltam, de semmilyen szovjetellenes és nacionalista tevékenységet e párt tagjaként nem folytattam.

Nem tagadom, hogy a katolicizmus eszméinek a hívek közötti aktív terjesztője voltam, ebben azonban semmi szovjet- vagy kommunistaellenest nem látok.

A kihallgatás **13.00-kor** ért véget.

.....

28.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Ungvár, 1949. február 16-án

A kihallgatás kezdete: **13.00.**

Ismeri-e Puskás Vaszilij Ivánovics görög katolikus papot?

Igen, ismerem, kb. 1928 óta, mivel tanítványom volt a teológián. Normális kapcsolatunk volt, semmilyen nézeteltérés nem volt közöttünk.

Járt-e Puskás a Vatikánban?

Nem, nem járt.

Beszélgjen Puskás bűnöző tevékenységéről.

Puskás bűnöző tevékenységéről semmit sem tudok.

Milyen nemzetiségű Puskás?

Magyar.

Szolgált-e Puskás a magyar hadseregben?

Amint a csehszlovák fennhatóság alatt, úgy a Kárpátontúli terület magyar megszállása idején Puskás táborigyelmeztetőként szolgált. A magyarok alatt, mint táborigyelmeztető misézett Ungváron, a magyar katonai kórházakban.

Mikor szolgált Puskás hadi cenzorként?

Erről nem tudok.

Mint táborigazgató, gyűjtött-e Puskás élelmet a lakosság körében a magyar fasiszta hadsereg sebesült katonái és tisztjei számára?

Erről sem tudok.

Mikor vett részt Puskás a kommunisták elleni halálos ítélet végrehajtásában?

29.o.

Én csak hallomásból tudok arról – de nem tudom, kitől – hogy Puskás 1942 nyarán, Sztojka püspök megbízásából jelen volt 6 ember kivégzésénél itt, Ungváron, és ott lelkeszként gyóntatott és áldoztatott a magyar fasiszta hatóságok által kivégzésre ítélték körében. Állítólag beszédet is mondott, de hogy miről, azt nem tudom.

Milyen érdemeiért lett kinevezve Puskás táborigazgatóként?

Erről nincs értesülésem.

Hogyan viszonyult Puskás a szovjethatalom működéséhez?

Nem vettem észre részéről semmi negatívumot a szovjethatalom működésével kapcsolatban.

Puskás milyen viszonyban volt Sztojka, illetve Romzsa püspökökkel?

Lelkeszként tiszteletet vívott ki magának úgy Sztojka, mint Romzsa püspök előtt.

Puskás szándékában állt-e elutazni a SZU-ból Magyarországra?

Igen, volt.

Miért?

Hogy miért, nem tudom.

Puskás milyen megbízatást kapott Sztojka és Romzsa püspököktől a vatikáni kapcsolatteremtés terén?

Erről abszolút semmit nem tudok.

Mit szeretne hozzátenni a Puskással kapcsolatos tanúvallomáshoz?

Puskással kapcsolatban semmilyen észrevételem nincs.

A kihallgatás **13.30**-kor ért véget.

Chira Alexander és Akszjonov aláírásai

.....

30.o.

HATÁROZAT

Ungvár, 1949. február 16-án

Alulírott Akszjonov, az Ukrajnai Állambiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Vizsgáló Osztály parancsnoka, áttekintve e napon a 2186.sz. ügyiratot **Puskás Vaszili** Ivánovics és **Chira Alexander** Kornilovics vizsgáló anyagáról

MEGÁLLAPÍTOM:

Az USZSZK Állambiztonsági Minisztériumának rendelkezése értelmében Chira Alexander Kornilovics ügyét további vizsgálat végett áthelyezzük és átengedjük az USZSZK Állambiztonsági Vizsgáló osztály rendelkezésére, és

ELRENDELEM:

hogy a Chira Alexander anyagát emeljék ki a 2186.sz. ügyirati anyagból, ellátva azt új iktatási számmal az ÁBM [állambiztonsági minisztérium] „A” osztályán.

A határozat másolatát ismertetni az Államvédelmi Minisztérium Kárpátontúli Határvédelem Katonai Főügyészével.

Akszjonov aláírása

.....

31.o.

Cserneckij ezredes, az Állambiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Hivatal vezetőjének aláírásával

Ungvár, 1949. február 16-an

HATÁROZAT

Alulírott **Akszjonov**, az Ukrajnai állambiztonsági minisztérium Kárpátontúli Vizsgáló Osztály parancsnoka, áttekintve e napon a 2186.sz. Chira Alexander Kornilovics, szül. 1897-ben, a Kárpátontúli, Técsői járási Irhócon, bűnösnek találtatott az USZSZK BTK 54-6. cikkelye, I. részének, az 54-4, 54-10. cikkelyek 2. részének értelmében

Megállapítom:

hogy az USZSZK Állambiztonsági Minisztériumának rendelkezése értelmében Chira Alexander Kornilovics vizsgáló ügyét további vizsgálat végett át kell adni az USZSZK Állambiztonság Vizsgáló Osztályának.

A határozat másolatát ismertetni az Államvédelmi Minisztérium Kárpátontúli Határvédelmi Katonai Főügyészével.

Akszjonov aláírása

.....

32.o.

Cserneckij ezredes, az Állambiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Hivatal vezetőjének aláírásával,

Ungvár, 1949. február 16-én

HATÁROZAT

a letartóztatott átszállításáról

Alulírott Akszjonov, az Ukrajnai Állambiztonsági Minisztérium [tovább: ÁBM] Kárpátontúli vizsgáló osztályának vezetője, a mai napon megvizsgálva Chira Alexander Kornilovics, szül. 1897-ben, a Kárpátontúli, Técsői járású Irhócon, 2186.sz. ügyiratát, az USZSZK BTK 54-6. cikkelye, I. részének, az 54-4, 54-10. cikkelyek 2. részének értelmében

MEGÁLLAPÍTOM:

hogy, az USZSZK Állambiztonsági Minisztériumának 1949. február 15-ei keltezésű, 9/2/243.sz.rendeletének értelmében Chira Alexander Kornilovics az USZSZK ÁBM kijevi belső börtönébe kerül további elzárásra. Ezért

ELRENDELEM:

Chira Alexander Kornilovics átszállítását az USZSZK ÁBM kijevi belső börtönébe, további elzárás céljából.

A rendelet másolatát megkapják a vizsgáló osztály vezetője, a főügyész, illetve a kijevi belső börtön parancsnoka.

Akszjonov aláírása

.....

34.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve**Kijev, 1949. február 28-án**A kihallgatás idejének kezdete: **22.00**

A kihallgatást a vizsgálati osztály parancsnoka, Gorgan kapitány vezeti

Részletezze, mikor és milyen körülmények között lépett be a Keresztény Néppártba?

1922-től egyetértettem a KNP politikai programjával, ezért a csehszlovák parlamenti választások során én e párt jelöltjeire szavaztam. 1924-ben a kanonok javaslatára, végső soron pedig Gebé Péter munkácsi püspök javaslatára tagja lettem e pártnak.

Milyen osztályelemeket olvasztott magába a KNP?

Jobbára a görög katolikus papság, az értelmiség (jogászok, orvosok, tanárok), illetve a tehetősebb parasztság lettek a KNP tagjai.

*Kik voltak e párt alapítói, vezetői Csehszlovákiában, illetve a Kárpátontúli Ukrajnában?***36.o.**

- Csehszlovákiában a KNP-t 1919-ben a római katolikus egyház papja, Jan Sramek alapította. 29 éven keresztül ő volt e párt vezére.

A Kárpátontúli Ukrajnában a KNP-t 1921-ben [valójában 1923-ban – R.M.] a görög katolikus egyház papja, Volosin Ágoston alapította. Utóbbi huzamos időn keresztül volt a párt vezére, és 1939 elején, miután Huszton kikiáltották a Kárpáti Ukrajnát, ő lett a nacionalista kormány miniszterelnöke.

37.o.- *Ismertesse a Volosin vezette KNP politikai programját.*

- A KNP-nek ukránnacionalista platformja volt. Kezdetben ez a párt a Kárpátontúli Ukrajna nemzeti autonómiájára törekedett, később pedig már az önálló Kárpáti Ukrajna állam létrejöttére.

- *Ismert-e az Ön számára, hogyan viszonyult a KNP a Kárpátontúli Ukrajna Kommunista pártjához és a SZU-hoz?*

- A KNP ezek iránt ellenséges munkát fejtett ki. Különösen élesen lépett fel a kommunisták ellen

38.o.

a csehszlovák kormányválasztás idején. Ellenséges volt a SZU-val szemben is. Ezen ellenségeskedés a rendszeres szovjetellenes propagandában nyilvánult meg a Szvoboda újság hasábjain, amely a párt lapja volt.

Milyen vezető szerepet játszott Ön a pártban?

1926-1936 között voltam a KNP KB tagja a Kárpátontúli Ukrajnában.

A kihallgatás 1949. márc. 1-én 24.00-kor ért véget, szünetekkel 23.40-12.25, illetve 16.45-22.20 között

Chira Alexander és Gorjun kapitány aláírásai

.....

39.o.**Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve****Kijev, 1949. március 7-én**A kihallgatás kezdete: **21.50**

A vizsgálati szervek számára ismert, hogy görög katolikus pap lévén Ön aktív szovjetellenes propagandát fejtett ki. Tanúsítsa ezt részletesen.

Semmilyen szovjetellenes munkát nem végeztem. A szovjet állam politikai életébe nem avatkoztam be, csupán a görög katolikus egyház papjaként kötelességemnek tettem eleget.

Hogyan viszonyult Ön a Kárpátontúli Ukrajna Szovjetunióhoz való visszacsatolásához?

Úgy véltem, hogy miután a szovjet csapatok felszabadították a Kárpátontúli Ukrajna területét a magyaroktól, az – mint a Németországgal vívott háború előtt –, a csehszlovák állam kötelékébe kerül. Azonban

40.o.

miután a Kárpátontúli Ukrajna népe kifejezte óhaját a Szovjet Ukrajnával való újraegyesülésre, és ez kifejezésre jutott a Kiáltványban, a ténnyt kénytelen voltam elfogadni.

Ön személyesen aláírta az újraegyesülésről szóló Kiáltványt?

Nem, nem írtam alá a kiáltványt.

Miért?

Miután 1945-ben megindult az újraegyesülést elősegítő mozgalom a munkácsi egyházmegye püspöke, Romzsa Tódor (meghalt 1947-ben, autóbalesetben) bejelentette a Népgyűlésben és a 4. Ukrán Front katonavezetőségének, hogy a görög katolikus egyház az újraegyesülés kérdésébe nem fog beleavatkozni.

41.o.

Ennek okán nemcsak én, hanem a görög katolikus egyház számos papja megtagadtuk a kiáltvány aláírását.

Mivel magyarázható, hogy a Kárpátontúli Ukrán Görög Katolikus egyház feje utasítást adott az egyház tagadó magatartására ebben a kérdésben?

1919-ben a papság részt vett a kárpátaljai csehszlovák rezsim létrejöttében. E miatt a lakosság a görög katolikus egyházat hibáztatta. 1938-ban a görög katolikus egyház papságának képviselői (Ilniczky Alexander, Boksai János, Ortutay Jenő, Demjanovics Péter és mások) aktív részt vállaltak a Kárpát Ukrajnában létrejövő magyar fasiszta rezsimben. A magyar megszállás elnyomásában a lakosság ismét

42.o.

a görög katolikus egyházat vádolta a fasiszta rend kialakulása miatt. Ezért 1944-ben a magyar-német csapatoktól a szovjet csapatok általi felszabadulás után, amikor megkezdődött a lakosság fellépése a Szovjet Ukrajnához való csatlakozás ügyében, Romzsa püspök bejelentette, hogy a görög katolikus egyház a Kárpátontúli Ukrajna további sorsalakulásában nem fog részt venni.

Kétségtelen, hogy a Kárpátontúli Ukrajna dolgozói elítélték a görög katolikus egyház szereplését a reakciós és fasiszta rezsimek létrejöttében a szovjet hadsereg bejövetele előtt. Mint ismeretes, 1945-ben Kárpátontúli Ukrajna dolgozói egyöntetűen bejelentették, hogy újraegyesülnek a Szovjet Ukrajnával. Miért nem támogatta a dolgozók óhaját a görög katolikus egyház?

43.o.

Mert a felszabadulást követően a görög katolikus egyház nem akart részt venni a politikai életben, annak okairól fentebb szoltam. Más célja nem volt sem nekem, sem egyházunk más papjának, amikor megtagadta a kiáltvány aláírását.

Nem igaz. Ismert, hogy a görög katolikus papság és Ön személyesen ellenségesen viszonyultak az újraegyesüléshez. Miért titkolja?

Mindazt tanúsítom, ami volt, és semmit nem titkolok a vizsgálat előtt. Személyesen semmilyen szovjetellenes munkát nem fejtettem ki, tehát nincs mit erről tanúsítanom.

A kihallgatást 1949.március 8-án 4.50-kor zárják le.

Chira Alexander és Gorjun kaptány aláírásai

.....
44.o

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. március 15-én

A kihallgatás kezdete: **10.50**

Nevezze meg, XI. Pius milyen pápai enciklikái ismertek az Ön számára, s amelyek útmutatását követte uniátus munkájában itt, a Kárpátontúli Ukrajnában?

1925-1937 között XI. Pius pápa a következő enciklikákat adta ki:

Az ún. „40-es év” [„Quadragesimo anno”]

„Actio Catholica”

„Az istentelen kommunizmus”

Más enciklikák is megjelentek, jelentőségüket tekintve azonban kevésbé fontosak, s a címükre most nem emlékszem. A feljebb megnevezett enciklikák voltak irányadóak az egész katolikus papság számára, beleértve a görög katolikusokat is mindennapi tevékenységében.

45.o.

Az Actio Catholica 1925-26-ban jelent meg, és abban XI. Pius különböző katolikus szervezetek létrehozását rendelte el a papság segítségére a kommunista ideológia és a pravoszlávia elleni harcban. Az 1930-ban megjelent az „1940-ik év” c. enciklika [ilyen nem létezik, hanem a „Quadragesimo anno”, mely 1931-ben jelent meg] „a Rerum Novarum enciklika kiegészítéseként, amelyet XIII. Leo pápa bocsátott ki 1897-ben. Ezek az enciklikák a munkásosztály problémájával foglalkoztak, azaz útmutatást adtak, hogyan kell a katolikus egyháznak viszonyulnia a munkásosztályhoz és szervezeteikhez.

Az Istentelen kommunizmus c. enciklika 1937-ben jelent meg és a kommunizmus ellen irányult, mint a katolicizmus számára legellenségesebb ideológia ellen.

Magyarázza el, hogyan valósította meg a görög katolikus egyház az Actio Catholicát

46.o.

Kárpáti Ukrajnában.

A munkácsi egyházmegyében (az egyházmegye kötelékébe tartozott az egész mai Kárpátontúli terület és Szlovákia egy része) az Actio Catholica nem valósult meg.

Nem igaz. Ismeretes, hogy az ún. Actio Catholicát követve itt, a Kárpátontúli Ukrajnában a görög katolikus egyház aktívan harcolt a kommunista ideológia ellen és a pravoszláv egyház ellen. Tanúsítsa, milyen részt vállalt Ön személyesen az Actio Catholicában?

1932-1933-ban Sztojka püspök rendelkezése nyomán én voltam kijelölve az Actio Catholica vezetőjeként. Csakhogy semmi további utasítást ezzel kapcsolatban nem kaptam Sztojktól, ezért a gyakorlatban a pápai enciklika szelleméből semmit nem végeztem.

Akkor mivel magyarázza, hogy lévén

47.o.

Őn volt az Actio Catholica vezetője, mégsem fejtett ki semmilyen gyakorlati munkát?

A semmittevésnek egyetlen magyarázata az, hogy Sztojka püspök nem adott nekem konkrét utasításokat. Ezen kívül, jóval az enciklika megjelenése előtt a Munkácsi egyházmegyében katolikus egyletek egész sora jött létre, amelyek aktív tevékenységet fejtettek ki a katolicizmus megerősödéséért egész Kárpátontúli Ukrajna területén, illetve harcolva a kommunista ideológia ellen.

Nevezze meg ezeket az egyleteket.

Különböző években a Munkácsi egyházmegyében a következő katolikus egyletek jöttek létre, amelyek harcoltak a katolicizmus számára ellenséges ideológiák ellen, elsősorban a materializmus és a kommunizmus ellen.

48.o.

a Hitvédelmi Központi Kancellária, amelynek Ilniczky Alexander volt a vezetője;

a Mária Kongregáció, amely a fiatalságot fogta össze. Vezetői a vallási tantárgyak tanítói, görög katolikus lelkészek voltak.

a Rózsafüzér Társulat, amelynek vezetői a görög katolikus parókusok voltak. Ez kifejezetten vallási társulat volt.

a Szent Jozafát missziós társaság. 1924-1927-ben ennek a társaságnak én voltam a vezetője. A későbbiekben a missziós munkát, amely ennek a szervezetnek feladata volt, a szerzetesek, a baziliták és a redemptoristák vezették.

A kihallgatás befejezve: 1949. március 16-án 4.35-kor, szünetekkel: 21.35-től 2.00-ig.

Chira Alexander és Gorjun kapitány aláírásai

.....

49.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. március 19-én

A kihallgatás kezdete: **12.55**

Nevezze meg azon sajtótermékeket, amelyek a görög katolikus egyház kiadványai voltak a Kárpátontúli Ukrajnában még a Szovjet Ukrajnával való újraegyesülés előtt?

1940-1943-ban a Kárpátontúli Ukrajna görög katolikus egyháza (Munkácsi Egyházmegye) a következő irodalmat terjesztette:

1. „*Duspáštir*” folyóirat, amely a Munkácsi egyházmegye hivatalos lapja volt.
2. „*Blahovisznik*” folyóirat
3. „*Miszijnij Visznik*” folyóirat
4. „*Jó pásztor*” folyóirat

50.o.

Ezen kívül évente megjelent a vallási naptár, amelyet a Miszijnij Visznik előfizetői kaptak meg. Mellette, az egyházmegyei vezetés engedélyével, különféle kisebb kiadványok jelentek meg.

Milyen politikai tartalma volt a fent megnevezett folyóiratoknak?

Az egész görög katolikus egyházi irodalom (folyóiratok, kisebb kiadványok) egyházi jellegű volt.

Nem igaz. Megállapítást nyert, hogy a görög katolikus egyház által a Kárpátontúli Ukrajnában megjelentetett Duspasztir, a Misszijnij Visznik és mások rendszeresen szovjetellenes publikációkat jelentettek meg. Tanúskodjon erről részletesen.

Igen, valóban a Blahovisznik és a Miszijnij Visznik a vallási cikkek mellett szovjetellenes cikkeket is publikált. Ezekben a cikkekben rámutattak arra, hogy a SZU-ban

51.o.

mintegy üldözik az egyházat, papokat tartóztatnak le, templomokat zárnak be. 1936-37-ben a Munkácsi egyházmegye folyóirata tudósított arról, hogy Spanyolországban a kommunisták megsemmisítik a papokat, feldűlják és felgyújtják a templomokat, kolostorokat, stb.

Következésképpen a Kárpátontúli Ukrajna görög katolikus egyháza ellenséges, szovjetellenes munkát fejtett ki a SZU-val szemben?

Igen, a görög katolikus egyház a szovjet államhoz és a kommunista párthoz ellenségesen viszonyult és szovjetellenes propagandát folytatott. Azonban, úgy vélem, hogy a görög katolikus folyóiratokban megjelenő szovjetellenes tartalmú cikkek azt a célt szolgálták, hogy megvédjék a híveket a kommunista hatástól.

Milyen helyet foglalt Önt a Kárpátontúli Ukrajna görög katolikus egyházában?

1933-tól a letartóztatásom

52.o.

napjáig kanonok voltam és a munkácsi egyházmegye káptalanának tagja.

Tehát Ön a kárpátontúli görög katolikus egyház vezetőségi tagja volt?

Igen, én a görög katolikus egyház kormányzószervejének, a káptalanának tagja voltam, amely a püspök legközelebbi tanácsadó szerve.

A káptalan tagjaként milyen kötelezettségei voltak?

1934-től 1939-ig az Ungvári görög katolikus papi szeminárium rektora voltam, majd ki lettem nevezve az egyházmegyei bíróság elnökévé.

Milyen része volt a Munk. egyházmegyei irodalom kiadásában?

A katolikus irodalom kiadásával az egyházmegyében Illiczky Alexander volt megbízva. Személyesen semmi közöm nem volt sem a sajtó kiadáshoz, sem a terjesztéshez, kivéve, hogy ritkán cikkeimet jelentettem meg egyikben-másikban.

53.o.

A megjelentetett cikkeinek tartalma?

Minden általam megjelentetett cikkem a Duspasztirben, a Jó pásztorban vallásos jellegűek voltak. Az egyházmegyei életről írtam, valamint a Duspasztirben a katedrálisban elmondott homiliáimat.

A vizsgálat számára ismert, hogy a katolikus folyóiratokban Ön szovjetellenes cikkeket is írt, ezt miért hallgatja el?

Nem, szovjetellenes cikkeket nem írtam. Minden publikációm a katolikus folyóiratokban kizárólag vallási jellegű volt.

A kihallgatás befejezése: 1949. március 19-én 17.00-kor

Chira Alexander és Gorjun kapitány aláírásai

.....
54.o.

Kijev, 1949. március 28.

HATÁROZAT

Alulírott Charitonov, az USZSZK Állambiztonsági Minisztérium 1. Sz. Vizsgálati Osztály parancsnok helyettese, áttekintve a 149227.sz. Chira Alexander Kornilovics vizsgálati anyagát és az USZSZK BTK II. részének, 54-4, 54-6, 54-10 cikkelyei alapján történt vádemelésről,

MEGÁLLAPÍTOM

hogy, az Állambiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Megyei Hivatala 1949. február 10-én letartóztatta Chira Alexander Kornilovicsot, és a további vizsgálat végett átküldte az USZSZK Államvédelmi Minisztérium Vizsgálati Osztályára.

Figyelembe véve, hogy a Chira által elkövetett bűntett teljeskörű kiderítéséhez egy egész sor nyomozati intézkedés szükséges, az USZSZK BTK 108.cikkelye értelmében

ELRENDELEM:

folytassák a további vizsgálatot, hozzácsatolva Chira Alexander Kornilovics vádemeléséről szóló 149227.sz. vizsgálati ügyiratát.

M. Charitonov alezredes aláírása

.....
55.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. április 4-én

A kihallgatás kezdete: 24.00 óra

Ismeri Ön Dudás Miklóst?

Igen, ismerem.

Dudás Miklós a Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegye püspöke Magyarországon, rezidenciája Nyíregyházán van. 1943-ban Sztojka munkácsi püspök halálakor a Vatikán Dudás Miklóst nevezte ki ideiglenesen adminisztrátorként egyházmegyénkbe.

Mikor járt Dudás utoljára Ungváron?

56.o.

Amennyiben jól emlékszem, utoljára Dudás 1944 szeptemberében járt Ungváron, azaz a Vörös Hadsereg a Kárpátontúli Ukrajna területén végzett támadó hadműveletei idejében

Milyen cselekvések történek a papság részéről a Vörös Hadsereg hadműveletei kapcsán?

Amikor 1944-ben a hadi helyzet a SZU javára dőlt el, és már látszott, hogy a Vörös Hadsereg be fog jönni a Kárpátontúli Ukrajna területére, ezen események veszélyérzetet váltottak ki a kat. papságban. Sejtettük, hogy a szovjet kormányateista politikája egyházi tevékenységünkre valamilyen mértékben negatív kihatással lesz.

57.o.

Ezért még jóval előtte Dudás püspök kijelölte azon irányvonalakat, amelyeket az egyházmegyei papságnak követnie kellett magatartásban az egyház megőrzéséért és működéséért vívott harcban. A szovjet hadsereg Kárpátontúli Ukrajnába való bejövetele előtt két hónappal, 1944 szeptemberében Dudás Miklós megérkezett Ungvárra, aki az egyházmegye körzeti gyűlésein szigorú intézkedéseket adott a papságnak: mindenkinek maradnia kell a helyén és még nagyobb buzgalommal prédikálni és erősíteni a hitet a katolicizmusba a helyi lakosság körében.

58.o.

Ezzel együtt Dudás püspök a papság számára egész sor gyakorlati rendelkezést is adott az eredményes egyházi tevékenység érdekében.

Hol vezette le Dudás ezeket a tanácskozásokat?

Három általa kialakított központban: Ungváron, Munkácson és Huszton. Ezekre a tanácskozásokra körzetenként megjelent minden pap, akinek volt parókiája Kárpátalján.

Ön részt vett ezeken a tanácskozásokon?

Én az ungvári tanácskozáson vettem részt.

59.o.

Tanúsítson erről a tanácskozásról.

Ahogy már mondtam, Dudás Ungváron 1944 szeptemberében tanácskozást tartott a papi szeminárium épületében. Ezen részt vettek a káptalan tagjai is: jómagam, Choma, archidiakónus Ortutay, valamint a parókusok Ungvár körzetéből, összesen kb. 15-20 ember. Beszédében Dudás jellemezte a kialakult helyzetet, beszélt az akkori rezsim elkerülhetetlen változásáról és egy új, szovjet jövételéről, amelyet a támadó Vörös Hadsereg hoz majd magával.

60.o.

Továbbá Dudás beszélt arról, hogy aszovjet seregek bejövetele a Kárpátontúli Ukrajnába negatív kihatású lesz az egyházi vagyon és a szertartási kellékekre is. Ezért a görög katolikus templomok további működése érdekében Dudás azt ajánlotta, hogy ne csatlakozzanak a visszavonuló magyar sereghez, hanem maradjanak helyeiken és folytassák az egyházi szolgálatot bármilyen körülmények között is. Ez a rendelkezés azt is jelentette, hogy a papok misézhetnek a templomon kívül is, az iskola, lakóház helyiségeiben, valamint, hogy misézhetnek misekellékek nélkül is, illetve rövidített szertartásokat is tarthatnak.

Milyen intézkedéseket hagyott Dudás a szovjetellenes tevékenység terén?

61.o.

Amennyire én tudok róla, Dudás semmilyen intézkedést nem adott a papságnak szovjetellenes működésre. De rendelkezéseiből érthető volt, hogy nekünk, papoknak minden erőnkkel harcolnunk kell a görög katolikus templomok megmaradásáért a megyében.

A kihallgatás megszakitva: **4.50-kor**

Chira Alexander és Charitonov aláírásai

.....

62.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. április 8-án

A kihallgatás kezdete: **14.00**

Ismeri-e Fenczik Sztepán Anderejevicset?

Igen, ismerem. Fenczik Sztepán Andrejevics ungvári lakos, és annak idején a papi szeminárium dogmatika és filozófia professzora volt. Később politikai tevékenységbe fogott és fasiszta párt vezetője lett.

A Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása idején Fenczik átállt az utóbbiak szolgálatába, tagja lett a magyar parlamentnek. Amennyire én tudom, 1946-ban Fencziket fasiszta tevékenységéért a szovjetbíróság Ungváron halálra ítélte.

63.o.

Milyen kapcsolatban állt Fenczikkal?

Fenczikkal semmilyen kapcsolatban nem álltam, de nem is állhattam, mivel politikai és személyes ellenfelek voltunk.

Milyen gyakran utazott Fenczik Rómába?

Görög katolikus pap lévén Fenczik politikai értelemben nem viselkedett szépen. Ezért Gebé püspök 1927-ben Rómába küldte. A püspök utasításait Fenczik teljesítette és ugyanabban az évben elutazott a Vatikánba, azonban, amennyire tudom, bünbánat helyett a püspök, illetve más, személyes ellenségei elleni politikai intrikákba bocsátkozott.

64.o.

Fenczik járt a Vatikánban 1943-ban is. Miért titkolja ezt?

Amennyire én tudom, Fenczik nem járt 1943-ban a Vatikánban.

Az 1945.december 13-i kihallgatásán Fenczik azt vallotta, hogy 1943-ban, Rómában tartózkodva az Ön utasítására kapcsolatot létesített a Vatikán képviselőjével, Kacsur Stepánnal. Ezt is titkolja?

Semmit nem titkolok, azonban Fenczik nem mond igazat.

65.o.

Mindenekelőtt, Fencziknek semmilyen utasítást nem adtam a Vatikánnal kapcsolatban, annál is inkább, hogy 1943-ban Kacsur István nem volt Rómában, Ungváron élt.

Ki az a Kacsur István?

A teológia doktora, 1939-1940-ben Rómában tartózkodott és a teológián tanult az ún. Russzikum Kollégiumban, pontosabban ukránban, s miután azt elvégezte 1940-ben, visszatért Ungvárra.

Ungváron lakott és 1945-ig teológiai tanár volt a papi szemináriumban, illetve a tanítóképző igazgatója, majd kiutazott Csehszlovákiába.

Milyen kapcsolatban volt Ön

66.o.

Kacsurral, miután az elutazott Csehszlovákiába?

Semmilyen kapcsolatomban nem volt Kacsurral.

A kihallgatás **16-00-kor ért** véget.

Chira Alexander és Charitonov aláírásai

.....

67.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. április 11-én

[A kihallgatás kezdete: nincs feltüntetve]

Hogyan viszonyul az Ön által képviselt katolicizmus, a kommunizmus építéséhez a SZU-ban?

A katolicizmus viszonyulása ellenséges a kommunizmus iránt a SZU-ban, aminek az alapja, hogy a kommunista eszmék elvetik a vallást, nem ismerik el a magántulajdont, az egyházat megfoszák a gyerekek vallásos szellemben való nevelésétől, valamint

68.o.

a szovjet törvényekben a katolicizmus iránti gyűlöletet keltik.

Ön szintén ellenségesen viseltetik a kommunizmus eszméi iránt.

Igen, meggyőződésem szerint, és a fentebb említett okok miatt, én is ellenségesen viszonyulok a kommunizmushoz.

Következésképpen innen ered az Ön ellenséges tevékenysége, amelyet a szovjethatalom ellen folytatott?

A szovjethatalom ellen nem folytattam ellenséges tevékenységet.

Nem igaz. A vizsgálat birtokában vannak adatok arról, hogy a szovjethatalom elleni munkát folytatott. Miért tagadja?

Még egyszer ismétlem, hogy

69.o.

semmilyen szovjetellenes tevékenységgel nem foglalkoztam.

Azonban prédikációiban, miközben a hívek előtt védelmezte a görög katolikus vallást, rágalmazta a szovjet valóságot. Miért tagadja ezeket?

Prédikációimban valóban beszéltem a híveknek a görög katolikus egyház megerősítésének szükségességéről, de ezen közben semmilyen rágalmazással nem foglalkoztam.

A vizsgálat birtokában vannak adatok arról, hogy 1947.szept. 27-én Ön az ungvári katedrálisban mondott prédikációjában megrágalmazta a szovjethatalom viszonyulását az unitus egyház iránt. Mondana végre igazat?

Emlékszem, hogy 1947.szeptember 27-én a katedrálisban a Boldogasszony ünnep kapcsán prédikáltam, de nem emlékszem arra, hogy a szovjethatalom ellen beszéltem volna.

A kihallgatás **4.50-kor** ért véget.

Chira Alexander és Charitonov aláírásai

.....

70.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. április 19-én

A kihallgatás kezdete: **24.00-kor**

Az előző kihallgatáskor Ön azt tanúsította, hogy a szovjethatalom ellensége. Tanúskodjon arról is, mi váltotta ki ezt a viszonyulást?

A következő okok miatt vagyok szovjethatalom ellensége:

Ahogy korábban is mondtam, szemléletem szerint a katolicizmus és a Vatikán meggyőződéses híve vagyok. Ezen nézetem miatt, mindenekelőtt nem értettem egyet a szovjethatalom magántulajdont érintő elveivel.

Nézeteim szerint a magántulajdon sérthetetlen. Ezzel együtt ellensége vagyok a szovjethatalom szervei mindazon cselekedeteinek, amelyek közrejátszanak a görög katolikus egyháznak a pravoszláv vallásba való átmenetében.

Azon kívül elégedetlen voltam avval a szovjet törvénnyel, amely elválasztotta az iskolát az egyháztól.

71.o.

Tanúskodjon arról, miben fejeződött ki az Ön szovjethatalom elleni tevékenysége.

Gyakorlatilag semmit nem tettem a szovjethatalom ellen.

Nem mond igazat.

72.o.

A vizsgálat rendelkezik adatokkal arról, hogy Ön a helyi lakosság körében szovjetellenes munkát fejtett ki. Miért titkolja ezt?

Megint megismétlem, hogy én meggyőződésem szerint a szovjethatalom ellensége vagyok, azonban gyakorlatilag semmilyen szovjetellenes munkát nem folytattam.

Ismeri Ön Bacsinszki Mihályt?

Igen, ismerem. Bacsinszki MihályDanielovics ungvári lakos volt, akit gyerekkorom óta ismerek. Jelenleg a Kárpátontúli Végrehajtó Bizottság Földhivatalában dolgozik. Kapcsolatom vele normális, illetve jó volt. Bacsinszki fivérét, Iván Danielovicsot időnként látogattam.

73.o.

1948 nyarán járt Ön Bacsinszki Ivánnál?

Igen, jártam. Kb. 1948 júliusában Bacsinszki Iván születésnapját ünnepelte, s ezen az ünnepen én is részt vettem.

Ezen a születésnapon találkozott Ön Bacsinszki Mihállyal?

Találkoztam. A vendégek között ott volt Bacsinszki Mihály is, akivel beszélgettem.

Miről?

Amennyire emlékszem, az általános beszélgetés mellett én Bacsinszki Mihály jelenlétében kifejeztem a szovjethatalom iránti elégedetlenségemet, mivel likvidálta a Kárpátontúli megyében a görög katolikus egyházat, ami miatt a papság helyzete egyre rosszabbodott.

74.o.

E kérdésben felolvassák Önnek Bacsinszki vallomását. Alátámasztja ezeket?

Bacsinszkinék ezt a vallomását alátámasztom, ahogy erről feljebb már vallottam.

Bacsinszki Mihály vallott arról is, hogy a vele való beszélgetés során Ön kijelentette, hogy, mint a Vatikán híve, osztja a római pápa szovjetellenes politikáját?

Alátámasztom Bacsinszki vallomását. Emlékszem, hogy egyik beszélgetésünk során valóban beszéltem arról, hogy a görög katolikus egyház és a papság a maga működésében engedelmeskedik a Vatikánnak és annak fejének, a római pápának, védelmezi érdekeit. Valamint azt is mondtam, hogy a római pápa, politikai ideológiája szerint

75.o.

ellenséges a szovjethatalom iránt, következésképpen én, mint görög katolikus pap elfogadom nézeteit és cselekedeteit. Továbbá mondtam azt is, hogy a szovjethatalom azzal, hogy likvidálja a Vatikán hatását egyházunkra, megpróbálja likvidálni azt, de én bármire való tekintet nélkül nem tagadom meg a görög katolikus egyházat és hűséges maradok a római pápához.

De ezzel nem merül ki az Ön szovjethatalom elleni tevékenysége?

Nem volt más beszédem Bacsinszki Mihállyal, ami a szovjethatalom ellen irányult volna.

A kihallgatás **4.40 van félbeszakítva.**

Chira Alexander és Cháritonov aláírásai

.....

76.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. május 3-án

A kihallgatás kezdete: **13.00-kor**

Nevezze meg, kik azok az Ön által ismert papok, akik elhagyták és elutaztak a Kárpátontúli megyéből külföldre.

Amennyire emlékszem, a görög katolikus papságból Kárpátontúlról 1945-46-ban optációban Csehszlovákiába utaztak el: Tichij Iván, Szuchij Vasziliij, Kobcsaj Havriil, Bacsinszkij Alexander, illetve a teológiai tanár Kacsur Sztepán és Minya Lajos.

A nevezettek közül kivel találkozott külföldre való elutazásuk előtt?

77.o.

Annak idején a Csehszlovákiába való elutazás előtt Szuchij Vasziliijjal találkoztam, mert eljött elbúcsúzni. Beszélgetésünk során Szuchij elmondta, hogy ő csak azon okból utazik el Kárpátontúlról, mert Csehszlovákiában élnek a rokonai, akiket nem tud elhagyni. E beszélgetésünk nem tartott tovább 10 percnél, és ő az állomásra sietve, elkészönt tőlem.

Ezen papok közül kinek adott ön a határon túlra és az egyházra vonatkozó rendelkezéseket?

én személyesen senkinek nem adtam semmilyen megbízatást a külföldre vonatkozóan. De hát erre nem is volt szükség azért, mert mindegyik

78.o.

közülük nálam nem rosszabb mértékben ismerte a görög katolikus egyház helyzetét a szovjet Kárpátontúli megyében.

Nem helyes. Miért titkolja, hogy némely külföldre utazó papot megbízta azzal, hogy létesítsen kapcsolatot a Vatikán képviselőjével?

Még egyszer megismétlem, hogy senkit sem bíztam meg azzal, hogy létesítsen kapcsolatot a Vatikán képviselőjével, már azért sem, mert nem volt erre szükségem. Az időben az egyházmegyének még volt Romzsa püspöke, akinek normális körülmények között feladata volt, hogy biztosítsa a kapcsolatot a Vatikánnal. Azonban, hogy e téren Romzsa mit tett a gyakorlatban, nem tudom.

79.lap

Fenntartott-e levelező kapcsolatot a külfölddel?

Nem. Semmilyen levelező kapcsolatot nem tartottam a külfölddel.

A kihallgatás megszakítva: **15.30-kor**

Chira Alexander és Charitonov aláírásai

.....

80.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. május14-én

A kihallgatás kezdete: **23.00-kor**

Valljon arról, kinek adott tovább adatokat a Kárpátontúli görög katolikus egyház helyzetéről?

Amennyire emlékszem, 1948 tavaszán személyesen kéziratban adtam át a Kárpátontúli görög katolikus egyház történetét Csekán Fomicsnak.

Ki az a Csekán?

Csekán Fomics munkácsi lakos, képesítését tekintve ügyvéd, vallását tekintve görög katolikus. 1936 óta ismerem.

81.o.

1944-1945-ben Csekán a Népi Tanács képviselője volt, és a szociális támogatás terén dogozott. A későbbi években eltávolodott az adminisztratív munkától és ma ügyvédi munkát végez.

Milyen céllal adta át neki ezt a „történetet”?

Mielőtt válaszolnék a kérdésre, el kell mondanom a következőt. Mivel jó kapcsolatban voltam vele, nem egyszer találkoztam és beszélgettem vele a görög katolikus egyház további sorsáról az új szovjet körülmények között. Ezek a beszélgetések bizonyos mértékben fontosak voltak számomra. Ez időben már felmerült az unitus egyház pravoszlávba való beolvasztásának a kérdése.

82.o.

Ezért úgy ismerve Csekánt, mint aki közel áll a szovjet adminisztratív szervekhez, és – miután a magam részéről érdekelve voltam a görög katolikus egyház létezésében – rajta keresztül érdeklődtem a vezető szervek egyházunkat érintő konkrét szándékáról. Ugyanakkor megint csak Csekánon keresztül szándékoztam bebizonyítani a szovjethatalmi szervek képviselőinek, mennyire nem célszerű a görög katolikus egyház felszámolása. Abban reménykedtem, hogy valami közös platformra juthatunk, amelyen egyházunk bebizonyíthatná a szovjethatalom iránti lojalitását, mégis lelki kapcsolatban maradva a római pápával.

83.o.

Beszélgetéseink során Csekán együtt érzőnek mutatkozott az érveléseimmel szemben a görög katolikus egyházunk Kárpátontúli területén való fennmaradását illetően, és meghagyott abbéli reményemben, hogyalkalomadtán beszélni tudok az érdekelt felekkel. Meg kell hagyni, hogy Csekán osztotta nézeteimet, a maga részéről kijelentve, hogy egyházunk konzervativizmusa, vagy a szovjethatalom iránti reakciós magatartása negatív hatású lehet a tárgyalások során, ezért javasolta a szovjet valóságához való közeledést, mégpedig a katolicizmusról való lemondás útján, átállva a pravoszláviára, amely egyetlen minden hívő számára. Csekán kifejezte azon félelmét, hogy a görög katolikus vezető papságnak a szovjet állammal szembeniellenzéki magatartása az unitus papság üldözését válthatja ki.

84.o.

Egyik nap, 1948-ban Csekán nálam otthon felajánlotta nekem, hogy írjam meg számára a kárpátontúli görög katolikus egyház kialakulásának és működésének rövid történetét, azzal magyarázva, hogy ez a jegyzet tényanyagként szükséges számára, hogy annak segítségével a szovjethatalom képviselőivel beszélgetve majd kiállna egyházunk megmaradásáért. Mivel Csekán ajánlatában pozitív szándékot láttam, megígértem neki, hogy később elkészítem számára a szükséges jegyzetet. Utána Munkácson járva, Csekán lakásán átadtam neki a kért kéziratot.

85.o.

Fejtse ki a jegyzet tartalmát.

Ebben a jegyzetben leírtam a Kárpátontúli Ukrajna görög katolikus egyházának kialakulását és további működését, egészen a csehszlovák rezsim korszakáig. Forrásként az egyházmegyei könyvtárban ma is őrzött ún. „sematizmust” használtam, illetve olyan tényeket, amelyeket személyesen ismertem.

Ebben a jegyzetben leírta a görög katolikus egyház helyzetét a szovjet időben is. Ezt miért titkolja?

86.o.

Még egyszer ismétlem, hogy a Kárpátontúli Ukrajna görög katolikus egyháztörténetét én csak a cseh rezsim korszakáig állítottam össze. A szovjet korszakra vonatkozó helyzetéről semmit nem írtam, de hát erre nem is volt szükség, már csak azért sem, mert Csekán ezt nálam nem kevésbé ismerte, és nézetem szerint, ezen ismeretekre nem volt szükség.

Milyen további értesüléseket adott át Csekánnak a görög katolikus egyházzal?

Semmilyen további egyházi értesülést nem adtam át Csekánnak.

Mit mondott Önnek Csekán a jegyzet felhasználásáról?

87.o.

Hogy milyen úton és hol használta fel a jegyzetemet, nem tudom, és egyáltalán, meg kell mondjam, hogy a további találkozások során Csekán nem beszélt többet róla.

A kihallgatás **2.30-kor** ért véget.

Chira Alexander és Charitonov aláírása

.....

88.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. május 27-én

A kihallgatás kezdete: **24.00-kor**

Mennyi időn keresztül tanított Ön a papi szemináriumban?

Az Ungvári szeminárium tanáraként 1924-től 1946-ig dolgoztam.

Milyen körök működtek a szeminárium tanítványai számára?

A papi szemináriumban egyetlen önképző kör létezett, amelyben

89.o.

a szeminaristák tökéletesítették a tudásukat. Ezzel együtt meg kell említenem, hogy ebben a körben két irányzat működött: ukrán és nagyorosz.

Az ukrán irányzathoz tartoztak a Beregszász környékéről érkezett ukrán nemzetiségű szeminaristák, a nagyoroszhoz pedig a Munkács környéki szeminaristák. Mindkét kör tanulói a saját nemzetiségük kultúráját, irodalmát tanulmányozta. Ezek mellett az ukrán irányzatú szeminaristák az ország politikai eseményei irányt is érdeklődtek, és néhányan közülük Gebé, majd Sztojka püspök befolyását és támogatását élvezve, később beléptek a Volosin Keresztény Néppártjába.

90.o.

Ön milyen hatást gyakorolt a szeminaristák ukrán csoportjára?

Mivel a volosini néppárt tagja voltam, támogattam az ukrán irányzatú szeminaristákat, azonban politikai nevelésükkel nem foglalkoztam.

A vizsgálat tudomására jutott, hogy Ön a papi szeminárium tanulói között nemzetiségi agitációt fejtett ki.

Ez nem igaz. Soha nem foglalkoztam...

Ismeri-e Minya Iván Vasziljevicsét?

Igen, ismerem. Minya Iván Vasziljevics ungvári lakos, 1924-1925-ben tanított a szemináriumban,

91.o.

fivére, Minya Lajos a Munkácsi egyházmegyei püspöki kancelláriában dolgozott. Kapcsolatom Minyával normális volt.

Az 1946.szeptember 13-i kihallgatás során Minya azt vallotta, hogy a papi szeminárium tanáraként Ön az ukránokat támogatta, ugyanakkor negatívan viszonyult az orosz szeminaristákhoz. Miért titkolja ezeket?

Igazat mondok, mert nem tanúsítottam kifejezetten negatív magatartást az orosz szeminaristákkal szemben. Ezért Minya erre vonatkozó vallomásával nem értek egyet.

92.o.

Azt, hogy Ön ukrán nacionalista szellemben nevelte a szeminaristákat egykori teológusa, Nagy Miklós is vallotta. Most már szándékozik igazat mondani?

Nagy Miklós vallomását annyiban hagyom helyben, hogy annak idején politikai kapcsolatban álltam Volosin Ágostonnal. De nem tudok egyetérteni vallomásának azzal a részével, amely a nacionalista nevelésemet érinti, mivel ez nem felel meg a valóságnak.

Milyen hatással volt Volosin a szeminaristákra?

93.o.

Kb. 1925-28-ban Volosin Ágoston, a görög katolikus egyház papjaként a szeminárium tanára is volt. A tanítványok körében nagy tiszteletnek és befolyásnak örvendett. De amennyire én emlékszem, kifejezetten politikai hatást nem gyakorolt a tanítványokra.

A kihallgatás **1.30-kor** megszakítva

Chira Alexander és Charitonov aláírásai

.....

94.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. június 10-én

A kihallgatás kezdete: **23.00-kor**

A letartóztatásakor és a házkutatás során Önnél lefoglalták a Volkonszkij «Католичество и святое предание Востока» [A katolicizmus és a Kelet szent regéi] c. könyvet, amelyet Párizsban, 1933-ban adtak ki, illetve a Pozsonyban kiadott 1938. okt. 20-i, 10-11.sz. katolikus Duspásztir; az Ungváron kiadott 1937.évi jún.-aug.-i Duspásztir, az 1924.okt. 10.sz. «Вера и Родина» folyóiratokat, és az 1922. évi, ungvári kiadású «Русская Земля» újságok jún. 1,8, 20-22, júl. 6, aug. 1, 17, szept. 14, 28,

95.o.

okt. 5-i számait.

Kinek a tulajdonát képezték a könyv, a folyóiratok és az újságok?

Mindezek az én tulajdonomban voltak. A Volkonszkij könyvet kb. 1933 v. 1934-ben szereztem be, amelyből a keleti szertartású egyházzal szülő tanítást tanulmányoztam. A Duspásztir folyóiratot, mint minden pap, én is járattam, és 1922-től 1938-ig használtam. A «Вера и Родина» folyóiratból egy számot azzal kaptam, hogy átnézzem és írassam ki, de nem fizettem elő. Ami pedig az 1922-es kiadású «Русская Земля»-át illeti,

96.o.

azzal a céllal került a házamba, hogy gazdasági célokra legyen felhasználva.

Kinek adta olvasni ezeket?

Amennyire emlékszem, senkinek nem adtam olvasni, csak én használtam.

A Volkonszkij könyv, a Duspásztir, a «Вера и Родина», a «Русская Земля» szovjetellenes cikkeket tartalmaznak. Alátámasztja ezt?

Igen, tanúsítom. Valóban ebben a könyvben, folyóiratokban, újságban szovjetellenes tartalmú cikkek vannak.

Milyen céllal őrizte e szovjetellenes tartalmú könyvet, folyóiratokat, újságokat?

97.o.

Ezt a szovjetellenes irodalmat jóval a szovjethatalom kialakulása előtt szereztem be, és az a letartóztatásomig minden különösebb ok nélkül maradt a birtokomban.

Elismeri bűnösségét, hogy letartóztatásáig szovjetellenes irodalmat őrzött magánál?

Igen, elismerem bűnösségemet.

A kihallgatás **3.20**-kor ért véget.

Chira Alexander és Charitonov aláírásai

.....

98.o.

„*Megerősítem*”

Cepkov ezredes, az USZSZK ÁVM Vizsgáló Osztály parancsnokának aláírása

1949.június 14-én

VÁDEMELÉSI HATÁROZAT

Kijev, 1949. június 13-án

Alulírott, Charitonov ezredes, az USZSZK ÁVM 1.sz. vizsgáló részlegének parancsnokhelyettese, megvizsgálva a 149227.sz. ügyirat anyagát és figyelembe véve, hogy elegendő mértékben bizonyított, hogy Chira Alexander Kornilovics, a Kárpátontúli Ukrajna lakosaként, hosszú időn keresztül az ukrán nacionalista, ún. Keresztény Néppárt aktív tagja, majd a KB tagja volt, amely pártnak az ismert nacionalista, Volosin volt a vezetője.

A katolicizmus meggyőződéses támogatójaként és a Vatikán híveként ellenségesen fogadta a szovjethatalom létrejöttét a Kárpátontúlon, és 1945-ben megtagadta a SZU-hoz intézett kérelem aláírását a Kárpátontúli Ukrajna újraegyesüléséről az USZSZK-val.

Ezzel együtt saját környezetben szovjetellenes agitációt folytatott, amelynek során meghamisítottan értelmezte a szovjethatalom Kárpátontúli területen tett intézkedéseit.

A házkutatás során Chiránál szovjetellenes irodalom, könyvek, folyóiratok, újságok lettek lefoglalva, amelyeket lakásán őrzött.

Ami a korábban előterjesztett bűnvádat illeti, az USZSZK BKT I. rész, 54-6 cikkely értelmében a vizsgálat során nem sikerült megfelelő anyagot összegyűjteni, ezért:

ELRENDELEM:

A Chira Alexander Kornilovics ellen korábban felhozott bűnvádat az USZSZK BKT 2. rész, 54-4, 54-10 cikkely értelmében jogerősnek tekinteni.

Az USZSZK BKT I. rész, 54-6 cikkely értelmében felhozott bűnvádi eljárást megszüntetni.

Charitonov ezredes aláírása

Alatta Chira Alexander kézírásával: „*A rendeletet nekem 1949. június 14-én kihirdették*”, amit alá is írt.

.....
99.o.

Chira Alexander kihallgatási jegyzőkönyve

Kijev, 1949. június 14-én

A kihallgatás kezdete: **23.30-kor**

Önnel ismertették a június 14-i keltezésű rendeletet a vádemelésről. Érthető, hogy mivel vádolják?

Az ismertetett vádirat tartalma érthető számomra.

Elismeri az ismertetett vádirat szerinti bűnösségét?

Az ismertetett vádirat szerint bűnösnek érzem magamat abban, hogy 1924 óta 1936-ig tagja,

100.o.

majd pedig KB-tagja voltam az ún. KNP-nek, amelyet az ismert ukrán nacionalista, Volosin alapított. Pártunk parlamentáris úton küzdött a Kárpátontúli Ukrajna autonómiájáért Csehszlovákia keretein belül.

Miután 1938 novemberében a magyarok elfoglalták Ungvárt, engem, mint ukrán nacionalistát egy napra házi őrizet alá helyeztek, majd beidéztek Kozmához, a Kárpátontúli Ukrajna régens biztosához, aki megkövetelte, hogy ne folytassak nacionalista tevékenységet. Kozma követelésére azt válaszoltam, hogy ukrán nacionalizmussal már nem

101.o.

foglalkozom, és hogy szándékomban sem áll a kérdéssel foglalkozni.

1945-ben a Kárpátontúl népe a Kárpátontúli Ukrajna a Szovjet Ukrajnával való újraegyesülése ügyében folyamodott a szovjet kormányhoz. Személy szerint úgy véltem, hogy a Kárpátontúli Ukrajnának Csehszlovákiához kellene tartoznia, amely iránti hűségre 1920-ben lettem az esküt, és megtagadtam a szovjet kormányhoz intézett folyamodvány aláírását.

A szovjethatalom létrejötte után a Kárpátontúli megyében, én, mint a katolicizmus terjesztője és a Vatikán híve, prédikációimban arra buzdítottam, hogy álljanak ellen a pravoszlávia terjedésének és ezzel együtt

102.o.

ismerőseim körében a görög katolikus egyházunkkal szembeni szovjet kormánypolitika ellen fejeztem ki elégedetlenségemet.

Bűnösnek vallom magamat abban is, hogy lakásomon szovjetellenes anyagot őriztem, amelyet a házkutatás során lefoglaltak nálam, azonban be kell jelentenem, hogy ezen irodalmat különösebb szándék nélkül őriztem.

Chira Alexander aláírása, alatta saját kezűleg:

Szükségesnek tartom a jegyzőkönyv további kiegészítését azzal, hogy 1945-ben azért tagadtam meg a helyi lakosság szovjet kormányhoz intézett kiáltványát a Kárpátontúli Ukrajna és a Szovjet Ukrajna újraegyesüléséről, mert

103.o.

e kérdésben meg akartam őrizni a semlegességemet.

A kihallgatás **3.00-kor** ért véget.

A jegyzőkönyvet elolvastam, hitelesen rögzíti szavaimat:

Chira Alexander, Cháritonov és Szorokin,

az Ukrán Front Hadi Ügyészségi őrnagyának aláírásai

.....

107.o.

Kivonat

Fenczik István Andrejevics vádlott kihallgatási jegyzőkönyvéből

Ungvár, 1943.december 13-én

Kiket ismer a görög katolikus papok közül, akik tevőlegesen részt vettek a KNP munkájában?

Tevékeny tagjai közül a következő görög katolikus papokat ismerem:

Chira Alexander, Irholc, 1897-es születésű, kanonokot, az Ungvári katedrális papját.

Chirával együtt tanultunk a Budapesti egyetemen, később együtt tanítottunk az Ungvári teológiai szemináriumban. Politikai meggyőződését tekintve lelkes híve volt a volosini pártnak, melynek tagja is volt. Az ukrán nacionalisták tevékenységében aktív részt vállalt,

108.o.

beszédeket mondott a nacionalisták közgyűlésein az utóbbiak érdekében.

Aktív tevékenységet fejtett ki a missziós társaságok munkájában, kapcsolatban állt a Vatikánnal, különösképpen a nacionalista elemekkel. A missziós területen kifejtett aktív munkájáért kapta Chira a kanonoki és pápai prelátusi címet. Amint fentebb is kifejtettem, a missziós társaságok célja a SZU és az ateizmus ellen folytatott harc volt.

1943-ban Chira leveleket adott át nekem azzal a kéréssel, hogy azokat a római utam során adjam át Kacsurnak, a bazilita rend generálisának. A leveleket át is adtam, amelyekben Chira arra kérte a Vatikánt, hogy támogassák jelölését a Munkácsi egyházmegye püspöki székébe.

Chira

109.o.

szoros kapcsolatot ápolt Septickij metropolitával és a nacionalista bazilitákkal. Chira a Vatikán ügynöke. A pápai prelátusi címmel való kitüntetése sem véletlen, hanem Chira biztatása a Vatikán részéről.

[A szöveg alatt zárójelben áll a Fenczik név, de hiányzik az aláírása]

A kihallgatást Archipov őrnagy, illetve Mironov főhadnagy vezették

Alatta a megjegyzés: A kihallgatási jegyzőkönyv eredetije a Fenczik-aktában van, amit Csernich hitelesített.

.....

113.o.

A letartóztatott Ilniczky Alexander Julievics

pótvallomása 1945. június 19-én

Mióta ismeri Chira Alexander Kornilovicsot és milyen körülmények között ismerkedett meg vele?

Chira Sándor Kornyilovics, aki most jelenleg az Ungvári papi szemináriumban tanít, 1919-ben érkezett ide Budapestről, miután befejezte teológiai tanulmányait, hogy helyezést kapjon a görög katolikus egyház valamelyik parókiáján. Ez időben ismerkedtünk meg vele a következő körülmények közt. 1919-ben püspöki titkári, illetve tanácsadói munkakörben működtem. Chira segítségemet kérte, hogy segítsek neki a püspök előtti bemutatkozásban, amit én meg is tettem, és azóta ápolom vele a jó kapcsolatot.

Politikai vonatkozásban hogyan tudná jellemezni Chirát?

Ungvárra érkezése, illetve tevékenysége kezdete óta és politikai szemléletét tekintve Chira aktív követője a Vatikán akaratának és útmutatásainak a pravoszláviával folytatott harcban és a katolicizmus erőszakos terjesztésében a Kárpátontúli területen. Amióta a SZU kifejti hatását a Kárpátontúli Ukrajnában, mindjárt megnyilvánult Chira ellenséges magatartása a kommunista eszmékkel szemben.

114.o.

Ennek a célnak szolgálatába állította prédikációit, amelyekben éles rágalomokkal illetve a létező szovjet államrendet, a kommunista nevelést, azt a vallás elleni állítólagos harcot és üldözést, ami a szovjet állam részéről folyik, és arra szólította fel a hallgatóságát, hogy ellenállás nélkül vesse magát alá a létező magyar fasiszta protektori rendnek. Bizonyos adatok szerint Chira legalább száz hasonló prédikációt tartott, amivel tekintélyt vívott ki magának a magyar hatóságoknál, a Vatikántól pedig, XI. Pius pápától személyesen megkapta a pápai prelátusi címet. Hatását kiterjesztette a bazilita szerzetesi rendre itt Ungváron, és szoros kapcsolatban állt a keleti görög katolikus egyház képviselőivel Rómában, személyes barátságban állt Romzsa püspökkel.

Nevezze meg Chira közeli kapcsolatait Ungváron.

Közeli ismerősei a népellenes szemléletű Csopaj Gábor, az ungvári közjegyző, (Ungvár, Szobránc utca), Hrabár László, a villanytelep igazgatója, szintén kommunistaellenes szemléletű, a kommunistaellenes dr. Szulincák gimnáziumi igazgató és Boksai József, gimnáziumi tanár, semleges politikai szemléletű.

A jegyzőkönyv hitelesen rögzíti szavaimat, számomra érthető orosz nyelven lett felolvasva, amit aláírok:

Ilniczky aláírása, illetve egy olvashatatlan nyomozó aláírása.

.....

115.o.

Minya Iván Vasziljevics kihallgatási jegyzőkönyve

Ungvár, 1946. szeptember 13-án

A kihallgatás kezdete: **20.25-kor**

megszakítva: **0.45**

A kihallgatást a vizsgálati osztály főnyomozója, Belász hadnagy vezeti.

Ismeri-e Chira A.K.-ot és milyen kapcsolatban van vele?

Chira A.K.-t 1932-től ismerem, mint az Ungvári papi szeminárium professzorát és rektorát, ahol 5 éven át tanultam. Viszonyunk normális, nincsenek közöttünk személyes ellentétek.

Mit tud a papi tevékenységéről?

Úgy tudom, Chira A.K. 1918-ban fejezte be a Budapesti Papi Szemináriumot. Befejezve tanulmányait megérkezett a Kárpátontúli Ukrajnába, ahol a Técsői járási Kőkényesre kapott kinevezést görög katolikus papként, és 1923-ig ott szolgált. Ekkor átvezették Ungvárra és kinevezték a papi szeminárium teológiai professzorává, ahol jelen időben is dolgozik. Mellette 1944-ben Dudás püspök kinevezte a szeminárium igazgatóhelyettesévé. Azóta tehát a szeminárium professzora és igazgatóhelyettese.

Milyen irányzathoz tartozott Chira a Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása alatt, illetve előtte?

Úgy tudom, hogy Chira aktív ukrán nacionalista volt és az ukrán irányzat híve volt. Ezt a következő tény támasztja alá: a szemináriumi tanulmányaim során, az 1932-1936. években a szemináriumban két diákkör jött létre, orosz és ukrán irányzatú. Az ukrán Volosin eszméinek terjesztője volt, és a kifejezett ukrán nyelvű oktatás híve. Az orosz kör ellenezte ezt. Én, az orosz kör tagjaként jól tudom, hogy Chira az orosz irányzat nagy ellenzője volt, és nem egyszer mondta: „Miféle „kacáp” irányzat ez a szemináriumunkban? Én, mint professzor, ezt nem engedem meg!” Ezen kívül tudok arról is, hogy Volosin távoli rokona volt. Minden fivére szintén az ukrán irányzat híve volt, és aktívan támogatták Volosin pártját.

A Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása előtti nacionalista tevékenységéről nem tudok. Amikor a Kárpátontúli Ukrajnában létrejött az ukrán nacionalista Volosini állam, Chirának nem volt vele semmi /kapcsolata/, mert itt élt a magyarok által megszállt Ungváron. Nacionalista tevékenységéről semmit nem tudok.

116.o.

- *Mit tud a Chira által folytatott szovjetellenes, fasiszta szimpatizáns tevékenységéről akár a Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása alatt, akár a jelenlegi időben?*

- Erről szintén nem tudok.

- *És a csehszlovák uralom idejében?*

- Nem tudom, hogy abban az időben folytatott-e valamilyen szovjetellenes, fasiszta szimpatizáns tevékenységet.

- *Tud-e arról, hogy miért tüntette ki a Vatikán pápai prelátusi címmel?*

- A Vatikán által adományozott pápai prelátusi cím a legmagasabb papi cím, és azt nem valamilyen tevékenység díjaként kapta. Ezt a címet Sztankai Gyula kanonok halála után kapta. Mivel papi tevékenységével Sztankai nyomában haladt, megkapta a pápai prelátusi címet. Megismétlem, hogy ezt a címet nem valami különleges érdemekért kapta, hanem a hosszú évek lelkipásztori működéséért.

- *Harcolt-e Chira a pravoszlávia ellen, és ha igen, az miben nyilvánult meg?*

- Erről nem tudok.

- *Milyen munkát fejtett ki Chira a katolicizmus megerősítéséért?*

- Erről nem tudok, mert 1936 után, miután befejeztem a szemináriumot, nem tartottam vele semmilyen kapcsolatot, sőt, nagyon ritkán találkoztunk, és ilyenkor nem beszélgettünk.

Ismer-e olyan tényeket, hogy Chira előadásokat tartott volna a hívek között? Ha igen, akkor milyen gyakran és azok hol zajlottak? Ismer-e tényeket, Chira szovjetellenes tevékenységéről?

Hogy tartott-e ilyen előadásokat, azt nem tudom, csak arról tudok, hogy a magyar megszállás alatt, illetve a magyar megszállók kiűzése után Chira minden nagyobb egyházi ünnepkor

falura ment és ott misézett. Hogy miket mondott ott a híveknek, vagy hová utazott, nem tudom. Kivéve egyetlen esetet, amikor 1946 júniusában a Técsői járásban lévő Nyágován tartott ünnepi misét.

Chirával kapcsolatban mit tud még hozzátenni eddigi vallomásához?

Nincs mit hozzátennem.

A jegyzőkönyv hitelesen rögzíti szavaimat, számomra érthető orosz nyelven lett felolvasva, amit aláírok:

Minya aláírása, illetve a nyomozó olvashatatlan aláírása.

.....

124.o.

Zseltvai Viktor Julievics

Ungvár, 1947. október 3-án kelt kihallgatási jegyzőkönyvének másolata

Zseltvai Viktor Julievics, 1866-os születésű, az ungvári járáshoz tartozó Orosz Komorócon született. Ukrán, a SZU állampolgára, pártonkívüli, felsőfokú teológiai végzettségű, nő, nyugdíjas, görög katolikus pap, Ungvár, Osztrovszkij u. 34. sz. alatt lakik.

Mikor és melyik püspök által volt pappá szentelve?

1910-ben szentelt fel Firczák püspök, de nem kaptam kinevezést parókiára, hanem a tanítóképzőben tanítottam.

Beszéljen munkásságáról.

A tanítóképzőben kb. 1925-ig dolgoztam, utána görög katolikus női képző igazgatójává lettem kinevezve, és ebben a minőségemben dolgoztam 1934-ig. Ekkor adtam be kérvényemet Sztojka püspöknek, kérve nyugdíjaztatásomat, amit el is fogadott. 1934-től tehát nyugdíjba vonultam.

Mi indokolta, hogy nyugdíjaztatását kérte Sztojka püspöktől?

1931-1932-ben a lakásomon felkeresett egy ukrán bazilita szerzetes, Burják Galickij, és bejelentette, hogy ő a nagymihályi redemptorista kolostor előljárójától jön azzal, hogy Tricskó előljáró követeli tőlem, hogy informáljam Sztojka püspökről. A Tricskó előljáró a prágai nunciátúra bizalmi embere volt, ezért megértettem, hogy ez az információ a nuncius számára szükséges, és ha ez így van, én Tricskó címére két olyan összefoglalót küldtem, amit ő tovább küldött a nunciatusnak.

Miről írt ezekben az informatív beadványokban Sztojka püspökről?

125.o.

A nunciátúrának küldött jelentésekben arról írtam, hogy Sztojka püspök nem az ukránok híve és érdekeit nem fogja védeni, mivel magyar és azok érdekeit képviseli. Hogy miről írtam még, már nem tudok visszaemlékezni. Sejtéseim szerint Sztojka püspök értesült a róla küldött jelentéseimről, és fokozatosan nyugdíjazott, bár a korom és egészségem még arról tanúskodott, hogy még dolgozhattam volna. De mivel így alakult, és kb. 4000 cseh koronát kaptam, elmentem nyugdíjba. A magyarok alatt 230, majd később 400 pengőt kaptam.

Mivel foglalkozott azután, hogy elment a női képzőből?

Kb. két éven át magyar nyelvet tanítottam a férfi képzőben, de később azt is abbahagytam és semmivel sem foglalkoztam, legfeljebb halat fogtam a folyóban.

Miből állt az egyházi tevékenysége görög katolikus papként?

Felszentelésem óta minden nap miséztem és misézem. A női képző igazgatójaként a képző kápolnájában miséztem, majd egy sor faluba jártam ki, és jelenleg az ungvári katedrálisban misézem.

Milyen politikai pártokhoz tartozott?

1924-től 1939-ig a KNP tagja voltam, amelyet Volosin Ágoston vezetett, vezére a Prágában élő Sramek volt. Volosin pedig rokonom, sógorom volt.

Milyen tisztséget vállalt a KNP-ben?

A párt tagjaként egy rövid ideig a vidéki végrehajtó bizottság titkára voltam, de többnyire a Szvoboda újság szerkesztői funkcióit láttam el, amely a párt lapja volt.

Ki hozta be a pártba?

Nézeteim szerint ukrán nacionalista voltam és még 1919-ben részt vettem a néptanács létrehozásában. illetve a Kárpátontúli Ukrajna Magyarországtól való elkülönülésében, aminek következtében Kárpátontúl, mint autonóm köztársaság a békekonferencián oda lett csatolva Csehszlovákiához.

126.o.

Ezekben az években kerültem közelebbi kapcsolatba Boksai Emillel, a gimnáziumi hittantanárral (ma Szlovákiában van), Stéfán Agostonnal, a tanítóképző tanárával (valahol külföldön van), és másokkal, akik egyetértettek nézeteimmel, illetve részt vettek a néptanács létrejöttében. Meg kell említeni, hogy 1896-ban ismerkedtem meg Volosin Ágostonnal, aki akkori tanárom volt, később rokonom lett, és hatással volt rám. 1910-ben Volosin kinevezett az ukrán Nauka újság szerkesztőjévé, amelyet később, 1920-ban átneveztek Szvobodának. 1924-ben Volosin az ukrán nacionalistákkal politikai formációt hozott létre Csehszlovák néppárt, később Keresztény Néppárt és Keresztény Szocialista Párt néven, amelyeknek én is tagja voltam.

Miről szólt a KNP programja?

Amennyire tudom a KNP programja a kárpátontúli ukrán nép vallási, kulturális és gazdasági érdekeinek védelmét tűzte ki.

A Szvoboda újság szerkesztését 1938-ig végeztem, miután **Rohács** Nyikolaj folytatta, aki közeledett a németekhez, és e céllal látogatott el Berlinbe, Hitlerhez.

1938 után milyen részt vállalt a KNP-ben?

1936-ban Volosin felajánlotta nekem, hogy utazzam Amerikába, hogy agitáljak az ukrán eszméért, de én elutasítottam és nem utaztam el. 1938-ban Volosin, Rohács, Román Iván/ügy tünik, Prágában van/, Révay Gyula / Prága/, dr. Roszocha/Prága/ és már ukrán nacionalisták Ungvárról Husztra utaztak át, ahol létrehozták a kormányt.

Husztra kétszer is elutaztam, de még csak Volosinnál sem jártam, tevékenységük nem tetszett, merthogy Hitler utasításait követték, ami az én nézeteimmel ellentétes volt.

Akkor milyen céllal járt Huszton az időben, míg ott működött Volosin kormánya?

1939 januárjában utaztam először Husztra, hogy megnézzem, hogyan gazdálkodik ott Volosin, s ott találkoztam Hrendzsa Donszkijjal, az ukrán propaganda elnökével, de mivel sok galíciai emigráns volt nála, nem mentem be hozzá és elhagytam az épületet.

Korábban, míg Volosin Ungváron volt, nekem ajánlotta a propaganda főnöki tisztségét, de én kategórikusan elutasítottam azt, mert nem akartam Husztra menni.

127.o.

1939.jan.21-én a volosini gárda egyik kiemelt tagja, Révai Fedor felajánlotta nekem, hogy utazzak le Husztra, s ezt meg is tettem. Miután megérkeztem, ott épp ukrán gyűlést tartottak, ahol megszentelték az ukrán nacionalisták zászlóit. Én részt vettem ebben, beszédet is mondtam, amelyben rámutattam, hogy a huszti gyűlés évfordulóján mi ukrán nacionalisták egy évvel korábban is letettük a hűségesküt, s idén szintén a lobogók és Isten előtt esküszünk. Rajtam kívül, e tribünről mondott beszédet Brascsajkó Mihail is /jelenleg ungvári lakos/. A beszédemet követően azonnal elutaztam.

További tevékenysége, mint ukrán nacionalistáé, hogyan alakult?

A huszti gyűlést követően, 1939. április 1-én a magyar csendőrség letartóztatott, és 7 napon keresztül én a varjú lapos-i táborban voltam, miután szabadon engedtek. Hogy milyen okok miatt engedtek szabadon, nem tudom, de rajtam kívül még 2-3 embert engedtek el. Összesen a táborban kb 800 embert tartottak. Velem együtt e táborban voltak más nacionalisták: Lazorik Jurij parasztember, aki a perecsenyi járási Poroskovón lakik, a zsidó Rózenberg, az ungvári járásbeli Antalócról, és egy sor más ember, akik azonban már meghaltak.

Mivel foglalkozott miután a lágerből szabadult?

Hazatérve Darócra horgászni kezdtem, miközben 1,5 éven át csendőri felügyelet alatt voltam, havonta jártam jelentkezni a határ menti csendőrségre, amelyet dr. Meskó Arisztid vezetett. Ezt követően nem voltak ukrán nacionalista megnyilvánulásaim.

A Nauka, illetve Szvoboda szerkesztőjeként személyesen írta cikkeit?

Igen, egyedül fogalmaztam a jobbára humoros cikkeimet.

Milyen tartalmúak voltak ezek?

Gyakran irodalmi tartalmúak.

128.o.

Milyen tartalmú volt a Nauka, illetve Szvoboda, amelyeket szerkesztett?

A Nauka vallási, illetve gazdasági lap volt. A Szvoboda vallási, gazdasági és politikai lap volt, mivel akkor létezett a KNP is, s ezek a párt sajtótermékei voltak.

Miben nyilvánul meg a Szvoboda politikai működése?

Először is, a Szvoboda hasábjain a Kárp-túli Ukr. ukrán nacionalistái és a csehek együttműködésének kérdései jelentek meg a magyarokkal szemben, illetve azon pártokkal szemben, amelyek a lengyel-magyar érdekeket képviselték.

Másodszor, a Szvoboda a bolsevikok és kommunisták ellen agitált, és mint szerkesztő, olyan szovjetellenes cikkeket kaptam Volosintól, amelyeket köteles voltam megjelentetni, mert ezért kaptam a fizetésemet. Ha ezt nem teszem, el lettem volna bocsátva, ami nem állt érdekemben.

És mint a Szvoboda szerkesztője, milyen fizetést kapott?

... havonta 150 koronát. A humoreszkjeimért nem kaptam semmit. Az újságban használt álnevem Visnyánszkij volt.

A jelen időben kikkel találkozik az ukrán nacionalisták közül a volosini korszakból?

Jelen időben a volosiniak közül a következőkkel találkozom:

1.Chira Alexander kanonok prelátussal. Chira gyakran találkozott Volosinnal az ungvári katedrálisban és kérésére a Szvoboda számára írt cikkeket. Chira gyengén tudott ukránul ezért cikkei nem voltak sikeresek. Dr. Marina Gyula, politikai biztos a magyarok alatt, beárulta

Chirát, mint ukrán nacionalistát, e miatt Chira a magyar csendőrség felügyelete alá került. Jelen időben gyakran találkozom Chirával a katedrálisban, de nem folytatok vele bizalmas beszélgetéseket.

Ez év augusztusában és értelmiségi körökben elterjedt az a szenzációs híresztelés, hogy Chirát meglátogatta dr. Kosztelnik, felajánlva a pravoszláviára való átállást, de Chira kategorikusan elutasította. Az értelmiség úgy véli, hogy Chira helyesen cselekedett.

129.o.

2. Brascsajkó Mihályé volt a Russzkájá Nyiva nacionalista tartalmú lap, és a KNP tagja volt. Találkozom vele, de ritkán.

3. Brascsajkó Gyula, Dubován lakik, az ungvári központi Proszvita egykori elnöke. A Proszvita abban az épületben működött, ahol most a tisztiklub. Legalább egy éve nem találkoztam vele.

4. Voron Andrej tanár, huszti lakos. Főleg cikkeket írt a Szvobodába, álnevet nem használt. A kihallgatás megszakítva.

A jegyzőkönyv hitelesen rögzíti szavaimat, számomra fel lett felolvasva, amit aláírok: „Zselvtay” gépelt neve, alatta Szokolov kapitány aláírása

130.o.

Bacsinszky Mihály Danilovics tanúkihallgatási jegyzőkönyve

Ungvár, 1948. július 12-én

Bacsinszky Mihály Danilovics, 1904-ben az Ilosvai járási Zariccsán, papi családban született. Orosz, állampolgársága szovjet, párton kívüli, képzett, nős, tanúsága szerint nem állt bírósági vizsgálat alatt, a területi földhivatal lótenyésztési osztályán dolgozik. Lakcíme: Ungvár, Novák u. 2

Ismeri-e Chira Alexandert?

Igen, ismerem Chira Alexander Kornilovicsot, jól ismerem, a görög katolikus káptalan kanonoka.

Mióta ismeri, és milyen kapcsolatban vannak?

Chirát kb. 1926 óta ismerem és kapcsolatunk vele a legnormálisabb, semmilyen személyi ellentét nem volt közöttünk.

Mit tud Chiráról?

Ismeretségünk idejéből úgy ismerem, mint meggyőződése szerinti aktív ukrán nacionalistát és az ukrán nacionalista mozgalom idején itt a Kárpátontúli Ukrajnában,

131.o.

amelynek Volosin volt a vezetője, csatlakozott e mozgalomhoz, azonban konkrét működéséről, mint a volosini párt tagjának működéséről nem tudok mit mondani. Csak annyit tudok, hogy még a szovjethatalom létrejötte előtt itt a Kárpátontúli megye területén Chira jelenlétemben nem egyszer megfogalmazta az önálló ukrán állam létrejöttének szükségességét és célszerűségét.

Milyen önálló államról beszélt Chira?

Nem tudok pontos választ adni e kérdésre, mivel részletesen nem beszéltünk erről Chirával. Azonban személyesen arra jutottam, hogy Chira a Kárpátontúli területen belül létrehozandó önálló ukrán államról beszélt.

A Kárpátontúli Ukrajnában létrejövő szovjethatalom után milyen nacionalista nézeteket vallott Chira?

E kérdésről nem volt köztünk semmilyen beszéd.

Chira milyen szovjetellenes működéséről tud a Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása idején?

Szovjetellenes működéséről semmit nem tudok, azzal a kivétellel, hogy Volosin párti volt, amiről már fentebb tanúskodtam.

Beszéljen részletesen arról, mit tud Chira szovjetellenes működéséről jelenleg.

Miután kiűzték a magyar megszállókat a Kárpátontúli területről és létrejött a szovjethatalom, **132.o.**

Chira nem egy beszélgetésünk során megfogalmazta szovjetellenes nézeteit, és kifejezte a létező államrenddel való elégedetlenségét. Chira azt mondta, hogy a szovjethatalom semmi jót nem ad a vallás és a papság számára, mivel a szovjethatalom istentelen, ezért elsősorban a görög katolikus egyházat és papságát fogja elpusztítani.

Miért mondta Chira, hogy a szovjethatalom elsősorban, úgymond, elpusztítja a görög katolikus vallást?

Chira azt mondta, hogy a görög katolikus vallás és papsága egész működésével a Vatikánnak és vezetőjének, a római pápának van alárendelve és az ő érdekeit védi. A római pápa politikai nézetei szerint ellenségesen viszonyul a szovjethatalom és a kommunizmus iránt, következésképpen nekünk, görög katolikus papoknak is támogatnunk kell nézeteit és cselekedeteit. A szovjethatalom, hogy megszüntesse a Vatikán a gör. katolikusokra gyakorolt befolyását, amely a görög katolikus egyházon keresztül hat, majd igyekszik elpusztítani a görög katolikus egyházat és bevezetni a pravoszláv egyházat.

Továbbá Chira beszélt arról, hogy ő, mint meggyőződéses görög katolikus és a római pápa híve, soha nem fordul el a görög katolikus egyháztól és mindig hű marad hozzá.

1948.júl. 6-án, Bacsinszky Iván fivérem születésnapján, közöttünk a jelenlegi életünkről szóló beszélgetés zajlott le. Chira arról beszélt, hogy manapság mind nehezebbé válik az élet, s hogy a szovjethatalom, úgymond, véglegesen be akarja fejezni a görög katolikus egyház és papság működését,

133.o.

és hogy e célból már elvették szinte az összes egyházi épületet, illetve hamarosan elveszik a káptalan helységét is. Chira arról is beszélt, hogy a városi tanács felajánlotta neki, hogy szabadítsa fel házát, miután kénytelen lesz átköltözni a káptalani rezidenciába.

Mit tud még hozzátenni a Chira szovjetellenes megnyilvánulásai kapcsán?

Chira szovjetellenes működéséről nincs mit hozzátennem.

Bacsinszky és a kihallgatást vezető kiolvashatatlan nevű őrnagy aláírása.

.....
134.o.

HATÁROZAT

[a tárgyi bizonyítékok mellékelléséről]

Kijev, 1949. június 15-én

Alulírott, Charitonov alezredes, az USZSZK ÁVM 1.sz. vizsgálati részlegének parancsnok helyettese, áttekintve Chira Alexander Kornilovics vádlott a 149227.sz. ügyiratának anyagát az USZSZK BTK 2. részének 54-4 és 54-10. cikkelye értelmében

MEGÁLLAPÍTOM:

Chira A. K. letartóztatása és házkutatása során le lettek foglalva: **Volkonszkij könyve** «Католичество и священное предание Востока», folyóiratok: 1938. okt. 20-i, 10-11.Sz. Kat. **Duspásztir**, az 1937.évi jún.-aug.-i **Duspásztir**, 1924.okt. 10.sz. «**Вера и Родина**», valamint az 1922. évi ungvári kiadású «**Русская Земля**» újság jún. 1,8, 20-22, júl. 6, aug. 3, 17, illetve szept. 14, 28-as és okt. 5-i számai, amelyek tartalmukat tekintve szovjetellenesek.

Tekintve, hogy ez a szovjetellenes tartalmú irodalom leleplezi Chirát az általa elkövetett bűntettekben,

ELRENDELEM,

hogy a nevezett szovjetellenes és Chiránál lefoglalt irodalmat a 149227.sz. ügyirathoz külön mellékletként csatolják.

Charitonov alezredes aláírása

.....

136.o.

„Megerősítem”

Jeszipenkó őrnagy-tábornok

az USZSZK Állambiztonsági miniszterhelyettesének aláírása

1949.április 1-én

A jobb sarokban Kisárszkij tábornok aláírásával és kézírásával: „*A vizsgálati időszakot Chira A.K. ügyében 1949.május 10-ig meghosszabbítani.*”

Az aláírás dátuma: 1949. április2.

HATÁROZAT

[a vizsgálati és a vádlott őrzési időszakának meghosszabbításáról]

Kijev, 1949. április 1-én

Alulírott, Charitonov ezredes, az USZSZK ÁVM 1.sz. Vizsgálati részlegének parancsnokhelyettese, áttekintve a 149227.sz. ügyirat anyagátChira Alexander Kornilovics vádemeléséről, szül. 1897-ben, a Kárp.túli megye Técsői járásban lévő Irhócon, szovjet állampolgár, ukrán nemzetiségű, felső teológiai végzettségű, párton kívüli, a káptalan tagja, az Ungvári Gör.Kat. Katedrális Székesegyház papja, ungvári lakos által elkövetett bűncselekményeket az USZSZK BTK 54-4, 54-6 cikkelyek I. része, és az 54-10. cikkely 2. része értelmében,

MEGÁLLAPÍTOM:

Chira A.K. –t 1949. február 10-én tartóztatta le az Államvéd. Minisztérium Kárpátontúli Intézménye és ügyének további kivizsgálása érdekében át lett szállítva a USZSZK Államvédelmi Minisztérium Vizsgálati Részlegébe.

Avizsgálat megállapította, hogy Chira A.K. hosszú időn keresztül a Kárpátontúli Ukrajnában működő szovjetellenes, nacionalista KNP egyik vezető embere volt.

137.o.

Aktív katolikus misszionáriusként, illetve a katolicizmus eszméinek terjesztőjeként rendszeresen prédikált és szovjetellenes beszédeket mondott a helyi lakosság előtt.

Ezzel együtt Chira a Vatikán ügynöke volt, kémkedési tevékenységgel foglalkozott és az imperialista országoknak rágalmazó információkat adott át a SZU-ról.

Miután a Kárpát-túli Ukrajnában létrejött a szovjethatalom, Chira rendszeresen aktív munkát fejtett ki a hívek között a katolicizmus megerősödése érdekében, és a SZU-ról ellenséges eszméket terjesztett.

A Chirának bemutatott vádirat alapján bűnössége részben megállapítást nyert.

Kihallgatását folytatni kell a célból, hogy kiderüljön bűnös szovjetellenes tevékenységének egésze, illetve ki kell deríteni a külföldi kém szolgálattal fenntartott kapcsolatrendszerét, amihez időre van szükség.

Figyelembe véve, hogy a vizsgálati időszak és Chira elzárásának ideje 1949. ápr. 10-én jár le, az USZSZ BTK 113 és 157. cikkelyek értelmében

ELRENDELEM:

a Hadügyminisztérium Ukrán ? hadügyésztől kérvényezni Chira Alexander Kornyilovics vádlott vizsgálati és elzárási időszakának egy hónapi, tehát 1949. máj. 10-ig tartó meghosszabbítását.

Charitonov alezredes aláírása

.....

138.o.

„Megerősítem”

Szavcsenkó tábormok-hadnagy,
az USZSZK állambiztonsági miniszterének aláírása
1949. május 7-én

HATÁROZAT

[a vizsgálati és a vádlott elzárási időszakának meghosszabbításáról]

Kijev, 1949. május 3-án

[a fenti határozat első részének másolata]:

MEGÁLLAPÍTOM:

az Államvédelmi Minisztérium Kárpátontúli Hivatala 1949. február 10-én letartóztatta Chira Alexander Kornyilovicsot, majd ügyének további kivizsgálása érdekében átszállította a USZSZK Államvédelmi Minisztérium Vizsgálati Osztályára.

Avizsgálat megállapította, hogy Chira Alexander Kornyilovics hosszú időn át a Kárpátontúli Ukrajnában működő szovjetellenes, nacionalista KNP egyik vezető embere volt.

Aktív katolikus misszionáriusként, illetve a katolicizmus eszméinek terjesztőjeként rendszeresen prédikált és szovjetellenes beszédeket mondott a helyi lakosság előtt.

Ezzel együtt Chira a Vatikán ügynöke volt, kémkedési tevékenységgel foglalkozott és az imperialista országoknak rágalmozó információkat adott át a Szovjetúnóról.

139.o.

Miután a Kárpátontúli Ukrajnában létrejött a szovjethatalom, Chira rendszeresen aktív munkát fejtett ki a hívek között a katolicizmus megerősödése érdekében, és ellenséges eszméket terjesztette Szovjetúnióról.

A Chirának bemutatott vádirat alapján bűnössége részben megállapítást nyert.

Chira ügyében folyik a további dokumentumgyűjtés azzal a céllal, hogy feltáruljon szovjetellenes tevékenységének egésze, és ez még nem fejeződött be.

Figyelembe véve, hogy Chira vizsgálati és elzárási időszakának ideje 1949. május 10-én jár le, az USZSZ BTK 113 és 157. cikkelyek értelmében

ELRENDELEM:

a kérvényezést a Hadügyminisztérium Ukrán hadügyésznél Chira A.K. vádlott ügyének vizsgálati és elzárási időszakának egy hónapi, tehát 1949. június 10-ig tartó meghosszabbításáról.

A kérvényezés másodízben történik.

Charitonov alezredesaláírása

.....
140.o.

„Megerősítem”

Popereka tábornok-örnagy, az USZSZK Állambiztonsági Miniszter helyettesének aláírása
1949. május 31-én

Kézzel a jobb sarokban olvashatatlan alezredes aláírásával és kézírásával ez áll: „*A vizsgálati időszakot Chira A.K. ügyében 1949.június 10-ig meghosszabbítani.*” Az aláírás dátuma: 1949.június 2.

HATÁROZAT

[a vizsgálati és a vádlott őrzési időszakának meghosszabbításáról]

Kelt: **Kijev, 1949. május 30-án**

Alulírott, Charitonov ezredes, az USZSZK MGB Vizsgálati Osztályának parancsnokhelyettese, áttekintve a 149227.sz. ügyirat anyagát Chira Alexander Kornilovics vádemelésével kapcsolatban, szül. 1897-ben, a Kárpátontúli megye Técsői járásban lévő Irhócon, szovjet állampolgár, ukrán nemzetiségű, felső teológiai végzettségű, párton kívüli, a káptalan tagja, az Ungvári Görög Katolikus Katedrális papja, ungvári lakos által elkövetett bűncselekményeiért az USZSZK BTK 54-4, 54-6 cikkelyek I. része, és az 54-10. cikkely 2. része értelmében,

ELRENDELEM:

a Hadügyminisztérium Ukrán Körzetének hadügyésze általi kérvényezést a Szovjet Belügyminisztérium Hadügyésze előtt Chira Alexander Kornyilovics vádlott ügyének vizsgálati és elzárási időszakának egy hónapi, tehát **1949. július 10-ig** tartó meghosszabbításáról.

Charitonov alezredesaláírása

.....

144.o.**A vizsgálat befejezéséről szóló****J E G Y Z Ó K Ö N Y V**

[kézzel kitöltött nyomtatvány]

Kelt: **1949. június 15-én.**

Alulírott, Charitonov alezredes, az USZSZK ÁVM 1.sz. vizsgálati részlegének parancsnokhelyettese, áttekinttem a 149227.sz. ügyirat anyagát Chira Alexander Kornilovics vádemeléséről az USZSZK BTK 2. részének 54-4 és 54-10. cikkelye értelmében elkövetett bűntetteiről.

A vizsgálatot befejezettek tekintve és a szerzett adatokat a bírósági per számára elégségesnek, a BTK 206. cikkelye értelmében előterjesztettük, ismertetve a vádlottal a vizsgálat eredményét, megkérdeztük, kíván-e még valamit hozzátenni a vizsgálat eredményéhez.

Chira Alexander Kornilovics vádlott a vizsgálati anyaggal való megismerkedést követően kijelentette, hogy az anyagot teljes terjedelmében ismeri, semmit nem kíván hozzáfűzni, és kéri, hogy bírósági tárgyalásán idézzék be Bacsinszky tanút vallomástételre.

A vádlott Chira aláírása

A nyomozó Charitonov aláírása, illetve Szorokin katonai ügyész helyettes aláírása

145.o.**Igazolás****a letartóztatott egészségügyi vizsgálatáról**

Megállapítást nyert, hogy Chira Alexander Kornilovics, szül. 1897-ben, gyakorlatilag egészséges. Fizikai munkára alkalmas. A fertőtlenítésen átesett és elküldhető...

[a nyomtatvány ezen része kitöltetlen maradt]

Dr. Hladenkó

az USZSZK MGB 2.sz. Belső börtönének orvosa

Kelt: 1949. június 15-én.

146.o.**„Megerősítem”**

Jeszipenkó őrnagy-tábornok, az USZSZK Állambiztonsági miniszterhelyettesének aláírása
1949.április 1-én

Kézzel a jobb sarokban Kisárszki ezredes,

ukránkatonai ügyészírása: „*Megerősítem*”

A Chira A.K. bűnöző számára javasolt büntetéssel egyetértek.”

Az aláírás dátuma: 1949.június 29.

BŰNVÁDI HATÁROZAT

Chira Sándor Kornilovics vádemelése az USZSZK BTK 2. részének 54-4 és 1.rész 54-10. cikkelyei értelmében, a 149227.sz. vizsgálati ügyben

Az ÁVM Kárpátontúli Hivatalába beérkezett anyag Chira Sándor, a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye káptalani tagjának bűnös, szovjetellenes működését jelzi. Ennek alapján 1949.febr. 10-én letartóztatták, és mint vádlott ellen, vizsgálatot indítottak.

A vizsgálat megállapította, hogy Chira, a Kárpátontúli Ukrajna lakosa, 1924-től 1936-ig az ukrán nacionalista, ún. KNP, majd KB aktív tagja volt, amelynek a hírhedt nacionalista Volosin volt a vezetője. (lásd: 19-24 o., 35-39.o., 100-102.o.)

147.o.

A katolicizmus és a Vatikán meggyőződéses híveként Chira ellenségesen fogadta a szovjethatalom létrejöttét a Kárpátontúli Ukr-ban. 1945-ben, amikor Kárpátontúl népe a szovjet kormányhoz levelet intézett Kárpátontúli Ukrajna a Szovjet Ukrajnához való visszacsatolással kapcsolatban, Chira látványosan megtagadta azt aláírni.

Chira elismerte, hogy a szovjethatalommal elégedetlen lévén, környezetében torzított formában magyarázta a szovjethatalom a Kárpátontúli Ukrajnában végzett intézkedéseit. (lásd: a 40-44, 68-76, 102,103. oldalakat)

Házkutatáskor Chiránál szovjetellenes irodalom lett lefoglalva: Volkonszkij könyve, Duspásztir, «Вера и родина» folyóiratok, valamint «Русская Земля» újságok, amelyeket a lakásán őrzött. (lásd: 95-98, 103.o.)

A felolvasott vádemeléskor Chira elismerte bűnösségét, amelyetmegfelelőmódonleplezik Fenczik, Ilnickij, Bacsinszkij, Minya, Nagy és mások tanúvallomásai, valamint a tárgyi és egyéb bizonyítékok, amelyek a bűnvádi eljárás anyagához vannak csatolva.

Jelen anyag alapján

vádat emelünk

Chira Alexander Kornilovics, 1897. a Kárp. megye, Técsői járású Vulchovci szülöttje, szovjet állampolgár, ukrán nemzetiségű, teológiai felső végzettségű, a Munk. Gör. kat. Egyházmegye káptalanának tagja, az ungvári katedrális papja ellen azzal,

148.o.

hogy Kárpátontúli Ukrajna lakosaként hosszú időn át az ukrán nacionalista KNP , majd a KB aktív tagja volt.

A szovjethatalom iránti ellenségessége miatt 1945-ben megtagadta a helyi lakosság által kérvényezett kiáltvány aláírását a Kárpátontúli Ukrajna a Szovjet Ukrajnához való visszacsatolásáról. Környezetében szovjetellenes agitálást folytatott, lakásán szovjetellenes irodalmat őrzött.

Vagyis bűnei kimerítik az USZSZK BTK 2.r.. 54-4, 54-10 cikkelyeit.

Az USZSZK BTK 204.cikkelye értelmében a vizsgálati 149227.sz. ügyirat Chira Alexander Kornilovics vádemeléséről ezennel átküldetik a SZU MGB mellett működő Különleges Ügyek Tanácsához, büntetése kiszabásaként vagyonelkobzást és 25 évi javító munkatáborokban való elzárást javasolva.

A bűnvádi irat keltezése: Kijev, 1949.június 18.

Charitonov alezredes és Cepkov ezredes, az USZSZK MGB Vizsgálati Osztályparancsnokának aláírásai

.....

149.o.
IGAZOLÁS

Chira A.K. vádlott az USZSZK MGB első börtönében elzárás alatt van.
A tárgy bizonyítékok az ügyirathoz vannak csatolva.
Charitonov alezredes aláírása

150.o.

„Megerősítem”

Jeszipenkó őrnagy-tábornok, az USZSZK Állambiztonsági miniszterhelyettesének aláírása
1949.június 21-én

HATÁROZAT

Kelt: **Kijev, 1949. június 18-án.**

Alulírott, Charitonov ezredes, az USZSZK MGB Vizsgálati Osztályának parancsnokhelyettese, áttekintve Chira Alexander Kornilovics, szül. 1897-ben, a Kárpátontúli megye Técsői járási Irhócon, szovjet állampolgár, ukrán nemzetiségű, felső teológiai végzettségű, párton kívüli, a káptalan tagja, az Ungvári Görög Katolikus Katedrális papja, ungvári lakos 149227.sz. vádemelési ügyiratát, és a vádlott által elkövetett bűncselekményeiért az USZSZK BTK 54-4, 54-6 cikkelyek 1. része, és az 54-10. cikkely 2. része értelmében,

MEGÁLLAPÍTOM:

Chira A.K. a Kárpátontúli Ukrajna lakosaként hosszú időn keresztül az **ukrán** nacionalista, ún. KNP aktiv tagja, majd a párt KB tagja volt.

A szovjethatalom iránti ellenségessége miatt 1945-ben megtagadta a helyi lakosság által kérvényezett beadvány aláírását a Kárpátontúli Ukrajna a Szovjet Ukrajnához való visszacsatolásáról. Környezetében szovjetellenes agitálást folytatott, lakásán szovjetellenes irodalmat őrzött.

Figyelembe véve a vádlott szociális veszélyességét,

151.o.

ELRENDELEM:

Miután Chira Alexander Kornilovics perügyét a bíróság megvizsgálta, a büntetés letöltésére a SZU Belügyminisztérium Különleges Tábora van kijelölve.

Charitonov alezredes aláírása

152.o.

Jegyzőkönyv-kivonat

[gépirással kitöltött nyomtatvány]

a SZU MGB mellett működő Különleges Tanács

Kelt: **1949. augusztus 6-án**

Meghallgatták	Elrendelték
Chira Alexander Kornilovics, szül. 1897-ben, a Kárpátontúli Ukrajnában, szovjet	A szovjetellenes, nacionalista szervezetben való részvételért Chira Alexander

állampolgár, ukrán nemzetiségű, papvádlott 149227.sz. peranyagát. A vád az USZSZK BTK 2. rész,54-4, 54-10 cikkelyeire alapozott.	Kornilovicsot javító munkatáborban 25 évi letöltésre elzárni, a büntetés letöltését 1949. február 10-től számítani. Vagyonát elkobozni.
A szöveg alatti pecséten: „Tarkinszkaja” A dátumbélyegzőn: 1949. augusztus 31.	A dátumpecséten: 1949.augusztus 26. Alatta kézzel: BM 287927.sz. per-ügy. A büntetés letöltése:7. sz. „Ozernij”.

A nyomtatvány alján a SZU AVM mellett működő Különleges Tanácsának körpecsétje, és a Különleges Tanács Titkársága Parancsnokának olvashatatlan aláírása

.....
153.o.

„SZIGORÚAN TITKOS”

A SZU MGB „A” Osztálya

1949. augusztus 25-én

Ikt.sz. 124758

Moszkva

Podobedov ezredes elvtársnak,

az USZSZK MGB „A” Osztály Parancsnokának

Kijev

/gépírással kitöltött formanyomtatvány/

Válaszként az Önök 149227.sz. ügyiratára, kihirdetés és azonnali végrehajtás céljából
átküldjük a SZU ÁBM Különleges Tanácsnak 43. sz., 1949. augusztus 6. keltezett
jegyzőkönyv kivonatot.

Büntetésletöltés céljából Chira Alexander Kornilovics a SZU BM 9/ CO-39976. sz. GULÁG
konvoj kíséretében a BM „Ozernij táborába” küldendő.

Zaszlavszkij alezeredes,

a SZU MGB „A” osztályvezető helyettes

.....
154.o.

194. sz. Jegyzőkönyv kivonat

[gépírással kitöltött nyomtatvány]

A SZU Legfelső Tanácsa Elnökségi Bizottságának üléséről

a SZU Belügyminisztériumának Omszk Megyei Javító Munkatáborok Igazgatósága

a SZU Legfelsőbb Tanács Elnökségének 1956. március 24-én kelt határozata értelmében

Kelt: **1956. szeptember 4-én**

Meghallgatták	Elrendelték
Chira Alexander Kornilovics szül.1897-ben a Kárpátontúli Ukrajná Técsői járásbeli Irhócon, 25 évre elítélve a SZU MGB mellett	Beszámítani a Chira A.K. által letöltött büntetési időt, és felmenteni Chira Alexander Kornilovicsot az elzárás alól, megszüntetve

<p>működő Különleges Tanács által a szovjetellenes nacionalista szervezetben való aktív részvételéért volt elítélve az USZSZK BTK. 2. részének 54-4, 54-10 cikkelyei alapján.</p> <p>Letöltött: 8 év, 2 hónapot</p>	<p>a további, vele szembeni eljárást.</p>
---	---

Anyikevics V.
bizottsági titkár

.....
155.o.

„JÓVÁHAGYOM”

TITKOS

I. Argyerichin, az USZSZK ügyész helyettese
1956. december ...

H A T Á R O Z A T

Kelt: **Kijev, 1956. december 12-én**

Csajkovszkaja, az állambiztonsági ügyek Vizsgálati Osztályának ügyésze, igazságügyi tanácsadó, megvizsgálva Chira A.K. vizsgálati ügyét, annak vádemelési javaslatait, illetve a vádlott panaszát

M E G Á L L A P Í T O M:

Chira Alexander Kornylivics, szül.1897-ben a Kárpátontúli Ukrajnában, ukrán nemzetiségű, teológiai felső végzettségű, a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye káptalanának tagja, az ungvári katedrális papja ellen a SZU MGB mellett működő Különleges Tanács 1949. augusztus 6-i határozatával az USZSZK BTK 2. részének 54-4, 54-10 cikkelyek alapján javító munkatáborban letöltendő 25 évre ítélte.

Chira Alexander Kornylivics bűnösnek bizonyult abban, hogy 1924-1936 között a nacionalista Volosin vezette ukrán nacionalista, ún. Keresztény Néppárt aktív tagja, majd Központi Bizottságának is tagja volt.

Mint a katolicizmus és a Vatikán meggyőződéses híve, szovjetellenes agitációt folytatott, e mellett szovjetellenes és nacionalista irodalmat rejtegetett.

Panaszában Chira A.K. elítéltetése alaptalanságára mutat rá, bűnössége azonban bizonyítást nyert, többek között Fenczik, Ilniczky, Bacsinszki, Minya, Nagy és más tanúk tanúsága által.

.....

1. Kivonat Chira Sándor karagandai száműzetéséből íródott leveleiből

-Lelki gyermekéhez, Stec Jánosné (született: MihalkaAndreához), Munkácsra intézett leveleiből

[A KGB szűréseit megtévesztendő minden levelét más-más női névvel írja alá]

Karaganda, 1958. július 8-én:

„+! *Carissima!*

[...] *Még a Keleti Akadémián töltött éveim alatt szerettem volna fölkeresni.*

[...] *Mindent megírhat. A mi nyelvünket itt senki sem érti. Annál is inkább, mert személyes találkozásra e földi életben – hacsak nem csoda útján – gondolnunk sem lehet. Egyrészt, mert gyermekeim „hálája” zárja el hazatérésem sorompóját, másrészt meg az egészségi állapotom sem nyújt semmi biztatót, hogy meglássam „szülőföldem szép határát”. Isteni Mesteremmel töltöm napjaimat. A Reá való hagyatkozásban sokszor átélem lélekben, az Érte megtett utat. **Ó, mily rövid... néha-néha milyen tövises s mégis milyen szép... csuda szép volt. Minden állomásáért hálás vagyok az Úrnak!.. Még a mostaniért is, mert tudom, Kiért s miért?!**[Kiemelés R.M.]*

Bizony, már csak a „volt”-ra kell hagyatkoznom. „Akiktől nincs messze az élet határa, - Nem néznek előre – Mindig csak hátra.” (Petőfi)

Kérem, imádkozzék tehát velem együtt azért a kegyelemért, hogy majd a végállomásomon is isteni Gazdám helyeslése mellett borulhassak irgalmas isteni Szívére.

Hogylétem, hollétem s levelem tartalmát senkivel se közölje. Nagyon kérem!

Szerető nénje:

Blanka”

Karaganda, 1958. szeptember 5-én:

„+! *Drága Gyermekem!*

„ [...] *Litvánországba pl. Vilnába el lehet utaznom. Lembergen át magának sem volna messze. Egy nap innen – egy nap onnan. Egy nap Vilnában. Kb. 3 napba kerülne tehát egy személyes találkozás. De hát ez sok mindenféle való tekintettel a Maga részére kivihetetlen. Fontos, hogy az Úr Jézus Jobbján üdvözültjei sorában örökké együtt legyünk! Harmincadik születésnapjához – ha elkésve is – csak egy nagy csokor jókívánságomat küldöm. **Élő virág itten kevés. Nálunk csak por és sár, szél és hófergeteg terem, mintha csak a számtalan ezer honfosztott sorstársam és jeltelen halottjaink könnyei perzselték volna ki az erdőket, mezőket, virágos réteket s az elvesztett szabadság gyászlepedőjét a csúf fekete köszönet termik.***

Hálás nagyrabecsüléssel:

Emma nénje”

Karaganda, 1958. szeptember 12-én:

„+! *Kedves Baba!*

[...] Köszönöm, hogy a „régí háznál” még mindig a régi szeretettel gondolnak rám... És hál’Istennek még igen sok más házakban, s családokban is!... Ó mily iróniája a sorsnak, hogy szeretetük miatt gyűlöl a Gonoszság és száműzetésbe csakis ezért küldött!...

Tiszteletteljes kézcsókjaimat küldöm a mindig fiatal drága Nagymamának és az Édesmamának! Úgy fáj, hogy az az aranyos kedélyű, napsugaras tekintetű jó asszony annyi sok keserű pirulát kap az Élettől! Imádkozom érte is.

De apuért is! Ne engedjék, hogy tovább marcangolja a nyugtalan lelkiismeret! Bátorítsák! Ne féljen a „visszatáncolástól”! Borzalmas a számonkérés az Úr Jézus visszautasított drága szerelméért! Inkább az ideig-óráig, mint az örökké tartó fogságot kell választania... Kik az elsőt végig csinálták, azok megtanultunk félni az örök kárhozattól is még fokozottabban.”

Emma”

.....
Karaganda, 1958. december 27-én:

„Drága Baba!

[...]Életem legboldogabb napjának emlékűnnepére érkezett e drága meglepetés: december 19-én... az én gyönyörűséges, szép Jegyesemmel való örök eljegyzésem 38-ik évfordulójára!

Szívből örülök tehát... és meleg szívvel köszönöm meg Magának, de első sorban az Úr Jézusnak, hogy amikor Érte eszem a számkivettetés kenyerét, nem érzem annak a keserűségét.[...] Aput is ölelem. **Egy pillanatra sem szűnök meg őt szeretni azért, hogy hasonló társaival akaratlanul is ezt a legnehezebb keresztet szerezte meg számomra és egyúttal síratom, keserűen síratom [...]** Két évet letudtam. Négy még hátra van. Ha elérem, talán megvált a jó Isten s elhív. Legyen meg szent akarata. Kegyelemteljes Karácsonyt...

Mathild”

.....
Karaganda, 1959. [d.n.]

„Kedves Baba!

Letudván a hétéves raboskodásomat, azt hittem, hogy többé soha senki sem fog már bilincsbe verni, S íme: az édes csalódás! [...] Az én megkülönböztetett szeretetemre érdemes Lelki Gyermekem a szebbnél szebb leveleivel... csomagküldeményivel... nem a kezemet (amint azt fogságom idején tették velem), hanem a szívemet verte bilincsbe.[...] a legeslegjobban a kis csokornak örültem. Csodálatosképpen olyan friss volt minden szál virágja, mintha csak aznap lett volna postára adva. Ha kéznél lett volna egy jó „füstös”-banda, bizony nem állok jól magamért, valószínűleg elhúztattam volna vele magamnak a „Feketeszárú cseresznye...”, vagy a „Halvány sárga rózsá, ha tudnál beszélni... Elmondanám azt, hogy a nóták valamelyikét / természetesen nem azzal a lemondó szöveggel, hogy „nem érdemes élni!”[...]Mert Istenért meg az Ő ügyéért még az én fajta rabéletem, egy rongy-élet is élet, mert Krisztus véres könnyének érdeme csillog rajta. Így hát nem a rongy, nem a kapca, de a rajta csillogó gyöngy az érték!

[...]Kínoz a nosztalgia /a verhovino, szvetku Ti nás/ a szülőföld utáni nosztalgia és a „jó barátaim” leskelődése minden léptem-nyomom után [...]

Magamról mit írhatnék?! [...]Mit lehet mondani vagy írni szárnyaszegett (nem sas!) de csak verébről?!...egy elnyűtt vonóról, melynek már nem lehet a szívek-lelkek húrjain Isten

dicséretére dalt fakasztani?! Egy életről, mely mondathoz hasonló, melynek alanya s más mondatrészei még volnának, de az állománytól elvágták?!.. Egy életről, mely teli naphoz hasonló, melyről Petőfi mondta: *S visszanéz a nap a föld... részéről – Mint elűzött király országa száláról*?!.. *Küzdelseim, harcain porondjára olyan nagyon fájó a visszanézés. Reményeim, terveim 38 éves gürcölésem siralmas romhalmazát látni fáj, nagyon fáj! Szánakozást kelteni magam felett nem engedi meg a még megmaradt pirinykó önérzetem. /Nem bánom, ha „gőgöm”-nek is hívja valaki!/ És az az 100%-os biztos öntudat, hogy lesz még Tavasz, lesz még Nyár!.. Krisztus szavainak ígéretének Gránitsziklájára építem hitemet. Azért állítom olyan merészen hogy „a pokol kapui sem vesznek erőt rajta!”*

[...] „Odaveszett minden – csak a becsület nem!” – mondta egy csatavesztett vezér /Ugyebár megengedhetem magamra is alkalmazni e mondást?!/

Az élet egyébként pezsgő. Nap mint nap újabb és újabb kincseket tár föl ez a kiűzöttek és a foglyok ezreinek könnyeitől öntözött és a holtak csontjaival megszentelt kázák-föld. A lakótelepek, falvak, városok délibáb módjára tűnnek elő. Az évszázados vagy tán évezredes kulturátlanságban, tunyaságban, mondhatni állatszínvonalon tengődő mongol népség úgy bámul az ide özönlő európaiakra, s a nyomukban fölbukkanó kulturvilágra, mintha az V. vagy VI.-ik századbéli ősapáinkat most ébresztenék föl síri álmukból.

Emma”

.....
Karaganda, 1959.március 23-án

„Kedves Baba!

[...] Legfeljebb azt ismétlem meg, hogy nyugodjék bele abba a gondolatba, hogy én többé nem taposom szülőföldem földjét, mely éppen e napokban fogadta magába az én drága Édesanyám holttetemét.

Isten szent akarata így hozta magával! Százakat kísértem utolsó útjukra – csak az Édes jó Anyám sírjára nem szabad ráborulni és forró könnyzúppal megköszönni azt a sok jót, amit Isten után Tőle kaptam.

Hadd legyen teljes azok káröröme, akiknek száműzetésemen felül még ezt a csapást is köszönhetem. Csak Ő legyen az Úr boldogító színe látásának részese!

Emma néni”

.....
Karaganda, 1959. márc. 25-én

/egy gyors válasz az egymást keresztező levélre/

„Drága Gyermekekem!

[...]Talán az én nevemben is tett valaki egy pár szálát jó Anyám koporsójába ottan, én meg itten megfürösztöm könnyeimben a fényképéről rám mosolygó arcát. –

Csak a Juliska néni német nyelvű leveléből vettem ki, hogy nehéz beteg volt s én nem tudtam. A levél halála után érkezett.

Imádkozzunk Érte!

Szerető nénje: Blanka”

.....
Karaganda, 1959. május 29-én

„Kedves Baba!

[...]Sorsomban semmiféle fordulat. Egy száműzött nosztalgiájával számolgom: ó még hány évet kell itt töltenem... vagy talán nem is kellesz a végét várni, mert az égi haza irgalmasabb lesz és befogad teljes jogú polgárának.[...]

Hálás bátyja”

.....
Karaganda, 1959. augusztus 12-én

„Kedves Baba!

[...]Egyébként tovább tengődöm és őrlődöm. De lássa, nem aggódok. Nem zugolódom, mert édes tudnom, hogy „Kiért?!”

A szívsklerózis ellen ajánlottak már orvosságot. Sajnos csak külföldön kapható. Öcsém ígérte, hogy fog szerezni. – Most vitamin drázséval és foghagymával kúrálom magamat.

Klára nénye”

.....
Karaganda, 1959. szeptember 6-án

„Carissima!

[Megköszöni a kapott orvosságot, mert még Moszkvában sem találta, egyik patikában sem.]

„[...]Magamról semmi különösebbet sem jelenthetek. Továbbra is vegetálok. A Mester akarata. Tehát az Ő általa kitűzött célomhoz kell vezetnie. Szenteltessék érte az Ő szent neve! Legyen az ő áldása a Baba családján...Perpetua”

.....
Karaganda, 1959. november 11-én

„Kedves Baba!

[...]Ó bárcsak ölelhetném át az Édesapát is olyan öleléssel, hogy szíveink annak az Anyának szeretetétől ittasodnának meg, aki 2000 éves győzedelmes küzdelmei közepette éppen a mi szerencsétlen századunkban kénytelen a főnállása óta legszörnyebb megpróbáltatásait elszenvedni. Nyugtassa meg Apát, hogy ma is a régi szeretettel szeretem – csak a tettét siratom.

Szerető nénye: Róza”

.....
Karaganda, 1960. február 4-én.

„Drága Baba!

[...]Ne csüggedjünk. – Édes kis Bogárkám – tudván azt, hogy az öröm után ismét csak beköszönt az öröm. Egész biztosan. Úgy láttam ezt az én boldogemlékű jó Anyám életében, akinek nyolc gyermeke beteg ágyánál és két gyermeke halottas ágyánál kijutott az Élet megpróbáltatásaiból. De nem nélkülözte az örömeiket sem. Az én keresztemet is könnyekkel ugyan, de örömmel osztotta meg velem.[...]

Agátha”

.....
Karaganda, 1960. április [pontosabb dátum nélkül]

„Kedves Baba!

[Betegségéről tesz említést]: „[...]Vese. Azt hiszem, hogy vesehomokom van. És ilyenre nem valami kedvez az ostoba áprilisi időjárás, ami itten dühöng. Óriási hógörgetegek dühöngenek.

Háznagyságú hóhegyeket hordat össze a pusztákon végig suhanó szél a város uccáin. A kis kulipintyókat meg csaknem elfödte.
nénje Szidónia”

.....
 Karaganda, 1961. április

Karaganda, 1961. augusztus 4-én

„Kedves Baba!

[...] Fáj, mint embernek, hogy nélkülözni kell azokat, akik szeretnek. De Érte!.. Érte!.. Kiért egyedül érdemes élni, és akiért meghalni nyereség! [...] Ugye megéri ez a 17 hónap! **Boldoggá tesz az a tudat, hogy Jézussal több vagyok, erősebb – azoknál, akik megalázni, elnyomni akarnak.** [kiemelés R.M.]

.....
Blanka”

.....
Karaganda, 1961. november 12-én

„Kedves Baba! [Kérésre küldi a Baba édesapjának primiciás emlékképeit]

[...] Hiszen anélkül is él ő emlékemben. S nemcsak ő, de valamennyien, akik elkanyarodtak. A jó Isten látja és tudja, mi vezette s vezeti őket. **Én – megismétlem – a jelen megpróbáltatásomat is felajánlottam az Úr Jézusnak saját bűneimért engesztelésül, és valamennyiük megtéréseért.** [kiemelés R.M.] Sokszor teszek magamnak szemrehányást, hogy nem neveltem beléjük eléggé az egy, szent, katolikus és apostoli lelkületet, amikor tehettem. Nem bírom magamnak megmagyarázni, mivel menthetik eljárásukat. De nem firtatom... Míg az árkot át nem ugrottuk nem mondhatjuk „hopp!”..

Kérem átadni Neki és Édesanyjának [...]

.....
Karaganda, 1961. december 25-én

„Kedves Baba!

[...] még 371 nap van hátra bűnhődésemből a mai naptól / dec. 25/ számítva.

Hogy lesz s mi lesz ezután, magam sem tudom. Pár napra szeretnék hazafutni szüleim sírjára s aztán?!... aztán örökre elbúcsúzni Szülőföldemtől s lakóitól, hogy idegenben várjam be az Úr Jézus küldöttjét, hogy az örök hazánk polgárai közé sorozzon. Vénülök, gyengülök. Eddigi bajaim tetejébe még szembaj is zaklat /Choreotini/. Hála legyen Istennek azért, amit láthattam eddig itten. Annál édesebb lesz Őt néznom, ha már ez a világ elsötétül számomra. E sorokat a kórházból írom, hol egy hónapi kezelésbe vettek. Három hónap múlva folytatni kell a kúrát. – **Úgy látszik, még a fogságból hoztam emlékül e bajt. Csak akkor nem ismerték föl.**

.....
Blanka”

.....
Karaganda, 1962 [d.n.]

„Kedves Baba!

[...] Ami pedig engem illet, hát nemigen dicsekedhetek valami fényes eredményekkel. Bizony a szemem még mindig ki nem javult. Pedig mindennap injekciónak, most itthon is./ És ez az elmúlt év dec. 13 óta megy így!/ A choreorenitit nem akar elmúlni. Ráadásul még egy jókora darázsfészek /carbunculus/ is került pont a gerincemre. Most ezt vagdossa a chirurgus. /1956-ban a tarkómon volt egy!/ Ilyesmibe halt bele megboldogult Édesapám.

A száműzetésemből még hátra van vagy 250 nap. S hallom, hogy a munkácsi tanügyi személyek között állítólag izgulás észlelhető esetleges hazaérkezésem miatt. Szegény tanárok!... Eszem ágába sem jutottak! De jó, hogy értesültem idejekorán a dologról. Sokat időzni úgysem akartam. Búcsúzásul elég nekem 1-2 óra is.

nénje Blanka”

.....
Karaganda, 1962. december 12-én

„Drága Baba!

[...]Jólesik olvasni hazaváró sorait. Hát igen! Már csak húsz s néhány nap maradt volna az annyira óhajtott viszontlátásig. Sajnos ezúttal újra csalódnom kellett. A kórházból való távozásom óta látásom ismét 20%-al csökkent. Állandó injekciózás, fizioterápiás kezelés alatt állok nap, mint nap. Ilyen állapotban, télen hová is indulhatnék!

[...] Ha a szemem állapota megengedi, talán ellátogatok szüleim sírjához, hogy aztán egyszer s mindenkorra búcsút vegyek rajongásig szeretett Szülőföldemtől. – Akkor módját ejtem, hogy Babáéktól is búcsút vegyek.

Blanka”

.....
Karaganda, 1963. május 10-én

„Drága Baba!

[...]A hazautazásom a levegőben függ, mint Mohamed koporsója. Megírtam, hogy miért. Nem vagyok kívánatos valakiknek...

A szemeimmel úgy vagyok, hogy kigyógyításukra az itteni orvosok nem ígérkeznek. Pedig jó szakemberek. Jó, ha sikerül a teljes elsötétedéstől megmenteniök. Ez okból minden lehetőit elkövetnek. Már rostává szurkáltak a sok injekcióval. Терни козаче, атаманом будеи!

Szeretnék eljutni szüleim sírjára. Mikor? Fogalmam sincs. Minden esetre tessék a munkácsi címét közölni, mert legfőleg csak meglepetésként kereshetném föl. Sorsomat a jó Isten kezébe helyeztem. Ahogy Ő akarja, úgy történjék minden velem is.

Blanka”

.....
Moszkva, reptér, 1963. augusztus 13-án

Штея Андрее Петровне[Stec Andrea Petrovnának]

Мукачево, ул. Короленка, 16[Munkács, Korolenko utca 16]

«Дорогие мои! Мое предчувствование исполнилось. Мой премилый Родный край должен был покидать. Не успел даже к могилам Родителей поехать. Примите мое сердечное благодарение за все... и кажется последний мой привет! Ваш Александр»[Drágáim! Előérzetem beteljesedett. Kedves szülőföldemet kénytelen vagyok elhagyni. Nem utazhattam el Szüleim sírjához sem. Fogadjátok szívélyes köszönetemet mindenért, és, úgy tűnik, utolsó istenhozzádomat. Sándorotok]

.....
Karaganda, 1963. szeptember 16-án

„ Drága Baba!

[...]Lám, bármennyire is fájdalmas – emberileg! – elszakadni attól az aranyos szép Szülőföldtől, testvértől, rokontól, jó barátoktól. / Jaj, nagyon szép volt, amint a turista

*autóbuszból véges-végig szaladt át rajta a tekintetem. A „perevál”-on, hágón letéptem két szál vadvirágot s imakönyvembe zártam./ Azt tudni, hogy mindez csak átmenet. **Mi a jövőben reménykedő emberek vagyunk. Számunkra még maga a halál is Istennek egy angyala, aki Ahhoz kísér, Akitől nem kell már soha többé elszakadni, s egyesít azokkal, akiktől elszakadtunk.***

Én már most is Nála, Ő meg nálam van. Nálunk találkája van mindazoknak, akiket szeretünk, és akik reánk gondolnak. Egy Kenyéren élünk. Vele vagyunk egy test, egy lélek.[kiemelés R.M.]

Ez az újabb otrombaság nem hoz ki a sodromból. Hisz nem az első és nem is az utolsó! Ki tudja, mit forralnak még ellenem gonosz terveikben?!... Fő, hogy a jó Isten fogadja el kedves illatú áldozatként édes szüleimért is, kiknek sírjához nem tudtam eljutni.

*.... **Apuért is imádkozom, hogy visszakozzon. Mert nem tudjuk sem a napot, sem az órát... Az összemberiség az egység felé törekszik.. Jó a Sziklával maradni. Aki erről lepattan, sár lesz belőle. Krisztus megcáfolhatatlan.** („és e sziklára építem Anyaszentegyházamat!”)[a kiemelések R.M.]*

Blanka”

.....
Karaganda, 1964. január 30-án

„Drága Baba!

[Köszöneta születésnapj jókívánságokért, amelyek az öcséivel együtt érkeztek.]

„[...]Első sorban a jó Istennek köszönöm az elmúlt 67 esztendő minden kegyelmét. Érdemtelen fajankó szolgájára zuhatag módjára szórta felbecsülhetetlen sok-sok áldását. S most is örülök. Örömmel tölt el, hogy már nem sok maradt hátra a siralomvölgyében való vakoskodásból. Az aggkorba rohanás ideje olyasvalami, mint mikor rövidzárlat alatt petróleumlámpát kell gyújtani, amíg rendbe hozzák az elektromos világítást. A petróleum fogytán. A lámpa mind jobban füstül, majd hogy ki nem vágja a szemüket... De egyszerre megvillannak a lámpák. Egy-két pillantásnyira... majd újra füst, émelyegtető füst.. Aztán helyre tették a biztosítékokat s szemkápráztatóan ragyogó fényben úszik megint a szobánk...

Bizony ilyen füstölgő lámpa már a vénülés kora. Ez is fáj, az is fáj! Hol itt, hol amott nyilal.. Az ember meggörbül. /Mikor hazajöttem a fogságból, a gyerekek azt mondták: „Sanyi bácsi kisebb lett!”/ Az emlékező és képzelő erő cserben hagy. De aztán jön egy csavarintás... A halál torkon ragad. Egy villanás: ó, már az öröklés!.. De még nem... Ha lesz idő, még „rendbe kell hozni a szénánkat”: becsavarni a biztosítékokat, s aztán... jön az el nem múló örök fény... „Sándor, hagyd abba az oratiót /az imádságot/ és kezdj az örök adoratioba /imádsádba!/ – mondja majd az Úr!” – Valahogy így nemcsak elképzelni, hanem meg is élni ez a leghőbb vágyam!

[...]Nem önzés szól belőlem. Ezt azért írtam le, hogy belőle értse meg: szép, nagyon szép, kimondhatatlanul szép az élet! Élni olyan édes, olyan főséges, olyan helyrehozhatatlanul drága nagy kincs, embereknek, a tisztavirágéletű lényeknek, hogy a halál gondolatától még a leges-legtökéletesebb ember, az Istenfia, Krisztus Urunk is megborzadva nyögi: „Atyám, ha lehet, vedd el tőlem ezt a poharat!”

... A maga szenvedéseit látja, tudja, megengedi Az, Aki a legmegfelelőbb időpontban fogja azt levenni vállairól.[...] A szenvedésnek van tisztító, áldozat jellege is. Felajánlani az

Úrnak! Valami fölsőbb cél érdekében... A tisztító tűzben szenvedőkért...A keresztények egyesítéséért... A hittől elszakadtak megtéréséért...

[...] Ha nélkülözi az örömet, meneküljön a régi tiszta örömök, a magasabb rendű, lelki örömök oázisába. Azt olvasom egy régi megmaradt könyvemben (mert könyvtáram ebek harmincadékjára került), hogy „az öröm megvigasztal és felüdit; az öröm megnyugtat és kárpótol; az Isten iránti szeretetnek új indítást ad; a felebaráti szeretettel pedig megédesíti. – Édes melegében a lélek hajlékonyá válik, kitágul, megnagyobbodik és megtermékenyül – sőt, mintha valami átlátszó világosság fényében nyitva látná az eget... Van magasabb rendű öröm is, melynek elfátyolozott, de mindenható fényéből az ég bizonyos órákban leküld néhány sugarat!”

Amikor fogságom idején komiszkodtak velem, én pl., mindig arra gondoltam: „Én ezekért az emberekért már 5 éven keresztül, minden nap, minden szentmisében, imádságaimban imádkoztam s őket az Úr Jézus kezéből akartam fogadni.”

Amikor közölték a vádlevelemet, hogy „mint aktív misszionárius évtizedeken át a katholicizmust propagálta, a hívek lelkében elmélyítette s bennük még államfordulat után is tovább fenntartani igyekezett” – én visszatérve a cellámba letérdelve mondtam hálát ezért a fontos „vádért”, azért, hogy ezért a „dicső” „vétkemért” 25 évi rabságra ítélték.[kiemelés R.M.]

Mikor bilincsekre verve, mint disztrofikus beteget gyalogosan, vasúti slippereken bandukolva, éjjel, vérebegekkel körülvéve kísérték, én a bűneim bilincseiért ajánlottam föl elégtételül s a csillagtalán sötét éjszakában edesebb érzelmek telítettek, mint egy pompás bálteremben!

Igaz nagyrabecsüléssel:

Blanka”

.....
Karaganda, 1964. szeptember 16. (2/IX. Munkács!!)

„Drága Baba!

[...]Egészségi állapotomra sem lehet panaszom. Az ócska órához hasonló. Lazulnak a rugók, a keretek kopottak, az egész szerkezet poros. De legyen hála a jó Istennek, hogy a hit erejével még rendesen irányítja a mutatókat, a lelkiismeretemet. Ezzel a mécsessel, hitemmel magamra maradtam, a kínzó óriási távolságban a kívánva-kívánt Otthontól!- Mégsem vagyok sötétségben, Kiváltképp olyankor, amikor egy-két sorocskát kapok valakitől, aki még gondol és szeretettel gondol az Úr öreg szolgájára.

És ha már okot keres, miért a hosszú hallgatásom, akkor talán nem hazudok, ha azt írom: szerető, szívélyes féltés, aggodás, hogy kellemetlenséget ne okozzak Annak, aki vigasztalásomra szolgál. De talán ebben is az Úr Jézus mutatóujját kell látnom. Talán ebben a pontban is Magához akart hasonlóvá tenni. Tudvalevőleg mindazok, akik Hozzá ragaszkodtak, szenvedésre voltak kiválasztva... A hű Szűzanya, Szent József, a betlehemi kisdedek, Szent Simon, az Apostolok, s az Apostolokkal együtt érők... Tudomással... olyan személyek felől, akiket a velem való kapcsolatuk miatt molesztáltak..., hívogattak... faggattak, sőt, meg is toroltak. Kezdve Édes Anyámtól s öcsémtől, s egészen a volt házigazdámig s szomszédjaimig. Egy éven keresztül egy titkos rádióleadó készülékkel figyeltették. Az egész uccánk házfedelei felett kihúzták a drótokat. De az ördög bármennyire is gonosz, mégis végeredményben buta. Én is megfigyeltem, hogy csak a mi padlásunkra voltak beeresztve a

drótok, más házaknál nem. – Most épp egy évre rá, le is szerelték. S ha hallgattak is valamit, hát legfeljebb a sok gyereksírást hallgathatták, amivel háziasszonyunk 2 éves fiacskája jócskán elhalmozta őket. No meg a Vatikán leadásait. Legyen nekik! [...]

Blanka”

.....
Karaganda, 1965. április 16-án

„Kedves Baba!

„[...] Sajnos a lélekbódém napról napra roskadozóbb lesz. Ez az igazság. Az idő vasfogatól még az érc is meglágyul. Hát még egy emberi organizmus?! **A szem, a vese, a szív után most a tudóm állt be** az „очередь”-be [a sorba] megpróbálni „ifjú” türelmemet. **A jobb tudómba tbc-góc fészkelődött bele.** Három hónapon keresztül injekciózás, komiszabbnál komiszabb pirulák falása, stb... mindent, csak nem levélírási hangulatot keltettek.

Én ezt nem panaszként vagy mentség címén írom. Hadd verje ki rajtam az Úr még a síron innen bűneim adósságát! Hiszen már a 69-iket taposom életéveimből. Félek, hogy a kevés hátramaradt időből nem futja majd szusszal a nagy tartozásom kiegyenlítésére! [...]

Blanka”

.....
Karaganda, 1966. szeptember 16-án

„+!

Drága Baba!

[Andreaanyósának halála kapcsán írja]....folytonos válás..., válás az Élet. **Én hál’Istennek már átestem egyszer egy olyan „halál-főpróba”félén, amikor 1949. febr. 10-én letartóztattak és szemem láttára mindenkitől és minden ingóságomtól megfosztottak.** [kiemelés R.M.]

Most meg egymás után költöznek az örök hazába kortársaim, iskolatársaim. Pár hónap múlva már a hetedik X-be (70 éves leszek) lépek. Családunkban a 70-74 év a korhatár. A nagy szobor lelepleződés közeledik és én még mindig nem vagyok készen. Még a Krisztus kép nem teljes. Ó hogy állok majd Előtte?! Hol még az Igaz is rettegni fog!

[...] Ami pedig az egészségemet illeti, bizony nem dicsekedhetem vele. Hol a szemem, hol a vesém fájdul meg. A rheumatizmus is meg-megkínoz. Ujabban meg a szívem napokon keresztül fáj. Éjjelenként 2-3-szor is föl kell kelnem az ágyból s föl-alá sétálnom, mert a lábamat fogja a görcs. Tehát «Смартость не радость, а смерть не свадьба.» Tudomásul kell venni az igazságot: Sanyi kimentél a divatból. Adj helyet az ifjúságnak! (Sajnos, nincs kinek. Úgy látszik, mi vagyunk az utolsó mohikánok.) –

Egyetlen örömöm a virágos kertem. Idén valami szépek a dáliák, őszi rózsák, petunia, stb. Szeretnék még hazulról élő virágokat szerezni [...]

öreg bátyja”

.....
Karaganda, 1967. január 20-án

„Drága Baba!

[Megköszöni a 70-ik születésnapjára küldött gratulációt.] Apunak is tolmácsolja együttérzésemet. Sújga meg neki, hogy hallgassa meg B. Pista barátjának és kollégájának a nagyon is testvéri és komoly felhívását. Gondoljon néhai jó Édesatyjára, akinek én is mindig

tisztelője voltam. A szőlősi primiciája még mindig élénk emlékezetemben van. [...] Nagyon kérem, ne szeptegjen, ne tétovázzék neki átadni üzenetemet.

Sándor bátyja

.....
Karaganda, 1968. február 1-én

„+! *Drága Baba!*

[Említést tesz az előző évi hazalátogatásáról, és kilátásba helyezi az-az évit]

„[...]Az *elmúlt nyáron tett kirándulásom programjába beilleszthettem volna egy szerény látogatásomat Édesanyjánál és Magánál is. Így talán csak a folyó év folyamán egy újabb operációra való utazásom alkalmával tehetem meg.*”

A levél végén biztatás: *„Föl a fejjel! Nincs veszve bármi sors alatt, ki el nem csüggedett.”*

.....
-Chira püspök papbarátjához, Bendász Istvánhoz, Beregszászra intézett leveleiből

Karaganda, 1977. január 31-én

„*Drága Pistám!*

Szeretettel és hálásan köszönöm, hogy a 80-ik születésnapom alkalmából gondoltatok rám, és megleptetek szívélyes jókívánalmaitokkal.

De „magnifikat anima mea Dominum!”, hogy a nyápisz fiatalkorom dacára följutottam a 80-ik év csúcsára, mint egykor Mózes a Hóreb hegyére, hogy visszapillantassak arra a főséges útra, melyet isteni Mesterünk keresztjével rajzolt ki életutam térképén. Szép volt, rózsáival és töviseivel! Úgy vagyok, mint az a lovag, aki a legenda szerint átvágtatott a Bádeni-tó jegén, s csak a túlsó parton döbbent rá arra a nagy szerencsére, hogy a jég alá nem került. Rádöbbenek a nagy felelőségre s rám mered a kérdés, „Что воздам Господеву за вся, як се воздаде му??!...[Hogy számolok el mindezzel Istennél, hogyan térül meg??!] Azért a sok érdembe nem hozott elismerésért, mit tanáraim, előljáróim, püspökeim, sőt, két pápa is kar- és kortársaim fölé emelve nyújtott nekem! Hát az Ordo szentségem? [fölszentelése] A szibériai kirándulásom? a legfőségebb nevelői munus [szerep, szolgálat]: Krisztus Király tisztjeinek képzése?... drága jó szüleim, Apám, ... Anyám,... testvéreim,... s annyi nemesebbnél nemesebb lélek túláradó szeretete?... Tanítványaimtól megtapsolt praelectiók? [előadások, elmékedések]... exercitiumok... [búzdítások, lelki gyakorlatok], missziók felejthetetlen emlékei?... s ezekkel párhuzamosan mázsás súlyú sok-sok bűnöm, rossz példaadásom?!.. S Te Uram, megirgalmaztál mégis... ezért jubiláló dalom második strófája: „Misericordias Domini in aeternum cantabo!”

A helsinki komédia gyümölcseként regisztrálják a volt parókiákat Melkombinátot, Mihajlókával együtt. A hívecskék csekélységemet is kandidálták ötödik kerék kiegészítő gyanánt. Vederemo!

Ez idén nagyon kemény a telünk. De burán-ok nélkül! – Sok német már a FRN-ben [NSZK-ban] üdül. Áradoznak az örömtől leveleikben! Mások meg itten a repressalióktól nyögnek. Még azok is, akik aláírták a hitközség regisztrálása iránti kérvényt! Nem kaptak praemiumot! Hívogatják őket, stb.

Márciusban megnézek Livi születésnapjával kapcsolatosan / 19.III/

A viszontlátásig ölel s csókol Édesmindnyájakat, Babyt elsősorban:

Sanyi”

Karaganda, 1977. augusztus 30-án

„Drága Pistukám!

Gratias quam maxima! – hogy voltál szíves „kézbesíteni” a Homolyának gratulációmát s referálni az aranymiséjéről. Már választ is kaptam tőle. [...]

[keresi Matyaczkó Tivadar halálozási évét.] „Lévén Te az e.m. [egyházmegye] mindentudi – kis lexikonja – talán megadnád nekem minél sürgősebben.” [...] „Én is már spiri vagy aulista lehettem, amikor meghalt. Emlékszem, hogy Sztojka, mint püspöki titkár adta fel neki az utolsó kenetet. Arra kérte, hogy az ő ujjával kenje meg őt Sztojka. Én július első napjaiban, 1922-ben távoztam Irhócra. Boksay Jóskáné meg 1923 végét/1924 elejét emlegeti. Az ő édesanyjuk volt az öreg házvezetőnője. 1924. okt. foglaltam el a spiri állásomat. (Most tudnék ám spiri lenni!!!) De emlékezetem csődöt mondott. Tehát: mikor halt meg Matyaczkó? Mikor és hol halt meg Kohutics Tivadar és Choma Viktor? Talán Kampi mondaná meg?!

Magdus hűgomektől kaptam „befogadó”-t Amerikából. Sajnos e hó 19-én közölték velem a milicián: *omkaz*. [elutasítva] Már másodízben. A helsinki és belgrádi világkomédia még nagyobb dicsőségére. *Summum jus, summa inquria!* – mondogatták a jogász rómaiak.

Mint afféle „römis”-nek van munkám most nyakig. Már a 20.000-ik áldozók száma felé közeledünk. Állítólag engedélyezik a templomépítésünket.

Szeretettel ölel Édesmindnyájatokat:

Sanyi”

Karaganda, 1977. október 13-án

„Drága Pistukám!

[...] Figyelemmel kísérem a belgrádi nagy cici-bábkázást s mint látom a nagy *zrumoma*-ból *мало дождю буде* [A sok dörgésből kevés eső lesz], avagy „*Parturiunt montes et evenit: ridiculos mus!*” [Vajúdnak a hegyek és az eredmény: nevetséges] Hofi a jövő újév alkalmából megint megkérdezheti a 35-től, hogy miért kell nekik is hasra esni a „Cé-cé-cé-pé” előtt?! – ez is olyan história, mint azé a kérőé, akit a lány szülei kikosaraztak, s ő arra a kérdésre, hogy „no, mi újság?” azt felelte: Semmi. Kitérő választ adtak.

Azért én a Szentlélek Úristen szavában hiszek: *Nulla pax impiis!* [a kegyetleneknek – hitetleneknek semmi béke] Ugye ennél maradunk?! (mint a trinkolók mondogatták, amikor a választandó bort kóstolgatták).

Remélem, meg nem nehezítettél rám, hogy válaszómmal ennyire megvárakoztattalak?! Szolgáljon mentségemre az, igazán nagy (hál'Istennek!) elfoglaltságom. Elég, ha ennyit mondok: márc. 19-től a mai napig csak csekély... 40. 000 az áldozók száma. A Katedrálisban *in illo tempore* [annak idején] egy esztendő alatt volt 29-30.000. Egy 25 km átmérőjű *parochia* mindössze két „bojtárral”! Imitt-amott „fiatal” termetem már érzi, hogy „*уже не есьме молоды фатмьови, як то било давно*...” [Már nem vagyunk ifjú legények, mint hajdanában] De főlemelő egy érzés az a tudat: *O A M D S!* – nyolc x-el a vállamon!!!

Ti hogy s mint vagytok?

Édesmindnyájatokat forrón ölel és csókol

Sanyi.”

Karaganda, 1977. november 18-án

„Drága Pistukám!

[Papi adatokat kér, mert arról értesült, hogy az előző levele, amelyben ezeket az USA-ba küldte, „szűrőbe” került...]

Az illető, (noha ajánlott levél volt) nem kapta meg azt a levelemet. Правда очи коле – [az igazság szemet szűr] mondják. A fennkölt levél őreinek nem esett inyére, hogy a pravoszláviára való сватанку [eljegyzés] körülményeit aprólékosan mertem papírra vetni. Még jó, hogy „hazaárulás” vádjával be nem... 81 éves fejemmel!- Helsinki! ... Belgrád!... Belügy! ...Eszmék szabad áramlása! Szabadság! Itten hordozzák sz... zászlaidat!

Mit szólsz Casaroli leváltásához? – Milyen vágányokon halad majd utóda Silvestrini monsignore? Ti talán többet tudtok.

Megkezdjük a templomépítést. Vasárnap lesz az alapkőmegáldás. Egyelőre csak az alapokat rakják le. – 17 m széles, 27 m hosszú, 7 magas „imaházat” engedélyeztek. Kívülről a szabványos házak formáját kell, hogy viselje. Semmi jelnek nem szabad templom voltát mutatni. Az elején még toronyról és két harangocsikáról csevegtek. [kiemelés R.M.]

Egy heveny tüdőgyulladásom estem át ez elmúlt héten. Lábon hordtam el ugyan, de nagyon megkínzott a magas és fluktuáló láz (36-38 fok között nap, mint nap). Szörnyen izzadtam. Étvágytalan voltam és sajnos „ifjú termetem” bizony legyengült. Hál’Istennek utána vagyok. Csak 3-4 napig voltam ágyban. Nota vidis, így megyek a télnek. Ez már másodszor történt velem. Egy temetésen (a regisztráltság öröme!) a szellős temetőben meghültem. Berekedtem úgy, hogy alig beszéltem.

[...]Sürgős válaszodat várva Édesmindnyájatokat ölel

Sándor

PS. Korházba hoztak nekem beutalót. De inkább Ungvárra kívánnék menni. Táviratoztam Holovácsnak.

.....

Karaganda, 1978. január 20-án

Drága Baby!

Kedves Pistukám!

Édeseim!

A 81-ik születésnapomra küldött szívélyes jókívánataitokat hálás szívvel köszönöm. Bizony a jó Isten nagy-nagy kegye, hogy ilyen nem remélt magas kort megérve még „вынчовал-” gathatunk egymásnak [köszöntgethjük egymást].

Nektek meg viszonzásképpen azt kívánom, hogy éveitek számával főzzetek le engem, s tartson meg a jó Isten Titeket legalább 101-ig, vagy míg a Tisza ki nem szárad bokáig...

A születésnapra praeludium egy... tüszős mandulagyulladásom volt. Hál’Istennek utána vagyok. Valamikor 50 évvel ezelőtt éltem át valami hasonlót. Azóta azt sem tudtam, van-e mandulám.

Gyönyörű telünk van. Hideg: 20-20 fok, de nincsenek buránok.

A templomot dicséretre méltóan látogatják a németek. Csináltak nekem egy óriási ovációt a születésnapomra. Az ismerőseid nagy, meleg szeretettel emlegetnek[...]

Forró szeretettel ölel, csókol Édesmindnyájatokat

Sanyi”

.....
Karaganda, 1978. február 15-én

„Kedves Pistukám!

[Kérés a pápák teljes névsorára lenne szüksége egy szektánssal folytatott vitája miatt]. „Az én könyvtáram, mint tudod, „ebek harmincadjára került.” Még megboldogult Misu említette, hogy a Csernekhegyi zárda könyvtárába került.” [Kiemelés R.M.]

[...] Eddig „megy a kocsi” zökkenés nélkül. A lelkesedés fokról fokra növekszik. Roppant villanyozó hatással van az emberre a fiatalság, igen, a fiatalság lelkes bekapcsolódása. Beunszoltak vénségemre infulás celebrációkra [főpapi celebrálás] is. Elvállaltam, mert az... újdonsült prelátnak-kolléga nagyon rázza a rongyot. Gondoltam egyet: Na-na, lassan a testtel! Vagyok olyan legény, mint te – vágok olyan rendet, mint te..., „ajnoká”. (A mellkeresztet a kazula felett hordja. Primadonna módjára fotografáltatja magát s osztogatja képét fűnek-fának...)

Hogy vannak betegekünk? Bandi, Suba? Margitics? Olvastad az Izvesztyija jan. 28-i számát? A gyerekek járhatnak templomba! A Konzstitucija szerint nem lenne szabad az unitus egyházat lefitymálni. És mi a tény?

Babyval s Családoddal együtt sokszor s forrón ölel s csókol

Sanyi

.....
Karaganda, 1981. február 17-én

„Aranyos Babykám!

Drága Pistám!

[...] Nem hencegésképpen, de a valóságban: elképesztő módon voltam elfoglalva, nemcsak a templomi végzendőkkel: gyóntatás, esketések, keresztelesek rogyásig. Itt egynéhány ún. „nagy” temetés „dictiok”-kal. Azon kívül az Általad is ismert és „űzött” Untervich-tek, higgyétek el nekem: Nagyon igénybe vették elviult, „fiatal erőimet,” hogy mitsem használtak a 60-70 éves „menyecskék” bókjai „legény a gáton!”

No de este lett, a levélírás ideje., bizony még a Чарослов [papi imakönyv] is kiesett a kezemből.... És milyen sokszor! Ha még élne Szokol, ő tanúsíthatná, mert pár nappal halála előtt még itt járt nálam [...] s a szétszakadt „Чарослов”-omat átkötötte.

Így hát csak most „lihelethez” jutván köszöngetem meg a harmincnál több sürgönyt s csaknem ugyanannyi gratulációs levelet, amikkel az ordinációm 60-ik és születésnapom 84. éve alkalmából a jólelkek elhalmoztak jó kívánalmaikkal: Amerikából, Európából, Ázsiából. Angol, német, cseh, szlovák, ukrán, orosz, magyar nyelven.

De könnyekig megható volt az az őszinte, csupaszív meleggel telített jubileumi köszöntés, melyben a derék „Deutsch”-ok részesítettek, hogy már 24 éve osztozom örömeikben s bánatukban.

Hálaadó szentmisém alkalmából gyönyörű ministránsoknak öltözött (mint valami kardinális reverendákban ministráns karingbe!) - kb. 60-70 15-18 éves fiúcska, lelkesedéstől pirosló arccal, kb. 70-80 mennyasszonyoknak öltözött ugyanolyan korú lányka töltötte be a szentélyt. A fiúk az oltárlépcsőkön, a lányok az oltár körül. Az offertoriumkor, amikor az ostyát és a kelyhet akartam felajánlani – a diskos mellé a leánykák egy-egy élő vörös szál szegfűt hoztak fel egyenként az oltárra, a maguk és az egész hitközség valamennyi tagja nevében. A kollégám

üdvözlő szavait pedig az egész templom öröm és hála könnyektől csillogó szempárjai kísérték. **Hosszúra nyúlt életemben még egy ehhez hasonló meghatódottságban sohasem volt részem!**– A lengyelek is kitettek magukért. A németekkel karöltve nem egy társzekér, hanem egy teherautóra való ajándékkal halmoztak el. (Ha le akarjátok kontrollálni: forduljatok Holovács Jóskához. Ő csak a „megújrázason” vett részt.) Az ukránok „távollétükkel” üdvözöltek. A Bandi vejének ronda parasztsága milyen homokszem a szívélyes szeretet és hála eme Niagara-zuhataga mellett?!

Máj. 1-re Öcsivel együtt várjuk feltétlenül a der slerschöner páter Stephant.

Hálás köszönettel forrón ölel s csókol Édesmindnyájatokat,

öreg bátyátok Sanyi.”

.....
Karaganda, 1981. november 23-án

Drága Pistukám!

[...] Sajnos vannak tapasztalataim (de Neked is!), hogy postai küldeményeink néha a féktelen kíváncsiság áldozatai is lehetnek. [...]

Olvastad-e a Журнал Московской Патриархии áprilisi számában a galíciai komédia 35-ik évfordulójára írott cikket valami Fedorovics nevű tollából? Büszkeségtől dagad a szőrös melle, hogy Alexej pátriárka „misszionáriusai” arany és ezüst „нагон»[vállap]-nal, kereszt helyett rabláncsal, Evangélium helyett „Bűntető törvénykönyvvel” a kezükben terelték a pravoszláv церков[egyház]-ba a galíciai gerinctelenek csordáját. Nem átallotta ezt a cirkuszt „Беликим делом истины и справедливости” [az igazság és igazságosság nagy napjaként] kirikácsolni. Ugyanabban a számban van közölve Pimen tiltakozó levele az amerikai unitus püspökök „Deklarációja” miatt a Szentatyához, és Ennek válasza. – Egyesülést akarnak, sürgetnek, mímelnek, de «ніколи посредством унії!»... [sohasem az unió által] Nesze semmi, fogd meg jól!

Hallottad, hogy a „Святейший Синод” II. Miklós cárt mártyrnak, szentnek deklarálta. Egy degenerált despotát! – Vajon mikor beatifikálják dr. Kosztelnyikot, Pinyel Miskát és Kontratovics Iréneuszt is?!

Én mindezek dacára hiszek a Szűz Anya fatimai ígéretének teljesülésében. A német katolikusok szétszórása az egész CCCP területén ennek a nyitánya. Nincs már egyetlen egy „раيون”-ja sem a CCCP-nek, ahol a katolikusok ne volnának értesülve! [kiemelés R.M.]

Kérezkedtem Magdus húgom meglátogatására. December első napjaiban várom jóakaróim negatív vagy pozitív válaszát. [...]

Nálunk is beköszöntött a reguláris tél, hóval, - 16-18-fokos faggyal.

Forró szeretettel ölel és csókol

Sanyi

.....
Karaganda, 1982. április 15-én

Христос воскрес!

Drága Baby! Kedves Pistukám!

Édeseim!

„Fiatal erőimet” messze fölülmúló elfoglaltságom meggátolt, hogy melegszívű gratulációitokat megköszönhettem volna.

Mea culpa.... de mindjárt egy újabb megtiszteltetés felől küldök Nektek értesítést.

A Szentatya szívesen vette a 149 szavas táviratomat.

A Szentszéknél egy új jóakarató pártfogóra tettem szert. Ez a Silvestrini érsek, aki a belgrádi konferencián „a képünket viselőnek” a szemébe vágta egyházmegyénk adminisztratív úton történt, égbekiáltó igazságtalansággal történt eltiprását.

Magdus húgom kérésére interveniált a római szovjet követnek, hogy engedjenek ki az USA-ba meglátogatnom. Magdus Brezsnyevhez, Gromikóhoz, a belügyminiszterhez fordult. Én is hivatkoztam a szovjet követ ígéretére - ...

Tehát a követünk igazmondásának részesévé tették Szilvestrini érseket, aki Casaroli után következik. [...]

Őszentsége távirata mélységes hatással volt a hívekre. Fridának a „Скорая помощь” [mentő] orvosnője mesélte, hogy a betegek könnyes szemmel, örömpesve emlegették csekélységemet. Ez az orvosnő történetesen személyesen is ismer engem. Nicitől, Gulovics Lolytól, többektől szívélyes gratulációkat kaptam. Egy pittsburgi lapban is szerepelek. ФПИ[NSZK]-ből is jönnek a levelek. Dr. M.(Marina) Gyula Dunda Ernő útján üdvözölt. Levélben megköszöntem. Örömmel nyugtáztam az „értelmetlen duellumunk” végét.

Jöjjetek májusban Haficcsal vagy Öcsivel.

Szeretettel

Sanyi”

.....
Karaganda, 1982. december 12-én

Drága Pistukám!

[...]Élő szóban átadhatod Bandinak, hogy a Vatikán külügyminisztériumának egy igen magas rangú érsekétől (Casarolli bíboros jobb keze) Achilles Szilvesztrinitől ismét kaptam egy kimondottan meleghangú választ a születésnapjára küldött táviratomra: „testificer me tecum cogitacione coniunctum esse atque praecibus, quas ad Deum admoveo, misericordiarum Patrem, ut continenter tuis faveat inceptis, atiosque secundet presbyteros ad bonum spirit ole catholicorum isti us regionis operam navantes”. („Biztosítlak afelől, hogy gondolatban és imádságaimban Veled kapcsolatban küldöm a jó Istenhez, az irgalmasság Atyjához a kérésemet, hogy áldásával övezze kezdeményezéseidet szintúgy segítve a többi presbitereket is, akik ama vidék katolikusainak lelki javán fáradoznak!”) Tessék utána szótározni. „Tetcik tudni, hogy a fejem lágját már csak pár szál haj takarja, s így nem csoda, ha sok-sok latin szó elpárolgott. A „der, die, das”-nak kellett a polc!”/

Egy beregszászi mészárosból fokhagymás kolbász, hurka, stb., receptjét [kérném], merthogy „az itteni derék németeknek ezekről fogalmuk sincs. – Ők csak májas kolbászt és disznósajtot csinálnak. [...]

„Jómagam okt. 15 óta nagyon buta tüdőgyulladással birkózom kórházban, most itthon. Fluktuáló lázzal: 36,2 – 38 – 36,5 – 37,2 – 37,5 – köpdösve. Ezért ez idén senkinek sem írogathatok.

Válaszokat várva, forrón ölel, csókol

Sanyi”

.....

- Chira püspök paptársához, Szabó Konstantinhoz Ungvárra intézett leveleiből

Karaganda, 1971. január 17-én

„Kedves Kosztyum!

... A hetvennegyedik születésnapomon küldött megemlékezéseket nagyon hálásan vettem, szívből köszönöm s kívánom, hogy éveitek számával pipáljátok le öreg, de nem vén bátyátokat!

Aranymisém (16.I) emlékére fogadjátok el tőlem a mellékelt képecskéket. Hiszen 50 évvel ezelőtt még a boldog emlékü Édesapja volt a primíciai misémen, Irhócon – a fődiakónusom. Mikita Jóska pedig a diakónusom. A neki szóló képecskét kérném kézbesíteni a legszívélyesebb üdvözetem tolmácsolása mellett.

Itten szörny hófúvások dúlnak. Napok óta nem látjuk a napot. Házunk bejárata is egész körös-körül több méter magas hóhegy alatt görnyed. Ma van az első nap, hogy fellélegezhetünk. De már látni, hogy jön az újabb fürgeteg. Iskolák, üzletek, stb. zárva. Rengeteg masina a hóban rekedt. Még nem tudni, mennyi az emberáldozat. [...]
Szeretettel ölelő Sándor”

.....

Karaganda, 1977. II. 25

„Kedves Kosztyum!

[...] *M. Mityu is megemberelte magát. Gépírásos levélben válaszolt nekem a mókás levelemre. Tehát nem sértődött meg. Panaszkodik. Ez nála nem újság. Kár, hogy ilyen gyatra az egészségi állapota. Mert a helszinki záróokmányban vállalt kötelezettségei teljesítését szorgalmazták a CCCP-től. S [a] belgrádi találkozóra Casaroli érsek úr elvihetné a mi panaszunkat is az egyházmegyénk buta erőszakkal történt likvidálása miatt. Jó lenne dr. T. Imre apostolutód figyelmét is erre fölhívni. A Codex-szerkesztéssel kapcsolatban járni fog az Örök Városban.*

[...] Augusztusban próbálj tour return jegyet kérni. Ha nem adnának, akkor körrepülésre való jegyet Uzsgorod-Moszkva-Karaganda és Karaganda-Kijev-Uzsgorod. Ne kelljen itthon drukkolnunk, hogyan kerülsz haza. – Érkezéseted jelezd.

*Édesmindannyiatokat forró szeretettel ölel
öreg bátyátok*

Sándor

.....

Karaganda, 1977. III. 24

„+!

Kedves Kosztyum!

A Sándor-napi köszöntőt nagyon szépen köszönöm. Az itteni 20-25 fokok hidegek közepette jólesett a meleg megemlékezés!

[...]A karagandai rk. hitközség és egy litván nemzetiségű papja regisztrálva lettek. Csekélységem ellen az volt az illetékesek ellenvetése, hogy már „90 éves!?!/ agg vagyok.

Meg ne feledkezz az ígéretedről s ha nem is „быкемом живих цветов»[élő virágcsokorral], de annál forróbb szeretettel várunk. Érkezésedet jelezd!

Ha H. Jóska nélkülözheti, kérd el tőle Schütz Dogmatikájának II. kötetét s postai avia-csomagként küldd el nekem. A legpompásabb elmélkedési „puncta-„-kat merítem belőlük. [...] szintén szépen kérném, hogy szerezzen be nekem egy kis mákot és tormát. Talán még megkapnám a nagyhétre. Nyáron jövök lequittolom.

Hogy alakul a D. Jurku dolga? Nagyon sajnálom a fiút. H. Jóskaékat csókolom.

Igaz szeretettel: Sándor bátyád

.....
Karaganda, 1977. IV. 26

„Drága Kosztyum!

Otthon nálatok a fagy leforrázta a virágos fákat, te meg befagyasztottad a mi várakozásunkat. No, de azért hiba nincs! Gyere csak, gyere máj. 20-ra. Addig én is hazatérek csavargásaimból.

Imre praetunál, ha esetleg meglátogatnád, hozd szóba Casarolli érsek úrat. A júniusi „bratyizálás” alkalmával szót emelhetne a mi dolgunkban is. Úgy tudom, hogy ő is tagja lesz az Új Codex szerkesztő bizottságának s így föltétlenül lesz dolgaaz Örök Városban Belgrád előtt.

A könyvet megkaptam, köszönöm. [...]Az injekciók nagyon jó hatással vannak a szervezetemre. A tüdőmet nagyon könnyűnek érzem.

A hidegek nálunk is kellemetlenek. A nap ugyan verőfényesen süt, de nagyon hideg szelek fújnak.

Mint kiegészítő dolgozatok. A németek regisztrált hitközségének misézek márc. 19 óta. – Csak a templomhelyet sehogy sem bírják megkapni. Egyik helyen az iskola direktoriszaja (mert a „második emelet ablakából látható lenne a templom”), másik helyen a tűzoltók, a harmadik helyen állítólag egy gyár fog épülni. Most aztán a temető szomszédságában 3 km-re a lakott nocелок-tól [községtől] jelöltek ki helyet (egyenesen gúnyból). Perszeel nem fogadta a двадцятка[egyházi képviselőtestület].

Szeretettel vár és ölel Édes mindnyájatokat

Sándor

Ui. Álmos, fáradt voltam a levélíráskor. Íme a nyomai. Ha könnyenszerezhető, légy jó hozni nekem egy 57 sz. (fejrevaló) prelátusi béetumot. Pesten Oberbanc cégnél kapható !?!/

.....
Karaganda, 1977. április 4-én

„Drága Kosztyum!

[...] Ha Leningrádban a tranzitnál sikerül jún.14-re áttenni a kirepülést, akkor maradna 1,5 napunk Leningrádban. [...] A vizitelgetést majd Bereszászból intézzük.

A program első pontja természetesen Te leszel, mint ahogy megállapodtunk s csak utána a „komédiázás”.

A „masinás” volt tanítványaim jóindulatát szeretném igénybe venni a szép Kárpátaljától való búcsúzkodásomhoz.

A legközelebbi viszontlátás reményében tiszteletteljes kézcsókjainkat add át Édesmamádnak s Gabikának. Téged a „Fiúkkal” szeretettel ölel

szerető bátyátok:

Sándor”

.....
Karaganda, 1978. június 28-án

„Kedves Kosztyu!

Táviratodat, leveledet Bertalan atyával közös üdvözlő soraidat megkaptam, hálásan köszönöm. Remélem, kellemes volt a kiruccanásod. Ha szeptemberben hazalátogatsz, majd elbeszélgetünk a szerzett benyomásaidról.

Húgomtól kaptam Amerikába szóló meghívót. Jövő télen kezdem a kunyerálást a vizegye[kiutazásról, értsd: látogatásról]. Úgy érzem, hogy kárbavesző fáradtság. De megpróbálom.

[...] Ma már harmadik napja, hogy meghalt a Szentatya s a mi újságjaik még nem közöltek semmit. Ideológiai fanatizmus!!! Egy sakk vagy sport bajnoknak egész újságoldalakat szentelnek, s egy 611 milliós közület feje felett elnéznek. Ez aztán a friss hírközlés!!

Szeretettel ölel Édesmindnyájatokat

Sándor”

.....
Karaganda, 1978. november 30-án

Kedves Kosztyum!

Soraidat örömmel olvastam. Hál'Istennek, hogy a „Sandánk”-at a jó Isten ilyen conditióban tartja. Valószínűleg az is nagy szerepet játszik egészségi állapotát illetően, hogy nagyon szeretett ifjú korában tornázni. Nekem a máramarosszigeti konviktusban főductorom volt (Példaadó főductor. Ő kelt föl elsőnek s ment a mosdóba jeges vízben mosakodni és visszatértében nógatott minket: „kelni, kelni”)

K. Pali szülinapját nem tudtam. Küldtem volna neki táviratot.

Az Új Beatissimus trónra lépésével valami új szelek lengését sejtem. Még olyasmi egy pápával sem történt, hogy 125 állam képviselve legyen trónra léptekor. Hogy ukránul is szólt, talán hóna alá akarja dugni őket, nem úgy, mint Visinszky. Az szőröstül-bőröstül megenné őket. B.e. Septicky beatificációs perének még a megkezdését is elgáncsolta. Nem bírja megemészteni, hogy lengyel létére olyan ukrán lett belőle.

Az új templomunk elkészült: egy félév leforgása alatt, mert az egész hromada [közösség] mint egy ember dolgozott rajta. Szép, tágas, levegős és valami pompás az akusztikája. Munka van rogyásig. Eddig 80 ezer áldozónk van. (székesegyházban 27-29. volt!)[...]

Édes Mamának s Gabikának a háziakkal együtt küldöm kézcsókjaimat,
 Téged, Miklóst s a Fiúkat szeretettel köszöntöm, üdvözlöm

Sándor”

.....
Karaganda, 1979. április 6-án

„Drága Kosztyú!

E hó 4-én elhúzták az én nótámat is az ungvári fővádlo óhajára. – A komédiáról Dr. Csopojnek a legapróbb részletekig beszámoltam... Fáradnál el hozzá, s a dolgok felől

tájékoztatnád a Fiúkat! Tedd hozzá, hogy az itteni prokurátorán alkalmazottak - mint minden alapot nélkülöző büntetésnek /bírságnak/ minősítik az egész herce-hurcát. Igazat adnak nekem, hogy igenis csak mint magánember s nem mint szertatást végző papként vettem részt a Mityú temetésén.

Stráf: 50 rubel! –

A „vádlevélben” azt írja a „barátunk”, hogy Murányinak a temetésén beszéltem, aki captalani vicarius volt s a „pravoszláviára nem akart áttérni (sic!) s a római katolikus vallást sem fogadta el. – Bűnömnek róttá fel, hogy a latin temetés után a néppel énekeltem.

Cs. Gabinak aprotékosan megírtam és most sem az időm nem engedi, se nem akarlak untatni a leírással.

És Te miben vétettél a „társadalmi rend ellen”?

Nagyon szépen köszönöm a küldeményedet, a jóleső szíves figyelmedet. A történetekkel kapcsolatban csak az a megjegyzésem: félnek tőlünk![...]

Öreg bátyátok:

Sándor

.....
Karaganda, 1980. december 10-én

Drága Kosztyu!

[...]Pappá szentelése 60-ik évfordulóján hálás imádság száll az Úr Jézus trónjához szívem legmélyéről a boldog emlékü Édesapátokért, aki ezelőtt 60 évvel primiciai szentmisémen, szülőfalumban, Irhócon volt a fődiakónusom. Azután meg Ti, szeretett atyátok Fiai lettetek szívemhezűnt tanítványaim, és mindkettőnknek t.i. Édesapátoknak és csekélységemnek követői a világ legfönségesebb hivatásának vállalásában s betöltésében.

És ha személyesen nem is lehetek az idej karácsonyfátok körül Veletek, a mellékelt fényképem küldésével szeretném tudotokra adni, hogy az 5 000 km-nyi távolság dacára együtt akarom énekelni Édesmindnyájatokkal: „Бог предвечный народился Свысше к нам понизился”. [egyházi ének]

Forró szeretettel ölel öreg bátyátok: S.”

.....
Karaganda, 1982. április 13-án

„Drága Kosztyúm!

Nagyon hálásak vagyunk a kedves húsvéti meglepetésért, amely pontosan nagyszombat délben érkezett. Csak elkésve köszönöm meg.

Pro primo: mert a napokban „fiatal” erőim nagy próbának voltak kitéve a pasztorizációs munkával. De megérte. - Óriási tömegek járultak a húsvéti szentségekhez. Húsvét napján kb. 1000-1500-an voltunk a templomban s a templom körül mint heringek, ember ember mellett.[...] – Hatalmas autobuszok hozták a hívőket. Az ünnepi lelkesedés határt nem ismert. Az „ellenőrök” meggyőződtek róla, hogy Chrisztus vincit, Chrisztus regnat, Chrisztus gubernat! [imperat]

Pro secundo: el akartam készíteni az újabb örömfakasztó római levél kópóját, fordítását. Határtalan örömmel, büszkeséggel tölt el, hogy csekélységem választávirata Szentatyánk meglegedésére, sőt tetszésére talált.

Achilles Silvesztrini érsek úr Casaroli jobb keze. Ő védelmezte ügyünket a belgrádi konferencián. Magdus hugom kérésére a szovjet nagykövetnél interveniált, hogy engem engedjenek őt meglátogatni. A követ megígérte, hogy föltétlenül megkapom az engedélyt. A hugom Brezsnyevhez, Gromikóhoz, a belügyminiszterhez fordult s mindezek ellenére nov. 24-én kérelmemet elutasították. – Erről értesítettem Silvestrinit, aki a másolatban mellékelt levélben válaszolt nemcsak nekem, de mindnyájunknak is. („Barátainknak” egy kis olvasnivalójuk akadt ismét!)

[...]Édesmamádnak, Hugocskádnak kézcsókom. A „Fiúkat” egyenként és összességben Veled együtt szeretettel ölel:

Sándor”

.....
Karaganda, 1982. július 16-án

„+! Drága Kosztyu!

Hosszú-hosszú hallgatásod sejtetni engedte, hogy nem lehetsz valami viruló egészség birtokában. Többször hoztam föl ezt a sejdítésemet a háziaknak is.

No de, hál Istennek, hogy Édesmindannyian, ti. Édesmama, Gabika s Te is már rendbe jöttetek.

Kb. 2 héten át én is picurinykát nyavalyogtam. Nem fáj semmi. Csak olyan elnyűttnek, kimerültnek éreztem magam. Étvágytalanság, álmatlanság zavarta a közérzetemet. Minden lépés nehezemre esett. Смарость не радость. Hál’Istennek újra legény lettem. Vasárnap is 3 misét kell majd énekelnem. Megint elmúlt vasárnap csak 921 áldozó volt.

Tegnapegy ФПГ [NSZK]-ból való újságíró volt a vendégünk. Sok mindenre volt kíváncsi. De kidribliztem minden kérdésére a választ úgy, hogy a tisztelt „barátainkra „árny ne essék”. Bár meg nem érdemlik, hisz 1945 óta rugdosnak, mardosnak, de én bízom az 1917 –es fatimai jóslatban, bízom a józanész és az igazság győzelmében. „Pravda vité..!” – Nemde?! Leszerepelnek egyszer Alexej és Pimen fullajtárjai is. Az egész világ nevet róluk II. Miklós cár szentté avatása alkalmából. – Legutóbb próbálta Őszentségét majmolni az OOH-ban való szereplésével. Ámde: si duo faciunt non est idem. A „Людина i свим” megint az Unióval nyavalyog. – De a hazugságok halmazából nem lesz még egy homokszemnyi igazság sem! – Fortes fortuna adiuvant! Föl a fejjel! Nincs veszve bármi sors alatt, ki el nem csüggedett. –

Édesmindnyájatoknak üdvözetem!..

Öreg bátyátok

Sándor”

.....
-Chira püspök papbarátjához, Holovács Józsefhez, Ungvárra intézett leveléből

Karaganda, 1977. május 9-én

„Христос воскрес! [Krisztus feltámadt!]

Kedves Jóskám!

[...]Az én „fűjtatóim” («циганський мых») [cigányzsák] hál’Istennek jól fungálnak. Az injectiók után pompásan érzem magamat. Jótállás mellett mondhatom, hogy halálomig kibírják a tempót. Azután már nem kellene nekem, még ha fizetnének is értük nekem. Az itteni

„paccerekhez” sem járok velük. Attól tartok, hogy a sok „átvilágítással” még „elsötétítik” a tudómet. Júniusban, ha a jó Isten is úgy akarja – ugyis megint a Ti nyakatokba szakadok, és akkor „a vallatásnál” minden kiderül.

Akkor szeretném a „dógot” Öcsivel is „tető alá” hozni. «Ибо думка за морем – а смерть за ухом.» [„A gondolat a tengerentúlon, a halán meg a fül mögött” ruszin szólás] Szó ide, szó oda, de egy 81 esztendő «фатма» [legény] egy ilyen fontos dologban nem „cicázhat”. Igaz?!

[...] A karagandai róm. kat. hitközség regisztrálva lett. Csekélységemet afféle kiegészítőként, а ще случится [még jöhet] a fiatal litvának segítségére [kértek fel]. Az egész „буцага»-t [terhet] nem mertem vállalni gyengébb legény létemre. Csak úgy tódul a nép egy szegényes „землянка»-ból átalakított „bazilikába”. Vasárnaponként négy misét is tartunk. Áprilisban 4000 felüli volt az áldozók száma. А молодеж [ifjúság] talpon! Csak még az építendő templom helyét illetően huzakodnak az illetékesek. Egyik helyen az iskola directrixé tiltakozik: „Az iskolám II. emeletéről lesz látható a templom!” – Másik alkalmas helyen: а пожарник-ок [tűzoltók] vétója. A harmadikon: gyárat építünk ide. Negyedik: 9-emeletes házak lesznek itt! A helységtől 3 km-re a temető szomszédságában: nekünk nem kell!

Szeretettel ölel és csókol Titeket:

Sándor bátyátok.”

.....
-Chira Sándor paptársához, Fedeles Emilhez, Floridába intézett leveléből

Karaganda. 1981. július 1-én

„Drága Mancika!

Kedves Elemér!

Amióta aranyos sorocskáidat vettem – Drága Mancikám! – olyan hosszú-hosszú pauza telt el, hogy bízást nyakamba akaszthatod a „paraszt” jelzőt, a pulyakorunkban használt értelemben. De hál'Istennek! – ismét csak a legörvendetesebb elfoglaltságomra hivatkozhatok, mint mentő okra!

O, ha úgy átküldhetnék Nektek túl a Nagypocsolyán egy TV-kamrán egy néhány fölemelő scénát az itteni lelkipásztorkodásomból, nem hiszem, hogy a szemetek elbírná azt az örömet örömkönnyek nélkül! –

Az első pünkösdre emlékeztető buzgóság, lelkesedés, áldozatkészség ragyogtatja az itteni derék hívecskéink szemét, szívét s arcát. Nemcsak a patentes, nagysátoros ünnepeken, nemcsak a vasárnapi miséken, de még a hétköznapokon is teli padosorokban díszelgő hívő sereg, fiatalok és öregek, gyerekek és felnőttek töltik meg a takaros kis templomocskáinkat. A hívőkkel szembenező oltártól főséges egy látvány, hogy isszák szívükbe-lelkükbe minden istenadta szavamat, mint a szikkadt föld a májusi esőt[kiemelés R.M]...

Itteni működésem alatt volt 3 elsőáldozó: 70 éves asszony! A gyóntató szék remeg az örömtől reszkető gyónók örömétől. Egy-egy szent misén az áldoztatás eltart 20-30 percig is, pedig ketten áldoztatunk! Az elmúlt évben 137 ezer volt az áldozók száma! Még a más hitűek is szívesen jönnek. – Nagyböjtben a német szövetségi államból újságírók, rádiósok, filmesek készítettek felvételeket s adták le Németországban. – Megnézhetnétek Ti is!...

*Hálásan köszönöm, hogy megvigasztaltad Magdus húgomat. Ne hagyjad el a jövőben sem!-
[...] Mindkettőtöket pedig forró-forró szeretettel ölel s csókol
Sándor”*

2. Interjúk

-Szabó Pál atya tanúvallomása az ungvári püspöki palotában, 2012. szeptember 17-én

Édesapám, Szabó András, Chira Sándorral együtt voltak kispapok. Sanyi bácsi primiciáján Irhócon is ott volt, mint diakónus. A jó viszony megmaradt közöttük később is. A mi családban az öt gyerekből hárman lettünk papok, és nálunk nevelkedett Orosz Péter atya is, aki korán maradt árván. /Nemrég jelent meg az „Ilyeneké a mennyek országa” róla szóló könyv/.

Orosz Péter édesapám unokatestvére volt. Péter özvegyen maradt édesanyja férjhez ment Dudinszkihez, és a már meglévő két fiúgyermek mellett született még két gyermekük. Péter 13 éves volt, a bátyja pedig 16, amikor édesanyjuk is meghalt. Ezt követően gyámjuk elvitte őket a nagyszülőkhöz Szkotárszkiba, mivel újra nőülni készült. Amikor a nagypapa is meghalt, a Szabó család úgy döntött, hogy Pétert magukhoz veszik, míg a bátyját az egyik nagynéni vállalta el.

Chira Sándor egészen biztosan már 1954-ben hazatért a lágerből [Chira Sándor peranyaga, a család és Bendász István tanúsága szerint 1956-ban], mivel ez évben szentelt először kispapokat. 1954. nov. 7-én, [valójában 1956. november 7-ről van szó] miközben ment a nagy orosz forradalom ünneplése, Miskolczi Tódor, a püspöki rezidencia háznagyának lakásán Sanyi bá. felszentelte Stilicha Józsefet, Buhir Mihályt, Csépes Lászlót és Szabó Konstantint, a bátyámat.

Miután ki kellett költöznünk a domonyai parókiáról Radváncon éltünk, a Partizán u. 45. sz. alatt, a nagymamánál, a hátsó udvarban lévő házban, amit addig lakóknak adtak ki. Az öt gyerekből négyen odakerültek, én már külön laktam, mivel megnősültem.

Hogy mennyire nagy titok volt a bátyám pappá szentelése, abból is látszik, hogy én sem tudtam róla. Egy alkalommal valamiért hazaugrottam, bementem a házba, s miután végig néztem, hogy senki sincs bent, észrevettem, hogy félig nyitva van a kamara ajtaja. Onnan vezetett egy lejáró a pincébe, illetve feljáró a padlásra. Azt hittem, édesanyám valamit tereget a padláson, így benyitottam oda. Meglepődve láttam meg a bátyámat, aki teljes papi díszben épp misézett, és ijedten kapta fel a fejét. A döbbenet kölcsönös volt, de amint a bátyám némán az ajkára illesztette az úját, jelezve, hogy erről hallgatnom kell, mindent felfogtam és megértettem.

Sanyi bácsinak kezdetben a Beregszászon élő öccse küldte el a meghívót, hogy haza jöhessen a család látogatására. Később már évente egyszer hazaengedték... Ilyenkor összegyűjtötte a papokat gyűlésre, foglalkozásra...

Az első papszentelést 1954-ben végezte, majd 1963-ban, 1972-ben, 1974-ben... Engem is 1974. június 24-én szentelt fel, és még hármunkat, köztük Szabó Györgyöt is, a későbbi püspöki irodaigazgatót. A szentelés a radvanci házban zajlott, szentmise keretében. A

kispapokon kívül jelen voltak: Konstantin bátyám, édesanyám, Gabi húgom és Holovács Jóska. Sanyi bácsival mindig Jóska bácsi is együtt volt, mert nagyon szoros volt közöttük a kapcsolat.

Emlékezetes, milyen módon lett püspök a saját bátyám. Előző nap felhívott a munkán azzal, hogy másnap el kellene menni Onokóra a Holovács Jóskához. Megbeszéltük, hogy a Korjatovics buszállomáson találkozunk. Míg ott ácsorogva vártuk a buszt, a bátyám közölte velem, hogy püspökszentelésre megyünk, de ez mélységes titok kell, hogy maradjon. Jóskánál már ott voltak Chira Sanyi bácsi, Szemedi János, Murányi, Miskolczi az ungvári háznagy és jómagam. A szentelés szentmise keretében történt.

A saját pappá válásom története hosszú. Bennünket Vaszkó Jóskával együtt még Tódor püspök vett fel a szemináriumba 1947-ben, és alig két hónappal később megmérgezték. A szeminárium a várból előbb a Konviktusba, majd, annak elvétele után, ide került a rezidenciába. 1948 júniusában azt is elvették, és ezzel megszűnt a szeminárium. A bátyám is itt lakott, a Murányival együtt. Miután elvették a kápláni lakásokat itt laktak továbbá Ortutay Elemér bácsi és Kótyuk Ferenc is, a ceholnyai káplán. Ortutay Elemér még a kápláni lakásán, 1947-1948-ban filozófiát adott elő nekünk, szeminaristáknak.

Az utolsó papszentelésre 1947-ben került sor, amikor Romzsa Tódor hét kispapot szentelt fel, és Chira Sanyi bácsi a szeminárium rektoraként mondta a szentbeszédet. Soha nem felejttem el, mennyire mély szónoklatot és elmélkedést tartott akkor. A telefonpóznák hasonlatát fejtette ki. A telefonpóznákét, amelyek a legnagyobb viharban is kitartóan állnak, mert az a rendeltetésük, hogy kiállják a viharokat, és adják tovább a híreket. Hasonlóképpen a papoknak is az a küldetésük, hogy bármilyen nagy vihar közepette és ellenére, tovább kell adniuk a jó hírt... Sanyi bácsi e prédikációját nem tudom elfelejteni!

Ebből a 7 felszentelt papból, kettőt elítéltek és megjárták a lágert, öten viszont megmaradtak itthon, és nagyon komoly munkát fejtettek ki az illegalitásban. Fedor P. lett az én esketési papom is, majd gyermekeimet is ő keresztelte. Fedáka is sokat tett: rengeteget misézett házaknál. Zaklatta is eleget a „bezpeka”. Holovács Jóska bácsi is sokat misézett házaknál. Vasárnaponként pl. mindig Medveczkiéknél, a festőnél misézett. Medveczky özvegye (szül. Luták Edit) most Pilisborosjenőn lakik. Édesapját, Luták Ferencet, aki magyar katonatiszt volt, a szovjetek becsalták az ungvári katonaparancsnokságra. Egy idegen a háza előtt megszólította, megkérdezve, merre van a katonai parancsnokság, és ő készségesen megmutatta, sőt el is kísérté odáig az illetőt. Erre ott azonnal lefógták: 1944. október vége, vagy november eleje volt. Bevitték a börtönbe, ahol folyamatosan verték. A cellában vele lévő pravoszláv pópa mondta el ezeket később, amikor szabadult, és elhozta a feleségének a jeggyűrűt, amit a Feri bácsi adott át neki.

Visszatérve a saját pappá szentelésemre, a bátyám rám kérdezett, nem akarom-e folytatni a papi tanulmányaimat. 1968-1974 között szombatoként így jártunk hárman Holovács Jóskához. Ez volt az illegális szeminárium.

Mindannyiknak volt saját fekete őrangyala. Konstantin bátyámnak is volt, aki nem egyszer meglátogatta Sanyi bácsit Karagandában, és mindig Kijeven keresztül repült. Egyik ilyen alkalommal, mire odaért a kijevi reptérre, már zsebében a repülőjeggyel, észrevette az őrangyalát. Erre gyorsan visszament a pénztárhoz, leadta a jegyét és visszatért Ungvárra. Ettől az esettől eltekintve bátyám Konstantin többször járt Karagandában, mert Sanyi bácsi,

különösen már idősebb korában, nem tudott minden évben hazajönni. Konstantin ilyenkor hozta haza a sok intenciót, amelyekből Karandában sok volt, és Sanyi bácsi egyedül nem győzte elvégezni...

Stilicha is járt Sanyi bácsinál Karangandában, feleségével együtt. Sőt, a húgom, Gabi is járt ott, és nagyon összebarátkozott avval a családdal, akiknél lakott Sanyi bácsi. Ma is levelezik velük.

Nekem Sanyi bácsi olyan, akár az édesapám, mindig annyi jóság áradt belőle. Amikor nálunk járt, mindig csak buzdított. Velünk, magyar anyanyelvűekkel, mindig magyarul beszélt.

Emlékezetes Sanyi bácsi levele, amelyet az illegalitásban élő munkácsi papoknak írt, akik ellenezték, hogy a schizmatikus papok visszatérjenek az egyházba. Sanyi bácsi erre írt Kosztyunak [Konstantinnak], és külön a munkácsiaknak, megkérdezve tőlük: „Mit akartok, hogy Krisztus másodszor is jöjjön el, és hirdesse a szeretetet? Tehát: megbocsátás, megbocsátás, megbocsátás!”

Nem emlékszem, mikor járt itt utoljára Sanyi bácsi, debetegsége nem látszott meg rajta.

-Lilia Malkovával

Painten (Németország) 2012. október 20-án készült interjú

Személyi adatok: Malkova Lilia,

született Herman Lilia Kazahsztán, Karaganda, 1955.03.14.

Németországba való áttelepülés: 1990.december 1.

Régi lakcímük: Karaganda, Régi Májkoduk, Kommunista u. 128

Mikor érkezett Alexander atya Karangandába, 1958-ban, vagy korábban?

Valószínű, hogy előbb. Talán édesanyám tudja, mert Sanyi bácsi eleinte édesapám unokabátyjánál, vagyis apai nagyapám testvérénél, Hermann Andreas és felesége, Barbaránál lakott. Néhány évig náluk élt, nem tudom, hányat. Hozzánk talán 1961-ben, vagy 1962-ben jött át, de inkább 1961-ben. Mert 1959-ben épphogy megépült a házuk, és utána építettük hozzá Sanyi bácsi részére azt a szobát, amelyben lakott.

Meg tudná mondani, hányszor utazott Kárpátaljára?

Évente járt Kárpátaljára.

Milyen évtől kezdve?

Nem tudnám megmondani, hátha majd édesanyám...

Kit ismert a testvérei közül?

Pali bácsit és Kornél bácsit, az egyik nálunk járt, a másikhoz mi utaztunk.

Ki lakik ma a házukban?

Idegenek. A ház el lett adva, és azóta szörnyen néz ki.

Hogyan maradt meg Sanyi bácsi az emlékezetében?

Ő családtag volt nálunk. Mi vele nőttünk fel. **Olyan volt, akár egy nagyapa.**

Akkor már nem dolgozott?

De, a végsőkig dolgozott – a templomban. Máshol nem, akkor már nem.

Mióta működhetett nyíltan, lesben állás nélkül?

Miután felépült a templom, 1978-ban. Utána már nyíltan működött.

És korábban?

Naponta, apám édesanyjánál, a nagymama házában misézett. Egyik szobájuk erre volt berendezve. Itthon csak a nagy ünnepeken, pl. Húsvétkor misézet, akkor éjjel vagy késő este. A naponkénti miséit ott végezte a nagymamánál.

És oda mások is eljöttek?

Jöttek, az idős bábuskák sokan odajártak. Persze az ifjúság is járt, de inkább csak vasárnap. Ha bármi volt, azt mondták, hogy születésnapot vagy mást ünnepelnek. A bábuskáknak már nem volt mitől félniük... Főként a 60-as évek elején volt kemény. Én '62-ben kezdtem az iskolát, és 1962-ben, '63-ban, '64-ben már én is emlékszem, hogy mindig jöttek ellenőrizni, különösen Húsvétkor, Karácsonykor. Eljöttek megnézni, alszunk, vagy ünnepelünk...

Kik jöttek és hányan?

A tanárnőm jött néhányszor, de előtte mindig figyelmeztetett, már tudtuk. Ő maga is hívő ember volt. A tanügyről küldték, vagy honnan...

Mindig őt küldték?

Nemcsak, de többszörő járt nálunk.

Emlékszik-e Holovács József érkezésére, ismerte-e őt?

Ismertem, valóban járt nálunk.

Milyen gyakran látogatták Kárpátaljáról?

Nem gyakran.

És megkapta-e a leveleket?

Nem tudom. Volt szó arról, hogy nem mindig érkeztek meg a levelek. Általában Kornél bácsival levelezett.

A Keleti Akadémiát emlegeti egyik levelében...

Ő nagyon sokat tanult, valamilyen katedrálist is emlegetett, de nem tudom, hol. Amúgy meg, annyi nyelven beszélt! Sok nyelvet ismert, talán 13 vagy 15 nyelvet beszélt. Itt-ott bennünket is tanítgatott.

Ezt ő maga mondta?

Igen. Hiszen ő tanított is: [Szabó] Kosztyú bácsi, [Holovács] Jóska bácsi a tanítványai voltak.

Menyit tud a lágeri múltjáról?

Hát, mit? Vécét takarítottak, rendet raktak, ezeket mesélte...

És szénbányákról, bányamunkáról nem esett szó?

Nem, szerintem bányákban ő nem volt.

Milyen műtétei voltak?

Sérvműtéte volt...

Emlékszik-e a Baba nénire, akivel folyton levelezett, Ungváron?

Valahonnan ismerős a név, de semmi közelebbi...

Mikor sikerült először hazautaznia?

Az első években nem volt szabad hazautaznia, de meddig, nem tudom.

Miért tért vissza Karagandába?

Visszatértették. Szó szerint nem tudom, mit mondtak, de ilyesformán adták tudtára: vagy eltűnik onnan, vagy újra leültetik. Ezért mindjárt vissza kellett fordulnia. Ő maga annyit mondott: „*Olyan jól fogadtak, hogy a küszöbre sem engedtek*”.

Ezért nem tudott elmenni a szülei sírjához sem...

Igen.

Hallgathatta-e a Vatikáni Rádió adásait Karagandában?

Én csak annyit tudok, hogy az öreg rádión mindig fogtak valamit, azt mindig hallgatta.

1958-ben még azt írta, hogy „semmi virág nincs itt”, majd 1966-ban: „egyetlen örömöm a virágoskertem”. Ezek csak az Önök háza körül lehetett. Ő maga ültette is?

Igen, ültette. Ezt a virágok iránti szeretetet ő plántálta belénk. Vele együtt ültettük a kertet, az ágyasokat, szép egyenesen, a kihúzott spárga mentén. Az egész házunk tája virágban úszott. Ott, hátul pedig a zöldséges, de ott is voltak kis utacsok, s azok mentén is csupa virág.

De honnan lettek itt virágok?

Melegházból, megvettük a kis palántákat és ültettük. Tavasszal mindenféle virágágyast készítettünk. Ő maga tervezte, rajzolta ki, segédkezett. Mondom, hogy olyan volt, akár egy családtag. Ő tanított mindenre, a kultúrára. Nálunk Karagandábanmi semmit nem tudtunk, hogyan kell helyesen enni, késsel, villával, stb. Mindez hiányzott.

Őn már ott született. És édesanyja?

Ő Ukrajnában, Zaporozsjében született. Amikor elkezdődött a háború, kivitték őket Németországba, majd kisgyermekként Lengyelországban éltek, és '45-ben, miután a háború befejeződött, Kazahsztánba telepítették ki őket. Karaganda a száműzöttek városa volt.

Miért voltak száműzve?

Mert németek voltak. Nagymama, nagypapa ki voltak telepítve, és beszámoltatási kényszer alatt éltek egészen '56-ig.

Tehát, megfigyelés alatt...

Igen. Nem állt jogodban elutazni. Karagandában élsz, és ha el is mentél, mondjuk, a szomszéd faluba, időben haza kellett térjél, mert este tíz után már kijárási tilalom volt. Állandóan jelentkezniük kellett a komendatúrán. Én '55-ben születtem, mégis egy, vagy két évig a komendatúra megfigyelése alatt álltam, hiába voltam gyerek. Ezekről én is csak akkor értesültem, amikor megérkeztünk Németországba...

Meg tudná mondani,akkoriban mennyi német lakosa volt Karagandának?

Nem tudom megmondani, de bizonyos, hogy nagyon sok. A mi településünket Májkuduk, avagy „német Berlinnek” nevezték, és az mind...

Ez egy falu volt?

Nem, Karaganda körzetéhez tartozott, mondjuk, mint Munkács és a mellette lévő falu...

Hogy is hívták?

Német falunak..

És mit jelent a kazah neve?

A „Májkuduk” olajkutat jelent

És miből adódott itt a kútnév?

Nem tudom...

Őnök miért nevezték Berlinnek?

Mert azt egyedül németek lakták.

Hogy került ide Chira Sándor atya?

Eleinte a Régi Májkuduk-ban éltünk. Majd csak később, amikor anyánk másodszor ment férjhez, átköltöztek.

És ott szintén németek laktak?

Ott mindenfélék laktak, de sokan voltak a németek is. Az első telepesek mind németek voltak, akik felépítették ezt a Májkudukot, azok mind németek voltak, a falut kifejezetten németek képezték. Amikor megérkeztek, itt kazahok éltek, és egyedül a nagy sztyeppé [volt]. Utána zemlyankakat [földbe süllyesztett ház] építettek, és majd csak később igazi házakat.

Őnök szintén vályogházban éltek?

Nem, amikor már Sanyi bácsi is velünk volt, az épített ház volt.

Sanyi bácsit ide száműzték, vagy ő maga választotta?

Valószínűleg száműzték. Mert azon években mindenki száműzöttként érkezett. Amennyire én emlékszem, a nagyapánk és nagymamánk, Hermann Andreas és Barbara magukhoz vették őt, miután felépítkeztünk, átjött hozzánk. Merthogy ők már öreg emberek voltak, így aztán a nagymama beszélt apámmal, a fiával, és kérte, hogy mint fiatalok, jobban körül tudják majd járni.

Levelei mindig az Önök címére jöttek?

Igen.

Folytatás

Hermann Elfridával és Lilia leányával

Painten (Németország) 2012. október 20-án készült interjú

[Chira püspök e családban élte le élete utolsó 20 évét]

Személyi adatai: **Hermann Elfrida**, született **Sróder Elfrida**, Ukrajna, Zaporozsje, Darmstadt falu, **1937.02.06.**

Németországba való áttelepülés: **1989.02.23.**

Kinél lakott Chira Alexander eleinte. Mióta ismeri?

Elfrida: Az apósom testvérénél, Hermannéknál lakott, akiknek Emma lányuk volt. Ott 6 éven át élt. 1963-ban átjött hozzám.

Addig járt-e otthon, Kárpátalján?

Elfrida: Valószínűleg nem, de nem is utazhatott, mert nem engedélyezték. Ezért jött aztán vissza hozzánk. De eleinte, nem tudom, '63-ban, vagy később?

Lilia: „'63 áprilisában született meg az Alexander fiúnk. De nem emlékszem, mikor jött hozzánk”.

Elfrida: Mindenesetre, a sógornóm, a nagybácsi felesége eljött hozzám azzal, hogy mivel nagyon beteg, kéri, hogy vegyem magamhoz. Mi akkor építkeztünk fel, és fiatal voltam, de tapasztalatlan is, féltem, hogy lesz ez. Mondtam is, én nem tudom, hogyan kell őt kiszolgálni. Hiszen rendben kell tartani a misekelléket is. „Te csak ne izgulj - mondta -, én mindenben segítek.” Így egyeztem bele.

Hány évet élt összesen Önöknél?

22 évet.

Emlékszik, hányban, mikor utazott haza először, miután mindjárt vissza is jött?

Elfrida: Nem jött vissza azonnal. De otthon sem sok időt töltött. Általában... mennyit is voltunk ott? –kérdi a lányát, és az válaszol: egy hetet, 10 napot.

Lilia: De egyik alkalommal elutazott, és mindjárt vissza is tért. Mikor volt az, amikor megtiltották neki?

Elfrida: Miután kiszabadult [a börtönből], ő ugye hazatért. De otthonról mindjárt elzavarták, újabb 5 évre elküldték, mondván, hogy egyáltalán nem jöhet vissza oda...

Vagyis nem élete végéig, hanem csak 5 évig?

Elfrida: Szerintem csak 5 évig.

És ez után az 5 év után miért nem térhetett haza?

Elfrida: Mert végképp nem engedélyezték a hazatérését.

Az 5 évi kitiltásról volt valami határozat?

Elfrida: Lehet, nem emlékszem...

És az 5 év letelte után hazautazott?

Elfrida: Igen, hazautazott... ez a börtön után volt..

Elsőre kimondottan Karagandába küldték, vagy ő maga döntött Karaganda mellett?

Elfrida: Szerintem ott az van írva [az eddig megjelent cikkekre mutat], hogy őt száműzték Karagandába. Én úgy hallottam, hogy Bukowinszki hívta ide.

A lágerből ismerték egymást?

Elfrida: Ismerték egymást, és én úgy értettem, hogy Bukowinszki hívta ide.

Még dolgozott itt?

Elfrida: Még megfigyelés alatt állt, és dolgozott.

Hol dolgozott, a bányákban?

Elfrida: Igen, bányában is, építkezéseken is. Nálunk ott színházat építettek, nem is tudom, hányban.

Beszélt-e az édesanyjáról?

Elfrida: Igen, mesélte, hogy amikor hazaért végérvényesen [a lágerből], édesanyja nagyon betegen feküdt, és még édesanyja betegágyában is keresték, hátha oda rejtőzhetett. Ilyet hallottam.

Tőle?

Elfrida: Szerintem tőle, de az is lehet, hogy mástól... Sok bánatom volt, ezért sok minden elszállt. Semmire nem emlékszem.

Őn hol dolgozott?

Elfrida: A mentőn?

Nővérként?

Elfrida: Nem, takarítottam. Az orvosokkal jártam ki a hívásokra: az orvosi táskát vittem, a hordágyat cipeltem.

És úgy örültem, hogy ő [Chira S.] hozzánk költözött! **Apám helyett apám volt.** Hiszen a gyerekeket meg is etette, meg is főzött néha, ha én nem érkeztem, süttött is, sőt néha a padlót is felmosta. Ha mentegetőzni próbáltam, mindig azt mondta: ha én szemeteltem, akkor fel is takarítok.[nevet].

Saját szobáját is takarította?

Lilia: Nem-nem, csak, ha valamit süttöttünk, kiöntött, akkor...

Úgy tudom, nagyon szerette a virágokat, és hogy ültetett is?

Elfrida: Ó igen, azt nagyon szerette. Olyan virágjaim voltak a kertemben, hogy ilyeneket nem is láttam soha.

Mindig ő gondozta őket?

Elfrida:Persze.

Lilia: De erre megtanított bennünket is, és aztán már mi is gyomláltuk, gondoztuk. De ő tervezte, mit hová. Kihúzott spárga mentén ültetet, hogy szép, egyenes legyen.

Önknél otthon is voltak misék?

Elfrida:Igen, nálunk is voltak, de anyósoméknál, az első férjem anyjánál, mindig. Ott külön szoba volt erre berendezve, ahol felállított egy oltárt, és ott misézett.

Minden nap?

Elfrida:Igen, ott minden nap, és, ha más helyen nem volt miséje, akkor magánál a szobában misézett.

Mikor diagnosztizálták a rákot?

Elfrida:Jártunk a szakorvosnál, de ott megnyugtatták, hogy nála minden tiszta...

Korábban voltak-e gondjai a szemével, veséjével?

Elfrida:Nem emlékszem. Én csak azt tudom, hogy gyakran tették oxigén lélegeztetőre... Soha nem hallottam, hogy gondjai lettek volna a szemével.

És a veséjével?

Elfrida:Nem.

És a szívével?

Elfrida:Nem tudom. Mintha egyszer lett volna kisebb bénulása.

Mikor?

Elfrida:Mielőtt kórházba került volna... De soha nem szólt, nem ébresztett, ha rosszul volt. Ezért megszidtam. Mondtam, kopogtatnia, kiabálnia kellene, ha gond van.– Közöttünk egy kisebb folyosó volt. Aztán hallottam, hogy nyög, nagyon nyög. Átmentem hozzá, és kiderült, hogy ég a láztól. Vérnyomást mértem, majd a lázmérő már 40 fok fölötti értéket mutatott. A templomból gyorsan mentőt hívtam. Akkor mondta: „*Fridocska, a lábam akár a fatuskó.*” Úgy vittük a kórházba, de emlékszem, nem feküdt ott sokig. Úgy tűnik, egy hetet sem feküdt, talán 4-5 napot, nem többet.

Ott volt mellette a halálos ágyánál?

Elfrida: Persze, az utolsó percekig ott voltam. Hiszen a mentőn dolgoztam. A mentőorvosnő kazah volt. Megbeszéltem vele, ha bármi van, mit kell tenni. Amikor haldoklott, mondta nekem, most már telefonálhatok, hadd jöjjön a mentő, hogy gyorsan elszállítsuk, nehogy boncolják. Azért küldött el, hogy ne lássam. Amikor visszatértem, épp a szemét zárta le...

Az Ön számára írta azt a végső rendelkezését, hogy mi történjék vele, ha meghal: hogyan temessék, mibe öltöztessék?

Elfrida:Igen. Ezt nekem hagyta meg.

Mikor írta ezeket, mondjuk, félévvel korábban?

Elfrida:Hát...?

Lilia: Évekkel korábban, jóval korábban lejegyezte.

Elfrida: Ezt a füzetet azzal adta ide: „Nézd, minden így legyen.” Nem engedte, hogy megmossák, és hogy fényképezzék. Pedig fényképezett is mindenki. Albinás atya házvezetőnője is fényképezett. Nem tudom, hogy idegenek fényképeztek-e.

Lilia: Sokan fényképezték a temetésen. Pedig ő mindig mondta, nem kell majd őt fényképezni.

Elfrida: De hát lemosni sem! Ő mondta nekem, leírta. Albinás atya átjött – mert a házvezetőnője telefonált neki, hogy én nem engedem megmosni, és én a kezébe adtam a füzetet. Hümmögött valamit, aztán elvitte a füzetet. Mi meg felöltöztettük...

Az Albinás atyával milyen kapcsolatban voltak?

Elfrida:Hát, nem voltak jóban.

Ez előjön a leveleiben is. De mi lehetett az ellentét oka?

Elfrida:Nem tudom az okát. De tény, hogy amikor meghalt, a holmija nálunk maradt. Annyit mondott, hogy: „A könyveket add oda Werthnek.”

A püspöknek?

Elfrida:Igen.

Amikor már készültünk a németországi áttelepülésre, gondoltam, valakinek át kellene adni, hiszen több mindene megmaradt. Mindig azt vártam, hogy jön majd valaki Kárpátaljáról, ezért vigyáztam. Valamit adogattam közben, ha valaki megérkezett. De megmaradt a kelyhe, a paténája, egyik reverendája... Akkor összeszedtem ezeket és elvittem Albinás atyának, és ő úgy elkezdett rám kiabálni! Nagyon szégyelltem magam ott az emberek előtt, akik látták, hogy bementem a sekrestyébe. Mert ordított velem: csak most hozta el?! Azt mondtam, én arra gondoltam, ezekre valakinek még szüksége lesz. De, ha nem jelentkezik senki, magának kell, hogy ezeket átadjam. Teljesen elvörösödve jöttem ki, az emberek úgy néztek rám, az Albinás a. vajon miért ordított annyira.

Albinás atya mennyivel volt fiatalabb?

Elfrida:Nem tudom.

Lília: Sokkal!

Nem együtt érkeztek Karagandába?

Elfrida:Nem, Albinás a. sokkal később! Amikor már a templomot építették.

Hogy jött létre az egyházközség? Alexander atya szervezte meg?

Elfrida: Páter Alexander szervezett meg mindent. A templomban azonban már nem akart vezető szerepet játszani. Gondolta, a másik fiatalabb, hát...

Ő döntött arról, hogy inkább Albinás a. legyen a plébános?

Elfrida: Igen, ő. Hiszen már Jozsif atya is meghalt, nem emlékszem a teljes nevére.

Hányan pap szolgált itt, míg nem volt templom?

Elfrida: Öten voltak.. [Listát mutat: Prislják Stefan, Saban Jozsif, Bukowinszki Wladiszláv, Chira Sándor, Albinas Dumbliauskas /

Prislják milyen nemzetiségű volt?

Elfrida:Szerintem ukrán, Saban Jozsif talán szintén, Bukowinszki atya lengyel volt.

Dublauskas pedig jezsuita volt?

Elfrida: Én nem tudom...

De Litvániából jött?

Elfrida:Igen...

Összesen 5-en voltak?

Elfrida:Igen, de jöttek mások is. A Bekker Mariannáékhoz mindig érkeztek mások is.

És Bendász atyára emlékszik, aki 1,5 évet töltött itt?

Elfrida: Ő talán a Bekkeréknél lakott.

Alexander atya csak németül misézett, vagy más nyelven is?

Elfrida:Németül és ukránul.

Ha ukránul, akkor kiknek és hol? Ukránok is jöttek a misére?

Elfrida:Hozzánk jöttek az ukránok is.

És a lengyelek milyen misére jártak?

Elfrida:Voltak nálunk lengyelek is, igen.Vasárnaponként az anyóshoz, a német misére jöttek az ukránok, a lengyelek és a németek.

Lilia: Hiába volt német nyelvű a mise, az emberek értették. Ma pedig a templomba az oroszok, kazahok, és mindenki jöhet, aki akar... A templom mindenkinek nyitva van.

Oroszul nem misézett?

Elfrida:Nem, de latin miséket is mondott, arra emlékszem, pl., ünnepnapokon.

Lilia: Oroszul nagyon jól beszélt. Mindenkinek szépen mindent meg tudott magyarázni, de hogy misét is mondott volna, ki tudja.. Talán, mert itthon erre nem volt szükség, ezért nem tudjuk.

Elfrida:Járt az ukránoknak is misét mondani.

Lilia: Igen, hozzájuk sokat járt.

Hogy hívták a községüket?

Elfrida:„Májkoduk”... német község volt.

Itt csak németek laktak?

Lilia: A templom ott volt, a német községben.

Ki volt Alexander atya az Ön számára?

Elfrida:Apámhelyett apám volt. Nekem nem volt apám, vagyis kicsi voltam, amikor elvitték munkaszolgátra, és nem jött vissza... Olyan volt hát számomra, akár az apám. Munkába küldött, mondván: „*Fridocska, menj akárhová, csak dolgozz!*” – Csakhogy el ne vigyék valahová egy kazah hegyi faluba, vagy be ne dugják a rokkantak otthonába. Hiszen mindent megtehettek. Azok jártak hozzánk...

Kik?

Elfrida:A KGB. Így mentem el a szemközti iskolába takarítónőként dolgozni. Örültem, hogy felvettek. Padlót fogok súrolni, gondoltam, csak Sanyi bácsit el ne vigyék! Hiszen nekem is szükségem volt rá! A gyerekek miatt. A Szása még kicsi volt, ezek már iskolába jártak, és e mellett még ott volt az édesanyám is, aki zavart elméjű volt. És őt is vigyázta, Szását, a gyerekeket is, én meg munkába jártam...

Az iskolában, ahol 3-4 évet dolgoztam, jöttek oda hozzám az igazgatóhelyettes, hogy ma valamilyen bizottság jön el hozzám. Én persze mindjárt értettem, miféle bizottság jön, és azt mondtam: csak jöjjenek. Erre 3 órán keresztül gyötörtek egy hosszú írással gyötörtek, ahol annyi minden össze volt írva. Erre azt mondtam nekik: ez itt a maguk irománya, a maguk kezében van a pecsét és minden hatalom, de mit akarnak tőlem, szegény takarítónőtől. Nekem gyerekeim vannak, főznöm kell rájuk, gondoskodni róluk,ő pedig vigyázz rájuk, és én nem engedem őt sehová. Nekem, mondtam, számára mindig akad egy falat kenyérem.

Vagyis el akarták vinni?

Elfrida: Hát ott sok minden le volt írva: hogy a templomot viszi, hogy keresztel...

De hát még nem volt templom..

Elfrida: Igen, még nem volt szabad, és én úgy háritottam, ahogy csak tudtam. Utána, mint kiderült, őt ugyanaznap elvitték valahová, és ugyanezzel az írással gyötörték. Este elmondtam

neki, mivel gyötörték az iskolában, erre azt válaszolta: „ugyanezzel gyötörték engem is.” Mi meg már ott imádkoztunk a sógornővel, a gyerekekkel együtt: adja Isten, hogy haza jöjjön... Este 11-kor hozták meg.

Hány éves volt ekkor?

Elfrida: Már idős volt. Akkor talán már 3 éve nálam volt. Ezt követőem elmentem az iskolából, és mentem a mentőhöz.

Úgy hallottam, férje halála után Sanyi bácsi hozta össze a második férjével?

Elfrida: Fridolinnal..Az-az igazság, hogy izgult értem, de magát is féltette. Mi lesz vele, hová megy? Odamentem hozzá, leültem melléje és megkérdeztem: „Sanyi bácsi, mit mond, mit csináljak? Menjek-e hozzá férjhez vagy ne menjek?” Azt válaszolta: „*Fridocska, ha azt mondom, nem, azt mondd majd...* [nevetés] *Ha meg azt mondom, igen, és valami rosszul sült el, megint nem lesz jó.*” Erre azt mondtam neki: „*Én nem hagyom itt magát, magammal viszem oda. Ő sem ellenzi, az én Fridolinom.*” Erre láttam, hogy kissé felvidult. Hiszen ott a templom is közel volt. Fridolin a német községben élt, egészen közel a templomhoz.

Melyik templomhoz?

Elfrida: Hát a Sanyi bácsiéhoz! Így aztán örült, hiszen addig mindig valamilyen sofőrt kellett hívnia, hogy elvigyék, így pedig saját sofőrje lett, mert Fridolinnak saját autója volt, és vihette, ahová kellett. Öt évet élt még velünk, Fridolinnal.

A fényképeken lévő szoba a régi házban volt, vagy ebben az újban?

Elfrida: A régiben, az enyémben. Azt eladtuk, amikor áttelepültünk Németországba. ***A KGB-sek később ide is jöttek?***

Elfrida: Jöttek, és a tanárokat is küldték hozzánk... A lányom tanárnője éjjeli 11-kor is jött. Sanyi bácsi sokáig imádkozott! Ha nappal foglalt volt, akkor este tovább tartott, majd ment a fürdőbe... Egyszer épp onnan jött vissza, amikor kopogtattak... Gondoltam, ki lehet ilyenkor. Bement magához, s utána szóltam: „Sanyi bácsi, vendége van.” „*Hallom, - mondta -, hallom.* – Hiszen rögtön kitalálta, hogy ellenőrzik - *Hát, ha pizsamában akarnak látni, akkor csak jöjjenek.*” A tanárnő fülig pirult, szabadkozott, hogy nem is akar bejönni. De mondtam, hogy jöjjön csak be, hiszen őt is ellenőrzik. Ukrán nő volt, és hívő, ezért nagyon kellemetlen volt neki.

De hát mi volt az ellenőrzés lényege? Hogy otthon van-e?

Elfrida: Hát igen, azt kellett ellenőriznie, hogy otthon van-e, vagy sem, hogy miséznek-e vagy sem. De nekünk a tanárok mindig mindent előre átadtak: mikor és ki fog jönni. Engem mindenki tisztelt az iskolában, és a gyerekeimet is. Sanyi bácsit meg pláne. Hiszen ő mindenkivel annyira kedves volt, különösen a gyerekekkel. Hogy játszott az velük! Az anyósoméknál nyolc gyerek volt. Nálunk meg három. Időnként már tiszta víz volt, hiszen térdre ereszkedve lovagoltatta őket. [nevet].

Hogy emlékszik, milyen gyakran utazott haza Kárpátaljára? Kivel találkozott a testvérei közül?

Elfrida: Néhányszor találkozott Kornéllal és Livi nénivel, a Tibikéjükkel. Járt még itt a Pali bácsi is.

És Holovács Józsefre emlékszik?

Elfrida: Ő járt itt a leggyakrabban! [nevet].

És Szabó Konstantin is?

Elfrida: Igen, néhányszor járt itt.

És Bendászra emlékszik?

Elfrida: Nem emlékszem.

Holovács nem mesélt arról, hogyan sikerült eljönnie, hisz neki sem volt könnyű?

Elfrida: Valószínűleg Sanyi bácsinak mesélte.

De Ön megértette, hogy itt szentelte fel püspökké?

Elfrida: Igen, tudok róla. Megmondta nekem, hogy senki ne zavarja. Ott volt Jozsif atya, az ukrán, a Prislyák a., és talán Saban a. is... Több senki nem volt.

Vagyis voltak tanúk...

Elfrida: Igen.

És voltak-e más szentelések is a házukban?

Elfrida: Erre nem emlékszem... Jozsif Werth is gyakran járt hozzánk. Itt tanult a szobájában.

Mesélt-e a saját falujáról, vagy szülőföldjéről, Ungvárról?

Elfrida: Nekem kevés időm volt vele beszélgetni. Én csak azt tudtam, ha megérkeztünk, hogy kihez jövünk. Mi csak Livi nénihez jöttünk, vagy a Mancsi nénihez, az orvoshoz benéztünk, és ennyi.

Vele utazott-e arra a temetésre, amely után azonnal kiutasították?

Elfrida: Nem. Nem tudom, kit temettek akkor, de emlékszem, hogy temetésre ment, ahol aztán prédikált is, és 50 euróra [rubelre] megbüntették.

Ez '75-ben volt..

Elfrida: Ezt nem tudom. Eleinte egyedül utazgatott. Utána ő is gyengébb lett, én is műtét után voltam, így azt mondta: „Fridocska, gyere velem, megpihensz ott..”

És nem emlékszik, hogy őt is operálták volna?

Elfrida: Nem, itt semmivel nem műtötték. De ott, Kárpátalján megmondták neki, hogy a tüdején valamilyen folt van, de az betokosodott, és nem lesz belőle semmi. Eleinte azt hittük, e miatt betegeskedik, de hát azt mondták neki, hogy nincs ott rák...

És hol állapították meg, hogy mégis rákja van?

Elfrida: Itt Karagandában, a kazah orvosnő.

Mi állt a halotti bizonyítványában?

Elfrida: Nem tudom. Lehet, hogy Albinás a. elvette...Sanyi bácsi este 8-9 között halt meg. Csendesesen elaludt. A püspöki gyűrűjét a temetés után Holovács Józsefnek adtam oda.

Hálásan köszönöm a beszélgetést.

.....

-Dankó Ilona nyugalmazott tanárnővel Irhócon, 2013. június 23-án készült interjú

Személyi adatok: Dankó (született Lányka) Ilona Prievizán, 1930.07. 31.

Lakcíme: Irhóc, Técsői járás,

Legyen szíves kissé bemutatni a családot.

Az én nagyapám, Györgyei János itt, Irhócon volt kántortanító.

Ez hányban volt?

Ezt körülbelül sem tudom, mert amikor ő meghalt, én még nem éltem. Csak annyit tudok, hogy Chiráékkal nagyon jóban voltak. Édesanyám itt volt tanítónő, és szintén nagyon jóban

volt Chiráékkal. Sanyi bácsi első gyerek volt, és utána jött András, Vidor, aki tanító volt itt, anyukával tanítottak együtt, és Vidornak a felesége nagyon jó barátnője volt az én anyámnak. Amikor Chiráéknál volt valamilyen ünnepség, anyuka Vidor feleségével együtt segítettek ott, mindig ott voltak. Sanyi bácsi apukája, Kornél bácsi és anyukája Berta néni volt. Sok fiúk volt.

Hogyan is következtek egymás után?

Sanyi, András, Vidor, Péter és Pál, az ikrek, utána Kornél és Magda.

És az ikrek közül melyik halt meg?

Az egyik még fiatalon, olyan 25-28 év körül... Magda pedig férjhez ment Fedinec doktor öccséhez, és kimentek Amerikába...

És a másik ikerrel mi lett?

Pali kiment Magyarországra, oda nősült.

Sanyi bácsi egyik levelében azt írja, hogy Berta néni két gyermeke halálát megérte...

Nem tudom. Vidor bácsi utána halt meg, Kornél is utána...

Az András is valószínűleg, aki Beregszászban élt..

A Bandi bácsi. De ő nem Beregszászban élt, a fia volt az. Bandi bácsi Bedőházán lakott. Lehet, hogy ő halt meg előbb...

A levelek szerint ő még élt, amikor édesanyját már gyászolta... Ki lehetett hát az a másik gyerek?

Én arra gondolok, hogy netán Vidor bácsi feleségéről lehetett szó, mert [a Berta néni] nagyon szerette őt.

Hány évesen halt meg a Berta néni? Hogy mikor, azt tudom.

Pontosan nem tudom. Már nagyon idős volt.

És a Kornél bácsi? Ő mikor halt meg?

Még a magyarok alatt. Én gyerek voltam, nem tudom, hányban.

No, hát akkor a családot sikerült kicsit körülírni. De még mindig csak 7 gyermek van, és nyolcat említ. Lehet, hogy valamelyik újszülöttként meghalt?

Lehet, hogy kicsi gyerek volt, és meghalt, azt én nem tudom. De azt igen, hogy az én nagyapámnak 12 gyereke volt, és azok Ungváron tanultak a tanítóképzőben. A Chiragyerekek pedig a nagyapám fiaival együtt tanultak. És itt a fiúk cimboráltak. Az én anyám meg, mindig, mint a fark, mindenhová a fiúk után ment. Akármerre mentek a fiúk – a vízre, vagy hová – ő ment utánuk. Aztán a fiúk elkergették, mert nem akarták, hogy kisgyerek, egy kislány járjon utánuk. De Sanyi bácsi sosem járt a fiúkkal. Soha nem ment velük! Sehová. Ők lóháton jártak, fürödni, össze-vissza – na, fiúk! Akkor ilyen volt az élet. Sanyi bácsi nem járt velük. Szegény anyuka, amikor a fiúk elkergették, elment Sanyi bácsihoz, aki 4-5, vagy 6 éves kisgyerek volt. Csak úgy játszott, hogy vett egy csészét, vagy valami kis fazekat, tüzet [parazsat] rakott bele, füstölőt csinált belőle, majd vett egy kendőt, és úgy járt vele...

5-6 évesen?

Inkább hat, és később is! Csak a füstölővel járt. Egyedül, az udvaron... Csak az én anyám volt az ő „híve”. Ott „áldoztatta”, öneki pedig énekelnie kellett. Lehet mondani, így nőttek együtt. Már akkor utánozta, amit a Tabakovics nagyapától és Chira apjától látott, vagy belső adottságából adódott, hogy őt csak az Isten vonzotta. Azt az Istentől kapta. Nagyon csendes,

nyugodt gyerek volt. Aztán elment tanulni Máramarosszigetre, édesanyám pedig Ungvárra, a tanítóképzőbe.

Azt hallottam, hogy a Chira-fiúk, amikor már felnőttek, állítólag nagy ukránok voltak. És Sanyi bácsi?

Ő a ruszinságért volt, ezt tudom. De most, ha ezt mondják, hát legyen...

Milyen gyakran járt itthon?

Nagyon gyakran.

Ungvárról? Gyakran?

Gyakran járt haza. Amikor jött, és hittan volt az iskolában – édesapja tanította a hittant, de cukorbeteg, ideges beteg ember volt – a gyerekek már nagyon várták. Nagyon szerették Sanyi bácsit, és amikor, mi, gyerekek, már tudtuk, hogy ő jön órára, szaladtunk elébe az utcán. A kezét fogtuk, akinek nem jutott kéz, fogtuk a ruháját, a táskáját... Annyira szerették a gyerekek!

1923-24-ben ide volt kinevezve papként..

Hát én akkor még nem is éltem.

Persze. Akkor hát, ez a hittanoktatás már a 30-as években lehetett.

Hát, úgy...Azután '44-ben én mentem felvételizni Ungvárra. Akkor már ott volt Berta néni is nála, Sanyi bácsinál lakott..

Mióta lakott nála?

Amióta az oroszok bejöttek, ott volt nála...

Dehát '44 nyarán már ott volt...

Hát, '44. lehetett az. '44 júniusában, vagy júliusban, amikor felvételiztem, még nem voltak itt az oroszok. Anyuka megkérte Sanyi bácsit – kellett akkor is protekció! – Sanyi bácsi is ott volt a komisszióban [felvételi bizottságban], meg Choma bácsi is...

Choma Viktor?

Ismerte Choma bácsit? – Amikor bejöttem, Sanyi bácsi, meglátva engem, odasúgott valamit Choma bácsinak, és mindketten izgatottak lettek, hogy fogok felelni. De hát én jeles tanuló voltam, és nagyon szépen feleltem. Jaj, hát olyan boldog volt Sanyi bácsi is, hogy nem hoztam rá szégyent! Olyan boldog volt! Meg hát, Ungváron mi ott laktunk Sanyi bácsinál és Berta néninél.

Mekkora volt, hogy nézett ki a kanonoki ház?

Nagyon-nagyon egyszerű volt: neki volt egy nagy irodája, az utca felől, és az udvar felől volt a hálószoza, a konyha, a nappali szoba. Sanyi bácsinak nagyon nagy könyvtára volt.

Az külön szobában volt, vagy az irodájában?

Az irodájában is voltak könyvek, és külön szobában is voltak. Erről sokat tudna mesélni Dumnic Jurij...

Azt mondta, hogy nem emlékszik a könyvtárra..

De hát ott lakott!

Tudom, ezt ő is mondta, de a könyvekre nem emlékszik.

Érdekes.

Kikapcsolt diktofon mellett hangzik el, hogy Chira Sanyi bácsinál lakott még a Dás Vaszilij, irhóci tanító is, aki már meghalt, illetve Dumnic. Elöl három szoba volt, és hogy az unokaöccs, Kornél is ott lakott a nagybátyjánál. Közben beszélünk arról is, hogy 1956-ban,

amikor Sanyi bácsi ott járt Irhócon, náluk is megfordult, meggyóntatta és megáldoztatta a családot...

Irhócon mikor adták át a pravoszlávoknak a templomot?

Azt hiszem, '45-ben.

Mindjárt 45-ben?

Igen.

Ki szolgált akkor?

Szinetár pap. Felesége nagyon beteg volt, és éjjel, februárban – havas eső esett –eljöttek hozzá, felrakták a szekérre, és elvitték Taracközre, vagyis kitranszporálták innen. A felesége pár napra rá meg is halt, mert nagyon beteg volt. Borzasztó, hogy milyen idő volt az!

És mindjárt jött a pravoszláv pópa is?

Igen-igen jött. Rögtön. '47-ben már sok pravoszláv volt. Átmentek. Ugye nem volt [saját, görög katolikus] templom, az emberek meg templomba akartak járni. A mieink eleinte nem jártak, de aztán – ugye, esketni, keresztelni, temetni kellett.. De nem mind jártak. Pl., mi a férjemmel tanítók voltunk, nekünk tiltva volt. De amint lett autónk, beszálltunk és mentünk: Szőlősre, vagy falvakba, ahol nem ismertek.

De hiszen akkor már csak pravoszláv templomok voltak.

Nem, mi a rómaiba jártunk. – Én római-katolikus vagyok, és a fiam is római... Épp az augusztusi tanítói értekezletek kezdődtek, mindannyian mentünk, én meg magammal vittem a gyereket. – „Hová mész a gyerekkel? –Ó, hát beteg, megyek veled az orvoshoz.” Técsőn aztán – ők a gyűlésre, én meg, mintegy orvoshoz –elmentem egy római katolikus tanítónőhöz, az odahívta a papot, és ott megkereszteltük. Így, a fiam is római katolikus. A kis unokámat meg ungvári római katolikus templomba vittem, és ott kereszteltettem meg.

Vissza tud-e emlékezni Sanyi bácsi olyan gondolatára, amely nagyon megmaradt a szívében, nagyon jellemző rá, jólesik rá visszaemlékezni...

Csak arra emlékszem, ahogy azt mondta: „Istenem, mennyire nagy szükség van itt rám, Irhócon. Milyen öröm, hogy eljöhettek ide, az irhóci emberekhez.”

A későbbi 60-as években, amikor már jöhetett haza, akkor is találkoztak itthon?

Hozzánk nem jött. Nyilván tudta, ha tanítók vagyunk, baj lehet, hát... hozzánk többé nem jött.

Nagyon hálásan köszönöm a beszélgetést.

.....

-Viktor Messmer atyával

Karaganda, 2013. július 2-án készült interjú

Megkérdezhetem, atya, hányas születésű?

1973-as.

Vagyis 10 éves volt, amikor Chira atya meghalt?

Kilenc, amikor meghalt.

De már itt született, Karagandában?

Igen, Karagandában, 1973. december 25-én.

Nyilván a családja sokkal többre emlékezhet...

Igen, a bátyáimnak és nővéreimnek több kapcsolata volt...

Önre személy szerint hogyan hatott az Alexander atyával való ismerettség?

Nekem csak a legkedvesebb emlékeim maradtak.[nevetés]. Nagyon emberséges volt. Ezen túl lelkesen gondolok vissza rá. Megragadt bennem egy mély emlék. A templom melletti iskolából meglehetősen gyakran jöttek a tanárok és igazgatóhelyettes, hogy megnézzék, az ifjúság részéről kik látogatják a templomot.

Ön is ebben az iskolában tanult?

Nem, mert a város másik részében laktunk. Nos, a velem egykorú ministráns társaim persze félték ezektől az ellenőrzésektől, és gyakran eltűntek..

Ön is ministrált?

Én is, de az én tanárain nem jöttek. Ezért én nyugodt voltam. [nevetés] Nos, egyik nap újra átjöttek a tanárok, és nyilvánvaló volt, hogy Alexander atya nem fél tőlük. Felvette a piros, vagy málnaszínű derékövét, és kiment elébük, bátran és derűsen. Természetesen beszélni a tanárok nem mertek, vagy félték.

Félték belefogni a beszédbe?

Félték, mert ő kemény vitapartner volt, és rögtön távoztak, ahogyan ő kiment hozzájuk. Úgyhogy nekem bátorsága megtapasztalásaként maradt megez az epizód. Persze, aki végig csinálta a lágereket, és nyolcvanvalahány évesen...

Önökkel, ministránsokkal nem foglalkozott?

Akkoriban nem voltak ilyen külön foglalkozások a ministránsokkal. Ez csak amolyan egyszerű kontaktus volt a sekrestyében, ottviszont különleges módon bánt velem, legalább is nekem úgy tűnt. [nevetés]. Többször rám próbálta a birétumát, mondván: “egyelőre nagy”.

Jártak-e a szülei az ő házi titkos miséire?

Valószínűleg jártak, úgy tűnik, igen, valamikor a 60-as években lehetett, hogy édesanyám mesélte, hogy semmit nem értett, azon kívül, hogy “Goszpodi pomiluj” [nevetés]. Ők persze jól tudták, hogy ugyanaz az egyház, ugyanazok a szentségek, és hogy nincs más lehetőség... Szerintem jártak [a titkos misékre]. De amíg nem volt plébániánk, mi inkább Bukowinszki atyával voltunk együtt, a Melkombináton.

Mit jelent a “Melkombinat”?

Ez itt van mindjárt, egy privát kerület.

Vagyis ez nem kombinát, hanem városkerület?

Igen.

És hol találkozhattak, mert hiszen templom még nem volt.

Különböző házaknál. Ott sok német volt, és ő [Bukowinszki atya] szeretett velük foglalkozni. A város fel volt osztva feltételes plébániákra: Bukovinszkij közelebb volt a központhoz; Chira Alexander atya itt volt, Májkodukban, avagy a “vodokacskanal” [forráskútnál], vagyis a 19-ik kerületi forrásnál.

Akkor most forráskút?

Ez Májkoduk része, és ő ott lakott, amíg nem volt templom. Csak később élt a “Berlinen”.

A “Berlin” és Májkoduk tehát külön kerületek?

Ez mind Májkoduk, csak annak különböző részeiről van szó.

Az Ön szülei is megjárták Németországot?

Igen, mindketten, édesanyám és édesapám is. Eleinte Lengyelországban voltak egy évig, utána, a front haladtával, Németországban, előtt Kelet-, majd Nyugat-Németországba. Miután

azonban megjöttek a szovjet csapatok, vissza akarták őket vinni a szülőföldre, legalább is így volt beadva, hogy a szülőföldre. Helyette pedig az Arhangelszk megyébe szállították át őket. Ott főként asszonyok voltak, és erdőirtással foglalkoztak. Nem tudom, mennyi ideig voltak ott, mert '46-ban már itt voltak, ott ugyanis iszonyú éhínség volt. Valamilyen csatornákon át ide menekültek. Valamilyen kapcsolataik lehettek, mert iratok nélkül jöttek ide.

Testvérei is már itt születtek?

Igen, édesanyám akkor 16 éves volt, amikor ide érkeztek. Apám is Németországban volt, de őt is elhozták onnan, csak őt munkaszolgálatosként Cseljabinszkba küldték, 14 évesen. Az ottani gyárakban fegyvert készített a Vörös Hadseregnek [nevetés].

Kanyarodjunk vissza Alexander atyához. Ismeretségük volt-e valamilyen hatással a papi hivatás választásakor?

Valamilyen módon...

Vagyis közvetlenül nem...

Közvetlenül biztosan nem, mert én többnyire másoktól értesültem róla, illetve nekem csak rövid emlékfoslányaim vannak vele kapcsolatban.

És miket hallott másoktól?

Hát meglehetősen vidám dolgokat. Kihez menjünk gyónni? – Jobb lesz Alexander atyához. Az ifjúság számára, mondhatni, univerzális ember volt. Nagyon jól tudott bánni a fiatalokkal. Pedig hát... még csak nem is beszélt jól oroszul, inkább mintha ukrán beütéssel beszélt volna, a “gyivicsini” [lánykák], vagy “chlopcsiki” [fiúcskák] - [nevetés]

Miért, gyónás közben nem németül beszélt?

Én nem jártam hozzá, de ő nagyon jól beszélt németül. Annak idején én ezt nem igen tudtam értékelni, de nemrég olvastam egy szövegét, és teljesen paffá lettem a nyelvezetétől...

Prédikáció volt?

Azt ő nem olvasta, de ez különleges lehetett, [szentbészédét] azért leírta.

Önnnek megvan?

Nem, a kúrián volt. Brian atya valamelyik fordítását olvastam...

Nagyon köszönöm a beszélgetést, sokat segített a tájékozódásban.

.....

**-Valentina Smidtlein, a Szent Eucharisztia Rend nővérével
Karaganda, 2013. július 3-án készült interjú**

Az én nevem Valentyina Smidtleine, '56-os születésű vagyok. Engem más pap keresztelt, de Chira páternál voltam elsőáldozó. A szüleim hívták meg... De amúgy, én 30 km-re innen, Szaranában születtem.

Tehát odautazott Önökhöz?

Természetesen. Havonta, háromhavonta egyszer jött hozzánk, a szüleim meghívására, vagy, ha valamilyen rendkívüli esemény volt.

Ünnepség?

Igen. Utána pedig a szüleink megegyeztek egymás között, hogy nem ajándékoznak semmit születésnapokra, hanem a szentmise lesz a születésnap ajándék. A nagymama járt Alexander

atyánál, és 4-6 hónappal korábban megrendelte a születésnapos misét anyunak, apunak, nagyapának.

És ilyenkor [Chira S.] eljött Önökhöz?

Hol eljött hozzánk, holodahaza végezte el. Amennyire vissza tudok emlékezni, a szüleink nem ünnepelték a születésnapokat úgy, mint az emberek általában...

ünnepi asztalnál...

[tagadólag rázza a fejét] Egyetlen alkalommal jött ki úgy, hogy apának volt születésnapja, itt volt Albinas a., és mise után a rokonaink is itt maradtak, asztalhoz ültünk, és megvacsoráztunk. De általában, ha nagymamának, vagy apának volt születésnapja, Alexander a. egyedül érkezett... Egyszer jött el röviden, amikor felköszöntötte a nagymamát, és elutazott, mert nem maradhatott. De általában éjszakára nálunk maradt: este mise, reggel mise, gyónás. Utána hosszan elbeszélgettek apával... Olyan is volt, hogy a nagynénihez hívtuk meg, mert eskette őket. De általában a mi házukban éjszakázott.

Nagyon sok jóakarattal volt irántunk. A szülők pedig mindig valamivel igyekeztek segíteni. Nagymama paradicsom palántákat nevelt annak a családnak is, ahol lakott.

Ön már itt született?

Igen.

Csak az édesapja származott a Kaukázusról?

Édesapám a Kaukázusról, édesanyám Ukrajnából került ide, Kazahsztánba, ide lettek deportálva.

Édesanyja német, és édesapja?

Szintén német.

Már itt házasodtak?

Igen. Édesapám 14 éves volt, amikor '41-ben németek támadtak, ahogy ő mondta, és őket tovább szállították. Egyeseket Ukrajnába, másokat Németországba telepítettek ki, megint másokat Lengyelországba, majd később visszahozták... Néhány német ott maradt, de akik keletebbre laktak, azokat, amilyen gyorsan csak lehetett, kitelepítették a front vonalából...

...a távoli hátszögbe...

Hát igen. Karagandát építeni kellett. '33-ban még a Volga-mentéről is hoztak ide németeket, mint kulákokat... Mert, ha valamijük volt, és felépítkeztek, akkor már kulákoknak minősültek, attól meg kellett őket fosztani... Egy idős ember mesélte '89-ben: „Bennünket 18 ezernyi hoztak ide, és ebből 6 ezer maradt.”

Hányban volt ez?

Valószínűleg '33-ban... Az idős férfi akkor 9 éves volt, a bátyja 11. Tavasszal ott jártak, a csontokat gyűjtögetve és temetve. Ezeket az embereket tehervagonokban szállították, aztán egyszerűen kihajították, aki még életben maradt, egy teljes hónap utazás után. Édesapám pedig... – Néhány éve a nagynéni mesélt a vonatszerencsétlenségről. Nemrég derült ki, hogy a két vonatot szándékosan egymásnak eresztették. Az összeütközéskor az egyik vagon végképp a levegőbe repült. Apám átrepült egy vagonon, a nagynéni pedig – egészen kicsi volt még – mert épp vizet forraltak, leforrázódott. Mi meg nem történt ott!

Itt a püspökségen hallottam arról, hogy néhol megmaradtak azok a legelső gödrök, ahová beásták magukat. Kérdés, hogy azt mivel ásták ki, ha semmi szerszám nem volt, és milyen ágakkal fedték be, ha nem voltak fák?

Az emberek mindig igyekeztek alkalmazkodni. Valószínűleg karagannyikkal fedték be, ami szűrős cserje. Mi seprüket készítettünk belőle.

Szóval vonatszerencsétlenségek is voltak?

Igen, de ez szándékos volt. Apánkat a Tomszki megyébe szállították, néhány hónapot éltek ott. Az akkor már házas nővérenek anyósa, apósa a Kusztanaji megyében voltak, és az élelmezés terén ott valamivel könnyebb volt. Ezért apámék elmenekültek oda, a rokonokhoz. Útközben a nagymama megvakult. De talán csak, mert március volt, vakító hó volt, szél. Mire megérkeztek a célállomásra, apám is megvakult, és három napig nem látott. Később visszatért a látásuk, de gyakran könnyezett, gennyesedett a szemük – egész életükben. Hát ennyit az utazásról

Itt, Karagandában még megvannak valahol a földkunyhók?

Gyermekkoromból arra emlékszem, hogy Klára nővér családja élt ilyen földkunyhóban. Velük szemben Válya, Gertrúd, ők éltek földkunyhóban. Első alkalommal náluk jártam ilyen kunyhóban. Később megvettek egy házat a Csapajev utcában. Ezek voltak az-az első öt nővér, akikről Ön kérdezett. De előtte földkunyhókban laktak.

Chira atya akkor nem élt tőlük messze, ezért hagyhatta náluk az oltáriszentséget?

Nem, azt egy másik utcában, szintén egy földkunyhóban hagyta. És minden reggel – akkor már középiskolás voltam, én is emlékszem – azok, aki áldozni szerettek volna, oda mentek hét órára, imádkoztak és áldoztak.

És Chira Sándor minden reggel idejárt?

Nem, Valentina Detzel áldoztatott, amit egy órás imádság előzött meg. Áldoztak, újra imádkoztak, és ki-ki munkába, vagy haza ment. Nyaranta két hétig voltam Ritter Kláránál, vele együtt mentünk oda is, majd hozzá a munkába.

És milyen gyakran tudott eljárni Chira atya ebbe a házba misézni?

Ahol az oltáriszentség volt? Azt nem tudom. Egyszerűen, míg ott voltam Kláránál, ő olyan jó szívvel ajánlotta, hogy mindig vele mentem imádkozni és áldozni... Néha vasárnaponként mondta: „Menjünk el az ukránokhoz misére!” – Menjünk. Vagy valahol épp Chira a., szolgált.

És Önök értették az ukrán, illetve, mivel hallottam, inkább ruszin nyelvű misét?

„Goszpogyi pomiluj, Goszpogyi pomiluj...”[nevetés]Nos, száz százalékosan talán nem értettük, de valamit mégis, hiszen ezek szláv nyelvek...

Akkor is szónoki módon prédikált?

[nevetés] Ebben nem vagyok szakember, nekem minden beszéde jó volt.

Épp tegnap hallgattam felvételtől a prédikációját, és hát valóban nagyon lélekemelő volt...

Jól emlékszem, hogy ott élt Fridánál, és két házzal arrébb lakott a nagymama, Frida anyósa. Ott mindig volt mise. Időnként, amikor itt aludtunk a nagymamával, és misére oda jártunk.

Vagyis járt abban a házban, ahol ő [Chira S.] lakott?

Természetesen, többször aludtam is ott... A prédikációjában – még mindig itt cseng a fülemben – ahogy mondta: «Mutter sprache!» Nem szabad elfeledni az anyanyelvet! Elfelejtik a nyelvet – vele a hitet is! És ez igaz. Később jártam Szibériában. A 90-es években ott is voltak papok, és a plébános arra kért, kísérjem el őket. Novoszibirszkben szintén sok lengyel volt, de nagyon gyorsan összevegyültek az oroszokkal, és ezzel minden elveszett: a nyelv, a templom, és a hit is, minden. Nem mondhatom, hogy száz százalékuk [járt így], de mind többen és többen. A németek azonban nem ilyen mértékben, merthogy nem szláv nyelv. A

másik, az emberek ott sokkal jobban féltek. Itt, Karagandában az emberek sokkal bátrabbak voltak: összegyűlni, imádkozni, hasonlók. Itt kazah volt a vallásügyi...

... megbízott?

...a megbízott, és valamivel enyhébb volt. Ott azonban sokakat annyira üldöztek, elnyomtak, hogy az emberek reszketve féltek! Én '78-ban érkeztem oda, és sehogy nem tudtam megérteni: a gyerekek, az ifjúság nem jöttek imádkozni, csak a nagymamák. Ezzel szemben itt: 10 órakor ima. Az emberek önállóan imádkoztak, gyerekek is jártak, nem sokan, mégis...

Ha visszatérhetünk '57-hez, szüleinek már saját háza volt ekkor?

Igen. Szaranyban, ami 30 km-re van innen.

Alexander atya akkor még nem Majkodukban élt, hanem az orosz faluban?

Igen.

És az ún. orosz falu mennyire volt messze Majkoduktól?

Ez itt mind egybe épült. Ez itt a privát szektor, de azok a nagy házak már a templom megépülése után jöttek létre. A privát szektorban voltak valaha a földkunyhók. Aztán a bányák beindulásával, az emberek lassan elkezdtek házakat építeni.

Még így sem érthető, merre volt az orosz falu.

Ezt a részt másként „Berlinnek” is hívták, mert német falu volt. És innen 5 percnnyire van egy kis patak, és annak túloldalán már az orosz falu terült el.

Vagyis nincs messze.

Nem! Ez mind egybe volt! De valamivel tovább már két- és többemeletes házak voltak. Az már az Új Majkoduk.

Hányban ismerte meg Alexander atyát? Nála volt elsőáldozó, de nem ő készítette fel.

Igen, velünk Gertrúd foglalkozott, mintegy vendégségbe érkezve. Többen is jöttek, Válya néni is, és sokat meséltek...

Nem a gyerekeket gyűjtötték egybe, hanem egy-egy családon belül készítették fel őket? És Alexander atya volt a vizsgálótató...?

[könnyed nevetés]Igen. Miután megérkezett, elbeszélgetett velünk.

És milyen volt: szigorú, vagy jó kedélyű?

Ő mindig derűs volt és mindig tréfálkozott.

Milyennek őrzi emlékezetében páter Alexandert? Mi az a legkedvesebb, vagy netán fordítva, a legrosszabb emléke?

Semmikellemetlenre nem emlékszem. Saját családuknak számára lényeges szerepe, hogy ő eskette meg a szüleinket. Mindig vidám, mindig humoros, mindig energikus volt. Valakinek azt mondta: „Hogy miért vagyok ilyen fekete? Mert soha nem volt gondom!” [nevetés]

Tud-e arról, hogy megfigyelték, illetve, hogy kihallgatásokra vitték?

Az idősebbektől hallottam róla, nem is egyszer. A tanárokat utasították, hogy megfigyelésük alatt tartsák..

Őt kellett, hogy megfigyeljék?

De hiszen mindannyikat, akiket szabadlábba helyeztek, onnantól folyamatosan megfigyeltek.

Hallott-e betegségeiről, vagy hogy nem egyszer kórházban is került?

Nos, én csak a legutóbbira emlékszem, előtte nem itt éltem.

Hányban utazott el innen?

'77-ben. Azután pedig csak 2-3 napra jöttem, és már ritkán láttam.

Akkor '83-ban, halála előtt sem járt itt?

Nos, azt kell, hogy mondjam, emiatt zokogtam. El akartam jönni a temetésre, de engem otthon hagytak. A többi nővér eljött, nekem pedig otthon kellett maradnom. És ez nagyon fáj, de az Isten így adta...

Az imája veled volt.

A nővéreim, mármint a családom, szinte mind ott voltak...[a temetésen]

Hányan voltak testvérek a családban?

Összesen 8-an voltunk, és a legkisebbiknek ő volt [Chira S.] a keresztapja. 6 éves korában meghalt. Amikor [Chira S.] nálunk járt, mindig játszott veled, versikéket mondott neked. Néhány nővérem emlékszik is ezekre.

Mi okozta az öccse halálát?

Agydaganata volt. 4 éves kora előtt betegedett meg és 6 éves korában meghalt.

Páter Alexander gyakran látogatta?

Nem mondom meg, milyen gyakran, de járt hozzánk. Kéthavonta biztosan jött, néha gyakrabban, máskor ritkábban.

Megfigyeltem, hogy '77 után nagyon sok keresztelés volt.

Mert már volt templomunk!

És addig?

Addig titokban folyt.

Ez érthető, de vajon mindig a szülők házában, vagy voltak külön házak, ahol össze lehetett gyűlni ilyen célból?

Nos, mi nyolcan voltunk testvérek, de mindannyinkat más-más atya keresztelt. A legkisebbet, a Petyát épp Alexander püspök.

Olvastam, hogy az 50-es évek végén mégis volt egy hívek által vásárolt ház, amely imaházként szolgált, de később lebukott a dolog.

Hallottam róla, de a házról mégsem tudok többet. Hallottam, hogy kérelmezték, megadták az engedélyt, aztán újra megvonták. Amíg felnöttem, ez többször ismétlődött.

Még egy izgalmas kérdés. Arról is olvastam, hogy Chira Alexander halála után mintegy 20 római katolikus egyházközség maradt.

Karagandában, vagy az egész Kazahsztánban?

Csak Karagandáról volt szó.

Akkor még nem létezett ilyen felosztás. De, ha az imaházakat vesszük, ha azokat számolták...

Akkor elképzelhető, de akkor is: nem eltűnt ez a 20-as szám?

Miért? Hiszen csak itt, Májkodukban legalább tíz volt.

Akkor hát, elképzelhető, hogy ezeket vehették alapul?

Nem tudhatom, miről van szó, de nézze: Sahan, Sahtinszk, Szarany, Abany, Temirtau – ezek még csak kísérő városai Karagandának. Engelsz is egy állami gazdaság volt, ahol csak németek laktak. Nem tudom, kik voltak, bejártak-e Májkodukba misére, vagy sem, ezt már nem tudom.

Chira atya bejárhatta ezeket a kis városokat?

Nos, az emberek titokban hívták, ő titokban utazott, de hová, hányszor, nem tudni.

Katalin nővér úgy fejezte ki magát, hogy Májkoduk az ő [Chira S.] plébániája volt. Ezt Ön is alátámasztja?

Miért ne? De Májzkodukban szolgált az idős Sztefan atya is, aki vasárnaponként este misézett az orosz faluban, az ukránokat szolgálva. Mindenhol ilyen kis csoportokban gyűltek össze az emberek, ahol legalább 5-6 szoba volt, és azokat amennyire lehetett, szabaddá tették. 3-4 hónapig egy házban voltak a misék, majd egy másik, harmadik házban... Megadták a címet, és Sztefan atya ott misézett, de már ebédnél az esti miséig ott ült, és aki gyónni akart, oda jöhetett... Alexander atya pedig mindig vasárnap reggel misézett, de egy címen, és ott is volt gyónási és áldozási lehetőség.

Ez a cím a Kommunisztycseszkaja utcán volt?

Igen. Általában ott misézett, és néha az ukránoknál is.

Nagyon köszönöm a beszélgetést.

-Katalin Etzel apátnővel és Valentina Smiddlein nővérrel Karaganda, 2013. július 3-én készült közös interjú

Megkérdezhetem, honnan vették a mintát ahhoz a püspöki öltözethez, amit végül is megvarrtak páter Alexandernek?

Valentina nővér: [nevetve] Valahol megtalálták, és megvarrták neki. Majd, ahogy a katedrálisokban szokás, baldachinos trónt is készítettek a Szejfulin utcai házukban.

Őnök voltak, akik azt megvarrták?

Valentina nővér: Nem! Az idősebb nővéreink. Nekünk fogalmunk nem volt...

Katalin nővér: Mi nem is ismertük e [liturgikus] ruházatot – hiszen ifjúság!

De a nővérek csak ismerték, ha egyszer megvarrták.

Valentina nővér: Igen, ők ismerték. Hedvig nővér akkor küldött először érte [Chira S.] Májzkodukba, hogy hozzam el taxival hozzánk, hogy misézzen nekünk. Mise alatt, a prédikációban, amikor kimondta Simeon szavait: „*Most bocsásd el, Uram, szolgádat!*” hozzátette: „*Mert már látom az oszlopokat...*” – és ezt úgy mondta!

Nem tévedett Önökkel kapcsolatban, valóban látta az oszlopokat...

Katalin nővér: Már látta a gyümölcsöt.

Valentina nővér: Mi négyen fiatalok voltunk a házban: Mária és Ida Feiszt, valamint én és Mária. A többiek akkor még nem éltek közösségben, még otthonaikban éltek. Az atya nagyon hálás volt [az ünnepség megszervezéséért]... Visszaúton az autóban már arról beszélt, hogy „*Karaganda és környékének minden fáját emberi kezek ültették.*”

Odahaza, szülőföldjén nem egyszer próféciákat mondott, azt mégis nagyon finoman tette, de megvalósult. Itt nem hangzott el hasonló?

Katalin nővér: Fennmaradt egyik prédikációja, amelyet lefordítottak németből oroszra, a püspök atyánál van. Ott Fatimát emlegeti, és az egyház egységébe vetett hitről beszél.

És az Istenanya iránti hálával fejeződik?

Igen, ez megmaradt.

Hol hangzott el?

Itt, a karagandai templomban.

Valami ünnep alkalmából?

Katalin nővér: Úgy vélem, hogy nem. Csupán megmaradt kéziratban. Később legépelték, lefordították.

Voltak-e itt ifjúsági katekizmusok, összejövetelek?

Valentina nővér: Az ifjúság egy-egy háznál jött össze. Werth püspök is járt ide, de csak rövid ideig, mert elutazott Litvániába tanulni.

Katalin nővér: Ezek az összejövetelek mindig máshol voltak: hol Viktor Feisztnél, hol másnál, változtatták a helyet.

Valentina nővér: Igen. Alexander püspök egy időben jött – nem is tudom, meghívták, vagy [kedves nevetés] meghívatta magát – többször volt, de aztán... megtiltották neki.

Hivatalosan?

Valentina nővér: Nos, ez mindig gyorsan kiderült. Nem adtak neki nagy mozgás szabadságot, így aztán nem jött többé. Csak néhány alkalommal volt.

No de, nyilván nemcsak jelen volt, hanem beszélt is valamiről...

Valentina nővér: Ő mindig valamiről mesélt, mindig tanított. És mindig nagyon szép prédikációi voltak. Nálunk német nyelven, ha pedig az ukránoknál, akkor a keleti szertartás szerint szolgált...

Katalin nővér: Mindig azt mondogatta, hogy a fiatalok soha ne kössenek más hitűekkel házasságot.

?

Katalin nővér: Hogy a katolikusok őrizzék meg gyökereiket, és hogy...

...a házasságok katolikusok legyenek?

Katalin nővér:Igen. Mert [ellen esetben] rengeteg szenvedés forrásokból. Erről folyton beszélt az embereknek.

Egyik asszony mondta nekem, hogy meg is verték [Chira S.-t], mert nem volt hajlandó... [megesketni] – valakit, akinek házasságkötési akadályai voltak. Ezért megverték. A támadás a házasulandó férfi oldaláról történt, ahol az akadályok felmerültek.

Az eset az utcán történt?

Katalin nővér:Ezt most már nem tudom megmondani, de nyilván valahol elkapták, és verték. De, hogy hová hívogatták, arról nem tudok.

Őnök már akkor tudták, hogy püspök?

Katalin nővér: Hiszen már püspöki ruházatban végezte a templomszentelést is. A fényképek is erről tanúskodnak, mitrája is volt, minden. Mi mind jelen voltunk. [fényképeket mutogat] Az eredetieket átadtuk Lenge püspöknek, nálunk csak másolatok maradtak.Ez itt Chira Alexander születési bizonyítványa...

Sehol nincs feltüntetve a nemzetisége, nyilván nem véletlenül.

Katalin nővér: Ez a bizonyítvány már Kazahsztánban lett kiállítva, 1955-ben, és megvan az elhalálozási anyakönyv is. De az eredetieket átadtuk a Kúriának.

Nagyon-nagyon köszönöm a nagy segítséget!

.....

Katalin Etzel apátnővel

Karaganda, 2013. július 4-én készült interjú

Katalin nővér, kérem, mondja el, milyen személyes emlékei fűződnek Chira Alexander atyához?

Nos, a családnk számára szerepe ott vette kezdetét, hogy ő eskette a szüleimet.

Hol laktak a szülei?

Egy ideig,mielőtt házasságra léptek volna,a régi Májkodukban. Később távolabb.

Épp ma nézegettem az esketési anyakönyveket.

Akkor még nem vezettek semmilyen anyakönyvet. Minden illegálisan folyt. Később ő [Chira S.] keresztelt engem is.

Szabad kérdezniem, mikor született?

1964-ben születtem, majd nála voltam elsőáldozó. Erre Valentina Detzel készített fel bennünket. Ő [Chira S.] pedig a vizsgát fogadta, majd azt gyónás követte, és a korai reggeli misén volt az elsőáldozás.

És hol zajlott mindez?

Innen nem messze, a Csápájev utca 30. sz. alatt. Utánunk a Hauffmannék bíztak rá Valentinára egy gyermekcsoportot. Minden hónapra jutott egy-egy. Mi Hauffmannéknál foglalkoztunk egy hónapon át, és ő is [Chira S.] odajött vizsgáztatni bennünket.

Milyen volt a személyes kapcsolata vele [Chira S.]?

Mit is mondjak?! [elragadtatott arckifejezés] Amikor beszélt – szokása szerint, az oltárra engedte le a kezét – és libabőrös lettél. Természetesen németül beszélt. Néhány prédikációjára mai napig emlékszem. Így, pl. mindig igyekezett a tízparancsolatról beszélni, vagyis morálteológiát igyekezett átadni, hogy tanítsa az embereket. Amikor a felebaráti szeretetről beszélt, azt mindig élő példákkal támasztotta alá. Azt mondta, pl., nem elegendő, azt mondani, megbocsátok – valaki megbántott, és annak megbocsátok –, de háza küszöbét többé át nem lépem. Tudok róla, hogy ez sokakat nagyon megérintett, hiszen a felebaráti szeretet nem egyetlen lépés történése, azt tovább kell építeni. És Májkodukban sok szent példa adódott. Az emberek meg tudtak bocsátani.Különösen páter Alexander prédikációi hatására.

Más oldalról: olyan szépen énekelt! Akár Istent, akár a Szűzanyát dicsőítette, mindig olyan kifejező volt. A prédikációi is hasonlóak voltak. Pl., amikor azt a szentírási részt tárgyalta, amikor jobbra és balra állították a bárányokat és bakokat, illetve, hogy a jót az Isten megjutalmazza, a rosszat megbünteti, olyan kifejezően tudta olvasni, hogy azt ma is hallom.A gyónások alatt, hogy is mondjam, ez az ember végtelenül nagy békességszerző volt. Mindig békét teremtett maga körül, és mindig mindenkit a felebaráti szeretetre buzdított. Mint gyermeket arra tanított, hogyan kell gyónni: Istenre, a felebarátra, illetve magamra gondolva. Ez tényleg olyan egyszerű és jó. A gyónás alatt azonban soha nem moralizált, csupán rámutatott Isten szeretetére – és ez sikerült neki! Az Isten irgalmassága, mennyire szeret engem az Isten, illetve az én válaszom rá. Mindezt nagyon kifejezőn tudta átadni...

És mi maradt meg emlékezetében a betegségeiről? Merthogy több minden volt...

Mi még ifjúsági csoportként látogattuk. Akkor is, amikor kórházban feküdt.Azt hiszem, sokféle betegsége lehetett... Ez már az utolsó volt, amikor milátogattuk. Még halála napján is eljöttem a kórházba, de addigra meghalt.

Mennyire hatott ki a hívekre az a nyilvánvaló konfliktus, ami Dumbliauskas plébánossal állt fenn?

Rövidre fogva,ez nem volt beszédtema.Aki ebbe a konfliktusba nem volt bevonva...És maga Alexander atya is – még ha komoly konfliktusok is voltak – mindig azt mondta: ez félreértés. Vagyis mindig segíteni akart, hogy elinduljon a párbeszéd, mindig a megértésre törekedett. Tőle sohasem lehetett hallani, hogy ő valakit más ellen hangolt volna – soha!

Ez nagyon fontos, mármint a helyzet ismeretében fontos tudni az ő álláspontját.

Ő békességszerző volt, aki mindig a megbocsátásra, a párbeszédre, a szeretetre buzdított... Én csak ezt mondhatom.

Átnéztem a keresztelési és esketési anyakönyveket, igaz, csak 1977 óta, de jól látható, hogy '77 elején még nagyon ritkán esketett, de minél tovább, annál gyakrabban, sőt, a végén már majdnem minden keresztelést, illetve minden második esketést ő végzett. Volt valamiféle konkrét kötelezettség megosztás?

Így is, úgy is... Úgy vélem, máshol is keresztelt. Természetesen a templom felépítésével, amikor már vezették az anyakönyveket, szófogadóan csak a templomban végezte a szolgálatot. De gyakorlatilag 20 éven át ő [Chira S.] szolgálta Májkodukot, ez az ő egyházközsége volt. Ezért attól, hogy itt hivatalosan is létrejött az egyházközség és Albinás a lett a plébános, ő [Chira S.] mindenképp Májkoduk papja, atyja volt...

... és maradt...

Hát természetesen! Ő nagyon kedves volt mindenki számára, mindenkivel tréfálkozott és gyakorlatilag nagyon sokak keresztapja is volt...

Valóban?

Igen! Nagyon sokaknak. Nem mondom, hogy minden család esetében, de sok családban, és ezek sokgyermekesek voltak. Konkrét példákat is tudok mondani, akinek biztosan keresztapja volt. Ha nem volt más, Frida volt a keresztanya. Az enyém is, merthogy hirtelen és titokban kellett.

Vagyis keresztelt és ő is lett a keresztapa?

Igen, mást is megkérdezhet. Frida pedig lassan a fél falunak lett a keresztanyja. [nevet]

Nagyon-nagyon köszönöm a beszélgetést.

.....

-Jozsif Smidtlein plébános atyával

Pavlodárban, 2013. július 11-én készült interjú

Megkérdezhetem, most melyik plébánián működik?

A Pavlodári Kis Szent Teréz és a Gyermekek Jézus Plébánián szolgálok, annak plébánosaként.

Szabad a teljes nevét?

Jozsif Petrovics Smidtlein.

Kik voltak a szülei, hogyan kerültek ide, Karagandába, egyáltalán Kazahsztánba.

Német származású szüleink voltak, németül beszéltek, bár édesanyám családi neve Oborovszki. De előfordulnak német családok lengyel vezetéknevel. Nem tudjuk, meglehet, hogy lengyel is volt a családban, de német volt a család beszédnyelve, és anyánk családja Ukrajnában élt.

Szülei már itt ismerték meg egymást?

Már itt, Kazahsztánban. Külön-külön száműzték egyiket-másikat.

Honnan?

Édesanyánkat Ukrajnából, a Luhanszki megyéből száműzték Kazahsztánba, a háború kezdetekor, amikor minden németet deportáltak. Úgy tudom, hogy apánkat 1941-ben a Kaukázusról.

Észak-Kaukázusról?

A Sztavropoli régióban éltek, Rozsdesztvenka faluban, Nevenomiszka város közelében.

És az ok ugyanaz: a származás?

Igen, a háború kezdetekor, amikor mindenkit. Apa családját Tomszkba küldték, majd, úgy tudjuk, átjöttek Kazahsztánba. Később apánkat elküldték tanulni, de munkaszolgálatos is volt, egészen fiatalon. 1926-os születésű volt, és 1941-ben mondhatni, kamaszként deportálták. Ráadásul a vonatjuk balesetet szenvedett.

Erről a balesetről, kérem, beszéljen még...

Nos, ahogy nekünk elbeszélték, az első kocsikban... az emberek meghaltak. A mieink valahol a közepe táján utaztak, ezért ők mind kirepültek, nagynéninket leforrázta a forró víz, mert ráesett a kályhára, de túlélte... Mind életben maradtak.

Nővére úgy véli, ez szándékos vonatszerencsétlenség volt.

Nos, néhányan így vélekednek, de meglehet, hogy mégsem volt az. Nehéz megmondani, hiszen olyan idők voltak...

És mi volt a helyzet, szembejövő vonatokról volt szó?

Igen, és azt mondják, az időben sok vonatszerencsétlenség volt, merthogy nyilván a sietségben, a káoszban és háborúban, meg lehet érteni...

Hányan voltak testvérek?

Nyolcan, két fivér és hat nővér, az öcsém és az egyik húgunk meghaltak, és hatan maradtunk.

Akkor az Ön öcsikéjét keresztelte Chira atya?

Igen-igen...

Nos, kanyarodjunk most az atya felé. Mit tud felidézni vele kapcsolatban?

Chira atya igen kedves ember volt, kisgyerekkorunk óta emlékszünk rá, mert... – velünk élt a nagymama, és nyilván az ő kezdeményezésének is nagy szerepe volt ebben. Néha nagyon szigorú volt, de a valláshoz nagyon pozitívan viszonyult, ezért bizonyos rendszerességgel papokat hívtak meg, hogy nálunk misézzenek.

Hol laktak?

Nem messze Karagandától, Szarany város közelében, egy kis vasutas faluban.

Milyen messze feküdt Májkoduktól?

30 km-re.

Hogyan érkezett, mivel közlekedett [Chira S.]?

A leggyakrabban járművel hozták át. Nálunk is volt egy öreg Moszkvics, és talán több alkalommal apánk hozta meg, de mások is, ismerősök. Nem közlekedett egy autóval, mindig mással, mert hát olyan időket éltünk...

És milyen gyakran járt Önöknél?

Úgy vélem, félévente jött, de nem tudom pontosan, mindenestre nem túl gyakran.

Ő készítette fel Önöket az elsőáldozásra?

Nem ő készítette fel, de mintegy ő fogadta. A vizsga könnyű volt [széles mosoly]. Kicsit tartottunk tőle, készültünk, de vizsga, mint olyan, nem is volt. Ő csak keveset kérdezett, és annyi. Nagyon könnyű volt. Ez a jóság jellemezte őt. Szinte mindig derűs volt, és mindig tréfálkozott. Ez maradt meg, hogy kedves, jóságos, és mindig kicsit vicces...

Hallott-e arról, hogy kellemetlenségei voltak, hogy megfigyelés alatt tartották illetve, hogy erősen megverték volna?

Igen, erről hallottunk.

És hányban lehetett ez, még mielőtt megépült a templom?

Úgy vélem, ez nem volt egyedi eset, csak nem tudunk erről többet, nekünk ezt nem mondták el, mert kisgyerekek voltunk.

Mégis tud róla...

Hát, mert hallottuk... Mindenestre, több ilyen eset volt. Egyik alkalommal azt hallottuk, hogy kutya harapta meg, de akkor is, azt hiszem, megverték.

Mi miatt?

Abban az időben a gyerekeknek ilyesmit nem mondtak el, mi meg elfogadtuk: nem, hát nem. De hallottuk, hogy voltak kellemetlenségei, majd valahol kezelték, de újra munkába állt, mintha semmi sem történt volna.

Vagyis az ilyen támadások után fel is kellett épülnie?

Igen, és azt is tudom, hogy többször feküdt kórházban, betegen. Persze ilyenkor mi nem voltunk nála, de a nagymamánk, valószínűleg volt nála, mások is látogatták a kórházban. Mi már inkább a templomból emlékszünk rá jobban. Amikortól ott állt a templom Májkodukban, már hivatalosan működött, mi pedig ministráltunk...

Bocsásson meg, hányban született?

1960-ban.

Milyen templomi emlékei maradtak? Például a jubileumáról, amely nagyszabású ünnep volt, de eddig senki nem beszélt a részletekről...

Emlékszem, mégis homályosan...

Nem emlékszik a virággal köszöntő leányokra?

Tisztán nem emlékszem, de hát ez természetes volt nálunk. Akkor Dumbliauskas Albinas volt a plébános, aki jó szervező volt. Nővérek is voltak, akik segítettek neki, és szervezték ezeket az ünnepeket. A szervezés tehát a plébános és a nővérek osztályrésze volt, az ifjúság megjelen volt. Chira Alexandert pedig mindenki nagyon szerette, olyan volt számukra, akár egy kedves rokon. Az ifjúság, a családok zöme májkoduki volt, néhányan karagandaiak, vagy még máshonnan, de aki ismerte Chira Alexandert, azok számára ő a sajátjuk volt. Nagyon szerették, és nagy tekintélye volt. Mi csak „páter Alexandernek” hívtuk, nem tudtuk, hogy püspök. De, ha csak közeledett, mindenki nagyon örült.

Emlékszik-e a prédikációira? Volt olyasm, ami igazán megérintette?

Természetesen. Prédikációi igen érdekesek voltak! Nem beszélt filozofikusan, hanem példákat hozott fel...

Életpéldákat?

Igen, gyakran életpéldákat, különösen a rég múltból. Newtonról, Amperről, sok tudósról, vagy Szent Ferencről beszélt. A részletekre, pl., hogy Amper ott járt az állomáson és rózsafüzért imádkozott, jól emlékszem. Newtonra már nem, Szent Hilariusra is csak kevéssé. Arról a vidám szentről is beszélt, aki humort kért, az-az olasz...

XXIII. János pápa?

Nem-nem, nem pápa, hanem... Néri Fülöp! Hangsúlyozta, hogy a szent humorért imádkozott, erre tisztán emlékszem, és nagyon érdekes volt számomra, hogy ezért is lehet imádkozni. Szóval, emlékszem, hogy ilyen érdekes példákat hozott fel.

És a tábortábori éveit, emlékeit soha nem említette?

Nekünk nem, de a nagymamáknak, időseknek igen... Az egyik bábuska valahogy elmesélte, hogy nekik azt mondta: „Könnyebb volt a trágját kihordanom ott, a börtönben, mint megélni

azt, ami később várt...” Ezekolyan momentumok, amiket közben elfelejtettem. Ezeket nekem már Németországban mesélte egy idős májjuduki asszony, aki jól ismerte.

Vajon mi lehetett számára a sokkal rosszabb [a börtönnél]?

Elfejtettem, vagy nem is mondta meg. Valami nehéz élmény. Amúgy pedig arra emlékszem, hogy Dumbliauskas atya – egy ideig nála laktunk – többször meghívta magához haza, ünnepekkor. Ilyenkor mi is szemtanúi voltunk annak, hogy Chira Alexander és Dumbliauskas együtt ünnepeltek.

Vagyis jó viszonyban voltak?

Igen, jó volt a kapcsolat. Bár, később voltak nehézségek is közöttük.Ő [Chira S.] valakit védeni igyekezett, mindent elsimítani, békíteni, mert ilyen ember volt. Neki gyakorlatilag nem volt konfliktusa sem papokkal, sem mással. Inkább békítő személyiség volt.

Milyen volt itteni élete?

Mondhatni, folyton utazott, különböző városokban és falvakban misézett, mégpedig fáradhatatlanul. Egyszer aztán úgy döntött, hogy a templomból hivatalosan nyugdíjba vonul, hogy már csendes, megszentelt életet éljen. De eltelt egy kis idő, és Albinas, meg még valakik, néhányszor jártak nála, arra kérve, hogy mégis folytassa a szolgálatot. Mert hát hívek sokan voltak, és egy papnak szinte lehetetlen volt egyedül kiszolgálni őket. Aztán valahogy visszajött, és folytatta a szolgálatát.

Az Ön számára mi a legemlékezetesebb?

Az-azörömteli szolgálata. Az, hogy mindig vidám volt, mindig élénken, szépen, jól prédikált, ez nekünk mindig nagyon tetszett. Mindig úgy jött be a sekrestyébe, hogy gyorsan öltözött, mindig sietve, sőt picit késésben is.Így gyorsan, de mindig örömmel öltözött. Ha pár percet késett is, az semmiségnek tűnt. A lényeg, hogy megérkezett,az emberek mindjárt megélnkültek, és már mindenki örömmel várta. Mise után pedig, tudva, hogy a bábuskáknek nagyon tetszik, ha sok a szenteltvíz hintés, [nevet], jócskán hintett [még nagyobb derűltég], bennünket is... Egész szolgálata tele volt ezzel az örömmel.

Igaz-e, hogy az ifjúság inkább hozzá szeretett menni?

Sokan mentek hozzá, nemcsak az ifjúság. Sok ember ment hozzá!

Mivel vonzotta magához az embereket?

Emlékszem, gyerekkorunkban mi is nála gyóntunk, aztán felnőttként többnyire a másikkhoz kellett mennünk. De mivel annyira vidám és kedves volt, ez volt az a vonzerő, ami miatt mindenki hozzá akart menni. Nagyon jóindulatú volt. Mindig valami rövidet, szépet, konkrétat mondott és azt jóságosan. A Szűz Máriáról nálunk otthon, a faluban – nagynéninknek volt születésnapja Gyümölcsoltó napján – olyan szép prédikációt mondott, hogy belefeledkeztünk. Mi, gyerekek, szívesen hallgattuk beszédeit, és nem bántuk volna, ha még és még mondja...

Hány éves volt akkor?

Nem is tudom, úgy 14, de 16-nál nem több, kamaszkorú.

És mindig ilyen szónoki módon prédikált?

Igen, amennyire vissza tudok emlékezni, mindig így beszélt, ilyen ünnepélyességgel.

De a házaknál nyilván csendesebben?

Nem, akkor is hangosan beszélt... Nem túlságosan, de mindig hangosan.

1978-ban ugye még nem lehetett mikrofon a templomban sem...

'78-ban nem emlékszem, de meglehet, még nem volt, de a házaknál, ahol egyik szobában tartotta a misét, az emberek pedig ott, az oldalsó szobákban is [álltak], úgy kellett hát beszélnie, hogy hallható legyen...

Mennyi ember járt el ezekre a házi misékre?

Annak idején nálunk a faluban nem sokan éltek, de akkor sem fértek be egy szobába. Ahol templom [házi templom] működött, ott is minden szoba tömve volt.

Inkább vasárnap, vagy hétköznap is?

Inkább vasárnaponként. Hétköznap nem tudom megmondani, mert messze laktunk. Nagymamám, nővéreim talán gyakrabban jártak, én kevesebbet... De Karagandában végképp gyakoriak voltak a nagy tömegű misék. [házaknál]. Mindenki izzadt, de hiába voltak szorosán, az emberek jöttek és jöttek... Pedig a misék néha hajnali 5-kor kezdődtek. Akkor is sokan voltak.

...vagyis munkakezdés előtt...

Igen... Aztán meg: hozzá mindig szívesen mentek az emberek – erre tisztán emlékszem. Bár nem voltam közel, de az az általános benyomás megmaradt.

Hogy gondolja, boldoggá avatható, illetve a vértanúhoz tartozónak tartja?

Hát hogyan! Merthogy azok nagyon nehéz idők voltak. Feltételezhető, hogy soha nem hagyták nyugton. A rendőrség megfigyelés alatt tartotta, ő pedig – csak szolgált és szolgált...

Afigyelmeztetések ellenére is...

Igen, ezek ellenére is. Amióta csak ismertük, ő mindig szolgált. Ha volt is valami figyelmeztetés, valahogy kimagyarázta magát, és folytatta a szolgálatot. Különböző helyekre utazott, különböző városokba és falvakba...

Városokba is?

Hát persze! Mert, amikor megverték, akkor is valahová Omszk irányába tartott...

Ilyen messzire?

Igen, de mi ezt csak hallomásból tudjuk, hiszen nem utaztunk vele.

Hol verték össze?

Ezt pontosan nem tudom. De úgy tűnik, nem egyszer verték meg, egyik alkalommal azonban igen erősen. A részleteket nem ismerem, gyerekek voltunk.

Befolyásolta-e az Ön elköteleződését a papi hivatás mellett?

Igen, sőt nagyon is, hiszen mi úgy ismertük, mint a legeslegjobb papot. Sokkal inkább hatott, mint bárki más. Ha mindenkit figyelembe veszek, akiket papként ismertünk, akkor biztos, hogy ő volt a legkiválóbb példakép.

Elmondta neki neki, hogy a papi hivatást választja?

Hát nem. [sajnálkozó arckifejezés] Mert ez már a templomépítés utáni időszak volt, a plébános Dumbliauskas volt, aki bejelentette, ha valaki szeretné [a papi hivatást választani], nála jelentkezzen. Nekünk nem sikerült volna, de ő meg tudta szervezni: Baltikumba utazott, hogy ott elkezdhessük a szemináriumi tanulmányainkat.

Nagyon köszönöm a tartalmas beszélgetést.

.....

-Jozeph Werth püspökkel, Novoszibirszk, 2013. július 12-én készült interjú

Mikor és milyen körülmények között kerültek Karagandába a német családok?

Mindez 1931 őszen kezdődött. Karagandába 30 ezer volgai németet deportáltak. Kiszállították őket a pusztába...[ahol] semmijük nem volt. Volt ott egy kis település, még a forradalom előtti, [ahol] rövid ideig angolok termeltek szenet.

Ők segítettek valamiben?

Nem! 1931-ben már egyetlen fia angol sem volt ott. Megmaradt egy keskeny nyomtávú vasút, amit az angolok építettek, amely még az én időmben is megvolt. És íme, ide szállították azt a 30 ezernyi embert – ez a város alapításának dátuma is – és miután elmúlt a tél, ebből a 30 ezerből 12 ezer fő maradt...

Hogy bírták ki a telet?

Megmaradt a 12 ezer, a többiek belehaltak az éhezésbe és hidegbe, a tífuszba és más betegségekbe. Az 1941-es születésű nagynénim gyakran mesélte, olyan állapotba került, hogy már látta az égbe vezető utat... Nagymamánk, a nagynéném édesanyja, meghalt, a 16 éves nagynénim viszont végül is túlélte. Elindult azon az úton, de visszahozták, és életben maradt. Ilyen a tífusz.

És hol éltek? Már akkor földbe vájt kunyhókban?

Ne-em, dehogy! Semmi sem volt! Gödröket vájtak, és azt karaganyikkal fedték be. Ez egy cserje, és talán innen származik Karaganda neve is, de nem igazán érdeklődtem az etimológiai háttér iránt. – Tehát, első időben ott éltek, ezekben a gödrökben. Ezekről azt mesélték, hogy reggelente néha úgy találtak rá egy-egy gödörre, hogy benne mindenki halott volt, vagyis egész...[elakad a hangja]

De együtt maradtak mind és segítették egymást...

Hát persze. Egy kommunióban éltek. Ha nem segítették volna egymást, végképp nehéz lett volna. Elmesélték, hogy amikor marhavagonokban ide szállították őket, és leszállították, egy idős ember felemelkedett és azt mondta: „*Testvéreim! Ha jó időkben tudtunk hálát adni az Istennek, akkor ne feledjük ezt megtenni...* – [a megrendüléstől ismét elakad a hangja] – *a gonosz időkben sem...*” – és belefogott a Te Deum laudamus éneklésébe. – [újabb súlyos szünet]

Mindezt valaki mástól hallottam, de hogy ez mennyire nem volt egyedi eset, azt alá tudom támasztani azzal, amit már itt, Szibériában, úgy 10 éve, Tyumenyben a volgai németek közül való két asszony beszélt el. A háború kezdetekor, 1941-ben deportálták őket a Volga menti vidékről. A folyón lévő két teherszállító uszályokra rakták fel őket. Annyian voltak, hogy csak álló helyük volt, nem volt hová leülni. A nyilatkozó idős asszony akkor 12 éves volt, és azt mondta: „*Úgy emlékszem, mintha ma történne, bezsupoltak bennünket, és miután a hajók kiérték a folyó közepére, hirtelen...*[a megrendülés újabb néma szünete] *mindkét hajón felcsendült az ének...*”

Valóban?

[újabb, könnyekkel küzdő, néma csendszünet] ... Nos, ezek az esetek, amikor a Te Deum laudamus-t énekeltek – kifejezetten a Te Deum-ot, és nem mást! – nem voltak egyedi esetek. Vagyis nem csak Karagandában mesélték, ez gyakorta megisméltődött. És ami miatt fontos,

hogyan elmesélem, az hogy ez a szellemiség tovább élt. Különösen Májkodukban, amióta csak vissza tudok emlékezni gyermekkoromra. Emlékszem, iskolásként valamilyen munkára szállítottak bennünket a szovhozba, és ott azzal a ténnyel szembesültem, hogy idős asszonyok félték megvallani katolikus hitüket. Számunkra Májkodukban, „Berlinben” ez idegen volt, senkinek eszébe nem jutott félniattól, hogy megvallja, vagy gyakorolja hitét. Erről a „te deumos” szellemiségről beszélek.

Az Ön szülei már itt születtek?

Nem! Apám hét éves volt akkor.

És túlélte?!

Igen, túlélte, de szinte nincsenek vele egyidős barátai, mert a hét évesek közül szinte egyik sem élte túl. Ezért, bár 30 ezren voltak, – talán édesanyám mesélte, hogy – e korosztályból szinte minden gyermek meghalt. Nagy gödrökben ásták el őket.

A gyermekeket?!

Nemcsak, mindenkit. Hatalmas gödrökbe, tömegsírokba. Különösen 1932 tavaszán kezdtek hullani az emberek, mint a legyek. Így hallottam a szemtanúktól. A szervezet minden vitamin híján, a tél folyamán ennyire legyengült.

Valóban, mivel tudtak táplálkozni?

Kicsit a kazahok is segítettek, de kevesen voltak azon a vidéken. A kazahok aulokban (falvakban) éltek, és hallottam, hogy segítettek, ugyanakkor nem sokat. Mert hisz lehetetlen volt 30 ezer embert élelmezni... Talán csak tavasszal kezdtek érdeklődni irántuk, szervezték őket, munkát adtak a bányákban, amelyeket akkor kezdtek építeni, és ha munkát adtak, akkor már ennivaló is volt.

És édesanyja?

Édesanyám nem a volgai, hanem az odesszai németekből való. Már a dédapa átköltözött a Fekete-tenger mellékről a Rosztovi megyébe, még a forradalom előtt... Földet vásárolt, tanyát létesített, gazdaságot, és édesanyám ott született 1931-ben. Ekkor deportálták őket, mint kulákokat. Így hát, már kisgyermekként különböző helyeken megfordult. Karagandába majd csak 1935-1936-ba hozták őket. Tehát, ő az odesszai németek közül való.

Tehát, mint kulákokat deportálták őket, nem a nép ellenségeiként?

Igen, ezek kulákok voltak, de németek is. Volgai németek, és ők lettek az első 30 ezer deportált kulákok...

1941-ben pedig a németeket már azzal száműzték, hogy a nép ellenségei...

Igen, 1941-ben az összes németet deportálták. De édesanyámat már 1935-1936-ban...

Ki eskette szüleit itt, Karagandában?

Mint mindenkit, a nagymamák, nagyapák, a nagynénik eskettek... Ott, Májkodukban, avagy „Berlinben” is mindenkit eskettek, hiszen az esketéshez nem feltétlen a pap jelenléte. De később, amikor a papok elhagyhatták a koncentrációs táborokat, mindenki újból megesküdött. Nem volt kötelező, lélektanilag mégis nagyon fontos volt. Ezért mindenki esküdött, és mindenki Karagandába jött e miatt. Kész tömegjárás volt akkor! **Az 1950-es évek második felében az egész Szovjetunió területéről, legalább is egész Szibériából, embertömegek zarándokolt Karagandába... Szibériában nem volt ilyen hely, de Karagandában igen, ezt mindenki tudta – és ez éveken át folytatódott. Legalábbis 1955 és 1959 között szinte nyíltan, majdnem akadálytalanul.** [kiemelés R.M.]

Nem üldözték?

Nem! Mindezt – milyen számú kongresszusig?

XX.-as?

Igen, az SZKP XX. kongresszusáig...

Tehát mindez már Sztálin halálát követően vált lehetővé.

Igen, azután Hruscsov újra elkezdte... Ezt Ukrajnában még jobban ismerik, hiszen ott is sokat szenvedett az Egyház. Onnantól kezdve, hogy Hruscsov újra elkezdte a templomok bezáratását – amit a pravoszláv egyház is megszenvedett – ez a szabadság véget ért. Addig azonban viszonylag nagy szabadságban éltünk. Egy Alekszander Beny nevű pap – nem Karagandában, hanem Kusztanajban – maga mesélte, hogy egyik esetben, egy németek lakta községben, egyetlen nap alatt mintegy ezer embert keresztelt meg. [nevetés] Bizony, egyetlen nap alatt ezer főt!

Hol történt a keresztelés, a házaknál?

Hát hogyan! Épp a Bekker család háza vált kész templommá. Én még jól emlékszem. Gyermekként nagy teremnek tűnt, valójában pedig akkora szoba volt, mint ez itt. Később mondták, hogy ezt a szobát külön templomi célra építették hozzá a házhoz.

De azt később bezárták?

Igen, bezárták, de mintegy három éven át működött. Ezt követően – a májkoduki templom építéséig, amely ma is ott áll – a papok különböző házakhoz mentek. De két-három, sőt talán négy éven át is, a Bekkerék házában voltunk.

Szabad kérdeznem, Ön hányas születésű?

1952-es.

A testvérei már Ön után következtek, vagy meg is előzték?

Egyetlen nővérem van, a többiek utánam következtek. Tizenegyen voltunk gyerekek.

És mindenki él még?

Igen, mindenki.

Megmaradt-e annak a háznak a fényképe is, ahol Chira Alexander atya lakott?

Nem, soha senki nem fényképezte, mert akkor ez veszélyes volt.

Mennyire tud az üldöztetéséről, megfigyeléséről, sőt az utcai támadások eseteiről? Merthogy különböző verziók vannak: megverték, mert továbbra is folytatta a misézést, vagy, mert valakit nem akart megesketni?

Hallottam ezekről, de részletekről nem tudok. Valószínű, hogy amit Ön említett, hogy nem akart esketni. Ez mindig fennállhatott. De, ha megtámadták, akkor csak azért és azok, akiknek gyenge volt a hite, és azt hitték, megússzák... Merthogy a püspök, a papok törvényen kívül álló személyek voltak, bármit meg lehetett tenni velük. Vagyis, az ateizmus volt a hibás, nem azok az emberek.

A megfigyelésekről, hogy hívogatták, szintén tudott?

Nem, ezekről keveset tudok, mert mi csak féléven át voltunk együtt vele... Latinra tanított 1974. második felében, és ilyen dolgokról mi sohasem beszéltünk.

A KÁNA tévécsatorna említi, hogy Rómában is tanult. Honnan jön ez az infó? Budapesten tanult, no de Rómában?

Budapesten igen. Egyszer elmesélte nekem, hogy – vagy Budapesten, vagy még a gimnáziumban történt – két bíboros érkezett, és neki kellett őket üdvözölni latin nyelven. Valószínűleg azért, mert ő tudott a legjobban latinul...

De valahonnan csak elindult ez az infó...

Milán Sasik püspöknek tudnia kell ezekről, mert ő Rómában megtalálta a pápai bullát Chira Alexandert püspökké való kinevezéséről...Rómában, mint a pápai nunciatura volt munkatársának módjában állt. Ő mesélte, hogy megtalálta. Habár ez kész csoda, hiszen valójában nem kellett lennie semmilyen bullának, mert háború után a püspökök többsége egyedül...[szentelt]. Volt ilyen instrukció... Talán már a háború kezdetekor megjelent, amikor a kommunisták beléptek Kelet-Lengyelországba, Moldovába... Akkor jött az instrukció, hogy a püspökök egyedül szentelhetnek fel méltó helyetteseket, Róma megerősítése nélkül...

Veszélyhelyzetben...

Igen, és úgy gondolták, hogy Alexander püspököt is így szentelték fel. Öt évvel ezelőtt jártam Ungváron és találkoztam azokkal a papokkal, akiket Chira püspök szentelt. Idős papok egész csoportja volt ott.

Őn hogy tudja: 1957-ben Chira Alexander egyedül döntött Karaganda mellett, vagy oda száműzték?

Ő egyedül. Amennyire én tudom, ő választotta. Merthogy azt is tudom, hogy Litvániában is próbálkozott. Egyedül kereste a helyét. El kellett hagynia Ukrajnát – ez volt a hatóságok követelménye, és akkor – nagyon futólag mondta nekem, hogy – elutazott Litvániába... De csak néhány mondatot mondott, és én nem is igyekeztem kérdezni. Főként, mert abban az időben nem volt szabad kérdezni! Ez udvariatlanság lett volna részemről. Ezeket talán már akkor mondta, amikor hazatértem Litvániából.

?

Azt mondta: „Valahogy láttam Vilnius püspökét” – akit egyébként szintén száműzték, egy litván kis faluban élt, az egyházmegyét pedig egy pap kormányozta, míg neki a KGB megtiltotta. – „Igen, épp Vilniusban próbálkoztam Ukrajna után, de nem sikerült...” Már nem emlékszem, miért is...

Frida asszony annyit mondott, úgy emlékszik, [Alexander a.] még a táborból ismert valakit Karagandából, ezért jött ide, annak az ismerősének a meghívására. De hogy ki volt az, már nem emlékszik.

Frida nem tudja?

Nem emlékszik...

Frida mesélte nekem, hogy ígéretet tett az Úristennek: páter Alexandert azzal vette magához, a családjába, hogy egész életében segíteni fogja. Ezért, miután meghalt az első férje, és ő férjhez ment a nagybácsimhoz, meg akarta tartani az ígéretét, így oda is magához vette Alexander püspököt. Nagybácsim persze nem ellenezte, hiszen nagyon vallásos emberek voltak...

Milyen volt az időben Májkoduk, mennyi lakosa lehetett?

Kb. 8-10 utca. Nem is tudom, meddig terjedt. Utána következett a „Szahalin”.

Ott is laktak németek?

Nem. Májkoduk és Szahalin között talán laktak, de ott nem. Ukránok lakták.

Mit lehet tudni Alexander atya betegségeiről? Kórházi kezeléseiről?

Utoljára... nem is tudom, márciusban, áprilisban volt kórházban [1983].

A keresztelési és esketési anyakönyvek szerint, márciusban még keresztelt, sőt, májusban esketett is valakiket.

Persze, az utolsó esketés! Nem is tudom, érkezett-e megesketni...

Aláírásával igazolta, hogy igen, megeskette.

Vagy már a kórházban esketett... Még utoljára gondoskodott erről a párról. Dumbliauskas, a plébános valamiért nem akarta megesketni, mert valami még hiányzott, és ő [Chira S.] gondoskodott... Igen, később Dumbliauskas atya prédikációjában mondta el, hogy miután meglátogatta a kórházban [Chira S.], ő beszélt neki erről a párról, akiket feltétlenül meg kell esketni. Mindezt halála előtt néhány nappal. De hogy maga eskette-e meg őket, vagy sem, azt már nem tudom.

Dolgozott-e páter Alexander azt követően, hogy megérkezett Karagandába?

Kiderül, hogy rövid ideig még dolgozott...

1957-ben?

Igen, de később, amennyire én tudom, már nem dolgozott, valószínűleg a kora miatt.

És hol dolgozott?

Nem tudom, talán a bányában is, de erről nem tudok biztosat.

Frida asszony azt mondta, építkezéseken dolgozott, de nem emlékszik, milyeneken.

Nos, ő bizonyára jobban tudja. Bukovinszkij atya hét évvel volt fiatalabb, neki dolgoznia kellett.

Bukovinszkij atya neve folyton szerepel az egyházügyi hivatal irataiban, de Chira atya neve csak a 60-as években, mondván, a Kommuniszticeszkaja ulyica 101. alatt misézik..

Azért van, mert Bukovinszkij atya valamivel korábban érkezett,...

... és a Melkombináton volt...

Igen, és nagyon bátor volt. Nem félt, aláírásokat gyűjtött, hogy bejegyezzék az egyházközséget. De Alexander püspök módszere más volt.

Tudja, amikor először gondoltam a papi hivatásra, eszembe jutott, hogy paphoz kellene elmennem. No de kihez? A gondolat ott volt, de nem akartam vele foglalkozni, ahogyan ez lenni szokott. Mégis töprengtem, kihez menjek: Bukowinszkij v. Chira atyához? És úgy döntöttem, hogy Chira atyához megyek, de tudja, miért? Mert Bukowinszkij olyan bátor volt, és Alexander atya – amint az nekünk, fiataloknak tűnt – olyan félénk volt.

Olyan esetre is emlékszem, hogy 1959 decemberében, amikor öcsém megszületett, édesanyám háromszor hívta Alexander atyát, hogy jöjjön őt megkeresztelni. Ez a legveszélyesebb időben volt. Az után a kongresszus után. Ezért mi semmiképp nem mehettünk paphoz. Nagyon veszélyes volt, ezért a pap jött. De, nem jött el elsőre, másodsorra sem, és végül harmadjára mégis eljött... És emlékszem, kinyitja az ajtót, belép és látja, hogy mi gyerekek ott futkározunk, ugrálunk [nevetés] – hiszen mindannyin vártuk! És erre ő becsapta az ajtót és elment. Édesanyánk meztőláb – [nevetés] – a hóban utána: „Nochvim, Nochvim... tisztelendő, miért megy el?” Mire megállt, és nagyon szigorúan mondta: “Hiszen figyelmeztettem magukat, hogy csak a család legyen. – De hiszen csak mi vagyunk!” [újabb nevetés] És akkor – bár nem voltunk sokan, csak úgy tűnt – visszatért, és gyorsan megkeresztelte. Édesanyánk készített ott valami vacsorát is, de nem vacsorázott. Tíz

perc alatt megkeresztelte, és újra elment. Így aztán, gyerekként, nekem úgy tűnt, hogy félénk ember volt. A valóságban azonban csak más volt a taktikája. Később erről meggyőződhattünk. Épp ezért mentem hozzá. Azt akartam hallani: “Mi az, hogy papi hivatás! Az utcán [vidám nevetés] szovjethatalom van, miféle papság!” De, ha elmegyek Bukowinszki atyához, akkor majd azt mondja: “Igen- igen!” Ez volt az egyik ok, ami miatt nem mentem Bukowinszki atyához, hanem Alexander püspökhöz [még mindig nevet]. Arra számítottam, hogy ő ... [nevet] Erre olyan, de olyan lelkesedéssel kezdett beszélni a papságról! [derüsen nevet] Vagyis nagyot tévedtem... Meglehet, ha Bukowinszki atyához megyek, azt mondta volna: “Dobd ki a fejedből!”

Nem lehet, hogy azért volt óvatos, mert egyházmegyéjének püspökeként nem kockáztathatta, hogy elvigyék, megöljék, muszáj volt életben maradnia?

Erre nem is gondoltam, de utolsó éveiben már egyáltalán nem volt óvatos. Már mitrát vett fel, püspökként lépett fel...

Püspökként? Nem prelátusként?

Mi mindannyian prelátusnak mondtuk, -- ő soha nem árulta el, hogy püspök, de úgy viselkedett, akár egy püspök. Már nem félt, hogy a hatóságok... Valóban, abból, ahogyan élete végén viselkedett, feltételezhető, hogy helyes az Ön verziója: amíg ő volt az egyetlen püspök... [félt], és valószínű, hogy miután már több püspök volt, többé nem félt. Hiszen 85-86 éves korában, még ha tettek is volna vele bármit, már mások... [folytatták volna] Teljesen más taktikája volt, mint Bukowinszki atyának, és hát lehetne vitatkozni, kié volt a jobbik.

De miben is volt taktikájának lényege?

Hát nem úgy működött, mint Bukowinszkij. Utóbbi konfrontálódott a hatóságokkal, bár azt is finoman tette, ha azt nézzük, hogyan válaszolgatott a KGB-nek. Bukowinszki atya Emlékiratai nagyon jók. Mindenki tudja róla, hogy mindenhová utazgatott, mindent bejárt, míg Alexander püspök nem járt mindenhol...

Vagyis csak Májkodukban szolgált?

Dehogy! Szibériában is járt! Hát miért viseli ez a [Lelkigyakorlatos] Központ is az ő nevét! Nemcsak a miatt, mert volt tanárom, hanem mert gyakran megfordult az Omszki megyében.

Az omszki táborban is raboskodott.

Nos, meglehet, e miatt is. Hallottam, hogy járt itt... No, nem Omszkban, bár meglehet, ott is, de a megyében, a falvakban nagyon gyakran.

Tehát többször utazott oda?

Folyamatosan! Az egyik odavaló asszonytól hallottam.

De hiszen az nagyon messze van! Min utazott?

Nem, ez közel van! Szibériai viszonylatokban közel van, talán, ha egy ezer km.

Ó, és ez közelinek számít?

Igen. Talán nincs is ezer km, csak 800, vonattal nem egészen egy nap, de ő repülővel ment... Amikor fiatal papként megérkeztem az Omszki megyébe, az egyik ilyen faluban még mind ott voltak, nem utaztak ki Németországba, és mindannyian emlékeztek rá. Az utolsó útja során, 1982. vagy talán inkább 1981. körül...

Még olyan idős korában is?!

Igen. Úgy tűnik akkor mondta, hogy...”nemsokára saját papjuk lesz!” És amikor 1985-86-ban megérkeztem, valóban már vártak, mint...

... saját papjukat...

igen, mint azt a papot, akiről Alexander páter beszélt...

Ezek német községek voltak?

Igen, Hofnungstál és Marginau. Ez német lakta járás! Ma is az a neve: „Német járás”.

És hogy szerzett rólok tudomást Chira atya?

Annyit tudok, hogy egy litván szerzetesnővér az 1980-as években járt ott, és ezt mesélte nekem: „A faluban két asszony volt halálán, de már egy-kettő, vagy akár három éve is, nem tudtak meghalni. És akkor – valóság-e vagy legenda, már nem tudni – az egyik, vagy talán mindkettő, kijelentették: „nem halunk meg addig, míg papot nem hoznak nekünk.” Ezt követően a rokonok elutaztak Karagandába és meghozták Alexander atyát. Ő „elrendezte” őket, és ezt követően meghaltak.

Ebből fakadtak a szibériai útjai?

Gondolom, hogy már előbb, de a történet megmaradt...És ezekbe a falvakba ő gyakran ellátogatott, legritkább esetben is évente legalább egyszer.

Beszélt-e (Alexander atya) valaha is a tábori életéről?

Igen! Nekem mesélt a táborról! De mindössze egyszer. Ez akkor volt, amikor eljöttem hozzá a hivatásomról tanácskozni. És akkor ő mintegy két órán át beszélt nekem a saját papi életéről. Később soha nem beszélt nekem a lágeréletéről,de akkor elmondta, hogyan miséztek a táborban, hogyan áldoztattak, és hallgatták a prédikációt – és ezt olyan lelkesedéssel mesélte! Ezeket elsőre elmondta, majd egy másik alkalommal azt mondta, ha a jó Isten száz életet adott volna, és választás elé állítja, ő századszor is a papi hivatást választotta volna. Akkor mondta, hogy a koncentrációs táborok ellenére, századszor is a papi hivatás mellett döntene.

Beszélt-e a családjáról? Hiszen apja szintén pap volt.

Nem, de én akkor nem is érdeklődtem, nem kérdezősködtem... Csak az öccseiről beszélt.Mennyien is voltak?

Hatan voltak és mind pedagógusok.

Igen, ez az! Hogy mind tanárok, ezt mondta. Volt egy közös fényképe a falon, ahol együtt voltak a fivérel.Egy keretben függött a falon, de nem abban a lakásban, ahol élete utolsó éveiben lakott, hanem, ahol 1974-ben lakott és a latinra tanított. Akkor mutatta nekem azt a fényképet, és mondta, hogy mind tanárok, és mert ez kapcsolódott a latinhoz. Apjuk készítette őket latin közmondások megtanulására.

És az egészségi állapotáról, netán lágeri betegségeiről soha nem tett említést?

Csak egyszer. Rosszul lett. 1974-ben... nem, korábban... Mise közben lett rosszul, és majd, amikor kissé magához tért – ezt már az-az idős néni mesélte, ahol misézett – este visszament oda, és befejezte a misét. Számomra ez egy igen érdekes teológiai kérdés volt, hogy a megkezdett mise megszakadt, és később azt befejezte. De betegségről... nem, nekem soha nem mesélt.

Püspöki jelmondatával kapcsolatban „Uram, követlek, bárhová is mész” eszébe jut-e valami?

Ó, sok minden. Ez szintén a közös latin óráink során jött elő. Hetente egyszer találkoztunk, aztán miután elszámoltam a munkahelyemen, mivel egy hónap múlva már Litvániába utaztam, Alexander püspök azt mondta: „Gyakrabban is találkozhatunk!” – [nevetés], hiszen

én már nem dolgozom. Ő pedig éjjel-nappal dolgozott, és valóban annyira foglalt volt. És mégis...

Egyik alkalommal, emlékszem, arra kértem, hogy a latinon kívül meséljen a szentmiséről is. Hiszen mi házhoz jártunk misére, oltárt nem láttunk, nem láttuk a papot sem, és nem is nagyon akartunk oda menni – kamaszok ugye!– ezért semmit nem tudtunk a miséről. Később, amikor már erre az útra léptem, már nagyon fontossá vált a mise, hiszen a jövőben majd nekem kellett misézniem... Erre azt mondta: „*Ha összegyűjtenénk a földkerekség minden gazdagságát, mindent egybe, és ezt felgyűjtanánk áldozat gyanánt, ez mind semmi lenne, szemben egyetlen mise értékével.*” Nos, erre a bevezetőjére jól emlékszem. És ez nem csupán egy teológiai fejtegetés volt, ez tényleg lélekből jött, vagyis számára egyetlen mise valóban értékesebb volt a világ minden kincsénél...

Meghallgatva egy szónokló prédikációját, amit 80 évesen mondott, megkérdezhetem: mindig ilyen szónoki módon prédikált?

Igen-igen. [vidám nevetés]

Senki nem hallottam még így prédikálni, csak őt!

Igen, így van!

Beszélt-e Alexander püspök a szemináriumi tanulmányairól?

Mesélte, hogy még a háború előtt egy nagy zarándokhelyen tartott prédikációt – nem tudom, hol – és valamiért Tóth Tihamérral azonosították, és fiatal papként ez mennyire jól esett neki. Egyébként nagyon szerette őt, megvolt neki Tóth Tihamér összes homíliája.

Valóban? Egyébként Ungváron nagy könyvtárral rendelkezett.

A karagandai kis könyvtára pedig az enyém lett!

Valóban? Hát ez nagyon jó.

Igen, ő maga adta át nekem, két bőröndben. De szovjet időben, a kétbőröndnyi könyv óriási könyvtárnak számított.

Más. Ön hogy tudja: milyen nemzetiségűnek vallotta magát?

Igen, ez egy érdekes kérdés. Hiszen fennmaradt a születési bizonyítványa...

Nekem nem sikerült megtalálnom. A karagandai nővéreknél fennmaradt másolat más, abban nincs feltüntetve a nemzetiség. De hogy került ez a másik az Ön birtokába?

Valószínűleg Fridánál maradt meg. Ami nálam maradt: az a pásztorbotja és a mitrája.

Ezek azok, amit a nővérek készítettek? Mesélték, hogy a pásztorbot egy vasúgy lábából készült..

Igen! Dolgoztam abban a Metalobitremont (Металлобытремонт) gyárban, ahol készültek ezek az ágyak. Nagyon egyszerűek, és hát ebből a konstrukcióból, igen...

Egyik 50-s években íródott magyar nyelvű levelében Alexander atya nehézségeiről ír röviden, majd a Szűzanya fatimai ígéretét említi...

Ő mindig erről beszélt!

„... és hiszem, hogy az orosz nép megtér a katolikusságra” – demiért épp a katolikusságra?

Abban az időben, a '40-50-es, és a '60-as években nem is lehetett másként gondolkodni...

A zárómondata: „Nézzétek, mennyi katolikus van széjjelszórvaegész Szibériában és Ázsiában! Már megvalósulóban van!”

Pontosan, ugyanígy beszélt utolsó beszédében is..

Valóban! Pedig ezt az 50-es években írta! És megismételte?

Igen, és 1983-ban megismételte!

30 évvel később! Vagyis e hitét keresztülvitte mindezen éveken át...

Igen, olyan líraian mondja ebben a beszédében: „Nézzétek, 100, vagy talán 50 évvel ezelőtt itt még csak madarak énekeltek [nevetés], most pedig Krisztus zászlaja leng annak a templomnak a tornyán, amelyet ti, német katolikusok építtetek.” Ilyen költői, lírai kifejezéseket [használt]... Ezt a beszédét feltétlenül meg kell... [ismerni]

Ott beszélt Fatimáról... Mintegy a német katolikusoknak szánt végrendelezése volt, akiket 26 éven át szolgált! Olyan volt, akár egy végrendelet. Ez volt valóban a legszebb prédikációja... Fájdalom, hogy a videofelvételen, amint elkezdődik a prédikáció, a felvétel megszakad... vagy rossz a hangminőség. Ezt szándékosan csinálták, hogy ne adjanak anyagot a KGB kezébe...

Valaki említette, „mi mindig láttuk őket: a templomban is, a misék alatt, s a temetésen is ott voltak”. A KGB tehát a misén is ott volt?

Nem tudom, én nem láttam, de különböző módszerek voltak. Valószínűbb azonban, hogy a KGB ügynökei nem jártak misére. A hívők közül verbuváltak, és azoknak kellett magnófelvételeket készíteniük és továbbítaniuk. Nem tudom, ezt hogy csinálták Karagandában, de ismerem a litvániai gyakorlatot, ahogyan erre kényszerítették a híveket. Természetesen Karaganda semmiben nem különbözött, és a mi „Berlinünk” sem, hiszen az emberek annyira meg voltak félemlítve... Hitükhöz ugyan a végsőkig ragaszkodtak, de minden másban igencsak meg voltak félemlítve.

Valahol az Ön cikkében olvastam, hogy miközben az atya halálos ágyán feküdt, Önt akkor szentelték?

Diakónussá! Május 26-a csütörtök volt, engem pedig szombaton, május 28-án szenteltek diakónussá, miután azonnal jegyet váltottam és hazautaztam a temetésre, amely május 30-án volt. És ott, a temetésén működtem első ízben diakónusként, áldoztattam...

Voltak-e Alexander páternek ismétlődőgondolatai, amire különös hangsúlyt fektetett?

Valójában nagyon kevés beszédét ismerem, mert gyermekkorunkban gyakorlatilag nem értettük a prédikációkat. Ő irodalmi német nyelven beszélt, és mi gyerekek... – még ha oroszul beszélt volna, akkor is... Utána elutaztam Litvániába. De azért hallottam néhány prédikációját. Kérdezte, hogy mindig szónokolt-e... De hiszen mindig így beszélt, szónokolva. Pici szobákban beszélt, de akár a szónokok! [nevetés]

Ungváron ő volt a katedrális kedvelt szónoka.

Igen, ezt alá tudom támasztani.

És volt-e kedvenc szentje? Vagy inkább csak az Istenanya?

Az Istenanya... Kedvenc éneke volt a „Gyermek Jézus édes...” – ez egy német nyelvű, amelyről mindig azt mondta, hogy ez a kedvence.

Térjünk rá a Szent Eucharisztia-rendi nővérek között konfliktusra. Mi volt a lényege?

A konfliktus nem a nővérekkel, hanem Dumbliauskas atyával volt.

Vele is volt valamilyen konfliktusuk, de volt-e ilyen Alexander atyával?

Konfliktus Alexander atyával? Erről semmit nem tudok... Csak arról tudok, hogy a nővéreknek Dumbliauskas atyával volt hatalmas konfliktusa, és hogy Chira atya nagyon védte a nővéreket...

Ha erről elkezdünk beszélni, talán kiderül, milyen konfliktus alakult ki Alexander püspök és Dumbliauskas atya között, és hogy az a nővérek miatt alakult-e ki?

Végül is, a nővérek miatt, de sok minden más miatt is.. E konfliktusról persze nagyon nehéz beszélni, és talán nem is mindenről szükséges...

Én a levelezéséből tudok e konfliktusról, és meglehetősen egyértelmű, hogy durvának éreztele paptársa magatartását...

Igen, mert az is volt.

Ezt alátámasztotta Frida asszony is...

Ezt emberek ezrei alátámaszthatják, akik a templomban voltak. Hiszen e durvaságot folyton hallották, ez nem volt egyedi eset, ez mindig így volt...

De lehet-e ezekről írni? Persze tapintatosan.

Valószínűleg nagyon tapintatosan, de talán szükséges is, mivel ez volt Alexander püspök legkeményebb és megöszetettebb szenvedése élete utolsó 2-3 évében. Ez volt a legkeményebb, legöszetettebb szenvedése.

Szemtanúk vallják, hogy mindig mindent igyekezett elsimítani, keresve a békét és az egyetértést.

Így van, ő mindent megtett, amit tudott. De azt is tudom, hogy Albinus atya jezsuita...

Ez a magyarázat a keménységére?

Nem... Csak hát én is jezsuita vagyok. Ezért tudok többet erről a konfliktusról... Tudom, hogy a provinciális még a konfliktusok kirobbanása előtt – mert azok már korábban is voltak – foglalkozott a kérdéssel. Nagyon nagy konfliktusok voltak, nem is fogok ezekről beszélni. Ezek inkább problémák, mégpedig abból fakadtak, hogy durva ember volt. Vagyis hát: Dumbliauskas atyanagy munkabírású volt... Valahogy ő maga mondta nekem, hogy egy egész hónap leforgása alatt megelégszik 2 órányi alvással! Éjjel képes volt 2 órát aludni, és napi 22 órát dolgozni. Ezt meg is tette, és ez az egyik oka durvaságának, ingerültségének, illetve a konfliktusoknak.

De hát ez sok mindent meg is magyaráz...

Mindenképp magyarázat az ő pszichés labilitására.

Püspök atya, mégis mi volt a konfliktus lényege a Szent Eucharisztia rendbeli nővérekkel?

Alexander atyának nem volt velük konfliktusa. Dumbliauskas Albinás sokkal előbb, még Kusztanajban megalapította a kongregációt, de az nem volt komoly dolog. Mertegy kongregációt létrehozni, hát... Immár 22 éve vagyok püspök, és nem alapítottam egyetlen kongregációt sem, bár joggal megtehettem volna. Szükség is lenne rá, de láttam azt is, hogy nem szabad valamit mesterségesen létrehozni... Dumbliauskas pedig... – de hát ezek az ő problémái.

Ő konfliktusos ember volt, és nála minden kiéleződött. Ezért a [jezsuita] Rend megkövetelte az ügy lezárását. A Rend majdnem betiltotta a kongregációt. Ezt követően Dumbliauskas meghívta az eucharisztikusokat [nővéreket], és néhány nővér a kongregációjából belépett az eucharisztikus nővérek közé. Persze az eucharisztikusok számára ez majdnem halálos volt. Merthogy nem szabad felvenni tagokat csak azért, mert ezt valamelyik pap akarja, a felvétel kizárólag a kongregáció ügye kell, hogy legyen. Ezért természetesen konfliktus támadt ezzel a kongregációval. A kongregáció sem léphet úgy, ahogy azt a pap akarja, ezt nem szabad! A

kongregáció úgy kell, hogy döntsön, ahogy ő tartja szükségesnek, belső ügyeibe egy pap sem szólhat bele. Albinas ezt nem akarta megérteni, ezért voltak a konfliktusok...

Azonban épp Alexander püspök ezt ragyogóan értette! Ezért nem is voltak konfliktusai a nővérekkel. Emlékszem olyan esetre, amely sok mindent elárul, legalább is számomra nagyon fontos...

Bár ez egy kis epizód... Miután felvételt nyertem a szemináriumba, az első évfolyam végén, 1980-ban volt a [májkoduki] templomszentelés (én 1979-ben jutottam be)

Bocsánat, és akkor 1978-ban nem is volt templomszentelés?

Az még csak a kezdet volt, csak a falak álltak, a szentelés 1980-ban történt. És akkor Dumbliauskas – aki litván pap volt, és gyakran utazott Litvániába, merthogy litvániai munkások is dolgoztak itt – megbeszélte a szemináriumi rektorával, hogy én is hazajövök a szentelésre. Ezzel elutazott. Engem meg magához hívatott a rektor helyettes és azt mondja: „Jozsif, itt járt az előjáród, de Te természetesen ne utazz, [nevetés], ne utazz... Mégiscsak 1980-at írunk, épp csak bejutottál, és hát a KGB...” – Egyetlen szeminarista sem lehetett ugyanis biztos abban, hogy végig megmarad a szemináriumban. És most, én utazzak el?

[Közben megszólal a CD-lejátszó] Ez az, a püspök!...imádkozik [halk örömteli nevetés] – és ez halála előtt néhány héttel, 1981. év! [1983-at érti ez alatt] Ha megnézed, ahogy forog, mozog! 86 évesen, halálosan beteg emberként...

No, és a rektor helyettes végül azt mondta: „Nos, Te persze utazz haza, de ne a szentelésre, hanem egy nappal később...” És én egy nappal később érkeztem haza, igen. Pedig a [Chira] püspök azt írta nekem: „Ne felejtse magaddal hozni a reverendát, a nép úgy fog örülni!” Én meg másnap érkezem... A püspök olyan csalódott, s amikor megérkezem hozzá: „Miért érteztél a másnapján?” Ugyanez Dumbliauskas. Mégis mennyire különbözőek a reagálások.

Kezdem magyarázni Dumbliauskasnak, hogy a vice-rektor nem engedélyezte, ő pedig: „Nem, én mindent megbeszéltem.” Vagyis nem hisz nekem, kezdi bizonygatni a magáét... Jövök Alexander püspökhöz haza, és persze ő is „Hogyhogy nem jöttél?!” De amint elmagyaráztam, a válasza: „Helyes! Igen, abszolút helyesen cselekedtél. Ha vice-rektor ezt mondta, akkor...” Így hát: kinél volt a bölcsesség, és kinél hiányzott?

De hiszen hány éven át volt szemináriumi rektor! Mindjárt képen volt.

Természetesen. Pedig úgy izgultam, amikor Dumbliauskas szidni kezdett. Öröm helyett olyan nehéz lett, de amikor a püspök ezt mondta, mindjárt [örömteli nevetés], egy pillanat alatt elszállt ez az egész nyomasztó teher...

De! Nem mondtam el Alexander atyának, hogy jezsuita vagyok. – Igaz, ő sem árulta el nekem, hogy püspök! [jóízű nevetés] – 1975-ben léptem be a rendbe.

Akkoraz előtt lépet be, ahogyan...

... ahogyan voltam nála, igen...

És mikortól indult a szeminárium?

Később, 1979-ben..

Vagyis jóval előbb...

Hát igen, én szedtem magam és titokban beléptem a jezsuiták noviciátusába... Természetesen leveleztünk Alexander atyával, de nem tudtam, hogyan is... Merthogy voltam szabadságon otthon, Karagandában, talán kétszer is, és elmondhattam volna. De a provinciális egyszerűen azt mondta: senkinek nem mondhatom el, és én engedelmeskedtem...

Az imént arról beszélt, hogy odahaza Önöknél senki nem beszélt, nem kérdezett – hát így én sem faggattam Alexander püspököt, és Ő sem faggatott – talán sejtette is – de soha nem kérdezősködött. Ezért, aki egy kicsit is ismerte [a dolgok hátterét], értette, hogy kérdezni... vagy faggatózni nem szabad...

Igen, furcsa, de hozzászokunk ehhez a rejtettséghez...

Én valójában nagyon el akartam neki mondani, és utoljára, mintha újra kérdeztem is volna a provinciálist, de ő csak mondta: „Figyelj, jobb, ha nem...” – Nem azért, mert hiányzott volna az Alexander püspök iránti bizalom, hanem, mert így szinte neki is jobb volt, kevesebbet kellett titkolnia [nevet]. No meg, a szüleim sem tudták...

A szülők sem?!

Természetesen! Ezt senki, de senki nem tudhatta.

És akkor mikor tudták meg?

1991-ben, amikor megjelent a pápai bulla a püspöki kinevezéséről... Ott ugyanis azt írta: "... Szent Ignatius fiának" [nevet]

Őn sem tudott arról, hogy Alexander atya püspök volt?

Nem, természetesen nem tudtuk, de azt tudtuk, hogy preláthus, akinek jogában van viselni a mitrát...

[közben megszólal Chira Sándor temetésének videófelvevétele] Ó, ezek a közösségünk énekei, akárcsak méz a lelkekre! Nos, amikor visszaemlékszem ezekre, arra gondolok, milyen erős is volt a közösségünk! Latin nyelven énekelnek a nagymamák, nagyapák! Ezek zsoltárok [jómaga is felkapja, bekapcsolódik].

De a felvételen csak az Ön beszéde van meg...

Nem csak, Pável Lenga püspök is beszélt, Gotlib pap Frunzéból, és az a pravoszláv pap.

Hogy utóbbi miket mondott, megjegyezte?

Csak arra emlékszem, hogy nagyon melegen beszélt, de konkrétan már nem ...

Akkor ez csak a nagybátyám emlékében maradt meg: „nem ismertem őt személyesen, de tudom, hogy szent ember volt...”

Igen, ezt valóban mondta.

Honnan keletkezett ez a szép hagyomány a fehérbe öltözött leányokkal az ünnepi miséken...

Ez nem litván szokás?

Litvániában is, de a Volga mentén is processziók egész sora volt...

Akkor ezt a szokást már nyilván Dumbliauskas a. vezette be?

Igen.

[ebéd közben folytatja a beszélgetést]

Visszaemlékszem egy esetre. Kiindultunk busszal az Új Majkodukból „Berlinbe”, én is rajta voltam, és nem is vettem észre, hogy Alexander atya is. És valahogy a köztéri kúti megállónál – az egy kis megálló volt, ott ritkán szállt le valaki – a busz nem állt meg, tovább ment. És ekkor Alexander atya előre szaladt, hogy „Álljon meg, álljon meg a kútnál!” De a sofőrnek esze ágában nem volt megállni, majd csak a következőnél állt meg. Olyan 7-8-ik osztályos voltam akkor. Amint Alexander atya leszállt, hallottam, ahogy a sofőr odaszólt valakinek: „A német pap szállt le”.

Vagyis mindenki ismerte?

Igen. Különösen a kis, 25-ös buszon, amely a német faluból az Új Majkoduk felé közlekedett, és ott mindenki ismerte. Persze voltak hosszabbtávú buszos útvonalak is, az új városba vezető nagy buszoké, ahol túl nagy volt a tömeg, ott jobban meg lehetett őrizni az ismeretlenséget. De ezen a kis buszon mindenki mindenkit ismert. És hát voltak ilyen emberek. Milyen sajnálatos, hogy sok embernek nem volt meg az a minimális bátorság sem, hogy tiszteletet tanúsítson egy olyan ember iránt, aki szemben állt ezzel az embertelen, istentelen rendszerrel...

Aztán Alexander püspök egyik alkalommal beszélt a magyar történelemről is, egészen röviden. 1956-ról beszélt – igen?

Igen, az 1956-os felkelés.

Akkor azt mondta: „A kamaszokat – vagy fiatal embereket – a kommunisták jól megtanították, hogy kell tankokat felrobbantani, és ezt is csinálták Budapest utcáin...” Egészen keveset mondott, de érződött, hogy hazafiként beszél.

Nagyon köszönöm a hosszú és nagyon tartalmas beszélgetést.

.....

**-Chira Tivadarral [Chira püspök unokaöccse]
Gáton, 2014. július 8-án készült interjú**

Emlékszik-e arra, hogy nagybátyja, Sanyi bácsi, száműzetéséből mikor járt itthon először?

Igen. 1956 októberében, és Újlakra jött. Nálunk szállt meg Újlakon, az édesanyja, a Berta néni is nálunk lakott.

Sanyi bácsi ezért jött Újlakra, mert az édesanyja ott volt?

Igen. 1956 októberében pedig kitört a forradalom.

Hol volt ez alatt Sanyi bácsi, szintén Újlakon?

Újlakon, mert épp megérkezett Pali bácsi [az öccse], feleségével, és [gyerekeivel] Magdával meg Péter öcsémmel. A család ott találkozott nálunk. Akkor felment Irhócra [Chira S.], és egy napot ott töltött.

Akkor kapták el?

Figyeltek utána, és Irhócon kapták el. 24 órát kapott, hogy hagyja el...[Kárpátalját]

Volt valamilyen ítélet?

Nem. Semmiféle ítélet, és 24 óra...

Ki lakott akkor Irhócon?

Még élt a Vidor bácsi. [Chira S. öccse]

És egy napot töltött nála?

Igen, egy napot.

Az már 1957 januárja volt?

Hát úgy.

Úgy tűnik, hogy éppen születésnapján tartóztatták le.

Hát igen, január 19-én született. Apám született április 17-én, ő pedig január 19-én.

Murányi Miklós atyával mentek el...

Igen, Litvániába.

Miért éppen oda?

Hát mert... gyorsan kellett választani, ahol volt katolikus közösség, és ezt az országot választották. Valószínű, hogy Litvániában találkozott azzal, akivel együtt voltak a Gulágon, és vele mentek Karagandába.

De 10 napon belül már Karagandában volt. Létezik, hogy ilyen rövid idő alatt megjárták ezt az utat?

Hát...

Kiderült-e, kihez mentek Karagandába?

Nem tudom.

De lágeri ismeretség lehetett.

Hát persze. Mert ő Karagandában is volt lágerben...

Ő maga mondta ezt?

Hát persze.

És melyikben lágerben?

Ott számozták a lágereket. Lehet, hol valahol a levélben... Az édesapám se nagyon tartotta...

Úgy tudom, az édesapja is többször meglátogatta?

Hát többször nem, de háromszor vagy négyszer... Édesanyám is volt. Pali bácsi is. [Chira S. öccse]

De Pali bácsi már csak halála után...

Igen.

Miért írhatta azt, hogy „már-már letelik az öt év”? Hol hangzott el, hogy 5 évig nem térhet vissza? Amikor kiutasították?

Hát biztosan. 5 évre ment a száműzetés.

Mégis mikor jött vissza először?

Karagandából? Nem tudom megmondani.

Nem édesapja, Kornél segített neki először abban, hogy hazajöhessen? Nem ő küldött neki meghívót?

Nem tudom.

Akkor menjünk tovább és térjünk vissza 56-hoz. Édesapja, illetve Sanyi bácsi hogyan reagáltak az eseményekre?

Annyit tudtunk róla, amit mondott a rádió, a Szabad Európa.

De hogyan reagáltak?

Hát hogy reagáltak? Mindszenty mellett álltak, nem a szovjet oldalon...

Tivadar hány éves volt akkor?

Én? Hát 1941-ben születtem, '56-ban 14 éves voltam.

Ebben a korban már sok mindenre emlékszik az ember.

Hát igen, csak akkor olyan titokban ment minden, hogy a szülők nem mertek beszélni a gyerek előtt, mert a gyerektől mindent ki lehetett kérdezni.

Honnan jön az, hogy Sanyi bá. Karagandában is volt lágerben?

Ezt 100 %-an tudom.

Merthogy Omszkban volt...

Omszkban igen...

Onnan lejött az igazolás, de Karagandában azt mondták, nincs anyaguk róla...

Ez 100 %!

Lehet, hogy onnan jött haza?

Nem. Vagy onnét? Nem tudom... Hát több helyen is volt, Irkutzkban is...

Tajsetben.

Tajset is, igen.

Innen lejött a hivatalos értesítés. [Bendász] Pista bácsi biztosan a Karaganda közelében lévő láger rabja volt, de Sanyi bácsi sosem írta...

Nahát, hogy is hívták? A nyelvemen forog... Nem Karagandában, hanem mellette, eszembe fog jutni.

Szpázkban nem lehetett, mert ott a hadifoglyok voltak?

Nem.

Dolinkán?

Nem.

Akkor hadd kérdezzem, mikor és miben halt meg az ikertestvérek egyike?

Agyhártyagyulladásban.

Már tanított...

Igen...

Családja volt?

Nem. Nem volt. Szörnyű, hogy nem tudok róla.

A nagymama nem mesélt róluk?

?

Sanyi bácsiról sem? Egyáltalán olyan emlék, szép történet, amelyek érdemesek arra, hogy fennmaradjanak, hogy ne vesszenek el...

Hát igen. Kapcsolatban volt azzal a négy papnövendékkel, akiket már utána szentelt fel. Én magam vittem Ungvárra.

1956-ban?

Nem, 2000-ben?

Akkor nem lehetett, mert 83-ban meghalt.

Ha 83-ban halt meg, akkor az a 70-80-as években volt.

'79-ben temették el Murányi M.-t, azelőtt lehetett, mert utána megint kitiltották... Hogy a temetésén ott volt, erről tud?

Igen.

És hogy a temetés után azonnal kiutasították?

Hát kiutasították, de utána megint jött. Akkor már hozzánk, és a lányomat keresztelte. Fridával jöttek. – Mikor egyedül, mikor vele jött – Aztán vittem Ungvárra a Szabó Kosztyúhoz...

A szentelésére?

Igen.

Holovács Jóska bácsihoz, Onokóca nem vitte egyszer sem?

Nem emlékszem. Sok helyen jártam.

Sanyi bácsi mondta, hogy szentelésre mennek?

Nekem annyit mondott, hogy „előkészítésre”. Ilyen nem egyszer volt! Aztán meg: „szentelésre”. Utóbbi időben már nagyon gyakran jött.

Hová?

Hozzánk, Beregszászra. Nagyon gyakran. Már az apám temetésén, '75-ben is itt volt. Én mentem elébe. Éppen itt volt Magda [Chira S. húga] Amerikából. Találkozott vele.

Mikor is?

1975 májusában. Egy napot késett. Apukám már meghalt. Nem is engedték ide a temetésére. [Felesége, Ljudmilla közbe szól]: Apuka temetése után egy héttel később jött meg.

Hogyan emlékszik a nagyszüleire? Milyen volt a nagymama?

Nagyon jó.

Emlegette Sanyi bácsit?

Gyakran.

És miket mesélt?

Sokat sírt.

De mesélt-e róla, gyermekkoráról?

Nem. Soha.

Teológiai éveiről? Aháború alatt, biztos, hogy jött haza Irhócra...

A nagymamám, amíg Sanyi bácsit el nem vitték, 1949-ben, nála lakott Ungváron.

Miután Sanyi bácsit elvitték a börtönbe, hozzánk költözött. Akkor az apukám Mátyfalván tanított, iskolaigazgató volt.

Arról, hogyan történt a letartóztatás, a nagymama soha nem beszélt?

Hogyan történt? Egyik este – szombat vagy vasárnap – becsöngettek. Bejöttek egy alezredes és egy kapitány, és kérdik Sanyi bácsit. Otthon volt, épp imádkozott. Bementek: ennyi és ennyi időt kap, tessék elkészülni. Addig ment a házkutatás. Amennyit Sanyi bácsi mesélt, annyit tudok. A Kornél [unokaöcs] is nála lakott Ungváron, amíg az orvosi egyetemen tanult.

Ott még valaki lakott, egy irhóci tanító is.

A Dumnics.

Ő is. A doktor úrral beszélünk, és azt mondta, a Berta néni akkorára meghalt.

Nem!

Hát ez az. A jegyzőkönyvet aláírta az anyuka, de volt ott még egy irhóci tanító is.

Arról nem tudok. Lehet, hogy csak tanú volt, de nem lakott ott más, mint Kornél és Dumnics. Azt az irhócit csak oda hozhatták, mint tanút...

Lehet... Érdekelne még a könyvtára sorsa.

Elvitték a könyvtárat, mindent.

Az tudvalevő, de mi lett a sorsa?

Nem tudom. Senki nem tud róla. Hová lett, mi lett? Nem is érdeklődhettünk. Sem az édesapám, sem a rokonságban senki nem érdeklődhetett [sic!], hogy hová lett.

Sanyi bácsi iratai nem maradtak meg az egyházi irattárban. De mit tudni az érettségi bizonyítványáról, a teológiai diplomáról?

Semmi nincs, mert mindent elvittek.

Családon belül miről beszéltek?

Ha beszéltek is, akkor a testvérekről, de nem a gyerekek előtt.

Amikor gyerekek voltak. De később, amikor Sanyi bácsi Karagandából haza látogatott, akkor már nem gyerekként találkoztak...

Nem, akkor már nős voltam, gyerekem volt.

Akkor sem beszélt a múltból?

Nem hozódott fel semmi. Legfeljebb, hogy temetés, keresztelés, esküvő – hogy ilyeneket végez. De hogy mi volt a Gulágon, a lágerekben – erről soha.

Mit tudunk Csekán Tamásról? Ismerős-e a név?

Nem. Nem ismerem, nem hallottam róla.

Megmaradtak-e netán Sanyi bácsi cikkei? Anyuka nem őrizte meg?

Hát, nem maradtak meg.

Ki maradt most Újlakon?

Senki. 1975-ben a szüleim átköltöztek Újlakról Beregszászba. Sanyi bácsi minden évben 2-3-szor jött hozzánk. A 70-es, Brezsnyevi években előfordult, hogy akár 4-5-ször is.

Tehát akkor már nem kellett engedélyt kérnie?

Nem... Amikor édesapám meghalt, akkor csak táviratoztunk neki.

Édesapja mikor halt meg?

1975. május 26-án.

Május 26-án?!

Igen, egy napon haltak meg, csak Sanyi bácsi '83-ban.

Tud-e arról, hogy 1939. után Sanyi bácsit megfigyelés alatt tartották?

Nem tudok erről semmit. Nem. Esetleg a Volosint tartották megfigyelés alatt.

Mit tudunk a Volosin és a Sanyi bácsi kapcsolatáról? Mert úgy tűnik, hogy az változott.

Én nem hallottam Sanyi bácsitól pozitív véleményt Volosinról. De a 70-es-80-as években soha nem beszéltünk vele a politikáról. De az elején kérdezte, ki volt a Vidor bácsi. Ő volt, aki meglátogatta Omszkban, a börtönben.

Mikor?

Talán '50-51-ben, amikor jó almatermés volt Irhócon. Az irhóciak úgy keresték meg a kenyérüket, hogy felvásárolták Irhócon az almát, vagonszámra vitték Szibériába, és ott adták el. Vidor bácsi is megvett egy vagon almát, beült és elment a vagon almával Omszkba. Az almát eladta, és találkozott a börtönben Sanyi bácsival.

Be is engedték hozzá?!

Igen. Sanyi bácsi mondta, hogy eleinte rosszul viselkedtek vele.

Omszkban?

Omszkban. De a lágerben keresztelte a felügyelők gyerekeit, eskette a felügyelőket...

... ennyire megváltozott a kapcsolat...?

Igen, ennyire megváltozott... Úgyhogy beengedték... Omszkból leveleket is írt. Édesapám meg innen küldte a csomagokat: hagymát, fokhagymát, szalonnát...

Meg is kapta ezeket a csomagokat?

Persze.

A levelei megmaradtak?

Nem, semmi.

Milyen helyen dolgoztatták Omszkban? a...

Fakitermelésen

[**Felesége közbeszól:**] Soha nem felejttem el, amikor Sanyi bácsi megérkezett apuka temetésére. Munkácson vártuk. Kérdem: „Sanyi bácsi, nem fél repülni?”

Tivadar: Épp akkor zuhant le egy gép Munkácson...

Feleség: Válasz: „Hogy gondolod, az emberek többsége hogyan hal meg: ágyban, vagy repülőgéppel zuhan le?”

[A feleségtől kértem]: ***Hogyan maradt meg az emlékezetében?***

Feleség: Nagyon okos, művelt ember volt. Édesapám mindig el volt ragadtatva tőle. Amikor itt járt, mindig meglátogatta a szüleimet. Nem felejttem, ahogy megkérdezte őket: „Nem félnek, hogy ide járok?” Apám azt mondta, hogy nem. Nyugalmazott ezredes volt.

Térjünk vissza a Kornél bácsihoz, az apukához, aki 3-4-szer is járt nála Karagandában. Mit mesélt ezekről az utazásairól?

Hát nekem semmit.

Később sem?

Nem. Ők ketten voltak az édesanyámmal. Annyit elmondtak, hogy milyen templomot épít [Chira S.], hogy milyen ott a közösség ott, mennyire szeretik.

Amikor Sanyi bácsi itthon járt, sosem mondta, hogy honvágya van?

Persze, hogy vágyott haza. Ahányszor jött, titokban mindig felutazott Irhócra...

Mindig elment?

Nem minden alkalommal, de ha egy évben 5-ször jött, ahogy csak tehetett, felment oda arra az egy-két órára. Akkor volt autóm, így vittem, hoztam.

Temetőbe ment ilyenkor?

A temetőbe. Aztán volt ott valamilyen ismerőse...

Egy rövid, de kényes kérdés. Az ukrán gondolat. Tudom, hogy a családban Sanyi bácsi többnyire magyarul beszélt, mégis...

Magyarul, ruszinul... Mondjuk, az én családomban magyarul beszélt. A nagyanyám is magyarul beszélt. Már a Vidor bácsival, Bandi bácsival, a Cica nénivel ruszinul beszéltek. Mert a munkácsi Kampó Cica néni nagy ruszin volt.

Akkor nem ukrán, hanem ruszin.

Ruszin! Nem ukrán, hanem ruszin.

Gondolom, a nagyapa is. Mégis: milyen érzelmű volt, ruszin vagy magyar?

Magyar érzelmű volt. De Irhócon volt pap, így hát ruszinul szolgált. Nem ukránul, nem oroszul, hanem ruszinul prédikált. Ott Irhócon 3-4 magyar család volt.

Mégis: Sanyi bácsi milyen érzelmű volt? Tudvalevő, hogy nagyon szerette a ruszinjait, de milyen érzelmű volt személy szerint?

Magyar érzelmű volt, de ruszin közösségben volt...

Az édesanyjával magyarul beszélt?

Igen. De ő is nagyon jól beszélt magyarul és ruszinul.

Hogy lehetne konkretizálni azt a mondatát, hogy ő [Chira S.] mindenkit szeretett, és őt is mindenki szeretete? Kiken nyilvánult ez meg?

Családtagon is, meg minden ismerősön is. Ő mindenkivel emberi módon bánt, nem nézett le senkit, ha más gondolkodású volt. Vitába szállt, de nem durván, meghallgatta a másik véleményét. Az ő véleménye mindig megmaradt, mégsem úgy, hogy összeveszett volna.

Ellenségei biztosan voltak, nem kerültek szóba?

Nem. Még a lágeriekéről sem mondott rossz véleményt.

Azokról sem?

Hát mondta, hogy a „kárcer-ben [sötétzárkában] nem tudom, hányszor volt.

Miért kapott sötétzárkát, sosem mondta?

Hát mert elárulták, hogy titokban misézett a lágerben. Aztán ilyesmiért áthelyezték egy másik...

Akkor kerülhetett a szigorított börtönbe?

De hogy is hívták? [megint hosszú töprengés]...

Soha nem említette, hogy bányában is dolgozott volna?

Nem.

Hol dolgozott Irkutszkban?

ott is... Irkutszkban, Omszkban

Mindezt hogy bírta?

Mi is csodálkoztunk, hogy annyi mindenen keresztülment, és hány évet élt? És milyen gyorsan járt! Gyorsabban, mint én.

Nem beszélt róla, hogy mikor kezdődött a tüdőproblémája?

Nem! Ezt nem tudtuk.

Nem beszélt róla?

Nem, soha. Mi már csak utoljára tudtuk meg.

Felesége, Ljudmilla: A Püspökség át akarta hozatni földi maradványait Ungvárra, de ezzel véget is ért a dolog.

Karagandában újratemették a templombelsőbe, az oldaloltár alá.

Nagyon-nagyon köszönöm a beszélgetést!

.....

**-Dr. Chira Magdolnával és dr. Chira Péterrel
[Chira püspök unokahúga és unokaöccse]
Budapest, 2014. július 29-én készült interjú**

Hol és mikor találkoztatok először a Sanyi bácsival?

Péter: '56 őszén voltunk kint Kárpátalján. Mire visszatértünk, kitört a forradalom.

Magdolna: Igen, 1956-ban Tiszaújlakon voltunk. Akkor lehetett először kimenni, és pár nappal az 56-os forradalom előtt tértünk vissza.

Pontosíthatunk?

Magdolna: 1956 szeptemberében mentünk ki egy hónapra...

Akkor jött haza Sanyi bácsi a lágerből.

Magdolna: Igen, és találkoztunk vele! Ott, Újlakon...

Vonattal jött?

Magdolna: Igen. Aztán itt összemosódnak az emlékek. Én 1956-ban épp tíz éves voltam. A bátyám egy évvel idősebb...

Péter: Tiszaújlakon a Sanyi bácsit ott vártuk a vonagnál. Fekete kabátban jött meg, „usánká”-ban, a hátán hátizsákkal, mint amit a katonák is a hátukon hordtak.

Mikor került ki Chira Pál édesapátok ide?

Magdolna: Ő magyar katona volt. Veszprém mellett volt az a nagy katonai támaszpont, onnan valahogy eljutott a nyugati határszélig, aztán visszajött. Az anyukám akkor már

várandós volt a bátyámmal, és átjött Kárpátaljáról a szüleihez, Dorogra. Ez 1944 ősze volt. A bátyám 1944. december 9-én született meg.

Édesanyátok hogy került Kárpátaljára?

Magdolna: Tanítani ment... Bedőházára került, ahol apu volt az iskolaigazgató. Ott éltek a Bandi bácsiék [Chira S. öccse], akik majd Beregszászra költöztek, amikor a gyerekek már végeztek. Emlékszem, hogy Kornél nagyon okos volt, később ott lakott [Ungváron] a Sanyi bácsinál.

Édesapátok mikor jött el Kárpátaljáról?

Magdolna: Nem tudom. Már nagyon nagy harcok voltak, álló front alakult ki, de hogy az apukám hogy is került haza, nem tudom. 1945-ben már együtt voltak. Először Ercsben próbáltak elhelyezkedni, mert mindketten pedagógusok voltak, végül kikötöttek egy kis tanyán, Galambospusztán. Jelenleg nincs meg, felszántották. Mi a gyökereinket elveszítettük ezzel a háborúval. Az apuék leköltöztek erre a pusztára, mert apunak sokáig semmilyen papírjai nem voltak. Valami miatt a Sanyi bácsi szóba került a magyar rádióban – és akkor őt behívták a tanácsra. Ezért bújtak el azon a tanyán. Az apu ott orosz tanár lett.

Édesapátok Ungváron tanult?

Magdolna: Igen, az ikertestvérével együtt tanultak.

Mi van az ikertestvérével?

Magdolna: Meghalt. Talán 1931-ben, és agyhártyagyulladásban halt meg. Az apu is nagyon rosszul érezte magát akkor. Nem tudta, hogy beteg a testvére, csak megérezte...

De volt egy húguk is, aki korán halt meg.

Magdolna: Igen, az Anizka, aki torokgyíkban, diftériában halt meg, olyan tizenévesen. Ő nagyon fiatalon meghalt. Apu mesélt róla.

Péter: Igen, nem lehetett bemenni hozzá, csak ott nézték az üvegajtón keresztül.

Mit tudni a másik húgukról, a Magdolnáról?

Magdolna: Magda néninek érettségije volt. Abban az időben nagydolog volt, ha egy nőnek érettségije volt.

Hol tanult, a női képzőben?

Magdolna: Nem tudom, biztosan Ungváron, mert nem a mostani Magyarország területén. Érdekes az is, hogy ott is [Irhócon] éltek zsidók, és ő [Magdolna] tudott ivritül, és zsidó barátnői is voltak. Ennyire szabadelvű volt a család. A nagypapa pap volt, ennek ellenére neki [Magdolnának] zsidó barátnői voltak. Ma szörnyű hallgatni, hogy mennyire antiszemita magyarok. Mert a családban mentették őket...

Tudsz róla, hogy mentették?

Magdolna: Igen, de sajnós nem tudok konkrétumot.

Ha a Magda néni még jiddisül is beszélt, akkor a nagyapa?

Magdolna: Ezt nem tudjuk.

Péter: De elképzelhető, mert a Chiráknak jó a nyelvérzékük.

Sanyi bácsi is tudott vajon jiddisül?

Péter: Ő cigányul is tudott. Apu mesélte, hogy a Sanyi bácsi Irhócon bemászott a cigányputriba, és úgy tanulta meg a cigány nyelvet.

Magdolna: Szerintem, ő tudott jiddisül is, de valószínűbb, hogy héberül.

Péter: Biztos. Azt mondta, hogy 12 nyelven beszélt.

Ha lehet, térjünk vissza az '56-os találkozáshoz.

Péter: Sanyi bácsi ott volt. Bár gyerekek voltunk, emlékszem, hogy nagyon nyitott ember volt. És akkor mesélt a lágerről.

Miket mesélt?

Péter: Hát pl. azt mondta ott – erre világosan emlékszem –, hogy reggel, amikor felébresztették, egy bögre vizet ívott éhgyomorral, és azt mondta, hogy ez mentette meg. A nagyon durva fegyőről is beszélt, aki verte, ütötte, rugdosta a Sanyi bácsit, és ő leborult a földre, átfogta a rugdosó lábait, és azt mondta: „Édes Istenem, bocsáss meg neki, mert... tudatlan”

„...mert nem tudja, mit cselekszik”

Péter: Igen, ezt. Mire az megszelídült. Ilyen kisugárzása volt a Sanyi bácsinak.

Később is találkoztatok vele?

Magdolna: Aztán 1963-ban jöttünk Moszkvába, ott találkoztunk Sanyi bácsival. És akkor csak a bátyám és én mentünk át Kárpátaljára.

Hol szálltatok meg? Mennyi ideig voltatok?

Péter: Egy hétig. Ilyen kószáló külföldiek nem szállhattak meg szállodában, Sanyi bá. szerezte azt a falusi szállást.

Magdolna: Ott egy orosz családnál laktunk, azokat a Sanyi bácsi ismerte, mert nem először szállt meg ott. Nagyon egyszerű körülmények voltak. Valami picike faházikó, és úgy mosakodtunk, hogy kint egy ilyen folyó csap volt, semmi más. De nagyon kedvesek voltak.

Mesélt akkor valamiről a Sanyi bácsi?

Magdolna: Semmiről. Néztük a várost, talán három napot töltöttünk együtt.

Péter: Akkor Kornél bácsi vitt fel minket! Fridával is találkoztunk. Sanyi bácsi pedig mindenhová elvitt minket, ami érdekes volt!

Miért találkoztatok Moszkvában?

Péter: Mert nem tudott hazajönni.

Nem tudott - vagy nem engedték hazajönni?

Péter: Hát egészséges volt. Nem engedték!

Magdolna: A találkozások összemosódnak. Először Újlakon, aztán másodsor mintha Irhócon...

És harmadszor Moszkvában?

Magdolna: Igen.

Mikor járt otthon először Karagandából jövet?

'64-ben is találkoztunk vele...

Akkor is felmentetek Irhócra?

Péter: Irhócra? Nem, az még '56-ban volt. Akkor felment Irhócra a Vidor bácsihoz. [öccséhez] Mi is, hogy találkozzunk a Sanyi bácsival. És ott [Irhócon] annyi hívó jött oda hozzá, hogy lefele a lépcsőn sorba álltak. Mi meg ott ültünk az asztalnál a nagyszobában.

Magdolna: Úgy jöttek a népek, mintha körmenet lenne. Hogy honnan tudták meg, nem tudni, de utána megjelent a KGB, vagy Cseka, nem tudom, és fiatal kislánként én ott éltem végig egy orosz tortúrát.

Sanyi bácsit elvitték?

Magdolna: Azonnal kitoloncolták...

Nem emlékeztek egy idegen arcra, aki nem rokonként volt ott?

Péter: Igen, volt ott valaki, ilyen apróka ember... Aztán, mielőtt az igazolványok előkerültek volna, a Gutyu [Kornél, a püspök unokaöccse] azt mondta. „Először maguk igazolják magukat” – és erre a Bandi bácsi, a papája azt mondta: „Hagyjad, Kornél, ismerem én ezeket.” Magyar katonatiszt volt, százados. A magyarok bejövetele után előléptették: Técső katonai parancsnoka volt. ’45-ben megkínozták őt is, majdnem agyonlőtték...

Miért kínozták?

Péter: Hát azért, mert magyar katona volt.

Mi történt azon az az estén?

Péter: Mindenkit igazoltattak.

Hányan voltak?

Péter: Hárman, de mind nagyon durvák, és azt mondták a Sanyi bácsinak, hogy két órát adnak neki... Ja, nem! Nekünk adtak két órát! Sanyi bácsinak többet... Bocsánat, összekevertem, mert nem volt velünk a járművön. Két órát adtak nekünk, de azt túlléptük, mert a Gutyu csak estére tudott szerezni egy pótkocsis traktort, hogy Bandi bácsiékkal Bedőházára elmenjünk. És akkor abban a mínusz 20-ban – milyen hideg volt ott a hegyek között! –

És Sanyi bácsival mi történt?

Péter: A Sanyi bácsi ott maradt...

Felmutattak neki valamilyen írást?

Péter: Nem, csak durváskodtak! Valaki besúghatta őt. Mert akkor valami évforduló volt, vagy születésnapja volt?

Neki volt születésnapja!

Péter: Sanyi bácsinak?

Igen, január 19-én...

Péter: Akkor születésnapja volt, és őt jöttek köszönteni.

Nagyon izgalmas ez az irhóci történet. Mert: letartóztatás volt, vagy csak felszólítás, hogy 24 órán belül el kell tűnnie?

Péter: Ha letartóztatás lett volna, akkor elviszik, de nem vitték el.

Kifordultak a házból, és elmentek?

Péter: Hát meghagyták neki és... Nekem nem könnyű rekonstruálni, mert én az orosz szöveget nem értettem.

De arra emlékszel, hogy elmentek?

Péter: Elmentek, igen.

Mit lehet tudni a lágeri múltjáról?

Péter: Annyit tudok, hogy a Vidor bácsi mondta a Bandi bácsinak, hogy vihetnének almát, azt eladhatnák, hogy megtérüljön az utazási költségük. Mert látni akarták a Sanyi bácsit.

Tehát vonatra szálltak és el is mentek?

Igen. Nekem a Bandi bácsi mesélte, hogy a lágerbe mentek Sanyi bácsihoz, és hogy vitték az almát. Ott hihetetlen árat adtak az almáért. „Kupejné” [hálókocsis] vagonban utaztak, és jól elváltak ők is, meg az alma is a hátizsákban.

Mit meséltek a látogatásról?

Péter: Hogy bemehettek, találkozhattak, és hogy Sanyi bácsi már várta őket a kapuban.

Tehát tudott is róla?

Péter: Tudott, és eltöltöttek pár órát.

Magdolna: Az is bizonyos, hogy Kornél bácsi nagyon támogatta a Sanyi bácsit, és a nehéz időkben utazgatott hozzá.

Péter: Én is a Kornél bácsitól hallottam ezt az almás történetet.

De akkor kik is vitték az almát?

Péter: Ketten, a Vidor és a Bandi bácsi. Bedőházán szép almás volt, onnan vitték.

És a nagyapa 500 holdja? Nem almás volt lt?

Magdolna: Én úgy tudom, hogy az egész gyümölcsös volt.

Péter: De voltak tehenei is a nagyapánknak. Svájci teheneket tartott.

Különböző információk vannak erről a lágeri látogatásról, ő maga soha nem említette?

Péter: A Sanyi bácsinem traktált ilyennel, olyan finom ember volt.Ő inkább a magyar történelemről mesélt nekem.

Igen, és miről?

Péter: Elsőként, amikor Técsőre utaztunk, akkor mondta: „*Na látod, Péter, innen kezdődik a nagy magyar Alföld.*” Meg is jegyeztem. Aztán, egy másik alkalommal, elővette az imádságos könyvét, kinyitotta, és volt benne egy fehér csipkekereszt. Azt mondta: „*Látod, mi ez? Mint kispapok, kiválogatás alapján, részt vettünk IV. Károly király megkoronázásán. A koronázási szőnyeg csipke kis kereszttekkel volt diszítve, és nekünk kispapoknak megengedték, hogy 1-1-t levágjunk.*” Gondold el, mennyi időn át őrizte! Az 1918-as forradalom, és a Trianon után is őrizte, és a lágerben... Nem hiszem, hogy a lágerben volt, mert az oroszok elkobozták volna.

Lehet, hogy az anyuka őrizte meg, a Berta néni.

Péter: Lehet.

És ezt mikor mutatta Neked?

Péter: Hát, a láger után, és valószínű, hogy a Berta mama adta vissza neki az imakönyvet...

Szabad-e még visszamenni az időben? '31-ben, amikor meghalt Gebé püspök, és Sztojka püspököt szentelték helyébe, a Sanyi bácsi is esélyes volt... Erről tudott-e a család?

Péter: Apu mindig azt mondta, hogy a legfiatalabb kanonok volt, nagyon szerették a hívek, nagyon okos volt, és hogy tervbe volt véve, hogy püspök lesz.

Hogyan őrzik az emlékét, milyen volt a Sanyi bácsi?

Magdolna: Akkorakisugárzása volt!

Péter: Pedig olyan halkán beszélt...

Magdolna: '56-ban közel 60 éves volt, és mi csüngtünk rajta! Nem volt olyan ember, akivel ő ne találta volna meg a kontaktust. Ő egy különleges lény volt.

Péter: A gyereket sem kezelte gyerekként, hanem normális lényként.

Magdolna: Normálisan beszélt, mégis le tudott ereszkedni a szintjükre.

A levéltári adatok igazolják, pl., hogy Sanyi bácsit magyar időben internálni akarták...

Magdolna: Azért félték tőle, mert a Sanyi bácsi a ruszin népnek volt az „istene.”Ő nem törekedett semmilyen egyházi méltóságra – amit megkapott, azt megkapta –, végtelenül szerény volt és végtelenül nagy tudású. Gyerekként én is úgy bámultam rá, mint egy istenre.

Mit mesélt róla az édesapátok?

Magdolna: Hát elsősorban, hogy a Sanyi bácsi milyen szorgalmas volt, amíg ők [a fivérek] nem. Otthon mindig szó volt Kárpátaljáról, mert az anyukám is – pesti születésű volt - nagyon tisztelte a Chira-családot. Az apu meg mindig mondogatta: „Ő a kis ruszinjait nem hagyja el!” Sanyi bácsi ott élt a ruszin környezetben, de a család nagy magyar volt. A család mindig magyarnak vallotta magát.

A nagyapa, nagymama is?

Magdolna: Hát hogyne! Hogyne! Magyarul beszéltek állandóan. Cseh időben a nagypapát is megfigyelték, az ablakok alatt hallgatóztak, hogy magyarul beszélnek.

Említetted, hogy amikor közeledtek az oroszok, ketten a Kornéllal minden iratot megsemmisítettek.

Magdolna: A Kornéltól [Chira S. unokaöccse] hallottam.

Péter: Igen, ő mondta.

Magdolna: A Kornél mondta, hogy ott vágták a fát, mert Sanyi bácsi azt mondta, fel kell készülnie, mert őt el fogják vinni. Jó erőben kell, hogy legyen. És ők ketten semmisítették meg, égették el minden iratot, így készülve a nehéz időre.

Ez alatt a „minden” alatt az összes személyes iratát értjük?

Magdolna: Én annyit tudok, hogy mindent megsemmisítettek.

'49-ben, miután letartóztatták, a családtagokat is nyilvántartásba vették, de abban csak a három fűtestvér van felsorolva, a Magdolna és Pál nem...

Péter: De jól tette! Pedig az apu hogy félt mindig, hogy kiderül, és visszatoloncolják. Az anyu csak '54-ben intézte el, hogy apu személyi okmányokat kapott. A másik, nem tudom, mennyire ismert, hogy Sanyi bácsinak végig fekete haja volt. Végig hollófekete! Pedig miken ment keresztül!

Nagyon-nagyon köszönöm az értékes beszélgetést!

.....
-A Feist testvérekkel

[Viktor, Róza, Mária nővér (Szent Eucharisztia Rend)]

Oberkotzau (Németország) 2013. október 24-én készült interjú

Viktor és Róza: Mi egy családból vagyunk. Apánk már nem él. Ez itt a bátyánk, én vagyok az idősebb nővér, majd Mária következik, utána Ida nővér, és utánuk is vannak még. Nyolcan vagyunk testvérek.

Nyilván emlékeznek rá, mikor és hogyan érkeztek meg szüleik Karagandába? Ez még a 30-as években volt?

Róza: Nem-nem, később. Nagymamánkat kuláknak minősítették, ezért kerültek Kazahsztánba.

Mikor?

Róza: 1936-37-ben.

Nem mesélték, hová, milyen körülmények közé kerültek?

Róza: Miért, mesélték, hogy mindannyikat ideszállították, majd kidobták a vagonokból, és hogy utána mintegy földodúkat ástak maguknak. Már hideg volt, amikor ideérkeztek. Később aztán vályogtéglátakat vetettek, abból földkunyhókat készítettek.

Ha megengedik, mindjárt Chira Alexander atya felé kanyarodnék. Eddig senki nem tudott visszaemlékezni, ami a lágeri életére vonatkozott volna.

Viktor: Mert ő soha nem beszélt erről.

Róza: Olyan időket éltünk, hogy szüleink soha semmiről nem beszéltek, majd már csak azután, hogy mindez elmúlt. Mert mindenki félt.

Viktor: A másik, hogy a KGB minden lépését figyelte.

Erről vannak valamilyen bizonyítékok, vagy valamire konkrétan emlékszik?

Viktor: Természetesen. Konkréteset: 1985., születésnapját ünnepelte. Valahová elutazott. Három napig távol volt. A KGB pedig minden szálon tudakozódott: hová tűnt, elutazott?

És kiket kérdeztek?

Róza: Sorba mindenkit, akit csak tudtak!

Viktor: Sokakat behívtak kihallgatásra..

Magát nem hívták?

Viktor: Dehogynem! Hát persze, hogy hívtak.

Mária nővér: Hiszen ő volt [Viktor Feiszt] az egyháztanács elnöke. Közben én meg a Germann Nyinától – a családtól, akiknél az atya lakott – értesültem arról, hogy páter Alexander mesélte nekik, a lágerben arra kényszerítették, hogy éjjeli edényből egyen. A lágeri felügyelőkmásként is megalázták [a rabokat], arra kényszerítve őket, hogy kezet csókoljanak nekik. Tudták, hogy nálunk az a szokás, hogy a papoknak kezet csókolunk. De nekünk személyesen [Chira Sándor] soha nem beszélt hasonlóról.

És ezeket kinek is mondta?

Mária nővér: Germann, ma Nyina Stark a neve, és Padeborn-ban lakik. Alexander atya nagyon közeli kapcsolatban volt velünk, a szüleinkkel is. Gyakran nálunk volt a mise. Mert őt mindenki hazahívta. De nekünk sajátmagáról [Chira Sándor] soha nem beszélt ilyen dolgokról..

Róza: Mi nem is kérdeztük, mert veszélyes volt...

Mária nővér: A másik, hogy a pap személye iránt akkora tisztelet volt, hogy ha egyszer valamit mondott magától, azt megmondta. Ha nem, akkor senki [nem kérdezt].

Viktor: Nekünk inkább azt mondogatta: „*Ti gyerekek, azért érzitek magatokat olyan boldogoknak, mert nem értitek, mennyire szerencsétlenek vagytok...*” [közös nevetés]

Róza: Mi már a száműzetésben születünk. Mást valóban nem ismertünk.

Viktor: „*Mert – mondta tovább – fogalmatok nincs arról, mit jelent szabad országban élni. Rabságban éltek [nevetés] és azt hiszitek, hogy mindenki így él...*”

Ismerik-e azt a családot, amelyikben a Germannékat megelőzően élt, miután épp megérkezett?

Mária nővér: A Germann család – tőlük vannak ezek az értesülések – azt mesélte, hogy valószínűleg, a szibériai táborban együtt voltak Bukowinszki atyával, és hogy velük volt Jozef Germann is. Mivel [Chira Sándor] nem térhetett vissza szülőföldjére, valószínű, hogy Bukowinszki és Jozef meghívták Karagandába. Ez csupán feltételezés, mert egyik sem él már, sem Bukowinszki atya, sem Jozef. A másik, Jozefnek volt két fia: Andrej és Jozef. Andrej felsége Barbara volt, és [Chira S.] 6 évig náluk lakott, majd Barbara rákban meghalt.

És akkor átment...

Mária nővér: Akkor ment át Jozef és Frida családjába, akinek három gyermekük volt: Anna, Lyilya és Alexander. Ebben a családba élt tovább, és a családot, a Fridát mi nagyon jól ismertük. Később Jozef meghalt, Frida pedig újra férjhez ment, és másik negyedbe költözött.

Jó lenne, ha visszatérnénk a megfigyeléséhez. Mivel végződött a történet, amikor három napig keresték?

Viktor: Nos, amikor előkerült, mondom neki: „Páter, már mindenhol keresik!” – „Jelentse ki gyorsan széles körben, hogy elrejtöttem a fiatalasszonykakkal megünnepelni a születésnapomat, hogy senki semmit...” [általános derűlttség]

Róza: Mindig tréfálkozott.

Viktor: Kedvenc szólása volt, hogy „nagyon szeretem a fiatal menyecskéket, úgy a 20 év híján 100 éveseket. Nagyon szeretem.”

Arról hallottak, hogy Szibériába is utazgatott, a szibériai német falvakba?

Mária nővér: Nem. Ilyen dolgokról sohasem esett szó.

Viktor: Hangosan nem...

E három napban ugyanis gyanítom, hogy épp ott járhatott. Hányban is volt az?

Viktor: A születésnapján, akkor volt 85 éves..

Róza: Igen, 85!

Akkor tűnt el három napra?

Viktor: Igen-igen!

Vagyis 1982 elején. És milyennek ismerték? Nemcsak papként, emberként is?

Viktor: Nagyon intelligens volt. Nagyon. És milyen figyelmes. Durvának vagy indulatosnak, bármilyen helyzet is adódott, soha nem láttam. Fegyelmezett volt.

Ott volt a kérdés az ifjúsági csoportokról. Nos, éppen nálam otthon voltak az összejövetelek...

Mária nővér: Detzel Valentina...

Viktor: Igen, Detzel Válya néni szervezte ezeket. 15-18 fiatal gyűlt össze nálunk.

Róza: A fiatal házások, de nőtlenek és hajadonok is voltak köztük.

Viktor: Válya néni egyik alkalommal azt mondta nekünk: legközelebb Alexander atya is itt lesz. Amikor megjött, életvidáman érkezett, mint mindig. És hogy mire tanított? – „Barátaim, magukat mindenki arra tanítja, hogy nincs Isten – és előveszi a 4. osztályos természetrajzkönyvet. Kinyitja az első oldalt. Íme: „Az emberiség két részre oszlik: idealistákra és materialistákra. A materialisták képzett emberek, a tudásuk tudósok adataira támaszkodik. Az energia megmaradás törvénye, a matéria tanúsítja ezt. Az idealisták valamilyen eszmében hisznek, mondván, volt egy eszme, majd utána jelent meg minden más, avagy rövidebbre fogva, Istenben hisznek. Igen, a Föld kialakult, ősrobbanás, az evolúció millió évei, majd lám, megjelentek az emberek...” – *Mi azt mondjuk, hogy a robbanás káoszt teremt, lerontja mindazt, ami egész volt. Isten pedig saját eszméje, képére teremtette az embert. Nos, hogy gondolják: mi hasonlít jobban az igazságra?* – Ilyen egyszerű, közérthető szavakkal, nagyon okosan, intelligens módon...

Hány évig volt Ön egyházközségi elnök? Hogy indult a templomépítés ötlete: Kitől származott? Hogy sikerült elérni az engedélyeztetést?

Viktor: Hogy is volt konkrétan, azt már én sem tudom megmondani, de megpróbálom. Ott volt ez a Válya Detzel, illetve a Ridel Ványa, mások, ők járták be a falut. De az ötlet... Pater Alexander irányította őket. Velünk, ifjúsággal Detzefoglalkozott, de a csoport élén ő [Chira

S.] állt. Mert, ha el is jött személyesen 1-2-szer, többször nem jöhetett, mert az már kitudódott. Így aztán mások járták a falut is, és gyűjtötték az aláírásokat.

Sehol másutt nem adtak ki engedélyeket templomépítésre. Itt miért adtak?

Viktor: Erre sem tudok válaszolni.

Mária nővér: Ilyesmiről nem beszéltek. Nekünk, nővéreknek az volt a benyomásunk, hogy Alexander atya – mint ahogy Viktor is mondta –, mindig a háttérben, árnyékban maradt, ennek ellenére... [irányított].

Róza: Mindenhová mindig a nyugdíjasok mentek, a városi tanácsba is. Akik még dolgoztak, nekik nem volt szabad. Ezért mindig a 70-évesek mentek, mert tudták, hogy nekik már nem ártanak...

Viktor: No de szervező nélkül, érthető, sehová sem mentek volna.

Emlékeznek-e, milyen visszatérő gondolatai voltak a prédikációiban? Hiszen a misék odahaza, Önöknél zajlottak. Mire fektetett hangsúlyt?

Viktor: Többször mondta, hogy templomunk vértanúink véreinek a gyümölcse. Ez nagyon mélyen megmaradt bennem. Azt mondta, az volt a magvetés, és ebből a talajból nőtt ki az, hogy a hit a jelenben is megmaradt. De ez mind, mondta, a vértanúk vére, akik életüket adták a vallásukért.

Mária nővér: És a szeretetről beszélt. Ez volt a főtémája.

Róza: Ő maga is annyi jóságot sugárzott...

Viktor: Ő maga volt...

Róza: ...a melegség, a szeretetet, egész lényében.

Mária nővér: És még arról beszélt – amit mindig kihangsúlyozott – hogy „*vigyázzatok az anyanyelvetekre!*” Azt mondta: „*Ha elveszítitek az anyanyelvetekeket, azzal a hiteteket is...*” – de mindezt annyi szeretettel!

Viktor: ...*azzal a hitet is...*” – ez volt mindig.

Mária nővér: Az igazat megvallva, mi mindig németnek hittük.

Róza: Igen! [általános nevetés]

Mária nővér: Mert olyan volt számunkra, akár az apánk.

Viktor: Kiválóan beszélt, minden tájszólás nélkül. Ha oroszul beszélt, mindig ukrán dialektust használt, de, ha németül beszélt, kiváló volt. Az idős emberek vitatkoztak is: nem-nem, ő német!

Mária nővér: Akkor szeretettel, nem is tanításként, hanem egyszerűen szeretettel tanácsolta: legyetek szívesek, őrizzétek az anyanyelvetekeket, mert az nagyon fontos.

Róza: Egy másik egyszerű példa. Ha gyónni mentünk... – Az igazat megvallva Albináshoz féltünk menni, merthogy nagyon... De páter Alexanderhez úgy mentél, mintha apádhoz mentél volna, elmondhattad neki a legféltettebbet is. Mindig megvigasztalt, de úgy! És mindent meg tudott magyarázni. Úgy jöttél el tőle, olyan állapotban! Páter Albináshoz viszont úgy mentél, hogy reszkettél: Ó, Istenem! Hol kizavart valakit, hol megszidott... De Ő [Chira S.] más volt. Ő mindig úgy beszélt, hogy azzal csak vigasztalt.

Mária nővér: Nagyon jól ismerte az embereket. Mindenkit ismert, név szerint. Ott valamelyik anyóka hoz egy kis üveg lekvárt, ő személyesen viszi vissza az üveget, és háromszor is megköszöni. Nagyon figyelmes volt.

Hogy viszonyult az állampolitika iránt?

Róza: Úgy tűnik, azt soha nem érintette.

Soha nem került elő kritika sem?

Róza: Nem. Személy szerint soha nem hallottam.

Viktor:Más. A [templom] regisztráláskor hallottam tőle személyesen – Megvolt rá ugyanis a lehetősége, hogy azt mondja, szeretne a karagandai templom élére állni. – A hatóságok nem utasították volna el. Az ő személye ellen semmilyen ellenvetésük nem volt. E helyett azt mondta: én már öreg vagyok, itt meg nagyon sok a munka. Dumbliauskas fiatal, ő vállalja, csinálja.

Vagyis ő javasolta Dumbliauskas atyát plébánosnak?

Viktor: Igen-igen, ő. Pedig valójában volt választási lehetősége.

Karagandában az idős nővérek még életében tudtak püspöki mivoltáról. Önök tehát tudták?

Mária nővér: Igen, így volt. Velünk nagyon őszintén beszélt. Természetesen tudtuk, mi tudtuk.Édesanyánk nagyon gyakran járt misére oda, a másik negyedbe, a köztéri kúthoz, Germannékhoz. Ott kérte a miséket, mert egyike volt a bizalmi személyeknek. És egyik alkalommal megérkezett, bekopogott... – és ott állt Alexander atya, furcsa öltözetben. – Édesanyánk szintén úgy nőtt fel, hogy nem tudta, hogyan néz ki egy püspök. – Erre [Chira S.] azt mondta neki: „Tudod, ez püspöki öltözet. Csakhogy erről senkinek nem szabad beszélned. Senkinek ne szólj róla!” – Valóban nem beszélt, csak miután már elmentünk otthonról...

A nővéri közösségbe...

Mária nővér: Igen, miután elmentünk a nővérekhez, akkor mesélte el.

Hányban lehetett ez, úgy a 70-es években?

Mária nővér: Én 1976-ban mentem el...

Tehát, még korábban történt...

Mária nővér: Korábban lehetett, de mi már csak a kolostorban tudtuk meg.

Mégis, a többség csak a temetésén értesült először...

Mária nővér: Ő mindig azt mondta, hogy prelátus.

Mi volt a lényege a Dumbliauskas atyával való konfliktusnak?

Viktor: Elmondom Önnek, ahogyan én láttam, értelmezem. Dumbliauskas, természete szerint, diktátor volt. Így pl., ha egyik szülő katolikus, a másik protestáns, és elhozták megkeresztelni a gyermeket, ő nem keresztelte meg.

Róza: Igen, ez kemény volt...

Viktor: Kitartott álláspontja mellett és nem tett engedményt. Keményen: a másik fél vagy felveszi a katolikus vallást, vagy nem kereszteljük meg a gyermeket. Mitévők legyenek az emberek? Alexander atyához mentek – ő pedig segített, csendben megkeresztelte. Természetes, hogy ez kiderült...

Hol keresztelt? A templomban vagy otthon?

Róza: Amióta megvolt a templom, mindig csak a templomban.

Viktor: A templomban kereszteltek.

Még ilyen esetekben is?

Viktor: igen-igen...

Nyilván, hogy ilyenekből is forrásozhatott a konfliktus...

Viktor: Ezek miatt is, de ezt csak szemléltető példaként hoztam fel.

Tudnak-e esetekről, hogy az utcán megtámadták, megverték?

Róza: Igen.

Miért történt?

Viktor: Elmondok egy konkrét esetet. Bennünket 1970. április 28-án esketett páter Alexander. Előbb a feleségem szülei jöttek meg a Germann családhoz. Csendben jöttek az utcán, aztán – ha senkit nem láttak – beosontak. Másodjára az én szüleim jöttek. Sétáltak-sétáltak, aztán ők is bementek. Utánuk mi ketten a jövődöbéli feleségemmel. Így aztán: mi hatan, a háziak és páter Alexander. De hát belépünk, és – a páternek kék a szeme alatt. Erre elmondja: *„Tegnapelőtt este leszálok a buszról és megyek... – az autóbuzsmegálló nem volt messze, 200 m-re. – Már szinte hazaérek, amikor futva le hagy egy ifjúságicsoport, és egyetlen szó nélkül, futásközben mindegyik üt egyet, mindegyik.”* – 70 éves ember! Kékre vert szemmel. És meg is védi is támadóit: *„Ezt a KGB hatására teszik, – mondta – Még ha csak belém akartam volna kötni, mondván, „adj tüzet”, de nem, „nesze neked!”* Nos, igen, egyetlen szó nélkül, hogy ne lehessen felismerni hangról, és végig futva, piff-püff, majd futottak tovább. Ő meg: a KGB hangolja ilyesmire az ifjúságot.

Egyszeri eset volt?

Viktor: Dehogy, egyáltalán nem volt egyedi, de a kékre vert szemének én magam is szemtanúja voltam.

Vagyis, ezek a KGB részéről utasított utcai verések voltak?

Viktor: Természetesen, a KGB, ők jól végezték a dolgukat.

Róza: Százszázalékosan a KGB.

Az ügyészségen azt állították, egyáltalán nincs Chira névre szóló ügyiratuk.

Mária nővér: Nyilván megsemmisítették...

És arról, hogy hívogatták, hogy nem hagyták békén, erről is tudnak?

Mária nővér: Nekem beszéltek ilyesmiről. Abból a családban, ahol lakott, a Fridát is gyakran hívogatták, őt meg [Chira S.] folyton. Félnapokra elvitték, majd este hazahozták. Reggel elvitték, este vissza. Frida akkor még jobban emlékezett, tehát az információ hiteles, a Germannéktól származik.

Nálunk is gyakran járt esti misét tartani. Előtte gyónás – a család nagy volt, amíg mindenki elvégezte – utána mise, vacsora, és az mindig ünnepélyes volt. Ő általános nagy megbecsülésnek örvendett. Mindez azonban mindig éjjel ért véget, ezért motorbiciklin, vagy gyalog, de mindig kísérték...Egyszerűen már mindenki tudta, hogy figyelik, egyedül nem engedhető el, mert veszélyes, megverhetik, ezért kísérgették.

Ezek szerint ezek az utcai verések ismétlődő esetek voltak?

Mária nővér: Igen, és ezt már mindenki tudta.

Róza: Ezért kellett őt feltétlenül kísérni.

Ezek az esetek már a 70-es években fordultak elő?

Viktor: Igen, igen-igen...

Mária nővér: Már a 60-as években is.

Mindig esténként érkezett?

Mária nővér: Igen, mindig este.

Viktor: Későn, amikor már besötétedett, gyakorlatilag éjjel.

Tudtak-e arról, hogy az ukrán családokhoz is jár, ott is misézik?

Mária nővér: Hát, nekik ott voltak Joszif Sábán, Prislyák is...

Nyilván tudják már, hogy egyházmegyéjében megindult a boldoggá avatási eljárás. Mivel bizonyítanak, hogy a szeretetet magas fokát gyakorolta?

Róza: Ahhoz, hogy Németországban bejuss egy paphoz, be kell telefonálni...

Viktor: Időpontot kell kérni...

Róza: Mégsem jutsz be. Ő [ellenben] mindig elérhető volt, a nap és az éjjel minden órájában. Éjjel is fel lehetett verni, bekopogtatni, vagy nappal bármikor, Ő mindig a tied volt.

Viktor: Olyan nem fordulhatott elő, hogy azt válaszolja: nem.

Róza: Soha! Bármely pillanatban gyere hozzá – mintha csak rád várt volna.

Mennyire tudtak betegségeiről?

Viktor: Hogy beteg, azt mi tudtuk, a tüdejével kínlódott.

Róza: Én csak annyit tudtam, hogy beteg.

Mária nővér: Kérdéséhez még annyit: rendkívül alázatos ember volt. Albinas atya egyik alkalommal, előttünk, rákiabált azért, hogy túl hosszán prédikált...

Hosszúra nyúlt a mise?

Mária nővér: Igen. Erre ott mindjárt, és szigorúan... De számunkra [az elképedésarc kifejezése], ó, Istenem, hogy tehet ilyet, ilyen idős atyával! Hiszen ő [Albinas a.] aránylag fiatal volt – Hogy viselkedhet így, mindenki előtt! De hát, ilyen természetű volt. És az atya ott állt nyugodtan: jól van, jól van, mintegy: majd megjavulok. Miközben mindannyink előtt megalázta. Valóban nagyon-nagyon alázatos ember volt.

A kórházban is meglátogatták?

Mária nővér: Igen, jártam hozzá. Még halála előtti napon is. Ott ült az ágya szélén, megkékülve, mert nagyon nehezen lélegzett. Belépek a szobába, és ő nekem: „No, mi van Máriácska, hoztál nekem halál elleni gyógyszert? – Patikában dolgoztam ugyanis, és velem mindig tréfálkozott.

Róza: Igen, a „fiatalság elixírje”...

Mária nővér: Mondom neki: „Nem, páter Alexander, még nincs ilyen. De hogy van? – „Tudod, éjjel már majdnem kész voltam. A szívem is megállt, de hoztak kardiomint, még valamit csináltak, és most élek...” Én meg [magamban]: „Istenem, alig lélegzik, meg van kékülve, mégis: boldog! Azt mondja: látod, íme, még élő vagyok. Nos, számomra valóban élő szent volt.

Róza: Mi őt eleve szentnek tekintettük. Számunkra ő már ezen a világon szent volt.

Még életében?

Viktor: Igen-igen. Nézze, nem talál egyetlen tanút sem, aki azt állítaná, hogy valaha is dühös, vagy ideges lett volna, rákiabált volna valakire... Nem, mint Dumbliauskas, aki bármi miatt pif-puf, minden irányba pattantak a szikrák.

Róza: Nála [Chira S.] ilyen soha nem fordulhatott elő, és ez őszinte volt. Nem azonmód, hogy lám, „én vagyok az ideális alázat”, belül pedig csupa tűz.

Hamisítatlan?

Viktor: Igen, hamisítatlan...

Mária nővér: Egy másik eset. Alexander atya, aki már kórházban volt, egyszer csak taxiban termett, és világos nappal beállított hozzánk – mi a Káretnájá 40/a. alatt élünk. Pedig tudhatta, hogy bennünket, nővéreket folyton figyelnek: ott az üzlet sarka mögött állt az egyik, és a másik oldalon is. Erre világos nappal megáll a házuk előtt. Ijedtünkben mi mind:

[dermedtséget fejez ki] Istenem, hát hogy jutott eszébe?! Mindig annyira óvatos volt, most meg... Kiderült: kórházba kell mennie, de előtte ránk gondolt. Hiszen épp csak átköltöztünk. A házat meg kellett szentelni. Így, még utoljára: megszentelte a házunkat, a kápolnákat, és úgy ment be a kórházba, ahonnan már nem jött vissza... Számunkra ez példaértékű volt. Hiszen tudta, hogy kockáztat! Számára nagyon veszélyes volt, de nem volt erre tekintettel. Csak az volt a fontos, hogy teljesítse papi kötelességét.

Valakitől úgy hallottam, hogy a kórházból halála előtt még elkérezkedett, hogy elköszönjön a templom híveitől... Idős hölgy mondta, hogy ott volt ezen a misén.

Mária nővér: Nem emlékszem, hogy ott lettem volna ezen a misén. Én a kórházban jártam nála szerdán, mert csütörtökön meghalt... De hogy a templomban lett volna, erre nem emlékszem. A prédikációi nagyon jól felépítettek volra: volt eleje és vége, és megvolt a vezérgondolat, mindig nagyon világos gondolat. – És mindig olyan emocionálisan beszélt!

Róza: Igen, olyan élénken!

Mindig így beszélt?

Mária nővér: Mindig. Karácsony előtt pedig mindig a «*Schönstes Kindlein, bestes Kindlein!*» karácsonyi éneket énekelte velünk.

Tényleg, volt kedvenc éneke?

Mária nővér: A«*Schönstes Kindlein, bestes Kindlein!*»- (*legszebb gyermek*) Mindig hangsúlyozta: Isten olyan nagy, de ilyen kicsi is – hogy micsoda kontrasztok megférnek!

Vagyis elaludni a prédikációin nem lehetett...

Viktor: Nem-nem! [nagy nevetés]

Róza: Mindig úgy érezhetted, mintha hozzád beszélne. Nem az a fajta prédikáció volt, hogy idéz ott valamiket a Bibliából, te pedig csak ülsz, a gyerekek szintén mással foglalkoznak. Nem, téged tűzbe hozott a beszéde. Hiszen ez mind rád vonatkozott, egész életedre! Olyan eleven volt az egész.

És Albinas a részéről nem lehetett ez versengés, netán irigység?

Róza: Inkább hatalmaskodó volt. Ő meg [Chira S.] mindig félreállt...

Nyilván érzékelhető volt, hogy az emberek Alexander atyához vonzódnak. Ez nem válthatott ki Dubliauskas atyából ellenállást?

Róza: Nekem úgy tűnik, minden az ő kezében volt. Mindig azt mondogatta: mindent én alapítottam, én csináltam...

Mária nővér: Igen, mindig ezeket hangsúlyozta.

Róza: Vagyis nem tartotta riválisának.

Viktor: Az örök Ítéleten nem lesznek velünk. Néha nekem is olyan volt... hogy [Albinas a.] páter Alexandert úgy...[megalázza]Hiszen életkorban is sokkal idősebb, no és hát az intelligenciája... Hiszen az sugárzott! Neked is képzettnek kellett lenned, hogy ezt megértsd. Páter Albinasszal ellentétben az ő képzettsége [Chira S.] az arcára volt írva, és minden szava intelligenciájáról tanúskodott. Logikusan neki [Albinas a.], mint fiatalabbnak, tisztelnie kellett volna az idősebbet. De nála ez nem volt. Alexander atya azonban ezt nem is követelte meg. Más már rég rendre utasította volna! [Albinas atyát]

Róza: Számunkra ez teljesen...[érthetetlen]! Amikor páter Albinas megérkezett, én már férjnél voltam. Mi csak akkor kezdtük megsejteni, hogy vannak hivatásos papok, és olyanok, akik csak elvégzik a papi munkát. Addig azonban minden papunk Istentől volt.

Viktor: Szentek...

Alexander atya szentségének egyetlen jele az alázata volt?

Róza: Nem, a szeretet!

Mária nővér: Igen, a szeretet...

Róza: A felebaráti szeretet!

Mária nővér: Ő a tékozló fiúról is úgy beszélt, hogy az végképp fenomenális volt! Azt, hogy az Atyaisten szerető Atyánk, úgy mondta, hogy ezt éreztük is!

Ez a gondolata éveken át visszatérő volt?

Mária nővér: Igen-igen! Nála a szeretet... – De hiszen ő maga volt a szeretet! Ezért is beszélt gyakran róla. Talán nem is hangsúlyozta, mi mégis így fogtuk. Ő maga volt a szeretet, mertélte a szeretetet! Vitte keresztjét, de mindig annyi humorral, akkora mosollyal!

Albinas atyával pedig nekünk, nővéreknek óriási problémáink voltak. Egyik alkalommal elmentem páter Alexanderhez, mert Albinas atya megtiltotta nekünk az áldozást, nem áldoztatott meg, és hasonlók... Ez egy külön történet. Alexander atya pedig nekem oly alázattal mondta: „Máriácska, imádkozz, hogy az Úristen még egy ilyen Albinast teremtsen – és akkor szent leszel.” [nagy általános nevetés] Fanyar humor volt ez, mert érződött, hogy nagyon szenved az Albinas miatt, aki oly gyakran és oly módon bánt vele... Mi láttuk ezt, ez érződött.

Róza: Nem is kellett mondani, ezt a viszonyt érezted.

Úgy vélem, valóban érződött, mert Werth püspök épp ezt hangsúlyozta ki, hogy az Albinas atyával való kapcsolata volt élete utolsó legnehezebb keresztje...

Mária nővér: Nagyon szenvedett. De annyira szent ember volt, hogy mindezt alázattal hordozta...

Róza: Igen, alázattal viselte...

Végeredményben, az élet alkonyán mégis kibékültek?

Mária nővér: Mert Alexander atyával nem lehetett összeveszni.

Róza: Sem veszekedni, sem durváskodni, ez biztos.

Mária nővér: Még, ha valaki arcul köpte is volna, akkor is azt mondta volna „nos, rendben”. Veszekedni vele... [kifejező fejcsóválás]

Őnök tehát egyetértenek az egyházmegyéjében megindított eljárással?

Róza: Igen. Elismerten, vagy sem, számunkra ő szent.

Mária nővér: Bárcsak segíthetnénk mi is! Számunkra ő szent volt, ma is szent, és bizonyára az is. Ezek csak formaságok...

Viktor: Igen-igen.

A kazahsztáni áttelepültek mennyire őrzik itt az emlékét?

Róza: Természetesen mesélünk a gyerekeinknek, az unokáknak... Mindig azt mondjuk, hogy életünk ajándéka volt, hogy ilyen papokkal találkozhattunk, hogy ott, azokban a nagyon nehéz, éhes időkben, amikor üldöztek, akkora hit maradt fenn. Az ilyen papok csakis szentek lehetnek. Normál ember ezeket ki nem bírja.

Mária nővér: Ő mindig atyánk [apánk] volt...

Róza: Igen! Ha vele beszéltél, mintha csak az Istennel beszéltél volna. De meg is tanított bennünket erre... [az Istennel szembeni közvetlenségre]

Mária nővér: Mi mindig imádkozunk [hozzá]. Tegnapelőtt még álmodtam is vele. [nevet] Lélekben a miénk volt, egy életen át segített.

Ha ilyen gyakran imádkoznak hozzá, talán már vannak esetek, hogy valamilyen kérdésben valóban közbenjárt?

Viktor: Igen, de erre nem könnyű...

Mária nővér: Nem könnyű. Meg vagyok róla győződve, hogy Alexander atya nem egyszer segített valamilyen nehézségben. De mi ezt nem úgy rögzítettük, hogy elmondunk egy Miatyánkot, és lám, itt van neked mindjárt... Ez nem így működik. De biztos vagyok abban, hogy sokszor megsegített bennünket!

Róza: Ő a lelkünkben van, és biztosan hisszük, hogy ott van Istennél.

A karagandai utamat követően egyértelművé vált: ha lengyelekkel beszélgetek, azok saját atyjuknak vallják, ha az ukránokkal, azt mondják: ő a mi atyánk. Önök is csak sajátjuknak tekintik. [általános nagy derűtség]

Róza: Mert ő mindannyiunk atyája volt!

Vagyis minden nemzetiség, amelyhez köze volt, sajátjának tekinti.

Mária nővér: Valóban mindannyiunk számára atya volt.

Ha azonban rákérdeztem, ki is volt ő nemzetiségét tekintve, a válasz: valójában nem tudjuk, de: biztosan ukrán, mások: mindenképp magyar volt. Ő maga kinek tartotta magát, magyarnak? – Igen, nem?

Róza: Ezt mi már csak később tudtuk meg...

Őnök nyilván németnek tartották.

Viktor: Nem-nem, én tudtam, hogy magyar.

Honnan tudta?

Viktor: Tőle magától.

Vagyis mégis beszélt magáról.

Mária nővér: Persze, amikor valami hivatalos formalitás volt.

Viktor: Igen, amikor ügyintézés volt...

Nem tudni, honnan került elő az a születési anyakönyvi kivonat, ahol ez be van jegyezve?

Mária nővér: Nem tudom, mert nálunk örökös házkutatások voltak, a nővéreknél nem maradhettek ilyen iratok.

És vajon a Fridáéknál odahaza soha nem volt házkutatás?

Mária nővér: Erről nem beszéltek.

De hívogatások voltak...

Viktor: Hívogatni hívogattak.

Őnök hányban telepedtek át Németországba?

Viktor: 1989-ben.

Mária nővér: 1989, március 8-án.

Viktor: Akkor már nem voltam egyháztanácsosi elnök.

Akkor még emlékeznie kell, hogy a templom fala alá temették.

Viktor: A temetésekor még kurátor voltam.

Mária nővér: Hiszen ők ásták meg a sírt...

Éjjel?

Viktor: Miért éjjel, dehogy! Nappal, normálisan ástunk! 500 rubelt tettem a borítékba...A kazah Szulejmanov a végrehajtó tanácsnál volt a vallásügyi felelős. Én letettem a borítékot az asztalra és azt mondtam: *„Itt a kérvény. Nekünk úgy szükséges, hogy a fal alá temessük. – De hisz tudja, hogy a szovjet törvények szerint csak a temetőben lehet temetni. – Mondom neki: „Tudom, de az orosz templomnál a lelkész szintén a fal alatt van eltemetve.” – De hát, az ma templom, holnap már nem lesz az. – „Nos –mondom –, akkor kiássuk és átvisszük.” – De, ha nem lett volna ott a boríték, nem engedte volna meg.*

Vagyis végeredményben volt engedélyük?

Viktor: Természetesen.

Róza: Hiszen a templom is így épült. Ha nem vesztegettek volna...[nevetés]

Az ukrán hívek mondták, hogy már halála után, az Űrnapi külső oltárállításkor épp az ukránok állítottak oltárt a sírja fölé...

Róza: Mellette, nem egészen ott. Ez csupán egybeesés volt, hogy ezt a helyet kapták, egyszerűen négy oltár [épül ilyenkor].

Mária nővér: Albinás atya mindig szerette, hogy a különböző nyelvek legyenek jelen, és számára persze presztízskérdést jelentett a litván, hogy litván nyelvű mise is legyen. Pedig ott alig volt néhány litván ember, de litván nyelvű mise mindig volt. Majd ukrán, lengyel és német. Persze a német állt az első helyen, hiszen sokan voltunk, de az ukránok is sokan voltak ám! Saját miséjük is volt, a 10-es.

Mikor következett be a fordulat, mióta folyik minden orosz nyelven?

Viktor: Azóta, ahogy elutaztunk, és már Albinas atya után...

Róza: De hisz már ő is mondogatta: ti vagytok a hibásak! Gyermekeitek nem tudnak németül, ezért nekem oroszul kell beszélnem. De aztán, mi tagadás, a németek elutaztak, családostul, és rövid időn belül mind elutaztak.

Viktor: Ez egy láncreakció volt.

Róza: És, ha nem maradtak németek, kinek szólhatott a német nyelvű mise?

Végezetül, utolsó gondolatként, külön-külön mit szeretnének még hozzátenni, valami egészen személyeset Alexander atyáról.

Viktor: Számomra a legszentebb. Amíg vele dolgoztam, soha nem volt semmilyen probléma, vagy kétely. Így is maradt meg. Még egy ilyenrel egyelőre nem találkoztam.

Róza: Igen.

Mária nővér: Én is csak csatlakozhatom. Gyermekkorunk óta végig atyánk volt. Ő vezetett bennünket az elsőáldozáshoz, saját házukban. Az éjjeli misék, és sok minden más az előkészülethez tartozott. Meghatározó volt életünkben. Papi alakja, a szent papé, egyszerűen megismételhetetlen számomra.

Azóta is?

Mária nővér: Annyi papot láttam, de ő ma is ilyen számomra. Őt nem törte meg sem a láger, sem a KGB üldözése, sem Albinas – őt semmi nem törte meg! Olyan egyenes, egyszerű és alázatos ember! Vitte keresztjét, de mindig annyi humorral, olyan mosollyal. Nem tudom elképzelni, hogy valaha is lehetett dühös, vagy hasonló.

Egyházmegyéjében vértanúnak tartják. Ezt Önök is elfogadják?

Mária nővér: Teljes mértékben, száz százalékosan.

Viktor: Száz százalékosan.

Miért?

Mária nővér: ...akkor mindez megtörte volna...

Viktor: Mert, ha nem ez szentség, akkor kikéri magának, nem terheli magát agyon munkával. Aztán meg, a magas képzettsége. Szintén nem találkoztam azóta más emberrel. Hiszen, bármilyen probléma: pl., épp a KGB mozgolódik, valami bántja az orrukat: „*Mondd meg nekik, hogy csak ne gyakoroljanak nyomást az egyházra! Kitől kapták az ABC-t? A katolikus szerzetesektől – Cirilltől és Metódtól. Te csak mondd el nekik! Mert nem tudják!*” [nevetés]

Nos, nagyon-nagyon köszönöm Önöknek. Megkérdezhetem, hogy ha menet közben még bármi felvetődik, visszakerdezhetek-e majd levélben is?

Mária nővér: Természetesen.

Viktor: Mindenben segítünk.

.....

**-Okuny Volodimir, a görög katolikus kurátorral
Karaganda, 2013. július8-13-án készült interjúsorozat**

Kérem, mutassa be magát, családját. Hogy kerültek ide?

Okuny Volodimir Mikolajovics, 1962-ben már itt születtem [Karagandában]. Szüleimet deportálták, de nem ide. Csak később költöztek ide, hogy egyesüljön a család. Anyámat, édesanyjával együtt az Ivano-Frankóvszk megye területéről deportálták. A nagyapát pedig 10 évi börtönre ítélték, majd ő is ideköltözött, és még Sztálin életében rehabilitálták.

Ez ritkaság számba mehetett.

Ritka is volt. Már paszporttal érkezett. Jöttek is a mi galíciai embereink, kérve, hogy mutassa meg a paszportját. Ritkaság volt ugyanis, hogy galícia ukránnak szovjet személyi igazolványa legyen. Ennek eredményeként azonban [hogy az apa már szabad állampolgárnak minősült] édesanyám elvégezhetette itt, Karagandában a Gornij technikumot, két másik nővére a tanítóképzőt, tehát középfokú képesítést szereztek.

Milyen években volt ez?

Édesanyám 1936. évi születésű és 1955-ben fejezte be a technikumot.

Édesanyja tehát már itt volt '57-ben, amikor Chira atya megérkezett?

Igen, mi már itt voltunk.

Elejétől fogva ismerték?

Én csak arra emlékszem, hogy a nagymamám zemlyankájában [földkunyhójában] misézett. Az első zemlyankánk az Oktyabrszkájá utcán volt, egy nagyméretű zemlyanka. **Nagymamám igen büszke volt arra, hogy az első ukrán görög katolikus misét Alexander atya nála, az új zemlyankájában tartotta meg.**

Aztán emlékszem, ahogy ott ültünk az asztalnál a mise után, és Alexander atya valami olyasmit mesélt, hogy nagyapám és nagyanyám is úgy nevettek, hogy a könnyük is kicsordult... Mondhatni, hagyományá vált, hogy vasárnap, vagy nagy ünnepekkor, a mise után, a házi gazdák kisebb terített asztalhoz, egy kis teázásra hívták meg a papot és még néhányakat. Ez amolyan kisebb megvendégelés volt.

Ez még az '50-es években volt?

Nem, már a '60-as, sőt talán '67-68-ban. Abban a zemlyankában volt egy nagy, 5*4-es nagy terem, és jól emlékszem rá, hogy ott voltak a misék. Volt még egy, nem túl nagy hálószoba,

és Alexander atya mindig ott ült, és gyóntatott. Emlékszem, hogy amint megjöttünk, édesapánk mindig oda vezetett, mondván, térdepelve csókoljunk kezét.

Valóban?

Igen, ez volt a tradíció.

Tehát nemcsak a püspöknek, hanem a papnak is kijárt a kézcsók?

Nemcsak. Az idősebb embereknek, idősebb hölgyeknek, a családban, apánk mindig mondta. Így volt apám a saját apjával is. Megjöttünk: „Dicsértessék a Jézus Krisztus”, és apjának kezét csókolta.

Arra is jól emlékszem, hogy mise alatt apám öccsét, aki nem nagyon akart a misén részt venni, mindig kiállították az utcára...

...megfigyelőként

Igen. Ott járt-kelt az utcában, mint aki csak sétál, de közben figyelt. Édesanyám mesélte, hogy mise előtt mindig elő volt készítve az asztal, mert gyakran elfordult, hogy, hopp, bármi vészjel, valaki idegen közeledett a zemlyankához, akkor leültek az asztalhoz, és beszélgetni kezdtek, az asztalra is tettek valamit, mintha... De mihelyst elvonult a veszély, az asztalt félre tették, és a mise folytatódott.

Miből fakadt a nagy barátság Chira atyával?

A keresztanyám majd elmeséli, hogy a nagyapám az atya bizalmi embere volt.

Ez mit jelentett?

Itt néhány bizalmi ember volt: a keresztanyám, a nagyapám, és egy Havrilónak nevezett kántor, aki az orosz faluban élt. Ők voltak a kapcsolattartók. Alexander atya csak azokhoz ment gyóntatni, vagy misézni, ha ezek a bizalmi emberei azt mondták, hogy oda [nyugodtan] mehet.

Nem félt attól, hogy csapdába kerül? Nem voltak ilyen esetek?

Nem tudok ilyesmiről... Ha valakinek gyónásra volt szüksége, nem mindjárt Alexander atyához fordultak, hanem mentek a bizalmi emberhez.

Beszéljünk még Chira atyáról és a kezdeti időkről.

Amikor Chira a. megérkezett Karagandába, minden bizonnyal azokhoz ment, akikkel együtt ült. Mert így mondta... [a nagymama]. Volt itt egy Fabulyák nevű, akit később megöltek, és mai napig nem tudni, ki és miért. Ők együtt ültek Chira atyával.

De hol voltak együtt, nem tudni?

Valahol a Kemerovói megyében, vagy Omszkban, nem tudom, de az biztos, hogy együtt ültek, és hogy nagyon jóban voltak. Fabulyák tudta, hogy Chira pap, és úgy félévvel, vagy többel, előbb szabadult, majd leveleztek. Általa tudhatta Chira a., hogy itt ukránok és németek élnek. Ez a mi családi verziónk. Úgy gondolom, hogy leveleztek. Mert, amikor ő [Chira S.] megérkezett ide, mindjárt Fabulyákhoz ment. De ott nem maradhatott, mert ők is albérletben laktak. Nagymamám nagyon jól ismerte a családot, összejártak, és Fabulyákéknél csak később laktak saját házában.

Akkor hol tudott szállást kapni?

A németekhez költözött.

A németek mindjárt befogadták?

Befogadták, igen, mert a németek sokkal nagyobb jólétben éltek, mint az ukránok. Őket még a háború előtt hozták ide, és már összeszedték magukat. Ki építkezett, ki hogy, de már volt saját

otthonuk. Minden családnak. Ezért tudták befogadni. Az idősebbek elbeszéléséből tudom azt is, hogy Alexander atya félt a kapcsolattartástól. Csak azokkal tartotta fenn, akiket többé-kevésbé ismert: Fabulyák, Havriló, a nagyapám.

Mitől félt?

A mi embereink között onnantól fogva, hogy kezdtek szabadulni [a légerekből] – [a KGB által] beszervezettek voltak. Bizony.

Tudja, apám mesélte, aki a taxin dolgozott: „*Megyek, és látom, ott jön Alexander atya. – valószínűleg valóban figyelték, mert félt – Odaértem, kissé lefékeztem, és szállok ki az autóból, mire Alexander atya úgy megrémült, hogy leesett, vagyis megcsúszott a téli úttesten, ezért esett el. Odaszaladtam: „Mi történt?” – de Chira atya már nevetett: „Látod, hová jutottunk, már félek az emberektől.”*

Hogya is hívták ezeket a beszervezetteket: „szekszotok”?

Igen, szekszoti, a „szekretnij szotrudnyik”-ból („titkos munkatárs”), de munkájuk jelleje miatt ez persze negatív előjelű név volt. Akkoriban olyan rendszer volt: aki a KGB-nek odaadta csak egy ujját is, annak egész karját behúzták. A legfélelmetesebb pedig: ha ellenkeztél, nem akartál velük együttműködni, azt mondták, elmondjuk a honfitársaidnak az igazat, hogy nekünk dolgozol. Azt megint csak az idősektől tudom, voltak olyanok, akiket sajátjai öltek meg. Akiról azt mondták, hogy besúgó, vagy egy kő esett a fejére, vagy még valami...

A németek között nem voltak ilyen esetek?

A németeket nehezebb volt beszervezni, közülük kevesebben voltak légerekben. Inkább munkaszolgálatosok voltak. Az is láger volt, de: valamivel szabadabb, és hát német volt, vagyis ott németrend uralkodott. A szovjetrendszernek a munkaszolgálatos táborokkal nem volt gondja, mert a német szófogadó nemzet. A munkaszolgálatosoknak alig volt konvojuk, mégsem szökött meg senki.

Talán mert nem volt hová...

Azért a 70-80-as években voltak ám itt szökések is [de nem a németek közül].

[Okuny Volodimir apósánál folytatódik a beszélgetés]

Mennyire emlékszik Chira Alexander atyára?

Após: Hát mennyire jól? '54, vagy '55-ben kezdték a rabokat kiengedni, és ő mikor is érkezett?

'57-ben érkezett.

Após: Igen, valahogy úgy. Talán korábban is, 56-ban? Házaknál misézett, akkor még zemlyankák voltak.

Önöknél is?

Após: Hát nálunk már házat szentelt. Akkoriban voltak még nálunk a Sztepan atya és a Saban Joszip atya. Eleinte itt sok pap volt, de később Ukrajnába utaztak. Alexander a. is elutazott Ukrajnába, de visszajött, mert ott nem fogadták be.

Önök tudták, hogy miért jött vissza?

Após: Hát azért, mert nem hagyták ott élni, és kész.

Emlékszik-e arra, hogy beszélt volna a börtön éveiről?

Após: Hát nekem nem volt erre alkalmam...

Kiknek misézett?

Após: Nos, a németeknek, lengyeleknek, és nekünk is, majd később már a templomban misézett.

Ez utóbbi már később volt, de az azt megelőző 20 évben, amíg nem volt templom?

Após: Hát nem volt, de aztán felépült. A pénzt a németek, lengyelek gyűjtötték rá, de a mi embereink is... De Chira a. többnyire a németekkel és a lengyelekkel volt. Nekünk itt voltak a Sztepán és a Saban Jozsip atyák.

Kezdetben tehát Chira atya gyakrabban járt Önökhöz?

Igen, kezdetben, amikor még zemlyankák voltak.

Hogyan emlékszik rá vissza?

Após: Derűsember volt. Nagyon kedves volt az emberekhez, nagyon-nagyon.

Volt-e netán valami, amit különösen kihangsúlyozott volna?

Após: Hát prédikációkat mondott, mint minden pap. De hát, én mit mondhatok, ő többet a németeknél...

És a földkunyhókban sok ember gyűlt össze?

Após: Nos, a misék alatt mindig tele volt a ház emberekkel.

Ebben a házban is voltak misék?

Após: Előfordult.

Ezek a misék vasárnaponként, vagy inkább csak ünnepnapokon voltak?

Após: Ünnepekkor, de akkor mindig este, mert az emberek dolgoztak, és vasárnapesténként 6-kor kezdődött.

Miben érzi itt Alexander a. érdemét?

Volodimir: Annyit mondhatok, amit az idős emberektől tudok, hogy ti., ha nem Alexander atya, nem lett volna e templom. Most a római katolikusok kicsit azt erőltetik, hogy a templom Albinás atya érdeme volt. De hát neki nem engedtek volna még imaházat sem nyitni. Alexander atyának pedig nagy ismeretsége volt külföldön is. Ő írt is, és Németországból Moszkvába fordultak. Addigra kissé enyhült, a Szovjetunió és az NDK közötti barátságra hivatkoztak: miért nem engedélyezik?

Após: A németek Moszkvába is utaztak.

Volodimir: Erre onnan megjött az engedély, de két feltétel volt szabva: 1. [A templom] nem lehet magasabb a kétemeletes lakóházaknál. 2. Nem engedtek saját tervezésű templomot építeni. Kész projekt volt megadva, amit, ha tüzetesen megnéztél, községi klubprojekt volt. Ahol a színpadnak kellett volna lennie, oda került a szentély, a filmforgatásra tervezett részébe került a kórus, valamint a községi klubteremből alakult a templomtér. Hogy a templom magasabb legyen, lejjebb kellett ásni, azaz mélyíteni.

Vagyis az építkezési engedély története ott veszi kezdetét, hogy Alexander atya írt Németországba?

Volodimir: Igen, írt Németországba és Rómába is.

Rómába is?

Volodimir: Igen, Rómába is írt.

Ennek van valami bizonyítéka is, vagy csak szóbeszéd?

Volodimir: Én ezt az idősebbektől hallottam. A hívek jól tudták, Alexander atya nagyon sokat tett azért, hogy megkapják a templomépítés engedélyét.

Ezért szentelte hát ő a templom alapkövét. Bár, akkor már itt volt Dumliauskas a.

Volodimir: Igen, itt volt, ő lett kinevezve plébánosnak, de ő is tudta...

...hogy az alapokat ki készítette elő?

Volodimir: Hogy az alapokat, de hogy Alexander atya –püspök!

Vajon honnan tudhatott erről Dumliauskas a.?

Volodimir: Úgy gondolom, hogy tudott róla, annál is inkább, hogy jezsuita volt.

Mert jezsuita volt?

Volodimir: Az a helyzet, hogy egyik fiam a jezsuitáknál van. Ez nagyon komoly és szigorú belső fegyelmű rend. Ők ezt tudhatták, és őt [Dumbliauskas atyát] értesíthették. Viszont volt olyan időszak, hogy egyáltalán nem beszéltek egymással. Nekem olyan ministránsok beszéltek el ezeket, mint Smidtlein, mint Werth, akik Alexander atya mellett ministráltak,

Milyen okból kifolyólag?

Volodimir: Senki sem tudta az okot. Hogyha Alexander atyának szüksége volt valamire, írt egy pár sort, és azt letette a sekrestye asztalára...

Após: [beleegyezően bólint]: Igen, nem beszéltek egymással.

Volodimir: Ha Albinás atyának volt szüksége valamire Alexander atyától, akkor – ott álltak mindketten a sekrestyében, háttal egymásnak –, Albinás atya megfordult és: „Petya, mondd meg padre Alexandernek, hogy meg kell csinálni...”

Padre?

Volodimir: Igen, őt mindenki „padre Alexandernek” nevezte.

Akkor most „padre” vagy „páter”?

Volodimir: „Padre”, mert a „páter” németül van...

A „padre” meg olaszul...

Volodimir: De a gyerekek így hívták. Ők már nem tudtak jól németül. Talán az idősebbek nevezték „paternek”.

Hány éves volt akkor, amikor meghalt Chira atya?

21 éves voltam, épp hazajöttem a letöltött katonai szolgálatról..

Akkor hát, már az új templomba járt...

Igen, az iskolát befejeztem, vagyis nem, úgy 9-10-ik osztályba jártam.

Őn is eljárt az ukrán misékre...

Igen, a szüleimmel...

Ki tartotta ezeket az ukrán miséket: Alexander atya, vagy Prislyák, esetleg Saban atyák?

Amíg iskolában tanultam, nem emlékszem, ki misézett. Mi csak vasárnap és nagy ünnepekkor mentünk a templomba. De érettségi után már emlékszem, hogy a misén ott voltak Alexander atya is, Prislyák Sztepan is, és hogy a prédikációt Alexander atya mondta, erre jól emlékszem.

Vajon kiéződött Alexander atya kiemelkedő szerepe?

Nem-nem. Nekem az volt a benyomásom, hogy az emberek azért hajlanak inkább feléje, mert fiatalabb, és mert mindig olyan élénk, egyszerű, nagyon szeretett tréfálkozni, mindig vidám volt.

Vagyis vonzódtak hozzá az emberek.

Persze. Igaz, Sztepan atya sem volt rosszabb, de az atyának Parkinson betegsége volt, remegtek a kezei, ami a beszédjére is kihatott, érthetetlenül beszélt.

Chira atya túlélte?

Nem, Saban is, Prislják is utána haltak meg.

Egyik levelében [Alexander atya] fájdalommal írja, hogy a nagy jubileumakor, amelyet a németek olyan csodálatosan megrendeztek, az ukránok nem jöttek el megköszönteni. Pedig hát, Önt hallgatva, nagyon szeretnék... Mi volt ennek [a távolmaradásnak] az oka?

A hadseregénél szolgáltam akkor, nem tudom, mi történt. Szüleimről nem tudom biztosan, de az anyósom, a keresztanyám biztos, hogy ott voltak az ünneplésen.

Tehát a hívek ott voltak.

Nem mentegetek senkit..., de a mi asszonyaink, a nagyanyám, a keresztanyám, anyósom vasárnap már az első 8-as misén ott voltak.

Az német mise volt...

Igen, németnyelvű. Utána volt a lengyel, majd az ukrán, utána volt még egy mise, talán az is német, és a mi asszonyaink végig voltak minden misén, nyitástól zárásig. Én azt már csak hallomásból tudom, hogy miután bennünket kizavartak, a katolikus hívek száma megcsappant. Később minden visszatért, embereink újra látogatni kezdték a latin miséket.

Bár feltételezem, de megkérdezem: Alexander atyát sajátjaként temette egész Majkoduk, mind a németek, mind az ukránok, lengyelek?

Igen. Nagyon nagy sokaság volt, németek, ukránok, mind. Ahhoz fohatót soha nem láttam...

[Hovera Vaszilij, görög katolikus atya is bekapcsolódik a beszélgetésbe]

Mit fed itt a „vajkút” név?

Vladimir: Ezt a kazahoktól ered... Itt egy száz méterre három édesvízű kút is állt, a jószágot ide hajtották itatásra, mert itt kolhozok voltak... Körülötte pusztaság, nem volt beépítve semmi. Erről a három kútról kapta ez a község a Majkoduk nevet. Lassan növekedett, két részletben. Építették a földkunyhókat, egyiket a másik mellé, merthogy együtt könnyebb volt túlélni a nehéz időket.

A deportáltak szabad telepesek lettek, vagy a Karlagban találták magukat?

Vaszilij atya: A kettő nem ugyanaz. A Karlagban a letartóztatott és elítélt politikai foglyok voltak. A telepeseket pedig állandó lakhelyre deportálták ide. Arra kötelezték őket, hogy írják alá, hogy soha nem térnek vissza a szülőföldjükre. Sem ők, sem gyerekeik, sem unokáik nem tartanak majd igényt arra, hogy visszatérjenek, Kezdetben komendatúra volt. Apámat felmentették alóla...

Hányban?

Vaszilij atya: '59-ben, és édesanyámat úgy tűnik, '60-ban.

Tehát '60-ban itt, Karagandában még mindig volt komendatúra?

Vaszilij atya: Igen.

Volodimir: Az én nagymamám csak 1967-ben kapott személyi igazolványt... Mert nagyon aktív volt.[nevetés]

Tehát, amíg tartott a komendatúra, addig nem volt személyi igazolvány.

Volodimir: Nem volt.

Vaszilij atya: De minek neked a személyi, ha sehová nem utazhatsz vele? Ha nem hagyhatod el a lakott területet... Ha nincs mozgási lehetőség, a személyi sem hiányzik. Utóbbira azért volt szükség, hogy más helységbe utazhass.

[Chira Sándor és Bukowiński atya földi maradványainak újratemetéséről beszélünk]

Tehát püspöki utasításra helyezték át Bukowiński földi maradványait?

Vaszilij atya: Igen, Lenge a. utasítására vitték át Bukowińszki a. maradványait...

Bukowińskijét, és majd Chira Sándorét is?

Volodimir: Az egy időben történt... Nem, a Bukowiński a. újratemetése addigra már megvolt...

És éjjel vitték át mindkettejüket?

Volodimir: Igen-igen.

És 30 év után mit találhattak. Volt még koporsó?

Volodimir: A koporsó egészben volt...

Mi maradt meg Önben Chira atya üzeneteként...

Volodimir: Embereinknek mindig azt mondta a misén, hogy bármelyik nap bekövetkezhet, hogy pap nélkül maradnak.

Vagyis figyelmeztetett?

Volodimir: Igen, figyelmeztetett: „*Ha nem leszünk, menjetek a pravoszláv templomba, az még önmagában nem bűn, de ne feledjétek, milyen hitűek vagytok, kik vagytok, honnan eredtek, és ezt ne felejtsetek tovább adni gyermekeiteknek.*” A szülők azt mondták, hogy nagyon gyakran emlékeztette őket, hogy előfordulhat, nem lesznek papjaink.

Nagyon köszönöm ezt a sok-sok értékes információt.

.....

-Fedorkó Szofiával

Karaganda, 2013. július 3-án készült interjú

Mióta ismerte Alexander atyát?

'56-57 óta. Alexander atya nem utazgatott, ő csak helyben, a németeknek szolgált. Nekik ott volt a zemlyánkájuk, és ott misézett. Nekünk meg azokban az években ott volt Zarickij atya, aki, mielőtt letartóztatták volna, mindenhová utazott, soha nem maradt egy helyben: Szortirovkán, Majkodukban, Prisahtinszkban, mindenhol misézett. Oda járt mindenki, az összes bányából. De utazott még Cseljabinszkba is, Oroszországba is...

Hány bánya működött itt annak idején?

A 17-es, 19-es, a 47-es – ezekben dolgoztak az ukránjaink, különösen a 47-es és 49-sen voltak sokan közülünk. Aztán ott volt a Kirov bánya, a Kuzimbajeva bánya, de mostanra a többsége bezárt.

Ma már nincsenek bányák?

Még egy van itt, a régi városban.

Mit ért az alatt, hogy „régí város”?

A '40-es években az emberek a zemlyankákban éltek, és akkor még öreg városnak hívták [Karagandát]. Bennünket '47-ben hoztak ide, és akkor a bányáknál már barakkokat építettek. Onnantól már „sahtákra” [bányának] lett felosztva.

Alexander atya a zemlyankában misézett. Zarickij atya pedig a barakkokban. Eleinte nem sok, 20-30 embert gyűlt össze, de amikor már a barakkban laktunk, ott volt a misén az egész barakk. Zarickij atya ott lakott a 17-nél [bányánál], nem mesze tőlünk, mindig jártam hozzá [misére].

Chira atya nem misézett Önöknek?

Ő nem, Saban atya misézett ukránul.

És kereszteléseket, esketéseket sem vállalt?

Lehet, hogy ott, a németeknél, lengyeleknél igen. Mi akkor keveset jártunk, mert saját papjaink voltak. Zarickij atya még élt és Saban atya is... Miután Zarickij atyát letartóztatták, Saban atya maradt, és misézett nekünk, de ritkán. Én a gyerekekkel jártam, még egy asszony, kevés ember járt, mert az atya nagyon félt. Zarickij atyát letartóztatták, és ő félt. Kora reggel jártunk [misére]. Akkor már a városban laktunk, de a bányához utaztunk, ott éjszakáztunk, és hajnali 5-kor mentünk oda, ahol lakott, és ő [Saban a.] misézett nekünk.

Akkor hát több ukrán pap volt?

Igen, nekünk sok papunk volt. Vergun atya '55-ben, majd Szolickij atya, ők együtt miséztek Zarickij atyával, de előbbi később elment Ukrajnába. Ki is volt még? Prislyák volt, mégpedig akkor, amikor Saban atya is. Prislyák Majkodukban lakott.

Ő sem él már?

Nem, már mindenki meghalt.

Aztán a németek és a lengyelek azt szorgalmazták, hogy megengedjék a templom építését. Nem engedték, hogy a templom magasabb legyen a lakóházaknál. Építésékor mindenki segített: az ukránok, a lengyelek, a németek. Mi is adtunk bele pénzt... – és Alexander atya ott kezdett misézni. Utána megérkezett Albinus atya. – És micsoda gazda lett!

Úgy hallottam, Alexander atya ukrán családonál is misézett.

Lehet, hogy ott, Majkodukban, mi pedig a 17-es bánya körzetben laktunk, majd a városban. Amikor Alexander atya [elkezdte működését], mi már a városban laktunk, de azért jártunk hozzá oda, a templomba. Nagyon örült nekünk, ukránoknak. Hiszen németek, lengyelek...[mellett] azért mi, ukránok mégis csak közelebb voltunk. Énekelni tanított bennünket a Szt. Péter sírjáról.

A pápai himnuszt? Korábban nem ismerték?

Nem.

A templomban, ünnepekkor nem éneklük?

Nem.

Miután betanította, énekeltek?

Nos, hát ő tanítgatta, mi pedig, míg jártunk a németbe [templomba]... Alexander atyának volt egy fúvós zenekara is, a fiúk ott fújták a trombitát. Húsvétkor – a mi Húsvétunkat nem ünnepelték, mert a sajátjukat tartották – mi is jöttünk. A körmenetkor ők [a németek] énekeltek a saját énekeiket, hisz ők voltak többségben. De a németeknél nincs „Krisztus feltámadott”[ének], a lengyelek sem éneklük. Alexander atya azonban tanította ezeket a fiúkat, és ők játszották, mi pedig mind együtt énekeljük, úgy jártuk körbe a templomot.

Mire tanította még Önöket?

Bennünket több semmire. Ott a német, lengyel fiúkat készítette, a mi ukrán fiaink szinte nem is jártak...

Nem emlékszik az ünnepi misére, amelyen a 85-ik születésnapján köszöntötték?

Nem, nem voltam.

És milyen nyelven misézett?

Németül. Úgy tűnik, a 8-as misén.

Az Önök számára?

Nem, a németeknek. Utána nekünk Albinus atya misézett oroszul.

Tehát Alexander atya örült Önöknek, de nem misézett.

Nem-nem, ő misézett, mi jöttünk...

Akkor hát mégis ő misézett Önöknek?

Nem, Saban atya...

De Alexander atya nem?

Nem, külön nekünk nem.

A kórházban meglátogatta-e?

Nem, ő Majkodukban feküdt, nekem meg ott volt a munka, a gyerekek, nem tudtam elszakadni. Többnyire a németek, lengyelek látogatták... Egy ismerősöm ott dolgozott kisegítőként, ő mesélte, hogy utolsó héten már vért köpött. Tüdőrákja volt ugyanis, és egy hét múlva meghalt.

Hogy gondolja, megérdemli-e, hogy boldoggá avassák?

Feltétlenül. Olyan ember volt! Nagyon jó és nagyon igyekvő. Kárpátaljai volt, ott tartóztatták, onnan szintén... Ő nagyon megérdemelte. Zarickij atya is, Alexander atya is...

Egy sorba állítja őket?

Igen. Zarickij atya is sokat tett... Hogy merre nem járt! Ezért is tartóztatták le... A kazahok tudták, hogy misézünk, persze, hogy tudták, hogy házaknál tartják a miséket, de abban az időben senkit nem tartóztattak le. Zarickij atyát azonban tartóztatták. Azt mondták, a mi embereink árulták be. Ment a városban, és egy motorbicikli egyszer csak elállta...

az útját...

... tartóztatták, és elvitték... Nem tudom, mennyit adtak neki, nem sokat, két vagy négy évet. Ha nem lett volna gyenge, kiszabadult volna. De hasnyálmirigye [gyulladás] volt, megműtötték, és nem ébredt fel.

Úgy hallottam, Alexander atya is félt az ukrán hívektől, hogy be ne árulják.

Alexander atyáról nem tudom. Talán majd Mónika nővér elmondja, Trei atya, vagy még valaki a német papok közül.

Hogyan őrizték meg emlékezetükben?

Nos, mint jó pásztor. Nagyon lelki ember volt. Ő, nagyon jó ember volt! Szentestekor a német Karácsonykor mindig ő misézett, akkor ukránul is. Megtanította azokat a [német] fiúkat, lányokat az ukrán kántálásokra. A lengyelek kicsit kántálnak, de a németek nem kántálnak. Így aztán Szentestekor mindig énekelték az ukrán kántálásokat. „Örök Atya...” Ennek mindig úgy örült! De aztán megbetegedett, kórházba került, és kész.

Nagyon köszönöm a beszélgetést.

-Reather Matild Márta és Mónika nővérrel

[utóbbi Dumbliauskas Albinas atya egykori házvezetőnője]

Karaganda, 2013. július 10-én készült interjú

Megkérem, mutatkozzék be, hol született, hogy került ide, Karagandába?

Reather Matild, az Eucharisztikus Jézus Nővérei Rend tagja, rendi jelünk az SJE.1922-ben, az Odesszai megye, Nyikolajevi járásbeli Hajpstadt nevű faluban születtem. Hosszú történet, hogyan kerültem ide. A németek 1944-ben elvittek bennünket Németországba. Egy évig ott

voltunk, majd tovább vittek a Szverdlovszki megyébe. Ott dolgoztam 13 éven át, katonai kommandatura alá tartozva.

Ez azt jelentette, hogy havonta, vagy hetente jelentkeznie kellett?

Nem kellett jelentkezni, de nem is engedtek ki a faluból sehová. Ha valamit ki kellett cserélni a másik faluban, engedélyt kellett kérni a kommandanttól.

No de Szverdlovszk Karagandától még mindig messzire esik, hogyan került az utóbbi helyre?

1959-ben. Amikor szabadok lettünk, akkor döntöttünk Karaganda mellett. Bárhová utazhattunk, ahová akartunk, egyedül csak vissza, a szülőföldünkre nem.

'59-ben már hallania kellett Bukowiński és Chira atyákról.

Bukowiński atyáról keveset tudok. Chira atya pedig akkor már házaknál misézett. Mindig jártam ezekre a misékre.

És mire emlékszik ezzel kapcsolatban?

Emlékszem, jól emlékszem. Olyan szorosan voltunk ott, akár a heringek. Nagyon jó volt az atya, mindig szépen misézett.

Milyen nyelven misézett?

Németül, mert Majkodukban németek voltak, no meg némi lengyel, bár azok inkább itt éltek, Mihajlovkában. Ők is mentek Majkodukba.

Soha nem beszélt a lágerélményieről?

Soha.

Kérem, próbálja meg felidézni, mi maradt meg legmélyebben Alexander atyáról.

Nem is tudom. Mindenében jó volt, mindig mosolygott, mindig derűs volt. Jó páter volt. Majd mikor megjött Albinas, és megépült a templom, eleinte félt oda menni.

Alexander atya?

Félt, nem akart többé szolgálni. [nevet] No és, hát csak püspök volt.

Ezt Önök már akkor tudták?

Matild nővér: Nem, senki nem tudta.

Mónika nővér: Nem, a temetéséig senki nem tudta, hogy püspök. A temetésen mondták meg nyíltan. Amúgy pedig a templomba azzal vezették be, ahogy Albinas páter megmagyarázta az embereknek, hogy Chira atya prelátus. Az emberek ugyanis nem tudták, mi az-az öltözet: merthogy mitrát tettek rá és püspöki botot adtak a kezébe.

Ki tette?

Mónika nővér: A nővérek. [nevetés] Mert mi tudtuk.

Tehát Önöknek nem félt elárulni?

Mónika nővér: Ő maga [Chira S.] soha senkinek nem mondta, soha nem is volt beszéd tárgya, senki nem tudta. Ő hallgatott, de sejtette, hogy tudjuk. Páter Albinas tudta meg, de hogy honnan, nem tudom.

Tudta?

Mónika nővér: Tudta, hogy ő [Chira S.] püspök, és nekünk, a „fekete nővéreknek” elmondta, hogy – annak idején még Kusztanajból – ideutazott hozzá. [Chira S.] valamilyen kis házikóban élt, és mellényben ott söpörte az udvart. Ő [Albinas a.] belépett, bemutatkozott, és térdre ereszkedve kezét csókolt. Alexander a. nagyon megijedt, de ő [Albinas a.] megnyugtatta. Több beszéd erről nem esett. Alexander páter még Albinas páternek sem árulta

el, hogy mikor, hogyan szentelték. Aztán jött a templomépítés, a sok kellemetlenség, nehéz volt az építkezés, a sok különféle tiltás, a KGB erősen gyötörte...

Gyakran hívogatták?

Mónika nővér: Gyakran, de ezekről senki sem tudott. Fridának kellene többet tudnia. De mióta állt a templom, már Albinas lépett színre. Őt gyakran hívogatták, miután megadták a működési engedélyt, hogy a templomnál dolgozhat. De azt akarta, hogy legyen segítőtje, hiszen egyedül nehéz lett volna a templomi szolgálat. Ezzel elment Chira Alexanderhez, és megpróbálta rábeszélni a templomi szolgálatra. A hivatalos iratokat magára vállalja, mondta, a hatóságok pedig az engedélyt megadják. Akkor [Chira S.] beleegyezett. De addig félt. Az embereket megpróbálta lebeszélni, mondván, jobb lenne titokban [folytatni]: „*Lám, hányakat megáldoztatok ezeken a titkos miséken, azonban, ha elindultok a templomba, mindannyitokat letartóztatnak, és majd börtönbe csuknak.*” Ilyen félelmei voltak. De végül is, beleegyezett. És akkor vezették be a templomba olyan ünnepélyesen, amint az a püspökhöz illik. Ez az ünnep azonban előbb a nővéreknél volt meg. Abban a házban, ahol a noviciátusunk működött...

Mi 1975-ben érkeztünk Karagandába, de 5 évig Kusztanajban működtünk. Albinas atya 1968-ban érkezett oda, mi a nővérekkel 1970-ben, és 1975-ig maradtunk. Ott a hatóságok engedélyezték a templomot, amelyet földkunyhóból alakítottunk át. De miután azt látták, hogy a kezdeti elképzelésükkel ellentétben ide nemcsak az öregek, hanem – a -40 fokos hideg ellenére – tömegek járnak, betiltották [Albinas a.] működését. Onnantól kezdve újra házaknál folytattuk. Egy litván hazatelepédése előtt felajánlotta az atyának a karagandai házukat, így jöttünk át ide 1975-ben. Beköltöztünk Mihajlovkába, itt alakította ki [Albinas a.] a noviciátust. Amikor megérkeztünk, itt már sok hivatás volt a házaknál. A Feiszt családból a Mária és Ida lettek szerzetes nővérek. A Chatyikov hatgyermekes családból a Léna. Albinas atya Litvániában foglalkozott a nővérekkel, itt meg látva, hogy vannak 12-en, akik kolostori élere vágnak, felvette a kapcsolatot a litvániai kolostorokkal, hogy legalább 1-2 nővér jöjjön el felkészíteni a lánykákat.

Ezek szerint, Ön már csak az utolsó éveiben ismerhette Alexander atyát?

Mónika nővér: Igen, amióta a templomban szolgált.

Hogyan viszonyult a nővérekhez páter Alexander? Milyen gyakran találkoztak?

Mónika nővér: Misén minden nap. Nagyon tisztelte a nővéreket.

Matild nővér: Csak a templomban találkoztunk.

Tudták-e, hogy súlyos beteg?

Mónika nővér: Ő nem volt beteg. Vagy ha igen, nem mutatta. Nagyon energikus volt! És hogy beteg, egyáltalán nem látszott meg. A németek számára latinul végezte a misét, az ukránoknak ukránul, aztán oroszul is próbálkozott, merthogy vasárnaponként 4 mise is volt. Ezeket felváltva végezték Albinas atyával. Majd csak utolsó évében, egy alkalommal elájult az oltárnál, a misét más pap fejezte be.

Próbálja meg felidézni a legkorábbi, vele kapcsolatos emlékeit...Hol is történt ez az ünnepélyes avatás?

Talán '78-ban, a nővérek házában.

Majkodukban?

Mónika nővér: Nem, ez itt, Mihajlovkán volt. Fogadalomtételre meghívták Chira Alexandert is, vagy születésnapja volt, már nem tudom. Albinas atya elmondta a nővéreknek, akik még nem tudták, hogy ő püspök, és megrendelte a mitrát.

Albinás a. rendelte meg?

Mónika nővér: Igen. Petruti nővér litván volt, és tudta, hogyan néz ki a mitra, és egyszerű anyagból megvarrta. A pásztorbot meg egy vaságy lábából készítették, amit lefürészeltek. Ebben a mitrában misézett a nővéreknél a Szejfulina utcában. Sírva törtek fel az emlékei, és valami olyasmit mondott, hogy nem várt ilyen ünneplést, és hogy milyen öröm számára, hogy itt misézhet, de erről: csend, senkinek semmit.

Majd az új templomban jelent meg ebben az öltözetben. Páter Albinas felsorakoztatta a ministránsokat, a [fehérbe] öltöztetett lánykákat, úgy fogadták a központi ajtón, a pásztorbottal bejövő páter Alexandert. A kis Messmer [ma Messmer Viktor atya] ott állt olyan 5-6 éves kisfiúként, és Alexander a. odaadta neki a pásztorbotot: „*Ki tudja, lehet, hogy egyszer a saját pásztorbotodat fogod majd.*” Páter Albinas pedig bejelentette: „*Íme, megkaptuk a működési engedélyt, templomunknak vikáriusa lesz, a plébános mellett páter Alexander. Íme, a prelátus nálunk fog szolgálni, az öltözete is prelátusi,*” magyarázta a híveknek. Prelátus, hát prelátus, így is maradt haláláig.

Majd csak temetésekor jelentette be Albinas atya: „*Chira püspököt temetjük*”. A templomban feállított ravatal mellé odakerült a mitra is, a pásztorbot is. De ő maga [Chira S.] soha senkinek nem mondta, senki nem tudta.

Emlegette-e Rómát?

Mónika nővér: Nagyon szerette Rómát és a szentatyát. Szinte minden prédikációjában benne volt az „ó, Róma!”

A lágeri életet említette-e?

Mónika nővér: Nekem nem. Erre nem is volt lehetőség, sok volt a munka. Amint megindult a templom, a processziókat szervezni kellett, és ez mind ránk maradt, Matildával. Volt olyan idő, hogy születésnapokat köszöntöttünk, Albinas a. megszervezte a gyerekeket, hozzá [Chira S.] haza is mentek köszönteni. De a templomban is megrendezte az ünnepeket. Olyan meleg, barátságos volt a viszony.

Kivel?

Mónika nővér: Albinas és Chira a. között. De nagyon fájt, amikor Vaszilij a. feltette nekem a kérdést azzal kapcsolatban, hogy páter Albinas a. folyton megalázta Alexander a. Ilyen nem volt! Ezek csupán rossz nyelvek. Mert [Albinas a.] tudta, hogy ő püspök, és ezt mindig, a végsőkig tiszteletben tartotta. Ott volt a kórház, a temetés, ő [Albinás a.] mindent megtett! A videófelvételt már leadtam a levéltárba, ahol páter Chira páter Albinas születésnapján beszél, köszönti őt, és azt mondja „én kedves atyám!” Szándékosan adtam oda ezt a kazettát, hogy megcáfoljam ezeket a rosszmájú híreszteléseket. Aztán azt is mondták, hogy ő [Albinás a.] megtiltotta az ukránoknak, hogy a templomban misézzenek...

Ki tiltotta meg?

Mónika nővér: Páter Albinasnál mindig az volt, hogy mi mind Isten gyermekei vagyunk. Az emberek ugyanis megpróbálták megosztani a templomot: „ez itt a majkoduki német Kirche”, Mihajlovkában pedig a „lengyelek temploma”. Ő pedig [Albinás a.] ki akarta ezt gyökeresen

irtani, hogy ne legyen nacionalizmus. No és, Chira Alexander végképp magyar volt. Így aztán a nemzetiség soha nem is került szóba.

Chira a. magát magyarnak mondta?

Mónika nővér: Nem, nem mondta. Csak tudtuk.

Őnök úgy tudták, hogy magyar?

Mónika nővér: Nos, én tudtam. Amúgy pedig, ahogy emlékszem rá: megy az esti misére: „*Ó, az én ifjú asszonykáim! Az én menyecskéim!*”- mondogatta, és mindegyiknek kezét nyújtott. Kissé meggörnyedt idős emberként, mindegyiket köszöntötte: „*Menjünk, menjünk, menyecskéim, szeretem Önöket.*” Ilyen kifejezéseket használt. Ami pedig az energikusságát illeti, hát mintha valóban megfáradtan kezdte a szentmisét, azonban ahogyan belefogott a prédikációba, hát szinte a kezével: „*Róma, Róma!* – majd az emberek felé – „*Őnök megőrizték a hitüket, megszenvedtek érte, ide lettek hurcolva, de kitartás!*” – és az ifjúságnak: „*Ne kössetek házasságot más hitűekkel!*” – Ezeket folyamatosan ismételte, hogy házasságkötéskor a német a némettel esküdjön, ne keverjék a nemzetiséget. Prédikációi mindig nagyon energikusak voltak.

Aztán... rosszul lett, kórházba fektették, de amint magához tért, újra folytatta a szolgálatot. Másodszor már halála előtt feküdt a kórházban, és egyre rosszabb, rosszabb lett. Hárman vállaltuk az éjszakai ügyeletet: Frida, Mária Feist nővér, és harmad éjjel én.Éjjelre inkább mi, nővérek maradtunk. NappalFrida és lányai ügyeleteskedtek. Frida nagyon szívélyesen és tisztelettel járta körül, mintha csak apja lett volna, és ő is [Chira S.] nagyon örült, hogy ebben a családban él. A lányok is így viszonyultak hozzá.

Mennyit ideig volt a kórházban?

Mónika nővér: Nem mondom meg.

No de, heteket, vagy csak napokat?

Mónika nővér: Hát, mintegy két hetet, nem többet. Rövid idő volt, eszméletlenül is csak három napig volt.

Az utolsó három napján?

Mónika nővér: Az utolsó három... A betegek szentségét páter Albinás hozta neki.

Minden nap járt nála?

Mónika nővér: Igen, minden nap...

Utolsó napjaiban, amikor már időnként el-elveszítette az eszméletét, ha vizet nyújtottak feléje, ő két kézre fogva a poharat, felemelte, akár a kelyhet az oltárnál, majd ígyitta meg a vizet. Ez megmaradt.

Azután meg egyre csak romlott [az állapota]. Miután az orvosok megmondták, hogy közel a vég, már hoztam a táskámban a gyertyát, a feszületet, és vártunk. Ő nyugodt volt, egyenletesen lélegzett, de eszméletlenül feküdt. Amikor láttam, hogy haldoklik, meggyújtottam a gyertyát és a kezébe adtam. Hiába nem volt eszméleténél, a gyertyát olyan szorosán megfogta, hogy rajta maradt az ujjlenyomata. Szeme csukva, de a gyertyát erősen fogta. Egyre ritkábban vette a levegőt, amíg aztán az utolsó sóhaj elszállt... Nekem nem maradt más, csak az a gyertya.

Úgy öltöztették fel, ahogyan kérte? ahogyan leírta?

Mónika nővér: [elégedetlen sóhaj] Ő semmit nem kért. Nekem legalább is nem mondott semmit. Latin szokás szerint öltöztették...

Mint prelátust?

Mónika nővér: Mint prelátust, és mint püspököt. Mindezt a latin szokás szerint. Amúgy pedig, temetése nagyon ünnepélyes volt, amennyire csak azzá lehetett tenni. A gödröt fehér lepellel kibélelték, virágokkal feldíszítették. Otthonról, ahol élt, processzióval vitték – előbb a templomba, és a temetéskor nyitott koporsóban, a templom körül háromszor körbe hordozták, és csak azután engedték le a sírba.

Aztán ott volt ez a pravoszláv pap is, aki a Rudnyikon működött, de mára már meghalt. Úgy rémlik: Alekszej. Ők jó barátságban voltak Chirával.

Valóban,barátságban is voltak?

Mónika nővér: Hát persze! Vendégségben is járt nála [a pravoszláv pópa], abban az időben, amikor [Chira S.] itt a templomban szolgált. Nagyon jó pap volt, Albinas atyával is jó barátságban volt. A temetéskor is itt volt, beszédet is mondott. „*Istenem – mondta – annyi éven át barátkoztam vele, és csak most tudtam meg, hogy püspök volt.*”

Az utolsó kérdésem: Mi a véleménye, megérdemli a boldoggá avatást?

Mónika nővér: Hát persze... Ha megérem, csak büszke leszek arra, hogy én zártam le a szemét, és foghattam a gyertyáját. Ő egy közbenjáró, akihez imádkozhatunk.

Nagyon köszönöm a beszélgetést!**-Ilona Kvitcsuk tanúval****Karaganda, 2013. július 9-én készült interjú*****Kérem mutatkozzon be, mikor és hol született, mikor érkezett ide?***

Kvitcsuk Olena Ivanivna. 1938-ban születtem a jaremcei, ma ivano-frankovszki járásbeli Biloszlávban. Későbbi férjem Karagandából szabadságra érkezett haza, akkor ismerkedtünk meg. Majd a következő évben, 1957-ben, miután újra jött, összeházasodtunk, és átköltöztünk ide.

A férjét tehát akkor...

...kitelepítették, mint itt mindenkit. Egy családnál lakott, kvártélyon. Egy darabig mi is ott laktunk, amíg nem volt sajátunk. Alexander atya is így élt, és rövid miséket tartott nekünk. Úgy el-eljött esténként, vagy kicsit korábban, odahívott magához – a háziasszony gyengén hallott – és azt mondta: „Mondd meg a háziasszonynak, hogy a mise éjjel 3-4 óra körül lesz.”

Ilyen késő éjjel?!

Igen, éjjel. A kis egy ablakos földkunyhóban vastag pokróccal [az ablakot] lefüggönyöztük, hogy ne szűrődjék ki semmilyen fény. És akkor jött. Többségében németek jártak, a német asszonyok.

Önökhöz?

Igen, a misére. Mert ő a németeknél lakott, de nem misézett, hogy a szomszédok ne lássák. Mi pedig, mintegy a település szélén laktunk, Majkoduk alatt. Ő is itt lakott, tőlünk nem messze.

Kinél lakott az atya?

Már nem emlékszem. De hiszen azok a németek már mind meghaltak, ki tudja...

Akkor hát: mondja, hogy jönni fog...[folytatja a fent elkezdettet] Mi már készen vártunk. A többiek egyenként jöttek, csoportosan nem. Innen-onnan, arról a végről. És ő azzal a kis lámpásával – nem kapcsolunk fényt – mindent előkészített az áldozáshoz, majd olvasni

kezdett, a lámpást lejjebb engedte... És hát, gyóntatott és áldoztatott, mindent a maga rendje szerint.

Hallott arról, hogy hívogatták, hogy megfigyelték?

Figyelték, hívogatták, de semmi olyasmit nem tudtak...[rábizonyítani], mert mi ezt mindig lopva csináltuk, éjjelente. De [amikor] a 39-es bánya felől jött, út közben elkapták és nagyon megverték. Nehéz állapotban vitték kórházba...

Ilyen eset is volt?

Volt, voltak ilyen esetek...

És miért?

Hát, hogy ne misézzen.

Ezért verték össze?

Ezért... Hogy ne szegje meg...[a törvényt]

Nem más oka volt? kgb-sek lehettek?

Hát valószínű. Mert késő éjjel volt, valahonnan jött, amikor megtámadták.

És annyira súlyos állapotban volt, hogy kórházba kellett szállítani?

Igen, kórházba került.

Mennyire tud róla, hogy itt még eleinte dolgozott, netán az építkezésen?

Ezt nem tudom. Annyit tudok, hogy volt a Sztepán atya, arról tudom, hogy dolgozott építkezésen, de a másikról [Chira S.] nem tudom... A Sztepán atya is misézett nálunk, a házaknál...

Milyen gyakran jött misézni? Minden vasárnap vagy hétköznap is?

Hétközben. Úgy tűnik, vasárnaponként végképp nem jött. Inkább hét közben, hogy észrevétlen maradjon. Egyik alkalommal jöttem, és ott, az iskola mellett szembe jött. Köszöntem, ahogy illik, és kezet akartam volna csókolni, de ő egykettőre zsebre dugta a két kezét. Én [nevet] tiszteletemet akartam volna kifejezni, ő pedig... – hopp, és kezeket zsebre.

Emlékszik-e a prédikációira?

Hát hogyne! Lelkükre kötötte az embereknek, hogy van Isten! Még az órájára is mutatott, mondván: „Az az ember is van valahol, aki ezt elkészítette, magától nem lett.” Ilyen példákat hozott fel.

Vagyis az életből vette azokat...

Igen...

Gyerekek jártak-e a misékre?

Hát már akkor, amikor kicsit könnyebb lett, a 60-as években, úgy 61-62-ben, amikor már néha nappal is misézett, és akkor már gyerekek is voltak, jártak, igen. A mi gyerekeinket, mindhármát, ő keresztelte.

A 20 év során mindig jött, vagy ez inkább az elején volt?

Csak az elején volt, hogy házakhoz járt. Aztán már plébániát kapott, katolikus templomot...

De hát ez majd bő 20 év múlva, de addig, 20 éven át azért járt?

Járt, járt...

Mellette több gyerek is felnőhetett...

Hát hogyne! Igen! Azokat a kamaszokat, akik ma 30-40 évesek, mind ő keresztelte. Ritkán Sztepán atya is keresztelt...

És az esketések? Emlékszik ilyenekre is?

Esketésekét szintén végzett, a mi ukránjainkat is, de többnyire azért a németeket. Ők nagyon vigyázták. Náluk lakott, hol egyiknél, hol másiknál. Ők sokan voltak itt annak idején!

Ukrán papok is voltak tehát?

Ukránok is voltak, de ők is kevesen voltak.

Pedig önök, ukránok sem voltak kevesen...

Ukránok szintén sokan voltak.

Itt, Májkodukban is?

Igen, az újban is, de itt, a régi Majkodukban is. Ott a német, itt az orosz falu. A németben ők voltak többségben.

Hogyan maradt meg emlékezetében?

Nagyon kellemes ember volt. És milyen kedves volt! A gyerekekhez is! Megsimogatta őket, kezüket fogta, hol cukorkát, hol mást adott nekik. Nagyon kedves volt! Isten nyugosztalja! Nagyon jó ember volt.

Hogyan folytatódott később, amikor már állt a templom? Hogy indult, hány évet vett igénybe?

Nagyon sokáig kérvényezték. Éveken át. Nem akarták. Semmilyen templom nem volt, hiszen tiltott volt. De... csak elérték ezt a katolikus templomot, és a németek. Csak a németek. A miénkeknek már csak most van [templomuk], amióta Vaszilij atya van...

Úgy tudom, Önök, ukránok is adakoztak a templom építésére, sőt építették is.

Hát hogyne, adtunk. Igen, a mi embereink is segítettek építeni, de hát a templom mégsem volt a miénk.

Mert nem görög-, hanem római-katolikus volt?

Római katolikus, de másban is, a németek mindent átvállaltak.

No de voltak ukrán misék is?

Misék voltak. Reggelente jártunk.

És ki misézett?

Alexander atya tartotta és az a litván.

Dumbliauskas atya?

Igen.

Az ukrán miséket ki tartotta?

Alexander atya, és járt még a Volodimir atya is.

De az már később lehetett...

Igen, már később. Aztán Sztepan atya is misézett, de többnyire, amit mondtam...

Emlegette-e az atya a börtön éveket?

Nyíltan soha. Így, az asztalnál néha mondogatta: „Nehéz, mindenkinek nehéz, de mit tenni! Kérni fogjuk a jó Istent, hogy minden jó legyen!” Nyíltan soha nem panaszkodott, ilyen soha nem volt, sokkal inkább: „Istennek legyen hála, hogy most már jól van.”

Azt mondta, hogy minden jól van – már akkor?

Igen, ezt mondta, bár ő mindig elnyomás alatt volt. Mégis azt mondta, hogy már minden jól van. Mindig csak azt mondta: „Meglesz, meglesz! Reményeteket ne veszítsétek!” És hogy minden rendeződik, minden. Van, aki megéri, van aki...

Ezeket mondta mindig?

..”Csak imádkozzanak – kérte – imádkozzanak!”

Emlékszik-e arra, hogy prédikációi során mire helyezte a fő hangsúlyt?

Hogy a gyerekeket tanítsuk imádkozni, hozzuk a templomba.

Amikor már állt a templom...

Igen, de mi mást mondhatott? Nem volt hely. Ha úgy állt volna a templomunk, mint ma, ott sok embert gyűjtött volna össze, gyerekekkel. Így meg! A gyerekeket elvadították. Lám, Húsvétkor ott mentek lapátokkal, meg hasonlókkal, meszeltek, utcát söpörtek...

Ez így ment az egész Szovjetunióban...

Igen, és azt mondták, hogy nincs Isten, hogy ott vannak Lenin és Sztálin, ennyi.

Tényleg sikerült a gyerekeket elvadítani?

Sikerült, bizony sikerült.

A családok nem tartották meg a gyermekeket?

Hát, ritka... nagyon ritka esetekben.

És ő ezt látta...

Látta... és mindig csak azt mondta: „Imádkozzanak”, mindenre ezt volt a válasza. „Minden jó lesz, csak imádkozzanak! – mondta – Azima a vasat is meghajlítja.”

Tudta-e, hogy hívogatták?

Tudok róla, hát hogyne, hallottam, halottuk.

Gyakori volt?

Azt nem tudom, milyen gyakran.

Akkor: több ilyen eset volt?

Igen.

És figyelmeztették ilyenkor, vagy fenyegették?

Fenyegették, azt mondták, hogy visszaküldik, ahol volt... Mindenféle volt.

Soha nem mondta, miért maradt itt végleg?

Mert ott fenyegették...

Őnök ezt tudták?

Hát persze, ezt mindenki tudta.

Hogy felszentelt püspök volt, arról szintén tudtak az emberek?

Hát persze.

Ezt nem 1983. utánra értettem, hanem még életében...

Nem, az emberek, mint prelátust ismerték.

Nagyon hálás vagyok Önnek, hogy alátámasztott sok mindent, amit már mások is elmondtak.

Ő nagyon igyekvő volt. Már csak látod, hogy kis táskájával megint megy valahová...

Vagyis mindig éjjel járt?

Szinte mindig. Mert nappal nagyon üldözték, besúgták. Voltak besúgók...

Erről is hallottak?

Hát hogyne!

És kik voltak a besúgók: ukránok, németek?

Mindenfélék... Minden ember között vannak jók és rosszak...

Úgy hallottam, azért is nagyon megverték, mert valakit nem akart megesketni...

Lehetséges...

Őn másként ismeri a történetet?

Én úgy tudom, hogy azért verték meg, mert valahol szolgált, és ezzel figyelmeztették... Így mondták az emberek.

Milyen években történhetett mindez? Már nem lehetett fiatal...

Hát a 60-as években, '61-62-ben, vagy talán '63-ban.

De már semmiképp sem akkor, amikor a templom állt?

Nem-nem, amikor már állt a templom, akkor már kissé könnyebb volt.

Nyilván már tudnak róla, hogy megkezdődött a boldoggá avatási eljárás. Úgy véli, hogy Chira Sándor megérdemli, hogy boldoggá avassák?

Hát én már rég azon töprengek, miért nincs a templomunkban a portréja. Annyira megérdemli. Már rég óta ott kellene lennie...

Pedig hát nem végezték ki. Mégis a hit vértanújának tartják?

Ő vértanú! Bizony vértanú...

Miért tartja annak?

Mert az emberekért igyekezett, egész életét erre áldozta! Éjjelente ment, pedig bármikor beleütközhetett valakibe, aki... Hiszen folyamatosan figyelték!

Valóban nagyon köszönöm a beszélgetést.

-Valentina Brodovszkaja szemtanúval

Karaganda, 2013. július 7-én készült interjú

Brodovszkaja Valentina Joszifovna, Karagandában, 1957-ben születtem. A szüleinket a Zsitomir megyéből száműzték. Akkor 5 évesek voltak, egészen kicsik...

Tehát szüleikkel együtt...

Igen, a nagyszüleinkkel együtt, akik aztán a Kocseták megyében laktak, Észak Kazahsztánban, mai nevén Észak-Kazahsztáni megye. Nehezen éltek ott, szó szerint éheztek. Édesanyám mesélt róla, ahogy a mezőn kalászkokat gyűjtögettek, krumplit... Édesanyám szinte alig pár napja mesélt arról, milyen volt a teljes éhínség, és hogy alulöltözötten – mert semmi ruha nem volt – elment a nagyanyjához, kért valami régi pufajkát. És mert kora tavasz volt, ment ki a mezőre, bottal szétkotorta a havat, hogy netán fagyos krumplit talál, azt megtörölte a pufajkába, és ette... Szóval...[a megrendüléstől elakad a hangja] konkrét éhínséget éltek meg. Anyám azt mondta, Isten csodája, hogy ezt túléltek. [a könnyektől nem tudja folytatni]

Hogy kerültek ide, Karagandába?

Édesanyám 17-18 éves volt, amikor a kolhoz elnök, vagy kicsoda, azt mondta neki, hogy menjen tanulni Celinogradba [a mai Astana főváros neve 1961-1992 között]: „Ha ebből a faluból kikerülsz, talán élve maradsz,” mondta. Ha jól tudom, szobafestő-mázolónak tanult, majd a barátnőjével átjöttek ide, Karagandába, és a bányában dolgoztak.

Nők a bányában?! Mit dolgozhattak ott?

Az végképp szörnyűség! Az is, hogy anyám talán 18 évesen kóstolta meg életében először a cukrot [a heves sírás félbeszakítja az elbeszélést] Édesanyám mesélte azt is, hogy amikor a bányában dolgozva, már kaptak némi fizetséget, abból mindössze kenyérre és kilykára [a legolcsóbb apró hal] futotta, de számukra az is...

...fényűzés volt...

...igen. Mégis azt mondta: az olyan finomság volt, hogy arról nem is álmodtak. [a kitörő hangos sírás megakasztja a beszélgetést]

Ezekről nem is lehet nyugodtan beszélni, teljesen érthető.De van időnk...

Hát így volt.

Él-e még az édesapja?

Nem, édesapám már meghalt, 2 évvel ezelőtt. Ők édesanyámmal különböző ukrainai falvakból származnak, de a kocsetaki megyében már egy faluban laktak, egy utcában. Aztán édesapám később átjött Karagandába, és szintén a bányában dolgozott. Aztán itt, Karagandában összeházasodtak. Édesanyám azt mondta, hogy a régi városrészben lakott két nővér, akiket időnként meglátogatott egy pap – nem tudom, a nevét –, és ő eskette meg őket.

Hogy kerültek kapcsolatba Chira Alexanderrel?

Már csak akkor, amikor a majkoduki templomba kezdtünk járni. Amikor épült a templom, én már tanultam, nem is voltam Karagandában. Aztán édesanyám megtudta, hogy Majkodukban vannak papok, és attól fogva oda jártunk.

Vagyis ezeken a miséken is volt már?

Igen. Aztán 1980-tól rendszeresen jártam a templomba. Itt találkoztam Chira Alexanderrel. Személyes kapcsolatom nem volt vele, csak jártam a miséire. Olyan szentség lengte körül. Számomra szent ember volt. Jóságos, gyöngéd, és nagyon bölcs. Olyan prédikációi voltak! Általában minden prédikációját szerettem, de egyikére különösen emlékszem. Egyik alkalommal ifjúsági összejövetelünk volt, ahová Albinas a. meghívta Chira Alexandert is. Arra nagyon jól emlékszem, hogy nagyon hangosan beszélt és arra szólított fel bennünket, lányokat – merthogy sokan voltunk –, hogy „*Lányok, ne menjetek férjhez idegen hitűekhez!*”

És szót is fogadott neki?

Igen. Akkor mintegy meg is magyarázta a mondottakat: „*Nem tudjátok elképzelni, milyen tragédiákat hallok, amelyek vegyes vallású házasságokból adódnak. Szörnyű.*” Többször is megismételte: „*Ne menjetek férjhez idegenhitűhöz!*”

Mennyire tudott arról, hogy megfigyelték, avagy, hogy hívogatták?

Nem, erről nem. De hogy engem is kihallgattak, az olyan...

Mert a templomban látták?

Igen. Később megértettem, hogy a Chira atya temetésén, mert nagyon nagy processzió ment végig az egész falun át, és én is fehér ruhában voltam.

Honnan jött ez a fehér ruhaviselet? Tudtommal ilyen hagyomány máshol nincs.

Nem tudom, hogy alakult ki.

Ez nem csak az elsőáldozó lányokat érintette?

Nem, minden lányt, ahányan voltak... Nekem is hosszú fehér ruhám volt. Mindenkinek fátyla is volt. Sok-sok fénykép is készült.

Valóban láttam a képeket, de milyen gyakran hordták ezeket?

Minden vasárnap. Albinas a. minden vasárnap processziókat rendezett...

A templom körül, vagy az egész faluban?

Nem, ünnepekkor a faluban és a templom körül. Ősszel-télen pedig, amíg hideg volt, a templomban...

És a fiúk?

A fiúk pedig a zászlókat vitték, amelyeket szalagok díszítettek. Így aztán mi a nővéreimmel az „Irgalmas Szűzanya” zászló alatt jártuk a körmenetet. Az világoskék zászló volt, a kis szalagok végén volt egy-egy kis gyűrű, azt mindannyian az ujjunkra húztuk. A fiú vitte a zászlót, mi meg széthúztuk a szalagokkal. Nagyon sok zászló volt. Aztán párnákon Mária-szobrot, rózsafüzért vittek, egy szóval, nagy körmenetek voltak. Aztán ott volt még a fűvőszeneke is! Ez annyira csodálatos volt! Minden vasárnap nagy ünnep volt!

Térjünk vissza ahhoz, hogy hívták. Milyen indokkal, mit akartak megtudni?

Egyik nap a munkahelyemre [meteorológiai intézet] két férfi állított be. Hívtak az igazgató szobájába, majd az igazgatónak azt mondták, hogy kimehet. „Láttuk a templomban – mondták – Szeretnénk továbbra is találkozni magával és némi feladatokat adni.” Kérdeztek a templomról, a nővérekről. Egy szóval, kémet akartak faragni belőlem. A fiatalabbik azt mondta: „Maga el sem tudja képezni, az életnek milyen távlatai nyílnának meg maga előtt! Utazhatna, és mindene meglenne, amire csak vágyik. Csak egyezzen bele!” De azt mondtam neki: „Nem! Én erre nem vagyok képes! Mindaz, amiről itt beszélgetünk, tovább adom Albinás atyának, mindent elmondok neki.” Ezt követően, Istennek hála, békén hagytak.

Visszatérve Alexander atyához, hozzá is fordult, nála is gyónt?

Igen, nála is.

Hogy maradt meg az emlékeiben?

Tudja, a gyónások végén, mielőtt a feloldozást adta volna, mindig valamilyen tanítás hangzott el. Ahányszor sor került rá, úgy beszélt, hogy egyetlen gondolat töltött el: ó bárcsak minél tovább mondaná, csak mondaná... Annyira jószágos volt! Nem akaródzott fölállni a térdeplőről...

Aztán emlékszem, hogy egyik mise alatt összeesett, ott az oltár mögött, ahol csak elkapták. Nagyon rosszul volt. Erre emlékszem, ahogy esik...

Ez már röviddel halála előtt történhetett?

Igen, valószínű...

Nagyon hálásan köszönöm a beszélgetést!

.....

-Emilia Kosztyuk, 80 éves szemtanúval

Karaganda, 2013. július 9-én készült interjú

Szabad megkérdenem a teljes nevét, illetve, hogy hogyan került ide, Karagandába?

1952-ben érkeztem ide a KomiSzövetségi Köztársaságból. 5 éves öcsémmel együtt száműztek a Sztanyiszlavi, ma Ivan-Frankivszki megyéből.

Miért került ide? Családostul telepítették ide?

Milyen család! Család nem volt, szétesett. Anya volt. De én voltam otthon az öcsémmel, amikor elhurcoltak bennünket, akár az állatokat... Bedobtak a vagonba, és elvittek egészen a Komi köztársaságba! Mintegy 1,5 hónapon át utaztattak. Megérkeztünk a mínusz 60 fokos fagyba. Én meg: se csizmám, se nadrágom, se kesztyűm, semmi. Az öcsémet a karjaimban, magamhoz szorítva melegítettem. A gyerek 5 éves, én 17 voltam... Miután megérkeztünk, elkapott a tífusz. Majd két hónapot töltöttem a kórházban, eszméletlenül.

És mi történt közben a kis öccsével?

A testvérem túlélte.

Édesanyját nem is látta többé?

De igen, később ide jött, és még egy évet élt. Majd vakbélgyulladással megműtötték, és sikertelenül... Szörnyű kínok között '53-ban meghalt.

Egyedül maradt?

Nem, van még nővérem. Anyánkat a nővéremmel és másik fivéremmel együtt deportálták. Mi öten voltunk...

Mindannyin ide kerültek Önhöz?

Ide deportálták őket, engem meg a másik öcsémmel... Elküldtem őt Ukrajnába, majd megszökött onnan, később itt megölték. – Istenem, annyi minden volt! Ott [Komi-ban] 1948-ban – vagy 1947-ben?– alá kellett írunk a végleges kitelepítést: „Itt fognak élni örökké. – mondták – Ha megpróbálnak megszökni, életfogytiglani börtönt kapnak!” Előjött a kommandant, és ezeket mondta. Aztán, két évvel később, jött a rendelkezés a családgyesítés lehetőségéről. Nos, én megmondtam, hogy nekem van anyám...

Ez '50-ben volt?

Igen, '50-ben jött, hogy lehet egyesülni. '52-től már együtt éltünk, nővéremmel és a fivéremmel. Sok minden volt, nehéz idő volt...

Mióta ismerte Chira Sándor atyát?

'57, vagy '56 óta ismertem?

'57-ben érkezett...

Ő is ott volt a Kolimán. Mesélte, ahogy „Ungvárról a Kolimára⁹⁸⁵ szállítottak, bilincsre verve...” Ötször vészelt át tüdőgyulladást. Azt mondta: „*Akár a szülőlevél, a tudóm csupa fölt.*” Mesélte, ahogy jött az öt csekista győzködni őt, hogy menjen a Krimbe, merthogy sok nyelvet beszél, és ott tolmácsolni fog. Mindezt, miközben ott a kinti vécétet tisztította. Azok meg kivezették az egész barakkot, és körbe röhögtek: „*Odanézzetek, mi csinál! Nem akar a Krimbe menni, ahol pedig még szolgálja is lenne, de ő nem akar lemondani az Istenéről.*” Ő pedig [Chira S.]: „*Én meg felnézek az égre: "Ó, Atyám!" és mondom: „Jézusom, a gonosz Téged is megkísértett. Te sem engedted, hogy elgáncsoljon, ne engedd, hogy elessek.*” Mondta: „*Imádkozom, ők meg folytatják: „Nos, beleegyezel vagy sem, mert akkor máris viszünk Moszkvába.*” – Azt feleltem: „*Nem. Én Istent szolgálom, nem az ördögöt.*” „*Mert, hiszen az ördög Jézust is megkísértette, de Jézus ellenállt, én is ellenállok,*” – mondta.

Ő maga mondta el ezeket?

Igen, mondta, A templomban, a prédikációban...

A templomban?

Igen-igen. Majd azt is mondta: „*Az én gyertyám már csonkig ért, ha meghalok, legalább egyetlen könnyet ejtsetek, mert csak a könnyek oltják a tisztítótüzet.*” Ez volt vasárnap, és az Albinas a. másnap kihirdette: minden reggel misét mondanak az egészségéért. Minden reggel mentem hát a misére. Aztán egyik reggel kijött és azt mondta: „*Páter Alexander ma éjjel meghalt, gazdái haza vitték a kórházból.*”

Kihez érkezett Chira a., amikot megérkezett Karagandába?

⁹⁸⁵A „Kolima” a nép nyelvén a Gulag táborait, a Gulag-életet tömörítő gyűjtőfogalomként maradt fenn.

Ahhoz a Fabulyákhoz... De mondta, megvoltak a fiúk címei Karagandából... Megvolt annak a Fabulyáknak a címe... És hogy Ungváron azt mondták neki, hogy 24 órán belül, ő fogta magát és eljött Karagandába.

Ott, Fabulyáknál kapott szállást?

Fabulyák megnősült, és hozzájuk érkezett meg. De ott a földkunyhókban egy-egy szoba volt, nem volt hát hová. Aztán rövid ideig az egyik asszonynál lakott, majd a kántorhoz ment át, utána megismerkedett azokkal a Hermannokkal, és később, Hermanné elvitte magához, már nála lakott.

Nem tudja megmondani, mennyi idő telt el, míg átköltözött Hermannékhoz?

Hát, úgy 2-3 hónap.

És közben dolgozott is valahol?

Nem, már nem kellett! Hiszen már 60 éves volt!

Közben Fabulyákékkal megismerkedtünk, és együtt jártunk házakhoz, eskettünk, kereszteltünk, temettünk, stb. Így volt. De ő [Chira S.] nagyon félt – mert '63-ban Zariczki atyát is a mi embereink árulták el – Nem is ment bárkihez, csak akiket ismert. '59-ben a férjem balesetet szenvedett a bányában, meghalt. Majd anyám testvére, mindenkit ő temetett.

Hol végezte a temetést?

Házhoz jött elvégezni, esténként. Mert nappal nem!

Miért félt, mert elárulták?

Nem, őt nem árulták el, de félt, hogy el ne árulják.

Térjünk kissé vissza ahhoz az időhöz, amikor beszélt a bebörtönzéséről. Többször is beszélt ezekről?

Csak egyszer hallottam, hogy beszélt ezekről. Az utolsó hetében.

Egy héttel halála előtt ő még prédikált a templomban?

A templomban, igen. Még misézett nekünk. Elkérezkedett, hogy még elbúcsúzzon. A gazdája elhozta a hatórás misére.

Este?

Igen. Én mindig az esti hatos misékre jártam a prédikációit meghallgatni, mert nagyon okos prédikációi voltak, okosak és életszerűek. Úgy nyitogatta a lelket... Nekem a lábaim megfagytak, a reuma, a dagadt lábaim miatt nem tudtam térdepelni, és szégyeltem magamat. Ő pedig nekem: „*Kedvesem, az Isten nem a térdünket, hanem a szívünket akarja.*” Nagyon, nagyon vonzotta az embereket a templomba, az Istenhez, hogy higgyenek, hogy a gyerekeket... Az én Bogdán fiam is már ismerte őt. Magammal vittem őt a templomba, mert ő mindig mondta: „*Nézzétek, a gyerekek az kell, hogy Jézus Krisztus gyermekkortól beleköltözzön a lelkébe. Mert egyesek: majd megnő, megéri és fog járni a templomba. Én meg azt mondom, hogy amíg kicsi, addig fogadja a lelkébe...*”

Visszatérhetünk még a tábori emlékekhez?

Azt mondta: „*Az oltárnál gondoltam meghalni, de hát a lágerben 5-ször volt tüdőgyulladásom.*”- De hiszen a Kolimán, azok a fagyok!

Tud-e arról, hogy folyton megfigyelés alatt tartották?

De hiszen ő maga beszélt erről. „*Félek, mert figyelnek utánam, nehogy valahol elkapjanak!*” Félt akárhová menni. Ezért aztán kiválasztott néhány megbízott személyt, köztük engem is.

„Ezekben bízom – mondta – ha ők jönnek, bejöhetnek, de, ha valaki idegen, azt kell mondani, hogy nem vagyok itthon.”

Kinek mondta ezeket?

A háziasszonynak, Hermannénak. És mennyi gyereket megkeresztelt! Mennyit esketett, temetett!

Milyennek őrizte meg emlékezetében?

Csupa szív, csupa jószág volt. Mi elég gyakran találkoztunk. Amikor az öcsémet megölték, nem akartam tovább élni. Férjemet 31 évesen, öcsémet 20 évesen, másodikként temettem, majd anyámat 53 évesen... „Kedvesem! – mondta – Nyugodjon meg. Jézus Krisztus is túrt, és nekünk is ezt hagyta meg. Mit lehet tenni, fivérért az Úr talán azért vitte el ilyen fiatalon, hogy bűnbe ne essék, hiszen még kölyök volt.” Mindig csak nyugtatott, és – életet adott. Igen, életet adott nekem!

És aztán... jártunk misékre. A Tkacsuk Varvaránál, a Havrilónál, Vologya nagymamájánál volt az első mise. De! 1956 Karácsonyán, Kazahsztánban az első misét Zarickij atya mutatta be. Akkor még nem ismertünk papokat. Én is elmentem a misére, mert hisz 11 éve nem hallottam Isten szavát... És, amikor ott felcsendült a „Rozsdesztvo”, hát én úgy beleremegtem, mintha áramütés ért volna. Istenem, gondoltam, nekem már azt mondták „örök kitelepítésen lesz”, és az Isten mégis papot és misét adott, és hallgathatjuk Isten szavát! Onnantól kezdve annyira szívembe zártam az isteni ígét, hogy bárhol volt mise, én mentem. A szomszéd asszony, Melanka, vitt el mindenhová, ahol mise volt. Én nem ismertem az embereket, ő előbb költözött oda, én később jöttem, de nagyon közeli barátságba kerültünk.

Később, mikor kit kellett meggyóntatni, már én mentem hozzá [Alexander atyához] azzal, hogy „megbízhatók”. De mitől azok? A mama haldoklik, a fia pedig azt kéri, hogy az anyja meggyónhasson. Miután meghalt, este megint ment, és elvégezte a temetést.

Beszélt-e Kárpátaljáról Önöknek?

Igen, mondta, hogy Ungvárról származik...

De mondott valamit az otthoni egyházmegyéről is, Kárpátaljáról?

Hát mesélte, hogyan üldözték őket. Azt mondta, hogy nem írt alá, hogy nem akart a pravoszlávra áttérni. Mesélt az apjáról, hogy éltek.

Tud-e arról az itteni kezdeti imaházról, amelyet később bezártak?

Az egy zemlyánka [földkunyhó] volt. Bekker Mária élt ott, és templomként volt kialakítva. Ott mindig imádkoztak...

Milyen években volt ez, az 50-es évek végén, vagy már a 60-as években?

Hát, miután kezdtek szabadulni a lágerekből. Bukowinszkij..., utána jártak, miséztek. Aztán volt még egy, Ungvárról... Bander...

Nem Bendász?

Bender, Bender...

Emlékszik rá?

Emlékszem! Szintén ott misézett a **Bekkernél**, a zemlyánkában, amelyet kibővítettek. Bekkeréknek nagy családjuk volt, és lám, megépítették ott a templomot. Egyik alkalommal, épp Nagypéntek volt. Az iskolások reggel jöttek imádkozni. Werth Joszip, aki ma püspök, szintén ott volt a templomban. Na szóval, az iskolában pedig elhangzott: „Azok elmentek a templomba imádkozni, mert Húsvétjük van.” Elmentek hát, és leellenőrizték: a gyerekek is ott

voltak, és ez a Sztefán Bender is... Majd azt mondták neki: ha szabad akar maradni, 24 órán belül utazzék el. És elutazott. Előtte nálam is járt, misézett.

Magánál is járt?

Igen-igen, nálunk is, esketett minket. Nos, de elutazott, utána pedig betiltották...[a templomot]

Chira atya is misézett ott?

Szintén, de aznap reggel nem volt ott, mert ő mindig a kora reggeli 6 órás misét mondta.

És mit csináltak a templommal?

Többé nem jártak oda.

Mert figyelték?

Igen. Eleinte megállították, de aztán újra jártak... Lopva. Bukowinszki atya – szintén misézett, ukránul is, és az embereink szintén oda jártak misére. Alexander atya is misézett, mert még nem voltak a mi [saját, ukrán] papjaink. Ez '56-58-ban volt, úgy '60-ig. Aztán azt mondták neki...

Bendász atyának?

Igen, Bendásznak, hogy távozzék.

Beszeljünk most Chira atyáról is.

Mellette minden nagyon jó volt! Minden, minden... Ő az emberekhez nagyon odahajló volt. Nagyon szerette őket, és, ha nekünk misézett, úgy beszélt! Sábán Nyikolaj, vagy Prislyák Sztepán is misézett – de, ha ő beszélt, a lelkem belefájdult... Mikor a németek [azt mondták]: „Mi az, hogy az összes orosz ide fogadták?” – ő azt mondta prédikációjában: „Ők nem oroszok, hanem ukránok, és olyanok, mint mi. Csak mi római katolikusok vagyunk, ők pedig görög katolikusok.” És ők megértették, hogy egyek vagyunk, hogy a római pápát együtt említjük.

És milyen nyelven misézett, egyházi szláv nyelven?

Egyházi szlávul, ukránul... szlávul...

Vagysi egyházi nyelven...

egyházin, igen. Nem volt tiszta ukrán, hanem ószláv nyelvű. Nos, hát, megtartotta a misét, prédikációt, hogy fogadjátok őket sajátokként... Azóta többé-kevésbé elfogadtak. Persze a régebbiek, akik még templom nélkül a házakhoz jártak, a Feisztek, azok már tudták...

Ők kedvesek fogadták Önöket?

Igen, kedvesen, nagyon, nagyon... A nővérek is, az a Flóra, meg két lengyel [nővér], a nevüket elfelejtettem..

És Alexander atya halála után változott valami?

Minden megváltozott, már semmi nem volt úgy, mint Alexander atya mellett.

Hogy gondolja, megérdemli-e Alexander atya, hogy boldoggá avassák?

Nagyon-nagyon, nagyon! Ő megérdemli!

Miért?

Mert annyi minden ment keresztül! És mert nagyon jó volt az emberekhez, templomához, népéhez. És a fiatalokhoz: „Hozzák a templomba az ifjúságot – mondta – Ne gondolják, hogy valamit kiérdemelnek az Istennél, ha hívőként azt nem adja tovább a gyerekeinek, unokáinak... Tovább kell adniuk azt, amit önök kaptak rokonaiktól, az anyatejjel magukba szívtak. Így kell, hogy gyermekeik, unokáig önökből szívják magukba.” Máskor azt kérdezte

valakitől: „Templomba jár? – Nem, de meg vagyok keresztelve, és hiszek Istenben.” Erre azt mondta [Chira S.]: „*Aki templomjárás nélkül hisz Istenbe, az olyan, mint a sótlan étel. Főzzenek bármilyen borscsot, és akár húst is tegyenek bele, de nem sózzák meg, nem lesz íze. Ugyanígy van a hit templom nélkül.*” Nagy szent volt.

Tudott-e betegségeiről? A tüdején kívül volt-e más is?

Hát, mintha nem nagyon...

A légerekben semmi más betegsége nem volt?

A légerekben ötször volt tüdőgyulladás.

Csak a tüdejét említette?

Azt mondta: „*Őt ízben voltam beteg a tüdőmmel – és utolsó hetében – Láttam, a [tüdőm] olyan, akár az a szőlőlevél, csupa...*” [kifejező kézmozdulat arra, hogy lyukas]

De hol láthatta ezt?

Hát a röntgenen látta...Nagy szent volt, és mindjárt a szentekhez ment fel. Mert ő vértanú, vértanú!

Egyik gyónásomkor mondta: „*Kedves, a bűnök nagyok, akár a bánat, sötétek, mint az éj és korom, de ha az ember bűnbánatot tart, az Isten megbocsát. Feloldozom, és apostoli áldást adok.*” Ő nekem apostoli áldást! Azt mondtam neki: „Atyám, nekem nincs iskolám, egy osztályt jártam ki, nincs végzettségem.” Ő pedig: „Jézus Krisztus egyetlen osztályt sem járt ki, de volt bölcsessége és istensége.” És apostoli áldást adott, hogy „másokat oktasson, térítsen”.

Még valami. Nagyon tisztelte az Istenanyát. Minden szombaton böjtölt. Még Karácsonykor is szolidan evett, azt mondta, böjtöset... Kezeskedem, hogy boldoggá kell, legyen, mert nagyon... [áldozatos lelkű volt] népéért, az emberekért, egyházáért, hitéért.

Hálásan köszönöm a beszélgetést.

.....

3. Tanúvallomások

-Karcub Éva [Karcub Pál (1903-1981) görög katolikus lelkész leánya]

Ungváron, 2012. július 28-án elhangzott tanúvallomása

Chira Sanyi bácsi briliáns elme volt, ugyanakkor végtelenül egyszerű magatartású. Az ember szinte nehezen hitte, hogy olyan magas tisztségű egyházi személy. Igen művelt volt. Karagandából jövet is mindig naprakész volt az itteni politikai, társadalmi helyzetről, az ifjúság gondjairól, vagy bármi más kérdés terén.

Változó időközöket töltött Ungváron, hiszen ki volt tiltva innen. Mindig várták, de soha sem lehetett tudni, mikor jön meg. Mikor mennyit tudott itthon tölteni: volt, hogy mindössze három napig maradhatott, de előfordult, hogy két hétig is itt volt.

A Sanyi bácsi minden alkalommal meglátogatta aput [Karcub Pál atyát], hiszen annak idején spirituális volt. Nagy tisztelője volt anyunak is. Nagyon emlékezetes maradt számomra, ahogy egyik alkalommal mondta: „*Isten ments, hogy egyszer ukrán hőst csináljanak belőlem!*” Egy másik alkalommal pedig: „*Nem ma vagyunk nehéz helyzetben, hiszen*

egyértelmű, hol a fehér, s hol a fekete, ki melyik oldalon áll. Akkor lesz majd nehéz, amikor visszakapjuk diplomáinkat. Akkor kell majd vigyázni, hogy kövessük azt az utat, és tovább adjuk azt az örökséget, amit elődeinktől kaptunk.”

Holovács Jóska sokszor járt nála Karagandában. A kórházban is meglátogatta, amikor már nagy beteg volt, és alighogy hazajött tőle, mehetett is vissza – a temetésére...

.....

-Hermann Armella 88326 Aulendorf-Zollenreute (Németország), 2016. július 15-én levélben tett tanúvallomása

Mit lehet tudni Chira Alexander atya lágeri múltjáról?

Alexander atya börtön idejéről nyilvánosan soha nem beszélt. Csak nekünk, családi körben mesélt némely dolgot. Amennyire emlékszem, elmondta, hogy 8 évig volt fogoly a Szibériai Omsk-ban egy táborban. Ott megalázó munkákat kellett végeznie. A WC-eket kellett kesztyű nélkül pucolnia, házmesteri munkákat, takarítania. Egyik alkalommal a tábori őr öklével olyan erősen ráütött a vállára, hogy annak nyomát egész életében érezte. Több mindent mesélt, de sajnos nem tudok a többi történetre visszaemlékezni.

Lehet-e tudni, kinél lakott, amikor megérkezett Karagandába?

Sándor atyát kb. 1956-ban száműzték 5 évre Karagandába. Rendszeresen kellett jelentkeznie a Raisovetnél, és Karagandát nem hagyhatta el. Apósom fivére, Hermann Andreas és felesége Hermann Barbara rögvest magukhoz vették őt. Házunktól néhány méterre lakott. A pontos cím Uzgorodskaja 12, vagy 13 [a valóságban Kommuniztyicseskájá ulica, de az ungvári származásával keveredik meg az emlékbem – R.M.], a vízforráskút (Vodokacska) mellett. **A környék valamennyi hívője rögvest ruházatot, cipőt és ennivalót adományozott neki, és továbbra is gondoskodott róla.**

A kezdetektől mindennapos szentmiséket tartott. Ott volt **1956-tól 1964-ig**. Azután Hermann Joseph sógoromnál, illetve feleségénél Hermann Elfrida-nál élt. A szentmiséket a Szt.József templom felépüléséig nálunk, otthon tartotta. Elmondta, hogy a Raisoweten [helyi tanács] mindig újból felajánlották neki, hogy adja fel hitét, és tagadja meg Isten létét, akkor mindjárt szabad ember lenne, és visszatérhetne hazájába. Alexander atya mindig újból elutasította, és azt mondta, hogy Isten létét ő soha nem tudná megtagadni.

(Erről az időről Hermann Andreas és Barbara lánya, **Philipps Emma**, (76139 Karlsruhe, Kösliner 71 "A", Tel. 0721-96882030) tudna többet mondani, vagy tanúskodni. Ő Sándor atyával 8 éven át élt egy fedél alatt).

Milyennek ismerték meg, mint lelkészt, hogyan emlékeznek rá?

Alexander atya egy nagyon szeretetreméltó ember volt. Mindenki felé csak jósággal és szeretettel viseltetett. Szeretett tréfálkozni, sokat nevetett. Értett ahhoz, hogy az embereknek mindig újból mosolyt varázsoljon az ajkukra, akkor is, ha a helyzet nagyon komoly volt. Mindig arra törekedett, hogy másokat a helyes útra segítsen. Megható prédikációit az emberek sokszor megkönnyezték. Nem vonakodott a hit igazságainak kimondásától. Több embernek, akik nem voltak a kegyelem állapotában, leveleket és útmutatót írt.

Tudták-e még életében, hogy ő titokban felszentelt püspök?

Alexander atya mindig titokban tartotta, hogy ő püspök. Csak a mi családunk tudott erről, különben ez túl veszélyes lett volna számára.

Tudtak-e róla, hogy figyelték, illetve hogy támadások érték?

Állandóan megfigyelés és obszerváció alatt állt. Mint fentebb már említettem, az első 5 évben rendszeresen jelentkeznie kellett a Raisovet-nél, és gyakran kellett kihallgatásra is mennie oda. Mindig újból feljelentették. Mindenkinek, akinél lakott, szintén rendszeresen kellett jelentkeznie kihallgatásra a Raisovethez.

Elbeszélésekből tudom, hogy egyszer az utcán rátámadtak, és megverték. Megsebesülve, megtépve jött haza. Philipps Emma asszony ezt tanúsítani tudja, mert Alexander atya azon időben önáluk lakott.

Tudnak-e róla, hogy többször látogatott meg szibériai helyiségeket?

Alexander atya 3-4-szer járt édesanyámmal, Burghardt Elisabetthel egykori szülőházájában az Omszk megyei, Isik-kuli járásban lévő Ivanovkában. Először **1958**-ban. Éjjel-nappal gyóntatott, keresztelt, esketett. Akkor is valaki feljelentette, és Isik-kul-ba kellett mennie kihallgatásra.

Fivérem Franz a környező falvakba is elvitte sok hívőhöz, akik nem voltak mozgásképesek és maguktól nem tudtak volna jönni. Ott az embereket a betegek szentségével is ellátta. Másik alkalommal pedig anyósommal, Hermann Mariával Scholimbet-Zelinograd-ba is utazott.

Megmaradtak-e prédikációi, esetleg csak jellegzetes gondolatai?

Sajnos nincsenek már meg a prédikációk, és imádságok. Amikor 1989-ben kijöttünk Németországba, akkor az még mind tiltva volt. Ezért Alexander atya kéziratos imáit unokatestvéremnek adtam. Anyósomnak is volt sok kézirata Sándor atyától, amelyeket Németországba való kijövele előtt más híveknek adott át.

El lehet-e róla mondani, hogy a szeretetet hősi fokon gyakorolta?

Olyan szeretetet sugárzott belőle, hogy mágnesként hatott minden emberre. Mindenki az ő közelében akart lenni. Különösen a gyerekek szerették. Soha nem volt haragos vagy mérges. Minden helyzetre szeretetreméltóan és előzékenyen reagált. Mindig mindenkit szolgálni igyekezett, és hívei szolgálatában lankadhatatlan volt. Élete végéig állandóan attól félt, hogy netán ismét börtönbe kell mennie. Jubileumára II. János Pál pápától egy 70 szóból álló táviratot kapott. Annyira boldog volt, hogy örömtől sugárzóan számolt be nekünk erről.

[Lejegyezte:Hermann Armella (szül. 1935.12.02-án), Margit Gamberoni fordítása]

.....

- Peter Ullmann tanúvallomása Wolfsburg, 2016. 03. 15.

Chira Alexander püspök számunkra jelentős példakép volt és marad továbbra is egész életünkre. Nagy, átfogó és kimeríthetetlen tudása prédikációiban tükröződött vissza. Utolsó szentmiséjének prédikációja az egész hitközséget szíve legmélyéig megérintette, úgy hogy sokan könnyes szemekkel álltak ott.

Ez a prédikáció mindig megmarad. Annak idején élőben feljegyezték, amelynek részlete később a „Rodom is Karagandi“ című filmben is szerepel. Chira Alexander püspök 1983. május 26-án halt meg. Temetése napján hallotta a közösség először, hogy: „Imádkozzunk

Chira Alaxander püspökért“. Püspöki címe először a templomban hangzott el. Csak kevesen tudták, hogy Alexander atya püspök. Akkoriban ez nagy titok volt.

Később persze nagyon örültünk és büszkék voltunk arra, hogy nem egy egyszerű pap, hanem egy püspök esketett minket és gyermekeinket ő keresztelte.

Chira püspök megmaradt valamennyiünk mély emlékezetében. Soha nem fogjuk őt elfelejteni. Ő ad nekünk mindmáig erőt és bizalmat a hitben, és továbbra is erősíteni és kísérni fog minket.

Alexander püspök folyton dolgozott. Állandóan úton volt, mialatt többször veszélyben volt A KGB (titkosszolgálat) állandóan követte, szálka volt a szemükben. Édesanyám mesélte nekem: Egyik este, leszállva a buszról, hazaindult, amikor hirtelen valami rettenetes történt. Közvetlenül a megállóhelyen ismeretlen férfiak (KGB) brutálisan összeverték. Mindez ott álló emberek szeme láttára. Súlyos sérülésekkel, zúzódásokkal és heves fájdalokkal vitték a püspököt a kórházba, ahol bent tartották. Az elsőáldozó gyermekeknek – erre még egész pontosan emlékezem – úgy alakították az időpontokat, hogy a gyerekek ne találkozzanak egymással. Ilyen óvatosan kellett eljárni. Alexander püspök sokszor volt veszélyben. Annak idején azon motto szerint éltünk: Jobb elővigyázatosan, mint visszapillantó tekintettel.

[Margit Gamberoni fordítása]

-Fischer család visszazemlékezése

[2016. május 16-án kelt és levél útján érkezett tanúvallomások]

Mindenki a maga szerencsésének kovácsa, de sokszor egy másik ember segítsége jelenti a boldogsághoz vezető utat. A mi csaladunk számára a Karagandában ténykedő Chira Sándor püspök volt ez a segítő ember. Amikor édesapánk, Fischer Konstantin Kasper 1970-ben el akarta venni édesanyánkat, Fischer Lidia, szül. Tschekalinát, sokféle nehézségbe ütközött. Édesanyánk nem volt megkeresztelve és nem kapott hitoktatást. A kommunista rendszer lehetetlenné tette a hitgyakorlatot és büntette is azt. Hiányzott a hitoktató irodalom, ami elzárta a gyakorló keresztény életvitelhez vezető utat. Chira Sándor püspök jól ismerte ezt a nehézséget, kapcsolatot keresett az emberekkel, és segített a hitkeresésben. Családlátogatásokra járt és szüleinkhez is eljött.

Sándor püspököt idősebb nővérünk Mária mély meggyőződéssel „családunk szellemi atyjának“ nevezte. Öten voltunk testvérek, valamennyiünket ő keresztelt meg. Négyet közülünk a Karagandai Majkaduk városrész házi templomában, és egy fivérünket már a mi lakásunkban.

Fischer Lidia (szül. 1941.09.05.):

Eljött hozzánk és kb. egy órán át beszélt Istenről és a hitről. Ezt férjem, Fischer Konstantin akarta nagyon, mert katolikus volt, én meg nem tudtam vele megoszati a hittapasztalatot. Szívügye volt, hogy gyermekeinket a hitben nevelje, de számomra ez nem volt fontos. Chira Sándor püspökkel folytatott vita zavarba hozott, mert a hitbeli gondolatok számomra idegenek voltak. De türelmes maradt. Majd teát és saját készítésű süteményt tálaltam, aminek nagyon örült ennek és szívélyesen megköszönte. Kevéssel később sikerült esküvői tanúkat találnunk. Karagandában, Majkaduk városrész házi templomában lettünk megkeresztelve a legidősebb fiunkkal, akkormég kisgyermek Fischer Paullalegyütt, és rzt követően Sándor püspök megesketett minket.“

Fischer Konstantin Kasper (szül.1940.05.16.):

Sándor püspök 1973 nyarán meglátogatott minket otthon. Nemcsak beszélgetett velünk, hanem fiunkat, Fischer Sándort Karagandai belvárosi lakásunkban meg is keresztelte. Aztán együtt

voltunk, teát ittunk, süteményt ettünk. Korábban az Ungvári papnevelő intézet rektora volt, és nálunk, mint odaadó lelkipásztornak, erős kisugárzása volt.

Fischer Mária (szül. Werth, 1971.09.08):

Abban az időben, amikor Kazachsztanban tiltva volt a hitgyakorlat, különösen a kisgyermekes családoknak volt igen nehéz volt a kapcsolattartás a titkos hitközösségekkel. Mivel a hit gyakorlatát az állam büntette és ellenőrzése alatt tartotta az oktató intézményeket, édesapánknak nagyon nehéz volt egyengetni a mi, gyerekek útját az egyházhoz. Különösen, mert családon belül, szüleink között e témában alapvető véleménykülönbség uralkodott. Sándor püspöknek türelmes és meggyőző, nagyrabecsült módon, a hiányzó hitalap ellenére, sikerült nekünk, gyerekeknek, feltárni az „egyházhoz vezető kaput“.

Emlékszem arra, hogy gyermekként egyik vasárnap odaértem a karagandai templomhoz. Sándor püspök a bejáratnál állt és rám mosolygott. Gyengéden megsimogatta a fejemet és barátságosan beszélt hozzám. A rövid személyes találkozás mélyen belevésődött az emlékezetembe. A megtapasztalt barátságosságnak és szeretetnek alapvető szerepe volt a katolikus egyházban való szocializálódásomban. Összefoglalva, ki tudom jelteni, hogy Sándor püspök családunk szellemi atyja volt.”

Werth Peter *1964.05.01. (Werth Mária férje): “

Nagycsaládunk egy része időnként Chira püspöknél gyónt. Odamentünk hozzá az Orosz faluba, ahol lakott, és ott kaptuk meg a kiengesztelődés szentségét.

Emlékszem a templomban tartott vasárnapesti prédikációira. Sándor püspök ezeken a miséken németül prédikált. Hangja erős és határozott volt. Az emberek visszafogott lélegzettel hallgatták mondanóját. Az idősebb asszonyok sírtak, annyira megérintette szívüket. Az én véleményem szerint csak egy szent pap tudott így prédikálni. Soha többé nem találkoztam hozzá hasonló prédikátorral, aki így megérintette volna az embereket. Az én szemembenszent személyt testesített meg.

Afenti feljegyzések 2016.05.16-án készültek Ilbenstadtban egy családi találkozón.

A jegyzőkönyvet Fischer Margareta nővér (1976.11.06), Oberkotzaui eukarisztikus nővér vette föl.

[Margit Gamberoni fordítása]

.....

-Ebel házaspár tanúvallomása

Ebel Maria, Ebel József, Osnabrück, 2016. 07. 11

Ebel Maria vagyok, szül. Sachatdurdijeva, 1959 márciusában és férjem, Ebel József, 1957-es születésű. Ismertük Chira Sándor atyát, még sincsenek konkrétabb, személyes emlékeink vele kapcsolatban, mert akkor még nagyon fiatalok voltunk.

Csak arra emlékszem, hogy mindig tele volt szeretettel, jósággal és Isten szeretetét sugározta. Igen eltöltötte őt a Szentlélek 7 adománya és 12 gyümölcse. Bár keresztapám volt (ő keresztelt), mégsem volt vele személyes kapcsolat. Édesanyám visszaemlékezéseiből tudom, hogy szent életű atya volt, mindenkihez irgalmas. Hitéért bebörtönözték, és több éves fogságot szenvedett.

Mielőtt Karagandában saját adományainkból felépítettük a Szt. József templomot, a szentmiséket imaházakban tartottuk. Ily módon egy ideig a mi házunk is imaház volt. Ez az 1970-es években volt. Fiatalkoromban mindig nagyon örültem, ha Ő mondta a szentmisét. Sokaknak közvetítette a szentséget, a kimerültségig gyóntatott, sőt néha a gyóntatószékből is aludt.

1989-ben kivándoroltunk Németországba. Évek múltak el, és a 3 fiúnk felnőtt. A két idősebb fiúnk képesítést kapott, majd munkát is talált. Nehéz idők voltak. A legkisebb fiúnk, Roman megpályázott egy kiképzőhelyet abban a gyárban, ahol apja dolgozott, de nem vették fel. Akkor férjemnek eszébe jutott, hogy keresztapámhoz, Sándor atyához imádkozzunk. Ezt tettük, Roman fiunkkal. Néhány hét múlva megkapta a kiképzőhelyet, a képzést eredményesen elvégezte és ezután a gyár alkalmazta. Mindmáig ott dolgozik a gyárban, ennek már több, mint 10 éve. Meg vagyunk győződve arról, hogy Sándor atya (püspök) segített neki. A mi számunkra ez nagy csoda volt. Imádkozunk azért, hogy boldoggá avassák.

[Margit Gamberoni fordítása]

8. Részlet Chira püspök Karagandában, 1965-ben tartott személyes lelkigyakorlat jegyzetéből.

O.A. M. D. G.

[OMNIA AD MAJOREM DEI GLORIAM – Mindent Isten nagyobb dicsőségére]

Várva várt lelkigyakorlatom!

Tizenhat esztendeje estem messzire enyéimtől, szülőföldemtől, működésem színhelyeitől. Minden lelki életem csupa-csupa rendkívüliségek között tengődik... Annyi mindenféle lelki maszat, penész, rozsdá vagy magam se tudom minek is nevezhető lelki deficit karmai szorongatják lelkiismeretemet. Belefáradt, belevásott, belekozmalódott szegény lelkem lelkiismeretem szemrehányásaiba! Jaj de elkél már egy kis smirglipapír, egy nagy-nagy takarítás a lelkem portáján!

Hálából a Jó Isten iránt! -

Testi életem, egészségem, származásom, édes jó szüleim, nem egészen utolsó szinten álló testi s lelki képességeim, rokonaim, barátaim miatt!

A keresztség szentségében való részem... Az igaz hit elnyerése... A katolikus hitemben és a Katolikus Egyházamhoz való hűségem Kegyelme... A hitemért elviselt megpróbáltatásaim... A katolikus Anyaszentegyház ölen való nevelkedésem... Mint kis gyermek máris az oltár lépcsőin... proszforán növekedtem [a papgyerekek gyakran kapták, kapják az Eucharisztia anyagának - a proszforának héját annak felszeletése után] Jó Édesapámtól az Úr ügyéért való buzgóság szikrája... Drága jó Anyám volt első katechétám... A Szűz Anya iránti szeretetet plántálta belém... Az Úr Jézus szolgái, a jó piarista Atyák gimnáziumában megfogott az Úr hívása... Haló porukban is áldom őket rám pazarolt jóságukért! - Aztán a Központi szemináriumban töltött felejthetetlen esztendő. Szemináriumi superiorjaim szeretete, bizalma, iskolatársaim lelkesítő példája, lángbuzgalma, Egyetemi tanárain nagy tudása... Az exercitátor jezsuita Atyához, különösen Berhardt Zsigmond, Bangha, Müller páterek... Prohászka, Tóth szónoklatai... A Bazilitákkal tartott népmisziók...

Püspökeim atyai jósága, bizalma, sőt szeretete... Első szárnypróbálgatásaim édes emlékei... A fogságban és a fogság utáni számkivetés kegyelemben gazdag napjai...

A tanítványok, hívők meleg, szerető vonzalma... Az exercitulumok... népmisziók örömei.

Mi mindent, mi mindent kell meghálálnom!

Hálátlanságom tudata - S mindezekért mivel fizettem én az én jószágos, irgalmas, hosszan tűrő Uramnak, Mesteremnek, Istenemnek majdan igazságos Birámnak? Szembe kell néznem önmagammal!... Magamnak kell magamra pirítanom... Az önszeretet fátylát kell lerántanom magamról. Uram, segíts.

Életem alkonya. - Egymás után dőlnek kik jobbra és balra, testvér, rokon, barát, szülők. Ime: primíciai diakónusom Szabó Bandi, aranyos jó barátom Gigler Karcsi - Orosz Béla, Dr.Gyurcsovics, Rákóczi Feri, Gyurkovics, Dr. Csiszárík... Soron vagyok tehát... És az Alter Christus?!...

Édes Jézusom! Hódolattal köszöntelek. Áldalak és imádlak. De esdve kérlek is: ne vesd meg a te hálátlan Sándorodat. Tégy még egy próbát velem, de ne ez legyen az utolsó. - Ne vágd még ki szolgádat, mint a terméketlen fügefát a Te Kertedből! Adj világosságot onnan fölülről, hogy minden utálatosságomat világosan megláthassam. Te tedd erőssé csél-csap, gyenge akaratomat, hogy erős fogadásomat megtarthassam.

Szűz Anyám, Mária!Szent József!Drága jó Őrző angyalom!Védőszentjeim!

Imádjátok értem a jó Istent. Legyetek mellettem, hogy ez az esetleg életem utolsó lelkigyakorlata szolgáljon a jó Isten nagyobb dicsőségére s a Ti örömetekre, az Anyaszentegyház felmagasztalására s azok lelki épülésére, kik rokoni, baráti vagy felebaráti szeretetükbe fogadtak engem. Amen.

.....

9. A Szentszék Chira püspökhöz intézett üdvözlő távirata

Cittavaticano 15.1.1982.

Revmo Domino

Alexandro Chir

Uliza Siapajeva 8.

KARAGANDA 3

Ostogesimo quinto instante natalis Tui anniversario die Beatissimus Pater una tecum gratias agit Deo de longiquo isto vitae curriculo deque uberi fidelitatis testimonio in adiunctis negotiisque. Sua Sanctitas optima Tibi profert prosperitatis salutisque /vota/ omnia. –

Deumque precatur ut caelestibus recreeris solatiis supernisque consolationibus. Quorum in auspiciis libenti animo impertit Tibi, parochus Dumbliauskas, sacerdotibus fidelibusque Kazachstan quorum continenter amanterque suis in precibus memoriam agit Apostolicam benedictionem.–

Una simul optima mea vota salutationesque profero

Cardinalis Casaroli

A 85-ik születésnapod évfordulója alkalmából a Szentatya, Veled karöltve, hálát ad a jó Istennek azért a hosszú életutadért, és nyilvános működésed, valamint a megpróbáltatásaid közepette, a hűséged felől tett gazdag tanúságtételeidért. Öszentsége boldog megelégedést és minden jót kíván Neked. Kéri a jó Istent, hogy erősítsen meg Téged az Ő kegyelmével, hogy életutadata mennyei áldása kísérje, és vigasztalást meríts az Ő kifogyhatatlan jószágából. És hogy minden így legyen, atyai szíve teljes melegével küldi Apostoli áldását, úgy Neked, mint

oltártestvérednek, Dumbliauskasnak parochusnak, a papoknak és a kazachsztáni híveknek, akikről mindennapi imáiban állandóan megemlékezik.

Együttal fogadd az én jókívánataimat és üdvözetemet is

Casaroli bíboros

.....
Chira püspök válaszelevele Casaroli bíborosnak:

Eminentissimo ac Reverendissimo Domino Cardinali

AUGUSTINO CASAROLI

Secretario Status

Cittavaticano

Italia

Inennarabili repletus gratitudine erga Deum pro eximia gratia quod in tam provecta aetate adhuc pleno usu facultatum animae meae et corporis concedit mihi non solum Te Deum cantare jubilai sed ipsius Vicarii Christi in terris caritatis esse participem cuius flamma iam totum orbem terrarum ad se iunxit:

filiali cum obsequio gratias ago Suae Sanctitati et promitto inextinguibilem caritatem, interribilem fidelitatem Apostolicae Sedi et una cum parcho meo tam diligenter laborante in Vineam Domini Albino Dumbliauskas SJ., collegis sacerdotibus, fidelibus, his margaretis Matris nostrae Ecclesiae instanter exoramus Omnipotentem Deum ut gloriosum Pontificatum Suae Sanctitatis coronet impletione promissionis Beatae Mariae Virginis in Fatima facta necnon resurrectione meae dilectae dioecesis Munkacsensis in cuius pastorum agnorum quoque nomine in fide catholica tam viriliter permanentium dulcissimis lacrimis gaudii osculat paternam Dexteram Beatissimi patris Vestrae vero Eminentiae pro votis exiquitati meae prelati omnia bona et fausta exoptat

Alexander Chira

A válaszelev, szerzője sajátkezű magyar fordításában

Főtisztelendő Casaroli Ágoston

bíboros Úr Öminenciájának

Vatikán város

Olaszország

Mérhetetlen hálával eltelve Isten iránt a rendkívüli kegyelemért, hogy ily előrehaladott korban, teljes erőben, lelki és testi frissességben, megengedni kegyeskedett, hogy nemcsak jubileumi Te Deumot zengedezzem az Úrnak, de azért is, hogy abban a kegyben részesített, hogy az Ő földi Helytartójának szeretetére is méltónak talált. Krisztus földi Helytartójára gondolok, aki mint világító fénysugár, az egész földkerekséget átöleli.

Fiúi szeretettel, esedezve kérem Szentségedet, fogadja hálás köszönetemet, kimondhatatlan atyai szerető figyelmességéért, melyben részesített. Tolmácsolom határtalan szeretetemet és a Szentszék iránt érzett rendíthetetlen hűségemet, nemcsak a magam, de szeretett parochusom és munkatársam nevében is, akivel itt együtt dolgozom az Úr szőlőjében.

Főtisztelendő Dumbliauskas Albinus atyával, az itteni paptestvéreimmal, valamint jó Anyánk, szent Egyházunk gyöngyszemének, a buzgó hívekkel együtt, álhatatosan esdeklünk a

Mindenható Istenhez, hogy koronázza meg Szentséges pápaságát azzal, hogy beteljesüljön, valóra váljon a fatimai Szent Szűz ígérete. És esdve könyörgök a jó Istenhez azért is, hogy feltámadjon szeretett munkácsi egyházmegyém, melynek – a katolikus hithez olyrendületlenül ragaszkodó pásztoraival együtt – az öröm könnyeit hullatva, hogy erre méltók lehetünk –Péter utódjának, Szentatyánknak szerető kézcsókjainkt tolmácsolom.

Eminenciádnak pedig, kitüntető szeretetét és nagylelkű figyelmességét megköszönve, melyet érdemtelen személyem iránt tanúsított, imáit kérve, minden jót, áldást és békességet.

1982.01.17.

Alexander Chira

.....
Silvestrini bíboros Chira püspökhöz intézett válaszlevele

[Chira Sándor magyar fordításában]

Az Egyház Külügyeinek Tanácsa

1503/82.sz.

A Vatikáni Államból 1982. március 15.

Főtisztelendő Úr!

A január 31-ről keltezett leveledet, melyben arról értesítettek, hogy az ottani hatóságok megtagadták neked az engedélyt, hogy meglátogassad az észak-amerikai Egyesült Államokban élő öreg és betegeskedő hugodat – megkaptam pontosan.

Hálásan köszönöm, hogy ezt voltál olyan szíves velem közölni, mindamellett nagyon fájt ezt hallanom.

Téged pedig szeretnék biztosítani afelől, hogy az Apostoli Szentszék soha nem téveszti szem elől annak a közületnek szükségleteit, amelyekről te tettél leveledben említést. / ti. a munkácsi egyházmegyének visszaállításáról/. Valami természetes, hogy kívánnunk kell annak a napnak mielőbbi felvirradását, amikor is az általad jelzett vágnak valóra váltása követelhető és teljesíthető lesz.

Jóleső örömmel értesítek, hogy az Államtitkár Kardinális /Casaroli/ annak idején megkapta a te válaszodat, amit te neki küldtél arra a gratulációra, melyet a Szentatyától kaptál a nyolcvanötödik születésnapodra. Őszentsége azt a te táviratodat élvezettel és lelkes meghatódottsággal olvasta.

Az immár közelgő Húsvéti Ünnepek alkalmából a Szentatya neked az ő különleges Áldását küldi valamint Dumblauskas Parochusnak és a többi papoknak és a Kazahsztánbeli hívők mindegyikének a Föltámadt Krisztus békéjét és örömét kívánja.

Végül a testvéri nagyrabecsülés érzelmeitől indítatva felhasználok ezt a kínálkozó alkalmat, hogy Excellenciádnak ismételten is tolmácsoljam tiszteletemet az Úrban.

+ *Achilles Silvestrini s.k.*

.....
**A gyémántmisés Chira püspök 1980. Karácsonyán,
 német nyelven elhangzott homiliájának magyar fordítása**

Legkedvesebbjeim!

Szerencsés vagyok, hogy immár 23-ik alkalommal énekelhetem Önökkel az angyalok hódolatát: “Dicsőség a magasságban Istennek” – és kívánhatok Önöknek boldogságot. De öreg szívem még soha nem volt ennyire csordultig telve örömmel, mint éppen ebben az évben. Mert a 60 éves papi jubileumomat Önöknél értem meg, és e 60 év egyharmadát az Önök szolgálatában ajánlhattam fel Istennek.

Bizony, nagy megtiszteltetés olyan hívek szolgálatára szentelni magamat, akiknek a jó Isten két nagy kegyelmet adott: igaz hitüket, és hogy ezért a hitért szenvedhettek.

A megélt keserűségek után még édesebben ízlik most a: “Gloria in excelsis Deo”.

Ott a magasságban a derék német mártír papok már a dicsőség palmaágával Jézus mennyei trónusa előtt énekelnek, mártír vérük pedig szemünk előtt termi meg gyümölcseit: e szép templomot, és a templomban a még szebb hívőket.

“...és békesség a földön a jóakarátú embereknek” – hangzik az angyalok karácsonyi dalának második része.

Ezért kívánom: a kis Jézus segítse Önöket, hogy jó, derék, békés emberekké váljanak.

A kis Jézus jászola előtt én az Önök szép karácsonyi énekével imádkozom: “Legszebb gyermek, legjobb gyermek, legeslegjobb Jézuska”:

Áldd meg a nálam még idősebbeket ebben a hitközsgben!

Áldd meg a fiatal barátaimat, akik még csak 60, és a 60-n fölötti évjáraúak.

Áldd meg a fiatal nővérkéimet, az én kedves menyecskéimet, a 60 és 60 éven felülieket, hogy még sok Karácsonyt megérjenek, velem együtt haladva, magasra szökellve és könnyedén, lépésről lépésre.

A világot átölelő kicsiny karjaiddal szorítsd legszentebb Szívedhez azokat, akik még 60 év alatt vannak, tehát gyermekeimet és unokáimat.

És fiaid közül azon gyermekek gyermekeit, akik oltárod körül szolgálnak, szüleik és a hívek örömére.

Legkedvesebb Jézuska, áldd meg, és szorítsd szorosán kicsi Szívedhez csinos menyasszonyainkat, hogy soha ne adják szívüket más hitű vőlegényeknek.

Te vagy a béke fejedelme, adj békét, egyetértést, összefogást családjainknak, a házastársak szülők és gyermekek között. Adj a Te példára engedelmes gyermekeket. Legyetek éberek, hogy szárítsátok fel a síró szülők keserű könnyeit.

Egy szóval: áldd meg a nyáját pásztorával együtt!

.....

10. Chira püspök utolsó homiliája, a Karagandai Szent József templomban 1983 májusában

Jézus Krisztusban Szeretett Testvéreim!

Hála és szeretett Istenünknek, hogy 40 napos távollétem után újra látjuk egymást, és én Önök, lelki báránykáim körében mondhatom el szívből jövő köszönetemet őszinte együttérzésükért, látogatásaikért, bőkezű adományaikért, de különösen is, a felgyógyulásomért mondott imájukért.

Hálából mindezekért mindenekelőtt szeretném felajánlani ezt a szentmisét mindannyikért, továbbá szeretném felhívni figyelmüket arra a nagy jutalomra, amelyet a szeretett Istenszülőtől kaptak! Ezt már százszor hallották, olvasták, ahogy 1917-ben a portugáliai Fatimában bejelentette: Oroszország megtér a Katolikus egységbe. A Keleti és a Nyugati Egyházak fájdalmas szétszakadása már 900 éve elszakította Oroszországot a valódi Krisztusi Egyháztól. Krisztus misztikus Testén már nem egyszer megkísérelték begyógyítani ezeket a sebeket.

Hiába tettek azonban kísérleteket a lioni, a ferrarai-firenzei egyházi zsinatok, sok pápa: X. György, III. Miklós, IX. Pius, XIII. Leó, XV. Benedek, XI. Pius, a breszt-litovszki, illetve az ungvári unió. Az emberi gonoszság, aljasság és alatomosság tették semmissé a katolikus egyház szeretettel teli, nemes erőfeszítéseit.

És egyszer csak, a legkedvesebb Istenanya saját kezébe veszi az ügyet. Megkezdődik az első világháború... Fatimában megjelenik három gyermeknek – Nem furcsa, hogy nem a tudósoknak, hatalmas hadvezéreknek, hanem csupán három egyszerű, vidéki gyermeknek?! – és kijelenti: „Oroszország meg fog térni a Katolikus egységbe!” – Hogyan? Mikor? ... Erről egyetlen szó sem... De megkezdődik a második világháború és a katolikus, német lakosságot deportálják... Hasonlóképp Krisztus jövetele előtt a hívő zsidók lettek szétszórva a hatalmas Római Birodalom egész területén. Nincs valamennyire nagyobb város ma zsidók nélkül. A Szovjetunióban pedig szinte nem létezik katolikus németektől mentes vidék. Akkor a szétszóródott zsidók segítették az apostolokat az Evangélium terjesztésében az egész római birodalomban. –

És a második világháború alatt az Égi Édesanya gyöngéd tekintete Önöket választotta, hogy beteljesítse jövendőmondását. Önöket, német katolikusokat állította egy sorba Bernadettel, a francia pásztorlánykával és a fatimai három gyenge gyermekkel, hogy beteljesítse hatalmas, grandiózus terveit. Önöket jelölte ki a Katolikus Egyház, a katolikus hitszállásadónak, hogy itt éljenek az orosz testvérek és máshitűek között. ...

Gondolkozzunk csak el ezen! ... Itt, ahol még nem olyan rég, kb. 60-70 évvel ezelőtt még a veréb sem járt, madárdal sem hallatszott. Itt, ahol ezen határtalan kazah sztyeppék csupán farkasüvöltést visszhangoztak, most az Önök keze által Majkoduk fölött megjelent Krisztus győzelmi jele, a Szent Kereszt. A pedáns német lakóházak egész sorának megjelenése után végül megépült ez a csodálatos Isten háza is... Kezük munkájával, erőfeszítésével, munkaszeretetével... És benne ma százak ajkáról zeng a gyengéd, édes ének: „Minden gondolatom Máriadicséret!”

Ó, áldott deportálás!... Sírás és keserű könnyek!... Éhinség és nincstelenség... Áldott megaláztatások... Mindez nem volt hiába, nem volt céltalan, nem volt értelmetlen... Ezek szentelték meg Önöket, szeretett Testvéreim, Krisztusnak és Édesanyjának kedvencei... Ezek a tények, bizonyítékok nem hagyhatnak bennünket közömbösen, hidegen, süketen és némán...

Jöjjetek és küldjétek az eget átható édes, örömteli, hálátelt gyermeki köszöntőt Mária égi trónjához: „Ave! Ave Mária! Üdvözlégy Mária!”

Krisztusban szeretett Testvéreim!

200 évvel ezelőtt a magyar nemesség odaadását, hűségét és a Királynő iránti háláját ilyen mód fejezte ki: „Vitam et sanguinem pro rege nostro Mari Teresia! – Vérémet és életünket Mária

Terézia királynőnkért!” Mennyivel inkább érdemli meg ezt a mi égi Királynőnk, hogy az Ő dicsőségének gyarapításaért, az Ő örömeire tegyünk mindent, életvitelünk által. Mintaszerű katolikus életünkkel tegyük vonzóvá az egyesülést az igaz Krisztusi Egyházzal azok számára, akik mégelszakadva élnek tőle!

Katolikus gyermekek! Kicsik és nagyobbak, felsőosztályosak, legyetek tökéletesen engedelmesek szüleiteknek! Katolikus tanulók! Iskolátok, osztályotok tündöklő csillagaivá kell, hogy váljatok, tanáraitok büszkeségévé és örömévé!

Ti, német katolikus lányok és fiúk vagytok a mi örömünk és reményünk. Tíz körömmel őriztétek és védjétek nagy kincseteket, szívetek hófehér liliomát, szüzi tisztaságát. Tanuljátok meg ezt a Szent Szűztől, a szüzek szüzétől. Ő annyira nagyra értékelte szüzességét, hogy kész volt lemondani a megtisztelő istenanyaságról is, ha ennek ára szüzességének elvesztése lett volna. Csak az angyal: „Ne félj, Mária, a Szentlélek borít be!” – ígéretére mondta ki a saját „Fiát”-ját – legyen!-jét. Ne hasonlítsatok ahhoz az ifjúsághoz, akik szégyentelenül, világos nappal és az éjszaka védelmében nyalják egymást, akár a borjú a tehenet.

Drága nővéreim, katolikus feleségek, ne szégyelljétek követni férjeteget, ahogyan az égi Királynő is követte jegyesét, Szent Józsefet Betlehembe és Egyiptomba! Ti, férjek, utánozzátok Szent Józsefet. Szeressétek és tiszteljétek feleségeteket. Ne viselkedjétek úgy, mint a Kárpátok azon parasztja, aki odahozta feleségét élém, mint az egyházmegyei bíróság fejéhez. „Atya, – követelte – Feleségem az Evangéliumra tett kezével esküdjön és győzzön meg, hogy nem szegte meg a házastársi hűséget, míg én katonaságban voltam!”

Nos, húgom, mit szólna erre?

Atyám – mondta az asszony –, kész vagyok, nem egyszer, hanem százszor is megesküdni, hogy soha nem szegtem meg a házastársi hűséget!

Akkor mehetünk!

De mielőtt kinyitottam volna a katedrális ajtaját, váratlanul a férj felé fordultam:

Barátom, természetesen, előbb teneked kell az Evangéliumra helyezned a kezedet, hogy katonáskodásod alatt nem voltál esküszegő!

Hová gondol, atyám! – válaszolta a férfi – Hiszen, nem vagyok én nő, én férfi vagyok!

Úgy?! Akkor tévedsz! Az Isten ujjá által kőlapokra vésett hatodik és kilencedik parancsolatok ugyanúgy kötik a férfit, akár a nőt! –

Mindannyin, mindannyin maradjanak az Istenanya hűséges gyermekei. Testvéreim, mindahányan, a boldogság talán soha nem ragyogott Önökre. Könnyek és szenvedések jutottak osztályrészetekül. Ninestelenség, betegség, mindennemű igazságtalanság nyomja lelketeket?! Teljetek el reménnyel az elnyomottak Anyja iránt. Mária gyermeke soha nem vész el! Reményünk, ráhagyatkozásunk, bizalmunk legyenek az Ő dicsőségére.

Most hozzád folyamodunk, drága Jézusunk. Azzal a szeretettel, amellyel Szent Anyádat szeretted, izzítsd fel a mi szívünket is, hogy örömben és szenvedésben, gazdagságban és szegénységben, életünkben és halálunkban mindig és mindenhol váljunk élő, erős mágnesekké, szolgálva az egységet az igaz Egyháztól ma még elszakítottakkal, kiérdemelve azt a kegyelmet, hogy a boldog örökkévalóságban az egyesültekkel együtt vég nélkül mondjuk: Ave! Ave, Mária! Üdvözlégy, Mária – Reményünk, örvendezz! Ámen.

.....

11. Részlet a szibériai KÁNA katolikus televízió „Karagandából származók”c. dokumentumfilmből

Joseph Werth püspök bevezető szavai: *„Valószínűleg nagyon nagy szerencsém, hogy Karagandában születtem és éltem. A távoli gyermekkorunkban mi ezt valami magától értetődő dolognak tekintettük, és csak most derül ki, hogy a katolikusok élete Karagandában mekkora különleges kegyelem, és mily különleges helyzet volt.”*

rész. Az illegális püspök. II.r.8. p.

A képernyőn kivetítve a kereszténység 2000 éves jubileuma megünneplésének plakátján a dátum: **2000. június 23-25.**

Narrátor: *„20 évvel ezelőtt elképzelhetetlen lett volna egy hasonló plakát megjelenése, de 2000-ben a kereszténység nagy jubileumát az egész város ünnepli. A városi múzeumban még kiállítást is rendeztek, bemutatva az illegalitás éveiben megtartott szentmisék kellékeit: kelyheket, feszületeket, paténákat. A tárgyak között Chira Sándor püspöki palástja, akiről azonban, míg élt, senki sem tudta, hogy görög katolikus püspök volt, csak annyi tudtak, hogy pápai prelátus. De valójában még a száműzetése előtt az ungvári boldog Romzsa Tódor vikáriusa lett. A püspök nem sokkal vértanú halála előtt püspökké szentelte vikáriusát.”*

Werth püspök: *Mindig püspökhöz méltó tartása volt. Azon csodálkozom, hogyhogya nem jöttünk rá, hogy ő püspök, hiszen minden időkbén megőrizte ezt a méltóságteljes tartást.*

Apátnő: A mi családuknban ezt soha ki nem mondták hangosan, merthogy a püspökök voltak azok, akiket első sorban eltüntettek. Ezért is maradt ekkora titokban. Hiszen egyetlen püspök volt, akinek szentelési joga volt.

Narrátor: *„Chira Sándor nemzetisége szerint magyar, a Kárpátontúlon született, 1897-ben. Az előtt, mielőtt Kazahsztánba száműzték, az Ungvári Szeminárium rektora volt. Jelenleg Karagandában szintén szeminárium működik, ahol díszhelyen áll Chira püspök mellszobra, amelyet a szobrász a püspöki rangnak megfelelő méltósággal formázott meg. Azonban a reális életben, azt mondják, nagyon szerény volt.”*

Werth püspök: Egyrészt, nagyon egyszerű ember volt, aki jól tudott beszélni a műveletlen bábuskával, másrészt, valójában igen magas műveltségű volt – talán az összes pap közül ő volt a legműveltebb –, ezért jól tudott beszélni a tanult emberekkel is.”

Flóra nővér: *Egyszer úgy jöttem hozzá, hogy beteghez hívjam, és ő kályhát fűtött, ebédet főzött, amolyan nagyapaként, vagy albérlőként.*

Apátnő: *Ő éjjel-nappal dolgozott, és annyira elfáradt a gyóntatások alatt, hogy bennünket, gyerekeket mindig figyelmeztettek, amikor gyónni jövünk, és a pap bácsi elalszik, ébresszük fel. Ilyen baj velem is megtörtént. Amikor eljöttem elvégezni a szentgyónásomat, legalább háromszor elismételtem azt, mert mindig belealudt, és nekem ébresztenem kellett őt. Kimerültségében aludt el... A szentáldozáshoz pedig annyian járultak, hogy az leírhatatlan.*

Werth püspök: Később soha nem találkoztam olyan tanárral, pedagógussal, aki akkora szeretettel, olyan önátadással igyekezett volna valamit is beleplántálni a fejembe, ahogy azt Alexander atya tette a latin nyelvvel.

Apátnő: Már korán reggel buzdított bennünket. Nyilván észrevették azokat a fűtőcsöveket, amelyek az út mentén húzódnak. Korán reggel, amikor mentünk a szentmisére, a cső két

végén találkoztunk, ő már ott integetett, majd megkérdezte, hogy vajon még nem készítettük el a gyógyszert, hogy örökké éljünk, hogy megfiatalodjunk? Az egyik nővér ugyanis patikában dolgozott...

Werth: *A gyerekek csoportja mellett elhaladva, valamelyikük fejére mindig rátette a kezét, a másíknak megfogta a nóziját, és ezek a gyerekek, már tudva ezt, ott tolongtak az ajtóhoz közel, hogy a mellettük elhaladó atya megfoghassa a nózijukat. [emlékszik nevetve.]*

Római katolikus atya: A templomot 1978-ban szentelte fel Chira Sándor atya, és tudjuk azt, hogy halála pillanatáig senki sem tudta, hogy ő valójában püspök volt. Addig mindenképp titokban tartotta, de onnantól, hogy megérezte, földi szolgálata véget ért, már mindegy volt.

Werth püspök: Ezen a fotón tisztán látszik igazi méltósága, mitrában és jogarral a kezében. Olyan helyes és rendjén való volt benne minden. Egyrészt, a mindenféle emberrel való kapcsolatteremtési készsége, másrészt a méltóság megőrzése, hiszen végül is, ő egy lépcsőfokkal feljebb állt.

Apátnő: Amikor megérkezett a kolostori házunkba, és felöltötte teljes püspöki öltözetét, akkor láttuk először püspöki díszben. Persze lefényképeztük. Utolsó napjaiban pedig nem tudott meghalni. - Talán épp a nagy szeretete akadályozta ebben. Nehezen haldoklott.

Narrátor: *Alexander atya 1983. május 27-én halt meg.* [a bemutatott halotti bizonyítványban „**rákos intoxikáció**” szerepel] *A végén sem hagyta el a kórházat, ahol igyekeztek meggyógyítani. A püspököt abból a templomból búcsúztatták, amelyet nemrég ő maga szentelt fel. Ezt a temetést a mai napig emlegetik, mint a legnagyobb tömegeket megmozgató és lelkiekben is a legmélyebb temetést. Egy forrón szeretett apát temetnek így - és ő valóban ilyen volt. Igazi példakép Jozeph Werth számára is, aki később szintén püspök lett.*

.....